

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

===== HARMADIK ÉVFOLYAM. =====

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

===== BUDAPEST. 1914. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, gyűléseket tart, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi tíz koronát, vagy alapítványképen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet le. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, július és augusztus kivételével havonként egyszer jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelme átlag négy ív. A rendes tagok évi tíz korona tagsági díj fejében kapják. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi tizenöt korona előfizetési árért rendelhetik meg.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara 1914-ben: Elnök Beöthy Zsolt. Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, legifj. Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Horváth János. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző Kéki Lajos. Pénztáros: Ágner Lajos.

Az Irodalomtörténet dolgozótársai 1914-ben: Ady Lajos, Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Bartha József, Beke Ödön, Benedek Marcell, Bélteky László, Birkás Géza, Bittenbinder Miklós, Borbély István, Cs. Papp József, Eckhardt Sándor, Elek Oszkár, Erdélyi Lajos, Fehérváry Dezső, Fest Sándor, Fóti Lajos, Galgóczi György, Gesztesi Gyula, Gyöngyösy László, Hajnóci Iván, Harsányi István, Horváth János, Imre Sándor, Kardeván Károly, Kardos Lajos, Karl Lajos, Kastner Jenő, Kéki Lajos, Király György, Kornis Lenárd, Komlós Aladár, Kristóf György, Laczkó Géza, Lefler Béla, Lengyel Miklós, Marót Károly, Mátrai Ferenc, Morvay Győző, Nagy Sándor, Négyesy László, Németh Károly, Oberle Károly, Osztójcs Tihamér, Pais Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Pitroff Pál, Putnoky Imre, Rédei Kornél, Sas Andor, Sik Sándor, Simai Ödön, Szász Károly, Szemkő Aladár, Szendrey Zsigmond, Szigetvári Iván, Timár Kálmán, Tolnai Vilmos, Trócsányi Zoltán, Ulrich György, U. Szabó Gyula, Vajticzky Emánuel, Váczy János, Velezdi Mihály, Verő Leó, Versényi György, Vértessy Jenő, Weber Arthur, Zolnai Béla, Zoltvány Irén, Zsigmond Ferenc. — Összesen : 74.

TARTALOM.

Tanulmányok. Értekezések.

	Lap
<i>Borbély István</i> : A magyar irodalomtörténetírás munkája 1913-ban	13
<i>Borbély István</i> : Eötvös Károly	169
<i>Erdélyi Lajos</i> : A Balassi-komedia szerzőjének kérdése	451
<i>Horváth János</i> : Titkári jelentés	234
<i>Horváth János</i> : Tapogatódzások a Balassi-komédia körül	289
<i>Horváth János</i> : «Thury György éneke»	393
<i>Karl Lajos</i> : Illosvai Toldijáról	94
<i>Nagy Sándor</i> : Mikszáth humora	383, 441
<i>Négyesy László</i> : Báró Eötvös József emlékezete	1
<i>Pais Dezső</i> : Kemény Zsigmond lelki válsága	366
<i>Papp Ferenc</i> : Kemény Zsigmond Izabella királynéjának keletkezése	9
<i>Pintér Jenő</i> : Idősb Szinnyi József emlékezete	238
<i>Szász Károly</i> : Elnöki megnyitó beszéd	225
<i>Szigetvári Iván</i> : A magyar regény gyermekkoráról	162
<i>Váczy János</i> : Kazinczy a szabadelvű és demokrata eszmék szolgálatában	145
<i>Vértessy Jenő</i> : Madách írói hagyatéka	294
<i>Zolnai Béla</i> : Német párhuzam Gyöngyösi Palinodiájához	402
<i>Zoltvány Irén</i> : Czuczor Gergely leveleiből	81
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Jókai mesemondása	353

Kisebb közlemények.

<i>Beke Ödön</i> : Mikszáth Kálmán forrásaihoz	318
<i>Bittenbinder Miklós</i> : Szigligeti Ede «Megjátszott cselek»-je	187
<i>Bittenbinder Miklós</i> : Bidpai és Lokman magyar fordítói	414
<i>Borbély István</i> : Balassi Menyhart Árultatása és Karádi Pál	175
<i>Erdélyi Lajos</i> : A Gyulafehérvári Glosszákhöz	359
<i>Eckhardt Sándor</i> : Balassi két verséhez	248
<i>Fehérváry Dezső</i> : A kuruc balladák szövegkritikájához	253
<i>Fest Sándor</i> : Arany János angol olvasmányaihoz	27
<i>Gyöngyösi László</i> : Az Igaz Barátság Tüköréhez	24
<i>Gyöngyösi László</i> : Arany János, mint egyháztanácsesi jegyző	409
<i>Hajnóci Iván</i> : Pótlások Bánk Bán első szövegéhez	177
<i>Harsányi István</i> : Kazinczy Ferenc és a Kartigám	106
<i>Kardeván Károly</i> : Madách és Büchner	408
<i>Kardos Lajos</i> : Arany János debreceni diákságához	30
<i>Komlós Aladár</i> : Gyulai Pál Kemény Zsigmondról	411
<i>Komlós Aladár</i> : A kuruc-balladák hitelességének kérdéséhez	461
<i>Kristóf György</i> : Barcsay Ábrahám házassága	413
<i>Marót Károly</i> : Madách egyik gondolatának származásához	255

	<i>Lap</i>
<i>Morvay Győző</i> : Madách és Hogarth	461
<i>Pitroff Pál</i> : Kovács Pál irodalmi levelezése	180
<i>Simai Ödön</i> : A Zrinyiász neve	252
<i>Szemkő Aladár</i> : Toldi szerelmének forrásaihoz	110
<i>Timár Kálmán</i> : Néhány ferencrendi írónkról	306
<i>Tolnai Vilmos</i> : Petőfi János Vitézéhez	25
<i>Tolnai Vilmos</i> : A Zrinyiász neve	106
<i>Tolnai Vilmos</i> : Szélgjegyzetek I.—IV. (Arany J.: Ozakó sírján; Petőfi: A kutyák és a farkasok dala; Arany: «Népnevelés» c. költeményéről; Az Ember Tragédiájának londoni színéhez)	312
<i>Tolnai Vilmos</i> : Madách Ember Tragédiájához	408
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Bidpai és Lokman magyar fordítója	255
<i>Ulrich György</i> : Coeridge magyar tárgyú színműve	319
<i>U. Szabó Gyula</i> : A magyaros iskola történetéhez	310
<i>Versényi György</i> : Buda halálának egyik epizódja	465

Irodalom.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XLVII. k. V. M.	43
A Kisfaludy-Társaság évlapjai. XLIII. k. Velezdi Mihály	469
Baldensperger F.: La littérature. <i>Kastner Jenő</i>	262
Berecz Sándor: Apolloniusz históriája. <i>Borbély István</i>	37
Bodor Aladár: Az irodalomtörténet korszakai. <i>Kristóf György</i>	195
Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. <i>B. J.</i>	190
Gyöngyösy István összes költeményei I. kötet. <i>Baros Gyula</i>	323
Jákó Károly: Fejezetek a m. XVIII. sz. latin epikából <i>Király György</i>	38
Jánosi Béla: Szerdahely György aesthetikája. <i>Kocsis Lénárd</i>	329
Kardos Lajos: Arany János Bolond Istókja. <i>Ady Lajos</i>	193
Kastner Jenő: A Karthausi helye a szentimentális regényirodalomban. <i>Vajtziczky Emanuel</i>	41
Katona Lajos irodalmi tanulmányai. <i>Galgóczi György</i>	112
Kemény Zsigmond b. hátrahagyott munkái. <i>Laczkó Géza</i>	326
Kont I.: Bibliographie Française de la Hongrie. <i>Benedek Marcell</i>	35
Madách Imre: Eszmék «Leliá»-ról. <i>Velezdi Mihály</i>	328
Magyar Shakespeare-Tár. VI. köt. <i>Király György</i>	191
Mikszáth Kálmán munkái. <i>Gesztesi Gyula</i>	259
Mindszenti Gedeon költeményei. <i>Sik Sándor</i>	260
Péterfy Jenő: Petőfi Sándorról. <i>Galgóczi György</i>	34
Scrittori Ungheresi. I. <i>Király György</i>	261
Toma István: Élet és irodalom. <i>Bélteki László</i>	129
Trombitás Gyula: Vörösmarty dramaturgiája. <i>Weber Arthur</i>	39
Váczy János: Tompa Mihály életrajza. <i>Lengyel Miklós</i>	116
Versényi György: Sziveket újító bokréta. <i>Baros Gyula</i>	467
Vértessy Jenő: A magyar romantikus dráma. <i>Benedek Marcell</i>	117

Kisebb könyvismertetések.

(A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzékéből. A név nélkül megjelent ismertetéseket a szerkesztő, *Pintér Jenő*, írta.)

Aurora. Almanach az 1914. évre. Szerk: Voinovich Géza. V. M.	139
Auszug aus der Monatsschrift Egy. Phil. Közöny. Z. B.	503
A kecskeméti Katona József-kör évkönyve	501
Az Élet könyvei. Első sorozat: tíz kötet	142

	<i>Lap</i>
Az Érdekes Ujság dekameronja	223, 351
Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve az 1913. évre V. M.	350
Balogh Anyos: Ujhelyi Dayka Gábor. <i>Rédei Kornél</i>	77
Bórh Rezső: Gróf Lázár János élete és művei	500
Berczik Árpád: Báró Podmaniczky Frigyes emlékezete	287
Blanár János: Az Érdy-kódex mondattanából	78
Bod Péter emlékünnepe Magyarigenben	142
Böhm Károly élete és munkássága. <i>Imre Sándor</i>	141
Byron: Childe Harold zárándokútja. Ford. Torkos László	349
Csiksomlyói iskoladramák. Kiadták Alszegehy Zsolt és Szilávik F. B. J.	222
Cs. Papp: Boccaccio in Ungheria. <i>Kardos Lajos</i>	74
Diák-naptár az 1913—1914. isk. évre. II. évf.	78
Dornyay Béla: Adatok Tata-Tóváros irodalomtörténetéhez	78
Firtos Ferenc: A Faun sikerének lélektana. —lg—	76
Földessy Gyula: Prém József irod. munkásságának bibliográfiája	79
Gombocz Endre: A budapesti egy. botanikus kert és tanszék története	501
Gombocz Zoltán és Melich János: Magyar Etymologiai Szótár. G—y.	285
Görzö Gellért: Döbrentei Gábor és a jászóvári premonstreiek	500
Gönczy István: Kotzebue és vígjátékíróink. W. A.	348
Gyöngyösi kalendárium 1914. évre	222
Gyulai Ágost: A Paedagogium magy. filológiai szemináriuma. —lg—	75
Hauser: Das Drama des Auslands seit 1800. <i>Sas Andor</i>	74
Három új Jókai-kötet	501
Heinrich Gusztáv: Faust	502
Homerosz Iliasa. Fordította Vértessy Jenő	287
Hunfalvy Pál ünnep Késmárkon	142
Illés Gyula: Szent Elek legendáink és az Elek-legenda forrásai. H. Gy.	77
Kazinczy Ferenc: Az amerikai Podocz. Kiadta Weber Arthur	500
Kiss Ernő: A régi magyar népdal	142
Koeppel Emil: Byron. Ford. Ésty Jánosné. M. V.	137
Koller István: Bölcsészeti és nyelvtudományi dolgozatok	287
Kolozsváry Bálint: Huszti András és Jurisprudencia c. munkája. P. K.	349
Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi anthologia. M. F.	347
Körös Endre: «A magyar nemzet tanítómestere» (Eötvös József b.)	79
Kuncz Aladár: Thököly a francia irodalomban. B. L.	502
Leval André: Supplément à la Bibliographie de la Hongrie de J. Kont.	349
Z. B.	349
Leval André: Une poesie francaise en l'honneur de Francois Rákóczi.	440
Z. B.	440
Loosz István: Ady Endre lírája tükrében. V. M.	437
Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára	78
Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Bp. 1914	223
Meyer: Die Weltliteratur im 20. Jahrhundert. <i>Sas Andor</i>	73
Minay Lajos: Erdélyi János. V. M.	439
Rózsa Ignác: Martinovics Ignác és társai	286
Sallay Géza: Döbrentei Gábor élete és működése	142
Silberfeld Jakab: János Vitéz és Toldi	501
Széchenyi eszmévilága II. kötet	350
Szegfü Gyula: A számüzött Rákóczi. LG.—Gy.	138
Szemkő Aladár: A kor és stílusa — gym —	286
Szent Ferenc Virágos kertje. — Fioretti — Ford. Kaposi József. S. S.	75
Sziklay Ferenc: János vitéz és Toldi. kg.	221
Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. k.	499
Tinódi Sebestyén: Jason király széphistóriája. Kiadja Dézsi Lajos	78
Trostler József: Dósa György a XVII. század német irodalmában	223
Vári Emil: A mesterkedőkről. <i>Nagy Sándor</i>	221

Velics László S. J.: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. <i>Timár Kálmán</i> — — — — —	Lap- 439
Vörösmarty: Az ember. (Kelemen B. és Maron J. felolvasása) — — —	79
Wallis A. S. C.: Az Ember Tragediája. Ford. Erdélyi Károly. K. Gy. 141	

Folyóiratok Szemléje.

(Főmunkatársak : *Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő.* Munkatársak : *Baranyai Zoltán, Fóti Lajos, Kardos Lajos, Oberle Károly, Osztojics Tihamér, Putnoky Imre, Timár Kálmán, Verő Leó, Zolnai Béla.*)

A Cél — — — — —	45, 121, 264, 472
A Hét — — — — —	45, 121, 197, 264
A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztályának Értesítője — — —	197
A Nap — — — — —	197
A Toll — — — — —	472
Az Érdekes Ujság — — — — —	45, 121, 197, 264
Az Ujság — — — — —	45, 121, 197, 264, 332, 415, 472
Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez — — — — —	197, 332, 473
Akadémiai Értesítő — — — — —	45, 197, 265, 415, 473
Alkotmány — — — — —	47, 122, 198, 332, 417, 474
Bibliothèque de L'Ecole des Chartes — — — — —	474
Budapest — — — — —	48
Budapesti Hirlap — — — — —	47, 129, 199, 265, 333, 417
Budapesti Szemle — — — — —	47, 122, 199, 266, 333, 418, 475
Bühne Und Welt — — — — —	478
Corvina — — — — —	48, 266
Das Literarische Echo — — — — —	200, 332, 478
Debreczeni Független Ujság — — — — —	420
Deutsche Literaturzeitung — — — — —	334
Die Ähre — — — — —	48
Dunántúli Protestans Lap — — — — —	124, 478
Egri Egyházmegyei Közlöny — — — — —	226
Egyenlőség — — — — —	48, 124, 334
Egyetemes Philologiai Közlöny — — — — —	48, 124, 267, 335, 421, 479
Eperjesi Lapok — — — — —	200
Élet — — — — —	49, 135, 200, 269, 336, 423, 481
Erdélyi Muzeum — — — — —	48, 268, 422, 481
Ethnographia — — — — —	48, 422
Frankfurter Zeitung — — — — —	49
Hivatalos Közlöny — — — — —	481
Huszadik Század — — — — —	49, 125, 336, 423, 481
Irodalomtörténeti Közlemények — — — — —	269, 336, 424, 483
Jahresberichte Für Neuere Deutsche Literaturgeschichte 1910 — —	49
Jövő Nemzedék — — — — —	49
Juventus — — — — —	50, 487
Kalazantinum — — — — —	126, 201
Karpathen-Post — — — — —	50
Katholikus Szemle — — — — —	50, 201, 270, 426
Keleti Szemle — — — — —	201
Keresztény Magvető — — — — —	270, 426
Komárom — — — — —	50
Kölnische Zeitung — — — — —	126
Könyvtári Szemle — — — — —	50, 201, 270, 338, 487
Közműveltség — — — — —	487

	<i>Lap</i>
Közlemények Szepes Vármegye Multjából	50
La Biblioſilia	338, 487
La Vie des Lettres	426
Le Bibliographie Moderne	426
Le Temps	126, 271, 487
Letopisz Matice Szrpszke	487
Magyar Figyelő	51, 202, 271, 427
Magyar Hirlap	427
Magyar Iparművészet	52, 202
Magyar Izrael	52
Magyar Könyvszemle	203, 338, 488
Magyar Középiskola	52, 126, 203, 428, 489
Magyar Közművelődés	52
Magyar Kultúra	126, 203, 271, 339, 428
Magyar Nyelv	52, 127, 203, 271, 340, 428, 489
Magyar Nyelvőr	52, 204, 272, 340, 428
Magyar Pædagogia	53, 127, 272
Magyarország	127, 429
Magyar Társadalomtudományi Szemle	53, 340, 428
Mathematikai és Physikai Lapok	340
Május	53
Modern Szemle	490
Mult És Jövő	127, 205, 340
Múzei És Könyvtári Értesítő	341
Művészet	341
Nagykőrösi Hirlap	490
Neue Freie Presse	429
Nemzeti Nőnevelés	54, 205
Néptanítók Lapja	490
Nevelés	54
Népnevelő	54
Neues Pester Journal	127, 490
Nyelvtudományi Közlemények	54
Nyitra vármegye	205
Nyugat	54, 206, 272, 341, 429
Ord Och Bild	55
Országgyűlési Értesítő	430
Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny	55
Ország-Világ	55, 206, 490
Örökimádás	207
Pester Lloyd	127, 342, 439
Pesti Futár	128
Pesti Hirlap	207, 373, 342
Pesti Napló	55, 128, 207, 273
Polgári Iskolai Közlöny	55
Polybiblia	843
Protestáns Egyházi És Iskolai Lap	273
Protestáns Szemle	55, 207, 430, 491
Rajzoktatás	55
Religio	128, 297
Revue critique d'histoire et de littérature	491
Revue de Hongrie	56
Revue des Questions Historiques	343
Sárospataki Református Lapok	56, 129, 207, 273, 343, 431, 491
Stimmen Aus Marie-Laach	58
Szabadgondolat	58

	<i>Lap</i>
Századok	59, 130, 208, 491
Theologiai szaklap	130, 491
Történelmi És Régészeti Értesítő	343
Történeti Szemle	59, 491
Turul	273
Új Élet	208, 273
Új Idők	130, 209, 273, 343, 492
Új Nemzedék	433, 493
Ungarische Rundschau	57, 131, 273
Uránia	61, 131, 209, 274, 433, 492
Vasárnapi Ujság	62, 132, 209, 274, 344, 434
Világ	132, 209, 275, 344, 434
Westermanns Monatshefte	344
Zeitschrift für Bücherfreunde	132
Zeitschrift für Österreichischen Gymnasien	494

Figyelő.

Társasági ügyek	63, 133, 210., 276, 435, 495
Arany János a szalontai nép emlékezetében, <i>Szendrey Zsigmond</i>	64
Magyar írók svéd nyelven. <i>Leffler Béla</i>	67
Greguss Ágost szobra	61
A Toldi-monda kérdéséhez. <i>Birkás Géza</i>	134
A szerkesztőhöz beküldött könyvek	71, 137, 220, 285, 247, 437, 499
Új könyvek és füzetek	79, 143, 224, 288, 351, 440, 503
Il Boccaccio in Ungherie. Cs. <i>Papp József</i>	136
Levél a szerkesztőhöz. <i>Mátrai Ferenc</i>	136
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1913—1914. isk. év II. felében	137
Új irodalmi társaság (Reviczky-társaság)	137
A Zrínyiász neve. <i>n.</i>	211
A Vojnich-jutalom	211
A magyar irodalomtörténet a budapesti műegyetemen. <i>Oberle Károly</i>	213
Magyar írók dán nyelven. <i>Leffler Béla</i>	215
Benedek Aladár	220
Nines nemzeti bibliografiánk. <i>K. gy.</i>	279
Válasz Birkásnak. <i>Bartha József</i>	280
A Toldi munkáiról. <i>Birkás Géza.</i>	284
Helyreigazítás — <i>Sik Sándor</i>	284
Piarista iskolai dráma az Uránia színpadán	284
A Kisfaludy-Társaság jutalomtétellei	285
A tudomány szabadsága. <i>P. J.</i>	345
Akadémiai tagajánlások 1914-re	346
Új egyetemi magántanár	346
A Kisfaludy-társaság új irodalmi vállalata	346
Ilosvai Toldijáról (Felelet Birkás Gézának.) <i>Karl Lajos</i>	347
A Nemzeti Színház hivatása. <i>g. gy.</i>	436
Társaságunk kormánysegélye	436
Pákh Albert sirjánál. <i>M. J.</i>	437
† Prónai Antal dr. 1871—1914. <i>nk.</i>	496
Az utókor kegyelele	497
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1914—1915-ik év I. felében	498
Adatok Arany János életéhez. <i>Szendrey Zsigmond</i>	499
Helyreigazítások	504
Az ideiglenes szerkesztő kérelme	504

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF EMLÉKEZETE.

Tisztelt Társaság!

Nem alkonyodhatik be az 1913-ik év anélkül, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság is gyertyát ne gyújtson annak a száz évvel ezelőtt született nagy magyar írónak tiszteletére, akinek emléket a nemzeti élet annyi tűzhelyénél olyan családias bensőséggel ünnepelték, mintha szelleme kizárólag annak a körnek tündöklött volna.

Körülbelül ez az érzésünk Eötvössel szemben nekünk is, kik az irodalomtörténet műhelyében dolgozunk. Eötvösnek, akárhány téren működött és hatott, legállandóbb és legdicsőségesebb eszköze a betű volt. Működésének szinte egész területe beletartozik az írásművészet révén az irodalomtörténet tárgykörébe, melynek nem sok jelentősebb témája van ennél. Tisztán látjuk, hogy sok dolgunk lesz vele, annál több, mert voltakép még keveset végeztünk. A rendszeres, kimerítő elemzéssel majdnem minden művére nézve adósak vagyunk; inkább összefoglaló jellemzések készültek eddig részint egész pályájáról, részint működésének egyes köreiről, de még életének és fejlődésének sok mozzanata felderítésre, gondolatszövegetének összetétele, szálainak eredete, színeinek és formáinak művészete pontosabb meghatározásra vár. Mindez, valamint eddig felhasználatlan eszméinek forgalombahozatala jövőre sok munkanapnak a feladata lesz. De nyugodtan tekintjük e kötelességünket, mert a feladat méltó, s mert idő van rá elég. Eötvös nemcsak nagy téma, hanem olyan is, melynek ingere nem avul el.

Ma letesszük a csákányt, a pörölyt, a mintázó vésőt, megtöröljük izzadt homlokunkat, s egészen átengedjük magunkat annak az ünnepi érzésnek, melyet egy meleg, nagy írói lélek, egy magában is ünnepi hatású írói személyiség szemlélete kelt bennünk. Ebben a hangulatban foglalkozunk szellemi képének néhány vonásával.

Ami Eötvösnél elsősorban feltűnik, az érdeklődésének és tevékenységének hármasság, majdnem egyaránt fejlett iránya: a rendkívül gazdag érzelmi élet, a nagy területet átfogó és mély gondolkodás és

akarati irányban igen jelentékeny alkotó ösztön. Ennek a kifejezése-kép ott látjuk elsőrangú költőink közt, legkiválóbb tudós gondolkodóink és nagy államférfiaink közt. Ha filozófiai és költői műveket nem írt volna, mint politikus is nagyjaink közé tartoznék; ha nem lett volna olyan kiváló államférfi, regényeivel, mint költő akkor is kivált volna; s ha csak elméleti műveit és gondolatait tette volna közzé, akkor is egész író és igen jeles író látnánk magunk előtt. Ez a hármasság olyan jellemző rá nézve, hogy nincs még egy hasonló példa a mi szellemi történetünkben. Kortársai közül Széchenyi, Kossuth és többen írók is voltak, de nem költők, Teleki László, aki költő is volt, a rendszeres elméleti gondolkodás terén nem végzett jelentős munkát; csak barátja, Szalay László indult hasonlóképp hármasként, de költői törekvéseit hamar félbehagyta. Régi közéleti nagyjaink között csak Zrinyi az, aki mint hadvezér, politikus, költő, egyaránt nagy, mint hadi és publicisztikai író kiváló, de ő sem volt rendszeresen készült filozófus.

Ép oly jellemző azonban Eötvös egyéniségére szellemi élete e három irányának szoros egysége. Az akarat, az érzelem és a gondolat nála a legszorosabban összefügg. Nincs gondolata, melynek érzés ne adna rezonanciát, nincs érzése messzeágazó intellektuális asszociációk nélkül és se gondolata, se érzése erkölcsi vonatkozás nélkül. A költőben, de legalább a költő megett ott érezzük a bölcselőt és az államférfit; a gondolkodóban érezzük a költő meleg szívét és megjelentető képzetét, s az államférfiban a költő eszményiségét és a filozófus mélységét. A tevékenység ennyiféle iránya nemcsak ekkora fejlettségben, de ily erős egységben sem található más jelesünknel. Ez a tökéletes harmónia. A háromoldalú prizma ez, melynek akár-melyik oldalához egyenlően támaszkodik a másik kettő s az egyiken behatoló sugár a másik kettőhöz is elhajlik.

Szellemi életének e nagy és összefüggő kiterjedéséhez jellemzőleg hozzájárul intenzitása mind a három irányban és a három irány egységében.

Amit Eötvös gondolati téren produkált, az a magyar szellem történetében a legáltalánosabban elismert érték. Mint gondolattermelő és gondolatközlő egyaránt kitűnő. Ő a legnagyobb magyar bölcselő és a legnagyobb magyar bölcséleti író. Megfogadta, épúgy mint Szalay, a Széchenyi intését, hogy nincs szebb elmemulatság, mint a társadalmi élet rejtvényeinek a megfejtése. Tanulmányozta a történeti és társadalmi élet ható erőit, viszonyukat, törvényeiket. Főleg az államtudományok és a társadalom filozófiájával foglalkozott. Tanulmány, tapasztalat és gondolkodás állottak rendelkezésére ritka mértékben. Lehet, hogy a doktrina erősebb tényező volt gondolkodásában, mint a meg-

40.651

R 52

figyelés, s gyakran az életet is a teoriák szemüvegén át látta, legalább is erősebb volt benne az elméleti hajlam, semhogy a teoretikus eszmék asszociatív közrehatását a tények megfigyeléséből egészen kirekeszthette volna; de kétségtelen, hogy rendkívül becses közvetlen megfigyeléskészlete is volt — közéleti pályája bőven szolgáltatta — s épen elvonó, egyeztető és rendszerező gondolkodásával tudta az élményi anyagból oly készséggel kiemelni az általános elemeket. Amit ő e célra tanult, az nem volt iskolás ismeret; az egyetemen akkor ilyen irányban keveset hallhatott; többet tanult irodalmi úton, utazásaiban, érintkezéseivel.

Nagy hatással volt rá nem annyira a német filozófia, mint főleg a francia állambölcseleti irodalom és a nyugateurópai államformák helyszíni tanulmányozása, ezek közt az angol intézmények szelleme. De az írók inkább indító és képző hatással voltak rá, nem követte őket szorosabban, mint ahogy önálló szellemek szokták. Ifjúkorától fogva egy hasonló témájú művet tervezett, mint Chateaubriand, meg akarta írni a keresztény polgárosodás történetét. A forradalom után meg akarta írni a francia forradalom történetét, mint kevéssel azelőtt Lamartine a Girondiakét. De amint belemélyedt a problémákba, eredetibb koncepcióra jutott: megírta ezek helyett a század mozgó eszméinek bírálatát a közéleti rendszer és intézmények elemzésével és kereste a helyes irány kritériumait. Hogy Montesquieu és Rousseau idevágó művei hatottak rá, érvelésük rendszerével és irodalmi formájukkal, az csak akkor volna különös, ha anachronizmus volna; de mert Eötvös később élt, csak természetes. Eötvös műve tartalma a saját értelmi munkájának gazdag eredménye. Általán mindazt, amit tanult és amit tapasztalt, rendkívül erős gondolkodási folyamat alá vetette. Mindent szeretett kapcsolni, értelmileg feldolgozni. E mű elvi fejtegetései gyakran ma is meglepően tanulságosak és találók, így pl. választójogi gondolatai. Eredeti jelentőségét fényesen bizonyítja az európai állambölcseleti irodalom méltányoló ítélete. S amily klasszikus mű a maga nemében *A XIX. század uralkodó eszméi*, ép oly klasszikus termése a magyar aphorizmus-irodalomnak Eötvös *Gondolatai*, részint azok, amelyek ily cím alatt vannak összegyűjtve, részint a műveiben pazar kézzel elszórt szentenciák. E reflexiók Eötvös egyik legfőbb frói jegyét alkotják. Gazdagságuk jellemző az íróra, de bennük is meglátszik az írónak erkölcsi jelleme és művészi sajátossága. Akkoriban valóságos irány volt az egyetemes irodalomban is, nálunk is az erkölcsi tételek kedvelése. Nálunk Kölcseynél, Széchenyinnél találunk sokat. Fáy meséi is voltaképp efféle „gondolatok”. De Eötvös gondolatai irodalmi szellemükre és irodalmi formájukra nézve különbözőnek a többiektől. Legköltoőbbek, legtöbb bennök az érzés és legélén-

kebb a kép. Már Salamon észrevette, hogy céljukra és irodalmi szerkezetükre nézve leginkább hasonlítanak Pascal gondolataihoz, gyakran öltének fejtegetésszerű alakot, s mint Pascal az atheizmus ellen jegyezte össze gondolatait, úgy Eötvös a materializmus ellen szól. De Eötvös gondolatai sokkal líraibbak és melegebbek. Hogy nincs bennök annyi malicia, mint Laroche-foucauldéiban s több az optimizmus, az nem von le szellemességükből semmit, ellenben növeli vonzó és megnyugtató hatásukat. E gondolatok szebbjeiben rendkívül mély és finom intuición jelentkeznek.

A tizenhétéves Eötvös hódolatát az irodalom patriarchája, Kazinczy utolsó műve neki ajánlásával viszonzván, ezeket a sorokat intézte hozzá: «Nevedkjél, kedves ifjú, 's légy a' kit várunk . . . De emlékezzél, hogy csak a' tiszta ragyog.» Soha gondolatnag jobban meg nem fogamzott, mint ez. A kis aphorizmusért ezer meg ezer más termett, s Eötvös egész élete a ragyogó tisztaság mintája lett.

Hogy érzelmi élete mily gazdag, alig kell említenem. Már természetstől is nagy érzékenységet a legmélyebb és legfinomabb érzésű anyák egyikének hatása nevelte, érzelmeit foglalkoztatták és differenciálódni segítették az ismert nagy ellentétek, melyeket környezetében látott. Ifjúkorában maga is súlyos érzelmi válságokon ment át. Erzésvilágának irodalmi és költői formálódását fiatalkori olvasmányai, Schiller, Goethe, Kölcsey mozdították elő. Belesodródott a nagy közérzések folyamatába is. Megragadta lelkét a magyarság nagy érzése, a szentelt fájdalom, és a reformkor láza, a romanticizmus lendülete, az emberiség egyetemes küzdelmeinek és csalódásainak hangulata, a szentimentalizmus, a világfájdalom. Ekkoriban az érzelem szinte kultusz-tárgy volt nála s lelke mintegy tobzódott a szenvedésben. De ép lelki szervezete kilábolt ez ernyesztő hangulathból s egészséges, alkotó szeretet vált uralkodó érzésévé, mellyel keblére öleli az egész hazát, az egész emberiséget, mindenekelőtt a szegényeket, a jogtalanokat és elnyomottakat. Ez érzelem természetes kiegészítője nála érzelmi élete teljes kifejlődésekor a szatira, a gúny és a humor. Amily erősen vonz, oly erősen taszít is. Ez érzelmi kincsét csak kis részben tolmácsolták szoros értelemben vett költeményei, de annál nagyobb mértékben regényei és szónoklatai, melyeknek egyik varázsa érzelmi elemeikben rejlik.

De meg volt áldva az aktivitás erényével is. Főúri származása is szinte utalta a közéleti pályára; ifjúkori eszményképe, Kölcsey is azt tanította a Parainesisben, hogy a társaságban élő embernek kötelessége is résztvenni a társaság ügyeiben s aki csak gyűjti az ismereteket, de nem használja fel embertársai javára, annak tudománya kietlen, mint a cellájába zárkózott remete erkölcsé. Tehetségei, a kor hevü-

lete, barátainak közügyi törekvései is mind a gyakorlati politika felé terelték, s megadatott neki, hogy a XIX. század két legnagyobb politikai eredményében, az 1848-iki és az 1867-iki alkotásokban előkelő része volt.

Gondolat, érzelem és akarat közül, melyik volt mégis a legfőbb? Melyiket tekintjük a prizma természetes alapjának?

Úgy tetszik, hogy Eötvös akaratí irányban volt legkevésbé erős. Sokszor hallottuk a tételt, hogy Eötvös eszméit mások valósították meg, a kivitel dicsőségétől elesett. Csakugyan ő sokszor habozó, nem elég határozott a cselekvés pillanatában. Energiája aránylag hiányosnak, visszamaradottnak látszik.

Azonban Eötvös egyéniségének mégis az akaratí oldal az igazi alapja. Egész gondolatjárása és érzésvilága elsősorban erkölcsi jellegű és gyakorlati célú. Bölselete akaratí kérdések körül forog, a gyakorlati életre vonatkozik. Még költészete is a jóra, a hasznosra irányul. Eszthetikai meggyőződését is a célszerűségből származtatja le és az igazi tendenciózus regényt irodalmunkban neki köszönhetjük. Ő hirdette, hogy a költészet kedves játékká aljasul, ha elszakad a kor nagy érdekeitől, s kit nem hevít korának érzeménye, szakítsa ketté lantja húrjait. Igenis voltak duzzadó akaratí ösztönei; irodalmi tevékenysége, mellyel eszméi érdekében oly kitartóan küzdött, ékesszóló jele akaratí következetességének. De az akarat terén sokszor beérte az előkészítéssel: az elméleti megfontolással és az érzelmi érdeklődéssel, s a végrehajtás előtt megállott. Ennek oka nem okvetetlenül az akarat abszolút gyöngesége, hanem inkább az értelmi működés és az érzelmi elem viszonylagos erőssége. A mérlegelés művelete, az erkölcsi kényesség, a felelősség gondja megnehezíti az elhatározást. Az akarás helyességének kritikája és sugallása elfogyasztja az energia nagy részét s a kivitelre kevés marad. A Hamletek nem gyors cselekvők, s az életben a természetes munkafelosztás az elmélkedők eredményeit megvalósítás végett gyakran mások kezébe játssza át. Ehhez járult letagadhatatlan arisztokratikus ízlése, mely mintegy visszariadt a túlságos realitástól. Mintegy hiányzott a lelki organuma is, hogy a tömegekre hasson. Gondolkodásának elvonó, általánosító irányja nem kedvezett a konkrét tárgyakra irányuló elhatározásoknak. Mint huszonhatéves ifjúnak a népvézéri szerep is megfordult a fejében. «Ha majd a nép megindul szózatimnál» — írja 1839-ben. Később — talán mikor Dózsját írva, a maga lelki alkatát is elemezte — rájött maga is, hogy nem forradalmi ember, s 48-ban Lamberg meggyilkolása után menekült. De nem egy nagy tény eszméje az ő fejéből pattant ki, s a szabadságharc bukása után az első egyike volt, kik a romok közt az új alkotásra gondoltak. Épen ebbeli buzgólkodásai során adódott elő

az a kritikus helyzet, amikor a konkrét viszonyok megítélésében való biztossága nem mutatkozott csalhatatlannak. A nemzeti-lét visszaállítását kezdetben igen szerény keretek közt képzelte s még a birodalmi egység elvi álláspontját is elfogadta. Bizonyos, hogy e pontban nem jól ítélte meg a helyzetet s hogy az idő Deáknak adott igazat, aki jogfeladásról hallani sem akart. De Eötvös már a negyvenes évek izgalmai közt is folyton egy új Mohács képzetével vesződött; a szabadságharc leverése az ő érzékeny lelkére úgy hatott, mintha kínzó sejtései valósultak volna meg s örült, ha valaminek megmentésére lehetőséget látott. Viszont azonban utóbb senki jobban meg nem ítélte Magyarország és Ausztria egymáshoz való viszonyát. A helyes vezető útnak egyik iránymutatója s a dualizmusnak egyik első megpendítője volt.

Egészben véve elvitázhatatlan tény, hogy Eötvös ethikus és gyakorlati filozófus, hogy költőnek is ethikus és irányzatos, és hogy a magyar nemzet fontos akarati elhatározásainak lélektani előzményei nem egy ízben az ő agyában játszódtak le. Ez nagy történelmi jelentősége Eötvös gondolkodó munkájának.

De azzal a megállapítással, hogy Eötvös lelki tevékenységének központja az akarati rész volt, nincs ellentétben az, hogy mégis a gondolat az, amiben legjobban kitűnt. Ez az akarat szolgálatában állt, de annyi eszmét termelt, amennyit a maga egyéni ereje meg sem valósíthatott.

Kulturájában, mely tehetségének ez irányait fejlesztette, hazai motívumok egyesültek európai eszmékkal és formákkal. Akaratát a magyar élet ösztönző hatásai kötötték magukhoz, de lelkén átvonultak a művelt emberiség nagy érzés és gondolatfolyamai is. Termelt gondolatokat az egyetemes emberiség számára is; gondolatjárásában, izlésében, irodalmi formáiban erősebb volt az európai, mint a különleges magyar jegy; de gondolkodásának súlypontja mégis a hazai föld volt, egyetemes kulturájú nagy tehetségét a hazai törekvések szolgálatába állította. Egyike lett a magyarság és a művelt népek szolidaritása legkitűnőbb megtestesüléseinek, amely szolidaritás képzete ebben a korban eszmévé emelkedett.

Jobbkor ezekkel az adományokkal és eszközzel nem érkezhettek volna, mint a magyar reformkor idején. Széchenyi kijelölte a nemzet számára a munkakört, de azt be kellett tölteni. Az Eötvös nagy érzései, nemes humanizmusa, egyetemes látóköre, költői hevülete és filozófiai mélysége még a nagy egyéniségek akkori gazdag választékában is megbecsülhetetlen értékek voltak, mikor Magyarországnak máról holnapra olyan bonyolult feladatot kellett megoldania, hogy társadalmilag, gazdaságilag, erkölcsileg és politikailag újjászülessen, nemzeti önállóságát visszaszerezze, de a régi alapot egyidejűleg át is ala-

kítsa, és szabadságot adjon a nép milliónak, mikor maga is csak küzd szabadságáért. A magyar önállósági, demokratikus és művelődési törekvéseknek szükségük volt egy oly eszményi és termékeny lélekre, amely átment az egyetemes kulturemberiség lelki válságain, kiépült csalódásaiból s tisztult világnézetre jutva megújult hittel emberi lehetőség szerint a legmegbízhatóbb irányeszméket hirdeti. De szükség volt e hatalmas szellemi és erkölcsi értékekre, melyeket a tapasztalás és gondolkodás csak fokozott, alkotmányos életünk helyreállításának bonyodalmai közt és az újabb nemzeti munka kezdetén is, különösen a nemzeti köznevelés szervezése körül. Ő megtette szolgálatát korának, de úgy, mintha az egész jövődőt kellene szolgálnia, s megtette szolgálatát nemzetének, de úgy, hogy az egyetemes emberiség is előtte lebegett. Ezért legjobban szolgált korának és nemzetének s hatása túlterjedt korán és nemzetén.

Irodalmi működésének első nagy értékei ugyanazok, mint pályájának értékei. Inkább eszméivel és érzéseivel gazdagította irodalmunkat, mint formailag fejlesztette. Gondolati hatása páratlan. Érzéskincse a magyar prózában kivételes: mélyebb, szélesebb, változatosabb érzésre tanította az olvasóközönséget és a lelkiélet részletesebb elemzésre íróinkat. Írói fejlődése e tartalmi irányban öröndetesen haladt. A Karthausiban volt némi ernyesztő, bódító hatás is: gyöngye lelkekre, a kétségek martalékaira nem mindig hatott erősítőleg; de még a Karthausi is fiatal erőt éreztetett dúsan buzgó érzésvilágával. Később, a *Falu jegyzőjében* a *Magyarország 1514-ben* az érzés teljesen egészséges és erősítő. Művei esztetikai jelentőségének felelő részét történeti jelentőségük és erkölcsi hatásuk alkotja. Épen irodalmi művei is olyanok, hogy egyszerre szólnak nekünk és az emberiségnek, s egyszerre a maga korának és a későbbieknek. Voltak már magyar írók, akik a művelt emberiség számára dolgoztak. De Temesvári Pelbárt és a történetírók egykor, a Bolyaiak újabban latin nyelven írtak. Pázmány magyar nyelvű munkáival keltett érdeklődést, de hazai célból fordították le a nemzetközi tudományosság nyelvére, hogy a külföldi szakférfiak felelhessenek rá. Eötvös műveit a külföld érdeklődése önként kereste fel s igyekezett fordításban a maga használatára megszerezni. A magyar nyelvű könyv Eötvösnél válik először az egyetemes irodalmi élet tényezőjévé.

De megvolt Eötvös műveinek artisztikus hatása is. Az érzelmes, a szatirikus társadalmi, és a tragikus történeti regény úttörőjét, az állambölcseleti irodalom alapvetőjét tiszteli benne. Nem mesemondó, de jó helyzetrajzoló és lélekrajzoló, szellemes előadó. A kompozícióban kevésbé erős, de felfogásban mély. Példát adott íróinknak, hogy a korba, a tárgyba és a jellemekbe mélyedjenek el. A lirizmus, a szónoklat

bölcseleti pathosza és költői melegsége, az ő prózájában jelenik meg a legdúsabb virágjában. Az aforismus nála ölt legművészbibb és legjellemzőbb alakot. Stilusa és versritmusa nem kiválóan magyaros de nyelve fennkölt díszes, hangulatos és hangzatos. Irodalmi műveinek művészeti oldalán is európai jelleg ömlik el s az ő egyéniségének ünnepi szelleme.

Az irodalomtörténet fejlődéstörténet. Foglalkozik a nagy áramlatokkal. de foglalkozik az egyéniségekkel is. Mert az irodalmi fejlődés nem sima folyamat, hanem izületei, csomópontjai vannak. Szükség megérteni azoknak a nagy összegyűjtő agyvelőknek a munkáját. melyek az eszmék áramlását felfogják, egymással keresztezik. a maguk szerkezetén átszűrrik, feldolgozzák és ismét szétárasztják. Az egyéniségek a szellemi vérkeringés szívkamarái. Ők differentálják a hatásokat. Nélkülök nincs modosulás, nem támadnak új változatok, lehetetlen a fejlődés. Eötvös is ilyen nagy, egyetemes lelki folyamatokat felfogó, átdolgozó, új gondolatokat létrehozó szellem volt. a legmunkásabbak egyike. Szerepe nem szorítkozik arra, hogy pl. az emberiség szellemi munkájának eredményeit a mi számunkra feldolgozza, hanem együtt gondolkodik a nagy világproblémákon a kor első fejeivel, s általa a magyar szellem részt vesz az egyetemes emberiség eszméinek átgondolásában. A liberalizmus, a demokrácia, a kultura, az erkölcsiség, a szabadság, a nemzetiség, a haladás kérdése, az érzelmi élet jogainak kérdése. az egyéni szabadság biztosításának kérdése a közösségi intézmények egyensúlyozása keretében, mindezek központi tárgyai gondolkodásának, s művei e nagy gondolatfolyamatok magyar feldolgozásának nemes és becses monumentumai.

Sőt a nagy írói egyéniségek nemcsak azzal hatnak, ami belőlük közkincsé válik. amit más lelkek a maguk gyarapítására áthasoníthatnak, hanem lényüknek azzal a feloldhatatlan, megközelíthetetlen részével is, ami nem sajátítható el. Sympathikus módon megérezzük bennök a különlegesnek varázsát, az emberi lélek hatalmát és eredetiségét. És az emberiség e kiváltságos példányait nemcsak csodáljuk, hanem szeretjük is, s mintegy boldogoknak érezzük, mert el sem képzelhetjük, hogy olyan adományok birtokában mások lehessenek mint boldogok. A nagy egyéniségek a szellemi történet üdvözlőitjei.

Eötvös is egy fényes, hatalmas egyéniség, mely temérdek hatást közölt velünk, melytől sokat átvettünk, de még mindig nincs széthordva. Bármennyire fogjuk tanulmányozni és megérteni, mindig lesz benne valami megoldhatatlan, a személyiség isteni magva. Hála, csodálat és szeretet azért, amit vettünk tőle, s annak, ami benne állandó!

NÉGYESY LÁSZLÓ.

KEMÉNY ZSIGMOND IZABELLA KIRÁLYNÉJÁNAK KELETKEZÉSÉRŐL.

Az Irodalomtörténet mult évi folyamának utolsó füzetében Pais Dezső, Kemény Zsigmond pályalapításáról szóló értekezésében, újra szóba hozta az *«Izabella királyné és a remete»* című regény keletkezésének idejét. A kérdés mind fontosságánál, mind bonyolultságánál fogva méltán kelti fel figyelmünket, de egyúttal óvatosságra is int bennünket.

Pais Dezső főkép abból indult ki, hogy Keményt 1834-től 1838-ig eléggé elfoglalhatták jogi és történelmi tanulmányai. Fejtegetéseiben arra az eredményre jutott, hogy «így kezdetett bele Kemény még Erdélyben 1838 második felében — s nem 1837-ben, mint Papp Ferenc állítja — *«Izabella királyné és a remete»* című történeti regényébe». E nézettel szemben legyen szabad nekem is kutatásaim menetét megjelelnem, annnyival inkább, mert talán néhány újabb adattal járulhatok a kérdés megvilágításához.

Már Kemény kortársai eléggé ingadozóan nyilatkoztak az *«Izabella királyné és a remete»* című regény keletkezésének idejéről, mégis legtöbbször burkoltan vagy nyiltabban összekötötték a regény megkezdését Keménynek a marosvásárhelyi kir. táblán töltött idejével.

Az *Újabbkori Ismeretek Tára* szerint Kemény 1837-ig Maroskapudon időzött, aztán Marosvásárhelyre ment, ott maradt 1839-ig, «s ez évről való jeles történeti értekezése: *«A mohácsi veszedelem okairól»* és *«Martínuzzi»* című nagy regénye».¹ A cikkíró kissé pongyolán fogalmazta értesülését. Nyilvánvaló tévedése, hogy az 1839-ik év termékének tartja a mohácsi veszedelem okairól szóló történeti tanulmányt, melynek közlését a *Nemzeti Társalkodó* már 1838 márc. 13-án kezdte meg. Kemény az 1838-ik év elején írhatta értekezését, de még valószínűbb, hogy már az 1837-ik év végén hozzáfogott a munkához, s Gyulai Pál joggal illesztette Kemény Zsigmond összes műveinek kiadásában az ifjúkori munka elé az 1837-ik évszámot. Az *Újabbkori Ismeretek Tárá*nak pongyola kifejezései és tévedései közül azonban egész határozottsággal emelkedik ki az az adat, hogy

¹ *Újabbkori Ismeretek Tára*. V. 1853. 55. 1.

Kemény első regénye s a mohácsi vészről szóló értekezése ugyanabból az időből származnak.

Még inkább kidomborodik ez a gondolat Szász Károly püspöknek *«Báró Kemény Zsigmond emlékezete»* című tanulmányából,¹ mely még szorosabb kapcsolatot teremt Keménynek ifjúkori művei s Vásárhelyen eltöltött napjai között. Szász Károly említi, hogy Kemény 1837-ben lépett a kir. tábla kötelékébe, azután így jellemzi a táblai irnok-élményeit: «De ő sem ügyvéd lenni, sem hivatali pályára lépni nem akart, publicistának s írónak készült. S mily irányban: csaknem egyszerre megjelent két dolgozata csakhamar megmutatta». Az egyik dolgozat a mohácsi veszedelem okairól írt értekezés volt, a másik az *«Izabella királyné és a remete»* című regény. Úgy tűnik fel, mintha Szász Károly püspök visszaemlékezései öltöttek volna újabb alakot azokban a tájékoztató megjegyzésekben, melyeket Gyulai Pál Kemény regényének töredékeihez fűzött.² Itt Gyulai az *«Izabella királyné és a remete»* című regény keletkezésének idejéül vagy az 1837-ik, vagy az 1838-ik évet jeleli meg, tehát azokat az éveket, melyekben Kemény köztudomás szerint a marosvásárhelyi kir. tábla irnokai közé tartozott.

Marosvásárhely szerepel a *«Martinuzzi»* című regény keletkezésének helyéül Vadnay Károlynak *K. jegyű cikkében* is a *Fővárosi Lapok*-nak 1875 december 20-iki számában. Vadnay úgy tudja, hogy Kemény «1837-től 1839-ig volt Marosvásárhelyen mint joggyakornok s ott írta első értekezését: *«A mohácsi veszedelem okairól»* s a *«Martinuzzi»* című regényét». Hasonlóképen vázolta Kemény ifjúkorát a *Vasárnapi Ujságnak* 1876-ik évi első számában az a *D. J.* betűkkel jelzett életrajz is, mely másodszer Dömötör János munkái közt foglalt helyet.³ Az életrajznak ide vonatkozó része következő: «1837-ben Marosvásárhelyre ment joggyakorlatra, s az itt töltött két év alatt a politikai történelem s a regényírás terén egyszerre indult meg. A mohácsi veszedelem okairól írt tanulmánya s a Martinuzzi című nagy regénye mindjárt mutatták, hogy ugyanazon téren a bölcséleti elemzés és a költői alkotás anyagát egyszerre s egyenlő sikerrel képes megtalálni és feldolgozni».

Ezekkel a feljegyzésekkel teljesen összehangzik mindaz, mit Léczfalvi Gyárfás Endre anyjától, született Kemény Póli bárónőtől hallott Kemény Zsigmondnak Marosvásárhely környékén való tartózkodásáról. A bárónő jól ismerte az ifjú kancellistának irodalmi törekvéseit, hisz Kemény idejének nagy részét Malomfalván Kemény Pál báró házában

¹ *Kisfaludy Társaság Évlappjai*. 1867. Új folyam. XII. kötet.

² *Báró Kemény Zsigmond összes művei*. V. 1897. 257. l.

³ *Dömötör János munkái*. 1878. 153. l.

töltötte. Léczfalvi Gyárfás Domokosné, szül. Kemény Póli bárónő emlékezése szerint Kemény Zsigmond Malomfalván folyton tanult és regényt írt. A bárónő szemtanuja volt annak a jelenetnek is, mely alkalommal Kemény egy csomó írását a Marosba dobta. A fiatal hölgy azt hitte, hogy Kemény épen költői alkotását akarta megsemmisíteni, s védelmébe vette a pusztulásra ítélt iratokat. Keménynek kapudi történelmi tanulmányai után nem lehet kétségünk, hogy az ifjúkori regény hőse Martinuzzi volt. A nagy államférfiu egyénisége annyira megigézte az ifjú költő gondolkodását, hogy a kapudi történelmi tanulmányoktól egyenesen vezetett az út a költői alkotáshoz.

A kortársak tanuskodását megerősítik azok a nyomok, melyek azt mutatják, hogy Kemény képzeletének marosvásárhelyi benyomások adtak irányt. Mint az *Egyetemes Philologiai Közlönyben* kiadott értekezésemben¹ kifejtettem, ily nyomok Kemény első regényében: a marosvásárhelyi országgyűlés színtere, Handorfy házának környéke, a nyárádtői kocsmai jelenet s a vásárhelyi ítélőszéknek lealázó szerepe. Valószínű, hogy a regénytöredék egyik vonzó nőalakjának, Hedvignek rajzában is azok az ábrándok érvényesültek, melyek Kemény lelkét a Maros völgyében vették körül.

Mindezekből látszik, hogy az *«Izabella királyné és a remete»* című regény keletkezésének ügye elválaszthatatlan attól a kérdéstől, meddig tartózkodott Kemény Marosvásárhely környékén. Az általános nézet az volt, hogy Kemény egy évig volt a kir. tábla irnoka, de semmi biztos adatunk nem volt arra, hogyan oszlott meg ez az egy év az 1837-ik s 1838-ik évek között. Magam is az általános nézetet fogadtam el, mikor az *«Izabella királyné és a remete»* című regényről írt értekezésemet az *Egyetemes Philologiai Közlönyben* kiadtam. Azóta határozottabb adatok birtokába jutottam. Nem részletezem kutatásomnak teljes anyagát, minthogy legközelebb valamely folyóiratban közzéteszem, csak a végső eredményt jelzem. Kemény 1837 májusában jelentkezett Marosvásárhelyen jogi gyakorlatra s egy év múlva 1838 májusában vett búcsut a kir. táblától. A kormányszéktől nem 1838 közepe táján vált meg, — mint Pais Dezső gondolta értekezésében — ellenkezőleg, épen ekkor, június 20-án esküdt fel a gubernium irnokai közé. Kemény táblai irnokoskodásának idejéből tehát a nagyobbik s nyugalmasabb rész az 1837-ik évre esik, míg az 1838-dik év első hónapjait az ügyvédi vizsgálat bonyodalmai zavarják meg. Ezek után joggal alakíthatjuk át Gyulai Pál nézetét úgy, hogy

¹ Báró Kemény Zsigmondnak *«Izabella királyné és a remete»* című regénye. *Egyetemes Philologiai Közlöny*. 1912.

Kemény első regényének tervezését és megkezdését inkább 1837 második felére tesszük, mint az 1838-ik évre.

A regény történetében még egy mozzanat hívja fel figyelmünket. A regény bevezetése *Károlyfehérvár* cím alatt az *Athenaeum*nak 1839 június 16-iki számában a következő megjegyzéssel jelent meg: «Előszava egy nemsokára sajtó alá kerülő regénynek». Ezt a megjegyzést Kemény csak akkor írhatta, mikor már művének nagy része elkészült. A mutatvány Bécsből kerülhetett Pestre s egy darabig talán az *Athenaeum* szerkesztőségében várt kiadásra. Keménynek tehát már 1839 júniusa előtt volt joga arra a reményre, hogy regényét nemsokára sajtó alá rendezheti.

Nagy ára volt e hitnek. A fiatal író azt mondja regényében, hogy olvasói kezébe varázsvesszőt ad, mellyel a letűnt korszak életét egyszerűen, teljesen, tisztán, tündérvilágítás mellett láthatják maguk előtt. E varázsvesszőt azonban maga is csak mélyreható tanulmányokkal, komoly tervekkel s szigorú önbírálattal szerezte meg. Keménynek a pusztakamarási családi levéltárból előkerült iratai némileg bepillantást engednek nekünk a költői alkotás rejtelmeibe. Látjuk, mily részletes történeti kutatások segítségével száll vissza a költő képzelete a XVI. századnak politikai, társadalmi, műveltségi viszonyai közé. Kemény újra csoportosítja tanulmánytöredékeiben kedvelt történetírójának, Engelnek adatait. Hogy már ekkor regényére gondolt, mutatja egyik megjegyzése, mely szerint Martinuzzi kincsét motívumul akarja felhasználni. Engel műve után Bethlen Farkas *Historiájából* s Pray okiratgyűjteményéből készít jegyzeteket, melyekben itt is, ott is feltűnik regényének egyik-másik alakja, mint: Handrai, Handorfy. Majd Martinuzzi tragikumának alapelvét tűzi ki, még egyszer megrajzolja a történeti háttérrel s regényének vázlatában megvonja nagy történelmi festményének körvonalait. S ha az alapozás ily nagy munka eredménye, még több gondot és időt követelt a hat könyv összes szakaszainak részletes tervezése s kidolgozása. Másrészt nem szabad felednünk azt sem, hogy Kemény lelki világát 1838-ban s 1839 elején gyakran erős izgalmak, új helyzetek, új benyomások és tanulmányok forgatták fel. Ily körülmények között csak hosszabb idő múlva juthatott a költő művének megírásában arra a nyugvópontra, melyet regényének előszavához csatolt jegyzete jelez.

Igy kényszerítenek engem adataim mind inkább arra, hogy a regény tervezésének idejét minél messzebbre tegyem a befejezés időpontjától. Így erősítik meg bennem kutatásaim újra meg újra azt a véleményt, hogy Kemény Zsigmond az *«Izabella királyné és a remete»* című regényének tervezéséhez s írásához inkább 1837 második felében fogott, mint az 1838-ik év első harmadában.

PAPP FERENC.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS MUNKÁJA 1913-BAN.

Alábbi szemlém azon kisebb vagy nagyobb tanulmányokat, folyóiratközleményeket vagy önállóan megjelent műveket ismerteti, amelyek a magyar irodalomról való eddigi tudásunkat — az 1913-ik év folyamán — módosították, bővítették, új adatokkal gyarapították vagy pedig gondolatok fölvetésével értékesebbé tették. Ilyen összefoglaló áttekintésnek kettős haszna lehet: egyfelől megmutatja a magyar irodalomtörténet buvárainak egyévi munkásságát; másfelől a buvárkodás eredményének kritikája alapján irodalomtörténetíráskunkba arányos tervszerűséget igyekszik belevinni, mert utal arra: mely témák vagy problémák hanyagoltattak el, illetőleg tengtek túl. Szemlém nem akarja fölvenni a versenyt Hellebrant Árpádnak kitűnő repertoriumával. Hellebrant minden évben annyi tárgyszeretettel, lelkiismeretes pontossággal s széles körületekintéssel állítja össze a magyar filológiai irodalom cím- és névjegyzékét, hogy helyette mást készíteni egy volna a becsületes munka megvetésével. De nem akartam elvégezni a Kisfaludy-Társaság Greguss-jutalma kiadásához készítendő kritikai szemle írójának dolgát sem. Tulajdonképen olyan feladatra vállalkoztam, aminőt minden irodalomtörténetírónak el kellene végeznie s amit eddig is bizonyára sokan elvégeztek. Számot adok arról: hol volt tudományosságunk színvonala 1913-ban: vajjon a multhoz képest emelkedett avagy alábbszállott-e az?

I. Az év története.

Kellemetlen szenzációval kezdődött az 1913-ik év. A Kisfaludy-Társaságnak meg kellett jutalmaznia a legérdemesebb magyar kritikusok egyikét. Ily esemény néhány évtizeddel ezelőtt nagyjelentőségű lehetett volna. Most csupán gyűlölködést tudott kelteni. A laureatus koszorúját tövisből fonták.

A jutalmat Angyal Dávid nyerte. Angyal valóban elsőrangú stilisztza. Minden írását elegáns műgond, hangulatos elmélyülés és nagy tájékozott-

ság jellemzi. Angol és francia tanulmányai, társulva Gyulai hagyományának konzervatív magyarságával, legjobb íróink közé avatták. Emellett a magyar történelemnek kitűnő ismerője. Vegyük hozzá, hogy írói pályája immár több mint három évtizedre terjed vissza. Tehát mi sem hiányzott abból, hogy a jutalmaztatásra rászolgált legyen. A baj nem is ez volt, hanem a Kisfaludy-Társaság eljárása. A Társaság a jelentésttevő bizottság előadójának meghagyta, hogy az utóbbi hat év alatt felmerült figyelemreméltó művekről nem egészen két hónap alatt készítsen jelentést! Ebben volt a baj. A jutalmazó Társaság nem gondolta meg, mily rövid időt tűzött ki e kényes feladat elvégzésére. Angyal vállalkozott az előadói szerepre, de jelentése nem elégítette ki a közvéleményt s a nyomában támadt polémia e kételyt nem oszlatta el. A tanulságos vita, mely az Irodalomtörténet és a Budapesti Szemle hasábjain folyt le, mindvégig rendkívüli érdeklődést keltett.

Az Ethnographia 1912. évi folyamában érdekes vitatkozás kezdődött, mely mind máig nincs befejezve. Horger Antal azt állította, hogy «Kriza meséiben épen úgy ki van kerekítve és meg van stilizálva esztétikai szempontok szerint az elbeszélés népi anyaga, mint pl. Merényi vagy Arany László meséiben. A különbség csak annyi, hogy míg Merényi zsiros népies-séggel, Arany László pedig irodalmi nyelven, addig Kriza kedves székely nyelvjárásban írta meg a maga meséit.» Ezt azon benyomás alapján állította, melyet a Kriza-féle székely népmesék «kivétel nélkül fényes elbeszélő technikájának» összehasonlításából merített. Sebestyén Gyula a Vadrózsák második kiadásának sajtó alá készítésekor tüzetesen megvizsgálta ez állítást s úgy találta, hogy Kriza «gyűjtőinek szövegét csak népnyelvi és hangtani szempontból stilizálta; arra, hogy a mesék epikai szerkezetét is megbolygatta volna, példát nem talált». Hiszen Kriza maga írta Gyulainak: «Én a legminutiosusabb szorgalommal jártam utána, hogy az utolsó hangig, jottáig minden sajátosságos székely legyen; de azért lehetnek s lesznek is hibák benne, azt nem tagadom, de legnagyobb részök, igaz való, hogy csupados csupa siculismus, mintha száján pökte vóna ki egy székej embör vagy asszonyembör féle, vagy embér a népnek legalsó rétegéből.» Ennek a vitának hullámai átcsapkodtak a jelen évre is, de nagyobb figyelmet nem váltottak ki.

Ellenben igazi szenzáció volt a kuruc balladák ügye. Tolnai Vilmos 1913 április 13-án felolvasást tartott a Budapesti Philológiai Társaságban kuruckori irodalmunk szövegeiről s arra utalt, hogy Thaly Kálmán a kurucballadákat nem a szigorúan vett szövegkritika követelése szerint bocsátotta közre. «Ebből természetesen az következik — írta — hogy addig, amíg az eredeti változatlan szöveg elő nem kerül, addig a Thaly-féle kiadást sem irodalomtörténeti vagy költészettani, sem nyelvi kutatásokban forrásul használni nem lehet, rája semmi elméletet építeni nem szabad». (E. Ph. K. 1913. 412. l.) Lapjaink hasábjain pertraktálták Tolnai felolvasását. Horváth János az irodalmi hamisítás vádjával szemben — mi a szenzáció nyomán támadt — azt a kérdést vetette föl (M. Figyelő. 1913. 226. l.): «hogyan magyarázható meg egy költő lelkiállapota, aki épen remekművei szerző-

ségéről mond le, holott a saját neve alatt kiadott költeményei nem tudták megszerezni neki a költői dicsőség elégtételét». A különféle találgatások mellett mindenki Riedl Frigyes tanulmányára volt kíváncsi, melyről tudva volt, hogy régebb idő óta készül s hogy világosságot fog vetni e tárgyra. Riedl tanulmánya az Irodalomtörténet 1913. évi októberi füzetében jelent meg s rendkívül részletes, módszertanilag is mintaszerű megokolással igazolta, hogy Thaly Rákóczi-korabeli énekgyűjteményeinek tíz leghíresebb balladája nem kurucballada, hanem Thaly szerzeménye. Ez a meglepő megállapítás valójában nem az irodalomtörténetet érintette legérzékenyebben. Utóvégre a szép költemények mégis megmaradnak, ha mindjárt más korszakból fognak datálódni. Komolyabb veszteség érheti nemzeti históriánkat, mert forrásaira való hivatkozásakor Riedl azt is megállapította (i. h. 437. l.), hogy Thaly a történetíró is követett el falsumot. Tudósaink érthető izgalommal tárgyalták ez ügyet. A sárospataki tanárok Thaly mellett foglaltak állást s lelkes fölhívásban arra kérték a közönséget, nézze utána, hátha megkerülhetnének az egykori kéziratok.

Báró Eötvös József születésének centenariuma számos alkalmi felolvasásra és ünnepi beszédre nyújtott alkalmat, de azért Ferenczi Zoltán és Voinovich Géza életrajzai mellé a jubiláris év sem hozott nagyobb szabású Eötvös-kötetet. A költőt és regényíró-t mintha háttérbe szorította volna a kulturpolitikus.

Itt kell megemlékeznünk id. Szinnyei József haláláról is. Szinnyeivel a legnagyobb magyar bibliografus szállt sírba. Helye sokáig üres fog maradni. Az új generációban nem egy ambiciózus író vágyakozik munkája után; semmi kétség abban, hogy minél előbb lesz is hivatalbeli utódja. Azonban sok évnek kell elmúlnia, amíg «az új Szinnyei» az öreghez mérten érdemeli ki az olvasóközönség bizalmát.

II. Irodalomtörténeti tanulmányok.

1. A pogánykor.

Riedl Frigyesnek: Csaba és berni Detre a magyar mondában c. (Heinrich-Emlékkönyv) értekezése, mely a múlt év végén jelent meg, vezette be a pogánykor szellemi életének vizsgálatát. Riedl azon mondaszerű elbeszélések két csoportját vizsgálta, melyeket régi krónikáink a hunok történetéhez kapcsoltak. Megállapításánál jóval értékesőbbek módszerének kritikai elvei. Négyesy László: Árpádkori motívumok a Buda Halálában (u. o.) címen arra utalt, hogy filológiánk csak azon mondacsoportokat vizsgálta tüzetes részletességgel, amelyek a német mondákkal leginkább összefüggnek; ellenben a speciális magyar költői elemek különválasztását alig kezdte el. Sebestyén Gyulának a szakszerű magyar irodalomtörténeti kutatásra eddigelé mintha nem nagy hatása lett volna. E «tisztán nemzeti mondáknak» kihámozásával Fóti József Lajos foglalkozott (A német történeti kutatás és az Anonymusprobléma, u. o.). Vizsgálódását az idén: Góg és Magóg c. folytatta (Irod. tört. Közl.) s azt fejtette, hogy a Góg és Magóg

mondarészletet Anonymus egy állítólag Isidorus nevű írónak Exordia Scythica c. munkájából vette; Isidorus meg Justinust kivonatolta.

Itt említhető, bár később újra lesz szó róla, a Műveltség Könyvtárában megjelent irodalomtörténetnek Galgóczi György által írt bírálata (Irod. tört. 461–466. l.), mely ismételtén és sürgető formában vetette fel a pogánykor szellemi életével foglalkozó irodalomtörténetnek legújabb problémáját: az irodalomtörténeti bevezetést. «Az irodalomtörténet nyelvi kérdése nem nyelvtudományi kérdés. A mi feladatunk egészen más, de ezt mindig csak elűtjük. A mi nyelvkérdésünk az irodalmi nyelv kialakulásának, fejlődésének története; a költői nyelv története; a magyar próza története; ki mit hozott; ki mily irányban alakította tovább; mi újat adott át az utána jövőknek?» Ennek a stílustörténeti bevezetésnek megírása a jövőendő munkája.

2. A keresztény középkor.

A keresztény középkor szellemi életével — mert ez időknek irodalomtörténetéről csak ily értelemben szólhatunk — többen foglalkoztak. Erdélyi Lajos (M. Nyelv) azt vitatta, hogy a Gyulafehérvári Glosszák nem prédikáció-vázlatok, hanem valóban versek; szerzőjük neve ismeretlen, mint-hogy a sokszor találgatott Vataikai, Ujtatai, Vatai név a könyv tulajdonosát jelöli. Ábrahám Lambert azt állapította meg (Az Érdy-kódex kora. Irod. tört.), hogy az Érdy-kódex írója 1524 Adventjével kezdte meg munkáját s az 1525. év beosztása szerint folytatta.

Jelentőségre nézve e részlettanulmányok fölé emelkedik Négyesy Lászlónak nagy perspektívájú tanulmánya (Árpádkori compositio. Bp. Szemle) az árpád-házi királyok korának elbeszélő költészetéről. Négyesy a Bécsi Képes Krónikából Salamon korának a nándorfehérvári ostromtól a mogyoródi csatáig terjedő elbeszélését vizsgálta poétikai szempontból s úgy találta, hogy ez az elbeszélés kitűnően van megszerkesztve. Az epizódok oly szabatosan támogatják a főcselekményt — Salamon intrikájával, majd elbukásával szemben Gézának trónrajutását — hogy önkénytelenül is fölvetődik a kérdés: honnan vette a művészietlen krónikairó e kitűnő kompozíciót? Vajjon nem a népköltészetnek alakulóban levő királymondáját másolta le? Noha e kérdést ma még nem lehet eldönteni, Négyesy a népköltés mellett foglalt állást. Ha föltevése igaz, úgy irodalomtörténetünk becses emlékekkel gazdagodik, amely még nem éposz, de az «egyszerű, egyszerű sejtű hősdal» szerkezetileg és terjedelmileg felülemelkedik.»

A renaissance korával Hegedüs István foglalkozott két ízben. Janus Pannonius vallásos költeményei (Akad. Ért.) címen e humanistának több költeményét állította össze s velük azt bizonyította, hogy Janus, «ki annyira beleélt magát a föléledt klasszicizmus első nagy rajongásába, hogy nemcsak a külső formában, hanem az antik hitélet és gondolatvilág légkörében is nyilatkozik meg fényes tehetsége», vallásos költeményeiben néhol a keresztény középkor szellemét is tükrözi. Bizonyosságul több költeményét idézi műfordításában. Legrégibb magyar tárgyú latin költemény c. (Irod. tört.) ismeretlen nevű magyar szerzetesnek 1242 első felében készült «Planctus

destructionis regni Ungarie per Tartaros» c. elégiáját közölte kiválóan sikerült fordításban.

Itt említhető, hogy Babinger Ferenc a Fuggerek augsburgi családi levéltárában 1515-ből székely rovásírásos nyelvemléket talált s tett közzé Sebestyén Gyula magyarázataival. (Ethnographia.)

3. A reformáció kora.

A) Egyházi irodalom. Horváth Cyrill: Luther énekeinek magyar fordításait ismertette. (Luther énekei és első protestáns énekszerzőink. Heinrich-Emlékkönyv.) Összeállítása nem teljes, de a hozzáfűzött kommentár a protestáns költészetről sok becses adalékot tartalmaz. Ugyane tárgykörből való Borbély Istvántól: A legrégebb unitárius templomi énekeskönyvek c. dolgozat (E. Ph. K.) A Batthyány-kódex jelentőségét Seprődi János fejtette (E. M. E. VII. vándorgyűlésének Emlékkönyve), sürgetvén új, hangjegyes kiadását. A reformátorok életéhez ez évben is több adat publikáltatott. Hajnóci Iván Szilády Áronnak azon hibás adatát törölte az irodalomtörténetből (Irodört.), mely szerint Sylvester János élete végén löcsei ev. segédlelkész lett volna. Péter Mihály: Gálszécsi István és működésének első nyomai c. (Prot. Szemle) tárgyának bibliográfiáját állította össze s kritizálta. Rubinyi Mózes: Sylvester és Donatus c. (Irodört.) azt igazolta, hogy Sylvester nyelvészeti munkáiban csak definíciókat vett át Donatustól, egyebekben önálló volt. Erdős Károly: Bullinger Henrik és Fejértóy János levelezését ismertette (Debreczeni Prot. Lap). Pap Károly terjedelmes cikkben (Méliusz Péter arcképe. Irodört.) bizonygatta, hogy megtalálta Melius arcképét. Bizonyítása nem volt meggyőző, hozzászólást nem provokált. Ugyancsak Meliusról írt Borbély István is (Méliusz Juhász Péter. Irodört.) s e reformátor egyéniségét vizsgálta. Heltai Gáspárral Czóbel Ernő foglalkozott két alkalommal (Heltai Gáspár Martinuzzi ellen. Irodört. A Heltai-nyomda alapításáról. Erd. Muz.). Lakos Béla életrajzot is írt róla (Bp. 1913). Bogáthi zsoldárainak egy eddig ismeretlen kéziratáról Marmorstein Arthur tudósított (M. Könyvszemle); cikkét Borbély István revideálta (E. Ph. K.). Balassa József: Unitárius hitviták a XVI. századból c. (Irodört.) általa fölfedezett kéziratot ismertetett. Recenzióját Borbély István korrigálta (Még egyszer az unitárius hitvitákról. Irodört.). Ugyancsak Borbély István írt összefoglaló tanulmányt a XVI. századi unitárius iskoladrámákról (Irodört.) s azt bizonyította, hogy a XVI. század unitárius drámái nem a középkori miszteriumokból, sem pedig a német vagy olasz iskoladrámákból fejlődtek, hanem tisztán magyar termékek s lényeg szerint különböznek a század többi ilyenű írásaitól.

B) Világi irodalom. E tárgykört kevesebben buvárolták. Dézsi Lajos (Egy elveszett magyar verses Boccaccio-novella. Irodört.) azt mutatta ki, hogy Beroaldo Fülöpnek «Cymon történetét» valaki még 1587 előtt lefordította magyarra, de a fordítás nem maradt ránk. Trostler József «Az kopasz-sagnac dicsireti» latin forrásához járult egy adalékkal (E. Ph. K.). Farkas Gyula hangtani bizonyítékok alapján kétségbe vonta, hogy Karádi Pál

volna szerzője a Balassiról való komédiának (Irodört.). Balassa Bálintról két cikk jelent meg. Bod Károly a Balassánál előforduló latricanus szó jelentését fejtette meg (Irodört.); Eckhardt Sándor pedig azt mutatta ki, hogy Balassa, a doctus poeta, mely külföldi költőket és költeményeket vett mintául. (Irodört. Közl.) Kutatása nem annyira új eredmények, mint eddigi sejtéseink igazolása miatt becses. A Szilágyi és Hajmási mondához Bod Károly szolgáltatott adalékot (E. Ph. K.). Wertner Mór (Adalékok Toldi Miklós életrajzához. Akad. Ért.) a biharmegyei Toldi-család genealogiáját állította össze. E tárgykörből jelen évben legnagyobb érdeklődést a Bankó leányáról való széphistória keltett. Szegedy Rezső a Bp. Szemlében, Pável Ágoston az E. Ph. K.-ben délszláv változatokkal hasonlította össze. Szegedy megállapítása: «A semptei névtelen horvát vitézi népének, mely reánk csak később alakult változatokban maradt, szabadon dolgozott fel, a kerekded forma azonban már a forrás tulajdona volt.» Pável szerint: «Az egész magyar ének, részek szerint megvan a délszláv változatokban, külön-külön azonban egyikben sem.» Berecz Sándor disszertációjában hangtani argumentumok alapján azt igazolta, hogy Apollonius királyfi históriájának Bogáthi a szerzője (Bp. 1913).

4. Az ellenreformáció kora.

A) Egyházi irodalom. Kardos Lajos Bornemissza Miklós Eleázárjának lappangó kiadására hívta föl a figyelmet (EPHK.). Harmos Sándor pedig a szombatosok 1630-iki inakönyvének történetéhez fűzött néhány megjegyzést (Izr. M. Irod. Társ. Évkönyve. 1913.). A M. Tud. Akadémia kiadta Péchy Simonnak Psalteriumát Szilády Áronnak szokatlanul rövid bevezetésével. Mindössze ennyit írtak e korszak vallásos irodalmáról.

B) Világi irodalom. Stoica Vazul Alexics Györgynek egy tanulmányát ismertetve, arra utalt (Irodört.), hogy a Petrovay-kódexben megtalálható az 1660-ban Szebenben készült Cantio de amore-nak oláh fordítása. Dézsi Lajos a sepsiszentgyörgyi Székely N. Múzeum Vasady-kódexét ismertette (Irodört. Közl.). Kovács Dezső a XVII. századi magyar líra klasszikus vonatkozásait sorolta fel (Irodört. Közl.). Badics Ferenc régebbi idő óta folytatott Gyöngyösi-búvárlatainak újabb eredményeül 10 eddig ismeretlen levelet publikált (Irodört. Közl.). Gyöngyösy László Gyöngyösi István életrajzából közölt egy részt (Uránia). Friedreich Endre Zrinyi életrajzához nyújtott adatot (Irodört.). Beöthy Zsolt: A Zrinyiász magyarázatához címen művészi fejtegetését adta annak, hogy «a Zrinyiász valóban vallásos, még pedig katolikus jellemű költemény», továbbá, hogy «a Zrinyiász vallásos jellemében, felfogásában, részleteiben a XVII. század, az antireformáció vagy a katolikus restauráció korának a szellemét mutatja egészen világosan» (Irodört.). Itt kell emlékeznünk a kurucballadák dolgáról is, melynek a historicumát az év történetéről szólván, említettük.

5. A hanyatlás kora.

Feltűnő, hogy szellemi életünk multjának e korszaka ezúttal nem érdekelte kutatóinkat. Mindössze két tanulmány érdemel említést. Pruzsinszky Páltól; Bod Péter és munkái (Prot. Egyh. és Isk. Lap.) és Király Györgytől: Mikes Kelemen levélformája (Irodört.). Az életrajz, ez forrás-tanulmány.

6. A megújodás kora.

Gr. Teleki Józsefnek Rousseauról és Rousseauhoz írott leveleit Ráczy Lajos publikálta (Akad. Ért.). Dugonics Etelkájáról Ruzsonyi Béla mutatta ki (Irodört.), hogy mennyiben másolata Gyöngyösi Charikliájának. Ver-segheyről Gálos Rezső közölt két cikket (EPhK.); mindkettő forrástanul-mány. A Modern Könyvtár 285—286. sz. füzete Bacsányi költeményeit tar-talmazta Váry Rezsőnek dagályos méltatásával. Bacsányi születésének 150-dik évfordulóján Császár Elemér olvasott róla emlékbeszédet (Bp. Szemle). Bel-laagh Aladár azt fejtegette (Irodört.), hogy Napoleon kiáltványát tényleg Bacsányi fordította magyarra. Dayka Gáborról három értékes tanulmány jelent meg. Mazuch Ede ungvári tanárságát ismertette (Irodört.) adattárral; Gálos Rezső költészetét méltatta (EPhK.); Balogh Árpád pedig életrajzát írta meg (Kassai r. kath. főgimn. értesítője 1912/13). Csokonairól ez évben is több értekezés jelent meg. Kardos Albert Rousseauval hasonlította össze (Debreczeni Prot. Lap.); Trostler József (EPhK.) és Gönczy István (Irodört.) a német hatást vizsgálták; Gesztesi Gyula egy állítólagos vigjátéktörődékét nyomozta (Irodört.); Harmos Sándor pedig lírájára tett néhány észre-vételt (Irodört. Közl.). Kazinczy eredeti műveiről Váczy János közölt bibliografiai összeállítást (Akad. Ért.), melyhez két kiegészítés jelent meg (Akad. Ért.). Wielandhoz írt levelét Thienemann Tivadar közölte (EPhK.). Zsigmond Ferenc levélírói egyéniségét rajzolta (Irodört.). Czeizel János levelezését ismertette összefoglalólag (EPhK.). Az egész korszakkal két értekezés foglalkozott. Egyik Császár Eleméré (A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században, Akad. Ért.), mely tárgyának széleskörű ismerete által válik becssé. Másik Gesztesi Gyuláé (A nő a magyar rokokóban. Magyar Figyelő). Mint az irodalomtörténettudományozásnak becses segítségét kell említenünk Pintér Jenőnek e korszakról készített időmutatóját (Időmutató a megújodás korabeli magyar irodalom törté-netéhez. Bpesti VI. kerületi főreál értesítője. 1912—13.)

7. A XIX. század irodalmának története.

Gálos Rezső Bürger hatását vizsgálta Kisfaludy Sándorra (EPhK.). Osászár Elemér a Beöthy-Emlékkönyvben megjelent tanulmányát adta ki francia nyelven (Bp. 1913). Fest Sándor Pfeffel egy költeményének hatását mutatta ki Kisfaludy Károlyra (EPhK.); Kisfaludy mesegyűjtéséről Verő Leo értekezett (EPhK.). Az Irodalomtörténeti Közlemények ez évben is folytatta Horváth István naplójának kiadását, mely korrajzi becsc. Sallay

Géza Döbrentei Gáborról készített életrajzának befejező részét közölte (Máramarosi kir. kath. főgimn. értesítője. 1912—13.). Szász Ferenc Debreczeni Márton ifjúkori leveleiből publikált (Erd. Muz.). Nagybeesű volt Császár Elemér értekezése: Bánk bán első kidolgozása címen (Akad. Ért.), mert az előkerült első fogalmazás (közölve: Irodört. Közl.) alapján határozott bizonyítékunk van Katona írói technikájának megismeréséhez. Császár az első kidolgozást összehasonlítva a nyomtatásban megjelent s ma is közkézen forgó szöveggel, úgy találta, «hogy bár a két szöveg között lényegbe vágó eltérés nincs, mégis jóformán két külön művet bírunk e két fogalmazásban». A század kezdetének irodalmi kísérletezéseiről négy értekezést olvastunk, kettőt Bayer Józseftől (Bauernfeld vígjátékai a magyar színpadon. EPhK. Az első Faust-dráma a magyar színpadon. Irodört.), kettőt György Lajostól (Adatok regényirodalmunk és drámairodalmunk történetéhez. EPhK. Egy fejezet regényirodalmunk történetéből. EPhK.). Vörösmartyról csak kisebb tanulmányok jelentek meg. Darvas János a Szép Ilonka keletkezését vizsgálta (EPhK.), Bayer József a Szózat megjelenítésének történetét írta meg (Bp. Szemle), Trombitás Gyula pedig Vörösmarty dramaturgiáját ismertette sikerült disszertációban (Bp. 1913). Gálos Rezső Szemere Pál néhány költeményének német forrását mutatta ki (EPhK.). Györe János Abonyi Lajosnak írói pályájához járult több értékes adalékkal (Máramarosszigeti ref. liceum stb. értesítője 1912—13.). Trostler József Vajda Péternek a német romanticizmushoz való viszonyát tisztázta (EPhK.). Alszeghy Zsolt, ki Spetykó Gáspár leveleit is publikálta, Vachott Sándor levelezését ismertette (mindkettő megj. Gyöngyösi kalendárium 1913-ra). Stiller Kálmán Vahot Imrénének írói areképét rajzolta meg (Gyöngyösi kalendárium 1913-ra). Garay Jánosnak a Két Hollóját Elek Oszkár hasonlította össze egy skót balladával (EPhK.). Rácz Lajos: Erdélyi János Sárospatakon (Uránia), Morvay Győző: Szemere Bertalan és lord Byron címmel értekezett (A Cél). Czóbel Ernő: Greguss és a 48-as forradalom c. írt (Szabadgondolat). Itt kell megemlékeznünk Márki Sándornak Horváth Mihályról (Gyöngyösi kalendárium) és Szalay Gábornak Szalay Lászlóról való emlékezéséről (Bp. Szemle).

Petőfiről mindjárt az év elején értékes kritikai bibliografia jelent meg Marót Károlytól (Fejezetek a Petőfi-kérdéshez. Irodört.). Egy személyi tévedését Barabás Ábel igazította helyre (Irodört.), kitől az Ungarische Rundschauban: Petőfi als Naturphänomen c. érdekes tanulmány jelent meg. Barabás évenként 10—15 cikket szokott közölni a legolvasottabb német napilapokban s majd mindenikben szól Petőfiről. (E cikkek jegyzékét l. a kolozsvári unit. főgimn. értesítőiben). Ugyancsak az Ungarische Rundschauban Leffler Béla közölt tartalmas összeállítást: Petőfi in Schweden címmel. A költemények kronológiájához Ferenczi Zoltán közölt egy adatot (EPhK.). Kardos Lajos a Tündérálmom és Byron The Dream-ja között vont párhuzamot (EPhK.). Petőfi Erzsikéjéről Maday rajzolt vonzó képet (Élet). Trostler József Bürger hatását kereste Petőfire (EPhK.). Petőfi székesfejevári első fellépéséhez Rexa Dezső közölt néhány adatot (Irodört. Közl.). Kéki Lajos János Vitéz hatását nyomozta Arany Toldijára. Szempontjai —

mint azt a Lehr-féle akadémiai jutalom bírálóbizottsága is hangsúlyozta — teszik e dolgozatot becessé. Petőfi fogadtatása az irodalomban címmel Horváth János írt érdekes tanulmányt (Bp. Szemle, márc.), mely Marót Károly dolgozata mellett ez év Petőfi-bibliográfiájának legértékesebb adaléka. Arany Jánossal jóval kevesebben s kisebb értékű tanulmányokban foglalkoztak. Kardos Lajos a Bolond Istókról közölt két cikket (Irodört.). Jókai ördögéről s a Rab Gólyáról is jelent meg két cikk (EPhK. és Irodört.). A balladák angol-skót forrásaihoz Tolnai Vilmos járult néhány adalékkal (Irodört.). A Katalin kéziratáról Huszár György értekezett (EPhK.). Arany olvasmányairól szintén Huszár György számolt be (Irodört.). Becses tanulmányt írt Zsigmond Ferenc: Scott és Jósika címmel (Irodört.). Jósika humoros életképeit Szinnyi Ferenc vizsgálta (Irodört.). Papp Ferenc ez évben is folytatta Kemény Zsigmond-tanulmányait (Kemény Zsigmond ifjúkora. EPhK. Kemény Zsigmond Nagyenyeden. Bp. Szemle). Szintén Kemény fiatalságával foglalkozott Pais Dezső (Kemény Zs. pályalapítási törekvései. Irodört.). Pitroff Pál: Kemény és Balzac címen azt igazolta (Uránia), hogy e két író csak lángeszük pszichológiai egyezése alapján állítható egymás mellé, egyéb közösség köztük nincs. Az Eötvös-jubileum minden föltünőbb irodalmi nyom nélkül mult el. Heller Bernát a zsidóság szempontjából vizsgálta (Izr. M. Irod. Társ. Évkönyve. 1913). Császár Elemér az író (Bp. Szemle), Berzeviczy Albert a kulturpolitikust (Akad. Ért.), Kozma Andor a költőt (Akad. Ért.) ismertette. Érdekes alkalmi füzet volt a Budapesti Szemléé (nov.), melyben Beöthy Zsolt a szónokot, Négyesy László a költőt, Alexander Bernát a filozófust méltatta. Madáchról csupán Kristóf György emlékezett (Széchenyi és Madách. Irodört.). Újabb drámaköltészetünkkel többen foglalkoztak. Papp Károly: Tóth Ede leveleiből (Uránia), Morvay Győző: Szigligetiről (Grittiye kiadásának elején. Olesó Könyvtár), Alszevgy Zsolt: Tóth Kálmán drámaköltészetéről (EPhK.), Vértsey Jenő Szász Károlynak Böles Salamonjáról (Irodört.) értekezett. Szigligeti Struensee-jának forrásait Zolnai Béla nyomozta ki. (E. Ph. K.) Jánosi Gusztávnak Voinovich Géza elevenítette föl emlékeztét (Bp. Szemle). Gyulai Pálnak ifjúkoráról legifj. Szász Károly értekezett (Erd. Muz.).

Napjaink szépíróiról bírálat sok jelent meg; összefoglaló tanulmány azonban szerföltt kevés. Ezek közül jelentősebbek: Kéki Lajostól: Gárdonyi Gézáról (Élet) és Móricz Zsigmondról (Bp. Szemle). Császár Elemér a Budapesti Szemlében állandó szemlét vezet szépirodalmunk újabb jelenségeiről s azokat sikerült recensióval kíséri. Mezey Sándor: Ágai Adolfról, Radó István Mikszáthról emlékezett (Izr. M. Irod. Évk. 1913). Madarász Floris: Herczeg Ferenc drámáiról értekezett (Egri kath. gimn. értesítője. 1912—13). Ide kell sorolnunk napi- és hetilapjaink Irodalom-rovatjait is, melyek legtöbbször aláírásnélküli bírálatokat tartalmaznak. E bírálatok nagyobbára megbízhatatlanok. A színi bírálok közül nevezetesebbek: a Budapesti Hirlapnál Alexander Bernát, a Vasárnapi Ujságnál Schöppfin Aladár s az Urániánál Szász Károly, kiknek formás és tartalmas cikkei egyszersmind becses irodalomtörténeti dolgozatok is.

8. Összefoglaló művek.

Pintér Jenő tüzetes magyar irodalomtörténetének ez évben jelent meg folytatólagos két kötete, melyek Bessenyei György föllépésétől Kazinczy Ferenc haláláig adják szellemi életünk fejlődését. Megjelenésük igazi esemény volt. E kötetek előzőikkel együtt bámulatraméltó szorgalom eredményei. Az adatoknak oly tömege van bennük elrendezve, hogy teljesség dolgában minden elődjüket messze felülmulják. A kritika sokféle szempontból vizsgálta s hibáztatni valót alig kapott bennük. A kor általános jellemzése után az írói irányok méltatása, majd a hatásuknál fogva elsőrangú íróknak külön-külön fejezetben való tárgyalása következik. «Célom az volt — írja Pintér az Előszóban — hogy a magyar irodalomtörténet tanulmányozója ebből a két kötetből ne csak a tudomány mai álláspontját ismerhesse meg, hanem tájékozást szerezzen az egyes irodalomtörténeti kérdések fejlődéséről is.» E célját a legteljesebb mértékben elérte. Nem csupán van olyan rendszeres, mint a Paul-féle Grundriss der germanischen Philologie-nak irodalomtörténeti kötete, hanem feldolgozása következtében tartalmasabb is. Pintér elsősorban a szakemberek számára dolgozott, úgy vélte, hogy tudományosságunknak megrendszerezítése a legsürgetőbb teendő. Ezért van az, hogy néhol túlpedáns.

A nagyközönség számára az Athenæum-könyvkiadótársaság iratta meg nemzeti irodalmunk történetét. A mű a Műveltség Könyvtárában jelent meg. Nem egészen eredeti munka. A protestáns-kor irodalmáról való részt már olvastuk a Beöthy-Badics-féle képes irodalomtörténetben; a XIX. század első felének történetét pedig önálló kötetből ismerjük. Ellenben újak a középkori, az ellenreformációkorabeli, a hanyatlás és megújulásbeli részek, melyeket Pintér Jenő írt. Valamint az «1867-től napjainkig» tárgyú két szakasz, amelyeket Ferenczi Zoltán írt. A szokásos nyelvészeti bevezetést Simonyi Zsigmond írta.

Pintérnek előbbi könyvét a tudományos cél határozta meg, ennek megfelelően is készült. Ez utóbbit a művészi feldolgozás kellett volna, hogy jellemezze. Sajnos, csak részben lett művészi munka. Nem az gátolta, hogy többen írták. A Koch-Vogt-féle Deutsche Literaturgeschichte művészi munka tudott lenni, noha ketten készítették. Az volt a baj, hogy szellemi életünk korszakainak még mindig nem találtuk meg a lelkét. Mintha még most is csak adatokban és jellemzésekben élünk, nem pedig vezéreszmékben. A középkort nyelvészeti, a protestáns-kort egyháztörténeti, a kuruc-kort politikai, az elnyomatás korát művelődéstörténeti szempontból vizsgáljuk. Irodalomtörténetet írunk filozófiai alapgondolat nélkül.

Íme egy esztendő termése learatva, kévébe kötve. A szem sok, de cséplés előtt ki tudná meghatározni súlyát. S a cséplés, az eredmények feldolgozása, aztán beillesztése eddigi adataink közé, az eszméknek összeszövése mind csak ezután fog megtörténni. Nem mindenik tábla termett egyformán. Az újabb kort általában többen búvárolták, a régiekhez csak öreg gazdáik téregették vissza.

Néhány hiány meglátszik szemre is. Feltűnő különösen az összefoglaló tehetségeknek csaknem teljes hiánya. Irodalomtörténetíróink munkássága javarészt merő aprózás, egyes korszakokba és kérdésekbe való szűkkörű elmerülés. A stilisztika, retorika és poétika, mint első-sorban irodalomtörténeti segédtudományok, parlagon hevernek, anélkül, hogy valaki hozzáértően művelné őket. Az is baj, hogy filológusaink kutatásaikat nem kapcsolják bele a szellemi fejlődés történetébe. Különösen a régebbi korokról sok új adat kerül elénk anélkül, hogy tudnók: mit is csináljunk vele? Tudományosságunk célja sem áll előttünk elég tisztán; mindnyájan érezzük, hogy van sajátos tartalma, de csak kevesen tudják: valóban mi is az?

Irodalomtörténeti Társaságunkra vár gazdaságosabbá, rendszere-sebbé tenni a jövőendő munkáját.

—*yu.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az Igaz Barátság Tüköréhez.

Thaly Kálmán *Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez* című művében az Előszó XIX. lapján a következőket írja:

«Harmadik énektöredéket a királyi kamarai levéltár Rákóczi-iratai között leltem, cegei Vass Dániel erdélyi főispánnak 1708.-ik év szeptember 18.-ikáról Máramarosból, Barczafalváról Rákóczihoz írott eredeti levele első lapján. E lap aljára ugyanis a fejedelmi cancellaria valamelyik poeticus szellemű íródeákja, vagy szerelmes ifja, tollpróbálgatásul más szavak mellett e versszakot írta:

Hatalmadban vagyok,
Megadtam magamat;
Szerelem békója
Bírja már lábamat.

Ha nem valami régibb műköltőnk különben is fönmaradt verséből van véve — írja tovább Thaly Kálmán — kár hogy egészen le nem írta e jól induló dalt az ábrándozó ifjú.»

Eddig Thaly Kálmán. Hát ez a «jól induló daltöredék» csakugyan műköltő műve, még pedig az *Igaz barátságnak és szíves szeretetnek tüköré*-ből van véve, tehát műköltő szerzeménye. Első kiadója *Z. Sz. J.* kezdetű betűkkel jelöli meg nevét Ambrus Gáborhoz Rima-Szombatban 1750.-ik év Szent György-havának 20.-ik napján kelt ajánló levelében. Schmidt Attila kutatása szerint ez nem más, mint *zolyomi Szabó János* deák, aki a városi jegyzőkönyvek adatai szerint a református leányiskolában tanító volt.¹ A városban is közkedvelt ember, akinek az ajánlást követő évben conventióját is felemelték. Mindenesetre költői lélek volt, de a költeménynek csak kiadója és nem szerzője. Ezt ő maga megemlíti, amikor így ír, hogy «régí írások fragmentomából szedegette össze.» Nyilvánvaló, hogy csak az Előljáró Beszéd és Toldalék az ő szerzeménye e könyvben. Ebből látjuk, hogy korához képest ügyes verselő volt s elégséges érvekkel és tehetséggel rendelkezett ahhoz, hogy a hozzákerülő kézirat kisebb hézagait, pótolgassa. E költeménynek egy régibb kéziratából, a Nagy Ivántól felfedezett Gosztonyi István-kódexből kitétnék, hogy a kiadó nem élt korának avval a

¹ Egyetemes Philologiai Közlöny. 1899. évf. 862. 1.

nagy merészségével, aminek Gyöngyösy művei később áldozatul estek. Kiadásának pótlásai magától Gyöngyösytől eredtek, aki öregségében is folyton csiszolgatta, javítgatta verseit. Hiszen nála a nyelv, az ékesgetés, a költői szólásmód volt a fő, sokszor az áradozásig. De életében e művének se talált kiadót, a kisvárosi tanítónak nem kis érdeme, hogy a közeli Csetnekről hozzakerült kéziratot megmentette a végenyészettől, mikor 1763.-ik évben Pozsonyban kiadta; azután 1848.-ik évig hat kiadása jelent meg. Tehát kapós olvasmány volt.

Badics Ferenc fejtegetései¹ után semmi kétségünk nem lehet benne, hogy a színészet előtti korunk legbecsesebb drámai terméke Gyöngyösy István műve. A XVIII. századi hagyomány is az ő munkájának tartotta. *Ráday Gedeon* korának nagy olvasottságú, műveltségű és finom ízlésű, műkedvelő költője Gyöngyösyt állítja szerzőjének. A marosvásárhelyi kollégium tudós tanárát, Kovásznai Sándort figyelmeztette is erre. Kovásznai azonban «figyelmesen átolvasva» a könyvet, kijelenti, hogy néki sehogyse tetszik. Következésképpen a tőle csodált Gyöngyösy művének se tudja tartani. A nyelvi megegyezéseket csak «czondorára varrt bársonyfoltoknak» tartja. Fő kifogásul azt veti ellen, hogy «Gyöngyösy a Régieket» kívánta és tudta követni; ebben a Florentina komédiában pedig «a régiségnek semmi íze-búze nincsen teljességgel.» Tehát a görög-római mythologiai célzásokat, beszövegetett történetkéket tartja Gyöngyösy művei egyik főszépségének. Kovásznai Kazinczy Ferenc szerint is tudós, de kevés ízlésű literátor volt, egyébképpen az ő korában igen sokan gondolkoztak Gyöngyösy műveiről úgy, mint Kovásznai. Azonfelül meg kell jegyeznünk, hogy Gyöngyösy e művében is sűrűn találkozunk mythologiai célzásokkal, de tárgyválasztása és a csaknem készen kapott meséje s a drámai forma megakadályozták a mythologiai áradozásokban.

Ami végül a Thaly Kálmántól idézett tollpróbálgatást illeti, ez a Gosztonyi István-kódex szerint betűhíven így van:

Hatalmadban vagyok, megadtam magamat,
Szerelmed békója bírja már lábomat.

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

Petőfi János Vitézéhez.

Miután Jancsi felcsapott huszárnak, a sereggel Franciaországba megy. Útjuk Magyarországból Tatárországba viszi őket, hol *Szerecsenország* jószívű királyának pártfogásából semmi bántódásuk nem lesz a *kutyafejű* tatárok részéről; Tatárországból Taljánországba jutnak, hol *rozmarinfá-erdők* árnyékában járnak; ekkép Lengyelországon át Indiába kerülnek, mely határos a törökségtől megtámadott *Franciaországgal*; a határon *magas hegyeken* kell átmenniök, a nap már csak egy órajárásnyra van tőlük, a nagy *melegtől* csak éjjel mehetnek, akkor is egy-egy *csillagban* megbotlik lovuk. (Ján. Vit. VIII—X.) — Nem tudom, ki van-e derítve e pompás

¹ Gyöngyösy ismert és ismeretlen költeményei. 1912.

mesebeli földrajz forrása; általános vélemény tudtommal az, hogy Petőfi Hári János füllentéseinek módjára csinálta meg a vitéz sereg útját, avval a különbséggel, hogy Jancsi útja nem hazugság, hanem hű mása meseország topográfiájának. — Egy régi kalendáriumnak «mulattató történetecskéi» közt találtam egy kis közleményt, mely nagy rokonságot mutat Jancsi útjával. A «*Mezei Naptár. Gazdasági Kalendárium. A' nép használatául* 1846. közönséges évre.»¹ 45. lapján olvassuk a következőket:

«*Katonai hazugságok.* A magyar kőzkatona, ha sok országot bejárt, 's haza jő, igen fennhangon szeret beszélni azokról, a miket látott és hallott, és ha olly együgyűekre akad, kik mindent tátott szájjal hallgatnak, és vakon hisznek, akkorákat füllent, hogy maga is bűmul rajta. Egy illy vitéz így hetvenkedett egykor a boros asztal mellett ülő paraszt földiei előtt. Hej bizony, sok csudadolgot lát hall a katona! Mikor Bécsből Bagarus (Bavarus) országba masiroztunk, olly magas hegyeken mentünk (J. V. X. 2.), hogy meg kellett bukunk, és jó darab ideig hason másznunk, különben az égbe ütöttük volna fejünket, a bizony! még az angyalokat is hallottuk énekelni, csakúgy czinczogtak, mint az egerek. Ott a hegyek tetején is tengerek vannak, 's a halak nem úsznak, hanem repdesnek a víz fölött.

Franciaországban (J. V. X.), ott van jó dolga a magyar katonának, ott nem parasztnál van kvártélyon, hanem grófoknál és hercegeknél. Reggelre van mézes pálinka, kolbász, és debreczeni cipó; ebédre gulyáslé, pörkölt hus. hajdú káposzta, és bor, de minő? ! három napig széles kedve van tőle az embernek, 's azután megint ihatnék. Estére hájas piritos, foghajmával, csak úgy foly az ember nyála tőle. Ott a katonának nem kell se gyertya, se lámpás; mert csak felhág a kastély szénapadlására, levesz egy csillagot az égről (J. V. X. 5—7.), azt az istállóba akasztja, 's lovait megvakarja, megkeféli nála.

Hát Szerecsenország? (J. V. VIII. 3.), az ám még az ország! Ott az emberek kutyafejűek (J. V. VIII. 1.), a férfiak szoknyában járnak, az aszszonyok pedig gatyában, de nem úgy lépnek mint mi, hanem ugrálnak, mint a szarkák. Ott a vas igen ritka, azért drága is, de van bezzeg arany, annyi mint a polyva. A katonaut rozmarin és citromerdőkön megy keresztül (J. V. IX. 1.), csak az a kár, hogy igen nagy a meleg, például megtölti az ember a pipát, a napnak fordítja, 's ég mint a manó.» (J. V. X. 3.)

Látnivaló, hogy János Vitéz útja s a Háriáda közt van valami rokonság. Ám Petőfi nem meríthetett az 1846-i kalendáriumból, mert költeményét 1844 végén írta; viszont e kalendáriumbeli előadás, a határozottan egyező vonásokon kívül annyira eltér a János Vitéztől, annyira mások a kapcsolatok, hogy nem mondhatjuk János Vitéz származékának. Én azt hiszem, hogy a Mezei Naptárnak ez a közleménye új lenyomata valamely régibb szövegnek, melyet Petőfi is ismert s elemeiben ama mesebeli föld-

¹ Kiadja a Magyar Gazdasági Egyesület. Szerk. Fényes Elek. Sok szép és komoly dolgot olvasni benne. Czuczor Gergely ide írta sok népies költeményét.

rajz megalkotására fordított. — Megjegyzem a Mezei Naptár Szerecsenszágának asszonyruhás emberei és férfiruhás asszonyai, akik szarkamódra ugrálnak, eszébe juttatják az embernek a Klímius Miklósnak híres föld alatt való útjában látott csudás teremtményeket.

TOLNAI VILMOS.

Arany János angol olvasmányaihoz.

Irodalmi hatást meggyőző határozottsággal lehet tudatos átvételnél megállapítani. Még egy oly gazdag és öntudatosan alkotó művész költészetében is, mint amilyen Arany Jánosé! Mert bármily eredetiséggel szője is a költő az idegen motívumot saját, egyéni művébe, azért egyes vékony szálak mégis elvezetnek ama forráshoz, mely a költő fantáziáját megtermékenyítette avagy gazdagította.

De kihámozni azt a hatást, amelyet közönségesen öntudatlan remiszcenciának mondanak s mely talán sokkal mélyebben jár, mint az előbbi, oly bizonytalan tapogatózás, amelynek kézzelfogható eredménye akárhányszor nem is lehet. Egy idegen gondolat lopózik saját gondolataként a költő lelkébe, — másnak hangulata csalóka egyéni hangulatot teremt benne. — amit más talán érzéki valónak látott, az megelevenedik előtte, mintha maga látta volna... Vajon idegennek fogja-e érezni azt a gondolatot, mely az ő lelkében is szunnyadozott?

Bizonyos tartózkodással kell az öntudatlan hatás kérdését felvetnünk, ha a költői fejlődés egyetlen egy mozzanatáról van is szó. Hisz a következtetést akárhányszor csakis impressziónkra alapítjuk, az pedig sokszor addig meggyőző, amíg szavakba nem foglaljuk.

Ha Goldsmith idilljeit olvasom, mindig az az érzésem, hogy Arany ismerte azokat. Az idilleknek egy-egy hangulatát, egy-egy képét mintha a Családi Kör visszatükröztetné.

Arany e remekéről tudjuk, hogy Burns *The Cotters Saturday Night* című költeményének hatása alatt szülemlett, annyira, hogy — amint a költő mondta, — első közlésekor gondolkozóban volt, nem volna-e kötelessége azt meg is említeni s csak azért nem tette, hogy «a béna magyar harcos» által akkor kelteni óhajtott hatást ne rontsa.¹ Nem célunk itt kimutatni, mennyire különbözik a Családi Kör egész világa, szellem, hangulata Burns híres költeményétől. Mert hiszen a felületes összehasonlítás is erről nyomban meggyőzhet. De másfelől meg rá kell mutatnunk Goldsmith két idilljére, amelyeknek egy-egy kis rajzára, detailszinezésére, olykor hangulatára is feltűnően emlékeztet Arany költeményének egyik-másik mozzanata. Hogy ez az egyezés véletlen találkozása-e a szemnek, amely ugyanazt látja, a gondolatnak, amely egyformán jut kifejezésre, vagy hogy a magyar költő gondolatát Goldsmith egy-egy rokon gondolata ébresztette öntudatlanul, talán teljesen észrevétlenül, arról egy rövid kis összehasonlítás után kiki megalkothatja a maga véleményét.

¹ Arany László: Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. I. Ráth kiad. 1888. XVI. 1.

A két idill címe: *The Traveller* (Az utazó, 1764) és *The Deserted Village* (Az elhagyatott falu, 1770.) Az elsőnek tárgya, hogy egy angol vándor egy alpesi csúcsról letekintvén három országon pihenteti szemét. Visszagondol hosszas bolyongására, az egyes országokban tett sokféle tapasztalatára és arra a megállapodásra jut, hogy boldogságunk legnagyobbrészt saját lelkiületünkől függ.

A második költemény egy angol falut mutat be: régi, boldog napjaiban és pusztulása korában, amikor a nagyipar, a vele karöltve járó fényűzés, egyeseknek meggazdagodása kivándorlásra kényszeríti a falu népét.

Egyiknek meséje sem szerencsés, sőt Macaulay¹ szava szerint rossz, mint Goldsmith minden művében. De a részletekben az idilli költészet oly bájos harmóniája csendül meg akárhányszor, a tájképek kiszínezésében is a hangulat oly gyöngéd egybeolvadása mutatkozik, hogy épen egy-egy ilyen részletnek a válrokon szemlélődő lelkét meg kell kapnia. Ha Arany János olvasta Goldsmith költeményeit, akkor az idill hagyott is némi nyomot lelkében.

De feltevések helyett hadd álljon itt mutatóul egynehány jellemző sor, mely a falusi estét vázolja: «Édes volt az a hang, amely gyakran, ha az est leáldozott, amott a dombon a falu zajából csendült fel: ott, amint gondatlan, lassu léptekkel bolyongtam, az egymásba olvadó dallamok elcsendesedve értek: a juhász a tejeslány dalára felelt; a békés nyáj lefelé haladt; a lármás libák a tócskán gágogtak; a játszó gyerekek ép most szabadultak az iskolából; a házőrző kutya a suttogó szellőt ugatta....» stb.

Vagy: «Hányszor áldottam a következő napot, ha a munka után a játék ideje jött és a falu népe, munkájától megszabadulva a terebélyes fa alatt mulatozott...»²

A fordítás — prózában kísérlem meg — persze elhalványodik az eredetinek színe mellett. Hisz e kikapott sorok az angol eredetiben a tájkép hangulatát éreztetik s még hű fordításban is egészen mások. De talán határozottabban emlékeztetnek majd a következő sorok a Családi Kör egyik-másik vonására: «Este felé pedig (a gazda) visszatérvén, ha minden munkáját befejezte, leül mint a kunyhó uralkodója; mosolyog a barátságos tűznél és körültekint gyermekei arcán, amelyet a tűz fénye megvilágít;» addig szeretett élettársa, aki büszke ám a házi holmira, a tiszta tálat az asztalra teríti; és szerencséjére valami zarándok is betérve nem egy mesével fizet az éjjeli nyugalomért.»

Az elhagyott falu lelkésze is ép oly vendégszerető. «A megtört katona, akit nyájasan marasztalnak, leült tűzhelye mellé és éjszakáig mesél, jajgat sebei miatt..., mankójára támaszkodik és így meséli, hogyan kell csatát

¹ Macaulay: O. Goldsmith.

² The Deserted Village-ből.

³ and round surveys

His children's looks that brighten at the blaze...

E sorokat a *The Traveller* című idillből idézem.

nyerni...¹ Csak mellékesen jegyezzük meg: ilyen «béna harcfi» nem szerepel Burns költeményében.

E néhány példa, kiragadva Goldsmith idilljeiből, azoknak színéből, hangulatából, természetesen másként fest az eredeti és teljes költeményben. Egypár sor nem hagyhatja maga után azt az impressziót, amely egy harmonikusan befejezett költeménynek jár nyomában. Különben is, az idézetek oly általános, kínálkozó vonások, amelyeknek eredetijét nem lehet valami irodalmi forrásban kutatnunk. Nem is kutatjuk. Csak arra a hasonlatosságra utalunk, amely oly sokszor nyilvánul meg a két költő megfigyelésében.² Milyen gyakran veszik észre ugyanazt! Véletlen találkozása-e a szemnek, a gondolatnak ez az egyezés? Vagy talán valami távoli, öntudatlan reminiscencia-féle? Erre a kérdésre határozottan csak akkor lehetne válaszolni, ha bebizonyosodnék, hogy Arany az említett két költeményt csakugyan olvasta.

Vajon ismerhette-e egyáltalában Goldsmith idilljeit? Olvashatta-e azokat? A lehetőséget nem nehéz megállapítani. Angol könyveiről 1845-ben szól Szilágyihoz írott egy levelében. Amint Tolnai Vilmos kimutatta, (Egy. Phil. Közl. 1902.) e könyvek az ismert Tauchnitz Editionból valók. Ez a vállalat pedig tudvalévőleg 1841-ben indult meg. Arany azon könyvei, amelyeket Szilágyinak megemlít (Byron, Shakespeare, Bulwer, W. Irving, Dickens) nagyjából 1842—3-ban jelentek meg. De ugyancsak 1842-ben adta ki a Tauchnitz-vállalat Goldsmith válogatott műveit is. Az egyetlen egy (22. számú) kötet tartalmazza: a wakefieldi lelkészt, a két említett idill mellett néhány kisebb költeményt és Goldsmith színműveit.

Talán nem merész feltevés, hogy Arany János ezt a könyvet ismerte.

FEST SÁNDOR.

¹ The Deserted Village.

² V. ö. még Arany Szőke Panni c. versét (1847.) Goldsmith e sorai-val: «fordítsd el tekintetedet amonnan, ahol a szegény, hajléktalan, remegő nő fekszik. Ő valamikor talán sírt a megsalt ártatlanságról szóló meséken, szende arca díszre lehetett volna a kunyhónak, oly édesen mosolygott... mint a primula...»

Most pedig elveszett mindenki számára, elhagyta érénye, elhagyták barátai. Csábítója ajtaja előtt hajtja le fejét és hidegtől, esőtől, remegve nehéz szívvel siratja azt a szerencsétlen órát, amikor hiúságában (idly) a város után vágyódott és először hagyta ott szövőszéket és az egyszerű (brown) falusi ruhát...

V. ö. továbbá: A szegény jobbágy idevágó sorait (ugyancsak 1847-ből) ezekkel a sorokkal: A gazdag, büszke úr oly területet foglal el, amelyet sok szegény ember szerzett meg néki, földterületet lovai, hintója, (equi-page) kutyái számára; a selyemruha, melyet hord, a szomszédos földek fél jövedelmét rabolta el.

Talán Az elhagyott lakot (1852) is idézhetjük, amelynek egyik-másik sorára Goldsmith Elhagyott falujának is egy-két leírására emlékeztet. Pl.

«no busy steps the grass-grown footway tread,
But all the bloomy flush of life is fled...» stb. stb.

Az összes példákat Az elhagyott faluból vettem.

Arany János debreczeni diákságához.

Jelen soraim Pap Károlynak az Irodalomtörténet 1912. évf.-ban megjelent értékes közleményéhez (Adalékok Arany debreczeni diákságához fűződnek. Mivel célom, hogy Arany János diákéveinek adattárát lehetőleg kimerítsem és szigorú pontossággal összegezzem, azért e dolgozatom nem szorítkozhatik csupán új adatok közlésére, hanem egyszersmind helyreigazítja Pap Károly néhány kisebb-nagyobb tévedését.

Első megjegyzésünk a cikk I. részéhez fűződik, mely a Protocullum subscriptionale-nak Aranyra vonatkozó adatait közli. E könyvben, melybe minden diák sajátkezűleg beírta, hogy hűséget fogad az iskola törvényeinek, kétszer is előfordul az Arany neve. Ez a subscriptio teljesen megfelelt a mai egyetemi beiktatásnak. Arany ezen az iktatáson kétszer is keresztülment, mert ő tanulmányait félbeszakítva egy évre a kollégiumból Kisujszállásra távozott. Az első subscriptiót, mely akkor történt, mikor Arany Szalontáról Debreczenbe jött be (1833.), a Kisujszállásról való visszatéréskor (1835.) követte a második. Amit Pap Arany nevének e másodszori előfordulásáról ír, több kiigazításra szorul.

•Még egy helyet, ugyanazon könyv 135-ik lapján, az 1835. novemberi aláírások közt fordul elő Arany neve . . . már nem sajátkezűleg . . . Alatta e megjegyzés: Redux e Præceptoratu Kisujszállásiensi *verum* subscr. receptus inter novitios. (Irodalomtört. I. 172—73. l.)

E pár sorra a következő megjegyzéseink vannak:

1. Az aláírás nem az idézett 135., hanem a 123. lapon olvasható. 2. Arany az 1835. évnek *nem novemberében* tért vissza Kisujszállásról, hanem egy félévvel előbb, ugyanez év tavaszán. Hiszen az 1835. év augusztusában *végződő* félévben már ismét debreczeni diák. 3. A kérdéses bejegyzést rosszul olvassa Pap e módon: Redux e Præceptoratu Kisujszállásiensi *Verum* subscr. receptus inter novitios. Így bizony ennek, ha valaki a szükséges magyarázat elmaradtával el is tudná olvasni a subscr. (?) rövidítést, nem igen van értelme. De ha a *verumot* iterumnak olvassuk (amint írva is van a kéziratban) mindjárt érthetőbb. 4. De rosszul is magyarázza. Az egész sor nem egy harmadik személy megjegyzése, hanem magának az újra belépőnek — itt Aranynak — *sajátkezű* írásos fogadalma, amelyben a subscr. — nem pedig subscr. — így egészítendő ki *subscribo* (az előbbi értelmezés szerint subscribens vagy subscriptus lenne). Mindez feltétlen bizonyossággal megállapítható a debreczeni főiskola szóbanforgó jegyzőkönyvéből. Más kéztől — és pedig a senior kezétől — eredő bejegyzésnek csak az utolsó három szó (receptus inter novitios) minősítendő, aminthogy külön sorba is van írva s utánna áll a lap szélén a szenior névjegyzése: J. K. (Johannes Karika) m(anu) pr(opria).

Pap Arany Önéletrajzi levelének e szavait: «Őszig a grádus elejére vergődtem» így értelmezi: «Valóban, amint a mellékelt rovat (t. i. a classificációs könyv Aranyra vonatkozó kivonata) mutatja, a 117 tanuló-társ között egyszerre a 20-ik eminens lett az osztályban».

1. Arany általános osztályzatát tekintve nem 20-ik eminens volt, (hanem a hatodik).

2. Ezt sem a mellékelt rovat nem mutatja és — természetesen — az eredetije, a classificatio könyv sem. De a valóban helyes adatot is rossz helyen keresnők ott, mert e könyv az előmenetelt csak az *egyes* tárgyakra vonatkozólag, nem pedig általános osztályzat alakjában összegezve mutatja.

3. Arany mikor az idézett helyen a *grádus*ról beszél, nem is erre a class. könyvre gondolt, hanem — s evvel tán nem mondok meglepőt — a *grádusra*. Mi volt ez a grádus? Minden félév végén összeállították minden osztálynak a következő félévre érvényes érdemsorát a *grádust*, amit aztán bejegyeztek egy hatalmas könyvbe: a Protocollum universale-be vagy a Gradus studiosorum-ba. Hogy erre az érdemsorra gondolt Arany a *«grádus eleje»* kifejezésben, az levelezéséből a legkétségteljesen megállapítható. Toldy Ferenc u. i., ki kézikönyve megírásához elkérte Gyulaitól az önéletrajzi levelet, 1857 aug. 7-én kelt levelében Aranytól annak néhány passzusa felől felvilágosítást kér. Többek közt a grádust illetőleg is s erről így ír: «Mondatik: „őszig a gradus elejére vergődtem“. Mely év őszén? S mi tulajdonképp az a grádus eleje?» Arany felelete (aug. 11.): «a gradus eleje = osztály eleje, a jobb tanulók közé (általános osztályzatom 6-ik lett a jelesek közt)». Valóban csodálatos Arany memoriájának biztossága: Az 1835—36. I. félévére összeállított gradus studiosorum (mely, mint említettük, az előző félév eredménye alapján állíttatott össze) teljesen igazat ad neki, mivel ebben Arany csakugyan éppen a hatodik helyre van téve az eminensek közt.

1. Arany kisujszállási tanítósága.¹

Arany, mint tudjuk, már első félévének (1833—34 I.) végén elhatározta, hogy a továbbtanulásra pénzt szerzendő, vidéki praepceptorságot vállal. Azoknak, kik erre a jótéteményre vágytak, február első felében, tehát még az első félévben kellett jelentkezniök. (Tanárkari jegyzőkönyvek.) Közöttük kellett lenni Aranynak is. De a rectoriákra való tömeges kimenés ideje csak március közepére, tehát már a II. félévre esett. Arany is ekkor, március 18-án távozik, mint kisujszállási tanító. E napról datálja sajátkezű beírását a rektóriákra kibocsátó könyvben (Protocollum cui nomina rectorum seu ludi magistrorum et praepceptorum in Ecclesias externas missorum continentur), amelyet Gyöngyösy helytelenül nevez szeniori könyvnek, az ott található bejegyzést pedig csak magyar és nem elég hű fordításban közli, azért helyénvaló lesz teljesen híven bemutatni: «18 Mar. Johannes Arany annorum 17. H. C. Hungarus Szalontaiensis Bihariensis

¹ Ez adalékok, éppúgy mint a Pap K. által közöltek, a debreczeni ref. főiskola levéltárából kerültek ki. Az idézett s idézendő források használatáért néhai dr. Balogh Ferenc, theol. akadémiai tanár úrnak, a levéltár most elhunyt őrének tartozom hálás köszönettel.

designatus sum Præceptor scholæ Kisujszállásiensis anno eunt. scholastus 1-o.

Ez a bejegyzés is sajátkezű. Lap szélén a senior M. (ichael) T. (óth) igazolja, hogy lefizette az egy forint díjat, ami bizonyára a főiskola által kiadott ajánló és igazoló levélért járt. A díj csekélyisége elárulja, hogy a kisujszállási tanítóság a kisebb jövedelműek közé tartozott, a jövedelmesebbek a nagyobb diákokat illetvén. Így nem szabad csodálnunk, hogy Arany ismét «sovány erszénnyel» tért vissza Debreczenbe.

Hogy állott Arany iskolai kötelességeivel most, mikor első ízben hagyta el a kollégiumot? Az első félévet, mely február végéig tartott, *befejezte*, de a vizsgát már nem tette le. Úgy látszik, azok, kik már praeceptorságra határozták magukat, nem szokták letenni, mert a többi ugyanekkor s ugyancsak tanítóságra kimenő osztálytársra is vizsgálatlan maradt, noha a vizsgálat *még bennlétükben, márc. 13—14-én* megtörtént. De meglehetett Aranynak a maga külön oka, hiszen írja: kedvem a tanulástól elment. Annyi bizonyos, hogy a classificatiós könyv szavait: «*ante examen discessit*» nem szabad szó szerint igaznak elfogadni.

Mikor tért vissza Kisujszállásról? 1835 tavaszán annyi bizonyos, de hogy melyik hónapban, igen nehéz eldönteni, mert a rendelkezésünkre álló adatokban ellentmondást látok. Gyöngyösi *könyve* szerint április elsején tért vissza. Ezt ő maga megcáfolja egy későbbi cikkében (Okiratok Arany János életéből. E. Ph. K. 1904. 269. l), azt állítván, hogy Arany, mint tanítónak vizsgálja ápr. 9-én volt és csak ezután tért vissza Debreczenbe. Azonban ez adattal ellenkezik Perényi Józsefnek nemrégiben megjelent kis cikke (Irodalomtört. I. 384—5.) Ez utóbbi csak annyit árul el, hogy Kisujszálláson a vizgák ápr. elsején kezdődtek. Ezek alapján mégis elfogadhatnánk a visszatérés idejéül ápr. havát, ha ennek nem mondanának ellent más adatok. Ezek:

1. Az alább közlendő bizonyítvány, mely szerint ő 1835 márc. 1-étől fogva hallgatja újra az előadásokat.
2. A márc. 1-én kezdődő új félévben *időrendben* ő az első beiratkozó.
3. Arany nevét az 1834—5. I. félévének class. könyvében is megtaláltam az első éves filozófusok között. (Pedig e félévet még kint tölti Kisujszálláson!) Vörös ceruzával írta belé, bizonyára csak a félév vége felé (márciusban) ugyanaz a kéz, mely előbb az egész rendes névsort, az Arany és redux társai nevét a betűrend szerinti helyükre. Ez évben az első félévet záró vizgák későbbre estek: márc. 31-re és ápr. 1-re. E bejegyzést úgy lehetne magyarázni, hogy Arany társaival együtt még márc.-ban, tehát a vizsgálatok előtt visszavétetett a novitiosok közé («receptus inter novitios») s így beiktatott az első évesek névsorába. Még ha meg is engedjük, hogy a bizonyítványba hiba csúszott; hogy a subscribálás később esett meg, e 3-ik adat még mindig megmagyarázatlan ellenmondásban van a kisujszállási, nem teljes hitelű okiratokkal. A kérdés eldöntéséhez alaposan át kellene nézni azokat a kisujszállási jegyzőkönyveket.

2. *Arany és a gradus.*

A gradusok feljegyzésére külön könyv szolgált: a *Protocullum universale* s tartalmazta félévek szerint az összes hallgatókat. Az egy fél-évre beiratkozottak külön csoportokra oszlottak osztályonként, illetőleg a subscribálás éve szerint. E csoportokban (1—1 osztályban) van aztán felállítva a grádus, azaz a tanulók érdemrendben sorakoznak egymásután. A novitiussoknál még nem állapítanak meg gradust, ezek egyszerű betűrendben következnek. E protocollumok 1820—21-től 1837—38-ig terjedő kötetében háromszor fordul elő Arany neve.

I. *Gradus studiosorum Coll. Ref. Debrecinensis universalis semestri priore anni scholastici 1833—34.* — Ennek utolsó csoportja: *Gradus studiosorum philosophiae 1-um in annum alphabeticus 1833.* Almási Gerson, Aranyi (sic!) Johan, Bácsi Ladisl. etc.

II. (Ezután két grádusból (a praeptorkodása elejére eső két fél-évben) természetesen hiányzik a neve.) Másodszor az 1834—5. II. félév grádusában találkozunk vele, lényegileg az I. alatt idézett módon, mert még ekkor is első éves, novitiuss.

III. 1835—6. I. félév. (Innen kezdve már magyarul vezetik a jegyzőkönyvet.) Ez már értékes felvilágosítást ad, mert mint másodéves, immár grádusba van osztva. «Az 1834—5. rendsor: Zákány József, Mitskei János, Győri Károly, Csánki Beniamin, Kádár Ferentz, *Arany János*. Tehát a hatodik. (Kissé hátrább utána jő, mint kilencedik, Szilágyi István.)

Mikor Arany a grádus elejére küzdötte fel magát (6-ik eminensnek) akkor már tanárai is — mint maga írja — különösebben figyeltek rá: tanítványt adtak neki s «a figyelemnek egyéb jelei sem hiányoztak részükről». Hogy mik lehettek ezek, azt adatok híján csak sejtethetjük. Mint kisebb diák alapítványt vagy más nagyobb beneficiumot nem igen kaphatott s ennek nem is lertük semmi nyomát a tanárkari jegyzőkönyvekben, de mint jó tanuló kisebb legációhoz ő is hozzájutott minden bizonnyal. Sajnos, a legációk jegyzőkönyvei közül éppen az Aranyra vonatkozó évek nincsenek meg többé a koll. levéltárában, így nem tudhatjuk meg, hol s milyen vidékeken járt Arany mint legátus. Ez annál inkább sajnálható, mert nem lehetetlen, hogy Bolond Istók levitáskodásának rajzához a kis erdőháti helységben, egy ilyen úti emlékből is vett egy—két vonást.

KARDOS LAJOS.

IRODALOM.

Péterfy Jenő: Petőfi Sándorról. Németből fordította *Baróti Lajos*. Budapest, 1913. 28 l. (Olesó Könyvtár. 1706. sz.)

Péterfynek e szép kis essayje németül jelent meg 1883-ban, a Neményi Ambrustól szerkesztett *Das moderne Ungarn. Essays und Skizzen* c. munkában. Érdemes volt lefordítani, mert bár idegenek részére készült s így részletező elemzéstől tartózkodik, lépten-nyomon elárulja a mélyre nézéshez szokott szemet. Az idegen részére, egy-két fővonás művészi egybeszövésével, jellemző s igen vonzó összbenyomást ad «a mi legeredetibb költőnkéről, Magyarország legnagyobb lírikusáról.» S e képtől távol áll minden hangzatos túlzás, minden elfogultság, mellyel idegeneknek szoktuk bemutatni saját javainkat. De át van hatva a költészetnek attól a mély szerelmétől, mely bizalmat kell hogy ébresszen iránta a legidegenebb külföldi olvasóban is.

Céljához képest két oldalról kívánja bemutatni Petőfi költészetét, mert két irányban érdekelheti a külföldet is; érdekelheti, mint a magyar nép jellemének genialis visszatükrözése s érdekelheti, mint kora egy általános vonásának magyar képviselője. A költő életrajza nincs az idegent (sokszor a hazait is) elriasztó morevséggel elkülönítve költészete e két irányú jellemzésétől, hanem a maga helyén azzal egybeolvadva, híven érezteti azon szoros összetartozást, mely Petőfi költészetét életével szinte azonos egységbe foglalva, őt a lírai őszinteségnek és közvetlenségnek oly páratlan példájává teszi. Aki idegen e kis essayt olvassa, bármily keveset hall is róla külön, az embert is meg fogja szeretni Petőfiben s bár ez sincs külön hangsúlyozva, fel fogja ismerni költészete természetes közvetlenségét is.

Ritka örömet szerezhet a precíz ítéletek kedvelőinek e kis essay egyik-másik megállapítása, amely fitogtatás nélkül és igénytelenül, de hirtelen mélyítéssel, vagy más oldalra is kitekintő éberséggel ad egyéni és igazabb szint egy-egy közkeletű tételnek. Mikor Petőfi természetszeretetről szól, rögtön megjegyzi a fontos, egyénítő árnyalatot: «azonban a természet szeretete nem vegyít szentimentális vonást P. költészetébe» — s mindenki érzi e tiltakozás jellemző erejét. Igen hathatósan, sőt többszö-
rösen visszatérve mutat rá P. népiességének, népszerűségének a naivságára is: «P.-nél a kunyhó iránt való szeretet olyan naiv, mint vonzalma a természet iránt» — s e tétel közelebbi kifejezését is megkapjuk tőle: «általában a népies P.-nél nem volt tendentia, hanem természet . . . kezdetben

tehát úgyszólván csak öntudatlan reform volt, mikor P. a hősie, szónokias, a fényesebb múltba menekülő magyarság helyébe a népiest tette; csak «költői forradalom,» mikor az elbeszélő költészetben a párducos Árpádot P. Jánosvitéze váltotta fel.» «De a naiv költő csakhamar mint naiv politikus bontakozik ki előttünk, aki költeményeiben János vitézéért immár a politika küzdőterére lép.»

A naiv népies költőnek naiv politikussá való átalakulása nagyon igaz; találó, — bár van rajta némi enyhén szatirikus árnyalat — maga a kifejezés is. Ezt a naiv politikust, a priori is tudhatnók, Péterfy nem nagyon méltányolja, sőt ezzel kapcsolatban oly vonásra mutat rá, mely P.-ben már nem magyar gyökerű. P. ultraradikális politikai szereplése van itt szóban: «a viszonyok, az európai demokratikus áramlat behatása alatt a legnemzetibb költő lelkébe és költészetébe oly elem vegyül, mely sem a magyar nép jellemében, sem történetében alappal nem bír» s e jelenséget Péterfy a francia forradalom «kritikátlan tanulmányozására» és P.-nek Béranger iránt való előszeretetére vezeti vissza. Petőfi nem volt politikusnak való, bár mint követ a hivatott politikusoknak is meg szeretne volna mondani «az igazat.» «Szerencséjére hírnevének» — mondja Péterfy — ez a szándéka nem sikerült. Ultraradikális, világboldogító eszméinek költői kifejezését, az Apostolt, szintén nem igen kedveli Péterfy, ami a mondotak után természetes is. «Vad, fanatikus költemény, melyet csak a kor izgatottsága menthet. Petőfi különben az Apostolban merő idegen eszméknek lesz képviselőjévé. Költői erejétől eltekintve a költemény a francia forradalom idejéből való pamphlet hatását teszi ránk . . . Elfelejtí az igaz hőst, «János vitéz»-t s egy rongyokban született, a zsarnokság és királyság ellen dühöngő gamint állít oda a nép képviselőjéül.» Elismeri Péterfy, sőt bámulja, hogy P. szenvedélyes ereje még e félig visszataszító, félig költőietlen anyagból is tudott zord szépségeket kicsalni: ítélete szigorúsága azonban ennek ellenére is erősen feltűnik a mai olvasónak, aki Gyulai halála óta — nincs itthon a macska, táncolnak az egerek — nagyon elszokott a határozott szempontú és kérlelhetetlenül következetes ítéletmondástól.

Még egy idézetet, kivált azok részére, kik azt találnák hinni e szigorú, szinte nyers ítélet után, hogy Péterfy nem látta az igazat s a politikus költő mögött elvettette az embert; egy idézetet, mely közvetlen a főbb idézett sorokhoz csatlakozik: «De vigasztalódjunk e tévedésen. Petőfi republikánizmusának sokkal egészségesebb alapja van, mint az ő politikai eszméi. Petőfi republikánus jelleménél és önérzeténél fogva; csak hogy elfelejtette, hogy ily fajta emberek nem függnék semminemű kormányformától. Röviden szólva: fölcseréli az ethikai kérdést a politikaival.» E néhány szó P. egész politikájának a leggyökerére mutat rá.

GALGÓCZI GYÖRGY.

I. Kont: Bibliographie Française de la Hongrie (1521—1910.) Paris, 1913. XVI. és 325. l. Ernest Leroux, éditeur.

«Ez előszó megírása és kinyomatása óta Kont urat elragadta egy rö-

vid betegség. Mindazonáltal arra volt még ideje, hogy e munkán megtegye az utolsó simításokat és korrigálja a levonatait.»

Ez a gyászkeretbe foglalt kiadói jelentés következik Kont Ignác utolsó művének 1912 szeptemberében kelt előszava után.

Magában az előszóban pedig egy helyütt így szól a könyv szerzője: »A napilapok nincsenek feldolgozva. Ez a munka egy egész életet kívánna... Egy egész életet! Október végén, mikor Kont Ignác boldogan mutatta e sorok írójának a bibliográfia teljes levonatát — ez az *egész élet* már csak két rettenetes hónapot jelentett. A Páris végében rejtőző, rue Marguerin-beli csöndes dolgozósobába hiába jöttek már ezután tanácsért, útbaigazításért a Sorbonne magyar diákjai, akiket egyforma szívességgel, jóindulattal fogadott a melegtekintetű, törekenytestű kis szürke ember. Zárva volt az ajtó, nagyobb úrra várt, hogy kinyíljon...»

Hogy ez a szegény, Magyarországon álláshoz nem jutott tanár mekkora munkát végzett hazájától távol, magyar-francia szellemi kapcsolatok felkutatásával, új kapcsolatok teremtésével: itt, ezeken a hasábokon fölösleges most elmondani. Elég, ha élete munkájának zárókővé vetünk egy pillantást. Ez a zárókövű fundamentum is egyben. Jelentősége nem önmagában van, hanem abban, ha új, sokaktól végzett, lelkes munkának kezdetévé lesz.

A *Bibliographie Française de la Hongrie* két részből áll. Az első — bizonyos előre megszabott korlátok és a lehetőség határain belül — teljes bibliográfiája a Magyarországról vagy magyarokról szóló francia nyelvű műveknek. A bevezető előszó, vázlatos áttekintést adva a magyar-francia érintkezések történetéről, megállapítja, mit lehet és mit nem lehet e bibliográfiában keresnünk. Nem vette fel Kont (és ezt Marczali Henrik bírálata joggal tekinti hibának) a latinnyelvű francia műveket, illetve csak akkor, mikor francia fordításban megjelentek. A többi korlátozások azonban helyesek. Hiányzanak azok a nyomtatványok és kéziratok, ahol Magyarország csak mint fiktív név szerepel. Nincsenek meg a magyaroknak olyan francia nyelvű munkái, melyek nem Magyarországgal foglalkoznak; az állami szerződések gyűjteményei; az encyklopédiák és az iskolakönyvek. Ellenben fontosabb műveknél jelzi a róluk szóló cikkeket is; összegyűjti a magyar könyvekről megjelent francia bírálatokat (itt látjuk csak együtt, hogy mit tett Kont egymaga a magyar irodalom ismertetéséért francia folyóiratokban!) Nagy gonddal jelöli meg minden felsorolt könyvben a Magyarországgal foglalkozó részt, tartalmát is jelezve. Ez a bibliográfia kétszáz oldal terjedelmű; talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a középkori francia krónikásokkal és utazókkal összesen négy lapon végez (persze, itt hiányzanak leginkább a latin művek), a XVI. századra hatodfél, a XVII.-re már 26, a XVIII.-ra — Rákóczi századára — csak 18, a XIX.-ra mintegy 100 oldal kell; a XX. letelet első évtizede egymaga vagy ötven oldalt vesz igénybe. Ez az ötven oldal nem jelenti azt, hogy a franciák közönyössége egyszerre hihetetlen mértékben megváltozott volna: lépten-nyomon magyar nevekkel találkozunk, ami természetes is. Vigasztaló és örvendetes, hogy sokan vannak már, akik kötelességüknek tartják — és

módját is tudják ejteni — hogy hazájuk történetét, politikai, gazdasági, kulturális, művészeti viszonyait a francia közönség érdeklődőbb rétegei elé tárják. Hiszen nem ringatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy ezeket a cikkeket, könyveket s a magyar irodalmi művek fordításait valami sokan olvassák Franciaországban. De ez a minden oldalon egyforma buzgósággal folyó munka valamikor a *tömegével* is észre fogja vétetni magát — s akkor már az értékét is megbecsülhetik odakünn. És azoknak a franciáknak, akik egy vagy más szempontból foglalkozni akarnak Magyarországgal, valóságos áldás lesz Kont könyve.

A könyv második része: *«A franciaországi levéltárak és közkönyvtárak Magyarországra vonatkozó kéziratok dokumentumainak rövid jegyzéke.»* Ez főként történetíróinknak lesz nagy hasznára, különösen, ha teljesedik Kontnak az az előszavában kifejezett óhajtása, hogy a magyar Akadémia küldjön ki Párisba egy franciául tudó levéltárost, aki az Ausztriára, Lengyelországra és Törökországra vonatkozó iratesomók közül kiválogassa a bennünket közelebről érdeklőket. Mert a francia külügyminisztérium 18 kötetes, Magyarországra vonatkozó okmánytárából is csak a Rákóczi-korát érintőket dolgozták fel nálunk; a fent említett három ország dossier-ja (pedig a törökről Kont maga mutatta ki, hogy mennyi magyar vonatkozás van benne), még feldolgozatlan. Ez a három gyűjtemény 1283, egyenként 400—600 folió oldalas kötetet alkot. E pillanatban — nyomtatott katalógus híján, — a kutatók nem tehetnek mást, minthogy végignézik az őket érdeklő esztendőnek egész anyagát.

A többi országra vonatkozó gyűjtemények óriás tömegéből is kihasználta Kont, amit részben írott vagy nyomtatott katalógusok, részben szóbeli útbaigazítások segítségével öt levéltárban és kilenc könyvtár kéziratgyűjteményében megtalálhatott. Felmérhetetlen az a munka, amit jövődó korok kutatói helyett elvégzett — de még nagyobb az, amire ösztönzést ad.

BENEDEK MARCELL.

Berecz Sándor: Apollonius históriája. Bölcsészetdoktori értekezés. Budapest, 1913. 44 l.

Berecz Sándor a múlt évben (1912) a R. M. K. 31-ik füzeteként kiadta Apollonius Historiáját az 1591-iki szöveg alapján. Hozzá terjedelmes bevezetést írt. E bevezetésben azt állítja, hogy Apollonius Historiájának Bogáti Fazekas a szerzője. «Bogáti Fazekas szerzőségére vonatkozólag — írja i. h. 42. l. — csak két adatunk van. Az egyik Horváth Istvánnak kézirati bejegyzése a Nemzeti Múzeum példányán, a másik pedig Sándor István állítása. Ezekhez hozzávehetjük még azt a külső körülményt is, hogy a história első kiadása Bogátinak *Ez világi nagy sok zürzavarról való Énekével* együtt jelent meg Heltainé kolozsvári nyomdájában.» Most Berecz újabb értekezést (bölcsészetdoktori disszertáció) adott ki e tárgyról Apollonius Historiája címmel s benne revízió alá veszi állítását. Megint csak az előbbi eredményre jut. Érdekes azonban, hogy minő úton haladt. «A szerzőség megállapításánál figyelembe kell vennünk a nyelvet és stílust is.» (35. l.) Maga nyelvtörténeti alapon vizsgálódik. Eredményei a következők: a v tövű

igékben *ē* helyett *ō* van Bogáti minden munkájában, Apollonius Historiájában is; *ē* helyett hosszú zárt *ē*-t használ. «Ezek alapján bizonyítom, hogy Bogáti Fazekas Miklós az Apollonius Historia szerzője.» (37. l.)

Berecz állítását végeredményében én is elfogadom, noha kissé különösnek találom, hogy sem Kénosi Tőzsér, sem Uzoni nem említik Bogáti szerzőségét, holott műveik éppen bibliografiai szempontból a legaprólékosabbak. Sokszor oly könyvekre utalnak, amelyek azóta régen elvesztek. Van azonban kifogásom is Berecz módszerét illetőleg. Irodalomtörténet-írásunkban felújítja a nyelvtörténeti vizsgálódást. Igen helyesen. Ámde éppen Bogátinál aligha lehet ez úton eredményre jutni. Bogátinak egyetlen munkája sem maradt ránk eredeti kéziratban. Legtöbb énekét székely íródiákok másolták, akik székely dialektusukat írták Bogáti szövegére. Ezért van pl. a sok *ō*-zés. Azt hiszem, hogy Bogáti Aranyosszékről való s nem volt rokona a XVI. században oly előkelő Bogáthiaknak. (Ennek az aranyosszéki falunak históriáját Orbán Balázs: Székelyföld V. köt. 124—126. lapon részletesen tárgyalja.) Az *ō* beszédében nem voltak meg azon tájnyelvi sajátságok, melyeket ránk maradt kódexei mutatnak. Ha ez igaz — mint közelebbről részletesen igazoltuk — úgy eszik Berecznek nyelvtörténeti okoskodása. Tegyük fel azonban, hogy Marosbogátról való volt. Megjegyzésem így is talál, mert Marosbogát is Tordaaranyos megyéhez tartozik s ott fekszik, ahol három vármegye, Torda, Alsófehér és Kisküküllő, összeér. (E falu történetét l. Orbán: i. m. 54—56. l.) E vidék nyelvjárása szintén nem mutatja a Berecz által idézett sajátságokat. Gondolatom szerint Berecz állítása helyesen ezt jelentheti: Bogáti műveit mind egy vidékről való székely íródiákok másolták.

BORBÉLY ISTVÁN.

Jákó Károly: Fejezetek a magyarországi XVIII. századi latin epikából. Budapest, 1913. 59 l. Németh József könyvkereskedése.

A XVIII. század latin epikáját három szempontból lehetne a magyar irodalom általános fejlődésébe beilleszteni. Nézhetnők mint az előző századok humanista költészetének végső hullámain, kereshetnők kapcsolatát a korabeli magyar költészettel és reá tett hatását, tekinthetnők végül művelődéstörténeti dokumentumnak, kivált az akkori jezsuita iskolázás klasszikus kulturájáról. Jákó Károly dolgozata előszavában mind a három szempontot érinti, anélkül azonban, hogy további fejtegetései folyamán bármelyikre részletesebben rátérne. Így szoros összefüggést állapít meg a deákos iskola és a XVIII. századi latin epika között. De éppen, hogy megállapítja, semmi bővebb megokolást nem fűz hozzá. Nem is valószínű ez a kapcsolat, mert hiszen a deákos iskola inkább csak lírai jellegű, legföljebb Szabó Dávidnál lehetne epikáról beszélni, ez azonban kétségtelenül nem hazai eredetű. Helyesebb lett volna olyan kapcsolatokat kimutatni, melyek e költészetet a későbbi magyar epikához fűzik s melyeknek szálai esetleg elvezetnek Vörösmartyig. Fejtegetései során két helyen (33. és 35. l.) utal is rá: Adányi András eposzában (*Fastorum Hungariae pars I. et II.* 1742) ugyanazt a felfogást látja, mint Aranyosrákosi Székely Sándornál,

a Kazy Ferenc *Hunniasát* (1731) pedig összefüggésbe hozza Csokonai *Árpád*jával, de rövid megállapításnál itt sem megy tovább. Beszél valamit az iskolázásról is, mint e költészet éltető talajáról, de ahelyett, hogy itt behatóbb kutatásokba bocsátkoznék, inkább általános politikai mozzanatokból igyekszik valami erőltetett kapcsolatot létrehozni.

Bár megválogatása elveiről nem tájékoztat bennünket, elhisszük neki, hogy a legjelentősebb alkotásokat ismertette, de ezeket ép arról az oldalukról mutatja be, mely a magyar irodalomtörténet szempontjából a legkevésbé értékes. Jobb ügyhöz méltó buzgalommal boncolgat különösen három eposzt (a Sajghó Ignác promotorsága alatt készült *Nicolaus Zrinyi*ust, 1751; Árvay György *Joannes Hunniadesét*, 1724 és a már említett Kazy-féle *Hunniast*), kimutatja rendre forrásait Istvánfiban, Bonfiniban s más történetírókban, fejtegeti a klasszikusokat, Vergilius, Ovidius hatását, részletes tartalmukat adja, megismertet szerkezetük, jellemzésük, költői technikájuk sajátágaival. Meg kell itt említenünk, hogy *Nicolaus Zrinyius* forrásai közé sorolja a *Zrinyiaszt* is, de ezt nem tudja valószínűvé tenni: fölhozott bizonyító idézetei vagy nem jellemzőek, vagy közös tárgyi (Istvánfi) és formai (Vergilius) forrásból erednek. Így különösen a két legfontosabbnak látszó: Tisiphoné nem a *Zrinyiasz*, hanem Vergilius *Allecto*-jának mása (Aen. VII. 324.), a Zrinyi kardján feltáruló jövőendő inkább Aeneas pajzsára emlékeztet (Aen. VIII. 625.), mint a *Zrinyiasz*beli feszületre.

Általában nagyobb gondot érdemeltek volna azok a költemények, melyek a magyarok eredetével és a honfoglalással foglalkoznak (II. fej.). Ha ugyanazt a fáradságot fordítja *hatásuk* nyomozására, mint amilyen szorgalommal *eredetüket* mutatta ki, sokkal értékesebb munkát végzett volna a magyar irodalomtörténet szempontjából. Még ha negatív eredményre jutott volna is.

KIRÁLY GYÖRGY.

Trombitás Gyula: Vörösmarty dramaturgiája. Budapest, 1913.
92 l. Attila-nyomda.

A magyar irodalomtörténetből megjelenő doktori disszertációk között a legutóbbi időben egyre több igen érdemes és derék dolgozat akad. Ezeknek az értekezéseknek két közös sajátosságuk van: 1. valamely szűkebbkörű kérdést lelkiismeretes pontossággal igyekeznek teljesen kiaknázni; 2. a kérdés vizsgálatába a külföldi hatásokat is belevonják. Így tesz Trombitás Gyula is Vörösmarty dramaturgiájáról írt dolgozatában.

Legértékesebb fejezete az, amelyben Vörösmarty dramaturgiai elveinek eredetét igyekszik megállapítani. Eszerint dráma-theóriáját négy forrásból, Horatiusból, Lessingből, Schlegelből és Tieckből merítette. A nagy szorgalommal bizonyított hasonlóságok mintha igazat adnának Trombitásnak. Valósággal azonban a megállapított források közt különbséget kell tennünk. Nem tűnt fel talán Trombitásnak, hogy Vörösmarty Horatiust lépten-nyomon idézgeti, többi forrásait pedig nem? Nem találta gyanusnak azt a nyíltságot, mellyel önmagát látszott minduntalan leleplezni? Én azt hiszem, hogy Trombitás Vörösmartynak Horatiushoz való viszonyát nem

- egészen helyesen világította meg. Horatius gyakori idézgetésében Vörösmarty adomázó hajlamának jelentkezését látom, mellyel szavaira lépten-nyomon példát, illetőleg tekintélyt idéz. És hogy igazam van, bizonyítja az a körülmény, hogy majdnem az összes elvek, miket Trombitás Horatiusból származtat vagy Lessingnél vagy Schlegelnél, vagy mindkettőnél megvannak. Ilyen a történeti és nemzeti tárgy ajánlása tragédia és vígjáték számára, ilyen a drámai egység és egyszerűség követelménye, ilyen az elbeszélés szerepének és a borzasztónak a drámában való elitélése, ilyen a megkülönböztető beszédmód hangoztatása, ilyen a jellemnek megfelelő cselekedtetés követelése. Helytelenül tulajdonítja Horatius hatásának azt, hogy Vörösmarty előnyben részesíti a verses drámát, hogy az ötfelvonásos tragédiáról beszél és hogy ellensége a drámában a metamorphosisnak.
- Az elsőre felhozott idézett teljesen téves, mert Horatius azon a helyen egészen másról beszél, Vörösmarty ez elve pedig ekkor valósággal ott lebegett a levegőben, azt épúgy mint a másodikat, Gottschedék, sőt a francia klasszikusok óta nem kellett Horatiusból merítenie. Trombitás legerősebb érvének a színpadi metamorphosisra vonatkozó állítását gondolja, mert tudomása szerint «a korabeli színpadon nem jártak állati köntösbe öltözött színészek». Az átváltozások már a XVIII. század óta igenis divatban voltak. Egy XVIII. századbéli bécsi bohózatírónak van egy szatirája, melyben a színészt többek közt poloskává változtatja. Lehetséges lett volna ily gúny, ha átváltozások nem lettek volna napirenden? És ezek a másodrendű színpadokon, főképp a tündérjátékokban még Vörösmarty korában is fenntartották magukat, anélkül, hogy Faust uszkárjával vagy a Szentivánéji álom számár-rüpkjével is bizonyítani akarnánk. Vörösmarty elve az átváltozásra vonatkozólag más szempontból is fontos: magyarázatul szolgál Csongor és Tünde megalkotására.

Trombitás éles ellentétet állapít meg Vörösmarty dráma-elmélete és drámaírása között. Ez ellentét vígjátékírói működésére is kiterjed és Trombitás fejtegetéseinek segítségével most ennek okát is adhatjuk: a vígjáték lényegéről és feladatáról vallott elveit Lessingtől, a kivitel módját és példáját Shakespeare-től tanulta. Ezért különböző nála az elmélet és a gyakorlat.

Még két rövid megjegyzést szeretnék tenni. Trombitás belső és külső érvekkel agyontámogatja azt a hitét, hogy a *Színházi hír és voks* c. cikk első felét talán mégsem Vörösmarty írta. Eljárásán meglátszik a kezdő. A kérdés minden belső és külső érv nélkül is eldöntöttnek tekinthető attól a pillanattól kezdve, melyben a szerző Toldy Ferenc Athenæum-példányában megtalálta a cikk jelzése (—y) mellé Toldynak sajátkezőleg bejegyzett megjegyzését: «En (Toldy)!». — Végül nem tartom egészen komolynak az olyan megleckéztetést, mint amilyenben Trombitás a híres Wurzbachot részesíti. Csak a chauvinizmus mondatja vele, hogy Gyulai Pálnak igaza volt, amikor a német dráma akkori nagy hanyatlásáról beszélt. Raimund, Bauernfeld, Grabbe, Grillparzer, Büchner, Gutzkow és a már feltűnő Laube meg Hebbel, hogy csak a nagyobbakat említsem, nem szólva a népszerűekről, mint Halm vagy Nestroy, olyan nevek, amelyek Gyulai állításának

felkiáltójelekkel való kommentálását egyenesen kötelességgé teszik. A chauvinizmus legfőlegb akkor szép, ha igazság támogatja.

Megemlítem még, hogy Lessing a Hanswurstiadákról épen elismerő véleménnyel volt és így Vörösmarty megvetése a vasárnapi bohózatok iránt talán mégsem tőle származhatott, hogy Kölcey tragikumfelfogása talán mégsem volt oly «helytelen és hiányos» és Vörösmartyé mégsem volt oly nagyon helyes, amint Trombitás gondolja; meg hogy a Globe (24. l.) talán nem volt személynév.

WEBER ARTHUR.

Kastner Jenő: A Karthausi helye a szentimentális regényirodalomban. (Eötvös és Sainte-Beuve.) Budapest, 1913. 37 l. Németh József könyvkereskedése.

A Karthausival foglalkozó irodalom egyik értékesebb termékével van dolgunk. Figyelemreméltó e fejtegetés már azért is, mivel a szokott hosszadalmas esztétikai méltatások és szóhalmazás helyett helyesebb úton jár, forrástanulmánnyal foglalkozik és eredményeit nem külső egyezések, gondolatpárhuzamok, hanem belső okok, a társadalmi rajz és az alapeszme párhuzama alapján állapítja meg. Maga a főcím nem egészen megfelelő, mert az értekezés nem annyira a Karthausi helyét állapítja meg a szentimentális irodalomban, mint inkább Sainte-Beuve Volupté-jének a Karthausira gyakorolt hatását. A tanulmány a következő nyolc fejezetre oszlik: I. A Karthausi és a magyar szentimentális regényirodalom. II. A francia személyi regények és a Karthausi. III. Sainte-Beuve Volupté-je. IV. A Karthausi és Volupté közti általános egyezések. V. A Volupté és a Karthausi a személyi regények új típusát állapítják meg. VI. A Karthausi és Volupté közti közelebbi egyezések. VII. Werther hatása a Karthausira. VIII. Kisebb tárgyi hatások. Gondolatok.

Szerző a magyar szentimentális regényirodalom fejlődése kapcsán ismerteti Barczafalvi Siegwart fordítását (1786), Kazinczy Ferenc Bácsmegyeinek gyötrelmeit (1789) és Kármán Fanni hagyományait (1794) és megállapítja, hogy a Karthausi (1839—41) nem illeszthető bele a magyar regényirodalomnak ebbe a fejlődésébe, csakis a külföldi irodalmi áramlatba. A forrásokra való áttérés alkalmat nyújt a szerzőnek arra, hogy megemlítsen e elítélje Berkovics Miklós hasonló irányú tanulmányát (B. Eötvös József és a francia irodalom. Budapest, 1904), mivel ez nem Sainte-Beuve, hanem elsősorban Chateaubriand és Constant Benjamin hatását vitatja «anélkül, hogy azt elég nyomós okokkal bizonyítaná.» Ezután a szerző ügyesen csoportosítja a francia személyi regényeket: Rousseau La Nouvelle Héloïse-ből (1761) indul ki és Chateaubriand Atala-ján (1801), René-jén (1805), Sénancour Obermann-ján, Mme de Staël Delphine-jén (1802), Corinne-ján (1807) és Constant Benjamin Adolphe-ján (1816) áthalad Saint-Beuve Volupté-jéig (1834). Kimutatja, hogy a Volupté megjelenésekor, mikor Eötvös Franciaországban tartózkodott, már egészen megváltozott az előző társadalmi felfogás és a személyi regények ilyen irányzata: a hősök már nem gyűlölik a társadalmat, nem tartják azt rossz-

nak, érdeklődnek a reális élet iránt is, szünőben van a «maladie du siècle», a melancholia és a skepszis, emelkedik a vallásosság. A kornak e megváltozott lelki világát fejezi ki Sainte-Beuve Volupté-je és a Karthausi egyaránt. Ez általános elemzés után a szerző a Volupté tartalmát és jellemzését fejti ki. Mind itt, mind az előzőekben hiányzik a romanticizmus összefoglaló kerete, amely bizonyára enyhítette volna szerzőnk föltétlen ítéleteit. Itt, valamint a jellemzésnél is, nagy haszonnal forgathatta volna Brandes nagy munkájának V. kötetét (Die romantische Schule in Frankreich). A IV. fejezet részletesebb kifejtése és megismétlése a II.-nak. Ismét halljuk, hogy Sainte-Beuve és Eötvös nem hanyagolják el a társadalmi állapotok rajzát az érzelmek festésével szemben, épp ezért a személyi regények új típusát alkotják meg az egyfogású, csak az érzelmek vibrálásával foglalkozó regényekkel szemben. Egyezést lát a szerző abban is, hogy mindkét regényben a hősök lelkiállapotát általános reflexiókkal magyarázzák, míg Werther és René egész vázlatosan beszélnek. (10. l.) Ez gyenge argumentum, mert Chateaubriand egész «Le genie du christianisme»-ja ilyen reflexiók tömege és maga Kastner is bevallja, hogy «azonos hangulat bizonyos mértékben hasonló gondolatokat fog kiváltani.» (36. l.) A VI. fejezetben a részletes egybevetést fejti ki szerzőnk. A kételkedés és hitetlenség, az én-regények e két legfőbb tulajdonságának genezisést is Sainte-Beuve-ből igyekszik megmagyarázni. Mennyivel szebben és közelebből magyarázza ezt meg Pulszky Ferenc (Életem és korom. I. k. 2. kiad. 77—99. l.), aki erről az irányzatról így szól: «Kaptam az alkalmon, midőn Eötvös felszólított, írjak én is cikket az Árvízkönyvbe Heckenast számára s megírtam utazási vázlataimat. Sok volt abban a reflexió s a csillogó frázis, de ez is festi az akkori idők szellemét... Ilyen idők az átmeneti időszakok, nagy idők, kis lelkek számára, a cselszövényeknek s csüggedésnek időszakai, melyekben csak az örülhet, ki remélni tud, míg a tette vágyó, a várakozni nem tudó ifjúság kétségbeesve elvész... A kétely uralkodik mindenütt, bizalmatlanság tölti el a kebleket, elszigelelve állanak a nemzetek s egyesek... De eljön talán új Prometheus, ki égi szikrával föléleszti a holtakat s derültebb kort hoz a mostaninak helyébe... Ily okoskodások voltak ez időben napirenden (l. Disraeli: Fleming c. regényét), legszebb kifejezéseket azonban Eötvös Karthausijában találták, mi e jeles munka roppant népszerűségét magyarázza.» Amaury, Sainte-Beuve regényének főhőse, megtérése után egy portugál kolostorban írja le emlékeit — barátja megnyugtatóására. Kolostorba azért vonult, mert lelkét összetörte kedvesén, Mme R.-en elkövetett igazságtalansága. Amint tudjuk, Gusztáv is Bettyn elkövetett sérelmeinek megbánása miatt vonul kolostorba és ott írja meg naplóját. A regény e keretének és közlési formájának egyezése — amint Kastner kifejti — világos és a hatás elfogadható. De bizonyára egyéb hatások is közreműködtek még ebben. Molnár Aladár írja (Pesti Napló. 1871. évf. 295. sz.), hogy Eötvös maga beszélte neki, hogy franciaországi útjában elvetődött Grande Chartreuse kolostorához; félórát akart itt tölteni; de meglátott két bebocsátásért hasztalanul könyörgő nőt; a nők egy ifjút akartak elvinni, de ez nem fogadta őket; Eötvös hat napot

töltött a kolostorban, megvárta, míg a nő megírja az ifjúnak levelét; az ifjú ott maradt, karthausi lett; Eötvös visszatért Párisba, anélkül, hogy a neveket megtudta volna. Ez a történet bizonyára volt olyan hatással regénye keretének és esetleg közlési módjának megírására, mint Sainte-Beuve *Volupté*-je főhősének története. Eredményeit végül így foglalja össze a szerző: «Eötvös e mű írásakor még fiatal, kezdő író volt, első regényét írván, mintegy szükségszerűen valami minta után (az egyesszám pro domo-megjegyzés) kellett igazodnia. Követte ezen mintának főgondolatát, alapszerkezetét és formáját, de — éppen ebben mutatkozik nagy eredetisége — ebbe bele tudta illeszteni saját gondolatait, saját tapasztalatait...»

VAJTICZKY EMÁNUEL.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Negyvenhetedik kötet. •
1912—1913. Budapest. 274 l. Franklin-nyomda.

Időrendben elsőnek alakult s a nemzeti hagyományok ápolásában is előljáró szépirodalmi társaságunk évkönyve a szokásos beosztással jelent meg. Tartalmát a XLVII. ünnepélyes közlésen elhangzott felolvasásokon kívül (l. folyóiratunk: 1913: 189. l.) *Brabek Ferenc* megemlékezése *Vrchlicky Jarosláv*-ról, két jutalmazott szépirodalmi pályamű (*Gyöngyösy László: A kosaras tót; Rezek Román: Galamb Péter*. Mindakettő elbeszélés), a Társaságtól hirdetett pályakérdésekre beérkezett pályaművek jegyzéke és bírálata, az új jutalomtételek, végül a Társaság vagyonára, tagjaira és ezek szereplésére vonatkozó közlések teszik. Olvasóink érdeklődését tartva szem előtt, a kötet foglalatáról a következőkben számolunk be. *Beöthy Zsolt* elnöki megnyitó beszéde báró Eötvös József és Szalay László emlékét újítva fel, kettejük jelentőségét — egyebek között — ilyenformán emeli ki: «Eötvös humanizmusa a demokráciái elv diadalának, Szalay historiz-musa a kiegyezés sikerének lett hatalmas tényezőjévé.» *Beöthy Zsolt* ünnepi pohárköszöntője ugyancsak Eötvös emlékének van szentelve. *Rákosi Jenő* *Az idegen elem beáramlásáról* írva, megállapítja, hogy: «Egy beáramlott szellem kiváló előszeretettel becsmérli a magyar történeti osztályt. Pedig ez csinált itt mindent. Elszántsággal és lemondással küzdött, csinált iro-dalmat, színházat és feláldozta magát, hogy a többieknek szabadságot ad-hasson. Az irodalom hivatása a munkára hívás, a testvéri szeretet hirde-tése, hogy aki a magyar nyelvet kívánja szolgálni, ide jöjjön.»

A bírálatok lesújtó tanulsága, hogy a magyar történelmi tárgyú kisebb elbeszélésre hirdetett Vigyázó-jutalom nem volt kiadható. *Angyal Dávid*-nak a Greguss-jutalomról szóló jelentése bizonyára nem szorul bővebb ismertetésre. A Budapesti Szemlében 1913. évi 1. számában is megjelent s annak idején — mint tudjuk — számos hozzászólásra adott alkalmat úgy egyebütt, mint folyóiratunkban (l. 1913: 184., 305., 497. l.). *Heinrich Gusztáv* kiadására ajánlja Scheffel Ekkehardjának, Antal Gézától származó jeles fordítását. Az új jutalomtételek közül irodalomtörténeti tárgyúak: 1. *Greguss Ágoston élete és művei*. Jutalma a Lukács Krisztina-alapból 1000 korona. Határidő: 1914 okt. 31. — 2. *Szigligeti élete és munkái*. Jutalma a Szalai Árpád-alapból 1000 korona. Határidő: 1914 okt. 31. — *Kisebb tanulmány*

Henszlmann Imréről. Jutalma a Somogyi Dezső-alapból 200 frank aranyban. Határidő: 1914 okt. 31. — A tájékoztató közlésekből megtudjuk, hogy a Kisfaludy-Társaság könyvkiadó bizottsága az 1913. évre az alapítói járulék-sorozatba a következő munkákat vette fel: Katona L. tanulmányai (II. k.), Szász Béla: Horatius-műfordítása s egy Merimée Prosper-regény Ambrus Zoltán fordításában. Szalay László születésének százéves évfordulója alkalmából a Társaság megbízásából Angyal Dávid fog felolvasni a nagy magyar történetíróról.

Szomorúan jellemző a mi sajátságos viszonyainkra az, amit a tájékoztató közlések közt Hegedüs István aradi tapasztalatairól olvasunk. Hegedüs, mint a Társaság megbízott képviselője, résztvett Aradon a Csiky Gergely és Fábíán Gábor emlékének szentelt művek leleplezési ünnepélyén. Jelentése szerint azonban «a két volt irodalmi kitűnőség emlékleplezési ünnepének rendezése s a szembetűnő csekély érdeklődés, mely mellett a sikerületlen ünneplés lefolyt, nem volt méltó a magyar irodalom nagy tiszteltetére érdemes fontosságához.» Csengey Gusztáv ötvenéves írói jubileumán, Eperjesen, a Társaság nevében *Jakab Ödön* üdvözölte a veterán költőt. Hegedüs és Jakab alkalmi beszédei nyomtatásban is megjelentek az *Évkönyv* többi darabjai között. — Schumacher Sándor lefordította dán nyelvre Mikszáth Kálmánnak *Szent Féter esernyője* c. regényét. — Báró Kemény Zsigmond születése százéves fordulóját a Kisfaludy-Társaság a jeles író nemrég megtalált ifjúkori regényének s egyéb eddig könyvalakban meg nem jelent dolgozatainak kötetben való kiadásával ünnepli meg. A kötetet Papp Ferenc fogja sajtó alá rendezni. — Sebestyén Gyula jelentése szerint *Berze Nagy János* egy páratlanul értékes meseszótárt nyújtott be kiadásra *Mesemotivumok* címmel. — A Greguss-jutalmat Négyesy László indítványára Angyal Dávidnak adták ki Gyulai Pálról írt székfoglaló dolgozatáért. A betölthető rendes tagsági helyre *Császár Elemért* választották meg. A társaság vagyona 481,555 korona.

V. M.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Hét. 1913. évf. 36. sz. — *P—s.*: *Eötvös József*. Elmefuttatás.

U. i. 45. sz. — *K. A.*: *Greguss Ágost*. Szobra leleplezése alkalmából. «Csupa világosság, erő, exaktság, egyenesség és becsületesség minden írása.»

U. i. 46. sz. — *Mihály József*: *Greguss szobra előtt*. Jellemzi Greguss rokonszenves egyéniségét.

Az Érdekes Ujság. 1913. évf. 36. sz. — *Mikszáth-szoba az Akadémiában*. Kilenc kép, magyarázó szöveggel. Bemutatja az egész Mikszáth-szobát, a Mikszáth-ereklyét s a nagy írónak Benczur Gyula által készített arcképét.

Az Ujság. 1913. évf. 237. sz. — *Özv. Málk Józsefné*: *L. Gyárfás Jenő*. A Tetemrehívás festőjéről. Képét az 1881.-i őszi tárlaton állította ki. Akkoriban felmerült a gondolat, hogy meg kellene vétetni a képet Arany János részére, ajándékol. Ez azonban elmaradt.

U. i. 253. sz. — *A ló, a báránka és a nyúl*. A M. Tud. Akadémia Mikszáth-szobát rendez be. Az író özvegye levél kíséretében küldte be Mikszáth hamar elhunyt kis fiának, Jánoskának a játékeit, melyek a fenti című, ismert elbeszélést inspirálták. A levél, mely itt közölve van, az elbeszélés keletkezése körülményeit adja elő.

U. i. 254. sz. — *Jókai-emlékiratok a Nemzeti Múzeumban*. Váli Mari, Jókai néniének, Eszternek a leánya hét kötetes emlékiratot helyezett el a Nemz. Múz.-ban, a hozzátartozó levelekkel és okiratokkal. A nagyterjedelmű kézirat Jókai életét ismerteti rendkívüli aprólékossággal.

U. i. 265. sz. — *Szilágyi Géza*: *Jubileumi ének*. Tárcza Kiss Józsefről.

U. i. 266. sz. — *Porzó*: *Emlékezés Greguss Ágostról*. Egy része inkább a cikkíró multjáról emlékezik, mikor a Magyar Sajtó szerkesztőségében dolgozott Greguss mellett. Előadja G. bukása történetét az orosházi képviselőválasztáson. Ismerteti egyetemi előadásai modorát, vendégszerető otthonát.

U. 267. sz. *Váradi Antal*: *Katona József születésnapjára*. Tudott dolgok kiszínezése.

Akadémiai Értesítő. 1913. évf. 10. sz. — *Berzeviczy Albert*: *B. Eötvös József mint cultúrpolitikus*. Megnyitó az ápr. 27.-i közülésen. (E beszéd

már egyszer megjelent nyomtatásban: a Budapesti Szemle májusi füzetében. Ismertetését l. Irod. 1913. 479. lapján.) — *Heinrich Gusztáv: Eötvös és az Akadémia.* Főtitkári jelentés. 1835 szept. 14-én választották meg lev. tagnak; 1839 nov. 23: tiszteleti tag; 1855 ápr. 17: igazgatósági tag s ugyanakkor alelnök; e minőségében buzgón vett részt az akadémiai palota felépítésére irányzott törekvésekben; az alapszabályok módosításában is fontos feladatok hárultak rá. 1866 márc. 18-án választották meg elnökké s az maradt — 1870 jan. 17-én újra megválasztatván — halála napjáig. Részletesen ismerteti a cikk Eötvös akadémiai munkásságát: a bírálatra kiosztott munkákról mondott véleményeit; a bizottságok munkálataiban való részvételét; emlékbeszédeit (nyolc ízben); elnöki megnyitói. Ismerteti azon eseteket, mikor Eötvös egyik vagy másik műve ajánlatott jutalomra, közli a reá vonatkozó bíráló jelentéseket; végül idézi a halála hírére tartott rendkívüli elegyes ülés — 1871 febr. 3. — jegyzőkönyvét. »Ha Akadémiánk, nevének megfelelően, valóban tudományos intézet és a világ tudós társaságainak méltó társa lett, ez első sorban Eötvös József műve és érdeme, kinél a műveltség és tudomány nagy emberi és nemzeti jelentőségét magyar nyelven senki melegebben és erősebben nem hangsúlyozta.« A cikk további része a tulajdonképeni főtitkári jelentés. — *Hegedűs István: Eötvös József emlékezete.* Költemény. — *Kozma Andor: B. Eötvös József a költő.* (Ez a tanulmány is megjelent már egyszer: Az Ujság 1913.-i 101., 102. és 103. sz.-ban. L. Irod. 1913: 389. l.) — *Bayer József és Hajnóczi Iván: Kazinczy Ferenc eredeti műveinek kimutatásához közölnek pótlékokat.*

U. i. 11. sz. — *Hetényi János r. t. emlékezete.* Ez évi jún. 15-én folyt le a komárommegyei Ekelen a Hetényinek állított emlékoszlop leleplezése. *Pauler Ákos* mondott emlékbeszédet a magyar filozófiai irodalom ez egyik megalapítójáról. Hetényi a filozófiában elsősorban gyakorlati disciplinát látott, célja nemcsak az ideák megismertetése: sürgeti azok megvalósítását is. Szerinte a filozófia lényegileg nem más, mint életharmóniára vezető kalauz. Tüzetes vizsgálódást szentel, e filozófiai felfogástól vezetve, a nemzet minden fontos életnyilvánulásának, nevelési és közgazdasági kérdéseknek. A nemzetnevelés nagy gondolata vezeti Széchenyi iránti hódoló rajongásra. Ők ketten egy cél felé törekedtek. Hetényi megújított síremlékénél *Beöthy Zolt* tartott rövid beszédet, mely Hetényi munkásságának nagy nemzeti jelentőségét emeli ki. — *Ferenczi Zoltán: Gróf Széchenyi István kiadatlan beszédei az 1839/40-iki országgyűlésről.* Közli Sz.-nek azon beszédeit, melyeket 1839 jún. 20-tól 1840 febr. 25-ig, azaz a főrendiházi napló megindításáig tartott a főrendiházban. Különös, hogy e beszédek senki sem kereste eddig az Országgyűlési Tudósításokban, melyek 1839 jún. 7-től kezdve Stuller Ferenc, majd 1840 márc. 4-től Stuller és Bodon Ábrahám szerkesztésében jelentek meg a Kossuth 1832/36-iki Országgyűl. Tudósításainak mintájára. A közölt beszédek tárgyai: az ú. n. pesti sérelem: Gr. Ráday Gedeon, pestmegyei követ királyi leirattal való eltiltása az orsz. gyűlésen való megjelenéstől; az úrbéri törvénynek az örökös megváltásról szóló pontja; a szólásszabadsági sérelem; a vegyes házasságból

született, s a törvénytelen gyermekek vallása; az áttérés; r. kath. ifjak prot. iskolába járhatása. Minden lényeges kérdésben állandóan a Deák-féle rendi álláspontot pártolta s a főrendiházi ellenzékkel szavazott. Kiemelendő 1840 jan. 11-én tartott hosszabb beszéde, mely a nemzeti nyelv fontosságának s megmentése történetének kérdését is érinti, bár egyébként a szólás-szabadsági sérelemmel foglalkozik. — *Heinlein István: B. Jósika Miklósné-nak: 25 levele.* Benczur Gyuláné birtokából közölt német nyelvű levelek, melyek B. Reinsberg-Düringsfeld Ida ismert német írónőhöz (1815—1876) vannak intézve s 1855 aug. 2. és 1865 ápr. 30. között keltek.

Alkotmány. 1913. évf. 242. sz. — *A miniszterelnök és a Pázmány-szobor.* Pázmány Péter szobra még mindig ott hever a déli vasút teherpályaudvarán, egy kátrányos deszkabódében. A miniszterelnökség még mindig «nem intézte el» az ide vonatkozó aktát. (V. ö. folyóiratunk: II. 478.)

Budapesti Hirlap. 1913. évf. 248. sz. — *Lauschmann Gyula: Széchenyi Lajos gróf és neje levelezése.* A gr. Széchenyi Viktor kiadásában megjelent s nemcsak családtörténeti, hanem köztörténeti érdekekkel is bíró levelek ismertetése. — *Gyalui Farkas: Wesselényi Miklós báró elfogatása.* A Dániel-család történetére vonatkozó újabb adattár alapján, mely Kelemen Lajos szerkesztésében jelent meg, ismerteti az id. Wesselényi elfogatása (1785) körülményeit; közli azon leírást, mely az elfogatás szemtanuitól (Bálinth József, B. Orbán Antal, B. Bornemisza József) származik.

U. i. 265. sz. — *Mártonffy Károly: Greguss Ágost.* Szobra leleplezése alkalmából áttekint nagy vonásokkal G. életén és munkásságán. — *Mikszáth írói hagyatéka.* Rubinyi Mózesnek Társaságunkban, 1913 nov. 8-án tartott felolvasása alapján.

U. i. 270. sz. — *Alfa: Rendezés.* A színház kérdései közt ma a rendezés kérdése az uralkodó, minden egyéb csupa anarchia. «Az egység hiánya, a kompozíció gyöngesége legelterjedtebb betegsége drámairodalmunknak. Ezt takargatjuk színes rongyokkal, a többi közt a rendezés fogásaival.» «Az a legjobb rendezés, mely észre sem véteti magát.»

Budapesti Szemle. 1913. évf. 10. sz. — *Császár Elemér: Bárány Eötvös József.* (Felolvasta a Gyakorló Főgimn. Egyesület május 18-án tartott emlékünnepeén.) Gyors áttekintése azon tényezőknél, melyek hatása alatt egyénisége kialakult. Munkássága jellemzése a filozófia, a kultúra és költészet terén. Célja mindig: a köz java; a művészetet is az erkölcs szolgálatába állítja. Dolgozni a közért, nemzetért, emberiségért: ez E. J. életének a tanítása. — *Elek Oszkár: Attila az olasz hagyományban.* Az Aquileiához, Ravennához, Rómához fűződő ismertebb mondákat mellőzve, a következőkön vezet végig: a Ricordano Malispini (XIII. sz.) leírásában, s a Bertoni kiadásából (1907) ismert Liber Attila-ban fennmaradt munkák; Nicola da Casola eposza (XIV. sz. közepe), s egy XVI. századvégi népkönyv. — *Papp Ferenc: Gárdonyi újabb munkái.* Ismertetés (Hosszúhajú veszedelem; Messze van odáig).

Corvina. 1913. évf. 27—31. sz. — *Haraszi Károly: Landerer Lajos könyvnyomdász és Heckenast Gusztáv könyvtárúrs cég társulásának története.* Beccses adatok a XIX. századi magyar nyomdászat és könyvkereskedelem történetéhez. (1840—1845.)

Die Ähre. 1913. évf. 34. sz. — *Kreyenbühl G.: Joseph von Eötvös.* Eötvös József életének és működésének ismertetése.

Egyenlőség. 1913. évf. 41—42. sz. — *Lengyel Ernő: Kiss József.* Ünnepli Kiss Józsefet születésének hetvenedik évfordulója alkalmából.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1913. évf. 9. sz. — *Alszeghy Zolt: Tóth Kálmán drámaköltészete.* Az előző füzetben megkezdett hasonló című értekezés befejezése. — *Király György: a Ferenczi Zoltán szerkesztette Magyar irodalomtörténetet, Vértessy Jenő: Trombitás Gyulának, Vörösmarty dramaturgiája, Alszeghy Zolt: Jákó Károlynak, Fejezetek a magyarországi XVIII. századi epikából, U. Szabó Gyula: Simonfi Jánosnak, Az irodalom szó eredete című dolgozatát ismerteti és bírálja. — Ferenczi Zoltán az Országgyűlési Tudósítás című kézirati lap alapján Eötvös Józsefnek az 1839/40-diki országgyűlésen elmondott három rövid beszédét közli. — Gálos Rezső Kazinczy Ferenc utalása nyomán rámutat arra, hogy Versegly Ferenc «Klárrikához» című versének forrása Gleimnek a Jacobi Irisében megjelent An Solly című költeménye volt. — Fest Sándor: Pfeffel G. K. (1736—1809) Die Tobakspfeife című versének hatását látja Kisfaludy Károly «Mátyás deák»-jának a János-kulacs történetét ismertető részletében. — Trostler József: «Az kopaszság dicsireti» címen megállapítja, hogy e munka valószínűleg nem az eredetibb görög szövegnek (mint eddig hitték), hanem egy XVI. századbéli latin fordításnak átdolgozása. — Borbély István helyreigazítást közöl Marimorstein Arturnak a M. Könyvszemle (1913. 2. sz.) Szombatos kodexek címen írt cikkéhez. Az ott említett zsoltárfordítás Borbély szerint nem Magyarai Pétertől, hanem Bogáthi Fazekas Miklóstól való. — A szerkesztő, Tolnai Vilmos és Kardos Lajos hozzászólása alapján, Gragger Róberttel szemben megállapítja, hogy a Rab Gólya nem a költőt, hanem a fejlődni vágyó nemzet allegóriáját jelenti.*

Erdélyi Múzeum. 1913. évf. 5. sz. — *Borbély István* ismerteti Péchi Simon Psalteriumának új kiadását. (Irodlt.: II. 379.)

Ethnographia. 1913. évf. 4. sz. — *Karácsonyi János: Miért alkalmazta Ilosvai a Toldi-mondát a biharmegyei Toldyakra.* Minden jel arra vall, hogy Ilosvai nem a Kraszna- (ma Szilágy) megyei Ilosváról való, hanem a beregmegyeiről. Bihar megyét nem ismerve, hogy vonatkoztatta a mondát egy biharmegyei Toldyra? Egy 1557-iki oklevél (M. N. Múz. levéltára) alapján kiderül, hogy ez évben Izabella királyné két Tholdy leányt: Annát (Báthory Lászlónét) és Katalint (Ládházy Mártonnét), fiúsít testvéreiknek: Miklósnak és Péternek biharmegyei birtokaiban. E Tiszamentén

lakó Tholdy leányok egyikét ismerhette Ilosvai s hallhatott tőle egyet-mást a nagyfalusi Tholdy-családról. — *Thury Etele: Bornemisza Péter könyve az őrdőgi kísértetekről.* Ismertetés a pápai főiskolai könyvtárban levő unikum-példány alapján, bő szemelvényekkel. Indítványozza, hogy a Néprajzi Társaság gondoskodjék a rendkívül becses mű új kiadásáról.

Élet. 1913. évf. 46. sz. — Trombitás Gyula Vörösmarty dramaturgiája c. tanulmányának névtelen ismertetése.

Frankfurter Zeitung. 1913. évf. 248. sz. — *A. J. Storfer* méltatja Eötvös József működését születésének százéves fordulója alkalmából.

Genealogiai Füzetek. 1913. évf. 4. sz. — *Ferenczi Sándor: Fáji János naplójának családtörténeti adatai.* Az előbbi szövegközlés folytatása.

Huszadik Század. 1913. évf. 10. sz. — *Jászi Oszkár: B. Eötvös József állambölcselete és politikája.* Eötvös tisztán látta, hogy az egyéni szabadság, a társadalmi egyenlőség és a nemzeti eszme az a három alapvető koráramlat, melyeknek további fejlődésétől függ egész civilizációnk sorsa. Fényes tudású, mélyen látó, erősen gyakorlati irányú gondolkodó volt. Habozás nélkül állapította meg az állam osztályuralmi berendezését s kimutatta, hogy a társadalom önző uralkodó osztályával szemben a védekezés a lehető legnehezebb. Pusztá papirosjog a hatalmasok erőszakossága ellenében. A tanulmány írója behatóan elemzi azokat az alapvető társadalombölcészeti eszméket, melyek Eötvös gondolkodását vezették, s rámutat Eötvös gyakorlati politikai koncepcióira is. — *Szabó Dezső: Eötvös írói egyénisége.* Petőfi mellett Eötvös a magyar jövőnek legnagyobb forradalmi nevelője. A Falu Jegyzőjéből és a Dósáról szóló regényből olyan forradalmi hang kiált ki, melyhez hasonlót nem találunk a magyar regényirodalomban. Viola és Dósa a népszenvadás epikus hősei. Maga Eötvös a magyar szépirodalmi naturalizmus első képviselője. Két regényében először látjuk a magyar élet szomorú valóságait.

Jahresberichte Für Neuere Deutsche Literaturgeschichte, 1910. Berlin 1912—1913. — *O. F. Walzel* ismerteti Bleyer Jakabnak Hazánk és a német philologia a XIX. század elején c. munkáját. — *K. Jahn H. Schlandt: Petőfs Urteil über Goethe* (Karpathen 1910. 271 s kk. l.) c. cikkének tartalmát adva megjegyzi, hogy Petőfi ítélete: «mehr als trivial». — A bibliografiai részbe ezenkívül R. Gálos, L. Hatvany, A. Kohut, E. Veigelsberg és Heinrich Gusztáv német-magyar vonatkozású tanulmányai vannak fölvéve.

Jövő Nemzedék. 1913. évf. 4—5. sz. — *Ember János: B. Eötvös József és kora.* Megemlékezés Eötvösről, mint a lelki sötétség ellen küzdő liberalizmus egyik nagy emberéről.

Juventus. 1913. évf. 5. sz. — *Augustinus Greguss.* Latinnyelvű emléksorok a Greguss-szobor leleplezése alkalmából.

Karpathen-Post. 1913. évf. 40—41. sz. — *Friedrich Lám: Andreas Ady.* Dicséri Ady költészetét s néhány versét bemutatja német verses fordításban.

Katholikus Szemle. 1913. évf. 9. sz. — *Töttössy Miklós: A szocialista mozgalom története Magyarországon.* A szocialista napisajtó történetéhez is nyújt néhány adatot. — A Folyóiratok Szemléjében *gd.* ismerteti a Thaly-féle kuruc balladák kérdését s kétségbevonja, hogy Thalytól olyasmi tellett volna, mint ez a tiz kuruc költemény. A kérdést különben, szerinte, akkor kellett volna fölvetni, mikor még Thaly élt. Egy olyan polémia, melybe őt is belekényszerítették volna, világosságot derített volna erre a kérdésre.

Komárom. 1913. évf. 1—2. sz. — A komáromi Jókai Közművelődési és Múzeum-Egyesület negyedévi folyóiratot ad ki, melynek bevezető száma most jelent meg *Alapi Gyula* szerkesztésében. A folyóirat élén az Egyesület elnökének, *Beöthy Zoltannak: Bevezetője* áll, ezt követi *Pauler Ákos* tanulmánya: *Hetényi János emlékezete*, melyet a szerző az ekeli Hetényi-emlékünnepen mondott el. (V. ö. folyóiratunk: II. 481., 552.)

Könyvtári Szemle. 1913. évf. 7. sz. — *Haraszi Károly: Az első könyvaukcio Magyarországon.* Az első könyvárverési csarnokot Ivánics Zsigmond a Ferenciek-terén a br. Podmaniczky-féle házban rendezte be; az első nyilvános árverést pedig 1836 dec. 12—15-ig tartották meg. Érdekes adat, hogy a 20 frtra becsült Fejér-féle Codex Diplomaticusért 50 frt folyt be. Ellenben Révai Antiquitatese 36 krajcárért sem kelt el. Épen úgy rak-táron maradt az Oreczy-Barcsay-féle Két nagyságos elmének szüleményei, Pozsony, 1789., valamint Csokonai Ódák könyve, Nagyvárad, 1805, noha az előbbiért csupán 16, az utóbbiért pedig 14 krt kértek. Zrinyi minden munkáira (Fest, 1817. 2 k.) sem akadt vevő 46 krért.

U. i. 9. sz. — *Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom.* Asbóth Lajos, Szinnyi József, Teleki Sándor gr., Podmaniczky Frigyes br., Egressy Ákos, Degré Alajos és a szabadságharc több más szereplője emlékiratainak felsorolása bíráló megjegyzések kíséretében.

Közlemények Szepes Vármegye Multjából. 1913. évf. 2—3. sz. — *Bruckner Győző* ismerteti a Hain-kiadás befejező kötetét. (Hain Gáspár lőcsei krónikája. A közoktatásügyi miniszter és a M. T. Akadémia támogatásával sajtó alá bocsátja a Szepesmegyei Történelmi Társulat. A Társulat megbízásából kiadták Bal Jeromos, Förster Jenő és Kauffmann Aurél. III. rész. Lőcse, 1913.) — *Gréb Gyula: A szepesi húnok.* Egyik szepesi néphagyomány a húnok és rómaiak ütközetét Késmárk vidékére lokalizálja. Tartalma, lényegében, a cezumaui ütközet mondai anyagával azonos. Álmondával

van dolgunk, mely könyvből kiindulva s némely helynevekben (Hunsdorf, Streitfeld, Schlachtwieschen) látszólagos bizonyítékokra támaszkodva, többkevesebb elterjedtségre tett szert. Végeredményben Bonfinius egy tévedésére vezethető vissza. A városnév u. i., melyet a régi magyar krónikások Cesummaur-nak írnak, Turóczinál és Oláhnál már Kesmawr formában átirva szerepel. Így már könnyen érthető, hogy ez utóbbi írástól félrevezetve, a tábornevet Késmárkkal azonosította Bonfinius. Az első irodalmi mű, mely e mondarészletet a szepességre lokalizálja: ifj. Augustini ab Hortis Sámuelnek Topographische Beschreibung des Flusses Poprad c. munkája (1782); de már ez is korábbi műből idézi és pedig Fröhlichnek a «Chronicon Hungarico-Scepusiense» c. művéből, melyet azonban a cikkírónak nem sikerült kinyomoznia. Ez a Fröhlich alighanem azonos Fröhlich Dáviddal, a késmárki ev. liceum XVII. sz. híres tanárával.

Magyar Figyelő. 1913. évf..21. sz. — Roszner Ervin: *Egy diplomatánk könyve Rákóczi Ferencről*. B. Hengelmüller László angol és német nyelven megjelent Rákóczi-monografiája I. kötetének az ismertetése.

U. i. 22. sz. — Sikabonyi Antal: *Könyvtári kérdésekről*. Könyvtáraink bajain kétféleképp lehetne segíteni. Az egyik mód volna, a meglévő nagy könyvtárak egyesítésével egy országos könyvtár szervezése. Ez a gondolat 1871-ben szöbajött a képviselőházi pénzügyi bizottságban, majd 1895-ben a mostani közokt. miniszter, Jankovich, írt ugyanilyen célzatú tanulmányt. A másik mód, melynek eszméjét Szász Károly pendítette meg először még 1871-ben, mint kultuszminiszt. oszt.-tanácsos, az volna, hogy nagyobb könyvtárainkat közös megállapodások alapján, külön-külön megszabott irányban fejlesztenők, hogy együttvéve adják ki egy nemzeti könyvtár nagy teljességét. Érdemesnek tartjuk idézni e figyelmeztetést: «Nemzeti Múzeumunk s különösen könyvtára . . . sokkal veszedelmesebb tűzfészek, mint volt a régi Nemzeti Színházunk. Hisz még tűzmentes vasszekrényeink sincsenek a pótolhatatlan és mérhetetlen értékű kincsek számára, amik majdnem minden nagyobb könyvtárban vannak, még a kis gyulafehérvári Batthyáneumban is!» — Lőrinczy György: *Teleki László gróf halála*. Nem sokára külön kötetben fognak megjelenni Tóth Vilmosnak, az egykori belügyminiszternek, majd főrendiházi elnöknek Naplója és Levelei. E kötetből előlegezett mutatvány a jelen cikk, mely Tóth V.-nak Batthyány Ferdinándhoz intézett két levelét közli. Az első Teleki öngyilkossága körülményeit, a második temetése részleteit ismerteti, közvetlen a gyászos esemény után. — Ferenczi Zoltán: *Arany János Családi Körének eredeti kézirata*. Özv. Csiky Kálmánné tulajdonából közölve. Csiky Kálmán, volt egyetemi tanár, Gyulai Páltól kapta 1875-ben. Gyulaihoz, a cikkíró feltevése szerint, Vahot Imrétől került, mert a Losonei Phönixet, melyben a költemény megjelent (1851), Vahot szerkesztette. A kézirat keltezve is van és pedig 1851 ápr. 10-ről, tehát még Szalontán írta s nem Nagykőrösön. (Igazolva van tehát Tolnai Vilmos, ki folyóiratunk I: 61. lapján különféle érvekkel bizonyította ugyanezt. A kézirat különben fogalmazványnak látszik s nem nyomdai használatra beküldött kész kéziratnak. A nagy-

száma törléseken, javításokon kívül u. i. erre vall az is, hogy keltezve van, de a szerző neve nincs aláírva, holott a Losonci Phönixben keltezetlenül, de aláírva jelent meg s hogy még többrendbeli javítása ellenére sem egyezik egészen, sem interpunctiója, sem szövege a L. Ph.-beli változattal.)

Magyar Iparművészet. 1913. évf. 8. sz. — *Nagy Sándor: Iskolai festmények. Jelenetek Arany Toldijából.* Három kép reprodukciója.

Magyar Izrael. 1913. évf. 7—8. sz. — *Eötvös József báró.* Dicsőítő verseikk; a magyar zsidóság hálájának tolmácsolása. — *Heller Bernát: Eötvös József báró emlékezete.* Eötvös egyik legfőbb államférfiúi elve: egyenlő tisztelet minden vallás iránt. Eötvös ismerte, értette és megbecsülte a zsidóságot. Az érdekből történő vallásváltoztatásnak ellensége volt. A tehetséges zsidókat támogatta.

Magyar Középiskola. 1913. évf. 9. sz. — *Bittenbinder Miklós* bő kivonatát adja Császár Elemér egyik értekezésének. (Batsányi János. Budapesti Szemle, 1913. évf.)

Magyar Közművelődés. A Gyakorló Főgimnáziumi Egyesület Közleményei. 1913 nov. (II. köt. 3. füz.) — *Császár Elemér: B. Eötvös József.* (Már egyszer megjelent. L. Budapesti Szemle, 1913. évf. 10. sz.)

Magyar Nyelv. 1913. évf. 8. sz. — *Melich János: Ajton, Ajtony.* Rendkívül világos és érdekes okfejtéssel mutatja ki, hogy e név, a Szent Gellért-legendabeli Achtum, egy török Altin, Altim személynévvvel azonos, mely a törökségben, mint köznév, aranyat, ezüstöt jelent. Azon tulajdonnevek közé tartozik tehát, melyeket, mint a Tas, Olup Tulma, Aba és Thonuzoba nevek a kozár vagy pedig a besenyő törökségből kerültek a magyarba. E felől azonban nemzetiségére nézve maga a legenda Achtumja lehetett bolgár, mint Pauler Gyula, vagy akár magyar is, mint Karácsonyi J. és Hóman Bálint hiszi. — *Lehr Albert: Arany-magyarázatok.* A Daliás Idők szövegén tett változtatások ismertetésének utolsó részletei. — *Gulyás Károly: Orvosságos könyv a XVI. századból.* A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár egy kéziratos kötetét ismerteti, mely «Nagyenyedi Barakonyi Borbély János könyve» volt, egy bejegyzés szerint. — *Tolnai Vilmos* ismerteti Schlandt Heinrich Deutsch-magyarisches Sprichwörter-Lexikonát (Brassó, 1913. Eötvös József emlékének szentelve).

Magyar Nyelvőr. 1913. évf. 8. sz. — *Váró Gedeon: Elbeszélések ige nélkül.* Magyarban nem nehéz ige nélkül beszélni. Ilyen módon írt elbeszélésekre először Gyarmathi Sámuel adott példát Magyar Nyelvemesterében, azon a helyen, ahol a van igét tárgyalja. Orosz Ádám 1832-ben írt egyet: «Ida vagy a pusztai sír. Beszély ige nélkül» címen, mely az Életképekben jelent meg 1845-ben; majd újra, külön, Egerben, 1853-ban. — *Simonyi*

Zsigmond Berze Nagy János Hevesmegyei népmeséit (Kisf. Társ. M. Népkölt. Gyűjt. új foly. IX.) ismerteti. — *Romanista: A magyar nyelvről.* Pavolini ismertette a Marzocco 1912-i évf.-ban a Norsa-féle Petőfi-fordítást. Ez ismertetésből néhány idézet.

U. i. 9. sz. — *Váró Gedeon: Két régi Robinson-fordításról.* A Gelei József (1787.) és Gyarmathi Sámuel (1794.)-féle R. fordítások nyelvéről. Az utóbbi javarészeben az előbbinek szóról-szóra való átvétele, amint az már Beöthy: Széppróz. II: 180. lapján is olvasható. — *Szabó Sándor: A Jókai-szótárhoz.* Az «Az Ujság» egy szerkesztői üzenetéhez fűzve, mely az Új Földesúr néhány szokatlan szavát magyarázza, felveti egy Jókai-szótár szerkesztésének a gondolatát. — *Rubinyi Mózes: Tanulmányok az egyéni nyelv köréből.* Áttekinti azon értekezéseket, melyekben az ő Nyelvész-tétika c. (1908.) felszólításának a visszhangját látja. — *Simonyi Zsigmond: A kuruc balladák közül egyesekről* Riedl Frigyes meggyőzőn kimutatta, hogy nem a kuruc korból valók, hanem Thaly K.-nak a régi népdalokat, sőt Arany Jánost is utánzó költeményei, vagy tán átalakításai. A tárgyalás folyamán érintett nyelvi jelenségek tömegében, nem csoda, egy pár tévedés is akad. E nyelvi tévedések helyreigazítása következik («fő ló», «kedven», «lovassa-gyalogja», «persia-szőnyeg»: nem oly szokatlan kifejezések a régiségben, mint Riedl hiszi). — *Zolnai Gyula: A kuruc költészet nyelvéhez.* Tolnai és Riedl «oly nyomós okokat hoztak elő némely balladák hitelessége ellen, hogy a Thaly kiadta kuruc dalok nyelvére ezen-től nyelvtörténeti kutatásainkban csak nagy óvatossággal hivatkozhatunk.» Az eddig felvetettekhez még egy kifejezést csatol, mely bármennyire régiesnek látszik is, nagyon valószínűtlen: az Újváriak Dicséreti-ben levő «éjt-nap» határozót, melyet e helyen kívül sehonnan sem ismerünk.

Magyar Pædagogia. 1913. évf. 9. sz. — *Findczy Ernő: Megemlékezés báró Eötvös Józsefről.* Elnöki megnyitó. — *Schneller István: Adalék Eötvös személyiségének megértéséhez.* «Anyai otthonából hozta magával a szere-ttel való érdeklődés szellemét. E szellemből nő ki egész világnézete.» — *Dóczi Imre* Eötvösről, mint a magyar közoktatásügy szervezőjéről ír. — *Gyertyánffy István* a Pædagogiumhoz való viszonyát ismerteti. — *Székelly Ödön* az «öreg Szász Károly» tanári székfoglalóját közli. — *Szabó Péter* Eötvös Józsefnek 1855. VII. 29. kelt s Szabó Sámuelhez intézett levelét közli. — *Gálos Rezső: A kolozsvári egyetem történetéhez* címen Döbrentei Gábor kiadatlan jegyzeteiből közöl egy adalékot Eötvös terveinek ismeretéhez.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1913. évf. 9. sz. — *Láng István: Báró Eötvös József és a XIX. század uralkodó eszméi.* Az Uralkodó Eszmék ismertetése.

Május. 913. évf. 2. sz. — *Komlós Aludár: A Thaly-ügy, vagy a filológia dicsérete.* Cikkíró azt hiszi, hogy a kuruckori költeményekből ki fogunk ábrándulni. Érdekeseeknek, sőt meglepően szépeknek találtuk őket,

míg kétszáz év rozsdáját véltük rajtuk, most azonban, hogy a rozsdá hamisított volta kiderült, oda van a presztizs, mely körülragyogta és meg-szépítő glóriába vonta a verseket.

Nemzeti Nénevelés. 1913. évf. 5–6. sz. — *Keller Imre* ismerteti a Békefi-emlékkönyvet.

Nevelés. 1913. évf. 2. sz. — *Bökényi Dániel*: *Eötvös és a nemzeti nevelésügy.* Tolmácsolja a Máramarosi Tanítóegyesület háláját.

Népnevelő. 1913. évf. 36. sz. — *Ember Károly*: *Eötvös és népoktatásunk.* A hitvallásos iskolákat folyton döngető kulturpolitikuskok messze tévedtek Eötvös eszméitől. — *Wolkmuth Ernő*: *Báró Eötvös József pedagógiai értékéről.* Eötvös élete a keresztény embernek mintaszerű élete. — *Győrffy József*: *Báró Eötvös József.* Eötvös szerint a legvallásosabb ember a legjobb honpolgár. — *Bodnár Gáspár*: *Báró Eötvös József emlékezete.* Beszéd a magyar katolikus tanítóság ünnepi ülésén: Eötvös dicsérete, a radikalizmus ostromozása. — *Bertalan Vince*: *Eötvös József báró gondolatainak világából.* Idézetek Eötvös műveiből.

Nyelvtudományi Közlemények. 1913. évf. 3. sz. — *Melich János*: *Adalékok a magyar szótárírodalomhoz.* Verancsics Dictionariumáról adott korábbi véleményével szemben meggyőződött róla, hogy V. főleg Calepinus alapján készítette a maga szótárkáját. Kresznerics Ferenc Magyar Szótáráról megállapítja, hogy Calepinus 1626-i kiadása magyar anyagát dolgozta fel.

Nyugat. 1913. évf. 20. — *Móricz Zsigmond*: *Ujházi.* Nálunk kezdettől fogva inkább a színészet teremtett színpadi típusokat, mintsem az irodalom. A színműirodalom többnyire alkalmazkodott (kivált kezdkorában) a már színpadról ismert típusokhoz. Innen van, hogy klasszikus magyar színészeink különösen a genre-ábrázolatokban jeleskedtek. E régibb színész-típus egyik utolsó, jelen képviselője volt a most nyugalomba menő Ujházi, aki azonban az átvett hagyományt már az egyénítő ábrázolás irányában fejlesztette tovább. — *Ignotus*: *Kurucballadák.* El kell hinnünk Riedlnek, hogy a gyanúba fogott darabok nem kurucballadák. De Thalyról nem lehet elhinni, hogy ezek a balladák az ő művei volnának, mert azok költőisége és művészete sehol sem mutatkozik a Thaly saját neve alatt kiadott munkákban. Ő tehát úgy képzeli, hogy a vitatott költemények alapjukban véve igazi kurucballadák, amelyek „egyrészt megmaissodtak tovább-szálltukban”, másrészt pedig Thaly is idomított rajtuk. (A „megmaissodás” csak úgy volna érthető, ha e balladákat a szájhagyomány hozta volna el a kuruckorból Thaly Kálmán füléig. De viszont akkor ép úgy eljuthattak volna azok másnak a füléhez is, és lenne valamilyes nyomuk népköltés gyűjteményeinkben is. Meg akkor mi oka lett volna forrását elhallgatnia? Miért ne mondhatta volna meg, hogy a néptől vette? Aminthogy a Rákóczi Búcsúját valóban úgy is közli, mint Szeged-Makó vidékén és

Udvarhelyszéken még élő balladát. Ez igen jellemző eset. Mert a balladának csak egy töredéke népi eredetű: Kálmány Lajos gyűjteményéből való. Ha tehát bármely balladájának az alapja, magva népi eredetű lett volna, az ő egyéni idomító munkája után is a néptől vettnék állíthatta volna, ép oly bátorsággal, mint ahogy annak mondta a csak kis részletében népi eredetű Rákóczi Búcsúját. Mi célja lett volna akkor azzal, hogy fiktív kéziratokra hivatkozzék? — *Elek Artur: Poe Hollójának legújabb fordítása.* Szász Károly, Lévy József és Pásztor Árpád fordításaival veti össze a Kosztolányi Dezsőt.

Ord Och Bild. 1913. évf. 6. sz. — *Sigrid Elmblad* költőnő több magyar költeményt mutat be svéd verses fordításban. (Vajda János: Kisértetek; Petőfi: Minek nevezzelek, s A csárda romjai bevezető nyolc sora; végül: Lehullott a rezgő nyárfa, Még azt mondja az anyám.)

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1913. évf. 5. sz. — *Négyesy László: B. Eötvös József mint költő és író.* Az Országos Eötvös-Emlékünnep alkalmából készült s első sorban az ifjúságnak szánt, de másoktól is okulással hallott, emelkedett hangú, tömör, magvas fejtegetése a nagy költő jelentőségének. — *Görög Imre: Eötvös József báró, az államférfi.* Eötvösnek a börtönügy és a zsidóság helyzetének javítása érdekében való fáradozását ismerteti, továbbá egyházi, nemzetiségi és tanügyi politikáját. (Érdekes találkozása a két alkalmi cikknek, hogy mindegyik felsorolja az emberi haladás fokát mutató eötvösi ismertető-jeleket. Ezek: 1. ama hatalom mennyisége, mellyel az ember az anyagi világ erői fölött bír; 2. a műveltség bizonyos fokának általánossága az emberek között; 3. az emberi méltóság elismerése és tiszteletbe tartása.)

Ország-Világ. 1913. évf. 46. sz. — *Reza Dezső: Székesfehérvár százéves színészete.* (L. Vasárnapi Ujság, 1913. évf. 45. sz., melyben hasonló tartalmú cikk jelent meg ugyanezen szerzőtől.)

Pesti Napló. 1913. évf. 230. sz. — *Balassa József: A gárdista.* Bessenyei György emlékezete.

U. i. 265. sz. — *Lakatos László: Mikszáth Kálmán.* Dicséri Mikszáthot, de megemlíti, hogy munkái már nem olyan keresett könyvárusi cikkek, mint azelőtt. Ezzel szemben Jókai még népszerűbb, mint életében.

Polgári Iskolai Közlöny. 1913. évf. 11. sz. — *Imre Sándor: Báró Eötvös József művelődési politikája.* (Ism. folyóiratunk: II. 502.)

Protestáns Szemle. 1913. évf. 8. sz. — *kg.: Báró Eötvös József.* Eötvös nem volt protestáns, de azért pályáján számos olyan mozzanat található, mely őt legbensőbb egységbe hozza a protestantizmus elvi felfogásával. Mindenkor a protestantizmus igazait hangoztatók táborában foglalt helyet.

Az 1848 : XX. t.-c. benne találta meg congeniális végrehajtóját. Ez végtelenül fontos fordulópont a hazai protestantizmus élettörténetében.

U. i. 9. sz. *Thury Etele* ismerteti S. Szabó József Károli-életrajzát. (Károlyi Gáspár a bibliafordító. 1913.)

Rajzoktatás. 1913. évf. 8. sz. — S.: *Henszlmann Imre*. Emléksorok H. I. születésének századik évfordulója alkalmából. (Arcképpel.)

Revue De Hongrie. 1913. évf. 10. és 11. sz. — *Marcel Burchard-Béla-vary*: *Un chevalier hongrois à la cour du roi Arthur*. Chrestien de Troyes nagy verses regényének, a Chevalier de la Charretenek, hőse: Lancelot. A cikk szerint e név a magyar Lászlóval azonos. A regény alapja pedig a mi Szent Lászlónkra vonatkozó mondai elemekből áll. S ezt valóban nagyon érdekes megfelelésekkel bizonyítja is. Az már rég meg van állapítva, hogy az a «Dame de Champagne», kitől a költő, saját vallomása szerint, a költemény anyagát kapta, nem más, mint VII. Lajos leánya, Mária. Ennek a nővére volt Margit, a mi III. Bélánk felesége. Így meg volna jelölve a monda-közvetítés útja is.

Sárospataki Református Lapok. 1913. évf. 41. sz. — *Simonfi János*: *Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez*. Riedl ellenében bizonyítja, hogy a rézdobot ismerte a kuruckori költészet. A Riedl szerint Mikesből vett kifejezések feltalálhatók a kuruckori köznyelvben is.

U. i. 42. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.*: *Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez*. Riedl szerint Esztergom megvételének e sorai: Hasad a szép hajnal, Piros a hegyoldal — Arany Török Bálintjából vannak némi idomítással átvéve. (Cikkírók bizonyítgatják, hogy «hasad a szép hajnal» szokásos népdali kifejezés; ebben igazuk van; csak hogy Riedl érvelése nem ezen fordul meg, hanem arra mutat rá, a hajnalhasadás és a hegyoldal pirossága egy azon mondatkapcsolatban fordul elő Thalynál és Arany-nál. Ez az érve tehát koránt sincs megdöntve. Nem üthetik el Riedlnek azt az érvét sem, hogy a kuruc «verik, vágják, üzik», szintén Aranytól van átvéve; idéznek hasonló fokozásokat, de ez esetben az a fontos, hogy éppen ez a három ige s ilyen sorrendben legyen fokozatba állítva. Más adatokról bebizonyítják, hogy a népdal s a népnyelv is ismeri s így Riedl forrás-utalásai nem kétségtelenek (Törökbársony süvegem; megégett Rácország, megmaradt három ház; kerek domb): ennek kimutatása azonban nem viszi előbbre a kérdést, mert Riedl utalásának helyességét nem zárja ki okvetlenül s Riedl főérvei mellett legfeljebb csak annyit jelenthet, hogy a népdalból is vehette Thaly e kifejezéseket. A diadal és riadal szóról kimutatják, hogy nem nyelvjárási szavak, mert Simai Ödön már 1750.-i adatot is ismer: ez azonban még mindig nem kuruckori adat. A «főlovak» kifejezést is, amiért Gyöngyösin kívül máshol is előfordul, még vehette Gyöngyösiből; az «alattok ugrálnak» pedig, mely a főlovakkal együtt egy verspárban fordul elő, kétségtelenül Balassából van véve s ezt a cikkírók nem is tudják cáfolni.)

U. i. 43. sz. — *Simonfi János: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Riedl szerint a «vigyázó, mint daru» kifejezés a Gyöngyösi Kemény Jánosából van véve. Az érdekes cikk kimutatja, hogy a daru a vigyázásnak, óvatosságnak a régiségben közkeletű symboluma. (Ezt valószínűleg Riedl is tudta. De az ő adatai, melyek a Gyöngyösitől való kölcsönzést állapítják meg, a maguk összességében nyomnak sokat a latban. Itt az a fontos és perdöntő bizonyíték, hogy egyetlen egy balladában, az Ujváriak Dicséretiben, nem kevesebb, mint öt oly archaizmust mutat ki Riedl, melyek valamennyiének Gyöngyösi ugyanazon egy eposza (Kemény) a forrása, még pedig mind az eposz II. részének legvégéről s a III. részből való. Ez már talán mégis csak feltűnő egyezés; és feltétlenül igaza van Riedlnek, hogy Rákóczi-korabeli költő nem szemelhetett volna így ki ez ódon szavakat «mivel természetesen nem ismerhette a kiszemelés archaizáló szempontját.»)

U. i. 44. sz. — *Simonfi János: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Ugyanoly modorú kísérlet Riedl cáfolására, mint az előbbi cikk. A Gyöngyösi Keményéből vett többi négy kifejezésről (Ujváriak Dicséreti) mutatja ki, hogy a kuruckorban közkeletűek voltak. E bizonyítás erőtlenségét az imént már kimutattuk. A cikk második fele a Nagy Bercsényi Miklós c. ballada Gyöngyösi-féle szavait tárgyalja ugyanolyan céllal, nem véve figyelembe Riedl azon megjegyzését, hogy ez ódon szavak Thaly prózájában, Thaly saját verseiben, Thaly kiadványaiban is fellelhetők; s hogy a ballada egy egész sora szinte szó szerint úgy olvasható az Adalékokban is. (Általában úgy látjuk, hogy e cikksorozat többnyire mást hangsúlyoz a cáfolatban, mint amit Riedl a bizonyításban. Mindenesetre dicséretes szándék, egy ily fontos kérdésben aprólékosan szemügyre venni minden porcikáját az érvelésnek; de legalább is korainak látszik a győzelmi hang egy-egy paragrafus végén, mely megcáfolt valamit, amit Riedl nem állított. Nagy fontosságúnak tartjuk e kérdés higgadt megvitatását s ép azért találjuk helyén nem valónak azt a fölényes gúnyoros hangot, mely itt-ott e cikkek fejtegetéseit kíséri; annál is kevésbbé, mert Riedl a hangban, a modorban is oly szép példát adott, hogy annak követése csak javára szolgálhat a tudományos igazságnak. Említést tesz néhol a cikk a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött, Felvidítő c. 1824.-i kéziratos dalgyűjteményből. Nem lehetne-e valami módon ennek kiadásáról gondoskodni?)

U. i. 45. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* 1. A «magyarfi» szóra más példát is tudnak. (Riedl is tud és pedig éppen Thaly saját költeményéből; a «magyarfi» és «megbődülének»: mindketten az Esztergom megvételében olvashatók s mindketten olvashatók Thalynak saját neve alatt megjelent költeményeiben is: ezen van a súly s nem azon, hogy «ritka» a szó.) 2. «Aranyos zászló»: bizonyítják, hogy az aranyos szó nem modern s tudnak egy esetet — s itt csakis ez ér valamit — az egész «aranyos zászló» kifejezésre. 3. «Murza»: bizonyítják, hogy e szó máshol is előfordúl, nemcsak a Balogh Ádám nótájában és Thaly Bottyán-életrajzában s meg is magyarázzák, hogy tö-

rök katonát, tisztet jelent, átvitték lónévnek is, mert a lovakat sokszor Törökországból szerezték be — s ezt is bizonyítják. (Csak éppen ezt a lónevet nem mutatják ki máshonnan; pedig az a fő, hogy e lónév a vitatott kuruc költeményen kívül éppen csak Thaly műveiben található és pedig kétszer is, mint Vak Bottyán és Bercsényi lovának a neve.) 4. «Bécs alját ha nyargalja»: előfordul máshol is (de ebből R. nem is vont le semmi különös következtetést). 5. «Lovassa, gyalogja»: általános használatú a kuruc-korban (R. nem is állította ennek az ellenkezőjét; csak azt mondta, hogy e kifejezést «jól ismerhette» Thaly a Bercsényi leveleiből, melyeket ő adott ki; továbbá, hogy ugyanez a kifejezés és a ballada a Kölesdi Harc-ról, személynevei előfordulnak Thaly egy cikkében, melyet e csatáról a Vasárnapi Újságban írt 1864-ben, vagyis nyolc évvel a költeménynek az Adalékokban megjelenté előtt!) 6. «A dombon lévő sátor»: bizonyítják, hogy «e korban így volt szokás» (csak hogy nem az itt a meglepő, hogy dombon van felütve a sátor, hanem hogy a domb is csak «tegnapi nap óta» áll, nemcsak a sátor. Ehhez kellene hozzászólni. Riedl u. i. itt Thierryt jelöli meg forrásul, aki Attila-mondák c. művéhez, Szabó K. fordításában a 29. lapon így ír: «A hadsereg hozzálátott, hogy neki hegyet teremtsen; minden katona sisakjában földet s pajzsán követ hordott s három nap alatt mintegy varázsszóra halom emelkedett; erre építette Attila Udinét.»

U. i. 46. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc baladák kérdéséhez.* A «síkság» szó első használatát 1788-ból is ki tudják mutatni (de ez még nem kuruckor); a «mindenki» szóra 1771-nél korábbi példát ők sem tudnak, de a Zolnai álláspontját foglalják el, aki azt hiszi, hogy e szó az élő nyelvből hatolt be az irodalomba (természetesen, ez nem bizonyíték); a «tokos», «forgódik» és «leskődik» és «istrázza» közkeletű szavak a kuruc-korban (de ezekből Riedl nem is következtet semmi különöset; ezek csak sokadmagukkal jelentenek valamit, lévén olyan szavak, melyek Thaly gyűjteményeiben és történeti műveiben is előfordulnak) a «Bujdosó Rákóczi» nem lehet a Kálmány-féle töredék műköltői kiegészítése, mert korábban jelent meg, mint Kálmány gyűjteménye (de nincs megcáfolva az, hogy Szentkláray közvetítésével még kéziratban eljuttatta Kálmány Thalyhoz).

Stimmen Aus Maria-Laach. 1913/1914. évf. 1. sz. — *J. Overmans: Eötvös und die Weltschmerzdicthung.* Eötvös Karthauzija révén kapott helyet a világirodalomban. E regény előnyét, összevetve a többi világfájdalmas regényíró és költő (Senancour, Chateaubriand, Benjamin Constant, Musset, Vigny, Byron; Lidner; Goethe, Heine, Lenau; Leopardi, Foscolo; Espronceda; Mácha; Mickiewicz, Slowacki; Puskin, Lermontow) munkáival, cikkíró abban látja, hogy főhőse önmagában legyőzi a világfájdalmat és meghasonlást. Ennek illusztrálására cikkíró bő idézetekkel színezve megrajzolja Gusztáv morális fejlődését.

Szabadgondolat. 1913. évf. 10. sz. — *Zigány Zoltán: A magyar népkultúra tragikuma.* Eötvös nagyfontosságú népoktatási törvényéről s arról

hogy «ma már a magyar állam tartja fenn a felekezeti iskolák legnagyobb részét.»

Századok. 1913. évf. 9. sz. — *Gárdonyi Albert* bírálja *Bártfai Szabó László* Széchenyi-monografiáját. (A gróf Széchenyi-család története. II. köt. 1733—1820. Budapest, 1913.)

Történeti Szemle. 1913. évf. 2. sz. — *Kropf Lajos*: *Kossuth és Mazzini 1853-ban.* Adalékok Kossuth életrajzához.

U. i. 3. sz. — *Erdélyi László* ismerteti a Békefi-émlékkönyvet. — *Vas György*: *Kossuth Lajos hírlapi cikkei.* Cikkíró kitünő tájékozottsággal bírálja Kossuth Iratainak XII. és XIII. kötetét s kimutatja, hogy a két kötet sem a kutató, sem a művelt közönség igényeinek nem felel meg. Legalább egy kötetre való hírlapi cikk maradt ki a két kötetből! Az összeállító botrányos gondatlansággal dolgozott. Egyes cikkeket megrövidített, másoknak szövegén módosított, magyarázatokat nem ad, sőt még a helyet sem jelzi pontosan, ahol az egyes cikkek megjelentek.

U. i. 4. sz. — *Görög Imre*: *Kossuth Lajos és báró Eötvös József nemzetiségi politikája.* Eötvös, épen úgy, mint Kossuth, a vallási kérdés analogiája szerint oldja meg a nemzetiségi problémát. Az államban a nemzetiségeket ugyanaz a szabadság illeti meg, amely az egyházakat. De egyikük sem vihette bele az államélet gyakorlatába az állam és a nemzetiségek viszonyáról vallott alapfelfogását. Vizsgálja a cikk, mily hatások alatt alakult a felvilágosodott «szabad állam» eszméje nyugaton s hogyan jutott el hozzánk, a Habsburgok dunai birodalmába, hol Metternich minden erejével igyekezett útját állani. Széchenyi hozta meg az új nemzeti eszmét a magyarságnak. Ő a nehézségek elodázásától várta a magyarság javát. Eötvös és Kossuth ideális álláspontja nem valósúlhatott meg s így a nagy feladat maig elvégzetlen maradt, vagyis győzött az elodázás taktikája, a Széchenyié. A szerkesztő a cikkhez megjegyzi: «Széchenyi felfogásának diadala a nemzeti állam és ennek keretében a méltányosság szilárdítását jelenti. Ezt nem mondhatjuk Eötvös és Kossuth fent tárgyalt felfogásáról. Mindakettő igen alkalmas volt arra, hogy veszélyeztesse a nemzeti állam jövőjét, az Eötvösé kisebb, a Kossuthé nagyobb mértékben.» — *Lukinich Imre*: *id. Szinnyei József.* Megemlékezés.

Ungarische Rundschau. 1913. évf. 1. sz. — *Theodor Thienemann*: *Deutsche und ungarische Sprachpflege.* Az EPhK. 1912. évf. 2. sz.-ban megjelent dolgozat (ism. folyóiratunk: I. 141. l.) eredményeinek összefoglalása. — *I. Kont*: *Petőfi in Frankreich.* Petőfi franciaországi hatásának virágzása 1851 és 1871 közé esik. A Kertbeny és a Szarvady-Hartmann-féle német fordítások szolgálnak közvetítőként, melyek nyomán Boldényi, Saint-René Taillandier, Thalès Bernard, a Béranger barátja és J. Duesberg fordításaikkal átszőtt magasztaló tanulmányokat közölnek Petőfiről. Hippolyte Desbordes-Valmore Petőfi-kultuszának eredménye az Ujfalvy Károllyal kiadott *Poésies Magyaras* (1871). Petőfi első nagyobb francia

biográfiáját Charles-Louis Chassin írta meg (1860). Auguste Dohon már magyarból fordítja Petőfit, kinek forradalmi és harci dalai költőkre is (Jacques Richard, Paul Déroulède) hatottak. Újabban is több költő és kritikus, köztük behatóan maga Kont Ignác, foglalkozott Petőfivel. — *Robert Gragger: Lenau ungarische Sprachkenntnis.* Lenau tudott magyarul, úgy hogy Vörösmarty Szép Ilonkája közvetlenül hathatott reá. — *Zoltán Trócsányi: Wer galt im XVI. Jahrhundert in Ungarn als Erfinder der Buchdruckerkunst?* Benczédi Székely István (Világkrónika, 1559), közvetve vagy közvetlenül, Johann Schoeffernek Breviarium Historiarum Francorum des Abtes Trithemius (1515) c. kiadványa alapján tartotta Faustiust (= Johann Fust) a könyvnyomtatás föltalálójának. — *Zoltán Trócsányi: Ungarische Kultureinflüsse auf das Rumänentum im XVI. und XVII. Jahrhundert.* Sztripszky Hiaior és Alexies György: Szegedi Gergely énekes-könyve XVIII. századbeli román fordításban (1911) c. munkája alapján. (V. ö. folyóiratunk: I. 208. l.) — *Josef Bayer: Bayernfelds Lustspiele auf der ungarischen Bühne.* Német kiadása az EPhK. 1913. évf. 1. sz.-ban megjelent cikknek. (Ism. folyóiratunk II: 114. l.) — *J. Peisner bírálja Molnár Imrének: A Cenzura története Magyarországon 1600-ig* (1912) c. könyvét. (V. ö. folyóiratunk 1912. 509. l.)

U. i. 2. sz. — *Alexander de Bertha: Nikolaus Zrinyi, der Dichter (1620–1664).* Zrinyi, mint író és mint ember, jellemzése a korviszonyok és események keretében. — *Artur Weber: Die Novelle von der Treulosen Witwe in Ungarn.* A cikkíró 1912-ben megjelent értekezésének (ism. folyóiratunk: I. 267.) a nyugati forrásból származó magyar változatokra is kiterjeszkedő átdolgozása. — *Rudolf Gálos: Das Theater in Temesvár.* A temesvári színészet történetének vázlata 1753-tól fogva. — *Josef Bayer: Das erste Faust-Drama auf der ungarischen Bühne.* Német fordítása az Irodalomtörténet 1913. évf. 2. sz.-ban megjelent cikknek. — *Josef Trostler: Drei Briefe des Grafen Mailáth an den Fürsten von Pückler-Muskau.* Az Iris c. német zsebkönyv szerkesztőjének levelei a herceg közreműködése ügyében.

U. i. 3. sz. — *Bernhard Heller: Das Schwert Gottes.* Az Ethnographia 1912. évf. 6. sz.-ban megjelent cikknek (ism. folyóiratunk: II. 180. l.) helyenkint bővített, helyenkint rövidített német kiadása. — *Abel v. Barabás: Petőfi als Naturphänomen.* Cikkíró Petőfi tehetségét természettudományos szempontból vizsgálva keresi a költő fejlődésében és költészete fázisainak egymásutánjában a törvényszerűséget. Erős szubjektívizmus az a fő erő, mely Petőfinél tartalmat és formát áthat. — *Béla Leffler: Petőfi in Schweden.* Magyarul megjelent a nyiregyházi ág. ev. főgimn. értesítőjében (ism. folyóiratunk: I. 446. l.) — *Jakob Bleyer: Friedrich Schlegel am Bundestage in Frankfurt.* Friedrich Schlegelnek és nejének Dorotheának a Nemzeti Múzeum Széchenyi-levéltárában és a bécsi udvari levéltárban őrzött kiadatlan levelei az 1815–1818. évekből, mik világot vetnek gróf Széchenyi István és családja összeköttetéseire a bécsi politikai körökkel, valamint személyes pártfogói közreműködésükre a Schlegel-házaspár érdekében. — *Gustav Heinrich: Ungarn in der «Weltliteratur».* Helyreigazító

megjegyzések a Carl Russe-féle Geschichte der Weltliteratur c. többkötetes munkában megjelent tendenciózus és pontatlan magyar irodalomtörténet-hez. — *Marianne von Czeke* részletesen ismerteti a Magyar Shakespeare-Tár 1912. évi kötetét. (V. ö. folyóiratunk: II. 232. l.) — *Stefan Heinlein* Melich János cikkei és kiadványa alapján ismerteti a legrégibb magyar nyomtatványokat. — *Ludwig Rácz: Graf Josef Teleki und Rousseau.* Német kiadása a Budapesti Szemle 1912. évf. 9. sz.-ban megjelent cikknek. (Ism. folyóiratunk: I. 490. l.) — *Josef Bayer: Ungarische Calderon-Daten aus dem XVIII. Jahrhundert.* Újabb adalékok az Ung. Rundsch. 1912. évf. 939—942. l. (v. ö. folyóiratunk: II. 122. l.) között cikkhez. — *Josef Bayer: «Der Müller und sein Kind» in Ungarn.* Raupach közkedvelt drámája Szerdahelyi József fordításában 1832 óta szerepel a magyar színpadon, főleg mint alkalmi darab halottak napján, vidéki és külvárosi színházaknak ma is műsorába tartozik. — *Johann Tarnai: Ein posthumes Werk des Grafen Stefan Széchenyi.* A Viszota Gyula kiadásában (1912) megjelent Garat ismertetése. (V. ö. folyóiratunk: II. 47. l.)

Uránia. 1913. évf. 10. sz. — *Gulyás Károly: A gróf Teleki-könyvtár kincsei.* A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár néhány díszes kiállítású kódexének bemutatása s a könyvtárra vonatkozó főbb adatok fölemlítése. — *Kristóf György: Arany János Karlsbadban.* Arany János 1869-től 1876-ig minden nyáron körülbelül egy hónapot töltött Karlsbadban, hol valószínűleg gyomor-, máj- és epeköfájdalmára keresett gyógyulást. A fürdőhelyen a költőnek három emléke van: egy márvány emléktábla a házban, melyben lakott és két felirat azokon a padokon, melyeken egykor szívesen üldögélt. A karlsbadi üdülés nyomai Arany költészetében: Nömhöz c. költemény töredéke, Búcsú a fürdőtől c. kis alkalmi verse, Lobkovitz Bohuszláv XV. századból való latin versének fordítása és a Toldi Szerelme IX. é. 73—102. stórfái (a karlsbadi gyógyforrások felfedezéséről). — *ly: Berczik Árpád színművei* címen a Kéki Lajostól sajtó alá rendezett ötkötetes kiadás megjelenése alkalmából néhány vonással találóan jellemzi Berczik darabjait. Kiemeli, hogy Berczik tehetsége könnyebb fajsúlyú, megfigyelései felületesek, nyelve köznapias, érdeme azonban, hogy öt évtized alatt irt vígjátékaiban a magyar polgári, hivatalnoki, kisvárosi társadalom tükröződik, ha nem is egy erős egyéniség művészetével rajzolva. — Ugyancsak *ly: Császár Elemérnek Anyos-életrajzát* ismerteti. — *Győre János* Hunfalvy Pálnak 1886 február 2-án kelt s Szilágyi Istvánhoz intézett levelét közli.

U. i. 11. sz. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István származása és kora.* A családi hagyomány szerint a Gyöngyösy-család nemességszerző ősé Horváth György, XVI. századbeli vitéz, kinek érdemeiért rokona és sógora Mihály is nemességet nyert. Ennek második fia, János volt költőnk édesatyja, aki 1609 körül Gyöngyösön lakott. A családot már előbb, Zemplénben laktában is, Gyöngyösynek hívták. Gyöngyösy János 1619-ben ungmegyei lakos; felesége: Deák Katalin. Az irodalmi hajlam, úgy látszik, nemcsak Istvánban volt meg. Bod Péter említi, hogy Gy. László, az

említett Gy. János harmadik fia, fordított egy vallásos könyvet angolból. (Megjelent Trajectomban, 1657-ben.)

Vasárnapi Ujság. 1913. évf. 39. sz. — *Zuboly: Bontják a Nemzeti Színházat.* Megállapítja a Nemzeti Színháznak az irodalmin kívül állandó nagy politikai jelentőségét. Most, az épület bontásakor kiderült, hogy az 1874—75-i átalakítások a színház első, Jitterbarth-féle alakját s szerkezetét nem érintették, úgy, hogy a bontás előhaladtával s az 1874—75-ben hozzáépített részek eltakarításával a maga hamisítatlan egészében ki fog hámozódni az 1837-i Nemzeti Színház. — *Egy új Corvin-kódex Magyarországon.* Ernst Lajos egy párizsi könyvkereskedőtől megszerzett egy Corvin-kódexet. 124 oldal, pergamenre írva, igen szép címlappal. Battista Spagnuoli költői munkáját tartalmazza, mely Mátyásnak van ajánlva. A címlap hasonmása közölve. — — *ly: Vámbéry a Dunaparton.* Dunaparti napi sétáin gyakran legjelesebbjeink is csatlakoztak V.-hoz. Arany János is. Egy ily alkalommal V. magasztalta a gyönyörű tájképet s a pompás levegőt: Arany állítólag ezzel a rögtönzéssel választolt: «Csak az a hátrány, Bűdös a kátrány.»

U. i. 40. sz. — *Viszota Gyula: Czakó «Leona» c. drámája és a cenzura.* A bécsi kormány a rendi Magyarország idejében különös figyelmet fordított irodalmunkra; nem elégedett meg az esetenként való cenzurával hanem egy-egy év irodalmi termeléséről áttekintést készíttetett magának. Fentmaradt az Orsz. Levéltárban az 1845 nov. 1-től 1846 nov. 1-ig terjedő esztendőről. Szól többek közt Petőfiről, Kuthyról, Eötvösről. Maga az uralkodó is pontosan megvizsgálta az áttekintést, s feltűnt neki, hogy nyomtatásban is megjelenhetett oly mű, mint Czakó Leonája, mely támadás a pozitív hit és minden államrend ellen. Magyarázatot kért a kancelláriától, az meg a helytartótanáctól, melynek vezetője ekkor Majláth György országbíró volt. Ez utóbbinak a javaslatára aztán, hogy a különben feltűnés nélkül maradt drámát épen a hivatalos eljárással valóban feltűnővé ne tegyék, minden további eljárást megszüntettek, csak a cenzor kapott dorgatoriumot.

U. i. 45. sz. — *Reza Dezső: Székesfehérvár százéves színészete.* 1813 októberével (Kulcsár István pesti társulata vendégszereplésével) kezdődik a székesfehérvári színészet története. Ettől kezdve egészen 1872-ig, míg csak össze nem omlott, a Pelikán fogadó adott szállást a színészetnek. 1818—1826 volt Székesfehérvárnak állandó színtársulata; ez idő alatt ú. i. a hajléktalanná lett pesti színészek mint Székesfehérvári Nemzeti Színházi Társaság szerepeltek. Az új, állandó színházépület 1874 aug. 22-én nyílt meg Bánk Bánnal. Közölve az 1842-i színijelentés, melyen a «színesztagek» közt ott szerepel Borostyán Sándor is. Tudjuk, hogy e név Petőfit jelenti.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1913 november 8-án *választmányi ülést* tartott.

Legifj. Szász Károly elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Badics Ferenc, Bajza József, Balassa József, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Hegedüs István, Horváth János, Király György, Lengyel Miklós, Pais Dezső, Pintér Jenő, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Versényi György, Vértesy Jenő, Voinovich Géza, Weber Artur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Titkár jelenti, hogy báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök alapító tagul jelentkezett. Örvendetes tudomásul szolgál.

2. Titkár jelentése alapján rendes taggá választatott: Machat Albert, ev. főreálisk. tanár, Nagyszeben; Vajticzky Emánuel, főgimn. tanár, Czegléd; Kiss Lajos, Nagyenyed (aj. a titkár); Nemeskey Gizella, polg. isk. tanítónő, Bpest (aj. Tolnai Vilmos); Erdély Amália, tanár, Bpest (aj. Reichard Piroska); Bertóty Józsefné, polg. isk. igazgató, Fiume (aj. Ágner Lajos). 1914 jan. 1-től kezdődőleg rendes taggá választatott: Lobmayer Nándor, r. k. hittanár, Versecz; Berczik Árpád, Bpest; Wallisch Oszkár, tanárjelölt, Sopron (aj. a titkár); Garzó Béla, főgimn. tanár, Kecskemét (aj. Pintér Jenő); Leffler Béla dr., főgimn. tanár, Nyiregyháza (aj. Gragger Róbert); Eger Irén, tanár; Bpest (aj. Reichard Piroska); Várady István, ref. főgimn. tanár, Szászváros (aj. Kristóf György); Vozáry Erzsébet, ref. tanítónőképzőint. tanár, Pápa (aj. Körös Endre).

3. Az Irodalomtörténetre újabban előfizetett a debreczeni ref. felsőbb leányiskola tanári könyvtára.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 1094. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 22, rendes tag: 688, rendkívüli tag: 49, előfizető: 333.

4. A családi ügyek miatt távol levő pénztáros helyett Pintér Jenő terjeszti elő a pénztári jelentést. Eszerint a Társaság bevétele november hó 1-ig: 13,501.52 kor., kiadás: 13,035.72 kor., maradvány 465.80 kor. Tudomásul szolgál.

5. Versényi György a Greguss-szobor leleplezésének ünnepére bizottság kiküldését indítványozza. A Társaság Versényi Györgyöt kéri fel a jelentkező tagokból alakult bizottság vezetésére.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Balassa József és Voinovich Géza vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai: 1. Kara Ferenc: Kölcsey és a francia irodalom. 2. Rubinyi Mózes: Mikszáth hátrahagyott kézíratairól.

A felolvasó ülésen Beöthy Zsolt elnökölt.

Arany János a szalontai nép emlékezetében. A szalontai népköltészet anyagát gyűjtögetve, itt-ott Arany Jánosról is hallottam egyet-mást. A hallottak között sok volt az olyan, amit sem Ercseinél, sem Kolozs-várinál, sem Gyöngyösnél nem olvastam; de meg föltűnt az is, hogy Aranyról, a jegyzőről és költőről, mennyire keveset tudnak; inkább gyermekkorából mesélgetnek egyes dolgokat s ezeket is inkább az asszonyok, mint a férfiak. Összegyűjtöttem tehát mindazt, amit hallottam és csoportosítottam a nyert adatokat, tekintet nélkül arra, van-e már róluk tudomásunk vagy nincs, valók vagy legalább is valószínűek-e vagy sem. Akiiket érdekel, úgyis meg fognak tudni mindezekre felelni s észre fogják venni, mi az új adat közleményemben. S ilyen sok van, még ha az emlékezet tévedéseit nem számítom is; és ennek oka, hogy én természet-szerűleg a gazdálkodó néppel érintkeztem, adataimat tőle nyertem (Bényei Sándorné, Szathmári György, Arany Mihály, Boros Lajos, Jámbor Mihály stb.), nem pedig az intelligensebb osztálytól. Azt akarom tehát bemutatni, hogyan él Arany emléke saját néposztályának, távoli rokonságának emlékezetében.¹

Hogy a család régen költözött be Szalontára a biharmegyei Nagyaluból s hogy a beköltöző ős neve Sámuel volt, általában ismeretes dolgok itt. Családfáját így ismerik: Sámuel—György—György (és János)—János (és György)—György (és János, Mihály, Ferenc)—Sára és János.

Sokan tudják még azt is, hogy házuk kicsiny «gazos» ház, amolyan «cserin»-lakás volt: «úcs csinálták aszt, kirem szípen, hogy két fecske-farku-gerendát szembe egymással léastak a földbe, otán kérészbe vetettek rajtuk egy harmadikat: ére pácákat erősítettek úgy, hogy a pácikók vígeji a földet irták, otán szalmát még gaszt hintettek rájuk; még a kútor is venyigéből vót fonva, av vödér még kákából.»

Költőnk apjára, Arany Györgyre is sokan emlékeznek; tudják, hogy amolyan «két ökrös» földesgazda volt, néhány köből földdel, annyira szegények voltak, hogy van, aki arra is emlékezik: «mikor eccér felesége hazavitte a szomszédiba a köccsönkirt dagasztószéklábat». Mondják azt is, hogy «magoss, sovám, barna ember vót», amolyan egyszerű, de írni-olvasni tudó, józaneszű földesgazda: «gyönyörű szípen tudott am mesélni; úgy fojt a szájárul asz szó, mint a csurgatott miz». Emlegetik, hogy «eccér

¹ Kellő utánjárás mellett fölhasználtam néhány oly adatot is, melyekre egy tanítványom (Mezei Károly) önképzőkori pályadolgozata figyelmeztetett.

a tehene kilükte a szemit» s hogy milyen csodálatosan gyógyult meg magától. Nagyon boldogan élt feleségével, Megyeri Sárával, kiről azonban csak annyit hallottam, hogy «nagyon dógos asszon vót a, magaszűtte, magamosta vászonpendejbe járt, ótán egy nap sē hijánzott a templombúl».

A kis Arany Jankóról azt mesélgetik, hogy nagyon jó gyerek volt; édes anyja «köcementéjét» fogva ment mindig a templomba; korán megtanult írni-olvasni apjától a padka mellett, a hamuban kihelyezett fűzfa-vesszővel rajzolgatva a betűket és számokat. Már mint ködmönös gyerek kijárt apjával a földjükre s míg apja dolgozott, ő a zsoltárokat énekelgette, meg a Miatyánkot szavalgatta, melyet három nyelven: magyarul, deákul és cigányul tudott. A templomban mindig ő kereste ki anyjának a zsoltárokat és dicséreteket s mindig tudta az idézett helyet, honnan a pap fölvette a leckét. Szeretett játszani is, különösen csörcsönyözni (kockakő) és bigézni; apja azonban nem igen eresztette el hazulról, mert igen szerette és féltette kis fiát, azért rendesen édes anyja segített neki a szökésben. Kis iskolásfiu korában történt meg vele, hogy «eccēr émēnt egy pajtásával, Modos Lajossal pennát csinálni; lēfokták a köleséri libákat és kicibáltak belőlük egy jó csomó pennára válót; dē az asszony iszrevétte, mēgmonta az öreg Arannak, oszt a Jankó nagyon kikapott». Több más esetet is emlegetnek ez időből róla; egyszer, míg apja egyébbel volt elfoglalva, ő vigyázott a szénáskert mellett legelő négy ökrre; de mint aféle kisgyerek, olbámésszkodott s a négy ökör a szénáskertbe szabadult; apja figyelmeztető szavaira egész nyugodtan csak ennyit válaszol: «Sz nēm tēsnek azok ott sēmmi kárt, csak színát észnek». Egy másik elbeszélés szerint apja kukoricatörni is kivitte fiát még mint kis iskolásfiút; a gyerek azonban unta a dolgot s alig szedte félig a zsákot, odaszólt atyjának: «Idēs apám, élīg lēssz em mán a mi malacunknak». -- Később történt, mikor már kijárta a négy iskolát, hogy édesapja szegénységük miatt nem akarta tovább taníttatni, hanem házi munkára fogta; kint őrizte hát az ökröket a komlósi dülőben levő kis tanyájukon József naptól egész szent György napig; de egyszer nagy vihar támadt s csuromvizes gatyával hazaszaladva mondta édes apjának, hogy ő bizony nem őriz többet ökröt, hanem tanulni fog; s így is lett.

Beszélik, hogy testileg gyenge, vékonydongájú gyerek volt, félrehúzódo, szerény, elgondolkozó, de mindig jó tanuló és jó magaviseletű: mint kis deák, mendikás volt, mert szülei ekkor már olyan szegények voltak, hogy maguk is lányukhoz, Jámbor Sándornéhoz mentek lakni; sepeste s fűtötte hát az iskolát s hordta a preceptoroknak az ételt minden nap más háztól, amint az akkor szokásban volt; az iskolában rendesen a kandalló melletti sarokban ült s onnan igazgatta a tüzet. Ha szabad ideje volt, elmesélgetett a gyerekeknek, kik ezért reggelire kolbászt és szalonnát vittek neki, amit a gyerekekkel együtt süttött meg a kandalló tüzeiben. A kisebb gyerekek nagyon szerették, nemcsak szép meséiért, hanem mert hátára vette őket s úgy lovagoltatta. Rendesen az iskolában aludt a kandalló mellett, csak ha nagyon hideg volt, kért valamegyik gyerek szüleitől éjjeli szállást, mert nem akart ő is nénjének terhére

lenni. Rendkívül elgondolkozó volt, úgy hogy a tálalásnál sem állott soha oda az esze, mindig elöntötte a levest.

Említik, hogy korán kezdett verselni; egy darab sült tökért vagy egy «vágás» kolbászáért olyan verset «pëndéřített, hogy csuda vót hallgatni». Mikor egy szüretkor társaival kiment a szőlőskertbe, egy vén cigány meg fia muzsikálgatott az egyik szüretelő csapat előtt; rögtön verset mondott róluk, hogy egy cigány, meg egy fél cigány huzza keservesen. Ilyen tréfás verseket írogatott órák alatt is s midőn egyszer a rektornak kezébe került egy kis cédula, kérdezősködésére bátran válaszolta: «Tudok ém még többet is».

Emlékeznek iskolai preceptorságára s arra is, hogy Debreczenből elment Kisujszállásra ideiglenes tanítónak, de nem szegénysége miatt, hanem mert egyszer reggelig kimaradt, s mint nagyon szegénylős fiu nem akart a rektor szeme elé kerülni. Mások szerint azonban ez az esemény akkor történt, mikor színész lett; színészkedéséről azonban úgy tudják, hogy nagyon rossz színész volt, csak holmi színlaposztó; s mikor Szige-ten édes anyja betegségét megálmodta, három ezüsthuszassal zsebében hazajött (ezt is csak azért szorongatta, hogy ne mondják, hogy krajcár nélkül jött haza) gyalog, éhezve, áthűlve, lerongyolódva; először is az iskolát kereste fel, hol egyik tanuló társa már rektor volt, s ez látván, hogy barátja ruhája mennyire le van nyűve («meg a kapca is kiláccott a csizsmájából») a saját ruháiba öltöztette s úgy küldte haza.

Életének további folyamát már csak igen hézagosan ismerik; mondják, hogy hazajöve tele után egy idő múlva segédjegyző lett a hanyag Borbély Pál mellett, s mert nagyon finoman bánt a néppel, nemsokára főjegyző lett. Hogy mennyire becsülte a népet, arra a későbbi időkben is mondanak egy esetet; vejét látogatni Szalontán lévén, ép a szőlőből hazajövet találkozni egy ismerős földesgazda feleségével; ez, mert nem volt velük «beszédés», meg restelt is kosarat cipelve monni az urakkal, a szőlőskert végén el akart válni tőlük; Arany azonban nem engedte, azt mondván, hogy a munka nem szegény, menjen csak bátran velük. Jegyzősködése idején írta az «istóriáját», mely a legtöbb háznál megvan; aztán elvette Ercsei Juliannát. Mindig dolgozott; még él, aki meséli, hogy valahányszor elment hozzá, mindig dolgozva találta; ha nem írt, akkor a kertjében dolgozgatott, mert «vót ám nekije szíp gyümöcsös még virágos kertye». Ez időtájt halt meg édes anyja, apja azonban még élt és fia igen szerette («azír is áldotta úgy még az isten»). Vannak, kik arra is emlékeznek, hogy mikor Petőfi («mindig úsz szaladgált és beszílt a kerbe, uram bocsa, mint éb bolon») Szalontára jött, épen a városház tornácán pipázgató Arany Jánostól kérdezte meg, hogy hol lakik Arany János; Arany készségesen elvezette a nem valami barátságos Petőfit lakására, s itt derült ki aztán a dolog. A szabadságharc kitörésekor nemzetőr lett, azonban néhány barátjával összebeszélvén, innen egy éjjel megszöktek s ezt fel is irták a kaszánya falára; üldözőbe vették őket s Aranyt előbb Rozványék, majd Darvasiék rejtegették mintegy hat hónapig egy kis szobácskában (ezt még mutogatják is) kenyeret és vizet egy kerek lyukon adogatva be neki; s még itt is mindig dolgozott.

A szabadságharc utáni életéről annyit tudnak, hogy előbb Rozványéknál, aztán vagy két hétig a Balogh Mihály házában, végre az árpádi papnál rejtőzködött, azután Kőrösre ment tanárnak, végre Pesten «költő lett» (s ezt egészen úgy említik, mint mikor másról azt mondják, hogy eszmadia vagy szabó lett; a népnek ez is mesterség, sőt még olyanabb, hisz a malacról is azt mondják itt, hogy «pojétás»). Ez időtől kezdve csak azt tudják róla — és ezt sokan állítják — hogy pénzt adott kölcsön nagy kamatra a szalontaiaknak.

Körülbelül ennyi az, ami a szalontai gazdanép emlékezetében Arany Jánosról megmaradt. Nem sok, de egyben-másban jellemző.

SZENDREY ZSIGMOND.

Magyar írók svéd nyelven. Míg a mult század elején a magyar szépirodalom túlnyomó része csak fordítás volt, addig manapság a magyar írók már a világ majdnem minden nyelvén megszólaltak. A német fordítási láz ugyan sokszor fölöslegessé teszi, hogy messzefekvő, kisebb nemzetek a maguk nyelvére is átültessék a mi íróink műveit, mégis Jókai regényei és Mikszáth rajzai egészen Haparándáig eljutottak.

Svédországban a magyar irodalom első részletes ismertetése Silfverstolpe Literatur-Tidning-jében (1797.) jelent meg.¹ Azután már csak a forradalom évei keltették föl a svédek érdeklődését Magyarország, de különösen Petőfi iránt. A magyar szépirodalom különben Jókai regényeivel jelenik meg a svéd könyvpiaccon. (1875.) Albert Bonnier, még ma is a legelső svéd könyvkiadó cég füzetes regény-vállalatot indított meg és ebben kiadta Jókai «A szegény gazdagok» c. regényét Karl Hemgren fordításában.² Úgy látszik, a regény nagy sikert aratott, mert alig néhány hónap múlva Bonnier Jókai kisebb elbeszéléseiből két kötetre valót válogatott össze. (1876.)

Ez a két kötet (Valda humoristiska berättelser = Válogatott humoros elbeszélések) előkelő helyet foglalhat el az összes Jókai-fordítások között. Közli Jókai sikerült arcképét Sandberg metszete után és a gondosan kiválogatott elbeszéléseket (18.) tartalmaz (11 oldalas) előszó vezeti be. Az előszót avval kezdi a névtelen fordító, valószínűleg Karl Hemgren, hogy mostan igen sokan kérdezik, ki is hát az a Jókai, milyen nemzetbeli, stb?

Majd így folytatja: «Ezek a kérdéseken méltán csodálkozhatunk, mert Jókai Mór nem valami ujjonnan feljött csillag; ő Magyarország legnagyobb élő költője, neve néhány év alatt a legnagyobb feltűnést keltette nemcsak hazájában, hanem az összes európai országokban, mert művei nagyobbra le vannak fordítva orosz, német, angol, dán, holland, francia és olasz nyelvre; írói termékenysége pedig minden elképzelhető határt felülmul.»

¹ A Jenaer Allg. Litt.-Zeitung után. V. ö. Magyar Nyelv 1913, 37—40. oldal.

² De fattiga rika. (A szegény gazdagok.) Roman af Maurus Jókai. Öfversättning af Karl Hemgren. Stockholm. A. Bonniers Förlag. 1875. Nya Följetongen. Tidskrift för svensk och utländsk skönlitteratur. Nr. 14—22. 436. old.

Idézi Carl Braun wiesbadeni orvos kissé hihetetlenül hangzó — arról a bizonyos nemzetiszínű hálókabátról — leírását Jókairól. Majd elbeszéli meglehetősen részletezéssel Jókai életét. Ez a német forrás után készült életrajz igen világos és pontos; semmi kisebb-nagyobb tárgyi botlás, ami az ú. n. üzletfordításokat annyira jellemzi. Még gondol Jókai nevének a helyes kiejtésére is és zárójelbe teszi: «uttalas (kiejtendő) Joh-ka-i». Az igazán élvezetes előszót néhány Jókairól szóló kritika¹ fejezi be.

Ettől fogva minden évben megjelenik egy-két svéd Jókai-fordítás. A fekete gyémántok-at, Az arany ember-t követik A szerelem bolondjai, Az új földesúr, Szép Mikhál, stb. A fordítások természetesen kizárólag német fordítások alapján készültek, de azért általában sikerültek. 1881-ben jelenik meg Andra tider, andra seder címen Jókainak a Politikai divatok című regénye szintén Karl Hemgren fordításában.

A regényt Halfdan Mörk (pseudonym) három oldalas előszava előzi meg. Jókairól keveset szól, hanem általánosságban védelmezi a költő fantáziájának szabadságát, mikor a valóságot és a költészetet gyurja össze egy csodálatos regénnyé. Elmondja, hogy kik lehettek a regény alakjai az életben, és így végzi: «irigylésre méltó az a nép és tizszeresen irigylésre méltó annak a népnek a költője, akinek fantáziája nem hever még tépett szárnyakkal a porban! Szavamra mondom, esztetikus uramék, ez volna valami nekünk ezen formában szellemtelen és sivár időben!» Ugyancsak Karl Hemgren fordította le az Enyim, tied, övé regényt és «Brokigt» címen néhány Jókai-novellát adott ki. Ezeket a novellákat méltatta C. Estlander a Finsk Tidskrift-ben.² Különösen a novellák drámai eleven-ségét és meglepetésszerű fordulatait emeli ki; de mindezt természetesenek találja, mert Jókai vezetőszeretett a szabadságharcban és most is élénk részt vesz a mozgalmak politikai életben. Párba az Istennel c. novellát helyezi magasra, sőt idéz is belőle. C. Estlander különben mindig rokonszenves figyelemmel kísérte a magyar irodalmat és folyóiratában több magyar vonatkozású kritikát írt. Így ismertette az Egy magyar nábob finn fordítását³ és Tóth Ede Falu rosszát.⁴

A kilencvenes években azután úgy vesszük észre, mintha Jókai népszerűsége hanyatlani kezdene Svédországban. Jelennek meg ugyan fordításai, de már nagyon is szórványosan és azok is csak olesó népies füzetekben. Így: A jedikulai rab, Bárdy család, A szökevény, stb. Sőt a millennium évében erős támadás éri Jókait a svéd sajtóban. Alfred Jensen svéd író, a Svéd Akadémia tagja és a Nobel-bizottság szláv előadója, az ezredéves kiállítás alkalmából hosszabb időt töltött Magyarországon. Tapasztalatairól hét hosszú levélben⁵ számolt be honfitársainak. Nem tagad-

¹ Pl. közli Julian Schmidt méltatását a Fekete Gyémántokról a Beilage zur Augsburger Allgemeinen Zeitung-ból.

² 1882. 13. k. 368—74. old.

³ Finsk Tidskrift 1889. 26. 388—390. Wainio fordításáról.

⁴ U. o. 1877. 3. 417. old. Jalava fordításának megleghangú méltatása.

⁵ L. Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1896. Julius 8, 9, 14, 16, 22, 25 és augusztus 1. számokat.

hatjuk meg ezen utileveleknek sziporkázó szellemességét, mulattató ötleteit és éles megfigyeléseit, de nem egyből erős kritikai gúnyt szór felénk, különösen Jókairól írt sorai elfogultságra mutatnak. Így egyik levelében ezeket írja a magyarokról szólva: Legelőkelőbb írójuk Jókai Mórítz (sic!) az összes európai kölesönkönyvtárak aranybányája vén bolond lett, aki a journalisztikában és üzletírásban elkopott pennájával olyan frázisokat kanyarít, amilyen csak tetszik, és az emlékezetes megnyitó beszédében Magyarországot a világ közepévé teszi meg. Másutt «őreg fecsegőnek» nevezi Jókait, a hatodik levelében pedig izléstelennek mondja a magyarok Jókai-kultuszát.

Ezen fölényes és lekicsinylő kritika után jól esik olvasnunk Emil Kléen-nek a Sárga rózsa fordításához (1897) írt előszavát. E. Kléen az igen fiatalon elhunyt tehetséges svéd író és kritikus,¹ ezen előszóban a költőket két csoportba osztja. Vannak olyanok, akik nem törődnek nemzetük jelen gondolataival, hanem mintegy magas kösziklán állva szemük a jövő messzeségébe révedez, az egész világot akarják felfogni, mások pedig leszállnak a nép közé, odamennek a nép szívéhez és úgy hallgatják meg ennak szíve dobbanását. Ez utóbbi költők csoportjába sorozza E. Kléen Jókait. Röviden elmondja Jókai életét, majd befejezésül a Sárga rózsát jellemzi. Ez a néhány sor megérdemli, hogy szórul-szóra lefordítsuk. «J. Mór ez a műve, melyet itt fordításban nyújtunk az irodalom iránt érdeklődő közönségnek, természetesen, gondolati mélység és általános érdekű tartalom szempontjából nem hasonlítható össze nagyobb regényeivel, de másrésről jellemzően mutatja be az ő novellaíró művészetét. Egy tragikus kimenetelű szerelmi történet, gazdag a finom részletekben, olyan nyelven elbeszélve, mely tele hangulattal és költészettel; egy szerelmi történet a pusztáról, arról a végtelen láthatárú, ménesekkel és büszke csikósokkal népes, füves síkságról. Ennek a különös életnek a jellemzésében Jókai elsőrangú elbeszélő. Magunk előtt látjuk a végtelen fűpusztaságot, a lovasokat, amint délceg paripáikon tova nyargalnak, a napot, amint fölkel oly ragyogóan a láthatár pereméről, hogy «abba halandó szeme bele nem néz többet büntetlen». Olyan emberekkel ismerkedünk meg, akik az első pillanatra csodálatos idegenek — a puszták vad fiai, lényükön az eredetiség harmatos üdeségével. De csakhamar úgy találjuk, hogy az emberi szív mindenütt egyforma, hogy a szerelem és a gyűlölet mindenütt keresztül szövődik az emberi sorson. Az embert meghatja ez az egyszerű szerelmi történet a maga megkapó hűségével, mely fölött ott lebeg az élet nagy és kegyetlen tragikuma.» Ezen lendületes előszó után következik az elbeszélés, mely a német fordítás minden hibáját javítás nélkül átvette. Tele magyar szavakkal (pusztán csikós (sic!), csardas, bunda, talyigas, delbabén (ez a délibáb akar lenni) tanya, gazda, halászsze stb.), úgy hogy a svéd olvasó előtt — mivel semmit meg nem magya-

¹ Szül. 1868-ban Malmö-ben, mgh. 1898-ban Lundban. Mint szerkesztő számos cikket írt, azonkívül több regénye és verseskötete jelent meg.

ráz — majdnem élvezhetetlen. Ellenben igen ügyesek az elbeszélésbe szőtt magyar népdalok svéd fordításai.

Jókai nevét ezután alig néhány svéd könyvön olvashatjuk. Ugyan egy-két olcsó füzetes vállalat kiadja még néhány kisebb elbeszélését, mint pl. Magnéta, Nazli-Hanem, stb., de ezek csak jelentéktelen úti olvasmányok. Csak kuriózumképen említem meg, hogy a Nordiska Förlag 10-örés sorozatában egy Jókai is megjelent.¹ Ennek a címlapján már arról is megfellelkeztek, hogy magyar volt az eredeti.

Újabb időben Herczeg Ferenc művei képviselik Svédországban a magyar szépirodalmat. A Gyurkovics fiuk és a Gyurkovics leányok tüneményes sikert arattak. Alig akad Svédországban valaki, aki ezt a két könyvet el ne olvasta volna. Mind a két Herczeg-könyvnek több svéd fordítója akadt, de ezek között a legérdemesebb Axel Lundegård, elismert svéd író.² A Lundegård, aki számos regénnyel és drámával, újabban több kortörténeti tanulmánnyal gazdagította a svéd irodalmat, 1900—1. évben a Svéd Akadémia megbízásából tanulmányutat tett Magyarországon. Budapesten Szász Zsombor bevezette a magyar írók és művészek közé és itt ismerkedett meg a többek között Gyulai Pállal, Bródy Sándorral, Fadrusz Jánossal és Herczeg Ferencel. Érdekesen írja le a Malonyai Dezső szalonjában töltött egyik estéjét a Gyurkovics fiuk-hoz írt előszavában. «Szemlélve az összegyűlteket, akik tekintélyes számmal képviselték Magyarország modern irodalmát és művészetét, keresem a magyar irodalom doyen-jét, 1848 hőjét, Petőfi és Kossuth öreg barátját, Jókai Mórt, de nem találom. Ellenben ott ül az egyik szögletben az ő rettegett kritikusa, a sűrke szakállú és villogó szemű Gyulai Pál és élénken beszélget az irodalom- és művészetpártoló Bánfy bárónéval, szül. Bethlen grófnéval, II. Gusztáv Adolf sógorának, Bethlen Gábor fejedelem ivadékaival. A meghívottak között volt Bródy Sándor neve is. Ő a magyar irodalom ideges keresője és szép gavallérja, stb.» Hasonlóképen röviden jellemzi még Ferenczy Ferencet, Fadrusz Jánost és Herczeg Ferencet. Mindkét fordítása elsőrangú művészi munka. A Gyurkovics leányok fordítása (csak az A. Lundegårdé) eddig négy kiadást ért. Herczegtől megjelent még svédül A lép virága, Egy leány története, Szabolcs házassága, Gyurka és egy kötet kisebb elbeszélések. Gyurka c. könyvét E. Arbmán fordította le svédre, állítólag a magyar eredetiből. A fordítás igen folyékony és a fordító itt-ott ügyes fölvilágosító jegyzetekkel szolgál. Ezek a svéd Herczegfordítások nagyobbbrészt olcsó, de igen csinos kiállításban színes címlappal jelentek meg.

Mikszáth Kálmánnak a legújabbban megjelent kis rajzán kívül (Bede

¹ Flykten af Maurus Jókai. Övers. fran det tyska originalet av Karl Benson. Stockholm Nordiska Förlaget. Augusti 1913.

² Szül. 1861-ben. 1885-ben jelent meg első novellás könyve: Igrynnin-gen. 1888-ban egyik darabját sikerrel adták elő Stockholmban (Dramatiska Teater). Főbb művei: Drottning Filippa, Margareta, Elsa Finne, Prometheus, Struensee, Tannhäuser stb. stb.

Anna tartozása)¹ csak egy műve van svéd nyelvre lefordítva: Szt. Péter esernyője. 1889-ben jelent meg Bonnier regénykönyvtárában. A német szöveg után készült igen sikerült fordítás. A fordító nem nevezi meg magát.

Nem lenne teljes áttekintésem, ha Dóczi Lajos «A csók» című verses komédiájának svéd fordításáról legalább egy-két szóval meg ne emlékeznék. Aki ismeri ezt a verses színjátékot az tudja, hogy annak idegen nyelvre való sikeres átültetése majdnem annyi költői járatosságot kíván, mint egy eredeti megírása. J. Harald Molander nem rettent vissza a nehézségektől és a nagy feladatot annál könnyebben oldhatta meg, mert ő maga is írt verses darabokat és elismert műfordító. Dóczi darabját azután színre is hozta a saját rendezésében 1883 március 7-ikén a stockholmi Nya Teaterben. Fordítása elsőrangú a svéd műfordítások között.

A szoros értelemben vett bibliografiai áttekintést más alkalommal fogom egybeállítani. Különbösen a svédeknel évről-évre megjelenik egy vastkos könyv (Arskatalog f. svenska bokhandeln), amelyikben az összes az évben megjelent svéd könyvek szakok szerint és névsorban csoportosítva megtalálhatók. A magyar írók svéd fordításait átnézve (Jókai, Dóczi, Bársony, Mikszáth, Herczeg, Gárdonyi),² láthatjuk, hogy irodalmunk még igen szégyeniesen van képviselve Svédországban, különösen a modern magyar szépirodalom. Pedig Svédországban, ahol nincsen analfabéta és a könyvkiadók versengenek hihetetlenül olcsó és csinos kiállítású könyvek kiadásában, kell, hogy a modern magyar szépirodalom jelei is megtalálják méltó helyüket.

LEFFLER BÉLA.

Greguss Ágost szobra. November hó 9-én délelőtt 11 órakor leplezték le a három évtized előtt elhunyt nagynevű esztétikusnak, Greguss Ágostnak szobrát a budai várhegy nyugati lejtőjén levő Palota-úton. Az emlékmű, melynek felállítását Greguss Ágost egykori tanítványai kezdeményezték, Holló Barnabás művészi munkája. A márványtalapzaton álló mellszobor alatt e fölírás látható: «Greguss Ágost. Országos gyűjtésből emelték tanítványai.» Folytatólag Palmer Károly főrendiházi tiszviselő négysoros verse.

A Himnusznek az egyetemi énekkarok által való eléneklése után Társaságunk elnöke, Beöthy Zsolt tartotta az ünnepi beszédet, melynek elhangzása után a szobor megkoszorúzása következett.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Meyer: Die Weltliteratur im 20. Jahrhundert. Vom deutschen Standpunkt aus betrachtet. Stuttgart u. Berlin, 1913. 284 l. Deutsche Verlags-Anstalt. (Lamprecht-Helmolt: Das Weltbild der Gegenwart. 17. Band.)

¹ Svenska Dagbladet nov. 16. 1913. Signe Leffler-Liljekrantz fordításában.

² Csak egy novellája: A bor. Svenska Dagbladet 1913. május 5.

E nagy olvasottsággal készült munkában a XIX. század német irodalmának ismert történetírója, Meyer Richard kimondottan német szempontból vizsgálja azt, hogy manapság a kulturnépek irodalmi közkincséhez, tehát a világszerte ható literatura keretébe, mely írók és mely alkotások számíthatók. A világirodalmi hatások történetét s a világirodalom fogalmának fejlődését kiváló irodalomelméleti fejtegetésekben tisztázza, majd az élő világköltészetnek műformák és műfajok, tárgyi típusok és motívumok, nemzetek és egyének szerint való áttekintésére vállalkozik. A szimbolista líra stílusától a filmdráma stílusáig minden irodalmi formát, az anekdotától a lélektani regényig, a könnyű francia bohózatától az Ibsen-dramáig minden műfajt, a babiloniaiak eposzájától a ma divatos új-romantikáig minden irodalmi áramlatot és korszakot megemlít, vagy tárgyal. A munka részletes megbeszélése nem tartozik ide, csupán tendenciájáról kell megjegyeznünk azt, hogy nemcsak irodalomtörténetet és kritikát nyújt, hanem szinte irodalompolitikát csinál. Egyes helyeken olyan színezete van a tárgyalásnak, mintha a nagyhatalmak ellentétei elevenednének meg irodalmi téren. Goethe azt mondta, hogy a világirodalom keretében derék helyet kapnak majd a németek, Meyer — érvelését most mellőzzük — egyenesen kijelenti, hogy manapság a németeké az első hely a világköltészetben. A német szempontot akként viszi keresztül, hogy a külföld irodalmából — és ez nem csekély, nem korlátozott anyag — arra van elsősorban tekintettel, amit a német nép megbecsült és megbecsül, továbbá angol, francia, olasz, meg amerikai földön csakis a német irodalom befolyását és méltánylását vizsgálja. Angliával, sőt Amerikával is igen elégedetlen a német irodalom-mellőzése miatt. Történetüknél és jelenüknél fogva elsőrangú irodalmaknak számítja a német, angol, francia és olasz literaturákat, jelenüknél fogva elsőrangú jelentőségűek a skandináv-irodalmak s az orosz irodalom.

Az egész műnek kompozíció tekintetében nagy fogyatékségei vannak. Az angol és amerikai irodalmi állapotokat pl. több fejezetben, szinte szó szerint való ismétléssel jellemzi, sok helyütt azután öletszerűen elkalandozik tárgyatól s nagy körökben körülkering egy-egy jellemzendő író. Arra azonban nem vesz fáradságot, hogy az ú. n. kisebb irodalmakat — így a magyart — egy-két komoly pillantásra és megjegyzésre méltassa. Meyerben nincs rosszakarat a magyar literaturával szemben, de az a fölény s talán felszínesség, mellyel elnéz felettünk, nem alkalmas folyton hirdetett tételének igazolására: hogy a német irodalom igen szintetikus és igen megértő.

A magyar literaturáról, mint egészről, a következő odavetett tartalmatlanságot olvassuk a harmadik fejezetben (Die Dichtung der Gegenwart): »Ihrem Verhältnis zu Deutschösterreich verdanken es *Ungarn* und Tschechen, dem zu England die modernen Irländer, dass sie nehmend und zum Teil auch gebend dieser grossen Kulturgemeinschaft zugerechnet werden.« (70. l.) »Kulturgemeinschaft«: az említett ú. n. elsőrangú irodalmak csoportja.

Csak kuriozumkép említjük meg azt a három helyet, ahol három

magyar név fordul elő a munkában. A negyedik szakasz (Die Formen) szól a modern irodalmak túltengő lirizmusáról s azt is példának hozza erre, hogy az irodalmi tanulmányba lirát visz számos essay-író. «Der Essay nähert sich dem Ton und Stil dieser neuen Lyrik und eine Art philosophischer Rhapsodie über ein literarisches Erlebnis wird er bei Kaszner, soll er nach Lukács allgemein werden.» (124. l.) Itt Lukács György: A lélek és a formák c. könyvének német fordításáról van szó. A hatodik fejezet (Zusammensetzung der gegenwärtigen Weltliteratur) a német olvasó világ-irodalmi műveltségének átlagos tartalmáról szól s az angol és francia hatásokat ismertetve így folytatja: «Das übrige Ausland gibt gern gelesene *Unterhaltungsektüre*, effektvolle Theaterstücke und Filmromane (*Maurus Jókai*, Echegaray, Sienkiewicz . . .)» (211. l.) A hetedik fejezetben (Individualitäten) a nagy költői egyéniségek között Petőfi nevét is megtaláljuk azzal az önérzetes megjegyzéssel, hogy ő ama lírikusok csoportjába tartozik, akiknek talán több és melegebb híve van a németek között, mint a saját hazájukban. «Die Deutschen halten sich — így hangzik az illető hely — für das Volk der Lyriker, wohl nicht nur, weil die Lyriker, und doch wohl auch die grossen Lyriker nirgends so zahlreich sind, sondern auch weil keine Nation fremde Lyrik so anteilvoll würdigt, wie die unsere. Béranger und Musset, Byron und Burns, Carducci und *Petőfi*, Verlaine und Verhaeren haben bei uns vielleicht mehr, vielleicht wärmere Freunde als in der Heimat.» (224. l.)

SAS ANDOR.

Hauser: Das Drama des Auslands seit 1800. Leipzig, 1913. 147 l. Voigtländer.

Hauser Ottó, aki nemrég a regény újabb történetéről szóló könyvében, valamint egyetemes irodalomtörténetében (Ism. Verő Leó: Irodalomtört. 1912. évf.) a maga módján irodalmunkról is szólt néhány szót, ezúttal őt oldalt szentel a magyar drámaköltészet ismertetésének. Drámatörténeti műve, melynek keretében ezt teszi, kis kézikönyv, egy lipcei pädagogiai társaság tagilletménye, valószínűleg jó csomó német tanfőú könyvespolcára kerül, akiknek azonban nem igen finomodik az irodalmi érzéke, ha Hauser különös szempontú s csak csökönyös egyoldalúságokban eredeti munkája után indulnak. A szerző jellemzésére elég átfutni a bevezetés egyik oldalát (7. l.), ahol Shakespeare-tól kezdve Molière-n és Racine-on át Viktor Hugóig, sőt Bernard Shawig aprólékos hajszi- és bajusz-elemzés alapján foglalkozik a drámaírók fajiságával. Mennyire látjuk a filozófus történetírót Hauserben, amidőn megütközve tűnődik azon, hogy Maeterlinck haja barna, szeme szürkés-kék és bajusza vörös, tehát nem mutat tiszta faji típust!

Az utolsó fejezet címe: *Das magyarische Drama* (143—147. l.) s ez arról tanuskodik, hogy írója elolvasta az utóbbi években megjelent német nyelvű ismertetéseket a magyar irodalomról s belőlük a főbb adatokat és értékeit eléggé pontosan veszi át. Külön mondanivalója a tárgyról nincs, mert nem gondolkodott róla. Amit tud, azt elég rosszindulatú meg-

jegyzésekkel kíséri. De ezekben sem eredeti: részint önmagát, részint a közismert nagynémet frazeológiát ismétli. A régi magyar dráma azért nem fejlődött szerinte, mert kevés volt a magyarul értő ember. Ezeknek száma mesterséges asszimilációval nőtt meg a XIX. század folyamán annyira, hogy életre való magyar színpad alakulhatott. Siratja Hauser, hogy ma már Pressburg és Ódenburg színházaiból szinte teljesen kiszorult a német szó. Dugonics Andrásról szláv eredetét, Bolyairól és Csokonairól kálvinistaságukat hangoztatja nyomatékosan. Méltatja Kisfaludy Károlyt, Katonáról elismeri, hogy szenvedélyes bensőség dolgában az ő Bánkbánja meghaladja Grillparzerét. Megemlíti a Nemzeti Színház alapítását, ismer-teti Vörösmarty és Szigligeti főbb drámáit, szól néhány szót Eötvösről, Gaal Józsefről, Czákó Zsigmondról, Csató Pálról s Obernyik Károlyról, Teleki Lászlóról és Nagy Ignácra. Madáchot világirodalmi jelentőségű költőnek tartja. A kiegyezés utáni literatura köréből Csiky, Toldy Istvánt, Rákosi és Dóczi műveit és Tóth Edét ismerteti. Jellemző, hogy Herczeg Ferenc és Gárdonyi Géza mellé egy sorba helyezi Prém Józsefet. Molnár Ferencről és Lengyel Menyhértről fontosnak tartja megemlíteni német családnévüket, de ugyanezt teszi Herczeggel, Gárdonyival, Rákosi Jenővel stb. Szinte szófecsérlés hangoztatni, hogy a faj történeti produktum s beolvasztó készsége eleven erőnek adja a bizonyosságát. Ha a szerző az asszimilációs folyamatokat értékelni akarja, ennek egyetlen komoly módja a magyarrá vált írók műveinek elemzése, nem pedig pusztá nevek üres hangoztatása, melyek mögött maga Hauser is felszínesen ismeri a való-ságos embert.

SAS ANDOR.

Cs. Papp: *Il Boccaccio in Ungheria*. Firenze, 1913. 5 l. (Különlenyomat a *Miscellanea Storica Della Valdelsa* XXI. évf. 2–3. füzetéből.)

Boccaccio születésének hatszázados fordulóját ünnepelték most világszerte; bizonyára ez alkalom adott kedvet Cs. Papp Józsefnek Boccaccio és a magyar irodalom viszonyának feldolgozására. A különlenyomat két és fél lapon tárgyalja Boccaccio hatását a XVI. század epikájára, utána összeállítja a kérdés bibliográfiáját. (Hozzáveendő: Visnovszky Rezsőnek 1907-ben megjelent összefoglaló tanulmánya: Széphistóriáink olasz-latin csoportja, valamint Dézsi Lajosnak folyóiratunk múlt évi májusi számában közölt értekezése: Egy elveszett magyar verses Boccaccio-novella.) Hogy az olasz tudomány figyelmét Boccaccio magyar vonatkozásaira felhívta, ezért köszönettel tartozunk Cs. Pappnak, tudományos dolgozó módját azonban nem hagyhatjuk szó nélkül. Cs. Pappnak ugyanis a Pintér Jenő irodalomtörténetében található tömör összefoglalás a főforrása, de ezt is kivonatossan adja. Hogy miként használta fel forrását, arra nézve jó példa Enyedi György széphistóriájának tárgyalása. (Pintér. II. 88. Cs. Papp. 3. sz.)

KARDOS LAJOS.

Szent Ferenc Virágoskertje. — Fioretti. — Olaszból fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kaposi József. Budapest, 1913. 342 l. Franklin-Társulat.

Alig két évre nagy Dante-monográfiája után most ismét hatalmas munkával lép meg bennünket Kaposi: a *Fioretti* teljes fordításával. Két szempontból is érdekes ránk nézve ez a munka. Először, mint műfordítás, mely szerencsésen versenyez Erdős Renée átültetésével. Nem mindenütt éri ugyan utol Erdős Renée színes és meleg előadását, [viszont azonban ment azoktól a hibáktól és félreértésektől, melyek szinte hemzsegnék Erdős Renée fordításában. Sőt egyszerű és minden mesterkéltég nélkül való nyelvével — úgy érezzük — sokkal jobban megközelíti az eredeti szellemét: annak üde naivsága sokkal jobban tükröződik vissza benne. Másrészt a terjedelmes bevezetés is figyelmet érdemel. Széleskörű olvasottság alapján, a legrégebb és legújabb forrásmunkák fölhhasználásával adja Szent Ferenc életét és működését, mindenütt kiemelve s rámutatva az irodalom magyar vonatkozásaira. Röviden össze is foglalja a régi magyar ferences irodalmat, a *Fioretti* sorsát Magyarországon a legrégebben lefordított legendáktól (az Ehrenfeld, Lobkowitz, Virginia, Simor és Lázár Zelma-kódexekben) a legújabbakig. Mind szépirodalmunk, mind irodalomtörténetünk határozottan nyert ezzel a munkával.

S. S.

Gyulai Ágost: A Pædagogium magyar filológiai szemináriuma. Budapest, 1913. 40 l. (Különnyomat a Pædagogiumnak 1912/13. évi Almanachjából.)

E sorok célja nem lehet más, mint hogy olvasóink figyelmét felhívja e tanulmányos füzetre s általa arra az eredményes, szép munkára, mely a Pædagogium magyar szemináriumában folyik.

Bizonyára nem egy olvasónk irigyléssel vesz tudomást az irodalomtörténeti anyag évfolyamok szerinti kitűnő elosztásáról, mely Tolnai Vilmos és Gyulai Ágost közös tervezetén alapul, s mely fontosságuk szerint juttat több-kevesebb időt az irodalmi korok tárgyalásának. Az I. évfolyamban heti 3 óra jut az 1606-ig terjedő irodalomra; a II.-ban már 4 óra az 1606—1820 közötti részre; s végül a III.-ban 5 óra az 1820 utáni irodalomra. Ezt az utóbbi öt órát irigyelhetjük méltán nagyon sokan, kik tanítás közben egyre nagyobb szorongással érezzük az anyag nagy fontosságának s a reá juttatott időnek sajnos aránytalanságát. Minden évfolyamon ezenkívül heti egy-egy szemináriumi óra szerepel a tantervben.

A szemináriumnak van külön könyvtára, mely a tanár felügyelete alatt áll, s van célszerű berendezésű dolgozószobája, mely kézikönyvtárral van felszerelve s egész nap nyitva van. E könyvtárban az összes magyar nyelvi és irodalmi szakfolyóiratok eddigi összes évfolyamai fellelhetők; ugyancsak ide vannak beosztva a kézikönyvek, bibliográfiai művek, lexikonok és szótárak; itt vannak kirakva a szakfolyóiratok legújabb füzetei. Maga a magyar könyvtár 7000 kötetet számlál; s különösen becses része a régi magyar könyvtár páratlan gyűjteménye, melyben 350 darab 1711 előtti, 800 darab 1711—1825 közötti magyar mű, több régi folyóirat, levél és kézirat foglaltatik. A könyvtár nevezetességei közül említést érdemel Arany Jánosnak egy rendkívül becses és terjedelmes eredeti kézírata, az a dalgyűjtemény, melyet gyermekkori emlékeiből Bartalus István kérésére

írt össze. Ezen a könyvtáron kívül rendelkezésére áll a hallgatóságnak Gyulai Ágost 6000 kötetet kitevő magánkönyvtára is.

Szemléltető és egyéb segédeszközökben is igen gazdag a szeminárium. E rendbeli gyűjteményének jó egy negyedrésze a hallgatók saját készítménye. Grafikonok, irodalomtörténeti térképek (Petőfi bolyongásai; Széchenyi utazásai; hol írta költeményeit Petőfi?; Anonymus topográfiája), egy nagy buzgalommal gyűjtött Petőfi-ikonografia, arcképek, reliefek, irodalmi korok képét, az időszaki sajtó fejlődését feltűntető táblázatok, s általában az irodalomtörténeti tanítás minden elképzelhető segédeszközei állnak a hallgatóság rendelkezésére. Készülőben van egy rendszeres irodalomtörténeti atlasz, maga is a hallgatók munkája, mely térképekben, rajzokban, táblázatokban fogja irodalmunk fejlődését érzékelhető áttekintésben ismertetni. E művet, a füzet tanúsága szerint, Társaságunkban fogja bemutatni a szerző. Ugyancsak munkában van egy szemléltető grafikon, mely kiválóbb íróink származási helyét mutatja be; s egy másik: Budapest irodalomtörténeti emlékhelyeinek és nevezetességeinek topográfiája. Készülőben van a magyar irodalomtörténetet synchronostikai áttekintése, mely, ha jól értem, nem csupán a szeminárium céljaira készül, hanem annak idején meg is fog jelenni. Van a szemináriumnak egy teljes Arany János-bibliográfiája, melyet szintén érdemes volna közzétenni.

Mindez nemcsak kerete és eszköze, hanem, mint látható volt, eredménye, gyümölcse is a jól felfogott szemináriumi munkának. «Ha ennyi eredményt produkált ez az egy évtizedes szeminárium, meg lehetünk vele elégedve» — mondja ismertető füze végén a szerző. S mi azt hisszük, méltó örömmel gyönyörködhet buzgalma gyümölcseiben. De azt is hisszük, hogy méltánylást, sőt köszönetet érdemel mindazoktól, kik a magyar irodalomtörténet tudományát szeretik s életbevágó kérdésnek tartják, mily előkészülettel s mily lelkesedéssel mennek szét az országba e tudománynak tanárai.

—lg—

Firtos Ferenc: A Faun sikerének lélektana. Budapest, 1913. 70 l. Németh József könyvkereskedése. Ára 2 korona.

Knoblauchnak a Molnár Ferenc Ördögével több tekintetben rokon darabja, a Faun, nagy sikert ért el az elmúlt színházi évadban. E siker főokát Firtos abban látja, hogy a Faun egy oly alak színrevitele, melyben a közönség magára ismer. A Faun mintegy a közönség szerepét játssza a színpadon. Az önszerepeltetés öröme ősrégi az emberi lélekben; felismerhető már a gyermekmesében is; a görög drámában a kar, a commedia dell'arté-ban a bohóc, Shakespeare Hamletjében a fool (bolond), Molnár darabjában az ördög, Knoblauchban a faun, végeredményben valamennyien egy közös lélektani szükséglet kielégítői: bennük s általuk a megsemmisített közönség mozog a színen.

—lg—

Balogh Ányos : Ujhelyi Dayka Gábor. (A kassai premontrei főgimnázium értesítője. Kassa, 1913. 7—125. l.)

Költői életrajz sok aprólékossággal és sok hiánnyal. Szerző túlságos lelkiismeretességgel dolgozza ki Dayka életének olyan mozzanatait is, amelyek mint művelődéstörténeti adatok jellemzők lehetnek pl. a pesti vagy az egri szeminárium XVIII. századbéli belső életére nézve, de nincsenek összefüggésben Daykának fejlődő egyéniségével. Mikor végeredményül sikerülten jelöli ki Dayka helyét a XVIII. század második felének lírikusai között, mintha ez az esztétikai értékmegállapítás nem egészen szerves része lenne a teljes munkának. Végitélete helyes ugyan, de ilyenféle kijelentéseinek, mint „Dayka szabad, elfogulatlan, s tájékozott mint Goethe, vagy mint Beranger”, sehol se lehet megtalálni a premisszáit. Dayka viszonyát mintáihoz (Guarini, Stollberg, Blumauer, Segrais és Colardeau) sokkal világosabban és pontosabban olvastuk Gálos Rezső megállapításaiban. (Dayka Gábor költészete. Egy. Phil. Közl. 1913. évf.) Szerző lépten-nyomon variálja azt az állítását, hogy Dayka meg tudta őrizni egyéniségét mintáival és költői olvasmányjaival szemben. Szó sincs róla, Dayka mindig a maga érzelmeit énekli, de — mint Gálos értekezéséből is látjuk — a világot nem nézte mindig a maga szemével. Így pl. szerzőnk által is kiemelt vonzalma a természethez nem egyéni képekben, hanem Vergilius és Horatius szavaival jut kifejezésre. Az idézett Téli dalban és a Tavaszban nem Horatiusnak századok multán is hazajáró lelke támad-e fel újra? Ha szerette is Dayka a természetet, szépségeit nem tudta megérezkíteni lelke szavával. Az is kár, hogy Balogh nem törődött Dayka vers-technikájával, pedig Kazinczynak esztétikai hatása Daykára és a korabeli magyar líra formáira éppen ezzel kapcsolatban lett volna legkínálkozóbban feltüntethető.

E hiányok mellett is dicséret illeti a szerzőt szorgalmáért, mellyel Dayka egyéniségének tanulmányozásában elmerült. Érdekes része dolgozatának Szaicz Leó és Dayka Gábor szembeállítás. Szerző, ha tárgyilagosabb elfogulatlansággal csüggött volna költőjén, kisebb keretben értékesebbet alkothatott volna, de munkája így is tanulságos.

REDEI KORNÉL.

Illés Gyula : Szent Elek-legendáink és az Elek-legenda forrásai. Budapest, 1913. 47 l.

A kis feldolgozás három részre oszlik. Az első rész, az általános bevezetés, a legenda elterjedésének az okairól szól; a második rész a szír, latin és görög szövegeket tárgyalja; a harmadik részben a magyar Elek-legendák ismertetését olvassuk. Hat magyar kódexben fordul elő Elek-legenda, mind a hat az Aurea Legendából való, de egyik sem puszta fordítás, hanem kisebb-nagyobb tehetséggel végzett átdolgozás. Szerző sorjában ismerteti e legendákat, s mint Beöthy Zsolt, kiemeli a Kazinczy-kódexbeli szöveg költőiségét. Viszonylag legjobb része a tanulmánynak a magyar Elek-legendák összevetése és forrásai megállapítása.

H. Gy.

Tinódi Sebestyén: Jáson király széphistóriája. Bevezetéssel ellátva kiadja *Dézsi Lajos*. Budapest, 1913. 57 l. Ráth Mór bizománya. Ára 1 korona. (Magyar Irodalomtörténeti Értekezések. Szerkeszti: Dézsi Lajos. 10. sz.)

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Csereyné-kódexében fennmaradt műnek a legaprólékosabb gonddal készült kiadása, melyet a szerzőre és a forrásra vonatkozó összes kérdések kimerítő és alapos tárgyalása előz meg.

Dornay Béla: Adatok Tata-Tóváros irodalomtörténetéhez. Tata, 1913. 32 lap.

Összeállítja a tatai tanároknak (Révai Miklós, Helmeczy Mihály, Peer Jakab, stb.), a tatai születésű íróknak (Pasteiner Gyula, Giesswein Sándor stb.) s a Tatáról író tudósoknak névjegyzékét. (Hantken Miksa, Than Károly stb.) •Dolgozatunk végére jutva, azon óhajtással zárjuk szavainkat, vajha az itt említett és az összes többi tatai írók és az összes Tatára vonatkozó művek egybegyűjtve a most létesülő Tatai Múzeumban foglalhatnának helyet!•

Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Budapest, 1913. 249 l. A Városi Könyvtár kiadása.

Alig van Budapestnek még egy olyan kulturintézménye, mely hivatása teljesítésében annyira bevált volna, mint a Fővárosi Könyvtár. Meggyőződéssel ismételjük, amit egyszer már megírtunk: hogy a vezetőség itt tele van jóakarattal és az ügy iránt való lelkesedéssel, hogy a budapesti nyilvános könyvtárak közül ez a könyvtár iparkodik legjobban kielégíteni az olvasók kívánságait s hogy az alkalmazottak itt bánnak legelőékenyebben a közönséggel. A Fővárosi Könyvtár legújabb kiadványa, *Madzsar József* főkönyvtáros fenti összeállítása, szintén figyelmet és hálát érdemlő tanújele a derék tisztviselői kar munkásságának. E mintajegyzék az újonan szervezendő fővárosi és vidéki nyilvános könyvtárak számára nélkülözhetetlen. Készítője a legjobb magyar könyvek szak és cím szerint való egybeállításával a leghasznosabb munkát végezte. Új alapot nyújtott, melyre a további fejlesztés esetén bizton építhetni.

Diák-naptár az 1913—1914. iskolai évre. II. évf. Nagy kiadás. 160 l. Barta Lajos kiadvállalata, Budapest.

Schöpfung Aladár: *Az új magyar líra*. Újabb irodalmunkban Ady Endre a legjelentékenyebb lírikus. A nyelvnek rendkívüli művésze, emellett igazi lírai egyéniség, aki mindent a világon a maga érzése szempontjából lát. Költészetébe nehéz belehatolni, de hálás dolog, mert rendkívüli szépségeket találunk benne. Ady mellett Babits Mihály a legfeltűnőbb jelenség. — **Perényi Adolf**: *Irodalmi anekdoták*. Kemény, Arany, Deák, Petőfi, Gyulai és Tompa élettörténetéből.

Blanár János: *Az Érdy-kódex mondattanából*. (A lévai kegyesrendi főgimnázium értesítője. Léva, 1913. 3—34. l.)

Az értekezés részei: az alany és állítmány viszonya, az állítmány s a tárgy viszonya, általános határozás az igén. Mutatvány a szerzőnek nagyobb terjedelmű szakdolgozatából.

Vörösmarty, az ember. (A székesfehérvári áll. főreáliskola értesítője. Székesfehérvár, 1913. 3—31. l.)

Két felolvasás az ifjúság számára. Szerzői, *Kelemen Béla* és *Maron István*, rendkívül rokonszenves képet festenek Vörösmartyról, mint ember-ről. Az ilyen magasabb színvonalú, emelkedett szellemű felolvasások kétségtelenül hozzájárulnak ahhoz, hogy a serdülő ifjúság körében meggyökerestessék a nagy költőket megillető hódolatot.

Kőrös Endre: «A magyar nemzet tanítómestere.» (A dunántúli ref. egyházkerület pápai nevelő-intézetek értesítője. Pápa, 1913. 44—52. l.)

Emlékezés Eötvös József születésének századik évfordulója alkalmából. Tömören, formásan ismerteti Eötvös pályájának nevezetesebb mozzanatait. Eötvös volt az, aki 1869-ben felállította az első tanítónőképzőt s ezzel a magyar nők egy részét kenyérkereső pályához juttatta.

Földessy Gyula: Prém József irodalmi munkásságának bibliografiai összefoglalása. (A budapesti V. ker. áll. főreáliskola értesítője. Budapest, 1913.)

Rövid életrajzi vázlat és gondos könyvészeti összeállítás. Prém József (1850—1912) egyike volt az 1867 utáni magyar irodalom legszorgalmasabb munkásainak. Számos színdarabot, regényt, elbeszélést, tanulmányt és kisebb cikket írt s drámáival hat ízben nyert akadémiai és nemzetiszínházi pályadíjat. (Bosnyák Anna, Vándormadár, Adorján báró, Léha világ, Bánffy uram, Helikoni ünnep.)

Új könyvek és füzetek. — *Wilhelm Tolnai: Ungarisches Lesebuch mit Glossar.* Berlin und Leipzig, 1913. 137 l. Sammlung Götschen. 694. sz. Ára kötve 90 Pfennig. (Szótárral ellátott magyar olvasókönyv a német közönség számára. Szerző számos közmondást, szólásmódot, mesét, elbeszélést, költeményt, történeti és földrajzi tárgyú olvasmányt közöl és magyaráz.) — *György Lajos: Egy fejezet regényirodalmunk történetéből.* 14 l. (Különlevonat az Egy. Phil. Közöny 1913. évf.-ból.) — *Pitroff Pál: Kemény és Balzac.* Budapest, 1913. 16 l. (Különlenyomat az Uránia 1913. évf.-ból.) — *Trostler József: Karl M. Kertbeny im Briefwechsel mit deutschen Schriftstellern.* 44 l. (Különlenyomat az Ungarische Rundschau 1913. évf.-ból.) — *Wallis A. S. C.: Az Ember Tragédiája.* Hollandból fordította *Erdélyi Károly.* Budapest. 41 l. Ára 30 fill. (Magyar Könyvtár. 719. sz.) — *Péterfy Jenő: Petőfi Sándorról.* Németből fordította *Baróti Lajos.* Budapest, 1913. 28 l. Ára 20 fill. (Olcso Könyvtár. 1706. sz.) — *Jókai Mór: 1848. Nagy idők emlékei.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Prónai Antal.* 64 l. (Olcso Jókai. 151. sz.) — *Jókai Mór: A magyar király házatája.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Pintér Jenő.* Budapest. 64 l. (Olcso Jókai. 154. sz.) — *Magyar Könyvtár.* Lampel-kiadás. Egy-egy szám ára 30 fill.

(717—718. Bang: Öfensége. Ford. Holló Márton. 719. Wallis: Az Ember Tragédiája. Ford. Erdélyi Károly. 720. Révész Béla: Nyomor. 721—722. Flers és Caillavet: A zöld frakk. Ford. Heltai Jenő.) — *Olcsó Könyvtár*. Franklin-kiadás. Egy-egy szám ára 20 fill. (1699—1705. Ludwig Ottó: Ég és föld között. Ford. Mildner Gyula. 1706. Péterfy Jenő: Petőfi Sándorról. Ford. Baróti Lajos. 1707—1716. Carlyle Tamás: Sartor Resartus. Ford. Tankó Béla. 1717—1720. Joost Van Den Vondel: Lucifer. Ford. Nagy Zsigmond. 1721—1722. Lenau Miklós: Don Juan. Ford. Lóvi József.) — *Olcsó Jókai*. Révai-kiadás. Egy-egy szám ára 40 fill. (151. 1848. Nagy idők emlékei. 152. Tarka világ. 153. Mindenféle különök. 154. A magyar király házatája. 155—160. A három márványfej. Három kötet.) — *Világkönyvtár*. Révai-kiadás. Egy-egy kötet ára 1 kor. 90 fill. (Henri Bergson: A nevetés, tanulmány a komikum jelentéséről és négy lélektani értekezés. Ford. Dienes Valéria. Stendhal: A szerelemről. Ford. Salgó Ernő.) — *Modern Könyvtár*. Athenæum-kiadás. Egy-egy szám ára 20 fill. (336—339. Füst Milán: Változtatnod nem lehet. Versek. 340—341. Hofmannsthal: A költő és a ma. Levél. 342—345. Relle Pál: Örök emlékek. Elbeszélések. 346—347. Krúdy Gyula: Csurki és társai. Elbeszélések.) — *Le Bon: A tömegek lélektana*. Franciából fordította Balla Antal. Budapest, 1913. 214 l. Ára 2 kor. — *Nádai Pál: Az élet művészete*. Két kötet. Budapest, 1914. 460 l. Franklin-nyomda. Ára 8 kor. — *Mabel Wagnalls: Pompadour asszony*. Ford. Bálint Lajos. Budapest, 1913. 260 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor. — *Horatius ódái és epodásai*. Ford. Szász Béla. Budapest, 1913. 293 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Ára 4 kor. — *Katona Lajos irodalmi tanulmányai*. Két kötet. Budapest, 1912. 822 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Ára 12 K. — *Alszegehy Zolt: Tóth Kálmán drámaköltészete*. Budapest, 1913. 24 l. (Különlenyomat az Egy. Phil. Közlöny 1913. évf.-ből) — *Sikabonyi Antal: Könyvtári kérdésekről*. Budapest 19 l. (Különlenyomat a Magyar Figyelő 1913. évf.-ből.) — *Maday Gyula: Egy év külföldön*. Budapest, 1913. 43 l. (Különnyomat a budapesti ref. főgimnázium értesítőjéből.) — *Lóránd Jenő: Az új világszemlélet*. Budapest, 1913. 39 l. (Galilei Füzetek.) — *Strophantus: Bevezető az élet kémiájába*. Budapest, 1913. 45 l. (Galilei Füzetek.) — *Szitnyai Elek: A szellemi erők gyűjtése és pazarlása*. Budapest. 1914. 47 l. Franklin-Társulat. Ára 1 kor. 20 fill. — *Jakob Bleyer: Friedrich Schlegel am Bundestage in Frankfurt*. Ungedruckte Briefe Friedrich und Dorothea Schlegels nebst amtlichen Berichten und Denkschriften aus den Jahren 1815 bis 1818. München und Leipzig, 1913. 168 l. (Aus der Ungarischen Rundschau.) — *Szabó Ervin: A városi múzeumok főladatai és a fővárosi múzeum*. Budapest, 1913. 69 l. Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése. Ára 2 kor. — *Giordano Bruno párbeszédei az okról, elvről és egyről és a végtelenről, a világegyetemről és a világokról*. Olaszból fordította s bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szemere Samu. Budapest, 1914. 328 l. Franklin-Társulat. Ára 6 kor. 80 fill. (Filozófiai Írók Tára. 27. köt.)

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1913 nov. hó 1-től 1913 decz. hó 1-ig befizetett díjakról:

Tagdíj 1913-ra: Horváth E. (6 K), Kósa V., Potoczky L., Köblös Z., R. Kiss I., Bucsy I., Darkó J. (1912: 5, 1913: 5 K), Szilárd K., Sebestyén P. (6 K), Óvári I. (6 K), Szász B., Tóth F., Machat A., Illés Gy. (1914: 5 K), Schricker M. (6 K), Cs. Papp I., Janovics L., Gyalui F., Szilágyi V., Szöcs Gy., gr. Klebersberg K. (1912, 1913: 20 K), Nemeskey G., Singer F., Rákossy Gy., Ravasz Á., Waldapfel J., Lengyel M., Sebestyén Gy., Sik S., Popovics I., Isoz K., Oswald Gy., Kelemen B., Sárkány A., Oláh S., Thienemann T., Kohányi M. (1912: 5 K), Mildner Gy., Sikabonyi A., Szemkő A. (1912 6 K), Földessy Gy., Maróthy R., Kiss G. (1912), Képesy B., Zoltvány I. (1914), Szentmárai D. (1914), Durkó A., Róth F. (1912: 5 K), Magyar Kóssa Gy. (1914), Kappel Gy. (6 K), Bánóczy J. (1914), Sipőtz P. (1914), Hegedüs L., Paiss D. (1914), Benedek M. (6 K), Vajtíczky E. (3-50 K), Bittenbinder M. (2 K), Zolnai B. (1914: 3 K), Oberle K. (1913: 1 K), Weisskopf L., Simon L., Zeyk K.-né (1914). Összesen 556 K 50 f. — **Előfizetési díj 1913-ra:** Budapesti IV. k. főreáliskola ig. (1912), Kassai Rákóczi Múzeum (1912—3: 30 K), Budapesti ref. főgimn. ifj. önk. (1912—3: 30 K), Budapesti VI. felső leányisk. ig., Erzsébet Nőiskola ig., Budapesti ref. főgimn. tan. kvt. (1912—3: 30 K), Székesfehérvári áll. főreáliskola tan. kvt. (1912: 10 K), Egri angolkisasszonyok int. ig., Paksi áll. polg. isk. ig., Kisvárdai áll. főgimn. ig., Gyulai kath. főgimn. ifj. önk. (1913: 20 K), Békéscsabai ev. főgimn. ig. (1912: 5 K, 1913: 5 K), Lőcsei áll. főreálisk. ig., (5 K), Budapesti VI. k. áll. főreálisk. ifj. kvt. (1912: 15 K, 1913: 15 K), Orsz. izr. tanítóképző int. ig. (1912: 10 K), Rimaszombati prot. főgimn. ig. (1912: 16 K), Losonezi áll. főgimn. ig., Kecskeméti rk. főgimn. ig., Székesfehérvári áll. főreálisk. ig., Késmárki polg. isk. ig. (1912: 10 K), Nyiregyházi ev. főgimn. ig., Gyulai rk. főgimn. ifj. önk. (1912: 10 K), Pancsovai áll. főgimn. ig. (1912—3: 30 K), Monori áll. polg. isk. ig. (1912: 5 K, 1913: 15 K), Budapesti VI. k. áll. főreálisk. ifj. önk. (1912—3: 30 K), Hajduböszörményi ref. főgimn. ifj. önk. (1914: 9 K), Bajai áll. tanítóképző int. ig., Szilágysomlyói főgimn. tan. kvt., Bátfai áll. főgimn. ig. (5 K), Szolnok vármegye alispáni hivatala, Székesfehérvári áll. főreálisk. ifj. önk. (10 K). Összesen: 510 K. — **Mindösszesen befolyt:** 1066 K 50 f.

Tisztelettel kérem tagtársainkat és előfizetőinket, hogy pénzküldeményeiket nevemre, s ne a M. Irodalomtörténeti Társaság «pénztári hivatalához» méltóztassanak címezni, mivel a nem névre szóló küldemények kiadásánál nehézségeket támaszt.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

Meghívó.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 február 7-én, szombaton délután 5 órakor a M. T. Akadémia heti üléstermében felolvasó ülést tart. Tárgyai:

1. **Váczy János:** Kazinczy a szabadelvű és demokratikus eszmék szolgálatában.

2. **Vargha Damján:** «Assumptio» gondolköre és forrásai a kódex-irodalomban.

A felolvasó ülés után választmányi ülés lesz.

TARTALOM.

	Lap
Zoltvány Irén: Czuczor Gergely leveleiből	81
Karl Lajos: Ilosvai Toldijáról	94

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tolnai Vilmos: A Zrinyász neve	106
Harsányi István: Kazinczy Ferenc és a Kártigám	106
Szenkő Aladár: Toldi Szerelmének forrásaihoz	110

IRODALOM.

<i>Katona Lajos irodalmi tanulmányai.</i>	
Ism. Galgóczi György	112
<i>Váczy János: Tompa Mihály életrajza.</i>	
Ism. Lengyel Miklós	116
<i>Vértessy Jenő: A magyar romantikus dráma.</i>	
Ism. Benedek Marcell	117
<i>Toma István: Élet és irodalom.</i>	
Ism. Bélteky László	119
FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	121
FIGYELŐ	133

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését *Dr. Horváth János* titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménesi-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések *Dr. Ágner Lajos* pénztárhoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek *Dr. Pintér Jenő* szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI:

PINTÉR JENŐ.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1914. =====

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János. *Jegyző:* Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő. *Pénztáros:* Ágner Lajos.

Tiszteleti tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyei József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladár
Alszeghy Zsolt	Ferenczi Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Kornél
Badies Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyei Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Toncs Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösy László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hegedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértessy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucian	Prónai Antal	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zlinszky Aladár

CZUCZOR GERGELY LEVELEIBŐL.

Czuczor Gergelylyel manapság irodalmunk kutatói keveset foglalkoznak. Talán nem tévedek, ha e körülmény okát abban látom, hogy sem költészete, sem életviszonyai nem tárnak már elénk oly problémákat, melyek sarkaló módon mélyebbre ható kutatásokat és magyarázatokat kívánnának.

Igy nevezetesen Czuczor helye költői irodalmunkban könnyen és egész határozottan megjelölhető. Eleinte, mint a legtöbb fiatal költő, ő is írói mintaképeket követett s tárgykörre és kivált műformákra nézve az Aurora-körhöz csatlakozott, melynek feje, Kisfaludy Károly volt egyszersmind bevezetője az irodalomba; de már a harmincas évektől kezdve — s ez egyúttal az ő életkorára is ráillik — származása és eredeti hajlamainál fogva mindinkább a népies irány felé fordult, és 113 népies költeményével egyik legkiválóbb előkészítője lett nemzeti költészetünk fénykorának, mely első sorban a népköltészet forrásaiból táplálkozva formában és tartalomban egyaránt újjá szülte költészetünket.

Czuczor költeményeinek értékelésére nézve szintúgy megállapodtnak mondható irodalomtörténetünk mai fölfogása. Habár mint epikus költő is néhány kiváló művet alkotott, kétségtelen, hogy népies dalai és életképei teszik költészetének legeredetibb, másrészt legkitünőbb oldalát. E nemben több költeménye maradandó értékű.

Czuczornak mint embernek egyénisége hasonlókép egészen tiszta körvonalakban áll előttünk. Élénk vérmérséklete, lelkének vidám derűje, gyöngéd jószívűsége, másrészt szókimondó egyeneslelkűsége, különösen pedig büszke nemzeti érzése, lelkes, sőt tüzes magyarsága, mely egy ízben rá nézve csaknem a szó szoros értelmében végzetessé vált viharzó kitörésben is megnyilvánult — mindezek eléggé megmagyarázzák mind költészetének alapirányát, mind pedig életének fő mozzanatait.

Általában kevés írónk van, kinek egész egyénisége mint az övé oly átlátszóan és határozott alakban állana előttünk s ki ennél fogva az irodalomtörténeti pszichografiának könnyebb munkát róna ki föladatul, mint a minő az ő lelki világának elemzése.

Pedig életviszonyai, kivált ha egyszerű szerzetesi pályájára gondolunk, ugyancsak viszontagságosak! Sőt hat évig (1837—42.) tartó, csaknem szakadatlan üldöztetése kortörténeti érdekű; nevezetesen jellemző adalékul szolgál nemzetünk reform-korszakának ismeretéhez, különösen ama kormányzati eszközökre és módokra nézve, melyekkel a spanyol királytól «a legitim elv őrangyalá»-nak nevezett Metternich herceg s az ő, ármanyok dolgában és erőszakoskodásban hű csatlósa, Pálffy Fidél gróf kancellár törekedtek a reformokat teljes joggal követelő nemzetünket megrémíteni.

Ma már jól tudjuk, hogy Czuczornak első ízben való üldözése nem a Poétai Munkáiban (1836.) foglalt némely enyelgő hangú lírai költeménye, sem pedig szerzetes létére egyben-másban kissé szabadosabb viselkedése miatt történt, hanem — mint maga mondja egyik levelében — «valóságos ok a magyarság gyűlölt ügye» volt. Erős nemzeti érzését, nyíltan és lelkesen hangoztatott magyarságát szerették volna elfojtani. Ismerjük titkos föladóit is, kiknek egyike egyházi férfit, a másik meg éppen egy írótársra volt.

Kissé problematikusnak tűnik föl első tekintetre az a körülmény, hogy a már sok szenvedést átélt és meglelt férfikorú Czuczor, midőn másodízben Pestre került s mint az akadémiai Nagy Szótár szerkesztője minden idejét a csendes munkának szentelte: egyszerre csak ki van forgatva magából, s mikor még inkább félni, aggódni kellett, mintsem reménykedni vagy éppen vakmerően bízakodni, Petőfi szenvedélyes kitörésű költeményeit megelőzve, harsányan megzendíti a Riadót, ezt a valóságos forradalmi költeményt, melyet Kossuth Hírlapja-nak szerkesztője is csak a költő ismételt követelésének engedve tett közzé. A mit Czuczor élet rajzában erre nézve elmondok,¹ azt hiszem, eléggé megmagyarázza költőnk lelki állapotát s az indítóokot Riadója megírására.

Kevésbé tisztázottnak tűnhetik föl ellenben Czuczor elkeseredése rendjének azidétti feje, Rimely Mihály, pannonhalmi főapát iránt, különösen pedig ez utóbbinak Czuczorral szemben való eljárása s ennek oka. Az itt közölt néhány levél és egy napló-részlet világot vet mindkettőre. S mivel Toldy Ferencz költőnk hozzá írt leveleinek hatása alatt Czuczor fölött mondott emlékbeszédében keményen elítéli Rimely főapátot, nem árt e kérdésben az igazságot teljes hűen megállapítanunk.

Czuczornak itt közölt leveleit illetőleg előre kell még bocsátanom,

¹ L. Czuczor Gergely összes költői művei. Első teljes kiadás. Életrajzzal és jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezte Zoltvány Irén. Budapest, 1899. 58—59. l.

hogy a Schmidt Szörényhez írottak csak újabban kerültek elő a pannonhalmi kéziratárból, míg a Rosenberger Honórhoz írt levele, helyesebben szólva, e levelének sajátkezűleg írt másolata Kurtz Vilmos, budapest-ferencvárosi volt plébános hagyatékából Kohl Medárd püspök úr révén jutott nemrégiben (1913. febr.) szintén a pannonhalmi kéziratár birtokába. Ugyancsak Kurtz Vilmos hagyatékából Pannonhalmára került még Czuczornak néhány, egyébként már ismeretes breviáriumi hymnus-fordítása a költő saját kéziratában (végül ily aláírással: Czuczor Gergely Sz. Benedek rendi áldozó pap mint vasra vert rab); továbbá «A redoute vigarda legyen-e vagy mi» c. költeményének eredeti kézirata, valamint a *Der Spiegel* c. pesti napilapnak egy, Czuczorra vonatkozó közleményt tartalmazó száma és Kurtz Vilmosnak sajátkezűleg írt, Czuczor életére vonatkozó apróbb följegyzései. A Kurtz Vilmosnak birtokában volt imént felsorolt darabok mindegyike ismeretes volt már előttem Cz. G. életrajza megírásakor. (V. ö. i. m. 8., 111., 121. és 312. l.)

Ezen életrajz fonalán az alábbi levelek kommentárjául föl kell röviden említenem, hogy Czuczort a Riadó miatt 1849 január 18-án fogták el, s Windischgrätz hg., az osztrák fővezér halálra akarta érte ítéltetni; de a herceg gyóntatója közbenjárására a haditörvényszék január 29-én vasban eltöltendő hat esztendői várfogságra ítélte a költőt. Két hét múlva, febr. 14-én, az ítélet szigorúságán enyhítés történt, mert a herceg, Teleky József gróf közbenjárására, megengedte, hogy Czuczor rabságának helye egyelőre Budavár legyen, a bilincseket leszedjék róla s dolgozhassék a Nagy Sótáron. Egy nappal később, febr. 15-én már Rimely főpát is személyesen fölkereste Pesten az osztrák fővezért, aki azonban a Czuczor sorsának még nagyobb enyhítése iránt előadott kérelmét kereken visszautasította, úgyhogy a főpát otthon is előadta, hogy minden igyekezete hiábavaló volt s most már csak Czuczor «illó ellátása» iránt tehet némi intézkedéseket.

Budavár visszafoglalásakor, 1849 május 21-én, Czuczor kiszabadult fogságából, de midőn a császári csapatok másodszor is bevonultak Pestre, kegyelmet remélve, önként jelentkezett. Azonban újra foglyul ejtették s a szétrombolt budai vár helyett ideiglenesen Pesten a ferenciek kolostorába internálták. Innen írta Pannonhalmára a főpát akkori titkárnak, Schmidt Szörénynek ¹ a következő levelet:

¹ Schmidt Szörényről Szinnyei József (Magyar Írók, XII. 501.) hibásan írja, hogy Besztercebányán született, mert mint az itt közölt level megszólításából is kitétni: Czuczor földije volt s Nyitramegyében, Érsekújvárott született. Az is téves adat Szinnyeinél, hogy Nagyváradon és Kassán gimnáziumi igazgató volt, mert tankerületi főigazgató volt mind-

Kedves, szerettem Földi Uram!

Szíves levelének tartalma igen meglepő volt rám nézve, s pénzügyi állapotomnak nagy könnyebbülésére szolgált, mert jöllehet az eddigi academiai fizetésem ezutánra is tart, de a pénztár üres lévén, már egy egész évi díjammal tartoznak, s talán még egy pár hónapba telik, míg legalább részenkénti járulékokat kaphatok. — Egészségem tűrhető, kedélyem nyugodt, a munkámat jó kedvvel, sőt szenvedéllyel folytatom, csak, mint minap is írák, az a baj, hogy helyem nem lévén, elődolgozataimat és könyvtáramat magamnál nem tarthatom. — Ha néhány akó bort kaphatnék, nagyon szeretném, mert bizony most jobbára vízzel élek, a házbeli bor nekem fejfájást okozván. — A ruhára valót megkaptam, a kelme silányságát a jelen szoros körülmények miatt nem lehet rosszallani. Jó ez ingyen.

A kedves atyafiakat, különösen Valért, Honort, Dömjént, Gotthardot, Odót s a földi Amándot stb. tisztelvén, s barátom uramat teljes szívből csókolván maradok Önnek

hű barátja

Pest, nov. 11. 1849.

Gerő.

U. I. A borról készakarva nem tettem említést a Főapát úr levelében. Érzéstől ömledező soraim közé nem illett volna ily prósai tárgyat keverni. Ha alkalmas időt talál Ön reá, szíveskedjék neki privatim megemlíteni.

Mint e levélből látni, Rímely főapát kérés nélkül is valami jelentékenyebb pénzösszeget küldetett titkárja útján a fogságban levő Czuczornak, s ez utóbbi ekkor még «érzéstől ömledező» hangon írt a főapátnak,

Czuczort nemsokára egy, éjnek idején barátaihoz tett látogatása miatt elhurcolták a ferenciek kolostorából s 1850 január 16-án Haynau rendeletére a Neugebäude börtönébe kísérték, kevésset utóbb pedig (márc. 28.) kezén-lábán bilincsekkel terhelve útnak indították Kufstein felé. Utközben néhány napi pihenőre Bécsben tartották fogva. Ez idő alatt Rimely főapát szintén Bécsbe érkezett s április 8-án tisztelgett az uralkodónál, továbbá Bach osztrák belügyminiszternél és Schwarzenberg Félix miniszterelnöknél, de Czuczor érdekében semmit sem tudott elérni. Meglátogatta a bencés szerzetből való Viale Prela, pápai nunciust is, ki szintén közbenjárt Czuczor ügyében, de sikertelenül, mert nemsokára, 1850 április 10-én, Czuczort Linzen át Kufsteinbe szállították, hová április 17-én érkezett meg.

Czinár Mór vegyestárgyú naplójegyzeteinek újabb olvasása alkalmával egy, Czuczorról szóló s ez időre vonatkozó följegyzést találtam,

két helyen, később pedig a helytartótanács tanügyi előadója Budán. (L. a pannonhalmi Sz. Ben.-rend 1880-ki jubiláris névtárát.)

mely szerint Rimely főapát kevéssel azután, hogy Czuczor érdekében Bécsben járt, 1850 május elején Czinárral együtt fölkereste a pesti ferencesek gárdiánját, hogy a Kufsteinbe hurcolt Czuczornak holmija (könyvei, iratai, bútorai, konyhaszerei stb.) iránt intézkedjék. A gárdiántól tudta meg, hogy Czuczor barátai a gárdián ismételt tiltakozása ellenére elvitték holmiját, még pedig Czuczor határozott kívánságára hivatkozva, noha a főapát előzetesen homlokegyenest ellenkezőleg rendelkezett. Ugyanezen alkalommal a gárdián és helyettese azt beszélték a főapátnak, hogy Czuczor az ő kolostorukban való tartózkodása idejében az asztali étkezésnél megbotránkoztatta a rendtársakat, mert semmiféle atyai és baráti intelmekre nem hallgatva, folyton demokratikus és az osztrák uralkodó ház iránti ellenséges elveit hangoztatta s ezért méltán bűnhődik.¹

Czinár Mórnak e szűkszavú följegyzése eleget mond arra nézve, hogy Rimely főapát boszankodását Czuczorra — mentegető szándék nélkül — legalább megérthessük. Bizonyára bántotta Rímelyt, hogy Czuczor a szerzetesi fegyelem ellenére holmijára nézve önkényüleg s főapátja rendeletét figyelmen kívül hagyva intézkedett. Másrészt mint egy nagy szerzetes testület feje, kinek e zavaros időkben óvatosan kellett őrködnie rendjének összes érdekei fölött, nehéz helyzetben érezhette magát. Hiszen egyik szerzetes alattvalója, Rómer Flóris, a volt honvéd főhadnagy, ekkor már szintén börtönben ült, a másik, Rónay Jácint, az alföldön bűdökolt, s az otthon maradtak lelkében is dúlt az elfojtott keserűség. A szabadságharc leveretése után tehát kellemetlen hatással lehetett reá, hogy Czuczor a franciskánus gárdián előadása szerint még fogsága idejében sem tartózkodott a hevesebb és veszedelmes nyilatkozatoktól. Ez okból, mivel a rab költő kiszabadítása hamarjában úgysem volt remélhető, egyelőre szerencsétlen sorsára bízta a már messze külföldre hurcolt szerzetes alattvalóját.

Czinár Mór naplójegyzetében föltűnő még a franciskánus gvár-

¹ Czinár Mór naplójegyzete 1850 május 4-ről keltezve a latin eredetiben szóról-szóra így hangzik: *Adimus quardianum franciscanorum, virum eximium de rebus Gregorii nostri cognituri, a quo cognovimus res infelicis Gregorii ad Kufstein adducti non obstante quardiani repetita protestatione per amicos illius ablatas esse et quidem secundum hujus expressam dispositioni praelati e diametro oppositam voluntatem. Retulerunt eadem occasione quardianus et vicarius Gregorium per tempus suae in domo illorum commorationis fratribus ad mensam scandalo fuisse et nullis monitis paternis et vere amicis locum dedisse, verum constanter principia democratica et domui Austriacae inimica explicuisse. unde merito patitur.*

diánnak és vikáriusának elítélő nyilatkozata, hogy Czuczor «méltán bűnhődik». Midőn Czuczort 1849 januárban elfogták, épen a ferenc-rendiek pesti székházának akkori feje, Dank Agapius volt az, ki a haditörvényszék elé járult, könyörögve a halálra ítélt Czuczor életéért. Tudjuk, hogy ugyancsak e derék szerzetes volt az, ki nagy nemzeti vértanúnk, Batthány Lajos gróf holttestemét 1849-ben a kolostor kriptájába elrejtette. Gvárdián utódja, mint látjuk, enyhén szólva már másféle gondolkozású volt, s társai is — úgy látszik — meg voltak félemlítve a zord idők szellemétől.

Erre mutat egy újság cikk is, melyben leckéztetve van Paulik Ferdinánd franciskánus, ki tiltakozott ama föltevés ellen, mintha Czuczor az ő szerzetébéli volna. Tárgyamtól kissé eltérőleg érdemesnek tartom eredeti teljes szövegében közbeszúrva ide iktatni a kis cikkelyt, nem mint a megnevezett franciskánus pellengérré állítását, hanem mint érdekes dokumentumát annak, hogy e szomorú időkben egy pesti német újság mily bátran merte a szerencsétlen sorsra jutott magyar költőnek legalább mint költőnek pártját fogni. A Pesten kiadott és dr. Saphir Zsigmondtól¹ szerkesztett *Der Spiegel* (politisch-belletristisches Tageblatt) című újság 1850 augusztus 2-án megjelent számában (Nro 67.) a vezércikk helyén következő sorok olvashatók:

Im «Pesti Napló» stand unlängst die allerdings irrige Nachricht, der zu mehrjährigen Festungsarrest verurteilte Dichter und Benediktiner Czuczor sei ein Franziskaner. Hierüber gerieth der Franziskaner P. Ferdinand Paulik in fromme Entrüstung und erklärte in Nr. 176. der «Pressburger Zeitung» vom 30. Juli obige Notiz für eine Beleidigung des gesammten loyalen Franziskanerordens, mit den Worten schliessend: «der Korrespondent des Pesti Napló wolle den Esel nicht in die Löwenhaut schieben.» Wir leben der Meinung, dass der Pesti Napló keinen Sukkurs braucht, und sich zu vertheidigen wissen wird; wir zweifeln auch keine Minute, dass die Patres Benediktiner über den Paulik'schen Styl höchst gerührt und erbaut sein werden. Wir sind aber im Interesse des gesammten Dichterordens, zu dessen Zierden Czuczor, abgesehen von seinem politischen Wirken, gehört, verpflichtet, diese gröbliche Injurie nicht zu dulden, und dem Herrn Franziskaner Paulik eine Lektion in der feinen Lebensart zu erteilen, nebenbei bemerkend, dass es ein Verstoß gegen die

¹ Szinnyei József (Magyar Írók, XII. 173.) Saphir Zsigmond hírlapírónak több művét felsorolja s mint néhány német lap szerkesztőjét is említi, de mint a Spiegel c. újság szerkesztőjéről nincs tudomása; hacsak a Pester Tageblatt címen említett hírlapot nem érti rajta, de ez esetben is Saphir Zsigmond a lapnak nem csupán 1839—45-ig volt szerkesztője, mint Szinnyeinél látjuk jelezve, hanem még jóval később is, mint az idéztem lapszám bizonyítja.

Naturgeschichte sei, Kutten aus Löwenhäuten zu verfertigen. Wenn ein derber Karrenschieber oder eine handfeste Obstverkäuferin mit gemeinen Schimpfworten um sich wirft, so darf dies niemand Wunder nehmen, das sind Redensarten, die beide mit der Muttermilch einsogen; wenn aber ein Streiter des Herrn, ein Prediger der Duldung und Sanftmuth Koth in den Mund nimmt und ihn auf einen seiner Nächsten spuckt, so ist dies eine Versündigung an dem heiligen Christusglauben, eine Herabwürdigung der gesammten ehrwürdigen Geistlichkeit. Wir sind auch fest überzeugt, dass Pater Paulik bereits eine derbe Rüge von seinem geistlichen Oberhirten erhalten hat, mit der treffenden Ermahnung künftighin wenigstens Glacéhandschuhe anzuziehen, wenn er einen Dichter ersten Ranges antastet. Der schmähende Mann scheint überhaupt nicht zu wissen, was ein Poet ist, noch jenen berühmten Vers gelesen zu haben, der Dichter steht wie ein König auf der Menschheit Höhen. Nehmt der Menschheit Poesie, und ihr habt den Grundpfeiler der Religion umgestürzt! Ist doch die Bibel selbst ein wundersames gottvolles Gedicht! Ist es doch echte Dichtung, welche dem Sohn des Staubes ein erhabenes Herz verleiht und Flügel schenkt, die in die Unendlichkeit reichen! Vielleicht hat sich übrigens der Injuriant bloss in der Fabel geirrt. Armer Czuczor! Armer alte Löwe! Weit ist es mit dir gekommen! ¹

Míg ezek itthon történtek, azalatt a kufsteini várfogságban sýnylőđ Czuczor szomorú napjaiban is szorgalmasan készítgette a Nagy Szótárhoz szolgáló etimologiai dolgozatait és Tacitus-fordítását. A szellemi elfoglaltság enyhítette némileg rabsága gyötrelmeit. A várparancsnok is emberségesen bánt vele, s egyideig kincstári költségen kapott elég jó élelmi ellátást, azonfölül a porkoláb útján, akit Herr Vaternek neveztek a rabok, naponkint tíz krajcárt, mint többi fogolytársai is; de három hónap mulva az így kapott pénzt meg kellett térítenie a kincstár számára, mert a hadügyminisztertől az a rendelet érkezett, hogy akiknek jószáguk van, avagy pedig valamely birtokos testületnek tagjai, saját költségükön tartoznak magukat ellátni. Czuczor emiatt nagy zavarba jutott, mert a magával vitt csekély pénzből hamarosan kifogyott. Ekkor írta legjobb barátjának, Toldy Ferencnek a következő levelet: ²

¹ E cikket tartalmazó lapszámnak Pannonhalmán őrzött példányát — mint a lapszálen jelezve van --- Nehiba, kufsteini várparancsnok magáda át a rab költőnek.

² E levele a m. tud. akadémiai kéziratárban található. Ugyanitt, mint a Czuczor életrajzához mellékelt könyvészeti rovatban is megemlítem (i. m. 110. l.), Czuczornak egy 172 darabból álló levélsorozata van, melyből 167 levél Toldyhoz szól. Érdemes volna kiadni őket. A fontosabbakat már régebben lemásoltam magamnak, legalább kivonatban.

Mein lieber Freund!

Der Endzweck meines Schreibens ist Geld. Der Winter ist eingetreten und fordert neue Auslagen: warme Kleider, Holtz, Licht, wozu auch die Apotheke gehört, die ich seit 14 Tagen fortwährend in Anspruch nehme, und kann mich nicht erholen. Den Erz-Prälaten ersuchte ich schon zweimal um eine Unterstützung, er antwortet mir aber nicht. Was Geldes mir noch im Vorrath übrig ist, wäre kaum zur Rückreise hinreichend. --- Also nimm bei Kragen den alten Knicker Helmeczy, und erpresse aus ihm, eigentlich aus der Cassa der Akademie, eine Summe, mit Rücksicht auf das lateinische Sprichwort: Bis dat, qui cito dat, non dat, qui munere tardat.

Deine lebenswürdige Frau, meine Tauflinge, und alle unsere gute Freunde am herzlichsten grüssend küsse dich dein ewig treuer Freund

Kufstein, 16. Oct. 1850.

Czuczor.

Két hét múlva (1850, nov. 4.) ismét nagy pénzzavarát emliti Toldynak s végül kifejezi, hogy nem érti okát főapátja hallgatásának és vonakodásának: . . . mir dreht eine unangenehme Verlegenheit, nämlich jene der Finanzen. Nachdem ich den Erz-Prälaten dreimal vergebens ersucht hatte, so ist mir nichts übrig, als dich dringend zu bitten, wolltest alle Mittel anwenden, dass ich sobald eine Summe Geldes bekomme; sonst wird meine traurige Lage durch Fasten und Frieren verschärft. Die Zögerung des Erz-Prälaten theile meinen Brüdern bei der Universität, nämlich dem Jedlik, Stanke oder Márkfy mit; sie werden vielleicht die Ursache davon wissen.

Egy hónap múlva (1850, dec. 6.) már elkeseredett hangon írja ugyancsak Toldynak, előzetesen megköszönve neki a küldött 10 frtnyi pénzzadományát: . . . das ist ein Opfer von Dir. Das Convent von Martinsberg nach vierter Aufforderung hat mir 100 Guld. M. gesendet, aber mit dem ausdrücklichen Bedeuten, dass diese Summe für ein ganzes Jahr hinreichen solle. Wenn man dieses Bedingniss nimmt, so ist es ein Spottgeld! Nie ist meine Gefangenschaft so erbittert worden, als durch diese Almosen. Was das Aerarium den Mittellosen giebt, macht jährlich mehr aus, als 100 Guld. Das hatte ich doch von meinen Mitbrüdern nicht verdient.

A csekély pénzküldemény s a hozzáfűzött figyelmeztetés nagyon leverően hatott Czuczorra. Tapasztalásból tudta már, hogy a börtönélet elég drága. Mindenért, amit csináltatott vagy hozatott. fizetést vagy borraivalót vártak tőle. Kurtz Vilmos följegyzései szerint sok szolgálai munkát maga végzett: csizmáit sajátkezűleg tisztogatta; börtönének padlóját minden szombaton maga súrolta föl; de voltak a takarításhoz tartozó egyéb természetű s meg sem nevezhető munkák is, melyeket áldozópap létére mégsem végezhetett sajátkezűleg. Ezekért

és sok másért fizetnie kellett, mert csak a börtöni lakást kapta ingyen!

Előbbi leveléhez hasonlóan elkeseredett hangon említi föl -- a főapát nevét mellőzve -- a pannonhalmi konvent eljárását még 1851 január 4-én és 28-án Toldyhoz írt leveleiben. (Utóbbiban: Von Martinsberg will ich nicht wissen; sie haben mich schändlich verachtet, und: Actioni est æqualis reactio.)

Azonban a rendtagok korántsem feledkeztek meg róla, s többkevesebb pénzadománnyal segítették szorultságban levő rendtársukat. Ezt bizonyítja Czuczornak a főtebb említett s ez időben már a soproni főgimnáziumnál igazgatói állásban levő Schmidt Szörényhez intézett, más tekintetben is érdekes következő levele:

Lieber Bruder, und Freund!

Nehmen Sie sammt ihren und meinen Brüdern den wärmsten Dank für die herzliche Gabe, die mit Verlust ihres ohnedem schmalen Vermögens, und von reinsten Bruderliebe beseelt mir darzubringen gütig waren. Es thut mir aber sehr leid, dass zur Erwidierung ihren wohlmeinenden Rath nicht erfüllen kann, denn es zu thun ist mir moralisch unmöglich. Ich bin nicht im Stande einen Zweifärbigen zu spielen. Ich kann kein gutes Gesicht machen, wenn es mich innig schmerzt. Mein tiefverletztes Selbst- und Zartgefühl gebieten mir lieber die äusserste Noth zu leiden, als das Messer zu küssen, das mir mit dem geschnittenen Brodstückchen zugleich ein Herzenstoss gegeben hat. Auf eine theilnahme-lose Gabe mache ich keinen Anspruch, und will nicht gefährlaufen, von den Schwellen eines hartherzigen Hausgebieters, wäre er mein Vater, wie ein zudringlicher Bettler abermals zurückgewiesen zu werden. -- Aber lassen wir dieses unangenehme Thema sein. Ich will die Ruhe meines Gemüths nicht stören. Die Zukunft soll über uns richten, und entscheiden.

Also etwas angenehmeres. Das Bittgesuch des Gr. Teleky, als Präsidenten der ung. Academie, in meiner Angelegenheit hat schon alle hohe Militärbehörde für mich günstig passirt, und das Kriegsministerium hat mich höchsten Ortes zur Begnadigung anempfohlen. Gott soll mir helfen!

Nebst herzlichen Gruss an alle Herrn Mitbrüder, besonders an Hochw. Herrn Anselmus, dem ich auf seinen Namenstag gratuliere, mit wiederholtem Danke verbleibe

Ihr

Kufstein, den 16. April 1851.

getreuer Mitbruder

Czuczor.

Czuczort tehát végig sértette Rimelynek eljárása s mivel -- hite szerint -- nem adott rá okot, jó barátja tanácsára sem volt hajlandó főapátja előtt «kétszínűséggel és férfiatlanul» megalázkodni.

Szíve mélyén még mindig elkeseredve, de az előbbi levelének utolsó soraiban kifejezett közeli fölszabadulása reményében humoros

hangon, egy hónap múlva, a következő, már magyar nyelvű ¹ levelet intézte Rosenberger Honór pannonhalmi perjelhez (1850—55), kinek útján a főapát, többszörös kértére, a száz forintnyi költséget küldte neki :

Kedves barátom !

Nem mint pannonhegyi Perjelnek, de régi Honóromnak írok, hanem érthet belőle a Perjel is. Tudósítlak, hogy még tengődöm, és rongyosodom, s ha jóakaróim nem segítettek volna rajtam, már eddig koplalnék, gebednék is. Hosszas hallgatásom oka szívfájdalom. E sorok hat hónapos tusakodásomba kerültek. A mardosó gyilkot novemberi hivatalos leveled döfte belém. Küldöttél pénzt, de vele halálos ítéletemet is, mert a mellett, ha több nincs, egy év alatt vagy évvel kellene vesznem, vagy a férgek ennének meg, vagy az Isten hidege venne meg. Olyan lettem, mint a fancsali feszület, nem a rabság (mert ezt el bírnám tűrni), hanem vérségem ütötte sebem miatt. Kérlek, többé ne keserítsetek. Ha takarót kérek, ne adjátok azt tövisekkel szegve, s adjatok akkorát, mely tetőtől talpig beföd, ne olyat, mint néhai Drágfi földim ² köpönyege, mely mint tudod, csak fél-czombig ért, azután se bélése, se galléra, se ujjja,* se hátulja nem volt. Csak nem hiszitek talán, mit az egyszeri baka fillentett, hogy Tirolországban a hajnal hájaspiritós, a déli nap káposztás bogrács, s a holdvilág téjfölös turós lepény, melynek neki feketni, s jól lakhatni belőle, vagy hogy itt gypju nő az emberen, mint nálatok a birkán, hogy se fűtött ház, se ruha nem kelljenek ? vagy hogy estve csak kinyúl az ember az ablakon, levesz egy ragyogó csillagot, szegre akasztja, s dolgát végzi nála, s nincsen gyertyára szüksége ? Azt gondoljátok, hogy egy ember élete csak gombház, ha leszakad, lesz más ? Ha úgy van, oda se neki ! Több elveszett Koronczónál.

Szívem belsejében dörgő Philippicák kavarognak, de rövidre fogom tollamat, hogy meg ne szakadjon, mint a vérig sarkantyúzott mén, mely vagy szorongatóját dobja le, vagy a körülállók szemébe rúgja a port. Okos ember kevésből is sokat ért. Isten veled.

Kufstein, máj. 14. 1851.

barátod
Gergely.

U. I. Ha írsz, kényesen bánj velem, mint tojással, hogy szét ne pattanjak ; különben hagyd abba.

¹ Előbbi leveleinek némettségére nézve maga írja jóízűen Toldyhoz (1851 apr. 24. Akad. Kézirattár): Uj korszakba léptünk, magyarul írok. Jobb is, mert a német írásban, tudom, annyi bakot lőttem, hogyha boldogult Adelung szelleme tudná, kitagadna collegaságából. Mi tagadás benne, szívből csak azon nyelven tudok írni, melyet anyám ajkairól tanultam.

² Kurtz Vilmos följegyzése szerint az itt említett Drágfi, Czuczornak földije, csavargó érsekújvári cigány volt, ki egy ízben Czuczort Pannonhalmán meg is látogatta. Innen a hivatkozás reá, mint a pannonhalmiak előtt is ismeretes alakra.

Nyolcadik napra e levelének írása után, 1851 május 22-én, szabaddá lett Czuczor. Oda hagyva Kufsteint, eleinte félt, hogy főapátja vissza fogja a kolostorba szólítani, aggodalma azonban alaptalan volt. Ujlag Pesten telepedhetett le, s utolsó éveit csendes nyugalomban és a Nagy Szótáron való dolgozással töltötte el.

Börtönéből való kiszabadulása után, 1851 nyarán, üdülés végett, úgy látszik, hosszabb időt Balatonfüreden töltött, s innen írta Schmidt Szőrényhez Sopronba a következő levelet:

Kedves Földi Uram!

Köszönöm irántami szíves részvétét, mely valamint rabságomban igen megvigasztalt, úgy most szabadulásom után nagyon jól esett. Hogy visszatértemkor nem vettem utamat Pannonhegye s annál inkább Sopron felé, az volt egyszerű oka, hogy útlevelém kitűzése szerint Salzburgon, Linzen, és Bécsen keresztül Pestre kelle mennem. Ezt Sz. Mártonban, s mint hallom, némely más társaink is, kik a körülményeket nem tudták, rossz neven vevék. Sajnálám, ha ezen tettem szeretett szerzetem iránti hidegség gyanánt vétetnék. Igaz, van egy személy, ki iránt régi gyöngéd indulatom¹ meghűlt, de ezt csak az veheti rossz neven, ki a köztünk kifejlett utóbbi viszonyokról nem tud, s ki nem képes képzelni, mily ingerlékeny lehet egy rab szíve, ki magát attól látja elhagyatva, kinek kötelessége volna őt ápolni és vigasztalni. Ha szerencsére némely barátim szívesége nem segített volna rajtam, nem valék képes szabadulásom után hazatérni, pedig nem csak enmagam írtam, de maga a derék Ezredes is megkegyelmezésem előtt néhány nappal, hogy segítsenek. Eltaszított árva lettem, de azért nem akasztom fel magamat, sem botrányt nem teszek. Elég sajnós, hogy a világ tudni és kárhoztatni fogja, a mi rajtam történt. Én nem hallgathattam, mert önfentartási jogomnál fogva kénytelen voltam idegenek alamizsnájára szorulni, s ezen megszorulásnak okát adni. Ha az illető személy alaposan ki fogja menteni elkövetett bánásmódját, én örülni fogok rajta, és pedig először azért, mert szerzetünk becsülete is kímélve lesz, másodszor, mert ingerültségem lecsillapodik, mely még folyvást lázongásban tartja kedélyemet. Higye el édes Földi Uram, még eddig nem élvezhettem szabadulásomból örömet, sőt koronként, ha rá gondolok a rajtam elkövetett szívtelenségre, föllázad egész valóm.

A házbeli szerzetestársakat, illetőleg jótévéimet forróan tisztelvén maradok

Földi Uramnak

B. Füred, jul. 18. 1851.

hű barátja
Czuczor.

¹ Erre nézve tudnivaló, hogy Czuczor már 1841-ben, mikor Kovács Tamás főapát halála után ennek utódjául Rimely Mihályt választották meg, élénk részt vett a választásban, ezúttal is mint már Kovács választásakor Rimely mellett kardoskodva, kit a király ki is nevezett főapátjuk. Az új rendfő beiktatása ünnepén rendtársai kértére ugyancsak Czuczor üdvözölte Rimelyt egy szép alkalmi költeménnyel. (L. Czuczor életrajza. I. m. I. k. 52. l.)

Czuczor ingerültsége idővel bizonyára lecsillapult, de a feszült viszony közte és főapátja közt sokáig tarthatott; mert semmiféle tényleges adatot nem találtunk arra nézve, hogy a két férfi hamarosan közeledett volna egymáshoz, ellenben a szájhagyomány szerint Czuczor sokszor emlegette, hogy főapátja eljárása életének legkeserűbb emlékei közé tartozik. Évek mulva azonban valami közeledés mégis csak történt. A pannonthalmi főmonostori perjeli napló¹ köteteit lapozgatva, azt találjuk ugyanis egész kurtán följegyezve, hogy Czuczor 1857-ben (május 26-án és 27-én) két napot Pannonthalmán töltött, s ugyanezen év dec. 28-án Rimely főapátnak ama rendelkezése van föl- említve, mely szerint Czuczornak 160 frtnyi évi járulékot utal ki. akadémiái fizetése kiegészítéseül.² 1858 aug. 12—13-án Czuczor ismét megfordult Pannonthalmán, a főapát székhelyén. Nem lehetetlen, hogy a nagyterjedelmű naplókötetekben talán még több följegyzés is található Czuczornak Pannonthalmán való későbbi tartózkodásáról; de e néhány adatból is látnivaló, hogy a korábbi feszültség ez időben valamikép már elsímult. Annyi bizonyos, hogy rendtársai egyre fokozódó kegyelettel viseltettek a szerzetnek egyik büszkesége iránt, s ismerve szerény anyagi helyzetét, mindenféle ajándékokkal kedveskedtek neki. Különösen jól esett neki élte vége felé a rend új fejének, Kruesz Krizosztom főapátnak jószívűsége s az a nyilatkozata, hogy «az öreg Czuczor bácsinak nem szabad semmiben sem hiányt szenvednie».

A közölt levelek és adatok alapján most már megállapíthatjuk, hogy Toldy Ferenc túlzóan ítélt Rimely Mihályról, többi közt azt mondva emlékbeszédében, hogy a főapát «fagyos közömbösséggel» nézte Czuczor raboskodását. Ezt ily mereven nem lehet elfogadni. Toldynak aligha volt tudomása arról, hogy a főapát többféle forumnál ismételt ízben közbenjárt Czuczor érdekében, s ez utóbbinak közzétett levele szerint pesti fogsága idejében kéretlenül anyagilag is segélyezte Czuczort. De viszont a tárgyilagos igazság érdekében el kell ismerni, hogy Rimely főapát később nem bánt méltányos módon a kufsteini rabságban sokat szenvedő rendtaggal. A Czinár Mór naplójában említett kis fegyelmi vétség nem lehetett elegendő ok arra, hogy legalább anyagilag ne gyámolítsa az ínségben levő rendtársat. S ha talán Czuczornak anyagi segítséget ismételten kérő leveleiben

¹ Diarium Prioratus Archi-Cænobii de S. Monte Pannoniæ an. 1851-1866. Négy vastag, nagy ívrétű kötet.

² Pro Gregorio Czuczor D. Archiabbas gratiose disponere dignatus est, ut respectu tenuioris solutionis et infirmitatis titulo vestitus annuos 160 flor. obtineat ab Ordine.

megnyilatkozhatott is esetleg valami türelmetlenebb hang, ez sem szolgálhatott okul arra, hogy megvonja segítségét a szerencsétlen sorsú költőtől s végül is oly csekély adományban részesítse. A rendfő helyzete az abszolutizmusnak különösen kezdő éveiben mindenesetre fölötte kényes lehetett, de sem ez a kényes helyzet, sem Rimelynek személyes megbántódottsága nem magyarázza meg eléggé Czuczorral való bánásmódját. Aligha csalódunk, ha erre nézve valami mélyebb okra, általánosabb érületi tényezőre is gondolunk, hogy t. i. Rimely főapát erősen dinasztikus érzelmű volt, kinek nem volt kedvére Czuczornak nagyon is demokrata egyénisége. De ennek feszegetése már messze vezetne bennünket. Így is e bizalmas, meghitt jellegű levelek közzétételével kissé kényes thémát érintettünk, azonban meggyőződésünk, hogy jobb volt a kérdést magunknak főlészínre vetnünk, semhogy más valaki az akadémiai kéziratárban őrzött levelek fölhasználásával egyoldalúan ítélkezzék.

A közzétett adatok, úgy hiszem, nemcsak két egyén személyes viszonyát világítják meg, hanem egyszersmind újabb fénysugárt vetnek Czuczor alakjára, az ő nagy jellemére s fennkölt, igaz magyar lelkiületére. Czuczor a XIX. század nagy nemzedékéhez tartozott, s nem csupán mint kiváló költő művészetével hatott, hanem életpályája mindenkor ragyogó példaképe marad a legtisztább hazaszeretetnek. Abban a korban élt ő, midőn az írók munkássága nagy eszmények szolgáltatában állott, amikor még nem emlegették — mint manapság némelyek — gúnyolódva a nemzeti eszmét s a haza fogalma nem anyagi érdekeken alapuló közösséget jelentett, hanem erkölcsi kapcsolatokkal összefűzött ideális valóságot. Nagy alakjára tisztelettel kell tekintenünk.

ZOLTVÁNY IRÉN.

ILOSVAI TOLDIJÁRÓL.

Ilosvai Selymes Péter Toldi Miklós históriájában népmondát dolgozott fel, ezt vallják általában az irodalomtörténetírók. Sokan ezt a népmondát külföldi eredetűnek tartották és újabban több idevágó tanulmány jelent meg. Az egyik szerzője két epizódnak az olasz novella-irodalomban található párhuzamos változataira utal és végül bevallja: «Összehasonlító kutatásunk teljes eredménnyel nem járt. Sem Ilosvai, sem Arany közvetlen forrását nem tudjuk kimutatni».¹ A másik nem éri be a külföldi eposz- és regényirodalomban elszórtan található néhány nagyon általános jellemvonás megemlítésével, hanem kalandos magyarázatok és feltevések után így következtet: «Talán ilyen vándorénekesek útján, valahonnan a déli végekről kerültek hozzánk a később Toldi Miklóshoz fűzött Rainouart-énekek is, melyeket naiv üdeségükből kivetköztetve Ilosvai józan, száraz, költőietlen históriájában számunkra megőrzött».² A nagyotmondás a mesék és mondák eredetének kutatása terén nem meglepő; a következtetés helyességét egyelőre nem vizsgáljuk. De azt a mondaelemző módszert fogjuk bírálni, mely erre a látszólag tudományos alapon nyugvó eredményre vezet.

Ilosvai históriáját választja kiindulópontul. Egy XV. századi olasz prózaregényben, mely régebbi francia eposzok nyomán készült, talál hősével általános körvonalakban egyező alakra. Az olasz kivonat fogya-tékos, a francia eposzok előadása részletező és teljes, ezért gyakran kell az utóbbiakhoz folyamodnia. A négy francia eposz közül a *Chanson de Guillaume* befejezetlen és a Renouart³-ról szóló második része teljesen egyezik az *Aliscans* tartalmával, ezért mellőzzük. A *Bataille*

¹ *Irodalomtörténeti Közlemények*. XVIII, 260.

² *Ethnographia*. XXIII, 289.

³ A középkori eposzokban előforduló változatai: *Renoart*, *Rainouart*, *Rainoart*, *Rainewart*. Latin szövegben a megfelelő alak *Renuardus* (Albericus Trium Fontium, *Chronica* MGH. SS. XXIII, 716: 40). A *Renouart* ugyanannak franciás írása. — Erre a névre alapított minden feltevés és abból vont következtetés tarthatatlan.

Loquifer és a *Moniage Renouart* szerzője valószínűleg Grandor de Brie,¹ annak mondja Guillaume de Bapaume, a későbbi átdolgozó. Renouart legelőször a *Chanson de Guillaume*-ben tűnt fel mint epizód-szerű alak. *Aliscans* névtelen átdolgozója több oldalról jellemezte. Grandor de Brie már két eposzt szentelt neki. A hős személyén kívül egy verstani sajátosság: a tíz szótagos sorokból álló szabálytalan szakaszok végén egy-egy hat szótagos záróvers közös az említett költeményekben. A ciklus a meglevő eposzokban alakul ki előttünk, irodalmi termék, melynek sem korábban, sem későbbben a népmondában nyoma nincs. Tizenkét ciklikus kézirat közül hatban megvan mind a három, ötben pedig két-két eposz.² Ennek sokszor a másolók önkényétől vagy a véletlentől függő ténynek mondatörténeti jelentősége nincs az előtt, aki a kérdéssel óvatosan és kritikát gyakorolva, foglalkozik. Csak azt vizsgálhatjuk, az említett szövegekben van-e több olyan jellemző, a véletlennek nem tulajdonítható, a korviszonyokból természetes úton nem magyarázható mozzanat, mely Ilosvai Toldijában megismétlődik.

I.

Andrea dei Magnabotti egy ciklikus kéziratból merítette a *Storie Nerbonesi Renouart*-ral foglalkozó fejezeteinek tartalmát (*Nerb.*). Semmi- esetre se használt fel előttünk ismeretlen eposzokat, régebbi, elveszett mondákat.³ Önkényesen rövidít, told, mert regényt szerkeszt, melyben az elbeszélés összefüggésére kell ügyelnie. Renouart-ról a következőket mondja el: Desramé szaracén király tizennégy fiának egyike; «testvérei közt ő a legtestesebb, legerősebb».⁴ Bátyja, Borel király, megsérti, ő késhez nyul, «a gyilkossági kísérletért elzárják börtönbe, hol húsz esztendeig sínylődik. Nagynehezen sikerül megszöknie; menekülése több szolgának életébe kerül . . . Rinouardo (helyesen Renouart) hazulról való megszökése után a tengerpartra megy és sikerül felvétetni magát egy hajóra, melyen a francia király szakácsai mennek haza Párisba. Hajón eljut Oringába (hely. Orange), onnan pedig

¹ Cloetta, *Bausteine* . . . Mussafia, 1905, 253—275. l. Runeberg, *Études*. 1905, 169. l. (Cloetta széljegyzetes példánya).

² *Venezia, Bibl. San Marco Gall. VIII.* jelzésű kéziratban csak *Aliscans*. *Ethn.* XXIII, 278 a kéziratot helytelenül *fr. kéz.* 8. sz. jelzéssel idézi, bár azt állítja «ismerjük».

³ Ph. Au. Becker, *Der Quellenwert der Storie Nerb.* Halle, 1898.

⁴ *Ethn.* XXIII, 281. Idézőjelben közöljük mindazt, amit szerzője jellemző és Toldi Miklóssal egyező vonásnak tart.

Párisba. Egy ideig alamizsnából él, a királyi konyhára is eljár. Ott egy szakácsnak ráterelődik a figyelme és megkérdezi tőle, nem akar-e beállni a szolgálatba. Így kerül Lajos francia király konyhájába... A konyhán tíz ember helyett hord vizet, fát és húst. A kődobásban, lándzsavetésben és egyéb vitézi játékokban is kitűnik.¹ Guillaume d'Orange-ot kéri, «hogy vigye magával a harcba a szaracénok ellen. Erejének bemutatására kiszakít egy fenyőfát a földből az egész udvar szemeláttára».² Ez a szálfá «a hős speciális hadiszerszáma (!)».² Orange falai alatt csodákat művel a csatában, a keresztények neki köszönhetik a győzelmet. Guillaume d'Orange azzal jutalmazza, hogy megházásítja, Lajos király testvérét, Aelist adja hozzá. Felesége néhány hónap múlva meghal, amire «nem kolostorba áll be barátnak, hanem remetévé lesz. Itt keresi fel Vilmos (hely. Guillaume d'Orange) és ő elmegy Oringába (hely. Orangeba), megívni Tagliaferroval (hely. Taillefer).»³ Fiát megölik, halálát meghoszulja, azután kolostort alapít Olaszországban és ott fejezi be életét.

A *Nerb.* regénye Renouart népszerűségének legfőbb bizonyítéka olasz nyelven. Belőle nagyon keveset facsarhatunk a mondák vegyülésének elemzésére: «erős, vastag gyermek», bátyjával összevész, konyhán foglalatoskodik, párviadalra kiáll. A többire csak erőltetve foghatjuk rá, hogy hasonló vonás és madártávlatból kell vizsgálnunk a két mondát, ha a különbségeket nem akarjuk észrevenni. De talán a francia eposzok kimentenek a zavarból; az olasz szöveg ugyanazokat pótolta és a *Nerb.*-nél többet Olaszországban Renouart-ról nem tudtak. Azonban akadhatott olyan mondaköltő, aki az erős hősre addig nem merte ráfogni, hogy sokat ivott, míg azt a francia Renouart-énekekben nem olvasta.⁴

Aliscans (AL.) második részében Renouartnak fő szerepe van. Guillaume a király udvarában találja, amikor veresége után oda segítségért jön. Meglátja a konyhán és erejét csodálja. A király hét éve szaracénoktól vásárolta.⁵ Guillaume a királytól elkéri és Renouart vele

¹ *Ethn.* XXIII, 281, 283, 284. *Nerb.* I. VIII, c. XVI—XVIII.

² *Ethn.* XXIII, 282. *Nerb.* I. VIII, c. XX. Lajos király erejét Sámsonéhoz hasonlítja. Benezé ugyanezt a párhuzamot nem először vonta, amint Runeberg véli *i. h.* 149 l.

³ *Ethn.* XXIII, 286. *Nerb.* I. VIII, c. XLI—XLIII. Taillefer azonos Galifer-rel, Renouart elrabolt fiával.

⁴ *Ethn.* XXIII, 283.

⁵ *Ethn.* XXIII, 281 Guessard elavult kiadását idézi, melyben nyolc, kilenc és tizenkét szótagos sorok vegyülnek tíz szótagosokkal. Wienbeck,

akar menni.¹ A főszakács és a csatlósok gúnyt űznek belőle, leberetváltják, bekормozzák, míg egyiküket a falhoz vágja. Aymeri lecsendesíti őket, de a csatlósok megtorlásra gondolnak.² Renouart fegyvernek a kertben egy fenyőt vág le, két rófsre faragja és megvasaltatja; ehhez a doronghoz (*tincl*) ezentúl vakon ragaszkodik.³ Egyszer le-részegszik és azt Laonban felejtí. Visszamegy érte, de nem találja, mert a csatlósok trágya alá rejtették. Megfenyíti őket, azután visszakapja fegyverét és azzal az ellenségben sok kárt tesz.⁴ Guibourc, Guillaume felesége láttára megijed, de később megtudja, hogy öccse.⁵ Dorongjával a márványt is összetöri; később megtanulja a kardforgatást. Rendszeren a konyhában eszik, azután jön az asztalhoz.⁶ A király testvére beléseret és Renouart a harc végével elveszi. Jutalmul Porpaillart és Tortolose városokat kapja.⁷ Itt megszületik fia Maillefer, felesége gyermekágyban hal meg.⁸

Renouart *Al*-ban házi óriásként tűnik fel, akit rászabadítanak a szaracénokra. A lelkiismeretes mondászerző innen tudta meg, hogy a hős hét évig szolgált a konyhán, kigúnyolták, egyszer le is részege-dett. A többít hallgatással mellőzte; de ennyivel be nem érte. A *Nerb*. párviadalát se merte a maga feje után indulva, leírni, hanem filológus módjára forrást keresett. Legalkalmasabbnak látszott a *Bataille Loquifer*, melynek Renouart a hősé. (*Bat. Loqu.*)⁹

Loquifer egy szaracén óriás neve, akit *Al*. megemlíti. Haddal ér-

Hartnacke és Rasch (Halle, 1903) kritikai szövegében az idézett sorok így hangzanak :

3150 Grant ot le cors et regart de sangler :
En toute France n'ot plus bel baceler,
Ne si tres fort por . i. grant fais porter,
Ne miex seüst . i. pierre jeter.
Si grant fais porte, sans mencoigne conter,
Une carete i a molt a mener . . .

¹ *Al*. 3284, 3355.

² *Al*. 3158, 3190.

³ *Al*. 3377, 3440.

⁴ *Al*. 3529, 3723.

⁵ *Al*. 4050, 4442.

⁶ *Al*. 4616.

⁷ *Al*. 3861, 8474.

⁸ *Al*. 8490.

⁹ Kiadatlan. *Ethn.* XXIII, 278 ráfogja: «a fennmaradt kéziratok a XIII. századból valók»; legalább kettő XIV. századi. Ha pontos összehasonlítást nem is végezhetünk, annak felesleges voltáról a következőkből meggyőződhetünk.

kezik Porpaillart spanyol város elé, hogy Renouart-t megfenyítse. Picolet a két ellenfél követé; párviadalban állapodnak meg, melynek színtere egy szomszédos sziget. Guillaume maga fegyverzi fel Renouart-t. Loquifer csónakjába tesz egy sisakot és egy mellvértet, de egyiket se ölti magára. Egy csodás balzsam van ruhájába varrva, mely minden sebet meggyógyít.¹ Renouart Loquifertől a balzsamot elveszi és három kardot ejt zsákmányul, melyek neve: Recuite, Dolereuse, Ideuse.² Desramé legyőztetése és Renouart csodás kalandja Avalonban tölti meg az eposz második felét. A szigeten való párhaj oly általánosan elterjedt középkori szokás, hogy csak a modern olvasó láthat benne fel-tűnő motívumot.³

A harmadik Renouart-eposzban, a hős kolostorba vonul vissza, épúgy, mint Guillaume d'Orange, Ogier és más vezeklő harcosok.⁴ A *Montage Guillaume* torzított másolata a Renouart-ról szóló hasonló költemény (*Mon. Ren.*). Brioude francia kolostorba áll be barátnek,⁵ dorongját a templom oltárára teszi. A barátokat nagy teste, étvágya és ivóképessege elrémtíti. Néha mulatnak rajta, pl. amikor Krisztust a keresztfán élő személynek tartja. Hogy szabaduljanak tőle, négy éhes leopárdot uszítanak rá. Renouard azonban elbánik velük. Azután Tibaud királyhoz küldik, de Renouart legyőzi a vele szembeszálló Gaidefert. Végre fiával, Mailleferrel kell megküzdenie⁶ és páncéljára csuhát ölt, amire szerzetes volta kötelezte. Életét a kolostorban fejezte be.

Renouartnak a *Nerb.* és a három francia eposz nyomán erőltetve megszerkesztett alakja a népmondában sehol sem élt és nem hason-

¹ *Bat. Loqu.* szerzője ezt mint jellemző vonást *Fierabras* eposzból vehette át.

² Heller B. érdekes mondat tanulmányában (*Ethn.* XXIII, 331—334) ezeket nem említi. *Ideuse* valószínűleg hibás olvasása *Joyeus* enek, mely ott előfordul. A krónikák is megemlítik (*Chron. de Saint-Denis*, Dom Bouquet kiad. V, 266.).

³ Runeberg *i. h.* 102., 194. l.

⁴ *Ethn.* XXIII, 255 tévesen Florence de Rome-ot közéjük számítja; Florence üldözött nő, aki kolostorba menekül, l. *Revue des langues romanes* LI, 1908.

⁵ *Ethn.* XXIII, 278, majd Saint-Julien de Brioude-i (*sic* !), majd Bride (282. l.), vagy bride-i (285. l.) kolostorról szól és nem is sejti, hogy az első újkori, a másik középkori neve ugyanazon földrajzi helynek. L. Karl, *Francia irodalmi tanulmányok*. Budapest, 1912, 15. l. és térképét. Runeberg (*i. h.* 157. l.) okoskodása nem cáfolja meg Thomas (*Ro*, 1885, 579, 580 l.) feltevését.

⁶ *Ethn.* XXIII, 286: „Mailefer egy szerencsen bajnok”.

lítható Toldi Miklóshoz.¹ A kettő között található egyezés oly általános, hogy azt némi olvasottsággal és utánjárással sok más mondában, sőt a XVI. században Magyarországon jól ismert szövegben kimutathatjuk.

«Előkelő származás s ezzel ellentétben mostoha körülmények közt való elhanyagolt neveltetés»² *Hervi de Metz, Enfances Vivien, Florent et Octavian* eposzoknak egyik jellemző motívuma. Florent, valamint Hugue Capet mészárosokhoz szegődnek. A testvérvisszály egyik legrégebb változata Cain története.³ Kődobás és rúdhányás jellemzi a Nibelungen-mondában Szigfrid, a spanyol románcokban Roland erejét. Sámson fegyver nélkül semmisíti meg ellenfeleit.⁴ Toldi a legyőzött Mikola «fejét és marháját adá az asszonynak» (T. 155),⁵ épúgy, mint Guillaume d'Orange Ysoré fejét Bernard favágónak, akit a király megjutalmaz.⁶ A Bibliát a XV. vagy a XVI. században Magyarországon minden iskolát végzett ember inkább ismerhette, mint délszláv közvetítéssel Andrea dei Magnabotti ösztövére olasz eposz-kivonatát. Ha viszont a francia eposzokat tartjuk eredeti forrásoknak, azok se hatoltak el azon a tekervényes csatornán hozzánk. Wolfram von Eschenbach *Willehalm* címen feldolgozta *Al.*-t (1216—1220), Ulrich von Turheim pedig *Rennewart*-jába (1250) beolvasztotta a *Mon. Ren.-t.*⁷ A *Bat. Loqu.*, amint előzőleg kimutattuk, még a legfelületesebb mondahasonlító eljárásnál se jöhet számba. A német eposzok tartalmának ismeretét a folytonos magyar-német érintkezés könnyebben és jobban igazolhatná, mint a francia eposzokét a szerzetesek betelepítése.

Ha Ilosvai elbeszélését elemeire bontva, a legtermészetesebb, egymás mellé sorolt eseményeket idegen, párhuzamos mondarészletek behatásából magyarázzuk, alig marad belőle valami eredeti, az is csak ideig-óráig. Ez a próbaköve a mondahasonlító módszer helyességének. Az elhunyt Toldi Lőrinc egyik fia, György, az udvarnál nevelkedik, a másik Miklós, aki erős, vastag gyermek, húsz éves koráig a béresei

¹ *Ethn.* XXIII, 287 nyolc pontba foglalja a *Nerb.* egyezéseit; azok közül három csak a francia eposzokban van meg.

² *Ethn.* XXIII, 287.

³ *Mózes* I, 4.

⁴ *Bírák könyve* 13—16.

⁵ Szilády Ilosvai-kiadásának (O. K. Budapest, 1907) verssorát jelzi.

⁶ *Ethn.* XXIII, 283: «Ennek megfelelő epizódot nem találunk sem az olasz regényben, sem a francia költeményekben», mintha a mondaszerző ép Renouart neve és nem képzelete után indulhatna.

⁷ P. Piper, *Wolfram von Eschenbach*. Stuttgart (Kürschner 5, I), 277., 283., 309., 348. l.

között nő fel (T. 20 = *Nerb.*)¹ Malomköemeléskben, rúdvetésben kitűnik (T. 36, 40 = *Nerb.*). Megöl egy szolgát, elbujdosik, bátyja neki megbocsát (T. 47, 53 = *Nerb.*) *Laczi Andrásnak nyomórúddal mutatja az utat* (T. 63.) *Az elszabadult bikát megfékezi*, mészárosnak áll be, azután a király konyháján szolgál (T. 73, 82, 87 = *Al.*). Lajos király erejét csodálja és udvarába rendeli (T. 94 = *Al.*). *Miklóst anyja szeretettel bocsátja útra* (T. 110). Egy cseh vitézzel áll ki (T. 119 = *Bat. Loqu.*); a *kihívás jele toll* (T. 127), *megbirkózik a lovaggal* (T. 142), fejét veszi és azt egy özvegynek adja (T. 155 = *Mon. Guill.*). Kalandja akad egy fiatal özvegyvel (T. 170), kirabolja egy herceg leányának sírját (T. 197 = *Bocc. Dec. II, 5*). *Prágában buzogányával megfenyíti a cseh királyt és udvarát* (T. 209).² Magára vonja a király haragját és három évig távol él az udvartól (T. 305 = *Mon. Guill.*). Német-Ujhelyen barátruhában legyőz egy olasz vitézt (T. 312 = *Mon. Ren.*). Kassáról a budai gyűlésre jön és a csúfolódó apródokat megfenyíti (T. 341 = *Al.*). Koponyája, kopjája Nagyfaluban látható (T. 393 = *Mon. Ren.*). Részeges volt (T. 397 = *Al.*), *vagyont nem szerzett* (T. 400.)

Ez a mozaikszerű kép az eredménye a külföldi mondákkal való erőltetett összehasonlításnak. Az említett forrásokból kevesebb költői érzékkel, ügyetlenebbül a Toldi-mondát nem lehetett megszerkeszteni. Szerzője a jellemzőt, az érdekeset elejtette, többnyire banális vonásokat vett át. A mondák kopásáról, romlásáról dogmaként elfogadott tételt szokás erre idézni. Feltűnő azonban, hogy az állítólagos forrásoktól eltérő részletek érdekesekek, sokszor Ilosvai korára jellemzők. Mindkét állítást néhány példa igazolja. A *Nerb.* Renouartnak fegyverül egy dorongot ad, azzal üti agyon a pogányokat oly biztosan, hogy még szándékosan se hibázhatja el az ütést. Ilosvainál ennek nyoma sincs: Toldi «nyomtató rúd»-dal mutatja az utat (T. 60); Prágában buzogánnyal félemlíti meg a királyokat (T. 273), azzal fenyíti meg a csúfolódó apródokat (T. 377); az olasz vitézt öklelőfával veti ki a nyeregből (T. 323, 395), ellenfelével kopját tör (T. 333). Toldinak nincs «speciális fegyvere», a buzogány, az öklelőfa a középkori harcosok közönséges hadi szerszáma. A nyomtató rúd emelése erejét jellemzi; a Renouart szerzője is azt a vonást akarja hősében kiemelni: egy fenyőszálat tépet ki vele a földből, az lesz állandó

¹ Csak egy párhuzamos helyre utalunk; kiemeljük azt, ami az idézett idegen mondákban nincs meg vagy aminek párhuzamba állítható változata eddig nem ismeretes.

² *Couronnement Louis* francia eposzban megvan a gyáva király és az erélyes hűbéres ellentéte.

kísérője. Toldi harcban részt nem vesz, «nagy erejének nem sok hasznát látá» (T. 399), míg a hitehagyó Renouart a maga fajának réme. A csatlósok az ifjú szaracén óriást gúnyolják (Al.), míg az öreg Toldit az apródok csúfolják. A meseirodalomban számtalan példa van arra, hogy idegen nemzetek fiaiból és öreg emberekből gúnyt űznek.¹ Ilosvai magyarázója a lúdról való tréfának egyik magyar változatára is utalt (T. 374).² Renouart Guibourcban, Guillaume feleségében testvérére akad, a király leányát meg feleségül veszi. Rossz költő lehetett az, aki vakon mellőzte ezeket a hálás motívumokat, ha ismerte. A szíveten folyó párbajnak számtalan középkori változata van; a mondára nem jellemző, mert tényleges elterjedt szokásban gyökerezik (*Bat. Loqu.*). De a forgótoll mint a kihívás jele, Magyarországon a törökökkel való érintkezésre vall és Ilosvainál eredeti vonás. A sebhegesztő balzsamot nem vette észre a rossz orrú mondaszerző. A prágai kaland elbeszélése részletező, eleven, de ezt már nem is találhatta a költő abban a bizonyos mondában. Csak egy barátesuhát tudott kölesön venni a harmadik eposzból (*Mon. Ren.*). Toldi koponyáját és öklelőfáját azonban Renouard példáját követve, volt csak szabad mutogatni. Mily nagy tévedés itt átvételre gondolni, azt az újabb mondatakutatókkal foglalkozó irodalom ismerői előtt szinte szükségtelen fejtegetni. Emlékek, ereklyék tiszteletéből fakadt számtalan monda és sokszor idegen monda fűződtek a multba utaló tárgyakhoz. A bécsi kapun voltak emlékek Ilosvai előtt, de csak históriája nyomán vonatkoztatták azokat Toldi Miklósról és azután két századon át őrizték vagy újakkal pótolták.³ Ezek a látható jelek megkönnyítik a monda lokalizációját és nem utalnak külföldről beszívárgott mondaakra.

Ha két különböző mondakört összehasonlítunk, nem szabad oly általános vonásokkal beérnünk, hogy mindkettőnek volt szeme, orra. E testrészek csak akkor szerepelhetnek, ha valami rendellenességet mutatnak. Polyphemosnak fél szeme,⁴ Guillaumenak fél orra (*au courb nez*), Cyranonak túlnagy orra van. Egyébként oly egyező, jellemző sajátásra kell akadnunk, melyre a véletlen vagy az elbeszélés természetes menete nem vezethetett. Ilosvai Toldijában ilyen az özvegyvel való kaland és a sírbrátlás, de ezeknek forrását nem sikerült kimutatni.⁵ A *Nerb.* és a francia Renouart-eposzok szövegében egyenkint

¹ Ch.-V. Langlois, *La Société française au XIII-e siècle*. Paris, 1904, 311. l.

² Székely István *Krónikája* 219., 220. l.

³ *Irodalomtörténet*. I, 1912, 184.

⁴ Binder I. *Polyphemos a népmesékben*. *Ethn.* XXIII, 78—93.

⁵ *Irodalomtört.* Közl. XVIII, 260.

nehány nagyon általános, sokszor mellékes motivumon kívül nincs a Toldi-mondával egyező vonás.

De talán meg voltak az olasz és francia szövegekben elszórt jellemvonások egyesítve az olasz-francia népmondában? Renouart azokkal felruházva a mondában soha, sehol sem élt. Népszerű volt az irodalomban, sokszor utalnak majd az olasz, majd a francia változatokra, de ez még nem jelenti azt, hogy volt a szövegektől elütő népmonda.¹ A délszláv mondák feltevése, melyre semmiféle szöveg se jogosít, még cáfolatra se érdemes koholmány. A Renouart-eposzoknak a Toldi-mondával felületesen egyező, de nem jellemző vonásait a magyar monda szerzője csak a meglevő szövegekből meríthette volna. Nem valószínű, hogy a betelepített premontreiek² úti ládájukban ép azokat hozták volna magukkal. Különben a francia eposznak oly részletes ismeretét feltételezzük a XVI. században Magyarországon, amilyen ma sincs meg.³ Helytelen az irodalomban feltűnő név egyezéséből kiindulva a hősrre vonatkozó népmondát feltételezni és azt felületes összehasonlítással egy más irodalomban élő alakkal azonosítani. Egységes Renouart-monda nem volt, annak megszerkesztése szemfényvesztő játék. Emlékeztet Müller Miksa és követői összehasonlító mythológiájára: a földön fa, forrás, a világűrben nap, üstökös, nem volt előttük biztonságban, mert helytelen etymológiából kiindulva, valamely istennel azonosították és mondát varrtak rá. Ez a módszer szórakoztató, de a tudomány körén kívül van helye.

II.

A külföldi mondákon kívül a Toldi-monda gyökereit a «magyar» mythológiában, a hitregében keresték. A népmesékben találtak több tekintetben egyező alakokat, de azok mind az Ilosvait követő korból valók.⁴ Jellemző, hogy szerzőiken kívül ezeket a magyarázatokat más alig fogadta el. Aki a kérdéshez hozzászólt, a régi elméleteket elvetette és egy újat állított helyükbe, mely csakhamar az irodalom lomtárába

¹ Pio Rajna és mások gyakran félreértett feltevéseit cáfolta Ph. Au. Becker. Runeberg (i. h. 4. l.) bevallja tévedését: «J'ai cru pendant longtemps que la geste Rainouard tout entière formait une unité poétique et folklorique nettement définie» etc.

² *Ethn.* XXIV, 83.

³ *Ethn.* XXIII, 277–289 feltevése főképp Runeberg idézett értekezésének félreértésén alapszik. A *Geste Rainouart* a tárgy vagy a főhős, a versforma, esetleg a szerző azonosságára vonatkozik, de nem bizonyítja, hogy a középkorban élő népmonda volt.

⁴ Szilády (O. K. 1907) bevezetésében.

került. Nem akarjuk ezt a nagy gyűjteményt gazdagítani és nem fogjuk a «Toldi-monda zárnyitó vasfüvét» keresni. Azonban néhány elfogulatlan megjegyzést fűzünk Ilosvai históriájához; talán azok egyeseket több óvatosságra intenek, mielőtt azt a bizonyos füvet tovább kutatnák.

Toldi Miklósnak a külföldi mondavilágban nem akadt párja. Tegyük fel, hogy Ilosvai előtt nem volt magyar Toldi-monda sem, a nép nem ismerte, nincs nyoma a krónikákban. Az eddigi kutatások eredménye ezt a feltevést eléggé igazolta, de egyelőre nem akarjuk a sokszor hangoztatott axiómát elvetni: «Ilosvai munkáját valószínűleg népmondák alapján írta meg.»¹ Arany János «Toldi szerelmé»-hez írt előszavában önmagáról mondja: «Monda nélkül pedig — vagyis legkisebb támasz nélkül a hagyomány vagy história részéről — egész epikai költeményt csak mintegy az ujjamból szopni, ha tudtam volna is, nem akartam.» A XVI. század vándorénekesét ez a kérdés kevésbé aggaszthatta. Szerencsére Arany János is elejtette és megírta «Toldi szerelmé»-t monda nélkül.

Ha Ilosvai mondát nem is hallott Toldi Miklósról, amint bevallja: «Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban» (T. 12), marad még egy forrása, és az a történelem. Tanult, olvasott ember volt, ezt igazolják többi művei; forrásaira rendszeren maga is utal. Toldi Miklósról mondja: «Keveset olvasok róla krónikákban» (T. 10), amit az eddigi kutatások meg nem cáfoltak. Hogy pontosabban nem utalt, arra volt oka. Toldi Miklós neve nem költött, hanem történeti név: az oklevelekben említett pozsonyi, később tiszántúli főispánnal azonosították. Ennél többet Ilosvai a történelemből róla meg nem tudott. Miért dicsérte erősségét és vitézségét vagy miért választotta ép Toldi Miklóst és nem Pobor Istvánt vagy Tar Lőrincet hősének, az talán kétséges marad. A historia keletkezésének megértése csak azok előtt akadály, akik a költőtől minden egyéni elhatározást és képzelőerőt megtagadnának. A történeti elem néhány név, melyet okleveleken ma is olvashatunk. Toldi atyját és bátyját Ilosvai tévesen vagy önkényesen nevezte el; ez előtte ép oly közönyös volt, mint az, a bihari vagy nógrádi családból való volt-e.² A talált adatok, főképp a születési év nyomán korát pontosabban meghatározza: Miklós Károly és Lajos királyok kortársa volt, bár a német-újhelyi párviadallal már Mátyás korára

¹ *Ethn.* XXIII, 287.

² *Ethn.* XXIV, 193—195 egy oklevélre alapított feltevéssel okolja meg, miért alkalmazta Ilosvai a mondát a biharmegyei Toldiakra. A premontrieiek vagy a zarándokcsapatok szerepe a «Rainouart-féle hősköltemény» (?) meghonosításában a tárgyismeret hiányából vagy Birkástól való átvételből eredt tévedés.

utalt. Fellépteti Lajos és IV. Károly viszályának egyik jelenetében, melynek részleteit a mesemondó képzeletével kiszínezte. Arany János ép annyi joggal szerepeltette Toldit a nápolyi hadjáratban. A névcserék, az anachronizmusok a történeti szellemben nevelt költőnél ép oly gyakoriak és senki se vonja kétségbe igazságszeretétét és a hagyományokhoz való ragaszkodását.

Ilosvai Toldi nevén és néhány tévesen hozzáfűzött történeti adaton kívül róla csak azt tudta, hogy erejéről, vitézségéről volt híres. Ezt a tételt akarta históriájával igazolni és ezért kalandokba, harcba keverte. Miklós erejével tűnt ki, annak köszönhetette későbbi méltóságát, tehát alárendelt, mostoha sorból kellett kiemelkednie. Ereje sodorta hajba, gyilkosságba; hogy emberölő óriásnak ne tűnjék fel, jószívűségét kellett dicsérni, ez biztosította a hallgatók rokonérzését. Bátyja önzése, anyja szeretete egyaránt a hősnek mentségül szolgált. Ilosvai a XVI. század magyar világából vette a többszörös erőpróbát: Toldi az utat Laczfinak nyomtatórúddal mutatja, egy «pokol-fene bikát» a vágóhidra vonszol, a cseh vitéznek tollát küldi, őt legyűri és fejét veszi. A virtuskodást a költő nem fokozhatta; a história asszony nélkül nem lett volna elég érdekes: Toldira vonatkoztatta és rimbe szedte a budai özveggy és a sírablás valahol olvasott vagy hallott adomáját. De még itt sem feledkezett meg tételéről: az elsőben Toldit ereje juttatja nevetséges helyzetbe, a másodikban az szabadítja ki kétes kalandjából. Toldi még kétszer adja erősségének tanujelét. Mint ismeretlen ifjú a cseh lovaggal való párviadalban tűnt ki; három évi száműzetéséből visszatérve, álruhában győzi le az olasz vitézt. A helyzet azonos, de Ilosvai érti a módját, mivel teheti előadását változatossá. Toldi ereje agg korában se fogyott meg: «köntösujjal», melyben buzogány volt, agyonvert három csúfolódó apródot. Csak az ital volt nála erősebb; mivel «reménysége boritalban vala», nem ért meg nagy kort.

Az elbeszélés világos, a főmotivum élesen kiemelkedik: egy erős, vakmerő ember históriája. Az események nem folynak egymásból, de a fokozás, a művészi szerkesztés nyoma nem tagadható. Az idegen mondák felületes ismeretétől vagy a modern elbeszélések olvasásától elhomályosult szem lát a históriában szakadozottságot, zavarosságot. Se a monda, se a történelem nem ad az összehasonlításra alapot, a Toldi-mondát csak mint Ilosvai szellemének termékét bírálhatjuk. Hősről a történelemből csak annyit tudott, amennyit néhány oklevélben talált, melyek valószínűleg már mind ismeretesek. Archaizmusnak előadásában alig van nyoma, pedig az élő hagyományt ez jellemzi. A költő a királyi udvart nem igen láthatta, annak leírása banális és a mesebe illő. Jól ismeri a falusi életet, a béreseket, a mészárosokat, mester-

ségét. A nyomtatórúd emelése, a bika megfékezése, a száz arany nak kenyérbe rejtése: ezek néhány sorban oly találóan festett képek, hogy azokon meglátszik a szemlélet, a személyes tapasztalat. Ha Toldinak alakja «nemzeti hőseinktől egyben-másban elütő»,¹ ha nevetségés helyzetekben tűnik fel, az is Ilosvai eredetiségére vall, nem idegen behatásra.

Ilosvai a históriát ép úgy költötte-e, ahogy elemzésünk mutatná, azt nem állíthatjuk. De semmi akadálya sincs annak, hogy az így is keletkezhett. Az énekmondó több vagy kevesebb adatot találhatott, amire a további kutatás rávezethet; egyéni vagy helyi vonatkozásokból megtudhatjuk, miért tekintette Toldi Miklóst az erősség és bátorság mintaképének. Ezen túl a forrás nyomozásánál alig jutunk. Toldi népszerűségét Ilosvainak köszönheti, régebben monda hőse nem lehetett. Ilosvai eredetiségét oly régebbi XVI. sz.-i magyar vagy latin szöveg cáfolná, mely egyesítené Toldi Miklós históriájának lényeges mozzanatait. Amíg ilyen szöveget nem olvashatunk, bele kell törődnünk a legtermészetesebb és azért nehezen elfogadható igazságba: Toldi Miklós mondáját és históriáját Ilosvai szerezte.

KARL LAJOS.

¹ Szilády i. m. 14.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Zrínyiász neve.

Zrínyi, a költő, nagy hőskölteményének nem adott magyar nevet. Munkáinak 1651-iki kiadásában a felirat latin: *Obsidionis Szigethianae Pars Prima*. Innen van, hogy annyi néven idézik; Ráday Gedeon *Sziget vára veszedelme* nevet ad neki; Csokonai körülírja; az Újabb Nemzeti Könyvtár kiadásában Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc *Szigeti Veszedelem* címet adnak neki; itt-ott olvasni a *Sziget Ostroma* nevet is s ez volna mind a költemény eredeti címének, mind pedig tartalmának legjobban megfelelő név. Legközkeletűbb azonban a *Zrínyiász*. Nyilvánvaló, hogy e név megalkotója előtt ott lebegett az *Iliász* és *Aeneis* neve, mely tömördek latinnyelvű humanista és nemzeti nyelvű klasszicizáló eposz címének keresztszülője lett. Zrínyi hőskölteményének tudtommal Kazinczy Ferenc adta ezt a nevet, híres és nagyhatású 1817-iki kiadásában. Az előszó után külön lapon (7. l.) olvassuk a címet: «A' Zríniász (így !), vagy Az ostromlott Sziget.» A 10. lapon és a II. kötet 4. lapján is: «A' Zríniász.» Ilyen -iász, -iás, -eis végű hőskölteménycím azonban már a Zrínyiász előtt is volt irodalmunkban. Ha nem csalódom, a sort Péczeli József: *Henriás*-a kezdi meg (1786) a francia *Henriade* latinositott fordításával; egy évre rá adja ki Pálóczi Horváth Ádám a *Hunniás*-t (1787) (úgy tudom, hogy a XVIII. század elején volt már egy latinnyelvű *Hunnius* is); Perecsenyi Nagy László 1804-ben *Orodiás*-t, 1816-ban *Galliás*-t, 1817-ben *Heroineis*-t ad ki; 1817-ben ismét Pálóczi Horváth Ádám egy *Rudolphiás*-t. E neveket még szaporítani lehetne, de nem szükséges, mert látnivaló, hogy a *Zrínyiász*-nak hány elődje volt. Nekem azonban a görög-latin tógás Zrínyi nem tetszik és sokkal szívesebben látnám, hogyha a már közkeletű *Szigeti Veszedelem*, vagy az egyetlen kifogástalan *Sziget Ostroma* címet használnák az irodalomtörténetben.

TOLNAI VILMOS.

Kazinczy Ferenc és a Kártigám.

Eddig úgy tudtuk, hogy irodalmunkban Toldy Ferenc volt az első, aki Mészáros Ignác Kártigámjáról, a maga korában közkeletűségnek örvendett emez első magyar nyelvű regényről 1867-ben azt írta, hogy az nem eredeti, hanem «németből tétetett által.»¹

¹ A magyar költészet tört. 2. kiad. 445. l.

Most azonban helyesbíteni kell eddigi tudásunkat, mert a sárospataki főiskolai könyvtárban olyan adatok kerültek napfényre, amelyek kétségtelenül igazolják azt, hogy Toldy előtt több évtizeddel már Kazinczy autopsia alapján megállapította, hogy Mészáros Kártigámja nem egyéb, mint egy álnevű (Menander) szerző *«Der unvergleichlich-schönen Türeczin»* című, 1723-ban Frankfurtban és Lipcsében megjelent regényének fordítása.

Kazinczy már sárospataki deák korában ismerte és olvasta Mészáros Kártigámját. Némely diáktársai nagy gyönyörűséggel olvasták a szerinte *«fesz és pőf cifrától dagadozó könyvet»*, de ő társainak gyönyörködéseiben, — bár *«nem volt szebben írt magyar könyv, nem volt inkább gyönyörködtető román széles e világon»*, — nem talált semmi mulatságot. Meg is mondta nekik őszintén, hogy: *«Kártigámot sem alkotása, sem dagályai s a haszontalan cifra miatt szépnek nem ismerhetem.»* Azt azonban beismeri Kazinczy, hogy: *«a Kártigám olvasása támasztá fel legelsőben lelkemben azt a gondolatot, hogy lessem, mennyiben alkalmas már a magyar nyelv azt adni, amit más nyelvek adhatnak.»*¹

Ugyancsak már sárospataki deák korában, 1778-ban megvolt könyvei között Menandernek ma már a legnagyobb ritkaságok közé tartozó regénye. A címlap előtt levő s egy török nőt ábrázoló rézmetszet hátlapjának felső jobb sarkában ugyanis Kazinczy eme följegyzése olvasható:

«Fr. v. Kazintzy. 778.» A könyv előtáblájának belső lapján pedig Kazinczy következő, 1803-ból való, szintén sajátkezű, eddig ismeretlen följegyzése látható:

«Nagy becsű ritkaság. Ez az a' német Román, a' melyből Mészáros Ignázt a' maga KARTIGÁM-ját fordította, meg nem vallván sehol, a' mennyire ugyan tudom, hogy az fordítás. — Ér-Semlyén, Biharban, Febr. 4-dikén 1803. Kazinczy Ferencz.»

A címlap alsó szélére is odajegyezte, hogy: *«Mészáros Ignázt ebből fordította a' maga Kartigám-ját.»* A rézmetszet alatt áll a könyv egyik előző tulajdonosának neve, ekképen: *«I. Sz. Péteri 1735.»* E névre Kazinczy a maga nevét (*«Kazinczy Ferencz. 1803.»*) jegyezte oda.

Ez a 8r. alakú, 375 lapra terjedő, teljesen ép állapotban levő, eredeti félbörkötésű, Kazinczy-használta példány, melynek hátán, a második és harmadik borda között aranyozott nyomással e rövidített cím áll: *CARTIGA GESCHIC*, — jelenleg a sárospataki ref. főiskolai könyvtár tulajdona. Könyvtári jelzete: *«H. H. 403.»* 1807-ben, a Kazinczy könyvtárával és metszetgyűjteményével együtt vétel útján került a főiskola birtokába.²

¹ Pályám emlékezete. Abafi-féle kiadás. Budapest, 1879. 243—244. l.

² *Heinrich Gusztávnak* 1880-ban még nem volt tudomása arról, hogy a Kártigám német eredetije megvan a sárospataki könyvtárban. *«A német regény — úgymond — oly ritka»*, hogy *«hazánkban tudtommal egyetlen példánya sem található.»* A berlini királyi könyvtár példányát használta. (Kártigám kiadásához írott bevezetése. 22. 9. l.) A pataki példányra Szi-nyei Gerzson *«kir. tanácsos, sárospataki ny. akad. tanár úr tett figyel-messé.*

Kazinczy könyvtárának a sárospataki könyvtári kéziratárban 662. szám alatt őrzött, magától Kazinczytól 1807-ben nagy gonddal készített, kiadásra váró katalogusában, a 225.-ik lapon, 74. sorszáma alatt, közvetlenül a német regény címe után, a következő eddig szintén ismeretlen följegyzés olvasható:

«NB. Ignatius Mészáros, auctor historiae Kartigám kisasszony' történetei etc. Posonii apud Landerer circa 1770. editae,¹ non est confessus, se fabulam ex germanica fecisse hungaricam. Vertit illam ex hoc Menandri pseudonymi opere. — Liber non tantum non obuius, sed si quis alter, certe in rarissimorum numero ponendus.»

Kazinczy e katalogusbeli latin jegyzete tartalmilag teljesen azonos a német eredeti előtáblájának belső lapjáról fentebb közölt magyar nyelvű följegyzéssel, azzal a különbséggel, hogy a latin szövegben Menandert álnevű (pseudonym) szerzőnek tartja.

Kazinczy fenti följegyzéseinek régebbike 1803-ból való. E szerint tehát ő Toldynál 54 évvel előbb megállapította, hogy a Kártigám németből van fordítva. De még ennél korábbra is visszavihetjük a Kazinczy megállapítását. Nevezetesen 12 évvel előbbre, vagyis 1791-re. Kazinczy ugyanis, mikor Földi János Magyar Grammatikáját kéziratban olvasgatta, kitörölte Földinek a Kártigámról szóló ama sorait, melyekben e regényt «Originalnak írta.» «Hogy Kártigámról egy soromat ki töröltél — úgymond Földi, Kazinczyhoz 1791 június 11.-én írott levelében — tökéletesíteni kívánó jó szívedet betsülöm . . . Ezen tévedés, hogy azt Originalnak írtam, olyan tévedés, melyet tellyességgel nem szégyenlhetek, mert valymi ritkaság és tsak történet azt tudni, a' mit ebben tőled tanulék.» Levele további sorai-
ban azt a véleményét fejezi ki, hogy maradjon meg a Grammatikában a Kártigámról írott szöveg úgy, ahogy ő fogalmazta, de csillag, vagy valami jel alatt «Nota képpen» fogja odacsatolni a Kazinczy «szép jegyzését igen rövideden» a maga neve alatt, ilyen formán: «Azólta tudom, egy Kedves Barátomnak világosításából, hogy Kartigam nem eredeti Munka, kinél ilyen 's ilyen könyv² etc. találtatik stb.»³

A M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtárának méltóságos igazgatósága kéresemre szíves volt kikölesönözni Földi Magyar Nyelv-könyvének «Quart. Hung. 984.» sz. alatt őrzött «A' Versírásról» című részét (a Nyelvkönyv 121—185. lapjai. Földi sajátkezű kézírása), amelynek 154.-ik lapján, a XLIII. §. «Románok»-ról szóló részletében láthatók a Kazinczytól kitörölt, itt dőlt betűvel szedett alábbi sorok. «Legelső említést érdemlenek — írja Földi — az Eredetiek [t. i. Románok], millyenek: N. Mészáros Ignác Kártigámja, egy Töröknek lenni velt Magyar Kis Asszony (Kártigám, a' betűknek által tételekkel: Margitka), melly már

¹ A magyar Kártigám nem volt meg Kazinczy könyvtárában. Azért írja emlékezet után a kiadás évszámát. A sárospataki könyvtár példányát olvasta.

² T. i. a német eredeti.

³ Dr. Váczy: Kazinczy levelezése. II. k. 208—209. l.

három ízben is kinyomtatattott. T. Professor Dugonits András Etelkája, más igen ritka Magyar Kis Asszony, mely is most másodízben nyomtatatik, *két valóságos Remekjei a' Románoknak.* Érdekes, hogy Földi a Kazinczyhoz írott levelében tervezett, fentebb idézett jegyzetet, nem tudni mi okból, nem iktatta oda kéziratának eme Kazinczytól kifogásolt és helyesbíteni ajánlott szövegezéséhez. És a Kártigámot sem sorozta be a következő sorokban említett, fordított románok közé. A helyesbítés eszközését Földi, úgy látszik, akkorra halasztotta, mikor majd munkája sajtó alá kerül.

Toldy, fentebb említett munkájában (445. l.) megnevezi ugyan a forrást, amelyből Mészáros fordított, de kissé hiányosan, mert csak az álnevű szerzőt, a munka kiadási helyét és idejét említi. Címét nem közli. Heinrich Gusztáv ezt a körülményt, meg azt mérlegelve, hogy Toldy «a magyar és német földolgozás viszonyáról nem szól» s «hogy az eredetire egyáltalában nem reflektál»: nem adhatott választ erre az önmaga által feltett három kérdésre: «Toldy e megjegyzést («Az álnevű szerző Menandernek nevezi magát s munkája Frankfurtban és Lipcsében jelent meg 1723-ban.») honnan vette, vajjon ismerte-e a regény német eredetijét, összehasonlította-e a magyar művet az eredetivel.»¹

Új adataink fólhasználásával azonban legyen szabad megkísérelnünk e kérdésekre megfelelni.

1. Véleményünk szerint Toldy a Kártigám forrásáról: az álnevű szerzőről,² műve kiadási helyéről és idejéről szóló megjegyzését, épügy mint Földi János, Kazinczytól kapta. És pedig vagy levélbeli értesítés útján (1822-től; eddig ismert leveleikben a Kártigám *forrásairól* nincs adat.), vagy pedig 1828.-iki egymással való személyes megismerkedésük után, élőszóbeli közlésből.

2. A második kérdésre, hogy t. i. ismerte-e Toldy a regény német eredetijét? — igennel felelhetünk. És pedig a Kazinczy-féle példányt. De nem akkor volt ez kezei között, mikor még a Kazinczy birtokában volt (1807-ig), hanem jóval azután, mikor már a sárospataki főiskolai könyvtár tulajdona lett. Toldy, a sárospataki könyvtári emlékkönyvben olvasható följegyzése³ szerint, 1856 szeptember hó 26., 27. és 28-án, továbbá október elején⁴ búvárkodott itten s bizonyosan ekkor volt kezében a Kazinczy följegyzésével ékeskedő német eredeti.

3. Toldy a Mészáros fordítását bizonyosan összehasonlította a német eredetivel. Minden bizonnyal Sárospatakon, hol mindkettő kezeügyében

¹ Egyet. Phil. Közl. III. évf. 1879. 44. l. A Kártigámhoz írott bev. 8. lap.

² Kazinczy 1807-ben a szerzőt, mint fentebb láttuk, a sárospataki főiskolának eladott könyvek katalógusában *pseudonym*-nek nevezi.

³ A följegyzés egész terjedelmében így hangzik: «Toldy Ferenc M. K. Egyetemi Könyvtár Igazgatója és M. Acad. Titoknok 1856. Sept. 26. 27. 28. nagy tanúsággal és hálával használta a hazafiúi áldozatosság és tudomány szeretet e magasztos intézetét.»

⁴ Danielik: Magyar írók. II. 326. l. (Erdélyi János cikke).

volt. Hogy «a magyar és német földolgozás (Heinrich szerint Menander regénye egy francia művön alapszik) viszonyáról nem szól s hogy az eredetire egyáltalában nem reflektál», annak, szerintünk, az lehet az oka, hogy állítását (t. i. hogy a Kártigám németből tétetett által) nem tartotta szükségesnek okadatolni, bővebben fejtegetni. Elégnek tartotta az eredmény közlését.

Eredményül megállapíthatjuk, hogy Kazinczy Toldy előtt már 76 évvel (1791-ben) felfedezte, hogy a Kártigám németből fordított regény s az ő megállapítása, Toldy közvetítésével (1867.) terjedt el irodalmunkban.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Toldi Szerelmének forrásaihoz.

Lajos király, mikor álruhában Rozgonyi Pálnál időzik, ezt írja fiúsító levelében (Toldi Szerelme I. É. 33. verssz.):

•Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lánya,
Fiú gyanánt lészen apja vagyonába' —
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Disze, fentartója a Rozgonyi névnek. •

Szinnyei Ferenc «Arany Toldi Szerelmének forrásai» c. tartalmas értekezésében erre a helyre vonatkozólag azt írja, hogy a fiúsítás Arany leleménye. Említi, hogy Szilágyi István egyik levelében (1851 júl. 5.-én kelt) két konkrét adatot közölt Arany Jánossal annak igazolására, hogy Lajos csakugyan fiúsított saját felelősségére, a törvény félretételével. Mint Szilágyi említett levelében olvashatni, az egyik adat Szikszai Péter mester leányára, a másik János főajtónálló leányaira vonatkozik. Rozgonyi-lány fiúsításáról azonban nem szól Szilágyi, akinek nem is volt más célja a két adat felkutatásával és közlésével, minthogy a hasonló esetek az epikai hitel szempontjából erősítsék a Lajosnak tulajdonított — voltaképen törvénytelen — cselekedet valószínűségét.

Arra, hogy mért szerepelnek épen a Rozgonyiak az eposzban, Sinnyei értekezése sem terjeszkedik ki. Pedig ez a szerepeltetés sem történt egészen alap nélkül. A történeti hűség követelményeinek ugyan már avval is eleget tett Arany, hogy olyan család sorsával foglalkozik költeményében, mely I. Lajos király idejében élt és virágzott, sőt egyenesen neki köszönhette újabb emelkedését. (Rozgonyi László 1350-ben I. Lajos királytól ius gladii-t kapott: Budai, Polg. Lex. III. k. 187. l.) De az epikai hitel fanatikusának ez nem volt elég; volt neki adata épen egy Rozgonyi-leány fiúsítására is. Ezt Budai Ferenc Polgári Lexikonában olvasta, abban a könyvben, mely oly jelentős helyet foglal el a Toldi Szerelme forrásai között. A fiúsító király itt is Lajos, de nem I., hanem II. Lajos. Az illető hely különben így szól (III. k. 210. l.):

•Rozgonyi István . . . A' több Rozgonyiak vagy általjában, vagy legalább férjfi mag nélkül hagyván itt e' világot, rólok igen sok jószág szállott erre az Istvánra. Kétszer házasodott . . . Első házassága három

magzatokkal lett ugyan gyümölcsös, de azok közül csak az egy Katalin ért annyi időt, hogy Etsedi Bátori Andrásához mehetett férjhez.» Második feleségétől született leánya «élete első virágjában elhervadt. Így aztán azon kezdett gondolkodni, miképpenn szállíthassa birtokát maga leányára 's vejére, Bátori Andrásra, mellyek az ő halála után, az ország törvénye szerint, a Királyi Fiskusra vólnának maradandók. Addig esdeklett hát II. Lajos Király előtt, míg az neki 1510. eszt. megengedte, hogy leányára 's vejére hat várakat hagyjon.»

Minden valószínűség szerint ide vezethető vissza, hogy Arany épen a Rozgonyi-család fiúsítási ügyéről szól eposzában. Ezt a nevet találjuk különben már a Daliás Idők-ben is, mely 1851-ben, a Losonci Phoenixben jelent meg, tehát ugyanazon évben, melyben Szilágyi levele kelt. Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy a fiúsítás ötletét, vagy legalább annak a Rozgonyi-névhez kötését Arany a Polgári Lexikonból vette. Az aggodalmaskodó Szilágyi István aztán utólag szolgált az igazolással, kimutatván adataival, hogy ilyen, törvény ellen való cselekedet fényleg kitelhetett I. Lajos királytól is.

SZEMKŐ ALADÁR.

IRODALOM.

Katona Lajos irodalmi tanulmányai. I—II. kötet. Budapest, 1912. 405. és 417. l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság.

•Beöthy Zsolt és Vargha Gyula urakat illeti meg első sorban az érdem, e két kötet megjelenéséért. Az ő eszméjük volt, hogy Katona Lajos szétosztan megjelent tanulmányai összegyűjtessenek, az ő ajánlatukra határozta el közrebocsajtásukat a Kisfaludy-Társaság». Ezt írja Császár Elemér a két kötetes kiadvány Utószavában s vele együtt mi is valljuk a nevezettek ebbeli érdemét. Részönet a Kisfaludy-Társaságnak is, hogy összegyűjtve, könnyen hozzáférhetővé s szélesebb hatásra alkalmassá teszi egyik legnagyobb tudósunk hagyatékát s köszönet Császár Elemérnek is, ki a kegyelet melegségével írta meg a kiadvány elé az elköltözöttnek.vonzó s adatokban bővelkedő életrajzát s kiválogatta és jegyzetekkel látta el a közlésre alkalmas anyagot. Az első kötet elején közölt arcképről a néhai tudósnak emlékezetünkben még híven élő képmása néz reánk s meghatva nyitjuk fel a könyvet, egy gazdag, s tőlünk az élet derekán, gyümölcsözése legszebb idején elszakított szellemnek bőséges magtárát.

Az első kötet *Folklore* címen teszi közzé Katona Lajos néhány alapvető nagy tanulmányát (A népköltés a néplélektan tárgykörében; A népmeséről; A magyar népmeséről szóló irodalom; A meseszöveget legközelebbi feladatairól, Magyar népmese-típusok) s némely részletkérdéseket tárgyaló folklorisztikai dolgozatát (Két magyar Cymbeline-mese és rokonaik; Ludas Matyi; Az Akastyán-hegyről; A kedd asszonya). A második kötet tartalma két cím alatt oszlik meg: *Irodalomtörténet, Mythologia* az egyik csoport s ez közli az összehasonlító irodalomtörténet feladatai címűn kívül a magyar irodalomtörténetet is közelebbről érdeklő öt nevezetes tanulmányt (a *Gesta Romanorum*; Temesvári Pelbárt példái; Hrotsuitha Dulcitiusának régi magyar fordítása; Petrarca bűnbánó zsoldárai a *Festetics-codexben*; Túlvilági látomások *codexeinkben*), a magyar mythologiai tudományhoz alapvetésül szolgáló két nagy értekezést (Myth. irányok és módszerek; A magyar myth. irodalma) s még két összehasonlító irodalomtörténeti dolgozatot (Régi gyöngyök új foglalatban; Shakespeare Cymbelineje). A másik csoport: *Folklore-Kalendárium* címen egyesít tizenhárom kisebb cikket, melyek lapokban (Pesti Napló, Hazánk, Köztelek, Élet) jelentek volt meg 1893, 1894, 1895-ben s bizonyos kalendáriumi napokhoz fűződő népszokásokat vezetnek vissza vallástörténelmi forrásaikhoz. (A húsvéti bárány; Fagyos szentek; Mikulás, Krampusz et Cie; A karácsonyi ünnep történetéhez; stb.) Az összefoglaló cím magától Katona Lajostól származik. •Katonának ugyanis — írja a kiadó — az

volt a terve, hogy e cikkek fölhasználásával — egy teljes folklore-kalendáriumot szerkeszt, amelyben az egyes nevezetesebb dátumokra vonatkozó népszokásokat, hiedelmeket és babonákat naptári rendben összeállítva leírja és megfejtje. A hiányzó cikkek megírása elmaradt.» Tervrajzát azonban két ízben is elkészítette Katona, s a kiadó e tervezeteket közli is az első kötet végén. Ez a rész valóságos novum, hiszen a mondott helyeken eldugva lappangtak e kedves kis tudós-miniatűrök s e sorok írója bizonyára nem az egyetlen, aki most, e kiadványban vesz róluk tudomást először, nagy gyönyörűséggel. Katona Lajos irodalmi munkásságának az aprólékosságig pontos és részletes bibliografiai táblázata (II: 375—392. lapig), Jegyzetek és kimerítő Névmutató fejezik be a kitűnő kiadványt. A bevezető életrajzról megjegyzendő, hogy nem azonos szerzőnek Katona felett mondott emlékbeszédével: az emlékbeszéd csak kivonata e terjedelmesebb életrajznak.

Ami az egyes cikkek közlése módját illeti, a kiadó, ahol csak tehetette, Katona kézirátványainak a szövegét, s általában az újabb változatot követte. Katona u. i. átjavíttatta régi cikkeit, s a kiadás, igen helyesen, ez átjavított szövegeket közli. Különösen erősebb átalakításon ment át Katona egyik legkorábbi tudományos dolgozata, az *Ethnographia*, *Ethnologia*, *Folklore* című (1890); átdolgozott alakjában is megjelent már *A népköltés a néplelektan tárgykörében* címen, a Budapesti Szemle 1910.-i évfolyamában. A kiadás csak az utóbbi változatot adja, de a nevezetesebb eltéréseket gondosan közli a jegyzetben, hogy a réginek némely fontosabb megállapításai ne menjenek veszendőbe. Hasonlóképp közli azon jegyzeteket is, melyeket *A népmesékről* szóló tanulmányához csatolt, megjelenté óta, a megboldogult. *A Magyar Népmese-típusok* hárommal (XVII—XIX.) megszorodva látnak most napvilágot a hátrahagyott kéziratok felhasználásával. A *túlvilági látomások kódexeinkben* c. dolgozat sem a nyomtatott szöveg, hanem egy annál teljesebb fogalmazvány alapján jelenik meg ezúttal. A jegyzetek mindezen eltérésekről értesítenek. (Jegyzetekről lévén szó, egy — nyilvánvalóan — sajtóhibára itt hívom fel a figyelmet. Az 1894 ápr. 5.-i dátum, vagy a szövegben — I: 323. l., vagy a jegyzetben — I: 405. l. — hibás.)

Majdnem teljesen elősoroltam fentebb a kiadott cikkek címeit. Mennyi gazdagság csak ez is! De mennyinek kellett még elmaradnia! A kiadó keze kötve volt, válogatnia kellett. S ha már nem közölhetett mindent, választását helyeselnünk kell. Mellőzött nagyobb tanulmányai (Temesvári P. példái; Sz. Katalin legendája, stb.) önállóan is megjelentek s könnyen megszerezhetők; a szépszámu kisebbeknek pedig, kivált amelyek kódex-irodalmunk forrásait kutatták fel, maradandó értékük eredményeikben van s a szaktudomány dolga, hogy megjelenésük helyén szükség esetén felkeresse s módszeres iskolázás céljaira kiaknázza. Ez a kiadvány azonban nem a szaktudomány céljait tartja szem előtt, bár szükségképen szolgálja azokat is. A kiadó a művelt laikusokra, a nagyközönségre gondolt. Én ugyan azt hiszem, hogy a nagyközönség, ha kezébe kerül e súlyos két kötet, annak jelentékeny részét, amint legalább egy tanulmányra vonatkozólag a kiadó is sejtí, csak *átlapozásra* fogja méltatni; s bár arról is

meg vagyok győződve, hogy tudós művek kiadásába a nagyközönség szempontjait nem kellene belekeverni: ezúttal nem látom káros következményét e szempont kitűzésének, hiszen Katona Lajostól nem lehet összeválogatni olyat, aminek szaktudománybeli értéke ne volna, s másfelől, mint e kiadvány is igazolja, lehet összeválogatni olyat, ami a szakbeli specialisták körén jelentékenyen túlhaladva, szélesebb körű tudós közönséghez is jótékonyan szólhat. Tudós közönséghez, de nem az ú. n. nagyközönséghez. Nemcsak a folklorista, nemcsak az összehasonlító litterátor, hanem a nyelvész, a történet —, sőt a természettudós, a pszichológus, a bölcész, a theológus is bő okulást szerezhet e kiadott művekből. Ily egyetemes tudós-érdekénél fogva kivált az első kötet anyagát tartom szerencsésen összeválogatottnak, mert az foglalja magába a népköltészetre s főleg a népmesékre vonatkozó alapvető s nagy elméleti távlatokra kitekintést szerző tanulmányokat.

Természetes, hogy Katona tudományos munkásságának e két kötetből kialakuló képe nem lehet teljes, hiszen nagy jelentőségű tanulmányok egész sora hiányzik belőle s fogyatékos épen az a tanulmánycsoport, a magyar irodalomtörténetieké, mely Katona tudományos munkásságának utolsó szakaszát jellemzi. De hogy e kép nemcsak teljes, hanem eléggé jellemző sem volna, amint a kiadó szerényen állítja, nem mondhatnók. Katona egész tudományos természete, módszere és iránya, bármely területre vetődik is, sokkal egységesebb, semhogy reá, hacsak kiragadott részleteiben is, jellemző ne lehetne. Az igaz, hogy a két kötet belső arányai nem tüntetik fel híven, mennyiségileg, Katona tudományos munkájának szakok szerint való megoszlását: a folklore e kiadványban túlteng az irodalomtörténet rovására, — mindamellett, ami itt közölve van, az mind egyaránt jellemző, hű ismertetője a kitűnő tudósnak s a folklorisztikai tanulmányokból bő aratás jut az irodalomtörténetnek is, mely pl. Katonának a népköltészet körébe vágó meghatározásait többé nem hagyhatja figyelmen kívül. Jellemző adatokkal szolgál e két kötet annak a megismerésére, vagy legalább megsejtésére is, amit a tudomány objektivitása rendesen eltakar, ami pedig épen ily nagyarányu tudósban érdekel bennünket különösen: értem az egyéniséget, azt az emberi lelket, melynek legnemesebb törekvései találtak kielégítésre a tudós foglalkozásban. A költő mikor műveket alkot, egyszersmind önmagát is kifejezi: a tudós azonban nem, vagy csak véletlenül, s annál kevésbbé, mennél igazibb, mennél exaktabb, mennél filológusabb tudós. Mindamellett önkénytelenül is kerülnek művére bizonyos jelek, melyeken át egyéniségére, erkölcsi felfogására, világnézetére nyílik bepillantást engedő rés.

Elég szép számmal idézhetnénk e két kötetből is Katona egyéni jellemét feltáró sorokat. Megsejtenők belőlük a múlthoz, s kivált a keresztény középkor hagyományaihoz némi költői romanticismussal vonzódo vallásos kedélyt, az életnek minden jelenségével szemben kritikai éberségű életbölcselet, a sok csalódáson és küzdelmen átment, mély érzésű, de sohasem szentimentális férfit, s megismernők a magyar hazafinak legfelsőbb rendű típusát, nem azt a hangos kérkedőt, kivel tele van politikai köz-

terünk, nem is azt a kenetést, ki nemzeti jelszavak hangoztatásával önnön boldogulása útját egyengeti: hanem a nagyműveltségű, fáradhatatlan önfeláldozású munkás embert, a «kiművelt emberfő»-t, aki, midőn szaktudománya filozófiai mélységeibe ereszkedik alá, férfias áhitattal győződik meg róla az eszme világánál, hogy a tudós munka, melyet «csendes dolgozó szobája szűk falai közt» végez, egyaránt emeli a nemzeti s az egyetemes emberi műveltség színvonalát. Szebben, eszmeibb alapon, művelt emberhez illőbben s férfiasabb bizonyossággal alig szólt valaki a nemzetiség nagy kérdéséről, mint Katona Lajos egyik legnagyobb arányú tanulmánya végén (A népköltés a néplelektan tárgykörében), midőn vizsgálódása legmélyére jutva el, így végezi: «A népköltés, néphit és népszokás e tanulmányából, más nemzetek hagyományával egybevetéséből ugyanis egy nagy tanulság szűrődik le. Az, hogy nemcsak «nyelvében él a nemzet», mint a szállóigévé lett igazság, de csak féligazság hirdeti, hanem mind abban, amit részben a nyelv által, de részben egyéb úton is a nemzet lelke értékeset teremtet . . . Tehát szokásaiban és erkölceiben, történelmi viszontagságainak az önfenntartásra, a sajátlétűség megőrzésére célzó minden mozzanatában, azt biztosító minden intézményében is; e szerint politikai eszményeiben és törekvéseiben is mindaddig, amíg azok e célra irányulnak, azt soha el nem vétik. E cél pedig társadaloméleti kifejeződésében a nemzeti függetlenség mellett elérhető legnagyobb egyéni szabadság és jólét, a nemzeti színezetű erkölcsi és értelmi műveltség alapján. Erre kell vállvetett munkával igyekeznie mindenkinek» . . . S ha mindnyájunk «egyesített, egy célra törekvő munkája az egymástól tanuló, egymáson épülő nemzedékek során közelebb jut a nemzeti ideál megvalósításához, azzal az egyetemes emberiségnek is megtette a tőle telhető legjobb szolgálatot.» E sorokban sincs semmi érzélgés, de egy pillanatig sem kételkedhetünk benne, hogy a néphagyományok e történelmi érzékű nagy tudósa, midőn a leueurópaibb, egyszersmind a legmagyarabb, legnemzetibb munka szolgálatában örölte meg magát a halálnak. Azt mondják, munkája töredék; s igaz is, hogy nem juthatott el a betetőzésig; de adjon az Isten nekünk sok ily töredéket.

Stilusa, a kiadó szerint tömör ugyan, de nehézkes is. Nem nehézkes, csak súlyos, mert gazdag tartalmú. De mindig világos, és mindig tiszta szerkezetű, melyet fejtorés nélkül, élvezettel követhetni. Ha nem franciás könnyedségű is, viszont minden német betűrágástól is igen távol van. Ami meglep benne, s ami már Katona gyors, de talpraesett élőbeszédében is mindig meglepett s most könyve olvasásakor is lépten-nyomon csodálkozásba ejt: mondatai szokatlan teherbírása. Más-más tudománykörből kiemelt súlyos nagy fogalmak oly bűvészi könnyűséggel helyezkednek el bennük a maguk logikai helyén, amely könnyűszerrel rakosgat el más közönséges ember egy-egy legmindennapibb szót. Más talán órák hosszat elvesződne a megfelelő szó keresgélésével s a mondatba illesztésével, mikor Katona tájékozott biztossággal már utána nyúlt, mint gyakorlott szedő a betű után. A szaktudományok egy egész rendszerében otthonos: fogalomkincse az átlagot végtelenül meghaladó mértékben gazdag s legaprólé-

kosabb részleteiben, sokoldalú összefüggéseiben s filozófiai alapjaiban teljesen tisztázott. Nagyon sokat s nagyon szabatosan tud. De bír vele s akkor sem tévóázik, ha kifejezésére kerül a sor. A mondat teherbírása végeredményben a gondolaté, s e törékeny emberben fölöttébb erős volt a gondolkodás, melyet nagy gyakorlatú logikusság s bámulatos ismereti tartalom jellemez.

Keresem a szót, mellyel röviden meghatározhatnám Katona tudományos munkásságának lehetőleg egész területét. Az ő szövegében találom meg: *egyetemes filológia* (II: 7) a neve; tárgya szerint pedig nem egyéb, mint „az emberi érzés és gondolkodás oknyomozó története” (II: 301).

GALGÓCZI GYÖRGY.

Váczy János: Tompa Mihály életrajza. Budapest, 1913. 303 l. Kiadja a M. T. Akadémia.

Váczy János Tompa egyéniségének fejlődését és költészetét ismerteti meg velünk. Munkájának előbbi része nem volt túlságosan nehéz. A költő életére vonatkozólag oly sok adat, levél, visszaemlékezés áll rendelkezésünkre, hogy a ránk maradt anyagot csak rendezni kellett. Munkájának ezt a részét jól végezte Váczy. Lelkiismeretesen, pontosan összegyűjtött és feldolgozott minden Tompára vonatkozó adatot. Munkájának elolvasása után mégis az az érzésünk támadt, hogy e túlságba vitt lelkiismeretesség és pontosság inkább hátrányára van az életrajznak, mint előnyére. Egyes helyeken szerves egésszé nem fűződő epizódtömegek kerülnek elénk, más helyeken a túlságosan aprólékos feljegyzések semmivel sem járulnak hozzá, hogy közelebb jussunk Tompához, az emberhez és költőhöz. Igazolásul nagyon sok példát hozhatnék fel, de csak néhányat említek meg szavaim megvilágítására. Szükségtelennek látom pl. a költő diákkori megbotoztatásának részletes történetét. Sárbogárdi tanítói fizetésének részletezése, első kártyavesztésének históriája, Tompának és Erdélyinek hosszadalmasan előadott összeütközése olyan epizódok, amelyek bátran elmaradhattak volna. Különösen sok az epizód és részletezés a költő férfikoráról szóló fejezetben. (Pályája delelőjén.) Hibáztatjuk azt is, hogy nagyon sok helyet szentel Tompának, mint papnak. Ha ezt azért tette volna, hogy a költészetében uralkodó tanító és prédikáló vonásokat magyarázza, helyesebben eljárását. De Váczy költészetétől *függetlenül* is sok helyet szentel papi működésének, paptársaival való ellenségeskedéseinek, majd kibékülésének ismertetésére. Tompa elsősorban költő s életrajzában is főleg azok a vonások érdekelnek, amelyeknek erős hatásuk volt költészetére. Az epizódoknak csak akkor van létjogosultságuk, ha hatással vannak az egyéniség kialakulására, vagy ha költői alkotások forrásai.

Az allegóriák tárgyalásának aránylag kevés helyet szentel az író, holott épen az allegóriák és más hazafias költeményei voltak legnagyobb hatással kortársaira. Hatással vannak ma is, mert örök emberi érzelmeket, megújuló és megújulható fájdalmakat vagy reménységeket fejeznek ki. Az allegóriákról szóló fejezetnek nem kellett volna megelőznie a Tompa férfikoráról szóló szakaszt. Helyesebb lett volna az allegóriákat az életrajzi adatok után és alapján tárgyalni.

Nagyon részletesen és aprólékosan foglalkozik Váczy a népregékkel és mondákkal, pedig az Arany halála óta lefolyt évtizedek Tompa költészetének épen e részét halványították meg legjobban. E költeményeinek a költő korának hangulata, társadalmi és politikai törekvései adtak nagy értéket. Ezt különben Váczy is érzi. Maga mondja: «Valóban inkább a kor hangulatának tulajdoníthatjuk azt a nagy sikert, melyet Tompa első kötete aratott, semmint a művek igazi becsének.»

Tompa lantos költészetéről szóló szakaszban világosan láttatja velünk Tompa lírai költészetének forrásait, hatásait, erejét és fogyatkozásait. De itt kénytelen a már letárgyalt allegóriák egy részét újra emlegetni. Itt látszik, hogy nem lett volna szabad különválasztani és messzire eldobni az allegóriákat a lantos költészetéről szóló fejezettől.

Rámutatunk Váczy könyvének kisebb-nagyobb fogyatkozásaira. Szándékosan kerültek az akadémuskodásnak látszó apróbb kifogásokat, melyek minden terjedelmesebb műben megtalálhatók. Ha a maga egészében nézzük a könyvet, elmondhatjuk, hogy Tompa életének pontos rajzát és működésének részletes, mindenre kiterjedő ismertetését találjuk meg benne.

LÉNGYEL MIKLÓS.

Vértessy Jenő: A magyar romantikus dráma. (1837—1850.)
Budapest, 1913. A M. T. Akadémia kiadása.

Egyelőre ne vessünk ügyet a címben foglalt «romantikus» szóra. Vértessy Jenő arra az igen megbecsülendő munkára vállalkozott, hogy megírja a magyar dráma — és mellesleg: a pesti magyar színészet — történetét, az állandó színház megalakulásától körülbelül a szabadságharcig. Az alapvető munka után, melyet Bayer József két nagy művében elvégzett, valóban el kellett már következni az utódok munkásságának: ki kellett tölteni a Bayer alkotta kereteket. És a magyar dráma történetének az a fejezete, melybe most Vértessy elmélyedt, a legizgatóbban érdekes fejezet. 1837 — ez az az év, mikor a színműírás már nemcsak Kisfaludy Károly-szerű kivételes esetekben, de általánosságban megtalálja természetes alapját, az állandó színpadot és állandó közönséget. Az imaginárius közönség helyett megkapja az író a közvetlenül reagáló, tapsával vagy távollétével félreérthetetlenül ítélkező közönséget, melyet tehát nemcsak az író nevel, de maga még inkább neveli az író. Innen kezdve tehát nemcsak idegen írói hatásokat és a korszellem általános reflexeit kereshetjük színpadi íróink műveiben, de magának a körülöttük folyó életnek, a színházi közönségnek gondolkozását, követelményeit is. Alacsony hajsza még nem folyik a közönség kegyéért, — a játék egyelőre nem érné meg a gyertyát, — de számolni már kell vele. A boldog felelőtlenség korának vége; az írónak is, a színésznek is van már veszténivalója. Ezért szép és érdekes ez a kor, ez az átmenet Thespis kordéja és az üzleti színház között.

Vértessy lelkiismeretes gonddal alapozza meg munkáját, áttekintést adván a magyar dráma történetének kezdetétől a tárgyál választott korszakig. Aztán egy mozaikszerűen összerakott fejezetben sok szempontból sikerül jellemeznie ezt a korszakot, eleven képét adván — ami szinte

újságszámba megy — az írók életviszonyainak, anyagi szempontból is. Az egész munkán keresztül gondolja van arra, hogy ne csak mint koruk többé-kevésbé tipikus gyermekeit, de mint egyéneket is bemutassa, egymástól megkülönböztesse alakjait.

Két különálló, sehova be nem illeszthető nagyságnak: Katonának és Telekinék tárgyalása után tér át a korszak tulajdonképeni evolúciójának jellemzésére. Ezt az evolúciót — némileg a kronológia rovására is — a drámai műfajok egymásutánjával érzékelteti. Kezdi a romantikus történelmi drámán (Vörösmarty és iskolája), áttér a társadalmi színműre, a vígjátékra és végül a népszínművet tárgyalja. Ebben látja tehát a romantika evolúcióját, «mely a nemes és őszinte pathosztól a népies színmű ösvényéig vezetett» (292. l.).

Az egyes darabok külső történetét eszthetikai elemzéssel köti össze. Beszámol a kortársak és az irodalomtörténet értékeléseiről, de mindig megvan a maga önálló véleménye. Hogy ezt kifejthesse, néha érdemén felül hosszan kell egy-egy gyöngye darab tartalmát ismertetnie, — de ezért nem kárhoztathatjuk, különösen, mivel akárhánynak csupán sugópéldánya maradt fenn és nagy a száma a valaha kiadott daraboknak is, melyeket még irodalomtanárok sem igen ismernek. Ítéleteiről természetesen minden tájékozott olvasónak más-más lehet a véleménye (ilyesmin sohasem volna szabad vitatkozni), a fő az, hogy szempontja helyes. A korba be tudja állítani az írók és aztán — «az esztetika nem abból áll, hogy a munkát, mellyel foglalkozunk, iskolai dolgozatnak tekintsük s vörös ceruzával javítsuk ki a hibáit. Ugy kell venni őket, amint vannak. Kisérjük, magyarázzuk és gyönyörködünk benne. Adatok hajszolása, kétes pontok földerítése, anyaggyűjtés nehéz és fárasztó munkája után ez a mi fölfrissítő szellemi tornánk» (107. l.).

A könyvet a színeszetnek 1848-ig való vázlatos áttekintése zárja be. Azt a nehéz munkát: a színész örökre elhangzott szavainak, elmúlt gesztusainak a kortársak véleményén, a színész elméleti nyilatkozatain épülő rekonstrukcióját a lehetőség határain belül sikerült elvégeznie. Sokismeretű egyenlet ez — honnan tudhatjuk, milyen volt az a hang, az a gesztus, amit Bajza túlzottnak, Vörösmarty igaznak, a Pesti Divatlap felségesnek, a Honderü talán nevetségesnek tartott?

Most pedig, a könyv végére érve, jusson ismét eszünkbe, hogy a *romantikus* drámát ígérte a cím. És itt van egyetlen lényeges kifogásom: a könyv többet is, kevesebbet is adott, mint amennyit ígért. Többet, mert teljesnek mondható képet adott tizenöt év történetéről, de kevesebbet, mert a drámának éppen romantikus oldalait nem világította meg eléggé. Igaz, hogy ezek a gyöngébb oldalak. Nem foglalta össze sem egyes írók jellemzésében, sem az egész kor rajzában, hogy mi bennük vagy a korban a közös romantikus vonás; ez is, az is szerepel, külön, sokszor a háttérben, de minden szintézis nélkül. És a külföldi hatások! Hiszen volt egy német romantika, amely hatott a mi drámánkra, a francia romantikával két élesen elváló, világfelfogásában más-más korszaka, melyek közül az első nem volt drámai, a második annál inkább a drámában csúcsosodott ki: mindezeket, a belőlük átvett vagy nem vett külsőségeket, átvett vagy

nem vett eszméket, világfelfogást, s végül a mindezekből és a mi speciális viszonyainkból kialakult külön magyar romantikát össze kellene már egyszer foglalni egy világos, áttekinthető képbe. Ezt a képet az olvasó maga száz dráma elemzéséből és ezer apró adatból összeállítani sohasem fogja. Hiszen ez volna legvégső fokon az irodalomtörténet tudósának, az esztétikusnak az igazi feladata; csak ezért a *resumé*-ért érdemes az anyaggyűjtéssel kínlódnia! És ezért kell az irodalomtörténetírónak egy kicsit művésznek is lenni, hogy egy ilyen összefoglaló képet meg tudjon látni és nagy vonásokkal meg tudja festeni. Akiből ez a művészet hiányzik, ne is fogjon adatgyűjtésnél egyébhez, mert csak frázisokat fog írni. De aki a részletekben olyan helyes esztétikai álláspontra tudott helyezkedni, mint Vértessy, az — mért nem próbálja meg?

BENEDEK MARCELL.

Toma István: Élet és irodalom. Budapest, 1914. 556 l. Kiadta az Élet irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

A Bibliotheca Vitæ egyik értékes kötete: emléksorok, tárcák, elmélkedések, novellák, értekezések gyűjteménye. Szerzői keresztény világfelfogású írók, tudósok és közéleti előkelőségek, akiknek arcképeit is bemutatja a vállalat.

A közlemények közül közelebbről érdekel bennünket *Bartha József* dolgozata: *Újabb vélemények a Toldi-mondáról*. Bartha cáfolja Birkás Géznak azt a föltevését, mely szerint a Toldi-monda idegen eredetű s az olasz és francia Rainouart-mondák hatása alatt keletkezett volna. (Etnographia, 1912. évf.) A hasonlóságot nem vitatja el, de kiemeli a lényeges eltéréseket is, egyben felhívja a figyelmet Wertner Mór Toldi-kutatásainak felületes-ségére. (Akad. Értesítő, 1913. évf.). Wertner saját bűvárlatai eredményeképpen 18 olyan oklevelet mutatott be az Akadémia előtt, melyek közül 14-et már régebben felkuttattak a szakemberek. Tanuláságul mindebből levonhatjuk, hogy aki valamely tudományos kérdésben mások munkásságával nem törődik, maga gyakran fölösleges kutatásokat végez.

Madarász Flóris: Az új magyar drámákról közli egyik régebben megírt dolgozatát (ism. folyóiratunk: II. 296.), *Prónai Antal: Czuczor Gergely budai fogságáról* értekezik. Az utóbbi választékos formában megírt cikk, egyúttal értékes adalék Zoltvány Irén Czuczor-életrajzához. Czuczor vonzó egyénisége, e dolgozat ismeretlen adatai alapján, még nemesebb körvonalakban áll előttünk.

A *ma irodalmáról* és az új keresztény irodalomról *Radványi Kálmán* tollából olvasunk egy tanult főre valló, de szokatlan hangú, túlságosan konzervatív világnézetű tanulmányt. Radványi kikel az irodalmi és művészeti eltévelyedések ellen s rámutat a modern irodalomnak néhány — szerinte — veszedelmes aberrációjára. Ilyen veszedelem volna a sokat emlegetett l'art pour l'art, s ilyen a túlhajtott naturalizmus. Cikkíró szerint minden költői, művészi, filozófiai elv és igazság csak annyit ér, amennyire az élet harmoniáját, a cselekvések szépségét s világszemléletünk tisztaságát szolgálja. Az írónak nincs joga akármire hozzányúlni: csak azt szabad megírnia, ami emel, tisztít, nemesít, erősít, szépít. Az individualiz-

mus túlzásai, az erőtlenség, ideáltalanság, örömtelenség és cinizmus térfoglalása a modern élet betegségeinek penészvirágai. «Molnár Ferenc darabját, az Ördögöt, amely a tisztességet, a társadalmat és családot szilárdontartó erkölcs arculecsapása, több mint kétezerszer adták: színrekerült Turinban, majd bejárta egész Olaszországot, játszották Bécsben, Berlinben, New-Yorkban, ahol egyszerre nyolc színház műsorán szerepelt; végigjárta Amerikát, Oroszországban huszonkét színtársulat játszotta; előadták norvégul Krisztiániában, dánul Kopenhágában, hollandul Amsterdamban, csehül Prágában, lengyelül Varsóban, Lembergben, románul Bukarestben, horvátul Zágrábban. Előadták angolul a délafrikai Transvaalban és az ausztráliai Melbourneban, a kisázsiai Szmirnában és Tokióban is... Ime egy immoralis, de bámulatos művészi készültséggel megírt magyar színdarab sikere! Tessék ez ellen újságcikkekben és toasztokban küzdeni! Ez ellen a küzdelemnek csak egy módja volna eredményes: az, hogyha valaki ugyanilyen művészi erővel és zsenialitással írna egy színdarabot, amelyben a lélek nemesebb erői, a szív tiszta hajlamai, a lelki fegyelmettség egészséges energiái volnának beleállítva a dráma mechanizmusába.»

Szent igaz: Molnár Ferenc darabja valláserkölcsi szempontból kétségbevonhatatlanul immoralis, s ugyancsak immoralisak az utóbbi évtized legjobb regényei és drámái. De ha a szerző maga is belátja, hogy az irodalom ritmusát az élő emberek szívdobogása adja; ha a szerző maga is hangsúlyozza, hogy az eleven irodalom idegszálain a kor fájdalmai, örömei, vajudásai rezdülnék végig: miért csodálkozik és miért háborodik fel az ilyen merészebb felfogású műalkotás sikerén? «Amikor irodalomról beszélünk, akkor szívekről beszélünk és emberekről, akiken át leszűrődött egy nemzedék minden ideálja, minden ambíciója, minden lelki emóciója.» Ki tagadhatná, hogy egy Ibsen, vagy egy Anatole France műveiből a legnemesebb világfelfogás vagy legalább is az emberi korlátoltság, rosszindulat és farizeizmus megrendítő gyűlölete árad s ez a jóért és igazért odaadó emberszeretettel küzdő művészi humanizmus nem ér-e többet minden ú. n. egészséges lelkű, virágos és napsugaras irodalomnál? Eszünk ágában sincs Molnár Ferencet a külföld szellemi nagyságaival összehasonlítani — ahhoz ő túlságosan könnyű fajsúlyú — annyi azonban bizonyos, hogy munkái eredeti, sőt helyenkint művészi képét adják ezek gondolkodásának és tízezrek érzelmének. S ez kétségtelen érdem.

Ami szerzőknnek azt a kijelentését illeti, hogy az írónak nem szabad tollát «bemocskolnia» társadalmi betegségek és egyéni lelki vergődések rajzaival: ezt a felfogást nemcsak az írói szabadság, hanem a tudomány nevében is leghatározottabban visszautasítjuk. Előírni a költőknek hogy miről kell dalolniuk? Harmoniát hazudtatni velük, mikor az élet tele van zűrzavarral és jajkiáltásokkal? Mindent lehet, csak ezt nem. Szabad heves hangon kritizálni a művészetlenséget, szabad kíméletlenül dörögni a kárhóztos új szellem ellen, de kiközösíteni azokat az író-művészeket, akik nem egy vizen eveznek velünk, nem szabad. Ez jóval több volna, mint a régiek cenzurája.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1913. évf. 12. sz. — *m.: Eötvös József báró és a szabadkőművesek.* Cáfolja a szabadkőműveseknek azt az állítását, mely szerint «bár Eötvös sohasem volt szabadkőműves, de egész gondolkodása és munkássága a szabadkőművesség szellemében folyt le».

A Hét. 1913. évf. 48. sz. — *Vadász Miklós: A hetvenéves Kiss József.* Igen sikerült arckép. — *Jankovich Béla: Kiss Józsefhez.* A miniszter üdvözlő levele, melyben közli a jubilánssal, hogy arcképét megfesteti a nemzeti közgyűjtemények számára. — *Herczeg Ferenc: Kiss Józsefnek.* Üdvözlő sorok. — *Kosztolányi Dezső: Kiss József útja.* Hangulatos áttekintés K. J. pályafutásán. — *Mihályi József: Az iskolák költőjéről.* Kiss Józsefet legelőbb az ifjúsági önképzőkörök kapták fel. Kontot Simon Judit szorította le a szavaló pódiumról.

Az Érdekes Ujság. 1913. évf. 38. sz. — *Kiss József jubileuma.* A költő hetvenedik születésnapja alkalmából: arcképek, hasonmás.

U. i. 41. sz. — *A magyarság igazi nagykövetei.* (Vezércikk az Érdekes Ujság karácsonyi irodalmi mellékletében.) A névtelen cikkíró szerint (kinek soraiból, sajnos, százezrek merítik irodalomtörténeti és kritikai tudásukat) a magyar írók közül mostanáig legfeljebb ha Jókai Mórt ismerték a külföldön. Ő volt egyetlen irodalmi nagykövetünk. «Most azonban változott a helyzet s alig van náció, beleszámítva a franciát, az angolt és a németet is, melynek a külföldön annyi jól akkreditált nagykövete volna, mint a magyarságnak. Hiszen elégséges csak a neveket felsorolnunk.» A magyarság igazi irodalmi nagyságai a következők: Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Heltai Jenő, Biró Lajos. Nekik köszönhetjük, hogy a művelt világ tud végre valamit a magyarokról. Velük következett be a magyar irodalom glóriás időszaka. Ez az igazi irodalmi aranykor, nem pedig Petőfi, Arany, Madách, Jókai és Mikszáth kora. — *Írók önmagukról.* Molnár Ferenc, Ambrus Zoltán, Babits Mihály, Oláh Gábor, Elek Artur önéletrajzai.

Az Ujság. 1913. évf. 279. sz. — *Várady Antal: A pesti sajtó 1820-ban.* A Vereinigter Ofner-Pester Zeitung, a szintén német Pannonia, a vallásos irányi Sonnenblume (szerk. Folnesics), a Hazai és Külf. Tudósítások, s a

Tudományos Gyűjtemény kerülnek szóba, az akkori ujságírás modorának némi jellemzésével.

U. i. 284. sz. — *Neugebauer László · Kiss József a németeknél.* Bodenstedt Frigyes, Hamerling Róbert és Bardi Rahel elismerő nyilatkozatai Kiss Józsefről.

U. i. 284. sz. — *Rudnyánszky Gyula meghalt.* A hányatott életű költő pályafutásának rövid ismertetése abból az alkalomból, hogy 1913 dec. 8-án a halál megváltotta szenvedéseitől. »Költészete szerencsés átmenet a kozmopolita költészetből az akkoriban kibontakozó újabb, nemzeties irányra. Az első a finom formát, a nemes rímeket, a szép köntöst adva neki, a másik az igaz és közvetlenül ható érzéseket.»

U. i. 296. sz. — *Porzó: Tárcza a tárcáról.* Jóllehet e műfaj őse a francia Jules Janin: a magyar tárcairás mégis csak a német Heine példáján fogant meg. Nehány külföldi, nevezetesebb író említése után a multból a műfajnak következő magyar művelőit sorolja fel: Bulyovszky Gyula, Vadnai Károly, Kecskeméthy Aurél, Tóth Béla. Az élők közül: Ignótust, Herczeget, Dóczyt, Molnárt, Bársonyt.

U. i. 305. sz. — *Jókai Mór: A cyclops megőrült.* Ballada 1902-ből. — *Lőrinczy György: Mikszáth mouflonja és birtoka.* Thuróczy Vilmoshoz, Nyitramegye egykori főispánjához intézett három levél birtokvétel ügyében.

Alkotmány. 1913. évf. 292. sz. — *Anka János: Rudnyánszky Gyula* Cikkíró szerint R. Gy. a magyar kereszténység legnagyobb költője. Egyetlen kozmopolita motívum sem vegyül vallásos és hazafias költeményeibe.

U. i. 350. sz. — *Ki volt Jókai Manasséja?* Az Egy Az Istenben szereplő Adorján Manasse, aki kártyajáték közben elnyeri az ellenség egész hadipénztárát, történeti alak: Gál Miklós kövendi földesúr, aki Moga őrnagytól ezer forintot nyert, azt visszaadta s ezáltal Kövendnek kegyelmet szerzett.

Budapesti Hirlap. 1913. évf. 282. sz. — *Alfa: Kiss József.* Üdvözlét a költőhöz, hetvenedik születésnapja alkalmából. Derült, ifjú optimizmusa az, ami egész munkájából legelsősorban sugárzik felénk. Széleme magyar; objectív művészi hajlamával Arany János egyenes folytatásaként tűnik fel.

U. i. 283. sz. — *Szigetvári Iván: Petőfi ismeretlen verse.* Vadnai Károly jegyezte föl, Pálffy Albertről tartott emlékbeszédében, hogy Petőfi egy ízben, Pálffy meg akarva tréfálni, az ő neve alatt írt és tett közzé egy érzelgős szerelmi költeményt. E költeményre rátalált a cikkíró a győri Hazánk 1847 ápr. 15-iki számában. Címe: Euláliahoz. A költeményben, talán a versformán kívül, természetesen semmi sem vall Petőfire, hiszen szándékosan hamisítja meg a saját modorát, hogy annál sikeresebben megtréfálhassa Pálffy Albertet, ki versírásba sohasem ártotta magát.

Budapesti Szemle. 1913. évf. 11. sz. — *Beöthy Zsolt: Eötvös, a szónok.* (Megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság Eötvös-ünnepén: 1913 okt. 1.)

A szónok Eötvös képét idézi fel, melyben energia és melancholia ép oly sajátosan váltakoztak, mint politikai és írói alkatában. Feltűnő volt a különbség politikai és irodalmi szónoklatai előadó modorában: amott nyugtalan, folyton mozog, helyét is változtatja, emitt nyugodt, szinte mozdulatlan. A nemzeti reformok és a kiegyezés korának magyar politikája jelentékeny és jellemző részében kulturpolitika, s e jellemzővonalás fő-képviselője Eötvös. A kultura képviselője ő, de együtt az elme és a szív kulturájáé. Maguk a kérdések, melyekben leggyakrabban felszólal, a vallás-szabadságtól a köznevelés ügyéig, már természetüknél fogva ezt a kultur-harmóniát szolgáltatják meg lelkében és ajakán. Legtöbbször általános tételekből, eszmékből indul ki s ezek világosságával uralkodik a legbonyolultabb kérdésekben is. Tárnya inspirálja, nem a vita heve. A klasszikai retorika körét romantikus elemmel, a borongó melanchóliával gazdagítja. Áradozó szónoknak mondják; de ebben az árban gondolatok és érzések tolnak; gondatlanabb szerkezet, idegenszerűség beszédeinek csak jelentéktlenebb részeiben található, míg gondolata s érzése igazi ereje mindig megtalálja a legszabatosabb és leghatásosabb alakot. Szónoki művészete emlékbeszé-deiben emelkedik legmagasabbra. E műfajban Kölcsény tanítványa: egy-egy pálya vezető eszméit fejt ki s méltatja szónoki formában. Különösen kiemelendő Kőrösi Csomáról mondott emlékbeszéde (1843), a hazaszeretet e nagyszerű apológiája. Szónoki irodalmunk egyetlen terméke sem tünteti fel ily csodálatos egybeolvadását a szónoki és költői művészetnek. — *Négyesy László: Eötvös költeményei* (u. a. ünnepélyen). E. J. 1847 után már csak egy verset írt. Nem lyrai ihlete hiányzott; nagy érzelmi gazdagsága kis költeményekben nem lelven kielégülést, más irányokban tört utat s elsősorban a Karthausiban. De nem mellőzhetők versei sem: mind benső kapcsolatban van egyéniségével. Két jellemző lyrai tulajdonsága: gazdagság érzelmekben és eszmékben, s könnyűség asszociációjukban. Képzelete s a dalformában való gondolkodás készsége kisebbrendű azokhoz képest. Verseiben a gondolat gyakran elnyomja az érzést, több az objektív, mint a szubjektív tartalmú, a reflexiós vers, mint a dal vagy óda. Elbeszélő költeményei többnyire: kész eszmékhez hozzágondolt történetek. E megállapításokat a költemények egész sorának elemző méltatásával támogatja, melyben kimagaslóbb helyet kap a Megfagyott gyermek, a Búcsú, a Vár és a kunyhó, Én is szeretném, Mohács, Végrendelet. — *Alexander Bernát: Eötvös József gondolatai* (u. a. ünnepélyen). Gondolattá fokozódott egyéniség, kinek szenvedélye a megértés. Politikában: segítségül hívja az államfilozófiai gondolatot; költészetben: mintegy megállítja s kikérdezi az érzelmeket. Nem szellemesség, kombinálás, vagy encyklopédizmus az ő gondolkodása: a megértés egyetlen célpontjára irányul s erőltetés nélkül, folyvást működik. A megértés ez ösztöne a megértetés akarásával társul; közölni, terjesztetni akarja az igazságot. Egyik legkedveltebb megértető eszköze a hasonlat, mely által gondolatai páratlan plaszticitást nyernek. A nagy megértők szokott fogyatkozása, hogy a részletmegfigyelést elsietik, benne is észlelhető. Viszont történeti jelenségekbe való beleélése kiválóan teljes és bámulatos energiával nagy összefoglalást, egységes rendszert is

tudott alkotni. Gondolkodása egyébként a legnemesebb értelemben utilitarisztikus s a szabad egyéniség gondolatában csúcsosodik ki. — *Dézsai Lajos*: Badiés Ferencnek Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei c. tanulmányát bírálja.

Dunántúli Protestáns Lap. 1913. évf. 51. sz. — *Borsos István és Kőrös Endre*: *Jókai- és Petőfi-szobor Pápán*. A pápaiak szobrot állítanak Jókainak és Petőfinek s Kőrös Endre most igen szép cikkben fejtegeti, miért kell a pápai diáknak együttes szobrát megalkotni s miért volna elhibázott dolog, ha két külön mellszobrot emelnének.

Egyenlőség. 1913. évf. 49. sz. — *Kiss József*. Vezércikk K. J. jubileuma alkalmából. «Ő többet tett, mint hogy zsidó maradt; ő keresztülvitte a mi irodalmi recepciókat, a politikai recepció után.»

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1913. évf. 10. sz. — *Zolnai Béla*: *Szigligeti Struenseejeének forrásai*. A tárggyal valószínűleg Eugène Scribe: *Bertrand et Raton* stb. című darabja útján ismerkedett meg Szigligeti, kinek tragédiájára azonban legnagyobb hatással Michael Beernek *Struensee* című színműve volt. Victor Hugóra is emlékeztetnek a főszereplő és Matild alakjai, valamint egyes külsőségek. Schiller-hatás is mutatkozik itt-ott. A történelmi adatokat valószínűleg Jenssen-Tusch monográfiájából vette. Szigligeti előtt tragédiájának megírása inkább dramaturgiai feladat volt, mint öntudatlan művészi ösztön megnyilvánulása. — *Gyulai Ágost* ismerteti Pintér Jenő magyar irodalomtörténetét. (1772—1831.) — *Kerekes Emil*: Gróf Széchenyi Istvánnak *Viszota Gyulától* sajtó alá rendezett *Garas* c. posthumus könyvét ismerteti. — *Király György*, Illés Gyulának *Szent Elek*-legendáink és az *Elek*-legenda forrásai című dolgozatát bírálja. — Ugyancsak *Király György* ismerteti Schöner Ferenc: *Köszeghy Pál* című értekezését. — *Heinrich Gusztáv* elismeréssel szól Huszti Józsefnek: *Adalékok az irodalomtörténeti módszer kérdéséhez* című tanulmányáról; bár kifogásolja, hogy Huszti a tárgyalta francia irodalomtörténetíróknak hazánkra gyakorolt hatását nem veszi figyelembe s még Dézsi Lajosnak és Szigetvári Ivánnak hasonló kérdésekkel foglalkozó könyveire sem utal. — *György Lajos*, Csura Miklósnak *Argirus* históriája és *Argirus* feldolgozásai című dolgozatát bírálja. — *Pitroff Pál*: Tompa Mihály regéinek és beszélyeinek győri kéziratáról ír. A szóbanforgó kézirat Holdházy János győri kanonok hagyatékából került a győri püspöki papnevelő intézet könyvtárába s valószínűleg a Regék, beszélyek c. 1852-diki, miskolczi kiadáshoz szolgált alapul. — *Marmorstein Artur*: *Bogáthi Fazekas Miklós és Nagyernyei Magyarai Péter* címen Borbély István egy megjegyzésére válaszol. Újból erősítgeti, hogy a vitás zsoltárfordítások szerzőit az itt említett nevek jelölik.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Borbély István*: *Bogáthi Fazekas Miklós zsoltárfordítása*. A tárgy irodalmának és a kézirat szöveg történetének ismertetése után — szerző — azt a kérdést fejtegeti, hogy fordítások-e

Bogáthinak a zsoltárai? Felelet: Bogáthi nem fordít, hanem feldolgoz. Alapul veszi a héber zsoltár tartalmát s azt alakítja. Ezért zsoltárai terjedelmesebbek, mint az eredetiek. Az így keletkezett költemények a héber gondolatvilág tükrözői. Bogáthi zsoltárai tehát nem keresztény zsoltárok, azaz nem valamely felekezet liturgiai használatára készültek, hanem az ótestamentumi hangulatnak héber eseményeken való kifejeződésai. Végül a zsoltárfordítás költői értékét hangsúlyozza szerző. — *Kristóf György*: Győre Jánosnak, Abonyi Lajos pályája és Lakatos Vincének, Eötvös József gondolatai a kereszténységről c. dolgozatait ismerteti. — *Alszegehy Zsolt*: az 1808 táján meghalt Nagy Jánosnak Ars Satyricáját ismerteti. Nagy János fejtegetései a szatirairótól meggondolást, szókimondást, feddhetetlen életet, igazságszeretetet és mérsékletet követelnek meg. Bár a stílusra vonatkozó tanácsokban néha Vida, Ars Satyricájára emlékeztet, bár itt-ott Sulzernél is meglevő eszméket érint, nem valószínű, hogy más lett volna a forrása, mint Horatius. — *Gálos Rezső*: *Mikszáth forrásaihoz* címen kimutatja, hogy a nagy novellistának Az okos Nástyáról szóló pajkos elbeszélése motivumaiban teljesen megegyezik Straparola egyik elbeszéléssel a Le Piacevoli Notti ötödik éjszakájának ötödik meséjével. — *Zolnai Béla*: Eötvös Józsefnek a berlini Königliche Bibliothek kéziratgyűjtemében (Raumer-hagyaték) őrzött három levelét közli. A levelek közül kettő Friedrich von Raumer történetíróhoz van intézve, a harmadik pedig Rudolf Anastasio Köpke-hez, aki szintén történettudós volt. A Raumerhez intézett egyik levélben Eötvös külföldön keres kiadót Toldy Ferencnek készülő *Analecta Monumentorum Hungariae* c. munkája számára. — *Kardos Lajos*: *Petőfi «A huszár» c. költeményének történetéhez* közöl adatot.

Élet. 1913. évf. 48. sz. — *Kárpáti Aurél*: *Justh Zsigmond*. A fiatalon elhunyt, nagy conceptiójú regényíró Zola tanítványa; de nem a test naturalizmusa érdekli, hanem a léleké. Az első egyike, ki irodalmi műben felveti a magyarság problémáját. Kár, hogy nagy conceptiója kivitelében nem rendelkezett kellő művészi erővel. Minden hőse, mint ő, kissé beteg.

U. i. 49. sz. — *Cyprián*: *Kiss József*. A Hét a kritikában új stílust jelentett: az érdek és személyiség kultuszát, terrort; a szépirodalomban erotikát, immoralitást, koravén, nyugati romlottságot. Sok tehetséget hozott felszínre; de ki van ma Kiss József körében azon tehetségesebbek közül, kik az ő folyóiratában kezdték pályájukat? Egyébként: Kiss Józsefet túlbecsülik; a cikkíró Gyulainak ad igazat, ki «élvezetes olvasmányokat» várt K. J.-tól, de elsőrendű költőnek nem tartotta.

U. i. 51. sz. — *Siklóssy László*: *Lendvayné emlékkönyve*. Lendvay Mártonné Hivatal Anikó emlékkönyvéből közli Vörösmarty Mihály egyik epigrammját. A négy sorból álló emlékkvers eddig ismeretlen volt.

Huszdik Század. 1913. évf. 12. sz. — *Schöppflin Aladár*: *Szépirodalmi szemle*. Jellemzi Heltai Jenőt és Krudy Gyulát, mint akik az utóbbi időben meglepően divatba jöttek. «Mert hogy mit írnak az írók, az lehet merőben esztétikai, l'art pour l'art kérdés, de hogy mit olvasnak az olvasók,

az eminens társadalmi kérdés.» Heltai Jenő jókedvű, ötletes író, a világot ironikusan néző világfi, aki mindent elintéz egy fölényes mosollyal. Semmi sem áll tőle távolabb, mint a póz. Nevetségessé teszi a nyárspolgári fel fogást, rokonszenvvel festi a bohém fiataltságot. Stílusa a disztिंगvált, jó társalgó beszéde. Krudy Gyula Jókainak s még inkább Mikszáthnak tanítványa. Hangulata állandóan melancholikus, hangja lágy. A pusztuló falusi gentry életét rövid lélekzetű tárcáiban hangulatosan festegeti. Nagyobb munkák írásához nincs tehetsége.

Kalazantinum. 1913. évf. 4. sz. — *Egy adat Szentmarjay Ferenc életéhez.* A Martinovics-féle összeesküvés e szerencsétlen áldozata két évig a debreczeni piarista gimnáziumot látogatta. (1779—81.) Magyar nemes volt. Szülőföldje a zempléni megyei Varannó.

Kölnische Zeitung. Literarische Beilage. 1913. évf. 52. sz. — *Martin Spahn: Friedrich Schlegel als Politiker und Journalist.* Bleyer Jakab könyvének (Friedrich Schlegel am Bundestage im Frankfurt. München und Leipzig 1913.) részletes és elismerő ismertetése. (V. ö. folyóiratunk III.: 60.)

Könyvtári Szemle. 1913. évf. 11—12. sz. — *Kőhalmi Béla: A magyar nemzeti bibliografia.* Fejtegetés arról, hogy miért csinálták meg az 1897. évi XLI. törvénycikket a köteles példányok beszolgáltatásáról, s mikorra várható a Nemzeti Múzeum felszabadítása a túltömöttségtől. A cikk szerint Steinhof Károly, a Könyvkereskedők 1911. évi Évkönyvének szerkesztője, járt egy ízben a Múzeumban, hogy a köteles példányok felhasználásával egészítse ki bibliográfiáját, de azt a választ kapta, hogy ez lehetetlen, mert a beérkezett küldeményeket csak évek múltán dolgozhatják fel. — *Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom.* Ivánka Imre, Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, Horváth Mihály, Madarász József, Jósika Miklós, Szögyény-Marich László, Ambrózy Lajos, Széchen Antal és a XIX. század első felének egyéb szereplőitől származó emlékiratok folytatólagos rövid ismertetése és bírálata.

Le Temps. 1913. évf. dec. 8. (19149. sz.) — *André Leval: Les Journaux de langue française en Hongrie.* Baranyai Zoltán cikkének (Könyvtári Szemle: 1913. évf. 10. sz.) részletes ismertetése, helyenkint pótlásokkal.

Magyar Középiskola. 1913. évf. 10. sz. — *Gálos Rezső* ismerteti a Bánk Bán 1815. évi első kidolgozását, melyet Császár Elemér rendezett sajtó alá.

Magyar Kultura. 1913. évf. 23. sz. — *k.: Molnár Ferenc drámái.* Ötletes forma, melyet megrikató jelenetek tarkítanak; több érzék a tipikus, mint az egyéni iránt. Férfialakjai léhák és passzivak, nőalakjai gyöngé,

érzéki asszonyok; epizodikus alakjai sikerültebbek, fajképszerűek, s bennük a közönség magára ismer; párbeszédei páratlanok: hívek s elevenek. Drámái ötleten alapultak, mely azonban nem szervi része a cselekvénynek. Ismeri a színi hatás titkait: vígjátéki expozíciói kitűnőek. Erkölcsei felfogásában nem emelkedik túl azon társadalom materialista világnézetén, melynek ír. — *N. P.: Kiss József.* Költészetében nem lát valódi belső értékeket s egyéni eredetiséget.

Magyar Nyelv. 1913. évf. 9. sz. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXXII. Révai és Verseggy egyaránt neológusokból váltak kíméletlen orthológussá; csak Révaiban gyorsabb a fejlődés menete: ő már a XIX. század elején elvben is, gyakorlatban is orthológus, Verseggy még ekkor csak elvben az, gyakorlatban csak 1815 után. Kazinczy, éppen megfordítva, józan neológusból merész szó- és stílusujítóvá válik, s egyre elfogultabbul ítélkezik orthológus, vagy annak vélt ellenfeleiről. Csak a vitatkozásban hangoztatott elveiket mérlegeli; ezért ellenszenves neki Verseggy, kinek pedig gyakorlata s ízlése is több tekintetben megegyezett az övével. Elfogult azokkal is, kik debreczeni levegőt szíttak: így Márton Józseffel, ki elvi nyilatkozatai ellenére is a gyakorlatban mérsékelt neológus, sőt terjeszti a neológia eredményeit; s Mátyási Józseffel, kinek népiességében nem vette észre a költészetet, csak a debreczeniséget. Mátyásira vonatkozólag a cikk kiegészíti a Szinnyei-féle Magyar Írók adatait s felhívja a figyelmet Csokonainak egy kiadatlan versére, mely visszhang Mátyási egy költeményére, s mely ez utóbbinak a kéziratai között található a Nemzeti Múzeumban. (Kár, hogy nem közli.) — *Lehr Albert: Zászlót plántálni.* Kölcsény himnuszának e szóhasználatáról, a Nyelvőr egy cikke ellenében, kimutatja, hogy nem okvetlenül németes, hanem a magyar népnyelvi használaton is alapulhatott.

Magyar Paedagogia. 1914. évf. 1. sz. — *Gál Kelemen: Brassai módszer.* Paedagogiai fejtegetés a címben írt tárgyról.

Magyarország. 1913. évf. 304. sz. — *Hegyi Ödön: A nemzet háza.* Bemutatja a kiválóbb magyar írók szülő- és lakóházait mai állapotukban.

Múlt És Jövő. 1913. évf. 12. sz. — *Bolgár Mózes: Kiss József.* Kiss Józsefet nálunk azért mellőzték, mert zsidó költő. Költészetében keleti hangok elegyednek magyar hangokkal. Témái, formái, költői látásai egyaránt dualisztikusak.

Neues Pester Journal. 1913. évf. 304. sz. — *Julius Weiszbürg: Baron Joseph Eötvös und die Juden.* Eötvös viszonya a zsidósághoz. A zsidóság érdekében kifejtett működése.

Pester Lloyd. 1913. évf. 283. sz. — *Ernst Lörny: Kiss József egyéniségét és költészetét jellemzi.*

U. i. 304. sz. — *Bernhard Alexander: Geistige Strömungen.* A Pester Lloyd hatvan esztendőös fönnállása alkalmából a magyar művelődés utolsó hat évtizedének összefoglaló képe. A reformkorban, a szabadságharc idején és az elnyomatás éveiben az irodalom és a politikai élet a legközvetlenebb kapcsolatban állanak. Az irodalom nemzeti ügy volt. A hatvanas években különösen a kiegyezés után és azóta mindez megváltozik. A kiegyezés óta a politikusoké a vezető szerep, az irodalom háttérbe szorul. Az irodalom helyébe az ujság lép. Az ujság egyideig az irodalom méltó utóda, de nincs vezetőszerepe, csak a politika eszköze. Az ujság teljesen magához vonja az irodalmat, s egyideig a könyvirodalmat is veszélyezteti. Az irodalomnak, ha közönséget akart találni, az ujságot kellett felkeresnie. Alig is volt író, aki élete jó részét nem szerkesztőségekben töltötte. Újabban a politikai élet túlzásaira elkövetkezett a visszahatás. A magyar nyelv, a magyar irodalom, a magyar művészet és magyar népiélet tudománya egyre jobban mélyült. A szellemi élet fellendülését és reális irányba fordulását, különösen oktatásügyünk felvirágzása mutatja. — *Alexander Hevesi: Sechzig Jahre ungarisches Theater.* A magyar színháték hatvan esztendejének története. Színműirodalmunk keletkezése a német dráma fejlődésével kapcsolatos. «A német színpad volt a barát és az ellenség, a tanítómester, aki nélkülözhetetlen, de akit felül kellett múlni.» A német színpadról jöttek a magyar játékszínpa Shakspeare és Kotzebue, Katona és Kisfaludy Károly mesterei. Kisfaludytól egyenes út vezet Molnár Ferenchez. A közbeeső állomásokat Szigligeti, Csiky és Herczeg Ferenc jelzik. — *Viktor Basch,* a párisi Sorbonne tanára, francia megvilágításban érdekesen jellemzi Kiss József költészetét.

Pesti Futár. 1913. évf. 298. sz. — Ambrus Zoltán, Lovik Károly, Heltai Jenő, Ignótus, Szomory Dezső, Jób Dániel, Szini Gyula, Krudy Gyula, Mórícz Zsigmond, Lengyel Menyhért, Ady Endre, Bródy Sándor önéletrajzai.

Pesti Napló. 1913. évf. 283. sz. — *Kovács Lydia: Majthényi Flóránál.* Tóth Kálmán özvegye a budapesti Császár-fürdőben él nagyon szomorú körülmények között.

U. i. 304. sz. — *A legöregebb magyar ujságíró.* Epizódok Lévay József életéből.

Religio. 1913. évf. 39. sz. — *Lakatos Vince: Tompa Mihály és a Mária-tisztelet.* Tompa imádságos könyve, az Olajág azt mutatja, hogy a költő vonzódott a katolikus vallás tanításaihoz. Míg azelőtt a protestáns lelkipásztorok bizonyos rideg álláspontot foglaltak el Jézus anyjával szemben, Tompa odaadó szeretettel emlékezett meg a Szűzről. Baksay Sándor és Szabolcska Mihály Tompa nyomdokain járnak, mikor az Isten anyjáról olyan melegséggel nyilatkoznak.

U. i. 40. sz. — *Luttor Ferenc: Magyarországi szent Ilona.* Legújabbán a római dömés levéltárban és a sienai városi levéltárban több olyan kéz-

iratos legendát találtak, melyekből Ilonának, a teljesen elfeledett magyar szentnek, csodákban gazdag élettörténetét össze lehet állítani. Ilona a tatárjárás korában élt a veszprémi szent Katalin-kolostorban. Nevéhez csodás gyógyulások fűződnek. Élettörténetét apácatársai írták meg.

Sárospataki Református Lapok. 1913. évf. 47. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Rettenetes kard, elhiszi magát, perzsia-szőnyeg, nyargalvást, rendelt sereg, lerágtak, gyün: közkeletű szavak és kifejezések a kuruc-korban. A szülőföld szóra, melynek régiségét Zolnai a Nyr. 1913. novemberi számában kétségbe vonta, ők tudnak 1711-iki példát is és pedig egy »nem kétséges« kuruc dalból. (Kérdés: nem teszi-e kétségessé ez egy szó a kurucdalt, legalább annyiban, hogy modern költő idomította át azt a sorát, melyben e szó előfordul? Egyébként ez most mellékes. Riedl arra hívta fel a figyelmet, hogy a Dunántúli bújdosó kurucok énekének két egész sora szinte szövszerinti átvétele Kisfaludy K. két egész sorának. Ezek után a két sor egyik vagy másik szavának régisége, vagy modern volta semmit sem nyom a latban.) — *Harsányi István: Tompa Mihálynak Nagy Antal rozsnyói segédlelkészhez intézett, 1866. aug. 12.-én kelt levelét közli,* mely a költő betegségéről szól. A levél most került a sárospataki ref. főiskolai könyvtár tulajdonába.

U. i. 48. sz. — *Simonfi János: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* »Előttünk járónk«, »Szép tórhely«: közkeletűek a kuruc-korban, nem kellett Molnár Alberttől venni; »híve« valakinek: a régiségben nemcsak vallásos értelemben használatos, mint Tolnai állítja.

U. i. 49. sz. — *Fejes István* ref. püspök (meghalt 1913. nov. 30.) temetésén mondott beszédek és imádságok. Kegyeletes megemlékezések egyházi érdemeiről.

U. i. 50. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Éjtnap: megvan a régiségben; a Zolnai Gyula ismertett megjegyzésének (Nyelvőr: 1913: 424. l.) szól. Sűrű berek, mely lovas csapatnak is szolgál leshelyeül; vágó: vágómarha értelemben; tágosság; furér: hadi őrök értelemben; Garam-torok: a Riedl által jelzett helyeken kívül, máshol is föltalálhatók a régiségben. Az Ocskay-ballada végén a hollójelenet R. szerint a Vit. Énekek egy népdalán (II: 395) alapszik: a cikkírók rámutatnak a hollónak népköltészetbeli gyakori szerepeltetésére.

U. i. 51. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Vitézlő rend, Hajduezer, Dragony: közkeletű szavak a kuruc-korban. A kifogásolt balladák nem kifogásolt szavairól is kimutatják ugyanazt.

U. i. 52. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Amért a kifogásolt balladák kéziratait most nem találjuk meg, nem következik, hogy sohasem léteztek. Példákkal bizonyítják, hogy sok könyv és kézirat ma már nem ott őriztetik, ahol ezelőtt 40–50 évvel. Hiszik, hogy a balladák kéziratai csak lappanganak.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Ahol Thaly kiadványait eredetijükkel összehasonlíthatjuk, kiderül, hogy szóról-szóra híven vannak közölve; Thaly csak a helyesírást modernizálta. Ahol forrásai között eltérés van, ott maga is hivatkozik rá. Riedl érvelésének a logikáját is kifogásolja a cikk. Eszt. megvétele R. szerint nem írhatta kuruc katoná, mert az a történethez híven írta volna meg: ellenben a Német sas vert fészket kezdetűt inkább írhatta kuruc katoná, mert az események ily pontos ismerete csak hadvezértől telt volna ki. (A cikkírók ebben ellentmondást látnak, ami pedig nincs meg. Az Eszt. megvétele u. i. a vers szerint mindjárt az ostrom után írta «egy igaz magyarfi»: hogyan magyarázzák meg hát a cikkírók az ostromleírás történelmi valótlanágát? Ők úgy fogják fel, mintha R. egyszer a történelmi valótlanágban, máskor meg a történelmi hűségben látná a gyanúkat. Holott ő azt az egyes költemény saját adataiból meríti, s így a gyanúkat, az illető költemények természete szerint akár a legellentétebb is lehet.) Az Ocskay-balladáról ezt mondják: a Csajághy leveléhez igenis lehetett mellékelve a ballada, mert Cs. kuruc s nem labanc fogságban volt s onnan írhatott kérés levelet Bercsényinek, ott hallhatta e dalt e katonáktól s mellékelhette is egy kérés levélhez.

Századok. 1913. évf. 10. sz. — *Kujáni Gábor: A Brodaricsok.* A történetíró Brodarics István származásának és rokon összeköttetéseknek ismertetése. — *Tordai Ányos* bírálja Pintér Jenő magyar irodalomtörténetét. (1772—1831.)

Theologiai Szaklap. 1913. évf. 3—4. sz. — *Raffay Sándor: A hallei magyar könyvtár.* Cikkíró több hetet töltött Hallében és átvizsgálta az ottani magyar könyvtárt, melyet Kassai György Mihály tanár alapított 1725-ben. Ismerteti a könyvtár történetét, jelen állapotát s egy kéziratok kötetből több magyar verset közöl. (1686—1688.) A versek vallásos rímek és halotti búcsúztatók. — *Ravasz László: A magyar protestáns igehirdetés a XVII. században.* Elemzi Pázmány és Alvinczi igehirdető munkásságát, ismerteti Geleji Katona István és Medgyesi Pál prédikációit. Ezek alapján megállapítja, hogy a magyar protestáns igehirdetés «sok nyomorúságának legfőbb oka az, hogy mi az orthodoxyából (az Alvinczi- és Geleji Katona-féle lélek nélküli skolasztikus dogmatizálásból) a XVIII. század elején a pietizmus nélkül evezünk át a racionalizmusba».

Új Idők. 1913. évf. 50. sz. — *Herczeg Ferenc: Kiss József hetvenedik születésnapján.* A Petőfi-Társaság Kiss József-ünnepélyén mondott elnöki megnyitó.

U. i. 1914. évf. 2. sz. — *Bródy Mihály: Arany János ösmeretlen kézírata.* Ismeretes, mily aprólékos figyelemmel bírálatta meg tanítványai dolgozatát Arany János. Egy Hoffer Imre nevű nagykőrösi tanítványa, ma szegedi felső ipariskolai tanár, megőrizte egy ilyen bírálatát Aranyanak, melyet az ő novellájára írt. A bírálat, mely a novella stílusával és moti-

vatiójával foglalkozik, facsimilében, egész terjedelmében közölve. — *Kún József posthumus versei*. Rövid ismertetés.

Ungarische Rundschau. 1913. évf. 4. sz. — *Jakob Bleyer: Friedrich Schlegel am Bundestage in Frankfurt*. Ungedruckte Briefe Friedrich und Dorothea Schlegels nebst amtlichen Berichten und Denkschriften aus den Jahren 1815 bis 1817. (II. közlemény.) A fiatal Széchenyi István Londonba utaztakor Frankfurtban fölkereste Dorothea Schlegelt. Levelek Széchenyi Ferenchez és nejéhez. — *Ignaz Peisner: Graf Stephan Széchenyi in der Völkerschlacht*. Széchenyinek atyjához és Zichy Ferdinánd grófnak nejéhez küldött német levelei alapján. — *Josef Bayer: Heinrich Becks Dramen auf der ungarischen Bühne*. Kiegészítésül H. Knudsen Beck-monografiájához (1912). Beck drámái közül három (Verirrung ohne Laster, Die Schachmaschine, Die Quälgeister) került 1795 és 1840 között magyar színpadra. — *Joseph Fögel: Bohuslav Lobkovic v. Hasištejn unter den Humanisten Ungarns*. Bohuslav és más cseh humanisták élete a magyar humanisták között II. Ulászló és Anna királyné udvarában, a XVI. század első éveiben. — *Joseph Trostler: Karl M. Kertbeny im Briefwechsel mit deutschen Schriftstellern*. Kertbeny bejárta Európát s mint Petőfi és Arany fordítója sok külföldi íróval (Heine, Béranger, Bettina von Arnim stb.) jutott összeköttetésbe. Cikkíró közli Kertbenynek Varnhagen von Ensehez, Hoffmann von Fallerslebenhez, Ludmilla Assinghoz és Pückler-Muskau herceghez intézett leveleit, mik tele vannak magyar irodalmi vonatkozásokkal.

Uránia. 1913. évf. 12. sz. — *Nagy József: Eötvös*. Alkalmi megemlékezés szellemi életünk e kiválóságáról. — *ly: Két irodalomtörténet* címen a Pintér Jenőtől írt s a Ferenczi Zoltántól szerkesztett magyar irodalomtörténeteket ismerteti és bírálja. — *Kristóf György* pótlást közöl *Arany János Karlsbadban* című dolgozatához.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Kardos Albert: Csokonai és a színpad* Csokonai már a természettől is nem egy színészi sajátosságot örökölt, de a tanulmány is ráterelte a drámára. Különösen szereti Metastasiot s 5–6 darabot is fordít tőle. A cantatét is Metastasio kedvelteti meg vele. De talán mégsem lett volna drámaíróvá, ha nem az ő korában születik meg a magyar színészet. A színészet iránti érdeklődésének bizonyossága az az 1793. V. 10-ről kelt levele, melyben annak idején 16 idegen eredetű komédiát ajánl fel a színjátszó társaságnak. (A levél most a Csokonai-kör becses ereklyéje). Szerző azután a Tempefői, a Gerson, az Özvegy Karnyóné, s a Kultura című darabokat ismerteti. Csokonai színműveit nem szabad szigorúbb mértékkel mérni. Egyrészt mert fiatalos próbálkozások, másrészt mert sok gyengeségüket maga a kor is magyarázza. Szerzőjüknek érdeme, hogy alakjait a magyar társadalomból veszi s nem feledkezik meg a nép embereiről sem. Az említett darabok a Tempefői kivételével, színre is kerültek a csurgói diákok előadásában. — *Elek Oszkár: A boldog ember ingének meséje a francia irodalomban*. A Greguss Ágosttól és Bulesu Károlytól feldolgozott tárgy francia változatainak ismertetése.

Vasárnapi Ujság. 1913. évf. 50. sz. — *Sebestyén Gyula: A bolognai rovástrásos magyar naptár.* A bolognai egyet. könyvtárban van egy XVI. századi székely rovás-naptár másolata, melyet Marsigli hadimérnök készített 1690 körül. Facsimile közölve. — *Rudnyánszky Gyula (1858—1913).* A forradalom utáni depresszió nemzedékéből való, mely a hetvenes években lép fel az irodalomban. Töredék pályák, töredék művek, töredék tehetségek kora ez. Diszharmonikus egyenetlenség jellemzi R. Gy. pályafutását is.

Világ. 1913. évf. 230. sz. — *Kosztolányi Dezső: A bétsi gárdista.* Besenyei György emlékezete.

U. i. 254. sz. — *Viharos: Ágai Adolf.* Ágai dicsérete.

U. i. 304. sz. — *Magyar írók kenyeze.* A névtelen cikkíró Radó Antal kéziratgyűjteményéből közli Arany János, Tompa Mihály és Vajda János több ismeretlen levelét. A levelek főleg Vajda János kétségbeejtő anyagi helyzetére jellemzők.

Zeitschrift Für Bücherfreunde. 1913. évf. 8. sz. — *Melich János* helyreigazítja H. Feiglnek és J. Fritznek a legrégibb magyar nyomtatványok fölfedezésére vonatkozó téves megjegyzéseit.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1913 december 6-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Bajza József, Balassa József, Császár Elemér, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Hegedüs István, Horváth János, Kürti Menyhért, Loósz István, Négyesy László, Német Károly, Pais Dezső, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Váczy János, Vargha Damján, Versényi György, Vértessy Jenő, Weber Arthur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Titkár jelentése alapján rendes taggá választattak: Böszörményi Sándor dr., áll. főreálisk. tanár, Bpest; Csuday Jenő dr., egyet. m. tanár, Bpest (aj. Pintér Jenő); Szviezsényi Zoltán, főgimn. tanár, Nagykanizsa (aj. Kovács Antal); Toperczer Valéria, középisk. tanár, Bpest (aj. Baros Gyula); Kádár Jolán, bölcsészethallgató, Bpest (aj. a titkár). Moravcsik Gyula, bh., Bpest (aj. Zolnai Béla); Brisits Frigyes, tanár, Bpest (aj. Vargha Damján). Rendkívüli taggá választott: Farkas Gyula, bölcsészethallgató, Bpest (aj. a titkár).

2. Az Irodalomtörténetre újabban előfizettek: Kisvárdai: Áll. főgimn. tan. könyvt.; Pancsova: Áll. főgimn. tan. könyvt.; Gyula: R. K. főgimn. ifj. önk. köre; Paks: Áll. polg. isk. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 1107. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 22, rendes tag: 696, rendkívüli tag: 50, előfizető: 337.

3. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Bevétel: 14,578-22 kor., kiadás: 14,268-82 kor., maradvány 309-40 kor. Tudomásul szolgál.

4. Pénztárvizsgálókul kiküldetnek: Tolnai Vilmos, Imre Sándor és Oberle Károly.

5. A választmány megharmadolására kiküldetnek: Négyesy László elnöklete alatt Vargha Damján, a titkár és a jegyző.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Négyesy László és Kürti Menyhért vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg.

A br. Eötvös József emlékének szentelt ülést Beöthy Zsolt elnök a következő kegyeletes szavakkal nyitotta meg:

•Tisztelt Társaság!

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság mai ülését Eötvös József születése százados fordulójának szerény megünneplésére szánta. Azt hiszem, nem szükséges erre a kegyeletes ünneplésre jogunkat igazolnunk, ha arra gondolunk, hogy Eötvös a mult századnak, különösen a reform-kornak egyik legnagyobb szelleme, legnagyobb gondolkodója, kitűnő költője volt. Már pedig nekünk, irodalomtörténetíróknak és irodalomtörténeti társaság-nak, kedvünk, mesterségünk, hivatásunk a mult szellemi élete nagyjaihoz pályájok, személyiségük tekintetében mennél közelebb férkőzni, hogy annak a művelő erőnek, melyet képviselnek, tolmácsai és hirdetői legyünk.

De talán van valami szorosabb kapcsolat, valami közelebbi vonatkozás a mi Társaságunk, a magyar irodalomtörténet törekvéseit és munkáját képviselő társaság és Eötvös pályája között. Ezt a kapcsolatot a szellemi élet egységének törvénye magyarázza, annak a szellemi egységnek a törvénye, amelyet hajdan, a renaissance idejében, az *uomo universale* testesített meg s amelyről a mi életünkben a szellemi élet fejleményei tanuskodnak. Ez a törvény azt mondja, hogy nagy szellemek, akik a szellemi életnek külön köreiben kiváltak, nemcsak a magok körére, hanem egy nagy szellemi közösség valamennyi körére befolyással vannak: nagy politikusok hazájuk tudományára és irodalmára, nagy írók hazájuk politikájára és tudományára, nagy tudósok hazájuk politikájára és irodalmára.

Eötvös pályája is tanuskodik ennek a törvénynek érvényéről; tanuskodik abban az irányban, amelyre épen utalni szándékoztam. Eötvös, az államfilozóf, a politikus törekvései vezérgondolatául a jogegyenlőséget, ennek megértetését és érvényesítését tűzte ki maga elé. Hogy még gyakorlati kérdésekben is mennyire ez a fő dolog előtte, egy gyönyörű előadásban, melyet a centralistákról tartott, épen a napokban mutatta ki Angyal Dávid tagtársunk. Eötvösnek ez a főgondolata, melynek ő a legkiválóbb képviselője s hogy ez érvényesült a magyar életnek úgyszólván egész vonalán, annak ő a legkiválóbb harcosa. Akkor, amikor evvel a gondolat-tal harcolt és győzött, nem látjuk-e a kapcsolatot: hogy ebben a küzdelemben és ebben a győzelemben, legalább a magyar szellemben, Petőfinek és Aranynek az ágát vetette meg? De nemcsak ezeket, hanem megvetette a magyar kritikai szellem azon változását, melyet Gyulai Pál képvisel.

Ezekben keresve jogunkat Eötvös ünneplésére, hajtuk meg mi is hálánk lobogóját emléke előtt s hallgassuk meg tisztelettel azokat az előadásokat, melyek a mai ülés tárgysorára vannak kitűzve.

A felolvasó ülés tárgyai: 1. Négyesy László: Eötvös József emlékezete. 2. Husztiné Révhegyi Rózsi: Eötvös eszthetikája.

A Toldi-monda kérdéséhez. Bartha József az Élet-irodalmi-társaságnak, Élet és irodalom című legújabb kötetében: *Újabb vélemények a Toldi-mondáról*, *„Felesleges kutatások”* címmel tizenegy lapnyi cikket közöl, melyben hét lapon át az én Toldi-tanulmányommal (*Ethnographia*, 1912.) foglalkozik. Meglepő, hogy a szerző cikkét philologiai vagy ethnographiai

folyóirat helyett egy ilyen, teljesen laikus közönségnek szánt munkában közölte, ezért talán napirendre kellene térnem felette, mindamellett az ügy érdekében jónak látom röviden foglalkozni vele.

Bármennyire is sajnálom, hogy értekezésem Barthát sem Toldi és Rainouart hasonlóságáról, sem az ezirányú kutatások jogosultságáról meggyőzni nem tudta, vele e téren vitába nem bocsátkozom. Csupán a cikkében előforduló *főbb* tévedésekre és félreértésekre fogok néhány megjegyzést tenni. Ezek a következők:

a) Bartha cikke elején ezt írja: «Egy korábbi tanulmányomban kimutattam annak tarthatatlanságát, hogy e nevezetes mondánk ősrégi mitológiai eredetű volna, vagy hogy idegenből származott volna hozzánk. Egyúttal törekedtem megállapítani azt is, hogy történelmünk és mondánk Toldija egyazon személy». Ez az önérzetes állítás nagyfokú tájékozatlanságra vagy szerénytelenségre vall, mert a Toldi-monda mitológikus keletkezésére vonatkozó feltevést tudvalevőleg korántsem Bartha, hanem ő előtte nem kevesebb, mint negyvenhét esztendővel Kemény cáfolta meg Arany Toldija c. tanulmányában; az sem felel meg a valóságnak, hogy Szilády Áron «nem kutatta azt, vajjon a történelem Toldija azonos-e a hasonló nevű magyar monda hősével», mert éppen Szilády volt az, aki már Bartha előtt igyekezett a mondai Toldit a történeti Toldival azonosítani.

b) Én sohasem vitattam a Toldi-monda «idegen eredetét», mint Bartha gondolta, csupán azt, hogy e monda motívumainak egy bizonyos sorozata hasonlóságot mutat a Rainouart-énekekkel s ezen alapon igen óvatos, szerény, körültekintő formában, a szakembereket bírálatra és további ezirányú kutatásra ösztönözve, formuláztam azt a feltevést, hogy vajjon szóbeli úton nem kerültek-e valahonnan hozzánk s nem fűződtek-e ami Toldink köré a Rainouart-énekek némely motívumai?

c) De nemcsak engem ért félre Bartha, hanem félreérti magát Ilosvai is. Szerinte Ilosvai Toldija «minden nyersesége mellett is tiszteletet parancsoló . . . komoly, méltóságos, férfias alak». Szerintem Toldi «erős, bátor, de durva, bárdolatlan, részeges, ügyetlen, félszeg, komikus alak». Nekem tehát az a felfogásom róla, ami Keménynek, aki Toldit «groteszk vasgyűrőnek», magát a mondát pedig «akrobatai próbatétek félceletének» tartja. Szilády szerint is Toldi «bumfordi fickó» és egy «faragatlan hős és merőben elhanyagolt nevelésű bajvivó». Barthának tehát valóban furcsa gusztusa van, hogy lelkesedni képes egy olyan «hősert», aki béresek közt nő fel, a vágóhídon s a királyi konyhán szolgál, egy lakatossal egy udvarhölgy sirjának kirablására szövöttezik, egy özvegyasszonynak úgy kezd udvarolni, hogy «ingében vetkezik és nagy maga-mutatással ugrál» s minduntalan gyilkosságba keveredik.

d) «Még kevésbbé» tartja Toldit Bartha részegesnek. Ezt is csak olyan ember állíthatja, aki nem ismeri Ilosvait, hiszen Ilosvai utolsóelőtti strofájában, azt hiszem, elég világosan megmondja, hogy:

«Vétek ez lőn benne, hogy részeges vala,
Minden reménysége boritalban vala.»

e) Bartha szerint Toldi György Ilosvainál «mindig a jó testvér képében tűnik fel előttünk», azért «egyenesen ellentéte Rainouart bátyjának». Ez sem felel meg a valóságnak, mert Ilosvainál György és Miklós nincsenek egymással jó viszonyban. Györgynek nem tetszik, hogy öccse a rúdhányásban és kőhajigálásban legyőzi szolgálait s ezért gyakran «megfeddi». Egy szolgájának megölése miatt «nagy haragra» gerjed ellene. Mikor a király öccsének megkegyelmez, akkor is «feddi és erősen dorgálja» s «kényszeríti, hogy szolgálatra menjen». Miklósnak anyja, Petrovainál ángya fogja pártját. Szilády is így fogja fel a két testvér viszonyát, midőn így ír: «... az anya helyett a megszegyenült szívtelen testvérnek jólelkű neje titkon kívánja jóvá tenni férjének öccsével érzeteltelt méltatlan bánásmódját». (Olcso Kvt. 515—516 sz. 75. l.)

f) A félreismerett nagy szellemek méltatlankodásával Bartha velünk együtt Karácsonyit, Wertnert s Heinrichet is megleckézteti, hogy az ő tudományos munkásságával nem törődünk s ezért «*felesleges kutatásokat* végzünk». Bartha e tekintetben is téved, mert még mindnyájunknak élénk emlékezetében van Heinrichnek Bartha második Toldi-tanulmányáról megjelent lesújtó bírálat. (Egy Phil. K. 1899), melyben kimutatta, hogy szerzőjének sejtelve sincs a mondák és mesék eredetéről, s hogy «az összehasonlító mese-tudomány és folklóre terén teljesen tájékozatlan».

Heinrichnek ezelőtt tizennégy esztendővel teljesen igaza volt, azért ne csudálja Bartha, ha én a magam részéről felháborodását alaptalannak tartom, «tudományos munkásságát» magamra nézve irányadónak el nem ismerem és kutatásaimat az eddigi irányban tovább is folytatom.

BIRKÁS GÉZA.

II Boccaccio in Ungheria c. cikkem bírálatára (Irod. III : 74.) megjegyzem, hogy forrásaimat nem csak a bibliografiában, hanem mindjárt az első Boccaccio-átdolgozás ismertetésénél kötelességszerűen felsoroltam. Nem állítottam sehol, hogy önálló kutatást végeztem. Az én felfogásom szerint, az olaszoknak szánt rövidre szabott, tájékoztató cikktől a kérdés egész genezisére kiterjedő részletes kutatást nem is lehetett várni. Mindössze 107 nyomtatott sorban, erről a tételtől egyszerű, tartalmi kivonatolásnál, életrajzi adatok és közismert megállapítások rövid összefoglalásánál egyébre nem vállalkozhattam. Inkorrekttség vádja csak akkor érhetne, ha forrásaimat elhallgattam volna. A bibliografiának két érdemes munkával való kiegészítéséért én is köszönetet mondok a bírálónak; megjegyzem azonban, hogy Dézsi Lajos értekezése csak májusban jelent meg, én pedig már február 6-án elküldtem a cikket Firenzébe, az emlékkönyv szerkesztőjének.

CS. PAPP JÓZSEF.

Levél a szerkesztőhöz. Igen tisztelt Szerkesztő Úr! Néhány éve egy nyolcezer lakosú vidéki városkában tanítok, nemzetiségi vidéken, távol a fővárostól. Azt hiszem, eléggé elképzelhető, milyen részem van az irodalmi továbbképzésben. A lélekölő és meddő gyakorlatjavítás leköti kevés szabad

időnket, a vidéki viszonyok lassan-lassan kiszívják belőlünk az életenergiát. Nincs eszközünk, nincs időnk, nincs pénzünk a szellemi haladásra.

Továbbképzésünk érdekében szükségesnek tartanám, hogy a nyári nagy szünet folyamán kiváló irodalomtörténet-tudósaink ajakáról összefoglaló, tájékoztató előadásokat halljunk az irodalomtörténet tudományának haladásáról, az összehasonlító irodalomtörténet főbb problémáiról, a modern irodalom értékeléséről. Milyen jól esnék, ha a miniszter úr ö kegyelme-sége módot adna, hogy az irodalomtörténet segédtudományaiból is hallanánk szakszerű előadásokat, melyeknek eredményeit tanári működésünkben értékesíthetnők. Részletes program kidolgozása nem tartozik reám. Én csak óhajunkat jeleztem e levélben s ha igen tisztelt Szerkesztő úr helyt ad soraimnak, nagy hálára kötelezi a magyar nyelv és irodalom vidéki tanárait! Teljes tisztelettel: MÁTRAI FERENC.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. A budapesti és kolozsvári egyetem tanárai az 1913—1914. tanév második felére a következő előadásokat hirdették.

A budapesti egyetemen. — Beöthy Zsolt r. t.: Arany János balladái. Heti 1 óra. — Riedl Frigyes r. t.: A magyar irodalom története a legújabb korban, 1867—1900. 4 óra. — Négyesy László r. t.: A magyar dráma története. 4 óra. — Alexander Bernát r. t.: Eötvös József. 1 óra. — Simonyi Zsigmond r. t.: Régi nyelvemlékeink magyarázata. 2 óra. — Melich János c. rk. t.: Magyar nyelvemlékek a XIII—XIV. századból. 2 óra. — Horváth Cyrill m. t.: Középkori egyházi irodalmunk. 2 óra. — Szinnyei Ferenc m. t.: Jósika Miklós művei. 2 óra. — Császár Elemér m. t.: A szépprózai elbeszélés története. 2 óra. — Pap Károly m. t.: Kölcsey Ferenc. 1 óra.

A kolozsvári egyetemen. — Dézsi Lajos r. t.: A magyar irodalom története a XVII. és XVIII. században. 5 óra. — Gyalui Farkas m. t.: A könyv története. 2 óra.

Új irodalmi társaság. Léván 1913 november 29-én tartotta megnyitó ünnepét a vidéki irodalmi élet egyik legújabb szerve: a *Reviczky-Társaság*. (Elnöke: Köveskúti Jenő.) A Társaság vándorgyűlések tartásával az egész környéket bele akarja vonni a kulturális fejlődés munkájába s Reviczky Gyula emlékére Reviczky-emlékmúzeumot akar szervezni. A megnyitó ülésen a Petőfi-Társaságot Koröda Pál képviselte, Reviczky költészetéről pedig Paulovics István tartott felolvasást.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Koeppel Emil: Byron. Fordította *Esty Jánosné*. Függelék: *Byron Magyarországon*. Írta *Morvay Győző*. Budapest, 1913. 405 l. A M. T. Akadémia kiadása.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata — az 1913. évi illetmény

IV. kötete gyanánt — *Koepfel Emil* strassburgi egyetemi tanár Byron életrajzának magyar fordításával lepte meg a vállalat előfizetőit. (Az I—III. kötet: Váczy János Tompa életrajza, Szekfü Gyula Rákóczi monografiája és Vértessy Jenő könyve a magyar romantikus drámáról.) A fordítást *Morvay Győző* revidálta s ugyanő írta a kötet föltötte becses függelékét: *Byron Magyarországon*.

Irodalmunkban az 1820-as évektől kezdve egyre sűrűbben kezd feltűnni Byron neve. A legelső, ki nagyságát egész valóságában felismerte, Széchenyi István. Államférfiaink közül Kossuth Lajos és Szemere Bertalan műveiben észlelhető Byron jelentékeny hatása. Kossuth szónoki talentumának eszközéül használja Byront, aki képzeletének szárnyalására inspirálja őt. Vörösmarty Mihály, Vajda Péter, Vachott Sándor szintén Byron hatása alá kerültek. Typikus imádói: Császár Ferenc, P. Horváth Lázár és Jámor Pál, a szalónok költői, kiknél a byroniaskodás érzelmefölösleget, erőtültengést hoz létre. Petőfi egészséges költészete is érdekes byroni rokon-ságot árul el. Ezt bizonyítják politikai ideáljai, nyughatatlan meg nem fékezhető szenvedélyök, regényes természetök, a forradalmak prophetikus előérzete, a kor megvetése és az emberek lélektani ismerete. Petőfi is, Byron is, egybehangzóan vallják: csak egy igaz emberi érzés van: a szerelem.

Arany János szereti Byront, olvassa, tanulja, a lelkébe fogadja; de hatása alá még sem kerül! Aranyban megvan a jellemrajzoló képesség, a természetrajongás, sajátos mélabú, mély bölcsélet, de hiányzik az angol költő szenvedélye, mámore, erős vágya, világfájdalma, kétségbeesése, gúnycacaja, tomboló satyrja és szerelmi költészete.

Byron hatása alól még olyan megállapodott egyéniségek sem tudtak szabadulni, mint Gyulai Pál, Szász Károly és Vajda János. Gyulai sokat foglalkozott a britt költővel, de bizonyos óvatossággal, mert elhárítani iparkodott annak hatását. Szász Károly ellenben, aki a költőt teljesen ismeri, nem zárkózik el tőle és saját költészetét ezáltal teszi változatossá. Reviczky Gyulát igaz érzések, jogos fájdalom vezették Byronhoz. Endrődi Sándor, Rudnyánszky Gyula, Palágyi Lajos egyik-másik költeményében is megtaláljuk Byron hatását, sőt még Ady Endrénél is találhatók Byron-nyomok.

Regényíróink közül Jósika Miklós, Eötvös József, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Fáy András műveiben a romantikus kalandosság s az idegen világ szindús festése nem egy alkalommal byroni hatás. Madách is, sztrégovai magányában, szorgalmasan forgatta az angol költő műveit; embergyűlöletök találkozott, pessimista fölfogásuk egyezik, de míg Byron engesztelhetetlen marad, addig Madách kibékül a világgal, végzettel, Istennel.

Mindezekről s Byron magyarországi hatásának egyéb nyomairól igen alaposan ír a szerző. Szorgalma, körültekintése és eredményei a legnagyobb elismerést érdemlik.

M. V.

Szekfü Gyula: A száműzött Rákóczi. Budapest, 1913. 426 l. A M. T. Akadémia kiadása.

E mind conceptiójában, mind kivitelében nagyobb szabású történelmi mű megítélése történészeink feladata lesz. A kor diplomáciai viszonyainak igen alapos ismeretével, állandóan éber kritikai érzékkel követi végig hőstét azon a tragikus úton, mely Páristól a rodostói temetőig vezet. A maga emberi mivoltában állítja elénk a száműzött fejedelmet, kétségbeesett küzdelmeit az elveszített történeti szerep visszaszerzésére, lelki fejlődésének az egykori emlékek kísértéseitől, vallásos magábaszállástól és a valóság kérlelhetetlen korlátaitól megszabott menetét. S ha a végzetes történetek előadásában és mérlegelésében, melyek eredményeként az egykori nagy szabadságharcos az európai politikában elveszti szerepét s a magánélet súlytalanságába taszított ki, távol áll is mindenmű rajongó elfogultságtól: viszont rokonszenvvel s tisztelettel, sohasem sértő módon férkőzik közel a szerencsétlen sorsú nagy emberhez. Minket két okból érdekel közelebről. Thalyról, ki ez idő szerint egyébként is napirendjén van a tudományos érdeklődésnek, történetírói megbízhatóságát illetőleg mond súlyos, de adatokkal igazolt kritikát, amiben különben csak Pauler Gyulát és Gyulai Pált követi, kiknek korábbi ítéleteire hivatkozik is. «A költészeten át jutott a történetíráshoz s politikai törekvéseivel kapcsolatban, methodikai kételyektől teljesen mentesen — mert sohasem ment át módszeres iskolázáson — kereste a multban politikai és költői ideáljainak visszavetített képét.» (373. l.) De még inkább Mikes miatt érdekel, kinek hitelességét, megbízhatóságát lépten-nyomon igazolja. A könyv egyik (118. sz.) jegyzete P. E. grófnéről szól, s költött voltát, a viszonyok ismeretével, végkép megállapítja. Ha élő személy lett volna s családjával évtizedeken át lakott volna Konstantinápoly európai negyedében, akkor «ki van zárva, hogy a konstantinápolyi császári követek jelentéseiben nyomára ne lehetne találni, mikor a legnagyobb részletességgel szólnak a Konstantinápolyban felbukkanó legutolsó császári alattvalókról is. Belőlük megállapítható, hogy magyar egyetlenegy sem lakott az illető időközben Konstantinápolyban. Legkevesebb lakhatott ott P. E., egy Rákóczi-párti magyar grófnő, egy «rebellisné» (Mikes 92. levele) . . . Rebellis magyar grófnénak családjával együtt K.-ban tartózkodása, s évtizedeken át állandó levelezése a rodostóiakkal, a legnagyobb non sens, amit csak az akkori viszonyokban elképzelhetünk.» — A könyv Mika Sándor emlékének van ajánlva.

—LG —GY.

Aurora. *A Kisfaludy-Társaság almanachja az 1914. évre.* Szerkesztette: Voinovich Géza. Budapest, 1914. 240 l. Ára 4 korona.

E könyv tervét Beöthy Zsolt Előszava szerint a kegyelet és szeretet érlelték: írói és kiadói «egész bevételét» az árvízkarosultaknak áldozták. Hogy a Kisfaludy-Társaság nem most nyújt először segítő kezét az elemi csapások sújtotta honfitársak felé, annak bizonyossága a Budapesti Árvíz-könyv öt kötete 1839—41-ből s a Szegedi Árvíz-könyv 1880-ból. Maga az új évkönyv nevével irodalmunk egyik becses emlékének föllevenítésére céloz. Az Aurora címmel Kisfaludy Károly és Bajza József almanachjára

utalva, a Társaság mintegy jelzi, hogy igyekezetében méltó óhajttal maradni a nagy elődök művészi és nemzeti eszményeire. A kötet a szorosán vett naptári részen kívül számos tanulmányt és szépirodalmi költeményt (verset, színművészetet, elbeszélést, műfordítást) foglal magában, melyek — úgy látszik — előzőleg egyebütt is megjelentek. Egyik-másikkal legalább már találkoztunk a Budapesti Szemlében, az Új Időkben, a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban. Ez a körülmény bizonyára nem emeli az almanach érdekességét. A kötetben található cikkek közül irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltó: 1. Huszti Józsefé, aki Eötvös József könyveinek rendezése közben, lapszélekről a nagy író néhány eddig ismeretlen gondolatára bukkant s azokat közli. 2. Alexander Bernáté, aki Eötvös gondolatairól értekezik, miközben megállapítja, hogy Eötvös gondolkodása rendkívül erős, de ez az erő nem merül ki szellemességben, hanem mindig egy célpontra irányul: a megértésre. Legtöbb aforizmája vagy kezdete, vagy sürített kivonata egy tanulságos eszmesornak. Főleg a történeti fejlődés és az állam problémája érdekelték. Gondolkodása a legnemesebb értelemben utilitaristikus volt. 3. Angyal Dávid Szalay László ifjúságáról értekezik. Dolgozatából megtudjuk, hogy a fiatal író első buzdítói és pártfogói az írói pályán: Horvát István, Szemere Pál, Ponori Thewrewk József és Virág Benedek voltak. Szalay először versekkel próbálkozott. Feltűnő ezekben a melancholia végletes hangja. Később Alphonse Levelei címen novellát írt, melyben olvasmányai tükröződnek. Majd bírálatait s elhunyt írók műveit adja ki. Jellemző a későbbi híres történétíróra, hogy érzéseinek költői hevét átvitte magánéletébe és nyilvános pályája küzdelmeibe is. 4. Voinovich Géza Lévay Józsefről szóló tanulmányát közli. Lévay tárgyköre a líra szokott mezeje, de természetén egyéni humor érzik. Férfias erő s mérséklet jellemző vonásai, s elégtelenség és megnyugvás a sorsban. Sokat megrögzített szerelmi hangulatából, szívét és történetét azonban tartózkodása nem tártá föl egészen. Állandó gondja a haza. Ő adott először hangot költészetünkben új nemzeti veszedelmünknek, bízó hazafisággal, a Kivándorló imája című költeményben. Hazafi érzése járja át természetfestő költeményei nagy részét is. A gyermeki szeretetnek jeles tolmácsa. Későkori költeményeiben az öregség életművésze és költője.

V. M.

Böhm Károly élete és munkássága. Három kötet. Besztercebánya, 1913. I: 415, II: 350, III: 265 l. Ára 36 korona. A Madách-Társaság kiadása.

A besztercebányai Madách-Társaság e három testes kötetben emléket állított a város szülöttének, Böhm Károlynak, a kolozsvári egyetem 1911-ben elhunyt filozófia-tanárának. Böhm működése a magyar tudomány történetében nagy jelentőségű; e kötetek pedig figyelmet érdemelnek, mert céljuk a magyar filozófia további fejlődésének elősegítése. E kiadvány «alapul kíván szolgálni Böhm filozófiájának további kiépítésére. Indítás Böhm megértésére és rendszerének továbbfejlesztésére» — amint az előszó mondja. S azokon kívül, akik Böhm barátaiként szólalnak meg e műben, együtt találjuk itt — ha nem teljes számmal is — jóformán mindazokat,

akiktől B. gondolatvilágának tudományos értékesítését és irányának folytatását várhatjuk. Ma tehát az tűnik ki innen: mi volt B. hatása életében. Idők múltán annak megállapítására szolgál majd alapul: mi fejlődött az itt feltárt területen. Ebben van e gyűjteménynek a tudományos irodalom története szempontjából is jelentősége. Részletes ismertetése és bírálata e folyóirat körén túl esik, tartalmát azonban jelezzük. Az I. kötetben *Kajlós (Keller) Imre*, a mű szerkesztője, B. életrajzát adja, *Králik L.* és *Bokor József* visszaemlékezéseket közölnek, *Kónya Sándor* B.-öt, mint egyetemi tanárt, *Schneller István* B. személyiségét, egy cikk a nagyvilággal való viszonyát jellemzi. A II. kötet cikkei: *Kónya S.*, B. elszárt eszméi rendszere felépítéséig: *Tankó Béla*, Böhm és Kant; *Bartók György*, a logikai érték tana. Bevezetésül B. filozófiájába; *Endreff János és Gáncs Aladár*, B. dialektikájának eszmenete; *Varga Béla*, B. lélektana; *Ravasz László*, B. érték elmélete, különös tekintettel esztétikai alapelveire. A III. kötetben van: *Makkai Sándor*, Vallásos világkép és életfolytatás. B. filozófiájának indításai egy vallásfilozófiai rendszer kiépítésére; *Ágai László*, a matematika ismeretelméleti alapjai, vonatkozással B. rendszerére; *Tankó B.*, B. filozófiájának pedagógiai jelentősége. Adalék a neveléstudomány értékelméleti alapozásához; *Makkai Ernő*, A történelem alapelve, B. bölcsellete alapján felépíthető történetfilozófia alapelve; *Apáthy István*, B. és a természettudományok; *Csúri Bálint*, A nyelvtudomány ismeretelméleti vizsgálata; *Kristóf György*, B. és Madách; végül *Kajlós Imre és Thury Zsigmond* összeállításában B. előadásainak és dolgozatainak jegyzéke. (Kristóf Gy. rövid cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy az ember sorsa Madáchnál, a Böhm rendszerében is egy: küzdelem a jóért és nemesért. Ez a nemes egyénre kötelező élethivatás, még a saját egyéniségének összehomlása árán is*) Mindenki részéről, aki a magyar gondolkodás fejlődése iránt érdeklődik, komoly figyelmet érdemel ez a három kötet s ami B. iskolájából ezután alakul.

IMRE SÁNDOR.

Wallis A. S. C.: *Az Ember Tragédiája*. Hollandból fordította: *Erdélyi Károly*. Budapest, 41 l. (Magyar Könyvtár. 719. sz.)

Ez a kis tanulmány az *Ember Tragédiája* holland fordítója tollából származik. Magyarra már a 90-es évek elején lefordította Erdélyi Károly. (Temesvári rk. főgimnázium 1891/92. évi értesítője.) Hogy a Magyar Könyvtár most a nagyobb közönség számára hozzáférhetővé teszi, annak nem annyira eredeti fölfogása az oka, mint inkább könnyű és eleven fejtetései, a mű áttekinthető és népszerű elemzése. A holland szerző igen ügyesen csoportosítja Madách életének fontosabb eseményeit, ezek közé szövi a nagy munka létrejöttének szálait, mindenütt kiemeli az egyéni és nemzeti vonásokat. Érdekes, hogy sokkal eredetibbnek és Goethe, Byron hatásától függetlenebbnek állítja oda az *Ember Tragédiáját*, mint bármely magyar kritikusa vagy magyarázója. Akik súlyt vetnek arra, hogy az elfogulatlan külföldi kritika mennyire meg tudja becsülni egy irodalmi remekünket, bizonyára nagy örömmel fogják olvasni ezt az érdekes kis tanulmányt.

— KGY

Bod Péter emlékünnap Magyarigenben. (A nagyenyedi ref. kollégium értesítője. Nagyenyed, 1913. 85—104. l.)

1912 szeptember 29-én ünnepelte meg a nagyenyedi ref. kollégium Bod Péter születésének kétszázadik évfordulóját. Az ünnep rendezésében főleg Bodrogi János tanár szerzett érdemeket: ő kutatta fel Bod Péter sírhelyét, végezte az exhumálás munkáját s terjedelmes emlékbeszédet mondott a magyarigeni emlékünnapen. Mindezekről bőven beszámol az ősi főiskola értesítője.

Hunfalvy Pál ünnep Késmárkon. (A késmárki ev. liceum értesítője. Késmárk, 1913. 22—45. l.)

A késmárki ev. főgimnázium 1913 június 8-án Hunfalvy-emlékünnapet tartott. Az iskolaépület falába márványból készült emléktáblát helyeztek el a következő felírással: «Nagynövű tanára, Hunfalvy Pál, 1842—1848, emlékére a késmárki liceum, 1913.» Az emlékművet — két fáklyát tartó angyal között Hunfalvy bronz mellreliefjét — országos ünnep keretében leplezték le. Az ünnepség leírását, az elhangzott beszédeket és az üdvözlő táviratok szövegeit sorra közli a főgimnáziumi értesítő.

Kiss Ernő: A régi magyar népdal. (A hajduböszörményi ref. főgimnázium értesítője. Hajduböszörmény, 1913. 29—49. l.)

Fabó Bertalannak a magyar népdal zenei fejlődéséről szóló munkája alapján adja a magyar dalfejlődés rövid vázlatát. Tanári székfoglaló értekezés.

Sallay Géza: Döbrentei Gábor élete és működése. (A máramarosszigeti kir. kath. főgimnázium értesítője. Máramarossziget, 1913. 3—19. l.)

A múlt évi programmértekezés befejezése. Az előbbi résszel együtt különlenyomatban is megjelent. (Ism. folyóiratunk.)

Az Élet könyvei. Bibliotheca Vitæ. Szerkesztette az Élet íróiból alakult szerkesztő-bizottság. Kiadta az Élet irodalmi és nyomdai részvénytársaság. Első sorozot: tíz kötet. Budapest, 1914. (A harminc kötetből álló gyűjtemény ára díszes vászonkötésben 195 korona. Megrendelhető az Élet irod. és ny. r. társaságnál: Budapest, I., Fehérvári-út 15.)

«A magyar irodalom utolsó tíz éve a hangosság ideje. Forradalmi jelzavak izzanak az írói tollak alatt. Nemcsak az írói zsenialitás tör itt új utak felé, hanem egy világnézet szabad csapatai indultak guerillaharera a magyar lélek természetes fejlődése ellen... A tudományosan megfogalmazott materialista világnézet felszívódik a felsőbb körök irodalmába, hogy azután láthatatlan hajszálcsoveken átszivárogjon a nép körébe s általánossá válván: megdöntse a magyar lelkek felett uralkodó keresztény világnézetet.» Ez a kiinduló pontja a nagyszabású irodalmi vállalatnak, mely keresztény világnézetű és nemzeti szellemű kiadványokkal óhajtja ellensúlyozni a Nyugat és Huszadik Század irányát. A bevezető tíz kötet igen jó érzékkel van összeválogatva. *Ambros Zoltán* külföldi darabokról szóló színi kritikáit

gyűjtötte össze. (Szinházi esték.) *Andor József* regényt irt. (A tanítónő.) *Cholnoky Viktortól* egy kötetre való érdekes cikket olvasunk. (Kaleidoszkóp.) *Fieber Henrik* a jelenkor művészi törekvéseit ismerteti. (Modern művészet.) *Gineverné Győry Ilona* az angol társadalmi életet mutatja be. (Angolok.) *Kosztolányi Dezső* műfordításait gyűjtötte egybe. (Modern költők.) *Prohászka Ottokár* vallásfilozófiai fejtegetéseit adta ki. (Világosság a sötétségben.) *Takáts Sándor* a XVI—XVII. század családi életéről ad sikerült rajzokat. (Régi magyar asszonyok.) *Toma István* a katolikus írók nyilatkozatait válogatta össze az életnek és irodalomnak egymáshoz való viszonyáról. (Élet és irodalom.) *Tömörkény István* a magyar parasztleletet festi. (Egyszerű emberek.) — A művészieszen kiállított, értékes tartalmú köteteket bizonyára szívesen látja a művelt magyar közönség.

Új könyvek és füzetek. — *Dobján László: Adalékok az 1912—13. tanév történetéhez.* Budapest, 1913. 74 l. Franklin-Társulat. — *Berecz Sándor: Apollonius Historiája.* Bölcsészetdoktori értekezés. Budapest, 1913. 44 l. Studio-nyomda. — *Élő Gabriella: Dobsa Lajos színművei.* Adalék a magyar dráma történetéhez. Bölcsészetdoktori értekezés. Budapest, 1912. 48 l. Neuwald Illés nyomdája. — *Illés Gyula: Szent Elek-legendáink és az Elek-legenda forrásai.* Budapest, 1913. 47 l. Németh József könyvkereskedése. — *Jákó Károly: Fejezetek a magyarországi XVIII. századi latin epikából.* Budapest, 1913. 60 l. Németh József könyvkereskedése. — *Koch Lajos: Czakó Zsigmond drámai munkássága.* Esztergom, 1913. 86 l. Laiszky János könyvnyomdája. — *Lányi Ernő: Czakó Zsigmond színművei.* Budapest, 1913. 96 l. Attila könyvnyomda. — *Pesthy Pál: Kölcsény a magyar műkritika és esztétika történetében.* Jutalmazott pályamű. Zalaegerszeg, 1913. 126 l. Unger Antal könyvnyomdája. — *Zánkay Cornelia: Kazinczy Ferenc művelődéstörténeti jelentősége.* Pécs, 1913. 68 l. Wessely és Horváth könyvnyomdája. — *Császár Elemér: A német költészet hatása a XVIII. században.* Budapest, 1913. 147 l. Ára 3 kor. (Akad. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXII. köt. 7. sz.) — *A. M. I. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek.* XVI. köt. 6—9. sz. Budapest, 1913. (Kozma Andor: Báró Eötvös József a költő emlékezete. 18 l. Ortvay Tivadar: Emlékbeszéd Hampel József fölött. 51 l. Schmidt József: Osthoff Hermann emlékezete. 23 l. Stein Aurél: Duka Tivadar emlékezete. 33 l.) — *L. Erdélyi: Die ungarische sogenannte Leichenrede als mundartliches Sprachdenkmal.* Helsinki, 1913. 13 l. — *Domanovszky Sándor: A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában.* Budapest, 1913. 32 l. (Különnyomat a Budapesti Szemléből.) — *Paul Gsell: Rodin beszélgetései a művészetéről.* Ford. Farkas Zoltán. Budapest, 1914. 143 l. Franklin-Társulat. Ára 1 kor. 20 fill. — *René Gillouin: Henri Bergson filozófiája.* Ford. Farkas Zoltán. Budapest, 1914. 102 l. Franklin-Társulat. Ára 1 kor. 20. fill. — *Hangay Sándor: Fekete haj árnyékában.* Árkay Lidi címlapjával. Budapest, 1914. 160 l. Toldi Lajos kiadása. Ára 3 kor. — *Mindszenty Gedeon költeményei.* I—II. köt. Eger, 1913. 427 és 306 l. Kiadja az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület. Ára 5 kor. — *Mikszáth Kálmán*

hátrahagyott munkái. 1. köt. Emlékezések, tanulmányok. Budapest, 1914. 230 l. Franklin-Társulat. Ára 4 kor. (A kötet darabjai közül irodalom-történeti vonatkozásaiknál fogva figyelemre méltók a következő alkalmi értékezések: Gyulai Pál nyolcvan éves (1906), Bárány Podmaniczky Frigyes (1907), Petőfi-almanach (1909), Thaly Kálmán (1909), A tökéletes könyv (1906), A régi műhelyben (1909). — *Világkönyvtár.* Révai-kiadás. Egy-egy kötet ára 1 kor. 90 fill. (Ferrero: A világhódító Róma. Ford. Lakatos László. Ferrero: Julius Caesar. Ford. Lendvai István. Ferrero: A római köztársaság elbukása. Ford. Lendvai István.) — *Olcsó Jókai.* Révai-kiadás. Egy-egy szám ára 40 fill. (161—168. Rab Ráby. Három kötet. 169. A rútak rútja. A kajmános hölgy. 170. Ne nyulj hozzám. Barak Hageb asszonyai.) — *Athenaeum Könyvtár.* Egy-egy kötet ára 1 kor. 90 fill. (Heijermans: A vörös kalóz. Ford. Balla Mihály. Móricz Zsigmond: Kerek Ferkó.) — *Magyar Könyvtár.* Lampel-kiadás. Egy-egy szám ára 30 fill. (723. Mau-passant: Családi körben. Ford. Benedek Marcell. 724—725. Heltai Jenő: Egy operette története. 726. Kant filozófiája. Gondolatok műveiből. Ford. Polgár Gyula. 727—728. Bródy Sándor: Elmélkedések. 729. Prevost: A végrendelet. Ford. Benedek Marcell. 730. Rezek Román: Galamb Péter. 731. Kozma Andor: Bárány Eötvös József a költő.) — *A Fővárosi Könyvtár értesítője.* VII. évf. 2—5. sz. Budapest, 1913. — *A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Értesítője.* II. évf. 1. sz. Budapest, 1914. — *Márki Sándor: Dósa György.* Budapest, 1913. 540 l. Athenaeum-kiadás. Ára 16 kor. (M. Tört. Életrajzok. Kiadja a M. Tört. Társulat.) — *Kardos Lajos: Arany János Bolond Istókja.* Debrecen, 1914. 148 l. Ára 3 kor.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1913 október hó 1-től 1913 nov. hó 1-ig befizetett díjakról:

Alapító tagdíj: Baros Gyula 100 K, Báró Hornig Károly 200 K. Összesen: 300 K. — **Tagdíj 1913-ra:** Löwy Ö. (6 K.), Gácsér E., Vörösváry F., Vörös M., Barta J., Bernáth M., Várdai B., Radnay O., Vadász N., Valledits L., Theiss L., Oberle K. (1912: 5 K.) Koller J., Borbély F. Kemény G., Gyomlay L. (6 K), Benedek T., Travník J., Réger B., Bitzó S., Lux Gy. (5 K), Tettamanti B. (5 K), Lázár B. (1912: 10 K). Glatz E., Kardeván K., Oravec Ö. (5 K), Dánielisz S., Sáfáry I. (1912: 10 K), Bottyán J., Ujhelyi I. (5 K), Ozorai L. (5 K), Raksányi M., Gr. Almássy D., Kozák L. (5 K) Kepes I., Novotha A., Aczél B. (5 K), Endrei Á. (5 K), Abafi B., Farkas L., Kürti M., Madarász F. (1912, 1913: 20 K), Chobodiczky A., Freiszmuth F. (6 K), Baross J., Gácsér E. (1912: 10 K), Olgvai B., Ujvári M., Barthos K., Fellner T. (6 K), Kovács D., Bácskay J., Mészáros Gy., Bogdány F., Mornau J. (6 K), Kemény G. (5 K), Kállay L., Kállay E. (1912: 10 K), Bánóczy J., Áldássy A., Alexander B., Ferenczy S., Kőrösy M. U. Szabó Gy. (15 K), Berecz S. (5 K), Czeizel J., Rell L., Both I., Klim A., Kőszegfalvi F., Huszár Gy. (1914: 8-50 K), Gr. Almássy D. (1914: 10 K), Csura M. (1912: 10 K), Gálos R., Rhédey T., Rab I., Suhajda L., Bene Kálmán, Pitroff P., Baciú J., Sümegi Gy., Pocza G. (15 K), Szabó A. Kara F., Pápay Gy., Harmos S. (4 K), Domanovszky S., Gábor I. (1912, 1913: 20 K), Gagyhy D., Fülöp Á., Fejérpataky L., Giesswein S., Glatz K., Gombocz Z., Gálos R. (1914: 10 K), Dengi J., Artbauer G., Gleimann J., Kemény J., Kardos A. (11 K), Schmidt P., Varjas E., Novák B., Csűrös F., Gulyás I. (1912, 1913: 20 K), Veress S., Nemes B., Nagy L., Szútor Z. Telkes S., Dobay F., Bathó V., Komor Z., Ulreich V. (6 K), Varga J., Gr. Keglevich I.-né (20 K), Király L., Leyrer M., Majorné A., Lampérth G., Petzko E. (1912: 10 K), Pokoly J., Fülöp S. Összesen 1,194-50 K. — **Előfizetési díj 1913-ra:** Pápai ref. főisk. ifj. képzőtársulat (5 K), Szegedi áll. főgimn. ifj. önk., Besztercebányai fels. keresk. isk. ig., Debreczeni fels. leányisk. ig., Marosvásárhelyi ref. főgimn. ig. (1912, 1913: 30 K), Miskolczi polg. leányisk. (1914: 10 K), Temesvári áll. főreálisk. ifj. kv. (10 K), Balassagyarmati áll. főgimn. ig., Békéscsabai áll. polg. isk. ig., Huszár J., Kunszentmiklósi ref. főgimn. (20 K), Temesvári rk. tanítóképző int. ig., Verseczi polg. leányisk. ig. (1914: 10 K), Rózsahegyi főgimn. ig., Takács M., Pécsi áll. főreálisk. ig., Naszódi alapítv. főgimn. (1912, 1913: 30 K), Lőcsei áll. főreálisk. ig., Nagykőrösi ref. főgimn. ifj. önk., Palánkai áll. polg. isk. ig. (1912, 1913: 30 K), Dési áll. főgimn. ig., Székelyudvarhelyi áll. főreálisk. ig., Kiskunfélegyházi áll. tanítóképzőint. ig., Kézdivásárhelyi rk. főgimn. ig., Olvashatatlan (10 K), Temesvári fels. ker. isk. (45 K), Alsókubini f. keresk. isk. ig., Aradi Kölcsey-egylet könyvtára. Összesen: 470 K. — **Mindösszesen befolyt:** 1964 K 50 f.

Az Irodalomtörténet jelen füzetéhez csatolt postatakarékpénztári befizetési lapot azzal a tiszteletteljes kéressel vagyok bátor tagtársainkhoz juttatni, hogy annak felhasználásával az 1914. évi 10 korona tagdíjat címemre megküldeni szíveskedjenek. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi előfizetési díja 15 korona.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János. *Jegyző:* Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő. *Pénztáros:* Ágner Lajos.

Tiszteleti tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyei József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladár
Alszegehy Zsolt	Ferencki Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Kornél .
Badics Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyei Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Toncs Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösy László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hegedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértessy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucián	Prónai Antal	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zlinszky Aladár

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI:

PINTÉR JENŐ.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

===== BUDAPEST. 1914. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 március 7-én, szombaton délután 5 órakor tartja ez idei közgyűlését a M. T. Akadémia heti üléstermében.

A közgyűlést id. Szinnyi József emlékének szenteljük. A közgyűlés tárgyrendjét külön meghívóban tudatjuk.

TARTALOM.

	Lap
Váczy János: Kazinczy a szabadelvű és demokrata eszmék szolgálatában	145
Szigetvári Iván: A magyar regény gyermekkoráról	162
Borbély István: Eötvös Károly	169

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Borbély István: Balassi Menyhárt Áruktatása és Karádi Pál	175
Hajnóci Iván: Pótlások Bánk Bán első szövegéhez	177
Pitroff Pál: Kovács Pál irodalmi levelezése	180
Bittenbinder Miklós: Szigligeti Ede «Megjátszott cselek»-je	187

IRODALOM.

Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században.	
Ism. B. J.	190
Magyar Shakespeare Tár. VI. kötet.	
Ism. Király György	191
Kardos Lajos: Arany János Bolond Istókja.	
Ism. Ady Lajos	193
Bodor Aladár: Az irodalomtörténet korszakai.	
Ism. Kristóf György	195
FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	196
FIGYELŐ	210

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését Dr. Horváth János titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménesi-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések Dr. Ágner Lajos pénztárhoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek Dr. Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

KAZINCZY A SZABADELVŰ ÉS DEMOKRATA ESZMÉK SZOLGÁLATÁBAN.

Kazinczy egész életében a szabadelvű felfogás híve. A magyar demokrataikkal egy véleményen. Látja, mily vastag köd nehezedik az elmékre. Az *Orpheust* a józan gondolkodás terjesztésére alapítja. A felekezeti jogegyenlőséget a legszélesebb értelemben követeli. Hogyan mutatja be a felvilágosodás európai képviselőit? Emberies felfogása az élet mindennapi jelenségeiben. Túlbecsüli erejét. A vármegyei gyűléseken való küzdelmei a vallási türelem mellett és a cenzura ellen. Nagy erkölcsi bátorsága. Laczkovics János névtelen levele Zemplén vármegyéhez. Szentmarjay és Kazinczy Nagy-Károlyban. Kazinczy aggodalmai a káté tanítása iránt. A közreműlet hatása. Irodalmi szenvedélye most sem hagyja pihenni.

Kazinczy egész életében, de kivált pályája első felében szívvel-leléssel buzgólkodik a józan felvilágosodás terjesztésén. Ajka és tolla mindig kész a szabadelvű gondolkodás védelmére, s mindig a legtisztább meggyőződés vezérli. Mint író, köztisztviselő és magánember egyaránt harcol érte, szóval és tollal, írásaiban, társalgásában és tetteivel. Bátran és csüggedetlenül. Az irodalomban és a vármegye közgyűlési termeiben egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy az emberiség biztos haladásának útjára ne mutasson; hogy az értelem szabad nyilvánulása jogait védelmébe ne vegye s ellenfeleit harcra ne szólítsa. Ez a törekvése nyit neki utat a szabadkőművesek páholyába s csatolja azokhoz, akiket a társadalmi és később a politikai szabad gondolkodás képviselőinek ismer. Ez a törekvése teszi Hajnóczyval kötött barátságát oly eszményivé, amiért a halál révébe jut. De egyszersmind emiatt fordul ellene a felekezeti türelmetlenség, amely hivatalától is megfosztja s azután sem szűnik meg gyanúsítani, sőt üldözni.

Noha egyetlen nagyobb művében sem fejtegeti társadalmi és politikai eszméit: bizonyos, hogy a jogegyenlőség nagy elvére nézve Batthyány Alajos gróffal és Hajnóczyval majd mindenben egyetért. Pályája későbbi éveiben többször emlegeti: mennyire megegyezett gondolkodása ekkor a magyar demokratakéval, különösen Batthyány

Alajoséval. «Lelkének húrjai egészen az enyémmel egy eránt adtak hangot», írja többi közt.¹ De a felekezetek közti különbségek megszüntetése érdekében annál többet harcol. Igaz, e kérdésben sem írt olynemű tanulmányt, mint a magyar demokraták közül Batthyány Alajos, vagy akik a vallási türelmet teljes fegyverzetükkel védelmezik, mint Crudy Dániel s More György; de részint *Orpheus*ában, részint leveleiben és személyes érintkezéseiben folyvást a legszabadabb elvű felfogást hirdette, amelyet mint szabadkőműves tettekkel is megpecsételt. Bár 1783 óta a világpolgári eszmények irányozzák gondolkodását, s bár a nemzeti felbuzdulás szenvedélyes napjai ez eszményeket háttérbe szorítják: a vallásbeli felvilágosodást a nemzeti haladás szükséges elemének tekinti, amely nélkül azt szinte elképzelni sem tudja. A jogegyenlőség fenyegetett elvét itt hiszi leginkább védelmezendőnek, mert ez készítheti elő a politikai jogok arányos megosztásának mélyreható gondolatát is. József császár kormányrendszerének leginkább csak ebből a szempontból híve s úgy véli, hogy a nemzeti jogok biztosítása idején épen nem szabad megfedkezni a vallásbeli türelemről, amely a nemzeti közvélemény egységesebb kialakulását olyannyira elősegíti s így a fejlődést egyáltalán lehetővé teszi.

Ez alapon száll ki a csatasíkra. Jól látja, mily vastag köd nehezedik még az elmékre, s hogy a felvilágosodás ellenségei mily nemtelen fegyverrel harcolnak. S lelkesülése hevében túlbecsüli erejét, hogy a fegyvert kicsavarhatja ellenfelei kezéből s a szabadelvű gondolkodásnak dúsan termő magvait hintheti el a magyar közönség elméjében. A nemzeti fellángolás idejét tartja erre a legalkalmasabbnak, hisz oly egységesnek tetszik érzéseiben a magyarság. Az egységes nemzeti érzés pedig a vallásbeli felvilágosodásnak és türelemnek legfőbb oltalma. Gyűlöl és megvet minden ellenkező véleményt, amely a sötét századok elfogultságát, felekezeti türelmetlenségét igyekszik régi uralmára visszasegíteni. Üldözőbe veszi különösen azokat, akik a felvilágosodásból gúnyt űznek, vagy terjedése elé bármikép gátat vetnek. A felekezeti türelmetlenséget tekintvén az általános és nemzeti haladás egyik legnagyobb akadályának, kiirtására minden eszközt felhasznál. Voltakép ezért alapítja az *Orpheust*, s ebben a felvilágosodás íróinak (Voltaire, Rousseau, Helvetius, II. Frigyes) eszméit tolmácsolni főfeladatának tartja. A *józan gondolkodás* vezérli szerkesztő tollát, de vigyáz, hogy «a' világosodás, Aufklärung, Eclaircissement» nevezeteket kerülje, mert némelyek mindjárt a vallási közönyre, valástalanságra, vagy naturalizmusra és deizmusra gondolnak, mihelyt

¹ Kazinczy F. *Levelezése*. XI. köt. 238., 245., 249., 282., 286. l.

az említett szavakat hallják és «sikoltanak mint a' Helvetius' baglya, ha setét barlangjokba a' nap melegítő sugára behat». Kíméli az igazi vallásos érzést, amely embertársai előtt szent s tisztelettel van a zsidók és Mahomet vallása iránt is.¹

A felekezetek jogegyenlőségét a legszélesb értelemben követeli. Mind a katolikus, mind a protestáns írókkal szembeszáll, ha az ellenfél támadása megérdemli. Eszterházy Károly gr. egri püspököt védelmébe veszi azok ellen, akik a protestánsok üldözésével vádolják. «Sőt — írja róla² — inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas egyességet.» A protestánsokat — mondja tovább — mind udvarában, mind máshol oly kegyességgel fogadja, mint ha katolikusok volnának. Kazinczy arra is tud példát, hogy a birtokain élő predikátorok iránt a püspök «különös kegyességgel» viseltetik. Szeitz Leóról, a felvilágosodás e makacs és heves ellenségéről, nem tartózkodik bevallani, hogy a róla alkotott ítéletében nagyon tévedett. Nem haragszik ő a protestánsokra, illetőleg nem törődik velük, bármit írjanak vagy mondjanak, de a katolikusokban «a' legártatlanabb heterodoxiát sem nézheti». Sokan azzal vádolják a püspököt, hogy ő biztatja Szeitz Leót azokat «a' Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's Egyiptusi homályt terjesztő Írásoknak» kiadására, amelyekkel a felvilágosodást üldözi. A vád nem igaz. Sőt talán épen a püspök türelme okozza, hogy a folytonos harcot kereső szervita — «áldassék érte a' józan okosság! Egerben sem az, a' ki óhajt lenni». S midőn irodalmi hireiben följegyzi, hogy Szeitz Leó magyar történelmet ír, sokat mondólag csak ezt teszi hozzá: «Érzzük, mit remélhetünk.»³

A felvilágosodás európai képviselőit úgy igyekszik bemutatni olvasóinak, hogy gondolataikat hűen tolmácsolja s célja érdekében külön is rájuk irányozza a figyelmet. Rousseaut «religióval olvassa» és *Contrat social*-ját egészen lefordítja s ezt közhírré is teszi. Az *Orpheus*-nak mindjárt első füzetében a *törvénytisztelet*ről (Gouvernement de Pologne) címmel néhány lapnyi fordítást közöl, hogy «lássák olvasói, hogy Rousseau nem épen olyan bolond ember, mint a' millyennek ötlet (Molnár) Úr kiáltozza, Keresztyéni constientiosításból és Papi gyűlölségből nem olvasván írásainak csak egy sorát is». «Így vagdalkozik az, — teszi hozzá — a' ki hagymázban fekszik elhevílt képzelődése bajnokjaival.» Fordításából a forradalmi eszme árad szét, midőn a régi törvények méltatlan uralmát támadja s a «megvettettet

¹ Az *Orpheus* előszava.

² *Orpheus*. I. köt. 165. l.

³ U. o. a II. kötet borítékján.

népet» a kiváltságos osztállyal szembeállítja.¹ A hozzákapcsolt jegyzetben külön is megvédelmezi a szabadkőművesek ellenségeinek otromba vádjaitól. Molnár János szepesi kanonokot, aki versben és prózában egyaránt cégéres gyalázatokkal illeti a felvilágosodás legnagyobb alakjait, hirdetvén, hogy a «Mahometszerű Pogányban» nincs oly gonosz fekély, mint Voltaire és Rousseau könyveiben, s akik utánuk indulnak,² heves gúnnyal vonja kérdőre: miért ismételt Voltaire betegségéről oly gonosz hazugságokat, amelyeket a nagy ember befekettetésére koholtak ellenei s nem annak az igazságnak kimutatására, amelynek megigértetett, hogy «rajta a' Pokol kapui sem fognak diadalmaszkodni». «Az illetén védelmek által — írja Kazinczy — gyanussá teszik mind magokat, mind azt a' Tudományt, a' melly Isten' sugallásából vette eredetét; mert kicsoda az, a' ki az illy históriáskák felett gonosz kaczagásra ne fakadjon?» Amint Kazinczy Molnárnak e sorait a nyomdában megpillantja, legott ír neki és Seitznek is, hogy a keresztény vallásnak efféle «gyönyörű apologiáját» visszavonassa.³

Nagy Frigyeset szintén mint a vallási felvilágosodás elsőrangú képviselőjét mutatja be az *Orpheus* olvasóinak, lefordítván a négy berlini protestáns felekezetnek a királyhoz intézett folyamodványát, amelyben arra kéri, hogy zabolázza meg a vallásujtókat. Frigyes azt feleli, hogy «ő alatta minden azt hiheti, a' mit akar, csak jó ember legyen». De — úgy mond — a papok «maguk előtt tartásák a' tolerantiát, mert nékiek az erőszak és üldözés meg nem fog engedtetni». A vallási türelem szilárdítására fordíttatja le öccsével, Miklóssal, Meissnernek egyik regéjét és vonja le a következtetést Szathmáry Paksi Mihálynak a felekezeti türelmetlenségről közölt deák verséből, felsóhajtván: «Kegyelmes Egek, beh boldogtalan idők lehettek azok, midőn a' vallásbeli versengés még a' legjobb elméket is illy kifakadásokra tüzelhette! 'S mikor tisztúl ki Athmosphæránk attól a' dögleletes ködtől, a' melly illetén misanthropusi kelevényeket támaszt!»⁴.

Felvilágosodott gondolkozásában a vallási jogegyenlőség nagy elvével természetesen párosul az élet mindennapi folyamatára terjedő emberies felfogása, bár ennek az irodalomban kevés nyoma van. Érzékeny szíve megesik a szerencsétleneken, akár anyagi, akár erkölcsi fogyatkozásban szenvednek s mindig segíteni törekszik rajtuk szóval vagy tettel. Az emberies bánásmód követelményeit hivatalos pályáján

¹ U. o. I. köt. 98—99. l.

² Kazinczy *F. Lev.* I. köt. 142. l. és *Sacra Solennia* (Kassa, 1790) című műve három részben.

³ *Orpheus.* II. köt. 150—185. l. *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 52. l.

⁴ U. o. I. köt. 349—350., 382—384. l. II. köt. 205—207. l.

és a köznapi életben sohasem téveszti szem elől. Nagy Frigyesnek a törvényszabásról írt elmélkedését fordítván, több helyen alkalmat keres, hogy a hazai állapotokra bíráló megjegyzéseket teheszen. Így a «lebetegedő házakról» szólván, ahová a megesett leányok menekülhetnek, a következő észrevételt teszi: «Nálunk híre sincs (t. i. a lebetegedő házaknak); 's az a' ki ennek felállítását javasolni mérészené, készüljön neki, hogy akármilyen tiszta életű legyen különben, irreligiositással 's erkölcselenséggel piszkoltatik-bé. De micsoda az ily piszok annak, a' kit szívé' javalása jutalmaz?'»¹ Máshol a boszorkányokban való hívést mondja bolondságnak s a babona kiirtásán iparkodik.

Kazinczy sokat bízik a felvilágosodás eszméinek hódító erejében, mintha nem venné fontolóra az ellenfél roppant hatalmát. Sokat bízik a saját izgató erélyében is, mintha a lázas napokat éppen megfelelőeknek tartaná saját céljaira. Nemzeti boldogulásunk alapjául tekintvén a felvilágosodást, érette minden erejét latba veti. Nemcsak az *Orpheus* hasábjain terjeszti eszméit, hanem úgyszólván minden sorában, a melyet ezidétt papírra vet. Gessner, Lessing és Wieland, leginkább pedig Goethe fordításában ez a cél is előtte lebeg majdnem annyira, mint a művészi érdek. S itt nyilatkozik nála legelőbb az a mély hit működésének sikerében, amely majdan az isteni küldetés sugalmával tölti el egész valóját, mintha egymagának kellene a felekezeti türelmetlenség, a gondolkodás megrögzött balságai ellen síkra szállani, remélve, hogy küzdelme még az utódoknál is illő tiszteletben részesül, s «áldani fogják, ha már régen nem lesz is». «Valakinek — mondja — fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, a' mit csinálnak.» S vajjon kiket ért a felvilágosodás türhetetlen ellenségein? Bizonyára a jezsuitákat s általán a könyvvizsgálókat, nevezetesen Novák Istvánt, aki Kassán Aranka *Júlia levelei*-fordítását azért nem engedte kinyomatni, mert azt állította róla, hogy «erkölcsöket vesztegető munka». S jóllehet ő — mint mondja — «épen nincs vallási fanatismussal profanálva», mert őt «fiának nevezi a' Bölcsesség»: nem haboz megvallani, hogy a magyar irodalom fejlesztésére a kalvinistát tartja «választott népnek», tehát a felvilágosodás terjesztésére is, a katolikus papokat pedig ennek született ellenségeiül nézi. S erről a visszahatás napjaiban még inkább meggyőződik. De most is indulatos haragra lobban, midőn azt sejti, hogy a nemzeti haladást az erkölcs nevében akarja a papság megállítani. Keserű panaszra fakad s bécsi tapasztalataira hivatkozik, midőn Born Ignác szabadkőmives páholyá-

¹ U. o. 337. l.

ban a felvilágosodás ellenségeinek ártalmatlanná tételére az egyes tagoknak kiosztogatták szerepeiket.

Jóllehet azonban a felvilágosodás mellett megindított harcában nem tud szabadulni bizonyos felekezeti elfogultságtól, amelyet mintha a világpolgár eszményei nála ideig-óráig inkább tápláltak, mint elnyomtak volna: a felbuzdulás lelkesült óráiban az egygyéfogó nemzeti érzés feledteti vele a vallási különbséget s irodalmunknak minden rendű és vallású munkását sorompóba szólítja, még Szeitz Leót és Lovasi Benedeket is; amazt mint a magyar történelemben «igen jártas Polemistát,» emezt, aki debreczeni kalvinista deákból lett Ferenc-rendi barát, mint kiváló szónokot és nem közönséges műveltségű férfiút. Mert rajta is uralkodik magyar érzése; ő is «csaknem a' szenvedhetetlenségig, csaknem a' más Nemzetek' megbántásáig kevélykedik abban, hogy *Magyar*».¹ Ez az érzés sugálja neki, hogy a nevezeteseb vármegyei szónokok beszédeit közölje, s az ezekhez csatolt buzdító szavaival már a nemzeti forrongás árjaiba csap s az átalakulás útjait egyengeti. Erre a működésére önérettel tekint vissza egész életében. Büszkén emlegeti bátor szókimondását; ezért örül László öccse is *Orpheus*ának, mert az igazságot merészen kimondja a balgatatagoknak.

Ugyanez a bátorság jellemzi őt a közéletben, a vármegye gyűlésein is, ahol eredményesen védelmezi szabadelvű eszméit. Vitéz Imre, az *Orestes* fordítója, ezidétt a kassai közös iskola igazgatója, bepanaszolja az egyik katolikus káplánt a vármegyén, aki az ifjúságnak tartott beszédében a többi között füle hallatára ezeket mondta: «A' ti Oskolai Elöljáróitok mindnyájan hunczfutok, akasztófára, utczaseprésre valók.» A panaszt nagy izgalommal tárgyalják. Egyik fél azt vitatja, hogy a panaszt csak a püspök vizsgálhatja s a papot csak ő büntetheti meg; a másik ellenben a mellett kardoskodik, hogy az egész ügy a világi törvény elé tartozik. Végre abban történik megállapodás, hogy a vármegye vizsgálja meg a dolgot és szolgáltatson igazságot. Ekkor Kazinczy emelkedik szólásra. Heves ellenmondások zaja fogadja. De ő rendületlen. Végre a zaj csillapulni kezd, s Kazinczy kifejtheti, hogy «nem elég a megtörtént vétket büntetni», hanem a vármegyének az is kötelessége, hogy «a megtörténhetőt megelőzze». Javasolja, hogy a kassai plebánus kéressék meg: tiltsa el a káplánt az egyházi szertartás végzésétől addig is, míg a vármegye ez ügyben határoz.

Ugyanekkor (1793 aug.) olvassa Kazinczy Gabelhoffer János Gyulának id. Ráday Gedeon grófról mondott halotti beszédét,² ame-

¹ Kazinczy *F. Lev.* I. köt. 163., 191. l.

² *Oratio piis manibus ill. D. Com. Gedeonis a Ráday a Joanne Julio Gabelhoffer dicta*; h. n. 1792.

lyet Hübner Mihály, a budai cenzor, eltiltott a nyomtatástól, illetőleg csak bizonyos rész kihagyásával engedett meg. Kijelölve ugyanis a cenzor a szerinte sérelmes részt, meghagyja, hogy azt vagy ki kell törölni, vagy meg kell változtatni. «Mert — írja — mégis csak botrányos, hogy *protestáns embert, aki a megbánásnak semmi jelét sem aulta, örök boldogsággal kecsegtessen a szerző.*»¹

Kazinczy a rendeket jó előre értesítette a cenzori tilalom okáról s oly izgatottságot kelt a vármegye gyűlésén, hogy a félénkebb katolikuskok nem mernek az ügyről tanácskozni. Különben is heves közbeszólások közt tárgyalnak már előbb egy más esetet. T. i. egyik plébánus a miatt emelt panaszt a vármegyén, hogy egy halva talált protestáns embert a katolikusok «fölszentelt temetőjébe temettek». Kazinczy résen lévén, azonnal szemrehányást tesz a katolikusoknak türelmetlenségükért, úgy, hogy a jelenlevők csakhamar szégyelni kezdi a panaszt, kivált midőn Fischer Imre b. azért mondja sérelmesnek az esetet, mert az illető protestáns embert négy lépésnyire temették az ő felesége sírjától. Amire Kazinczy szinte önkéntelenül elszólja magát: «Eb a' lelke ostoba aristokratái kevélysége!» A másik plébánus egy akkoriban áttért protestánt *hitehagyottnak* (apostata) nevez, amire szintén nagy lárma támad. Comáromy György, Kazinczy rokona, a plébánost nyíltan hunczfutnak, gazembernek mondja. A katolikusok ügyészi beavatkozást kívánnak, s Kazinczy kéri rokonát, hogy ő maga is kívánja azt. De mivel Fischer Imre b. ellen meg a protestánsok zúdulnak fel, mind a kettőnek elengedik a büntetést.

Kazinczy szólásra jelentkezik, de sokáig nem tud szóhoz jutni. «Megint predikálni akar az Úr?» — kérdi egy pap. «Fogok igenis», hangzik a válasz. És mindaddig nem tágt, míg csak szóhoz nem juthat és ki nem fejtheti, hogy «a legmérgezőbb elhevülést» is helyénvalónak látja, midőn még mindig a felekezeti türelmetlenség uralkodik; midőn «az illy szókkal némelyek készakarva élnek és nem magok elfelejtéséből vagy nem tudásából.» Innen van, hogy a falusi papok előljáróik példáját követik és üldözik a protestánt vallási meggyőződése miatt. Szavai élénk figyelmet keltenek, s a gyűlés kimondja, hogy ezután nem szabad a protestánt akatolikusnak, eretneknek vagy hitehagyottnak mondani.²

A következő tavaszi közgyűlésen Kassán szintén a felvilágosodás bajnokaként szerepel. A jegyző valami Domokos Sámuel vármegyei táblabíróról kezd jelentést olvasni s a név után hozzáteszi, hogy *hel-*

¹ «Scandalosum est enim Protestanti, nullum signum pœnitentiæ danti, æternam beatitudinem adgratulari.»

² Kazinczy F. Lev. II. köt. 313—315. l.

vét hitvallásu! Kazinczy felpattan. Elmondja, hogy «mikor az igazságot nyomozzák, nem kell lenni religióknak». Mire a papok zajongani kezdenek. Kazinczy megszeppen, de aztán meggyőződéssel folytatja, hogy a vármegye gyűlésén csak *emberek és polgárok* vagyunk, nem pedig ilyen vagy olyan vallásúak. Beszéde közhelyeslést kelt, s az igazság diadala fényesen kitűnvn, boldognak érzi magát a felszólaló. A jegyző saját kezével törli az illető táblabíró vallásáról írt megjegyzést.¹

Kazinczynak mint írónak s iskolafelügyelőnek, különösen pedig mint a felvilágosodás bajnokának nagy tekintélye van még olyanok előtt is, akik a régi felfogás makacs hirdetői. Érdekes adatot jegyzett föl erre nézve ő maga. 1790-ben a borsodvármegyei főispán, Mayláth József gr. beiktatásán a többi közt Kazinczy is megjelenik a tisztelkedők sorában. Melczer László, a főispán veje, mutatja be, de a mint a nevét kiejti, a főispán úgy «meghökken és megrázkódik», hogy Kazinczy látván a «szörnyű hatást», nem tud szóhoz jutni és soha többé nem találkozik a gróffal.²

A kormányhatalom szívesen kezét fog a papsággal a veszedelmesnek hirdetett felvilágosodás kiirtására. A francia nemzetgyűlés XVI. Lajosnak szerencsétlenül végződött menekülő kísérlete után a népfelség elveit korlátlanabban hirdeti és valósítja meg, s a kívándorló papok és főurak határozottabb lépéseket tesznek a forradalom leverésére. Azonban a forradalmi eszmék annál gyorsabban hódítanak külföldön, minél aggodóbban tekintenek Európa kormányai Párizs felé. S természetesen nem a forradalmat előidéző okok gyökeres megváltozásától várnak orvoslást, hanem az erőszakos visszahatástól, első sorban a gondolatszabadság békóba szorításától. A bécsi könyvvizsgáló hivatal fejét, a szabadelvű Van Swietent II. Lipót nem sokára fölmenti hivatalától s helyébe Martinét, a jezsuiták barátját teszi, a ki aztán erősb kézzel fogja hivatalát. Ferencz királynak legfőbb gondja a könyvvizsgálatot rendszeresíteni s a veszedelmes eszméknek útját szegni. A vármegyék akarva nem akarva kezére játszanak a kormány ebbeli rendszabásainak. Bars vármegye, amely 30 év múlva a nemzeti ellenállás vezére lesz, most veszedelmes szabadságot lát a Helytartó Tanács azon rendeletében, hogy «a mágnások által saját használatukra rendelt könyveket behozathatják az országba anélkül, hogy a cenzura elé terjesztetnének», s a rendelet visszavonását vagy megváltoztatását kéri.³ Viszont azonban Gömör vármegye a sajtó-

¹ U. o. 363. l.

² *Pandekta* III. köt.

³ Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon* (Budapest, 1888); 768—9. l.

szabadság mellett foglal állást, kiemelvén, hogy «a szabad gondolkodás és annak másokkal közölhetése természeti jog, melyről a nemzet le nem mondhat... A tilalom ellenkezik az emberi és polgári jogokkal és természettel... Ellenkezik a nemzet boldogságával és méltóságával. Minden nemzet sorsa s boldogsága öntehetségének és nemzeti erejének kifejtésétől függ. Ez pedig gondolkodás és a gondolatok közlése nélkül nem képzelhető».¹

Ez a felfirat minden vármegyének megküldetik. S mind Magyarországon, mind Erdélyben megteszi a kellő hatást. Mindemellett a könyvvizsgálat rendszere némely vármegyék hozzájárulásával egyre szigorúbbá válik, s a kormány egymásután bocsátja ki a gondolatszabadság elnyomására vonatkozó rendeleteit, amiben Zemplén vármegye «a magyar nemzet iránti kiváló hajlandóságának zálogát» látja. Így aztán megérthető, hogy Schwartner Márton számítása szerint mintegy ötötfélezerre rúg a tiltott könyvek száma.²

Senki sem érzi kínosabban a könyvvizsgálat vas kényszerűségeit, mint Kazinczy, a ki izgató tevékenységének egyik legfőbb akadályát ismeri benne szinte egész életében. Különösen elkeseredik a miatt, hogy még a kitünő német írók műveiből való fordításait sem engedi napvilágra jutni a cenzura. Például a Wieland *Diogenesét* és a Dayka Gábortól fordított Colardeau verseit a bécsi cenzor eltiltja a nyomtatástól épen Ferenc király trónraléptekor, amit Kazinczy méltán szomorú sejtelennek tart. «Én — így fakad ki — kevésbe múlt, hogy a' királyhoz nem mentem 's panaszom közt ki nem mondtam, hogy a' Sajtó-szabadság csak tyrannus alatt lehet veszedelmes; egy méltán imádott Ferencz alatt szabadnak kellene lenni.»

A Ferencet koronázó országgyűlés egyik bizottsága, mely a sajtószabadsággal foglalkozott, nem tudott fölülemelkedni a vármegyék közfelfogásán. Kazinczy ebben is a papokat veti okul, akiket a francia forradalom ösztökél a sajtószabadság teljes elnyomására. Az ujságok is emiatt oly üresek; például a *Mindenes Gyűjtemény* két utolsó kötetében már hiába keressük azokat az izgató cikkeket, amelyek az első pár kötetet az akkori idők oly beszélő tanúivá teszik. Kazinczy-nak alkalma van látni, hogy még a Custine francia tábornok «humanitásának igen ártatlan emlékezetét» is könyörtelenül kitörli a cenzor. Ezért aztán az időszakai sajtó pártfogása is nagyon megcsökken. Még Kazinczynak is elmegy a kedve ujságokat járatni, ami egymagában is rendkívül jellemző adat a cenzorok önkénykedésére.³ Az emberi

¹ *Figyelő* (szerk. Abafi L.) 1881. évf. X. köt. 254—5. l.

² Ballagi G. id. m. 769—70. l.

³ *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 264., 286. l.

lélek zsarnokait látja a könyvvizsgálókban s meg nem foghatja, hogy még Aranka György is úgy vélekedik, mintha azokra csakugyan szükség volna. Pedig ők nem arra vigyáznak, hogy a hazugságot üldözzék, hanem hogy «a' Papi hatalom és a' Theologusok' céhe» semmi kárt ne szenvedjen. Miklós öccse lefordítván Geblernek *Ozmondok* című drámáját,¹ arra kéri bátyját, hogy vezesse be előszóval. Ez teljesíti a kérelmet s azt írja az előszóban, hogy e darabon nem fognak annyian sírni, mint a *Romeo és Júlián*, mert nincs benne szerelmes jelenet, hanem atyai és fiúi hűséget tanít. S ezt toldja hozzá: «Ezeket a' szent érzéseket nevezték a' Rómaiak *pietas*nak. Ma a' nagy sereg e' szó alatt azt érti, hogy valaki templomokat cifráz, az élet' gyönyörűségeiről, melyeket a' jó Isten hintett útjainknak tövissei közzé, önként lemond és élete' minden napjaiból egy néhány órát supernaturalis Speculatiókra fordít.» E sorokat a censor irgalmatlanul kitörli. «Mit mondasz rá? — kérdi barátját. — Én annyi fogát szeretném kivenni, a' mennyi sort kitörölt.»²

Amint a sajtószabadság ügyét a vármegyék gyűléseik napirendjére tűzik, Kazinczy hazafi kötelességének tartja, mellette egész erejével síkra szállani. 1793-ban Kassán és Nagy-Váradon bátor küzdelmet fejt ki e tárgyban, ott a nyári, emitt az őszi gyűlésen. Ezeket a napokat a legfontosabbak közé sorozza, mert a jó ügynek merész harcosa volt. Jó barátai s barátnői közül számosan várják küzdelmei eredményét. A Rádayról szóló beszéd eltiltásának hírével úgy szólván ő sugalmazza a rendek véleményét, amely a sajtószabadság győzelmét jelenti. Bihar vármegye gyűlésén csak Sauer gróf, a nagyváradi prépost, szólal fel a sajtószabadság ellen. Elismeri ugyan, hogy ez igen nagy kincs; jól teszi a vármegye, ha mellette dönt; ő azonban azt a sok rosszat is látja, amely abból származik. Kazinczy legott felel neki. Igaz, — úgy mond — hogy a sajtószabadságból rossz is származhatik; de az is igaz, hogy az a kevés rossz, amit ez okoz, véghetetlenül felülmúlja azt a sok és nagy rosszat, amit a sajtószabadság eltiltása von maga után. S abból, hogy valami rosszat szülhet, még nem következik, hogy el kell tiltani. Bessenyei György, akivel nyilvános helyen ekkor találkozik Kazinczy, siet a prépost következtetését a képtelenségig felcsigázni. Mily érdekes lett volna a magyar műveltség első újabkori nagy apostolát, aki magát remeteségre kárhóztatja, s a mesternek nálánál nagyobb tanítványát szemügyre venni, amint a művelődésnek oly hathatós eszközeért egymásután sorompóba szállnak s életük vezérgondolatát mintegy föllebbentik a nyilvánosság előtt.

¹ Endrődy János: *Magyar Játékszin*, III. köt.

² *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 290. l.

Amaz már leszorul a cselekvés teréről, de forrón dobogó szíve érzeit és töprengő elméje borús gondolatait még mindig szeretné közleni mesterével; emez gazdag pályájának még a küszöbén áll s erős hittel szegezi szemét a magyarság jövőjébe, ha a gondolatszabadságnak e hatalmas eszközét sikerül biztosítani. Az ifjú merész szavai a mestert is szólásra bírják s a nagyprépost okoskodásának kigúnyolására csak ennyit mond: «Tekintetes Nemes Vármegye! Tiltsuk-el a' szőlőművelést, mert részegség és gyilkosság következhetik belőle, 's a' lányokat zárjuk külön a' férfiaktól, mert paráználkodás történhet.» Nagy nevetés lőn erre, s az egész gyűlés a sajtószabadság mellett foglal állást. Nem találjuk tehát igazoltnak Ballagi Géza azon állítását, hogy a vármegyék általában a kormány kezére járnak a sajtó megszorításában. A vélemények most is megoszlanak, mint 1790-1-ben, s ez a körülmény csakugyan felbízathatja a kormányt, hogy ráerőszakolja a nemzetre szigorúbb rendszabásait.¹

A szabadelvű s később a demokrata eszmék küzdelmében általában íróink haladnak legelől, Kazinczyn kívül Bacsányi, Kármán, Szentjóbi Szabó és Verseghy. S meg is szenvednek érte. Kazinczyt eleinte a nemzeti visszahatás veszi célba a közös iskolák miatt; s midőn írói érdemei és a magyarság közhangulatának élesztésében tanúsított bátor harcai már kiengesztelik ellenfeleit: a szabadelvű gondolkodás ellenségei nem tudják feledni azokat a csapásokat, amelyeket a papok világi hatalmára mért az irodalomban és társas életben egyaránt. De jól lehet 1792-ben már meg kellett győződnie, hogy a kormányhatalom figyelme éppen szabadelvű gondolkodása miatt folyvást kíséri: erkölcsi bátorsága még nem tudott meghátrálni. Az eltiltott *Diogenes* fordításában szemébe tűnik a kormányhatalom közegeinek az a Rousseau felfogására emlékeztető tanítás, amely Diogenes képzelt államának szervezetéből szól az olvasóhoz. Vagy *A vak lantos* egész célzata nem homlokegyenest ellenkezik-e a régi megcsontosodott politikai felfogással? Észreveszi ezt Döme Károly is és «zendítő munkának» mondja. Kivált azt a kifejezését találja ilyennek, amelyben Ulfárról és Utherről (a vak lantosról és fiáról) így szól: «Akkor azt érzették, a' mit a' Királyok soha nem érezhetnek, ha láboknak porait ezer rabok nyalják is.» «Gyúlasztó mondás! zendítő kifejezés!» — kiált fel Döme Károly ez idézetre s annál gyúlasztóbbnak látja tüzeit, minél jobban el akarja takarni a szerző.²

A lélek halhatatlanságáról az *Orpheus*ban előadott kétségei mindenkit meggyőzhettek, hogy Kazinczy a vallás tanítását a hidegen

¹ U. o. 309., 313., 318. l.

² U. o. 355. l.

boncoló ész bírálata alá fogván, tartózkodás nélkül kimondja, mert «interna vocatiót érez arra», amit értelme sugal. De azt is észrevehették róla, hogy e tekintetben maga a megtestesült türelem. Sőt egyenesen kimondja, hogy az ő kétségei vesszedelmes örvénybe csalhatják a gyöngye lelkeket. Csakhogy a felekezeti türelmetlenség annál rombolóbb hatásúnak tekintette az ő működését, minél inkább meglátta benne a vallás gyámságától elszakadt szabadelvű gondolkozót, aki felfogását síma modorban, könnyen megvesztegető szavakkal tudta az olvasó vagy hallgató előtt feltárni. Akik néhány év óta szemmel tartották, most egyenesen vigyáztak reá, mióta a sajtószabadság érdekében oly tüzesen síkra szállt s egy véleményt hirdetett Bessenyei Györggyel, aki még gyanúsabb volt a nemzetietlen visszahatás szemében. Ennek főképviselői a magyar demokraták szerint a jezsuiták, akiket Kazinczy is a művelt emberiség legnagyobb ellenségeinek tart, mint általában szabadkőműves társai. Ezek ellen most erősebb küzdelem indul meg, mint bármikor azelőtt, mert sokan azt hiszik, hogy a francia forradalom hőseinek szelleme hevíti őket.

E téves felfogást iparkodik ellensúlyozni Vitéz János zemplén-vármegyei birtokos németből fordított munkájával, amelyben azt bizonyítgatja, hogy «a kőművesek nem jacobínusok». E munkára Szuhányi Ferenc (1742—1824) volt jezsuita, ekkor a gyöngyösi iskola igazgatója, adja meg a feleletet «egy nyomorult füzetkében», amelynek címe: *A szabadkőművesek jacobínusok*.¹ Nem haboz nyíltan kimondani, hogy a szabadkőművesek «egybecsatolt erővel azon izzadoznak, hogy a religiónak és királyi székeknek fenék-kövét helyéből kimozdítsák s felforgassák». Az állam és egyház legveszedelmesebb ellenségeinek tartja őket, akik még a királygyilkosságtól sem borzadnak vissza, mert lám — úgy mond — közülök került ki III. Gusztáv svéd király gyilkosa, és «az is, aki második Leopold kegyes uralkodónkat méreggel közönlünk elragadta.» Szuhányi műve ép a Lipót királyra vonatkozó adatával nagyon sértette az udvart, s azért a Helytartó-Tanács 1794 március 7-ikén eltiltotta s a példányokat lefoglaltatta.

A Helytartó-Tanács tilalmának tárgyalása alkalmat ad Kazinczy-nak, hogy a szabadkőművesek mellett lelkesen felszólaljon s a jezsuiták vádjait visszafordítsa reájok. Abaúj vármegye tárgyalván e tilalmat, Szentimrey Pál, ottani birtokos, «igen vallásos és imádkozni nagyon szerető ember», védelmére kél Szuhányi művének, felbujtogatva ettől

¹ Mind Vitéz, mind Szuhányi műve ismeretlen, Kazinczy F. följegyzéseiből (Akad. Tört. 4r. 15. sz.) és *Lev.*-ből (VII. köt. 114. l.) tudjuk. V. ö. Fraknoi V. *Martinovics összeesküvése* c. műve 188—9. l. Szinnyi J. lex. munkája sem ismeri egyiket sem.

és Bodenlosz Mihály volt jezsuitától (aki ekkor a leleszi konvent buzafalvai birtokán számvevő volt, 1802-ben pedig a kassai convictus kormányzójává s címzetes apáttá nevezte ki a király), a többi közt így szólván: «Bármit mondjanak is, a szabadkőművesek mégis csak jacobínusok!» Kazinczy tudván, hogy «ez a' vak ember Szuhányi és Bodenlosz exjezsuiták által van feldühítve», azonnal felpattan, szemeit Bodenloszra szegezvén és válaszát ahhoz intézvén, hangosabban, mint illet, e szókkal vág vissza: «Az államokat felforgatni, a királyokat orgyilkos módjára elveszteni nem a szabadkőművesek, hanem a jezsuiták szokták!»¹ Szavai nem csekély hatást tehettek. Szomszédja, Fáy Mihály, megrántja hátul mentéjét s ezt súgja fülébe: «Öcsém, ezt a szót jól felrödd magadnak, mert bizonyos lehetsz benne, hogy azok, akiknek mondtad, felróják és ezért ugyan elébb-utóbb meglakolsz.»

Bizonyosan fel is rótták, s ő keservesen meg is lakolt. «Ettől és az illyektől rettegtem én. — jegyzi meg — midőn elfogattatám, mert mit vétettem különben?» Midőn a visszahatás dühe a magyar jacobínusok ellen megtorlásra készül, nem kerülheti el a veszedelmet ő sem, talán csak azért, mivel a mozgalom élén állók közül kettővel barátságban volt, Hajnóczyval 1791, Szentmarjayval pedig csak néhány hónap óta. Martinovicsal és Laczkovicsal azelőtt, ha följegyzéseinek hitelt adhatunk, csupán egyszer találkozott s mind a kettőtől visszahúzódtott, noha Laczkovics különös figyelmet mutatott iránta. Hanem ő valami csodálatos idegenkedést érzett látásakor és sem nem vágyott, sem nem mert felé közelíteni; bár a róla írt jellemzéséből az derül ki, hogy Kazinczyban különösebb érdeklődést keltett. Bárminth van is a dolog kettejük ismeretségére nézve, az egyáltalán nem hihető, hogy Kazinczy Laczkovics fordításait ne ismerte és ne olvasta volna Zemplén vármegyéhez intézett névtelen levelét, amely ott bizonyára közbeszéd tárgya volt. Semmi adatunk sincs arra vonatkozólag: mikép gondolkozik akkor Kazinczy azokról a rendkívül fontos politikai kérdésekről, amelyeket Martinovics és Laczkovics névtelen leveleikben oly tűzzel fejtegetnek. Ha későbbi felfogásából volna szabad következtetnünk: az erőszakos átalakítást a legnagyobb mértékben elítéli s azt óhajtja, hogy a régi alkotmányos élet folytonossága zavartalanul megóvassék. De ki merné tagadni, hogy ez a véleménye nagyrészt a közbeeső rendkívüli események következtében

¹ Szentimrey P. szavait Kazinczy így idézi: «Quidque dicatur, Latomi sunt Jacobini»; más jegyzetében pedig így: «Quidcunq demum dicamus, Latomi . . .»; ő így válaszol: «Civitates miscere, reges sicario modo tollere non Latomorum est, sed Jesuitarum». Id. lev. és id. följegyzései; *M. Kurir* 1802. évf. III. negyed, 402. l.

alakult? Ekkoriban, minden valószínűség a mellett szól, hogy a magyar demokratákkal való közeli ismeretsége, a Hajnóczyval és Szentmarjayval kötött szoros barátsága őt is a forradalmi eszmék terére ragadja, ha szinte kételkedik is megvalósításukban. Az egyház világi uralma, az emberiség haladását gátló babona elleni harcai különben is nagyon közel vonják a Martinovics köréhez, még mielőtt politikai törekvései is feltárulnának előtte. Ha igaz, amiben pedig semmi kétség, hogy Hajnóczyval oly meghitt barátságban élt: lehetetlennek tartjuk, hogy már Hajnóczytól ne értesült volna a titkos törekvésekről. Jóllehet Hajnóczy ezt vallomásaiban nem említi, de azt ő sem titkolja, hogy Szentmarjay értesítette őt a latinra fordított káténak többekkel, így Szulyovszky Menyhérttel való közléséről is. Ha pedig Szulyovszky bele van avatva a tervbe, bizonyosra vehető, hogy Kazinczynak is tudomással kell arról bírnia. Hajnóczy óvakodik megnevezni olyanokat, akikről gondolhatja, hogy talán kikerülhetik a veszedelmet.

Amint Martinovics Szentmarjayt megnyeri céljának, senkisem fejt ki nagyobb tevékenységet annak érdekében nálánál. A forradalmi kátét magyar és német nyelvre fordítja és toborozza a tagokat a titkos társaságokba. Innen van, hogy az összeesküvés ismert fájának ép a derekával ábrázolják őt. A másik kevésbbé ismert szemléltető képen pedig Martinovicsnak mint fősárkánynak a szájából nő ki a többi tagot jelképező sárkány, s a legvastagabb ép a Szentmarjayt ábrázoló, amelynek a szájából majdnem annyi sárkány ered, mint a többiből együttvéve.¹

Megállapodván Szentmarjay Martinovicscsal 1794 májusában a teendőkre nézve, csakhamar Zemplén vármegyébe utazik, ahol beleavatja a titkos társaságba Tancsics Ignácot (1765—1825), Sztáray Mihály gróf fiának, Albertnek a nevelőjét. Sztáray Mihály a zempléni, sőt az egész fölvidéki független érzelmű nemesség egyik legkiválóbb tagja, felvilágosodott gondolkodású férfiú, a ki sokat foglalkozott a francia irodalommal s ismerte az újabb politikai munkákat is. Az ő hatása alatt szívta magába Szentmarjay Ferenc is, mint a gróf nővérének titkára, a szabadelvű, sőt forradalmi szellemet, a melynek oly lelkesült híve lett.² Tancsicson kívül megnyeri Szulyovszky Meny-

¹ *Sententiae tam Incl. Tabulae Regiae Judicariae quam Excelsae Tabulae Septemviralis* ... Pestini, 1795. egyik példánya előtt a M. N. Múzeum könyvtárában.

² Kazinczy F. följegyzései a M. Tud. Akad. könyvtárában; *Lev. XVII.* köt. 12. l. Martinovics vallomásában hivatkozik arra, hogy az egész Pest megmondja: Szentmarjay mennyire mint *enragé* volt ismeretes, ahol csak

hértet, Zemplén vármegye egyik legkiválóbb emberét, a ki mint országgyűlési követ (1790. és 1792.) a nevezetesebb szónokok közé tartozott. Kazinczy «igen jó fejnek», máshol «igen nagy talentumnak» mondja, aki hiányos iskolai képzettségét alaposan kipótolta. Ekkor 42 éves, özvegy, négy gyermek apja volt. Szentmarjay a reformátorok kátéját júniusban adja át neki és Hajnóczyra hivatkozva felszólítja, hogy azt Kazinczyval is közölje.

Szulyovszky Zemplén vármegye közgyűlése alatt csakugyan meg is hívja magához Rákóczi, mint rokonát és jó barátját s átadja neki a kátét, amely azt tanította, hogy József császár törvénytelen uralkodása miatt a Habsburgok örökösödése megszakadt; de ha meg nem szakadt volna is, a nemzetnek joga van fegyvert ragadni s független köztársaságot alakítani, hatalmába kerítvén az állam kincstárát és hadseregét.¹

Kazinczy rendkívüli aggodalmak közt olvassa és sokat tépelődik rajta.² Ez is egyik oka valószínűleg, hogy a néhány nappal utóbb Nagy-Károlyban tartandó főispáni beiktató ünnepélyre siet, azt véelve, hogy a titkos készülődésekről valami újabb adatot hallhat, vagy tán tudva is, hogy ott Szentmarjayval személyesen találkozhatnak. Csakugyan megjelent ott Szentmarjay, akivel igen behatólag tárgyalhatta a kátét. Most sem tudta elnyomni aggodalmait, de Szentmarjay igyekezett megnyugtatni, hogy ha Pesten közli kételyeit barátaival, azok szívesen fogadják a jó tanácsot, meggyőzván őt, hogy «a társaság tagjait az erény kapcsolai kötik össze és egyetlen céljuk: a nemzetet felrázni álmából».

Jól jegyzi meg Fraknoi, hogy e nyilatkozatnak döntő súlya lehetett Kazinczy elhatározására. Hisz egész életének vezérgondolatát remélhette ezáltal megvalósítva. Talán ép e miatt a politikai következményekkel nem is tudott eléggé számot vetni, annyira megkapta lelkét annak a nagy izgatásnak az eszméje, amelynek érdekében ime most nemcsak az irodalom, hanem a társadalmi szövetkezés eszközeivel is közremunkálhat. De egyszersmind Hajnóczy felfogása is a példa vonzó erejével hatott rá. Úgy hitte, hogy oly terv, amelyet Hajnóczy, akinél — mint vallomásaiban írja — *«tisztább lelkű, nemzete diszeért inkább lángoló, tudósabb, fáradhatatlanabb embert nem ismert, nem nemesebbet, nem bölcsebbet»*, javal, sőt megvalósi-

megfordult. M. N. Múzeum kéziratár: Fol. Germ. 1071. sz. 17—18. 22—24. l.

¹ Szirmay A. műve, 9. §. Fraknoi id. műve. 212. l.

² Maga mondja ezt vallomásaiban, s az ítélet is említi a *Sententiar* H. ívén.

tásán teljes erejével dolgozik, nem lehet bűnös vagy csak kártékony is. Az eszményi világban élő Kazinczy, a tekintély nagy tisztelője, Szentmarjay szenvedélyes hevének varázsa alatt nemzete boldogulását való lelkesedésében feleli, hogy a káté az erőszakos eszközök használatát nemcsak megengedi, hanem épenséggel kötelességévé teszi a társaság tagjainak, s így az átalakulás munkája a meglevő állami rend felforgatására vezet. Vagy tán tisztában volt azzal, hogy az előtte ismeretessé tett módon semmiféle erőszakos átalakítást végre nem vihetni? Csak annyi valószínű, hogy Szentmarjay egyelőre elnyomja kételyeit. Együtt hagyják el július elején az ünnepély színhelyét, vele az ő kocsiján megy Szentmarjay Sárospatakig. Ekkor küldi tőle Kazinczy a Gessner. Wieland és Anakreon némely művei fordítását Pestre Schedius Lajosnak. «Mi ez útban szorosan összefonódtunk», írja Kazinczy. Ez összefonódás emléke soha sem halványul benne. Fogsága után is ápolja és pallos alatt vérzett barátja arcképét legkedvesebb embereié közé függeszti szobájában.

Amint azonban Szentmarjay közvetlen hatásától megszabadul, újra feltámadnak aggodalmai, amelyeket tán levélben is tudat vele. Talán nemcsak a beavatottak életét félti, hanem a csak imént megindult szellemi haladásra mért csapástól szeretné még inkább megóvni nemzetét. S amint a titkos mozgalomról egyre többen suttognak, s a fenyegető veszély mind közelebb ér hozzájuk: körülbelül egy időben mind a kettő elhatározza, hogy egészen visszavonul a társaságtól s a kezében levő kátét elégeti. Kazinczy, vallomása szerint a magának leírt kátét július közepén, de hihetőbb, hogy Martinovics elfogatása hírére csakugyan tűzbe dobja. Ekkor ugyanis Szentmarjay rögtön ír Tancsicsnak és Szulyovszkynak, hogy tagokat többé ne vegyenek föl, s ha a kátét leírták, égessek el. Nem tartózkodik kimondani, hogy az egész titkos ügy «gaz szemfényvesztés» volt.¹

Martinovics és bécsi társainak elfogatása rendkívüli izgatottságot kelt a császári városban és Pesten egyaránt. S jöllehet Kazinczy később dicsekedve emlegeti, hogy a félelmet legkevésbé ismeri; hogy midőn az elfogatások híre már sokakat megrémít, ő bátran szót emel a közszabadságok ügyében: az általános rémület hatása alól ő sem vonhatja ki magát. De el tudja palástolni félelmét s óvatosabb szó- és levélbeli érintkezéseiben. Úgy látszik, édesanyja is észrevesz valamit titkos sürgölődéseiből, mert gyakrabban átlátogat Rákóczi Szulyovszky Menyhérthez és Regmeczről gyakrabban elutazik, anélkül, hogy akár gazdasági, akár irodalmi érdekei parancsolnák. Külö-

¹ Fraknói V. id. m. 322. l. Kazinczy F. *Fogságom Naplója*. M. Tud. Akadémia könyvtára: Tört. 4-r. 32. sz.

nösen nagykirályi kirándulása ébreszthette föl anyja figyelmét, aztán meg némely irományának elveszte, amelyeket Szentmarjayra bízott, de többé mitsem hallott felőlük. E miatti sajnálatát Kazinczy Kis János előtt sem titkolja, nem hallgatván el: «melly bajos volna csak nyomozni is, hova lettek». «Ne szólj róluk, — kéri barátját — mert maga *ez az ártatlan dolog is* gyanút szülhetne.» Nem hihető tehát, hogy e válságos napok izgalmait mélyen át ne érezte volna s ne sejtette volna a fenyegető veszedelmet, mint Fraknói V. gondolja. De már ekkor hozzászoktatta magát ahhoz a ritka erős munkafegyelemhez, amely a legsúlyosabb körülmények közt is az író toll forgatásával nyomja el izgalmait. Most is fáradhatatlanul dolgozik irodalmi tervein vagy széphalmi erdejét irtatja. A munka szenvedélye, izgató törekvései most sem hagyják huzamosabban otthon. Még novemberben is Kassára randul, bizonyára egyrészt az özvegy Szerencséné látogatására, másrészt pedig saját művei és Csokonai költeményei kiadását akarja előkészíteni. Pedig ekkor már pörölyözi számára a bilincseket Nyéki Németh János, a királyi ügyigazgató, ez «a vérszomjas Caraffa», aki nem átalja a szerencsétlenek helyzetét aljas önérdékből kizsákmányolni.

VÁCZY JÁNOS.

•

A MAGYAR REGÉNY GYERMEKKORÁRÓL.

Lanson, a párisi egyetem tanára, néhány év előtt megjelent Módszertanában elítélte azokat, akik a természettudományok módszerét akarják az irodalomtörténetre alkalmazni. Az ilyen tudományos formula — úgymond — itt csak szemfényvesztés.¹ Nem kevésbé szigorúan nyilatkozik a Lanson által elítélt irány egyik doktrínájáról: az evolúcióról, Császár Elemér. Az emberi értelem — olvassuk nála — felállította a tételt: valamint a természetben nincsen ugrás, hanem minden hosszú, nyomon kísérhető fejlődés eredménye, akként a művészetben is az alkotó szellem minden termékét a megelőző törekvések lassú munkája érlelte meg. Ez a racionális magyarázat menten összeomlik, ha a művészeteknek arra a ragyogó korszakára gondolunk, melyet a történelem Perikles korának nevez s ebben a korban főkép a görög dráma fejlődésére. — A továbbiakban — amit már nem szó szerint idézek — előadja Császár, hogy Aischylos előtt alig volt dráma, de még a görög tragédiánál is rohamosabban fejlődött a magyar regény, mely épen másfél évtized alatt szökkenet előzmények nélkül a magasba. Ugyanis 1832-ben jelent meg Fáy András Bélteki-háza, az első igazi magyar regény; nagyobb munkával felléptek pedig Jósika 1836., Eötvös 1839., Jókai 1846., Kemény Zsigmond 1847-ben.²

Az irodalomtörténet elmélete elég mostoha gyermeke irodalmunknak arra nézve, hogy felhasználjam az alkalmat s az én ellenkező meggyőződésemet röviden kifejtsem. Lássuk előbb a magyar regény evolúcióját.

A *Bélteki-házat*, az első magyar társadalmi regényt, mint általában nevezik, én is nagyra tartom, de első magyar regénynek nem ismerem el, mint Császárón kívül Badics is vallja.³ Még kevésbé természetesen Jósika Abafi-ját, mint Széchy Károly teszi.⁴ Én ezt jóval messzebb keresem.

¹ De la méthode dans les sciences. Paris, 1911.

² Császár Elemér: Eötvös József mint regényíró. Magyar Figyelő, 1913, 24.

³ Badics Ferenc: Fáy András életrajza. 1890, 395. l.

⁴ Beüthy-Badics: A magy. irod.-tört. 1907. II. 173.

Ma a nagyközönség, mely nem foglalkozik az irodalom történetével, jó, ha Petőfi gúnyos verséből (Kedves vendégek) ismeri a *Kartigám* nevet, nem sejtve, mit jelentett e név 1772-ben. «Megjelene Kartigám, az egész világ azt olvasta s philosophiát tanuló ifjaink ebben lelék örömeiket. Nem volt szebben írt magyar könyv, nem volt lelkesebb, nem volt inkább gyönyörködtető román széles e világ» — mondja a kortárs Kazinczy és nem innen tudjuk egyedül, hogy Kartigám óriási sikere egyike a legnagyobbaknak egész irodalmunkban. Nem utolsó bizonyíték a hat kiadás, amelyet 30 év alatt megért. Az irodalomtörténet csaknem egyhangú megállapodással azt vallja, hogy ez az első magyar regény. Kartigám az első magyar regény, ha nem is a szónak mai értelmében, mikor a regénytől nemcsak bonyolódott cselekvényt, hanem művészi szerkezetet és következetes jellemfestést is követelünk. De regény, mert itt lép először jogaiba a szerelem — olvassuk Császár Elemérnek egy régebbi munkájában.¹

Azt a megszorítást, amelyet Császár itt és fentebb idézett munkájában tesz, jobb figyelmen kívül hagyni. Ha Kartigám is regény, amint ő maga vallja, akkor lényegben nem különbözik az általa első *igazi* regénynek nevezett Bélteky-háztól. Ez következik különben más úton az ő saját szavaiból is. Ha ugyanis a regénytől művészi szerkezetet követel, rosszul áll a dolga a Fáy regényének, mert mindenki tudja róla, már Bajza megmondta, hogy szerkezete egészen primitív, különböző életrajzoknak laza összefűzésében áll. Ez alapon akár ettől is megtagadhatjuk a mai értelemben vett regény nevet. Maradjunk tehát csak annál, hogy Kartigám is regény, a Bélteky-ház is az.

A kortársak eredeti gyanánt élvezték az első magyar regényt és csak Heinrich Gusztáv bizonyította be kétségtelenül, hogy németből van fordítva.²

Mészáros Ignác nem az egyetlen, aki magáé gyanánt adja azt, amit csak fordított. Megtették mások is (Dugonics, Verseghy stb.), mert a kor felfogása e tekintetben más volt, mint ma.

A nagy olvasási kedvet Kartigám után elég bőven táplálták. A magyar regény története még nincs megírva, de azért innen-onnan, a XVIII. századra legfőképp Beöthy Zsolt kitérő munkájából, legalább megközelítő képet nyerhetünk ez első korszak termékenységeről.

Főlemlíthetjük a következő fordításokat: *Svédziai grófné* (1772), *Belizár* (kétszer: 1773, 1776), *Kasszandra* (1774), *Cyrus nyugodalma* (1778), *Klímius Miklós* (1783), *Ártatlan mulatság* (1785), *Robinson* (kétszer: 1787, 1794), *Szigvárt* (1787), *Hallónak boldog estéje* (1788),

¹ Verseghy Ferenc élete és művei. 1903, 288. l.

² Kartigám, 1880. Olcsó Könyvtár, 217—220.

Bácsmegyey (1789), *Mária* (1791), *A budai basa* (1791), *Jelki András* (1791), *Argenis* (kétszer: 1792), *Róbert Péter* (1797).¹

Mindezek ma már jórészt semmitmondó nevek még a szakembernek is, csak kettő emelkedik ki közülük: *Kasszandra* és *Bácsmegyey* (Robinson híre nem innen származik). Kasszandra ugyan nem érte el hatásra Kartigámot, de megközelítette, Bácsmegyeynek is sikert szerzett a wertherizmus uralkodó hangulata.

Eredeti munkát sokkal kevesebbet tudunk e korból felmutatni és még ezek eredetiségét is folyton fenyegeti az egyre mélyebb kritikai búvárlat. Ime *Dugonics* regényeit (*Etelka* 1788, *Arany Pereczek* 1790, *A szerecsenek* 1798, *Jolánka* 1803, *Cserei* 1808) saját kora csaknem teljesen eredetiek gyanánt élvezte, míg ma eredetiségükben abban a ritkább esetben se hiszünk már, ahol a fordítás még nincs kétségtelenül bebizonyítva.

De bármit hoz is a jövő kutatás, azon nem változtathat, hogy a XVIII. század végén legnépszerűbb magyar könyv az *Etelka*, ha nem is az első magyar regény, mint Endrődi Sándor hinni látszik.² Hatás tekintetében addig mindent felülmúl ez a valósággal bálványozott munka, utána pedig csak másfél évtized múlva tud vele megmérkőzni egy verses könyv, Kisfaludy Sándor *Himfyje*. Amíg pedig egy másik regény jut ily népszerűsége, addig félszázad is eltelik és még ekkor se egészen bizonyos, hogy *Abafi* (1836) vagy a *Karthauzi* (1839) elérte-e e tekintetben *Etelkát*. Lehet-e már most egy ilyen munkát mellőzni a magyar regény fejlődésében? Kármántól a *Fanni hagyományait* (1794) egy kisebb terjedelmű eredeti regénynek tekinthetjük és valószínűleg az lett volna a töredékben maradt *Fejvesztesség* is (1794). Az eredeti regények közé lehet sorolni Szekér Joachim *Magyar Robinsonját* (1808), mely csak indítékot vesz a világhírű angol munkától, cselekvénye a magyar író saját alkotásának tekinthető.

Verseghy Ferenc regényei (Kolomposi Szarvas Gergely 1804, Bárány Külneki Gilméta 1808, Gróf Kaczejfalvi László, avagy a természetes ember 1808, Vak Béla 1812, Almarék erdélyi herceg 1813) sokkal csekélyebb hatást tettek, mint a *Dugonics* regényei, amelyeket pedig értékben nagyon-nagyon felülmúlnak. Úgy látszik, nem az esztétikai érték döntött, hanem *Dugonics* türelmetlen, valósággal dühöngő nemzeti érzése. Eredetiség tekintetében egyformán állnak. Itt is találunk teljes fordításon kívül átdolgozást, némi eredetiséggel, főképp két fő munkájában (Kaczejfalvi, Külneki), noha ezek eredeti gyanánt jelentek meg.

¹ Beöthy Zsolt: A szépprózai elbeszélés. I—II.

² Beöthy-Badics i. m.

Fölemlítem még Kisfaludy Károly *Tühamérját* (1825), mert egy terjedelmes novella és a regény közt nincs nagy szakadék, annyira nincs, hogy Toldy egyenesen regénynek nevezze.¹ Ez esetben akár az első magyar történeti regénynek is nevezhetni, mert hiszen Dugonics nem vehető komolyan.

Név szerint nem említék fel több munkát, ami azonban nem annyit jelent, hogy már végeztem. Éppen nem. Csak napjainkban tártak fel előttünk egy gazdag regényirodalmat, amelyről irodalmunk története eddig nem vett tudomást. Mintegy 40 lovagi és rémregényről van itt szó, vagy négy évtized terméséről, körülbelül 1786—1824-ig.² Én magam nem ismervén őket, tudomásul veszem, hogy az ismertető szerint csupa fordított vagy idegent utánzó silányság. De ha így van is, a magyar regény evolúciójában mégis jutott nekik szerep, már csak nagy számuknál fogva is.

Ime vázlatos képe regényirodalmunk első korszakának (1772—1832). Az én összeállításom kétségkívül hiányos, meglehet, hogy nagyon hiányos és még így is vagy 70 regényről van tudomásom, köztük néhány eredetiről és több olyan fordításról, amelyet a kortársak eredetinek tartottak. Sok üres szalma, de akad nem egy becses mag is. Emellett hiba volna a novellát teljesen figyelmen kívül hagyni, mikor már a XVIII. század végén is nem egy novellagyűjtemény nyeri meg a közönség kegyét; mikor Fáy maga is ezek írásával készül elő a regényre; mikor Kölcsy egy novellája (A vadászlak 1837) már nem közönséges erővel mutat rá a vármegyei igazságtevés borzalmaira, úgy hogy Pintér Jenő méltán nevezi a *Falu Jegyzője* nevezetes előfutárjának.³

A dolog tehát úgy áll, hogy 1772-től kezdve egy eleven regényirodalmi élet áll előttünk, amelyben nem példátlan, hogy egyetlen regényből több ezer példány fogy el; hogy egy külföldi regény rövidesen több fordításban jelenik meg és amikor bizonyos, hogy 30 évig a legnagyobb sikerek e műfajnak jutnak, felülmulva e tekintetben a *Peleskei Nótáriust* is. Joggal mondja Beöthy Zsolt a megújulás kora íróiról: Csak a regénynek mily változatos típusait honosítják meg, először adva ezek között nálunk helyet olyanoknak is, melyek minden mellékes célzat nélkül csakis költemények kívánnak lenni s egyedül költői hatásra törekszenek.⁴

¹ Magyar Költők Élete.

² György Lajos: Egy fejezet regényirodalmunk történetéből. Egy. Phil. Közlöny, 1913.

³ Pintér Jenő: A magyar irodalom története. Bessenyei György felépésétől Kazinczy Ferenc haláláig. 1913, II. 161.

⁴ Beöthy i. m. II. 366.

Már most hogyan segítette elő mindez a *Béltékyláz* és az utána következő regények keletkezését? Mindenekelőtt megteremtette azt a folytonosságot, amely szükséges ahhoz, hogy kiváló munkák jöjjenek létre. A Kartigám, Kasszandra, Etelka stb. sikere buzdító hatással volt; ahol a közönség szeret regényt olvasni, ott az írók szeretnek regényt írni s ha eredetét nem tudnak, legalább fordítanak.

A társadalom rajza se hiányzik már. Nem szólva *Etelkáról*, mely a mult leple alatt a jelennek szól, II. József reformjai ellen izgat, *Fanni Hagyományaiban* megtaláljuk a korabeli középnemesei társadalom felfogását, mely Fanni bukását okozza. Ugyanez időbe esik Szentmiklósi Timotheustól *A jó nevelésnek tükröje* (1791), amelynek célját könnyebb meghatározni, mint műfaját. Regény vagy mese, a magyar Utópia — mondja róla Beöthy. Ez utóbbi nevet kétségkívül megérdemli, így nevezi maga a szerző is cselekvénye színhelyét, de csekély terjedelme és sovány cselekménye miatt nem igen nevezhető regénynek. Szerzője egyetlen célja eszméket hirdetni, ostromozni a vallástalanságot, de nemkevésbé a türelmetlen vallási vakbuzgóságot, tétlenséget, nemesi gőgöt, mértéktelenséget evés-, ivás-, ruházatban. Közel áll tehát Verseghyhez, akinek két főregénye tele van társadalmi eszmékkel. Folyton érezzük, hogy szerzőjük nemcsak mulattatni akar, hanem a természetes és nemzeti nevelés, demokrácia, egyenlőség, vallási türelem stb. eszméit hirdeti és ellenkezőjüket ostromozza. Nem adja oly teljes képét a magyar társadalomnak, mint Fáy regénye, mert nála váltakozik a magyar élet külföldivel, valóság a képzelt, eszményi világgal, az utópiával, mint Császár Elemér mondja. Kétségtelen azonban, hogy ezek mellett a XIX. század elejének magyar társadalmából is kapunk hű képeket. Nemcsak itt, hanem másutt is. Maga Fáy, aki Verseghy két főregénye megjelenésekor már maga is író, novelláiban 1818 óta foglalkozik társadalmi kérdésekkel; a *Különös testamentumot* Badics első társadalmi beszélyünknek nevezi. A nevelés hibái, női kalandorok, a nálunk megtelepedett és meggazdagodott idegen gőgje, a nőtlen élet unalma, a kincsásás babonája stb. olyan erővel jelennek meg Fáy novelláiban, hogy efféle társadalmi rajz tekintetében első regénye már inkább csak terjedelemre nézve jeient újat.

Fanni Hagyományaiban a társadalom rajzánál még fontosabb a mély pszichológiai elemzés, amelyre nézve sokáig első helyet foglal el irodalmunkban, viszont a történelmi regénynek nem megvetendő előzménye *Tihánér*, amely alig 8—10 évvel előzi meg *Abafit* és *Zölyomít*, Jósika első, történelmi regényeit. Széchenyi 1830-ban a *Hittel*el, 1831-ben a *Világgal* rázta meg nemzetét és míg előbb a nagy reformátor Fáy meséiből merítette az első ösztönzést, viszont most ő hatott

ennek első regényére, mely a következő évben (1832) jelent meg. Hatvan évi előkészület után az első terjedelmes magyar regény, amelyet eredetinek ismerünk.

Ezzel megkezdődik a magyar regény új korszaka, amelyben már ismert szerzők eredeti munkáival van dolgunk. Az eredetiség természetesen nem zárja ki a külföldi hatást, amit már mindjárt itt számításba kell vennünk. (Jósika-Walter Scott, Karthauzi-Sainte-Beuve stb.)

Ilyen módon én nem látok abban valami csodálatost, törvényt alá nem foghatót, ha a magyar regény virágkorára jutott nem másfél évtized alatt, mint Császár mondja, hanem 75 év alatt, mint én vallom. Sem az előkészület ideje, sem a talaj szükséges megmunkálása nem hiányzott. «E felvirágzás hosszú, nyomon kísérhető fejlődés eredménye», «a megelőző törekvések lassú munkája érlelte meg.» (Császár szavai.)

De vajjon lehet-e fix kiindulópontot megjelölni? Nem jelenti-e az evolúció éppen a soha meg nem szűnő, örökös fejlődést? Hiszen pl. a természetrajz odáig is visszamegy, hogy a madarak a hüllőktől származnak, aminek nálunk megfelel az, hogy egyik műfaj a másiktól keletkezett, pl. a dráma az epikából. Nem szükséges ilyen messzire visszamenni. A regény nem nálunk, hanem külföldön alakult ki, mi készen vettük át s az első átvett munka indította meg nálunk azt a folyamatot, amely Eötvös, Kemény, Jókai stb. regényeihez vezet.

A görög dráma evolúciója kevésbé érdekel bennünket, rövidebben szólok róla. Croiset szerint a tragédia a néplélekben lassan és sokáig érlelődött. A szentélyekben a legrégibb idők óta voltak vallási előadások, eltagadhatatlan drámai jelleggel. A tragédia kétségtelenül vallási eredetű; a dithyramb előjátékából elhagyták a szatirikus elemet, az elbeszélő átalakult színésszé, elbeszélése pedig szabályszerű cselekvénnyé. E mozzanatok mindegyike hosszú fejlődés eredménye, úgy hogy a tragédia lappangó állapotban már régóta létezett, amikor a VI. században megalakult. Ekkor már a hatás elég eszközével bírt s a közönség kegyét eléggé élvezte ahhoz, hogy tehetséges költőket hívjon életre már Aischylos előtt. Thespis, majd Choerilos, Pratinos, Phrynichos készítették elő a nagy felvirágzást. Amellett azonban tudjuk, hogy a tragédia az epopoeához kapcsolódik, ősei közé kell számítani Homerost és a cyklikusokat is.¹

Íme, e sorok a görög tragédiára nézve se igazolják a hirtelen, előkészület nélküli felvirágzást.

¹ Maurice Croiset: Histoire de la littérature grecque. III. Paris, 1891.

Elmondottam ezeket, mert úgy érzem, hogy tudományunk érdekei ellen cselekszünk, ha egy törvénytől akarjuk megfosztani, kellő ok nélkül. Hiszen az csak hasznára van ítéletünknek, ha tudjuk és szem előtt tartjuk, hogy egy nemzet irodalma sem kezdődik remekművekkel; hogy minden műfajnak is lassú érlelődés, fejlődés az útja; tehát itt is csak elegendő idő múlva találhatunk becses alkotásokat; hogy érni kell magának a tárgynak is, amely egy csapásra nem tehető költőivé, ezért a nagy költők nem keresik az egészen új tárgyakat. hanem olyanokat, amelyeken már mások is próbálgatták erejüket; hogy evolúciója van minden egyes költőnek, írónak is, senki se adhatja egyszerre a legjobbat stb.

Az engem nem bánt, ha támogatásért a természettudományokhoz fordulunk; arravalók a gazdag rokonok. Az evolúciót pedig védem, mert benne látom a szellemi világ nagy törvényét.

SZIGETVÁRI IVÁN.

EÖTVÖS KÁROLY.

Élete. — Ráckevei Eötvös Károly 1842 márc. 11-én született Mezőszentgyörgyön. Pápán tett érettségi vizsgát. Jogi tanulmányai közben az Almássy-féle összeesküvésbe keveredett, emiatt 1864-ben elfogták s a komáromi várba zárták. Kiszabadulván, jogakadémiai helyettes tanár lett Pápán. 1866-ban megyei aljegyző, a következő évben alügyész, 1871-ben törvényszéki ügyész lett. 1872-ben Deákpárti programmal országgyűlési képviselővé választották. Mint képviselő, a Pesti Naplónak volt vezércikkírója. A fuzióhoz nem csatlakozott, ezért 1875-ben mandátum nélkül maradt s a pénzügyminiszter megbízásából a kataszteri munkálatok utasítását dolgozta ki. 1876-ban az orosz-török háború idején a népgyűlések kedvelt szónoka. A következő ciklusra Veszprém (1876) újra képviselővé választotta függetlenségi programmal. 1883-ban mint egyik védő a tiszaezlári pörnek Európaszerte híres, de nálunk filozemita érzelmei miatt népszerűtlen szereplője volt. Emiatt az új választáson (1884) nem is juthatott mandátumhoz. 1887 óta — amikor Nagykőrös küldötte az országgyűlésre — állandó tényezője lett az országos tanácskozásoknak. 1892 novemberében Irányi Dániel után a függetlenségi és 48-as kör elnökéül választotta. Megtiszteltetése nem tartott sokáig. Szabadelvév egyházpolitikai magatartása miatt leszavazták. Emiatt 20 párttaggal kilépett a körből. Majd az Ugronpártnak separálódása után újra csatlakozott Kossuth Ferenc pártjához s annak vezére lett. A Bánffy ellen indult harcban nem vett részt, miért is kilépett a pártból. Tehetségének erőteljes kifejtését ötvennyolc éves korában kezdte meg a Széll-kabinet ellen indult harcban. Mint képviselő s publicista küzdött ellenfeleivel. Ekkor kezdi meg kiadni Összes Műveit is. Az 1906-iki választáson a főváros VII. kerülete delegálja nagy többséggel. Az a fokozott munka, mellyel 1900 óta dolgozott, lassanként fölemésztette elméjének üdeségét. Nem alkalmazkodott pártelhatározásokhoz, nem vett részt közös akciókban. Ennek következtében hívei elapadtak s «a vajda» — ez volt politikai neve — öregségére egyedül maradt. Szerencsétlen anyagi helyzete is hozzájárult «elmúlásához». 1910-ben belépett a Nemzeti Munkapártba. Ez elhatározása — mellyel egész múltja ellenkezett — népszerűségének bukását jelentette. Az új választáson kisebbségben maradt. Attól kezdve teljesen visszavonulva él.

Munkái. — Első és utolsó verse 1861-ben jelent meg a Vasárnapi Ujságban. Irodalmi munkásságát tulajdonképen 1870-ben — 28 éves korá-

ban — kezdte azzal, hogy Carolus álnéven egy kötetnyi rajzot bocsátott közre *Kerkápoly az új pénzügyminiszter* címen. A közönség kevés figyelemre méltatta. Három évig nem is írt Eötvös semmit. 1873-ban közölt újra egy elbeszélést a *nazarenusokról*. Ettől kezdve állandó munkása lett a szépirodalomnak. Előbb csak rövid emlékeztetéseket vagy anekdotákat írt, legtöbbször napi érdekű esetekről vagy aktuális emberekről. 1879-ben hosszabb elbeszélést (*Aki örökké bujdosott*) publikált. Ezek s később megjelent munkái együtt találhatók összes műveinek köteteiben (Révai testvérek kiadása). 1900 I—II. köt. Utazás a Balaton körül, 2 kötet; III. köt. Aki örökké bujdosott és egyéb elbeszélések; IV. köt. A két ördög vára és egyéb elbeszélések. 1901. V. köt. Magyar alakok; VI. köt. Emlékeztések. 1902. VII—VIII. köt. Gróf Károlyi Gábor följegyzései. 2 köt. 1904. IX. köt. A nazarenusok. X—XII. köt. A nagy per, 3 köt. 1905. XIII—XIV. Deák Ferenc és családja 2 köt.; XV. Tünetmények; XVI. A nagy év. 1906. XVII. Szilágyi és Káldy; XVIII. A Jókay-nemzettség; XIX. Nagyokről és kicsinyekről; XX. Harc a nemzeti hadseregért. 1907 óta XXI—XXII. köt. A Bakony, XXIII. köt. A balatoni utazás vége, XXIV. köt. Harc az alkotmányért.

Irodalom. — Életrajzát Marcali Henrik írta meg a Pallas Lexikonba és a Révai-féle lexikonba. Politikai szereplését az egykori hírlapok állandó figyelemmel és kritikával följegyezték, azonban összefoglalóan és részletesen még senki nem ismertette. Bibliografiája, valamint életrajza Szinyeyei: Magyar írók II. köt. 1357—59. hasábjain. Műveiről: Baráth Ferenc (Egyetértés 1900. 160. s. köv. sz.), Lipcsey Ádám (Egri Ujság, 1900. 47. sz.), Tomori Jenő (Pestmegyei Hírl. 1901. 88. sz.), Lipcsey Ádám (Magyar Nemzet, 1901. 22. sz.), Mezei Ernő (Egyetértés, 1901. 1. sz.) Hoitsy Pál (M. Nyelvőr, 1901. 37. l.), Gaál Mózes (Tanulók Lapja, 1901. 9. sz.), Szoniaházy István (Nagybánya és Vidéke, 1902. 45. sz.), Goda Géza (Budap. Napló, 1902. 343. l.), Bródy Sándor (Fehér Könyv, 1902.), B. E. (Magyar Kritika, 1902. 2. sz.), Sebestyén Károly (M. Nyelvőr, 1902. 258—60 l.), Seress László (Pesti Napló, 1905. 148. sz.) stb.

Noha összes művei csak 1900 után jelentek meg s hatása szerint a XX. századba tartoznék, Eötvös Károly valójában annak a mult századi generációnak volt tagja, amely külsőségekben már modern lett, de gondolkozásban, érzésre nézve tovább is táblalabíró-magyar maradt. Ennek az átmeneti korszaknak minden bizonytalanságát megtaláljuk műveiben. Mondatai rövidek, idegesen aprók; hanem azért bőbeszédű. Fantáziájának semmi nyoma s úgy látszik, mintha a naturalizmusnak volna híve; azonban rögtön szentimentális, mihelyt búcsúzás, halál vagy emlékezés kerül tolla alá. Mint politikus, az új Magyarországért küzd, de szépirodalmi munkáiban a mult idők regőse. Kitűnően ismeri a magyar nyelvnek minden szavát, szólásformáját; de majd semmi nincs benne a fajmagyar mesetermő tehetségből. Anekdotái országszerte híresek; könyvei mind komoly hangulatúak. Az

életben úgy, mint a művészetben a kontrasztok embere. Nemes-ivadék s mint ilyen, közpályára volt predesztinálva. Szerencséje csodás. Egymásután éri el a legelőkelőbb pozíciókat. Megyei fiskus, akadémiai tanár, az ország első ügyvédje, parlamenti képviselő vagy pártvezér lett gyors egymásutánban. Amikor első könyve — *Utazás a Balaton körül* — megjelent (1900), legnépszerűbb íróink közt emlegették. Azután ép oly gyorsan bukott is el. Napjaink könyváradata elsöpörte; képviselőválasztáson kisebbségben maradt; szerencsétlen családi körülmények folytán koldusszegénységre jutott s kevés jó embere menté meg a nyomortól. Bukása lélekben megrendítette. Elméjének tündöklő fényét öregkorának pislogó mécsvilága váltotta fel...

Művei modern memoireok. Tartalom szerint folytatói a régi krónikáknak, forma tekintetében egészen új alkotások. Mind a huszonnégy kötet első személyű visszaemlékezés a multra; nem nagy idők nagy eseményeire, hanem a kis emberekre, vagy a nagy emberek apró dolgaira. S mind e huszonnégy kötetre való história az íróval kapcsolatosan történt. Rokona, komája vagy ismerőse volt ez meg az az úr; vármegyéjében, birtokán vagy éppen vele történt; apjától hallotta, stb. S mi mindenről szól! Három világrész pereskedik Veszprém sedriáján; úgy utaztat végig Ázsián, hogy megismerjük az orosz száműzöttek minden nyomorát; bevezet a török szultán háremébe s az eunuch-készítés titkaiba; végig kalandozik Afrikán, stb. Idegenben ép oly jól ismer minden fát vagy rögöt, akár a Balaton vagy a Bakony körül. Kedvenc helyeihez regéket költ, hogy azokat még emlékezetreméltóbbá tegye. Elmondja a nazarenusok történetét; három kötetet ír tele a tiszaezlári zsidópör históriájával; kettőt szentel Deáknak, egyet-egyet Károlynak, Kossuthnak, Jókainak, Szilágyinak és Káldynak. Három nemzedék, negyven év közéletét rajzolja meg. Különböző alakok, tünetek és események címén és alkalmán elanekdotázik. Ha kifogy a nagyokból, szívesen rátér a kicsinyekre, sőt még önmagára is, hogy 700 oldalon keresztül politikai beszédeit hallgassuk.

E könyvek értéke különböző. Van köztük selejtes; és van nagybecsű. Útleírásai, jogi fejtegetései vagy ügyvédi perbeszédei csak történeti érdekűek, miként politikai szónoklatai is. Ellenben ahol a nemzet karakterét vizsgálja, vagy nemzedéket, társadalmat rajzol, minden időnek élvezettest alkot.

Műveinek legjellemzőbb sajátossága egyéni stílusa. Eötvös nyelvezete karakterisztikusan individualis. Az a közönség, amely megszokta Jókainak lágyan tovasikló, bársonypuha stílusát, Eötvös olvasásakor úgy érezte, mintha hepehupás, frissen kavicsolt szekérútra került volna. Rövid, egytaggal bővült mondatokat írt, az alárendelő szerkezetet csak elvétve használta. Legtöbbször mellérendelt mondatokat csoportosított.

E sajátság ugyan rendkívüli elevenséget kölcsönzött előadásának s az érdeklődést különös értelmi hangsúlyozásával, tipikus szórendjével fokozta, — de leírásokra, jellemzésekre nem volt alkalmas. Mint a kinematográfnek örökké mozgó képei, úgy vibráltak Eötvös mondatai. Hanem e sajátságos mondatokban igazi magyarosság rejtett.

Eötvös mindennek tudja a nevét. Nem definiál. A meghatározás körülményességeit kerüli. A faragó béres arcképét pl. így kezdi:

«Fogai közt a szopóka, feje fölött a bodor pipafüst, izmos két kezében a vonókés: úgy ül a faragóbéres azon a vonószéken, mint a huszárgyerek a pejlő tetejében. Járomfa van épen a csiptetőben, két hajlását, a Bé-fát már simára húzta, hogy a Villás nyakát hamarjában föl ne törje; most a közepét húzza meg kissé, hogy ne legyen olyan vastag és ne legyen olyan nehéz. Ha kivéste, ha kifúrta ott, ahol kell: tüzet éleszt a gyaluforgácsból s olyan szép pirosra, feketére megfüstöli azt a jármot, mintha sonka volna. Nincs az a sváb, nincs az a mátrai gányó, aki különb jármot tudna akasztani a rúd végére, ha mindjárt remekelt mester is.»

Egytől egyig helyén van minden szó. — Vagy a bakonyi szűr:

«Nem volt ez se köpönyeg, se krispin, se ködmen, se téli kabát. Nem volt ez olyan hosszú, mint a bunda; nem is olyan rövid, mint a szürdalmány. Alig ért térden alul. Vállban bőre szabva, derékban és derékon alul mintha szűkebb lett volna, de azért a legény egészen betakarózhatott vele. Belefért, ha kellett, nagy szűken még a babája is.» Stb.

Így csak az tud írni, aki ismeri minden gondolatának a nevét.

Eötvös mondatfűzésének van egy olyan sajátossága, amit kívülről egyetlen magyar írónál sem találunk. Nézzünk mindenekelőtt egy példát. Hogyan készült régen a tűz?

«Szár az avarból, szár az rőzséből, vékony galyból kis máglyát rakott a kanászbojtár. Ázután jó maroknyi szár az avart megdörzsölt, megmorzsolt a két tenyere között s egy kis csóvát csinált belőle. Ázután taplóba ütött s a pislogó taplót beletette a csóva fejébe. Akkor a csóvát elkezdte forgatni, jobb kezével karikába csóválni, mire a csóva perc múlva lobbort vetett, lánggal égett. A láng a máglya alá került s készen volt a rakástűz. A pásztortűz, a mezők éjjeli csillaga, amelyről annyit írnak, annyit álmodoznak a költők, míg a fiatal életkorból ki nem nőnek.»

Ami e mondatfűzésben első olvasásra feltűnik, az a gondolatoknak lepteiben való kifejlése. Eötvösnél minden mondat csupán egyetlen gondolatnak nyelvi kifejeződése. Feltűnő a szórend is. Az ígét nem az írott nyelv hangsúlya szerint való helyre teszi, hanem oda, ahová azt az élő beszéd is kívánja. E tekintetben érdekes Eötvöst Jókaival és Kossuthal összehasonlítani. Eötvös mondatai leginkább valamely gyárhoz hasonlítanak: nem elég látnunk, miként kapcsolódnak a részek egymásba (mint pl. Jókainál), hanem hallanunk is kell azoknak

lármáját. Ezzel mintha Kossuth szépprózáját utánozná. Van azonban eredeti sajátossága is: a mondatperiodusoknak refrénszerű végződése. Illyen a fenti idézet utolsó két mondata. Íme más példa:

«Nos hát a barna kislány ha ott kotorászott a bakonyi szűr ujjában, csakugyan talált ott tűzszerszámot. De százforintos bankót bizony nem talált ott. Kanászbojtárnál nagy szeme volt akkor a százforintos bankónak. Még ma is nagy szeme van. Igaz, hogy ma már nincs is százforintos bankó.»

Ennek a befejező ismétlődésnek legszebb példája az a pár sor, ahol a Bakony őserdejét írta le:

«Ha szél nyargal végig a rengetegen, még az is csak a fák sudarát éri fönt a magasságban. Lent csönd van, mintha Istennek szentegyházában volnánk. Ott vagyunk. De nem olyanban, mely kőből épült, mely emberi kezek és agyak alkotása. Istennek alkotása ez. Annak az őserőnek fenséges és ragyogó tüneménye, amely akkor is volt, mikor még ember nem volt s akkor is lesz, amikor már ember nem lesz.»

Eötvös mindennek a lelkét keresi. Ha Sobriról szól, arra a kérdésre keres választ: «Mi volt az a nagy eszme, melyet az ő élete képviselt, habár fonákul is?» A bakonyi szűrnek «természetrájtát» írja meg. Pápay Miklóst így jellemzi: «Sohase láttam még embert, aki a magyar lélek természetrajzát jobban ismerte volna, mint ő». Hetvenegy lapon keresztül beszéli el az 1840 okt. 12-iki veszprémi tisztújítást azért, hogy megmutassa: milyen volt a nemesi virtus, stb.

A mondatnak, illetőleg a periodusnak tehát népművésze Eötvös Károly. Úgy ír, úgy gondolkodik, mint a magyar nép, kinek józan-ságát még semmi meg nem zavarta. Előtte nincs új szó, sem új fogalom. Ő mindent ismer, mindent tud; csakhogy mindent a maga észjárása szerint. A magyar parasztot mutatja bőbeszédűsége is. Emlékezésének nincs vége-hossza. Mindenre van megjegyzése. Néha belefelejtkezik a szóba s csak hosszas kitérő után kerül vissza tárgyára. Ennek oka az, hogy írói talentumából a szerkeszteni tudás hiányzott. Ő nem tervezett, nem komponált. Mint virtuóza a szókötésnek, tollára bízta képzeletét. Emiatt nem gazdálkodhatott talentumával. A legpompásabb regénytémákat krónikás adomákká zsugorította; máskor meg terjengősen unalmaskodott.

Nagy nyelvtelhetségét — mert Jókain s Mikszáthon kívül magyar prózaíró nyelvi készségét felül nem multa — csak a mondatfűzésig fejlesztette. Az írásművek elméletével soha nem foglalkozott. Hogy valamely tárgy minő műformát kíván s az ő stílusa minő tartalomhoz illik, azzal nem sokat gondolt. Művészetének nem voltak igényei.

Éppen ez igénytelensége miatt bajos őt a magyar irodalom tör-

ténetében elhelyezni. Leghelyesebb volna őt művelődéstörténetírónak, a XIX. század krónikásának nevezni. Ez elnevezésre maga Eötvös utalt először. «Három nemzedék élt és él szemeim előtt — írja. Az 1846 előtti kor, a nemes emberek küzdelmes világa, Verbóczi nemzetének haldokló korszaka, melynek nagy és kis alakjait én még színről-színre láttam. Ez az egyik nemzedék. A másik a velem egyidejű és egykorú. A harmadik maradék, amely mostanában serdül. Nagy munka s bizony érdemes munka megírni azt, amit erősen figyelő lélek e három nemzedék életéből szépet, dicsőt, tanulságost észre tudott venni. Ezt cselekszem én. Egész irodalmi működésem nagyrésze abból áll, hogy különböző alakok, tünetek és események címén és alkalmán megfigyeléseimet rakom le a papír betüibe».

Krónikás költészete ábrándozás, mely nem csapong föl a magasba ; merengés, mely nem merül el a fájdalomban ; néma öröm, amely nem dicsekszik ; édes bánat, amely nem panaszkodik ; késő virág, melynek alig van illata ; őszi napfény, melynek alig van melege, de azért megvan szelid ragyogása.

BORBÉLY ISTVÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Balassi Menyhárt Árultatása és Karádi Pál.

Rövid időn belül két dolgozat használt olyan módszert, amely eddig ismeretlen volt irodalomtörténet írásunkban. A módszer: összehasonlító hangtani. Ennek segítségével bizonyította Berecz Sándor Bogáthiának Apollonius királyfi historiáját s ennek alapján akarja Farkas Gyula Karáditól elvitatni a Balassiról való komédia szerzőségét. (Irodalomtört. 528—529. l.)

Vigyáznunk kell, hogy egy alapjában véve helyes módszert helytelenül ne használjunk. Kézzelfogható igazság, hogy ha két írásmű eltérő hangtani sajátosságokat mutat, akkor azok nem lehetnek egy író művei. Ennélfogva ha hiteles orthografiájú kéziratot hasonlítottunk össze, a megállapításhoz csakugyan nem férhet szó. Módosul azonban az igazság, ha az összehasonlítást melékkörülmények befolyásolják.

A Karádi-ügyben ilyen mindenekelőtt az, hogy a vizsgáldóság alapszövege nem autentikus kézirat, hanem nyomtatás. Ez igen fontos különbség. A nyomdász gyakran önkényesen változtatott. Érdekes bizonyossága ennek Magyarai István, ki «Az országokban való sok romlásoknak okairól» (1602) c. munkája végén a Corrigenda-t így kezdi: «Az Typographus kedvem ellen vetketis tót helyen helyen az niomtatasban nem czac az Accentusoknak meg változtatásaban, az igeeknek meg szaggatásaban, vagy kettőnek őszve foglalásaban, az Parenthesiseknek el hagyasaban, és hasonló esetekben, (mellyec az) nyomtatás közben megis szoktác esni: hanem szinten az (szokban) es az locusoknak elő hozasaban is. Hol penig elis hagy(ogatott) s hol többetis tót hozza... Mely vetkec főkeppen ilyen okból estenec hogy magamnac, hol hon nem letelelem, s hol betegsegem miat (az iobbitast) masra kellőt biznom, ki nem szinten peritus volt (az iobbitás)ban nintsenis olly jó (typographus) ki az olvasas közben mind (az hibát) eszben vehetne. Jarul azis (ide) hogy az könyu niomtato Magyarul sem tud». (R. M. K. 27. köt. 277. l.) Azonban nemcsak Sárváron történhetett ez így, hanem más nyomdákkal s más városokban is. Heltai Gáspár pl. «Az egy ő magától való felséges Istenről» (1571.) c. könyv előszava után mint nyomdász ezeket írta: «A könyvnyomtatás igen nehéz dolog. Ezokáért akár mint vigyázzon az ember, majd soha vétek nélkül ki nem nyomtathatni egy könyvet is. Mert a nyomtató szolgálak nem értik a dolgot, sem a nyelveket. Ezért csak kordéra rakják a betűket, és noha én megjedzem, hogy az jedzés szerént megigazítanak, de azért ugyan nem művelik és abból esik a vétség». Ennélfogva szerfölött óvatosnak

kell lenni oly argumentálásnál, amely erre a pontatlan ortografiára támaszkodik.

Farkas Gyula ezt feledte. Alaptévedése miatt nem lehet helyes konkluziója sem. Ő azt állítja, hogy a Komédiában három nyelvjárás keveredik, míg az Előszóban az *ő-ző* nyelvjárás alakok nem fordulnak elő, a különböző (tehát *i-ző* és *e-ző*) nyelvjárások alakjainak rendszertelen keveredését szintén nem észlelhetjük benne. Tehát Karádi csak az Előszót írta, magát a Komédiát nem. Igen ám, de ez így nem igaz. A Komédiára nézve az *ő-ző* dialektus éppen nem jellemző, hiszen *bennek* (266. l.), *keszenje* (268. l.) *velek* (268. l.), *pispek* (268 l. u. o. *pispök* is!), *kezett* (270. l.), *előszér* (272. l.), *bőjtöl* (272. l.) stb. (Az idézetek Szilády R. M. K. T. VII. köt. szövegére vonatkoznak) sűrűn előfordul. Viszont az Előszóban *nemkülönben* (262. l.) olvasható a Komédiának *külemben-je* (218. l.) helyett. Az Előszóban is megtalálható a három dialektikus változat: *eszkezi*, *eszkezeket*, *eszkezt* (mind 263. l.), *földén* (264. l.) — ezek mutatnák az *e-zést*; *oztán*, *visszosok* (263. l.) — lehetne *o-zás*; *nemkülönben* (262. l.), *az ő fiára* (263. l.) — volna az *ő-zés*; *sivőlt* (264. l.), — esetleg *i-zés*; *istentül* (263. l.), *ület* (263. l.) — pedig *ü-zés*. Farkas állítása tehát ebben a formában is téves. De tévedés volna az is, ha azt állítnánk, hogy ezek okvetlenül dialektikus sajátosságok. Nem azok. A régi nyelvnek minden dialektusban meglevő alakzatai e formák. L. a Nyelvtört. Szótárt.

Farkas egyéb bizonyítékra is hivatkozik: «Ezen észleleteinket csak megerősíti Karádinak kéziratban fennmaradt terjedelmes műve... E mű ugyanolyan nyelvi sajátságokat tüntet fel, mint a Komédia előszava». Ez állítás a fentiek után meg nem állhat. Nem is említettem volna, ha az összehasonlító hangtani módszer e helyen is el nem téved. Karádinak kézírását ma nem ismerjük. Az Apocalypsis magyarázatának mindkét példánya másolat. A nemz. Múzeum kötetét (199. frl. Hung. jegyű) Papolci (Farkas hibásan *Pápolczy*-t ír. V. ö. id. köt. 5. és 328. l.-t) György 1640 dec. 6-án kezdte másolni (i. h. 5. l.) Szentmihályon s 1647 ápr. 1-én fejezte be Torockószentgyörgyön (i. h. 328 l.). Az unit. egyház kolozsvári levéltárában levő kötetet pedig Kovásznai Péter 1641 május 13-án kezdte másolni Musnán (i. m. 64. l.) s 1645 ápr. 13-án végezte be Medeséren (i. m. 594. l.). A mű — mint ezt a Nemz. Muz. péld. kezdő lapjáról tudjuk — 1580-ban készült; a másolatok mintegy hatvan évvel később. Vajon hányadik másolatnak lehetnek a másolatai? Tegyük fel azonban, hogy valamelyik az *eredetit* másolta — ezt csak egyik *tehetette*, mert mindketten ugyanegy időben ugyanegy példányt nem használhattak — kérdés: melyik a hiteles, az aranyosszéki (mert ott van Szentmihály is, meg T. Szentgyörgy is) Papolcié vagy pedig az udvarhelymegyei (mert ott van Musna és Medesér) Kovásznaié? Hogy e kérdésnek ezúttal nem közönséges fontossága van, azt — dialektikus sajátosságokról lévén szó — tán fölösleges hangsúlyoznom.

Nem folytatom észrevételeimet. Bizonyára ennyiből is meglátszik hogy az összehasonlító hangtani módszer a XVI. századra alkalmazva nem válik be. Következtetőleg ezen az alapon nem lehet Karáditól elvitatni

a Balassi-komédia szerzőségét.¹ Ennek az egész ügynek sokkal érdekesebb szempontjai is volnának, — melyeket *Unitárius polemikusok* c. tanulmányomnak (Kolozsvár, 1909.) 64—70. l. állítottam össze — ezekről azonban most nem akarok szólni.

BORBÉLY ISTVÁN.

Pótlások Bánk-Bán első szövegéhez.

Bánk-Bán első (1815. évi) szövegének előkerülése és megjelenése (Irod. tört. Közl. 1913 : 2—3. füzet és önállóan) minden bizonnyal fontos mozzanat lesz a Bánk-Bán magyarázása és méltatása fejlődésében. Az 1815-ös és 1821-es szöveg igen sok helyen kiegészíti, magyarázza egymást; tanulságosan meg lehet figyelni a gondolatnak a kaoszából való fokozatos kikristályosodását; és amire eddig csak Bárány Boldizsár Rostájából lehetett visszakövetkeztetni, az most betűszerint előttünk van.

Azonban érzékeny hiány, hogy az első szöveg kézírata a 4. és 5. felvonásban csonka és a kiadás semmiféle kísérletet sem tesz a hézagok pótlására; holott Bárány Rostájának idézetei a hiányzó szövegből is tartalmaznak részleteket. Ezt kívánom itt pótolni, a Rosta kiadásának szövege alapján. (Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam, 3. kötet. Pest, 1869. 147—196. lap. Ez a kiadás mai igényeinknek nem felel meg; jó alkalom lett volna a dráma első szövegével együtt a Rostát is a kéziratból újra kiadni.)

Bánk-Bán 1815-ös szövegének fõntemlített kiadását B.-vel, a Rosta kiadását R.-rel jelölöm.

A B. első hézaga a 285. lapon van: a 4. felvonás 3. jelenése megszakad, s utána a (nem jelzett) 4. jelenés következik, Michál beszédjével. A kézirat itt oldalt sérült, de a hézagok a R.-ból (164. és 187. l.) pótolhatók; a B. 285. lapjának alulról 3. sorában a helyes kiegészítés a R. 164. lapja szerint: Gördülni.

A 4. felvonás 4. jelenése a B. 287. lapján megszakad; a R.-ból meríthető kiegészítései még:

[*Gertrud*: Egyike a pártosoknak!]

Michál: Dörgés zavarja minden álmomat,

Ha az vagyok. (R. 188. l.)

továbbá:

Gertrud: Hol ily Halál!... Eredj, eredj, utól

Én tégedet nem érlek. Ah! csak egy

Asszony vagyok! (R. 164. l.)

A 4. felvonás folytatólagos 6. jelenésének része a következő:

¹ A következőtlen orthografiának legérdekesebb példája magának a fõszereplõnek a neve. A cím *Balassi*-t ír s a köztudatba is ez a forma ment át, pedig ez alighanem nyomtatási hiba, mert a szöveg 85 esetben *Balassa* alakot ír s a *Balassi* forma csupán hétszer fordul elő.

Anélkül, hogy különösebb fontosságot tulajdonítanék neki, még egy kérdést vetek föl: vajjon a Farkas emlegette nyelvjárási sajátságok miként magyarázhatók meg a *székesfehérvári* származású Karádi nyelvben?

Bánk: És ők eztet tudák, hah, ők ezt jól tudák,
S mégis vasas marokkal körmölének a pók-
Hálóba; meg fogom tinéktek, oh nem
Soká, fizetni, jó név gyilkolói! (R. 165. l.)

A 7. jelenésből:

Adelajd: Hol a gyermekem?

Bánk: Jó helyen!

Adelajd: Megölted?

Bánk: Felborzadó hajam! heves vérem!
Egy hyenaszivet az atyában vélni! —
Nem látjátok azt az ősz embert? (R. 165. l.)

Bánk: Ott, ott az elhanyatló nap nem ál
Oly tiszteletre méltó fényt maga
Körül, mikép ezen öreg fehér
Hajfürtjein sugárol. Oh királyné,
Csak egy tekintetet ki! (R. 186. l.)

Bánk: Vége, vége van neki! (R. 165. l.)

B. 287. lapján a folytatólag következő 8. jelenés címe hiányzik; a beszélő személy: Bánk.

Ez elé tartozó részek:

Bánk: Oh az én becsületem
Ez Adelajddal udvarodból el-
Bucsúza a fiammal és Michállal
Tömlöcbe; mert ha még mi megmaradt:
Ezernyi sok szegény között hazánkban
Felosztva van... Minek az is? (R. 166. l.)

Bánk: Öszvejártam az
Országot és mindenfelé csak az
Elbúsulást találtam. (R. 185. l.)

Gertrud: Ne túl a láthatáron! (R. 195. l.)

A kéziratnak a B. 314. lapján közölt megszakadása után, közvetlenül az 5. felvonás 7. jelenésének folytatása a következő részlet:

Michál: Ez nem ölte a királynét,
Nem pártütő ez, mint az atyja. Oh
Engedjete csak egy kicsiny helyecskét
Ez árva gyermeknek, hová fejét
Hajthassa! kérlek, adakozzatok
Ezen kicsiny martyrnak! (R. 175. l.)

Az 5. felvonás 8. jelenéséből:

Bánk: Felelj, te mindenütt jelenvaló!
Ki tette ezt? (R. 176. és 185. l.)

Bánk: Gyermek, te sirsz! hah! könnyü a te könnyed,
Mint a hátártalan, fenektelen
És véghetetlen semmiségbe be-
Lódított kis porocska! (R. 185. l.)

Király: No érzi veszteségemet

Már mostan ő is. Boldog ember :
 Ő enyhülést szerezhethet. A dühe
 Szabad folyáson uszhat; énnekem de
 Hallgatni kell, mivel király vagyok.
 Fájdalmain lehetne isten ő ;
 De ember is lehet, ha tetszik. Én
 Isten vagyok csak lenni kénytelen ;
 Azonban ember lenni nem szabad. (R. 176. l.)

Bánk : Nincs a teremtésben vesztes, csak én,
 Nincs árva több, csak az én gyermekem ! (R. 176. l.)

Bánk : Siket fájdalomamon az ég.
 Örökre nyult nagy semmiség az én
 Itéletem. Méltónak engem még
 A büntetésre sem tart már az Isten !
 Azon angyal, mely vétkeim lajstromát
 Viszi, ilyen következtetést húzó legelső
 Léptemkor elrémült dicső helyén s el-
 Fordult tekintettel húzá az élet
 Könyvéből a nevem ki. (R. 177. l.)

Király : Most csupán csak egy betű,
 Egy szó, mulandó egy szó : és oda
 Van vissza-visszahozhatatlanul.
 Egy szó megállíthatja a hatalmas
 Természet éktelen folyásait.
 ... Meggyilkoltatott
 Szerette hitvesed van ott kinyujtva, ember,
 És azon törvényeket tapodta gyilkolása,
 Melyek szerencsés tartományodat
 Zöldeltetik. Buzogj meglopotott
 Szív ! árva gyermekid kiáltanak,
 Serkenj fel, öszverontatott igazság.
 S lásd, én elégtételt veszek. (R. 177. l.)

Király : Magyarok ! a királyné
 Méltán öletett meg ! (R. 178. és 179. l.)

Izidora : Dörögj ezen fedél alatt ... (R. 178. l.)

Király : El e dühössel ! (R. 179. l.)

Bánk : Engedd illendően el-
 Temetni őt ! (R. 186. l.)

Király : Ah magyarok !
 Esmérem jól őket és enyimek ők.
 ... Hogy mily nagy
 Lelkekkel egybe férni nem tudott
 Nagy lelked ! (R. 178. l.)

Ezek a szövegrészek módot adnak legalább arra, hogy a hiányzóról
 (melyből az 5. felvonás vége kiváltkép sajnálatos) némi képet alkothassunk.

HAJNÓCI IVÁN.

Kovács Pál irodalmi levelezése.

Annak a kedves, közvetlen magyaros humornak, melyet Kisfaludy Károly és Fáy András hoztak be irodalmunkba, több mint ötven éven át volt elbeszéléseivel és cikkeivel fenntartója s részletekben továbbfejlesztője is Kovács Pál (1808—86), a győri homeopata orvos, az Aurora-kör utolsó képviselője. Kisfaludy K. és Kotzebue-stílusú drámái alig hatottak, de elbeszéléseit a vidéki nemes házak lakói még a hetvenes-nyolcvanas években is örömmel várták, érdeklődéssel olvasták. Az annak idején jónévű, megbecsült író, mint hűséges és tiszteletreméltó jóbarát, vendégszerető patriarchális házigazda, mint Győr magyar színészetének felvirágoztatója, a magyar kultúra apostola, mint a győri *Hazánk* (1847 jan. — 1848 aug.) szerkesztője, állandóan bizalmas levelezésben állt irodalmunk, színészetünk és közéletünk jeleseivel. Halála után leányai, különösen Jolán és Ilona, az atyjuk hagyatékában talált kéziratokat összegyűjtötték és ma is féltő gond-
dal őrzik. E kis gyűjteménynek színészetünkre, irodalmunkra és esztetikánkra vonatkozó legfontosabb adatait próbálom itt lehetőleg időrendben csoportosítani.¹

★

A színészek levelei között legérdekesebbek mindjárt *Egressy Gáboréi*.

Pestről (tavasz hó 3 d. 1841) jelzi, hogy sok a dolga és küld Kovácsnak «egy törvénykönyvet a' Bajza (intendánsága) idejéből, mert az új törvénykönyvek még nincsenek kiosztva». Midőn u. i. id. Lendvay Márton — rövid időre — összekülönbözött Egressyvel, Győrbe jött vendég-

¹ A gyűjteménynek körülbelül teljes leltára a következő: Egressy Gábor 3, id. Lendvay Márton 4, Sárosi Gyula 1, Tóth József színész 1, Bulyovszky Gyula 1, Döbrentei Gábor 1, Schedel F. 1, Bajza József 7, Vörösmarty M. 2, Garay János 2, Frankenburg Adolf 1, Czuczor G. 1, Lisznyay Damó Kálmán 2, Vajda János 2, Török János (Bécs) 3, Császár Ferenc 9, Gróf Lázár Kálmán 1, Vachot Sándor 1, Kazinczy Gábor 2, Tóth Lőrinc 1, Degré Alajos 3, Vadnay Károly 3, Karaes Teréz, később miskolci igazgató (1 a Nz. Színház építése idejéből) 2, Kossuth L. (inkább circuláre az írókhoz) 1, Szász Károly 6, Beöthy Zsigmond 4, Rónay Jácint 1, Beöthy Zsolt 4, Szana Tamás 1, Meszlényi Rudolf (Kossuthné testvére s Kossuth nővérének férje, Fehér m. követe) 4, Zsoldos Ignác (jogtudós) 3 levele; — *Arany János* aláírásával két «alkalmatosságra írott verse», az első címe: Midőn Szilágyi Sándor úr az első és utolsó malatznának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná: ezen alkalmatosságra készített és elmondódott egy bockoros poeta által következőképen: ... II. A malac bucsúzása. Mindkettő humoros, de kissé drasztikus. — Vörösmarty *Keserű pohár* c. költeményének fogalmazványa [Irod. 1913. 9—10. füzetében tárgyalva]; — Petőfi: *Palota és kunyhó* c. verse. (Ismertetése az E. Ph. K.-nél.) *Vajda János*: Ebéd után s a Me-rengések I., II. és II b, c versei; — *Hiador*: Visztulán-ja; Beöthy Zsigm.: Nemzeti Miatyánkja és Statistico-geographico-municipalis verse K. P.-hoz, erre K. Felelete; — egy *Fonó dal*, *Dolgos leány* s a ... *Megbűnhődte* kezdetű, aláíratlan költemények. — Kovács P. kiadatlan kéziratait Koltai Virgil ismertette Dr. K. P. életrajzában (Győr, 1889).

szerepelni s az ő biztatására ott (1840 nov. 28.) egy a színészetet biztosító részvényes társaság alakult, mely Kovács P., Jankó István ügyvéd és Zmeskál István megyei aljegyző buzgólkodására a színtársulat szervezését s pénzügyi megalapozását vette kezébe. A színházat Kovács úgy látszik Lendvaynak akarta átadatni, de közben mégis az odakerült Fekete Gáborra bízta. E szervezéshez kellett «a törvénykönyvek». A pesti viszonyokra jellemző a levél következő szakasza: «Nekünk még sem directorunk, sem határozott rendszerünk és állapotunk, minden a legnagyobb zavarban 's az egész ügyünk, ide értve a' művészetet is, olly hanyatlásban van, hogy a' legbuzgóbbak is idegenülnek a' színháztól, mi csak természetes eredménye a' kormánytalanságnak. A' Schodelné operapárt, mely nagy kiterjedésű, romlásunkra esküve nem járja a Színházat. Orczy, az igazgatósági elnök falun lakik, a' legsürgetőbb ügyekben nincs ki végezzen. — A repertoirt néhányan szerkesztjük és Simontsits megerősíti, minthogy egyéb hatalma alig van. — Május első felére illy műsorozatunk van:

Ma, 3-dikán: A' két Filibert vigi.

- 4 — Batori Mária opera.
- 5 — Áldozat, Vörösmartytól 2szor.
- 6 — Aggszínész.
- 7 — Bájital.
- 8 — Ál-Endre, Szigligetitől.
- 9 — Politikus Csizmadia.
- 10 — Egy pohár víz ‡ Scribetől.
- 11 — Bűvös vadász opera Mochanaki ( ) éneкли.
- 12 — Monaldeschi.
- 13 — Fiatal férj és Veszedelmes szomszédság.
- 14 — Örült nő gyermeke.
- 15 — Belizario új opera.
- 16 — Tékozló.

‡ (sor alatt) Ez talán az én jutalomjátékom lesz, de csak talán, mert Orczy nem lévén itt, nincs kivel végeznem. Fölséges vígjáték, először adatik.

Méltóztassék Feketénak meghagyni, hogy ha egyezkedni akar velem, jókor egyezkedjék, hogy a' darabok iránt idején rendelkezessünk, 's én is jókor jelenthessem ‡ (sor alatt) igazgatásomnak menetelem idejét, hogy összeütközés ne legyen azokkal, kik ugyanazon időben kívánnának vendégszerepekre utazni.

Ha kegyetek csak fél évre egyfolytában biztosíthatnák színházunkat, 's egy kis könyv- és ruhatárra szert tehetnének, én rögtön átvinném az igazgatást, mert itt sem czél, sem vigasztaló kilátás nincs még évekig sem. — A győri színház átvételéből semmi sem lett.

Második levele (Pest, Dec. 4 d. 1841) értesíti, hogy a győriek aligha kaphatnak vendégszereplőket Pestről, mert «Lendvayné most ocsúdott fel hosszas betegségből, Laborfalvi még most sincs hon, Hubenaynének tudtomra nincs szabadsága, nem lehetetlen ugyan, hogy kapjon, de nem hihető a mostani körülmények közt, az sem lehetetlen, hogy Bartháné a

miskolczi szerződés(t) felbontsa, hisz ez igen színésznői dolog (fájdalom!), de szinte nem igen hihető. Azonban én minden hihetőség daczára sem mulasztok el semmit, hogy Hubenayné menjen, mert már Bartháné holnap indulni akar Egerbe . . . » Bizonyos öt forintot kér, meg hogy Dé'sin ¹ a 7 pengőjét Kovács irgalom nélkül hajtsa be. Marczy (Lendvay) úgy járt, mint «taval» ő, három napi késés miatt félhavi fizetését veszítette. Megdicséri a győri társulatot, mely vendégszereplés nélkül is megbír bármi darabot, tudatja, hogy a pesti igazgatás a jövőre el akarja törölni a vidéki fellépéseket s felszólítja, hogy a vidék protestáljon, «hisz ti vagytok a nemzet, kik minket megalapítottok és nem Pest!» U. i.-ban a tiltakozást addigra kéri, míg a hó végén a szerződések meg nem kötők, különben késő lesz.

Harmadik levelében (Pest, jún. 20. 1844) tüzetesen megbírálja Kovács «A' nemeselek hadnagya»² c. drámáját, melyet írója aztán a kapott tanácsok jó részének felhasználásával átdolgozott. Egressy e kis értekezésszámba menő írásával is igen éles esztű dramaturgnak mutatkozik.³

(*id.*) Lendvay Márton [Győr (de hibás a keletezés, a levél bélyegzője szerint is Cl... rgból,⁴ Kolozsvárról szól) tavaszelő 18~841] hálásan köszöni K. leveleit s jóindulatukat vendégszereplő neje iránt.⁵ Örül a «mult ősszel tervezett színi vállalat» kora létesülésének, mert «ígérete(m) szerint, a hogy a tagok szerkesztéséhez akar(ék) fogni, már olvasá(m) Fekete társulatának meghonosíttatását». Ily rhapsodikusan siklik el azon, hogy lekészt, aztán előadja, hogy Győrből eljövetele után «tűskén bogon, meg az Operenciás tengeren is túl» járt, végre télhó 6-án érkezék Kolozsvárra, hol is azóta nem csekély sikerrel folytatja vendégszereplését, mert a rossz idő 's farsang daczára minden fellépte sok, de igen sok nézőt von a színházba. A hó 24-én indul Pestre. — Következő (Pest, Dec. 9-én 1841) levelében győri vendégszereplése után bosszankodik Győr érzékenykedésén. A történetet és az okot sorai is elárulják. Feketével úgy egyezkedett, hogy minden 4. v. minden egyes játék $\frac{1}{4}$ résznyi jövedelme az övé. Kovácsék nem kérdezték, mint szerződött s mikor el akart utazni, egy jutalomjátékért kapott díjat, amivel akkor meg volt elégedve, mert azt hitte, az a szabály. De másnap reggel nem ment gőzös, barátjához restelt visszatérni, elment tehát Szákfihoz,⁶ ahol megtudta, hogy valaki, (Egressy G.) többet kapott, mire szégyenében a társai előtt, elpirult s azt mondta: Ezt nem vártam. Ez fáj Győrnek. — Egyszersmind jelzi, hogy vendégül színésznőjük nem mehet hozzájuk, mert Bartháné Egerbe ment Lászlóhoz, csak a hó végén érkezik, Laborfalvi, Fancsi pedig Kolozsvárról még nem

¹ Dézsi Zsigmond, Győrött színészkedik 1840—42-ig.

² 1844 aug. 22. adták a N. Színházban Szentpéteri javára, — aztán még kétszer u. o.

³ Egressy kedvéért is érdemes volna e tárgyat pontosan feldolgozni.

⁴ Clausenburg.

⁵ Hivatal Anikó.

⁶ Szákfi József Győrött színész 1841—42; 1842—44 igazgató u. o.

jöttek meg. «A roppant Nzeti Színház jelenleg — ír— két y színésznőt számlál.» — Harmadik levelében (Pest, 1853 ápr. 3) tudatja, hogy Kovács egyik darabját szerepezik ¹ már. Ő 11-éig párszor előadja Sullivant, aztán usdi . . . — Az utolsó (Pest, 56, 9 ber 1) a *Szivhangok* ² c. munkát, mert beteges, sovány és vézna, barátja orvosi ápolása alá adja. Egyszersmind tudatja, hogy igen «szenvedőleg» van.

Itt kell megemlítenem *Bulyovszky Gyula* ³ lelkes sorait (P. jan. 25. 56), melyekkel megköszöni, hogy élete legkedvesebbjének (neje) egészségét is visszaadta és fiatal dicsősége koszorúit fűzőgette. Sajnálja, hogy feleségével együtt nem élvezhette K. társaságát.

Sárosi Gyula (Arad, jan. 16-án, 846) kéri, hogy — miután a német színészet ellenében ők is a magyar színészetet akarják *biztosítani* — még e hó végéig küldje el számára a győri részvényes társaság alap- és színeszeti rendszabályait, valamint közölje vele azon böles nézeteket, melyeket a társulat célszerűbb kormányzása tekintetében már bizonyosan szerzett. Visszaemlékeznek az öt év előtt körében töltött időkre.

A színészeti levelek *Tóth József*ével érnek véget. Ő (Pest, Január 25-én, 866) tudatja, hogy *Bianca*-t (K. darabja, régi címén a *Művész Álma*) elolvasta, tetszik neki, de szövevényessége miatt homályosnak tartja. Megvárta, míg a Teleki-pályára hozzáértek a «vendégek» — tízet elolvasott s «Biankát» a színi bírálók elé vezette névtelenül. Várja a statárium-ítéletet, mert műbírói ítéletet «ma» már nem olvashat. Panaszskodik, hogy eredeti műveink iránt közönségünkben a kegyelet megingattatott s a színész oly eszmét, szokást, embereket kénytelen személyesíteni, minőket elképzel ugyan, de nem ismer. «Hirdetjük más nemzetek dicsőségét — magunkét elhanyagoljuk.» «Ha ritkíttatnak eredeti darabok a színen — baj; ha adatnak, megemlegeti írója, hogy színművet írt. Így a francia darabokkal is — ezek ugyan fel sem veszik a' statáriumot — övék a világ; de bezzeg sinli színpadunk az eredeti művek hiányát.» — A *tuczat* elolvasott pályaművet mind ügyetlen francia majmolásnak találja. Bianká-nak sikert jósol. De rossz jó volt, a darabot először csak 1872-ben adták elő: Győrött.

Ezzel a drámaírással elégedetlenkedő akkorddal zárulnak a színészi levelek.

★

Az irodalom történetét megvilágító írások sem érdektelenebbek.

Döbrentei Gábor (P. 1834 jan. 8) kéri Kovácsot, hogy az akadémia új rendszabása szerint küldje be munkássága listáját.

Schedel Ferenc (mart. 19., év és hely nélkül) Szász Károly «Parthenon»-jából 1 köz és 3 velin példányt küld terjesztés végett. A munkát megdicséri; jelzi, hogy «a hátra levő tudományok is a' legjelesben lesznek

¹ Koltainál nem találom, melyiket.

² Lehet, hogy Lendvay munkájáról van szó; nyomát ennek sem lelem.

³ B. Gy. a *Hazánk*nak is dolgozótársa volt.

kidolgozva». Az ár egy ötödének levonását tanácsolja, amiből a postadíj s a széthordó számára a borralaló kitelik. «Ha lenne reformált intézet, mely nagyobb mennyiséget akarna: 50-et vagy 100-at, 10 v. 30 péld. ráadással kaphat általam.» — Pestről (aug. 6. 838. Az előbbi hely és év keltezése is az lehet) egy «nyalábnak» Győrön át Pápára küldését kéri s tudatja, hogy K.-tól az *Athenaeum* beszélyt vár.

Bajza József hét, 1835—1847 időközből származó leveléből több pontos adatot tudunk meg az *Aurora*, a *Kritikai Lapok*, a *Kassai Lit. Lapok*, a *Hajnal*, az *Emlény*, az *Athenaeum*, a (bécsi) *Kurir*, a *Nefelets*, a *Figyelmező*, a *Wiener Mode Zeitung* c. folyóiratokról és zsebkönyvekről, a kiadói viszonyokról (Kilián pénzügyei), az írói honorariumokról, véleményeket journalistikánkról, az *Aurorában* megjelenő arcképekről s többé-kevésbé fontos személyi adatokat *Vajda Péterről*, *Garayról*, *Gaálról*, *Székácsról*, *Szontaghról*, *Toldyról*, *Vörösmartyról* és *Csató Pálról*.¹ — *Vörösmarty* két levele² azzal a kínos támadással foglalkozik, mely Kovácsot akadémiai taggá választásakor Csató részéről érte.

Kazinczy Gábor (Berettő, jan. 2 d. 1839) *Népbarát; táborozások élet és literatura körében* c. lapjának az év első felében való megindulását jelzi, róla érdekes «érintéseket» ad s K.-t munkatársul szólítja fel.

Garay János (Pest, dec. 11-kén 842) megköszöni a lapjának küldött közleményt, K. részére évenként 12 p. forintnyi «lognagyobb» honorariumot helyez kilátásba s azonfölül a lapot. Értesíti, hogy a küldött cikkből a censor négy sort a katonákról — «kik különösen gyenge oldalai közé tartoznak» — kihúzott s a Rákóczi-induló helyett *magyar* indulót tett. Barátságukat versei egy példányával óhajtja megerősíteni. — Másik levele (Pest, nov. 19-kén 843) Kovács beszélyének «első szállítmányát» megdicséri, egy «kérdéses pontot» nem tart «keménynek» s hódolattal fogadja a nagylelkű ajánlatot a honorarium el nem fogadása iránt. Kéri a beszély hátralevő részét s tudatja, hogy *Vachott* almanachjait már felküldte.

Frankenburg Adolf (Budapesten (!) martius 3-kán 1843) a *Magyar Életképek*be dolgozatot kér s vállalatukat sikeresnek látja.

Vachot Sándor (Pest, márc. 26. 844) megírja, hogy Erdélyi külföldre utazik, júliustól ő veszi át a *Regélőt* s külsejét, belsejét átalakítja; címe: *Pesti Divatlap* lesz és havonként 2 divatlap mellett 2 Barabás által rajzolt arckép fog megjelenni jelesebb íróink és művészeink sorából. Kovácstól rövid dolgozatot kér, reméli, hogy ő is, Czuczor is rövidesen Pestre jönnek, szeretné, ha Barabásnak ülnének, hogy kiadhassa arcképeiket. Jelzi, hogy e kérését még senki sem tagadta meg. — Pozsonyba fog utazni Rózsavölgyivel, mert *Kliegl* javára szavalti és zenészi «akadémiát» adnak. — Kérdi, Czuczor és Kovács közreműködésével nem lehetne-e ilyet Győrött is rendezni: ő már készített a *Sajtó* címen egy humorisztikai fel-

¹ Bajza e leveleit kivonatolni vétek lett volna, egy kis bevezetéssel beküldtem tehát őket az Irodalomtört. Közleményeknek.

² α) (Pest, 1839 dec. 9) hozzácsatolva a *Keserű pohár* említett fogalmazványa. — β) Pest, 1840 jan. 7-ről keltezve.

olvasást. NB. Rózsavölgyi utolsó műutazását teszi a hazában, — az O. Almanach II. kötetéből pedig politikai dolgozatok híján s mert a szépirodalmiak többnyire gyengék, nehezen lesz valami.

Czuczor Gergely (Pest, nov. 13. 1846) tudtára adja, hogy *Kuthy Rejtelméinek* 7. és 8. füzetét elküldte neki, hogy ő sárgaságba esett, de már tisztul, hogy *Cerrito Fanny* a N. Színháznak inkább kárára volt, mint hasznára, «mert az operák 's némelly drámák telibb házat csinálnak». Kiváncsiak Szigligeti jutalmazott darabjának sikerére, mivelhogy olvasásakor reménnyel kecsegtet. Jövő szerdán adják. A «*Merkur*»-t *Zerffy* és *Nádaskay* haszonbérbe vették s félig szépirodalmi lappá alakítandják. A *Honderü* még habozik, ha kuruc maradjon-e vagy labanc legyen. Kérdi, válik-e a győri *Vaterland*ból magyar *Renegát*? — Tudjuk, hogy vált.

Lisznyay D. Kálmán (Szécsény, 1847 Mart. 30-án) cikornyás levélben köszöni a' *Pánszláv ünnepély* megküldését. Leírja, hogy 6 napig Pesten volt, dárídóztak, a bajor király *Lola Montez*-hez írt versét szatirizálták s «*Pulszky ex frissibus ezen freskóképet csinálta a' bajor királyra: a' Pegazuson ül illy aláírással, Állatkínzás.*» Kéri, hogy *Tavaszi dalok* c. megjelenendő kötetét, ha megérdemli, ajánlja a közönségnek. «*Petőfinek ajánlottam — folytatja — úgy hogy először nézze át 's méltatja-e arra, hogy nevét verseimhez tűzzem, 's ő egészben méltatá.*» — Másik (848, Január 28, Szécsény) levelének megszólítása: Szeretett galambom! Benne a *Hazánk*-nak küldött verseiről érdeklődik és látogatást ígér.

Gróf Lázár Kálmán (Benczencz? sept. 17. 1847) értesíti, hogy a *Hazánk* 16 aranyos novellapályázatán *Megbukott angyal* regényével részt öhajtt venni, kéri, hogy az oct. közepei terminust esetleg tolják ki s félreértések elkerülése végett szeretné, ha az ilyen «mondókák: Gr. L. K. beszélyét vettük s adni fogjuk, ha csak *Honderü* collegánk ebben is meg nem előz bennünket» elmaradnának K. lapjából.

Vajda János (dátum és hely nélküli) levele elején «Ehéd után» és «Merengések I. II.» c. versei állnak. Ügylátszik, még egy csomó költeményt más papíron küldött, mint még ez évben közölhetőket. A versek után értesíti, hogy a «Hon ellenségeihez»-t a *Divatlap*ról már kétszer törölte a censor, azért kéri, hogy először ezt közölje. «Jelen küldeményemmel — folytatja — a szerződés nagy órája ugyan nem áll végbe, — egyébiránt szabadságában álland t. Szerk. úrnak nyomorom ellenében megelőző lenni.» — A II. (Pesten, Január 22-én, 1848) levelében megköszöni a küldött pézst, megjegyzi, hogy az «ott fent levő versek» közlése után többnyire humoristicusakat fog írni; a «Merengések» I. számán igazítani fog s igen öhajtaná, ha az engedékenyebb győri censor keze alatt először a «Hazaárulókhoz» jelennék meg. Prózai humoristicumot is küld s ha megfelelő, középszerű honorariumot kér. Szeretné, ha azon három lapot, melyekben versei jelentek meg s még nem kapott meg, K. elküldené neki. A «Merengések» II.-t közli, de ez már II b (3).¹

¹ Az I. 1. sora: Mért is ne volnék én boldogtalan . . . , utolsó sora: Minden szerelembéli részemet. — A II. 1. sora: Nyargal a szél a fák

Török János (Bécs, sept. 4. 856) köszöni a *Kelet Népe* első füzetére tett megjegyzéseket. «Kemény miatt — folytatja — polemiától nem tartok, mert az én felszólításomra írta azt a' Pesti Naplóba; 's egy kissé bővebben ereszkedtem ki Széchenyre nézve, hogy nevét, mint eszményi vezért, minél inkább beolthassam a' közvéleménybe, 's hogy e' possibilis firma alatt minél részletesebben védhessem a nemzeti ügyet. Csengery nélkülözése 2—300 író közt nem lesz érezhető 's fontosbá teszi őt a' közönség előtt vonakodása, mint részvéte.» A *Magyar Sajtó* számára K. útján az ő ismerősétől, Xantus János amerikai földinktől politikai, socialis, községi kormányzati és nevelésügyi tárcákat óhajt.

Császár Ferenc (Pest, 1844 mart. 11 d.) értesíti, hogy néhány lelkes hölgy felszólítására az aradmegyei tűz- és vízkárosultak javára *Albumot* ad ki (a Medárd-vásárra készül) s novellát kér. — Majd (Pest, 1852 nov. 28) tudatja, hogy a *Divatcsarnokra* felsőbb engedélyt kért, kérdi, nem lenne-e jó, ha az hetenkint kétszer jelennek meg? Almanachot is fog adni; Arany, Tompa a versírók, Jókay és Kemény késnek ígéretük beváltásával, az öreg Szemere cserben hagyja, Vörösmarty nem felel neki, Eötvös *positiv* nem ígért, Székács meglesz s talán Czuczortól is csikar ki valamit. — December 22-én azonban értesíti, hogy folyamodásával elkészt, januárra az engedély nem jön meg, később már valamely lapra előfizetett a közönség, két-három lapot pedig nem igen járatnak, a versenyt tehát bajos lenne fenntartani. «A *Délibáb* — mint hallok -- (így ír tovább) pazarul fizet egynémely író; a *szegény* nemzeti színház pénztára, ha mégis abból menne, meg fogja sínyleni. Pákh mellett, mondják, valami Kertbeni, alias Benkert Mária vándor-hárfás *lón megnyerve* szerkesztési segédül. A Hölgyfutár írónk roppant táborával áll elő; a Bpesti Viszhang olyakat ígér, miket (magyar) fül még nem hallott, szem nem látott.» — Egyelőre vár. «A Hölgyfutárt és Viszhangot ismered, mindenikbe hálni járt a lélek eddig is; ezentúl a *Délibáb* és a *Szépirodalmi Lapok* azt a keveset is kiszivattyúzzák belőlük, mi bennük volt...» Az *Enyhlapokon* (Szikszói) dolgozik, külső csinra szebb lesz még az aradi vészlapoknál is és leírja.¹ Jókai, Tompa, Kemény és Lisznyay hiányozni fognak belőle. — Jan. 27. 853. közli, hogy a' Szikszói Enyhlapokat kötik már, a *Divatcsarnokra* kapott engedélyt, Müller Emil (kiadó) áprilisban, ő márciusban akarja megindítani. Tanácsot kér, mitévő legyen. A *Délibábnak* és a Hölgyfutárnak úgy 700 előfizetője van, a többi haldoklik. Bizonyos coteriától (klikk) független lap megindítását nem hiszik fölöslegesnek. — P. 1853 febr. 15-én: A Hölgyfutár 3 hónapra fel van függesztve. *Füzer v. Korány* címen almanachot tervez (esetleg jobb címet kér) s olcsó Hölgy-

sárga levelével . . . , utolsó sora : . . . Más hitványnak rabja. — A II b 1. sora : Ugyan te sors, feledkezz el magadról . . . , utolsó sora : S nem szánnám szegény embertársamat.

¹ Papir, betű gyönyörű, 3 acélmetszetű hölgyarckép, a Garda-Tavat ábrázoló tájkép; egész vászonfejér metszéssel, gazdagon aranyozott kötés.

naptárt (24—30 kr. pp.) óhajt kiadni. — P. 1853 mart. 3.: E hó 15-én ad mutatványt a Divatesarnokból.

*

Ezek volnának az egyelőre fontosabbnak látszó irodalomtörténeti adatok.¹ De befejezésül ide kell csatolnom e kor esztetikai érdeklődésére vonatkozó szép részletet, melyet Meszlényi Rudolf (Budapest (!) őszutó 6-án 1839) ad egyik levelében Kölcey arcképéről és a szobrász Ferenczy «műhelyéről».

Ismerőseinél... «több érdekes tárgyak feletti beszélgetések közt szó lett Kölceyről s annak képmásáról, melyet a n. Szathmár Vmegye lelkes rendei tisztelet adóul a nagy férfiú emlékének Einszl híres festőnél magoknak lefestettek. Ezen szívhez szöllő húr megpendítésének önkényes következtése lett, felébresztése egy ellenállhatatlan vágynak a köztiszteletű férfiút, ha élve nem! láthatni híven talált képmásában. Gondolni s cselekedni egy vala nálunk. A délután igen kedvező volt. Kossuthné asszony, Zsuzsika és Tanárky Gusztá kisasszonyok, Vachot Sándor s én Budára indultunk. Mint tiportuk az igen barátságos vizivárosi sarat, mely hön ragaszkodott lábainkhoz, taglalgatni itt nem akarom, csak egyszerre felvarázsolom Ön phantasiáját a budai várba, Gróf Sándor házában egyik teremébe, hol a remek mű felállítva van. Remek műnek nevezem, mert megpillantván azt, lelkesedéssel közelíték a rideg vászonhoz, egészen elfogulva azon édes csalódástól, melyet a nagy művész geniusa az eleven élet rovására mesteri kezekkel öntött a' rajzolja is nemes arczébe. Az ország tanácstermében ül ő gondolatokba merülve, arczán bizonyos kifejezése látszik a szemesebb léleknek saját resignationak. Öltözte egyszerű Zrinyi dolmány és nadrág aranyövvel és karddal. Mellette jobbról szép művészeti symbolumok, Cicero antique mellképe, balról pedig a Corpus iuris feküsznek asztalon. Jobbról a távolban Pozsony láttatják gyönyörű tájával s omladékiyal. Az egész összehangzó szépségének Vörösmartynk tollát kellene kölcsönöznom, hogy ezt méltóul leírhasam.»... «Innét Ferenczy műhelyébe mentünk, hol több érdekes férfiakra s Schodelnéra ismertünk a jéghidegségű márványalakokban. Kár, hogy Ferenczy nem volt honn s így nem kérdezhettük meg, ki számára készítette azokat, ú. m. Bőjthy Ödönt, Balogot, Fáy Andrást és a t.»

PITROFF PÁL.

Szigligeti Ede «Megjátszott cselek»-je.

A Szigligeti Edéről szóló életrajzok legtöbbje azt állítja, hogy a színműíró első darabja a: «Megjátszott cselek». Ebben nincs igazuk. Eltekintve a diákkorában írt színművektől, Pesten írt első színműve a «Idércek»,

¹ A politikai és társadalmi viszonyokat érintő levelek, meg a többi irat egyelőre aligha lesz kiadható.

melyet az akadémiához nyújtott be. Ez «tüneményes vígjáték énekekkel 3 szakaszban». Szigligeti e darabját 1834-ben írta a korabeli tündéres vígjátékokat másolva, utánozva. Kézirata az akadémiai könyvtárban található meg. Ezt azonban nem adták elő.

A «Megjátzott cselek», «szomorújáték 5 felvonásban» volt az első műve, mely színpadra is került. A régibb kidolgozás szerint 1835 március 25-én (Bayer szerint 24-én, l. Magy. Remekírók, 47. köt. 12. l.) adták elő a várszínházban. Szigligeti ezt később átdolgozta és Döbrentei Gábor 1835 nov. 22. vette át az új kéziratot. A 80 oldalra terjedő kéziratban aránylag igen kevés javítás van. Az író ez eredeti kéziratát szintén az akadémia könyvtárában őrzik. Döbrentei e szomorújátékért tiszteletdíjat is fizetett. A kézirat első lapján ez áll: «El van fogadva felvonásonként 6 forint tiszteletdíjjal. Csató Pál, jegyző.»

Azt hiszem, hogy irodalomtörténetünk szempontjából szükséges és helyes Szigligeti e darabját ismertetni, annál is inkább, mert ezt eddig senki sem tette.

A színmű tartalma a következő. Pataki Endre várúr szerelmes Csomó kántor leányába, Etelkába, akit meg is kér. Ennek a jelenetnek tanuja Jenő, Pataki bolondja, aki szintén szereti Etelkát és rögtön megviszi a hírt Bertának, kiről tudja, hogy szereti Patakit. Reméli, hogy az ő érdekében tenni fog majd valamit. Berta felhasználva azt, hogy Endre lángolón szeretette szüleit, ráveszi Ambrus várnagyot, hogy vele együtt Pataki apja és anyja személyében kísértetként jelenjenek meg. Jenőt is beavatja titkába. Este megjelennek Endre előtt, aki Osvát remetéhez megy, mint aki a faluban a legokosabb, megkérdi, hogy hihet-e ilyen szellemekben. Osvát felvilágosítja, hogy kísértetek nincsenek és legjobban cselekszik, ha Etelkát rövidesen elveszi és kilátásba helyezi, hogy a kísérteteket le fogja leplezni. Mikor ezt Berta és Ambrus leshelyükből kihallgatják, felbiztatják egymást és Ambrus megöli Osvátot, titkuknak tudóját. Azonban Jenő épen ott van, Osvát elbeszéli, hogy ő nemes ember, felesége korán elhalt, vára elfoglalásakor fia eltűnt, de nyakán egy félgyűrű lóg, annak párját odaadja neki, birtokai örökösévé teszi és kéri, hogy ossza meg azokat fiával, ha megtalálja. Jenőnél van a gyűrű másik fele, apjára ismer, de az meghal. Fia ekkor bosszút esküszik apja gyilkosai ellen. Pataki megfogadja Osvát utolsó üzenetét, sietve elveszi Etelkát. Berta azonban nem nyugszik. Eleinte ugyan fél titkuk tudójától, Jenőtől, de mikor róla azt híresztelik, hogy Etelka házassága miatti bánatában a vízbe fült, biztonságban hiszi magát. Jenő, mint remete Osvát helyét elfoglalja. Patakinak házassága első napjaiban háborúba kell menni. Feleségét Bertára hagyja. Ambrus a Jenőtől vett mérget feloldja. Berta pedig ráveszi Etelkát, hogy igya meg. Mikor azután ez megtörténik, Berta bevallja, hogy lángolón szeretette Patakit. Etelka kész lemondani férjéről, midőn pedig tántorogni kezd, megbocsájt neki. A háznép összefut. Mindenki sajnálja a ház úrnőjét. Eltemetik. Jenő a kulccsal felnyitja a kriptát és az álomport ivott Etelkát kibocsájtja. Ambrus elmegy az adósságlevelet kiváltani, de mikor megtudja, hogy a szerzetes Jenő, aki bosszúért liheg, megőrül. Az örült Ambrustól

tudja meg Berta a veszedelmet, mely titkukat fenyegeti. Pataki a sírboltba megy, ahol Etelka sírjánál mereng, észreveszi, hogy üres a sírbolt. Ekkor sejtések támadnak lelkében. Ambrus megjelenik, beszéde zavart, megvallja bűneiket. Endre leszúrja őt. Ekkor megjelenik Etelka. Endre nem akar először szemeinek hinni, később megölelik egymást. Berta igyekszik kievickélni a hinárból, azt hazudja, hogy álomport adott Etelkának, hogy fájdalmát csillapítsa, de mikor Jenő hangja hallatszik, kétségbeesésében bevallja bűnét, majd megöli magát. Jenő dühös, mikor megtudja, hogy üldözöttjei már elpusztultak. Pataki kijelenti, hogy atyja javait vissza fogja adni.

Szigligeti e darabja kezdetleges mű. Egy úr és egy pórleány házassági történetét mondja el, de nem adja sem a nép, sem a nemesek jellemzését. Jellemekről szó sincs. Azok még csak típusoknak sem mondhatók. Sőt irreálisak. A szerző csak cselekedtetí személyeit szerint, amilyen történetet akar eljátszatni ezúttal velök. Mintha csak bábszínház számára írta volna darabját. A cselekményben legnagyobb kutatás után sem lehet magyaros motívumot, korrajzi vonást felfedezni. Csupa konvenció a mű. A cselekmény nem a jellemekből fejlődik. De a cselekvény motívumai már mutatják Szigligeti ügyességét. Színi hatásra törekszik. Sokat tanul a romanticismusból, melynek német szülöttei akkor divatosak voltak a magyar színpadokon. Alkalmazkodik azoknak szelleméhez. A romanticismus motívumaiból épül fel az egész mű. Szerepelnek kísértetek, van gyilkosság. Meg akarnak mérgezni valakit. Álomport adnak be. Előfordul tetszhalál. A bűnös megőrül. Sírboltot látunk. Még egy gyilkosság történik. Szó van egy gyermek eltűnéséről, akinek a nyakán egy félgyűrű lóg, ezen jellel később apjára ismer, akit azonban megöltek és azért bosszút esküszik, bosszúért liheg. Szerepel egy bolond. Előfordul két titokzatos sorsú remete. Végén öngyilkosság is történik. Mindez azonban nem lehetett meglepő, hisz nem volt új. Az egész darab szelleme nehézkes, szentimentális, titokzatos, tele véletlenségekkel. Stílusa világos, de nem költői, hanem lapos. Verselése pedig döcögős. A szomorújáték egy húsz éves ifjú munkája, aki sem az életet, sem az embereket nem ismerte, aki azonban látott és olvasott több korabeli romantikus darabot, melyek mintájára és sablonjára írta meg művét. Volt még rosszabb darab is akkor, s ami fő, ügyetlenebb. Szigligeti a közönség ízléséhez alkalmazkodott, eltanulta a korabeli darabok technikáját és iparkodott a színpad szükségletét, a hatásosságot kielégíteni. A színműirodalomra és Szigligetire mindenesetre jelentős volt az író ez első megjelenése a színpadon, mert elkezdett, megtanult járni az igazi színpadon a legügyesebb magyar drámaíró.

BITTENBINDER MIKLÓS.

IRODALOM.

Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest, 1913. 146 l.

Irodalmunk történetében talán a XVIII. sz. az, amelyről a legtöbb alapos, részletekbe menő munkát írták. Bayer, Beóthy, Bleyer, Gálos, Császár és mások kutatásaikban sok adatot és sok érdekes mozzanatot halmoztak össze. Ezeknek a különböző adatoknak és mozzanatoknak a tömegét rendezte el Császár Elemér, amikor a német költészetnek a XVIII. sz. magyar irodalmára gyakorolt hatását kutatta. Munkája főképen synthetikus volt; elsősorban már megállapított adatok elrendezését tartotta főfeladatának. Mindamellett igazságot kell szolgáltatnunk a szerzőnek annak a megállapításával, hogy a régebbi adatok helyességének rendesen utánajárt, hogy azokat nem egy ízben kiegészítette, helyesbítette és hogy ezáltal még a részletkutatás terén is érdemes munkát végzett.

A XVIII. századnak 1711-től 1795-ig terjedő szakát vizsgálja, a német hatás szempontjából. 1711-ben kezd, mert ezen esztendővel új korszak indul meg a magyar irodalomban. Így e határpont teljesen indokolt. Sokkal kevésbé indokolt a felső határpont, az 1795-ik esztendő. Ez elhatárolásnál Császárt az vezette, hogy ebben az esztendőben került börtönbe íróink legjava, Kazinczy, Bacsányi, Szentjóbi és Verseghy, és hogy körülbelül akkor haltak meg Dayka és Kármán. Véleményem szerint Császár nem választotta helyesen a kor zárókövéül éppen ezt az évszámot.

Egy irodalmi korszakot sohasem szabad befejezettnek tartani azért, hogy a vezérek kidűlnek. Korrelhatárolásban nemcsak az a fontos, mikor van vége valami régi virágzásnak, hanem főkép az, hogy mikor kezdődik valami új. A XVIII. század irodalmát nem lehet bezárni az 1795. esztendővel, mert hisz még ez után is még egyre tart a régi, anélkül, hogy ekkor még új szellem jelentkeznék, anélkül, hogy irodalmunkban új korszak kezdődne. Oly határpontot kellett volna választani, amelynél tényleg valami új áramlat indul meg a magyar szellemi életben. Erre pedig legalkalmasabbnak az 1801 esztendőt tartanám, amely egyrészt Kazinczy kiszabadulásával egy megújított és új virágzásra keltett nagy irodalmi agitációnak, másrészt Himfy megjelenésével egy új irodalmi áramlatnak a kiindulópontja. Így a tárgyalás felölelhette volna Csokonait is — akit Császár 22 éves korában még gyermekifjúnak nevez — és aki az előző esztendőben tért vissza Debreczenbe, lezárva ezáltal életének a Sturm und Drang korszakát.

Emellett számos más apró jelenség érzékelteti a művelődési és irodalmi áramlatok kutatójával azt a tényt, hogy 1801-ben lealkonyodott egy régi kor és hogy ekkor már új szellemi erők törnek elő, amelyek gazdag fejlődési lehetőségeket rejtnek magukban.

A szerző az általa kitűzött kereten belül lelkiismeretesen oldotta meg feladatát. A hetvenes évek óta nagyobb arányokat öltött német irodalmi hatásokat lényegük és szellemük szerint csoportosítja, munkája végén pedig igen használható összeállítást nyújt mindazon művekről, melyek német hatást tüntetnek fel; itt megtaláljuk úgy az egyenes fordításokat, mint a más eredetű, de német közvetítéssel hozzánk került műveket, mind pedig azokat is, amiket a német szellem és irodalom inspirált.

Néhány kisebb tévedés mégis maradt Császár nagyfontosságú művében. A feltűnőbbek: 1772-ben a nagy német egyéniségek Klopstock, Wieland, Lessing megkezdtek ugyan, de még nem fejezték be hódító útjukat (34 l. Klopstock meghalt 1803-ban, Wieland 1813-ban, Lessing 1781-ben.) a német irodalomban az önállótlan utánzás kora nem az aacheni békétől (1648) terjed a lipcseiek és svájciak harcáig (1725) (11 l.), hanem Opitz poetikai művének a megjelenésétől (1624), amennyiben egy irodalmi áramlat megindulásánál mégsem igen lehet egy politikai békekötést tartani döntőnek. Az 1648. esztendőben nem az aacheni, hanem a westfaliai békét kötötték meg. Nem Hoffmann Frigyes, hanem Ferenc írta azokat az ifjúsági iratokat, amelyekről a szerző szól (43 l.). A Gotterhalte mai szövegének szerzője nem Haschke, hanem Gabriel Seidl (64 l.). Werthes nem magyar származású (81 l.) hanem Württemberg határán Buttenhausen nevű faluban született. Hafnert kissé bajos Huber követőjének megtenni (84 l.), akinek keresztneve viszont nem Franz Xav. Huber (104 l.), hanem Josef Karl. Hafner és Perinet viszonya (84. l.) nem egészen világos. Hafnernek volt egy boházata *Die reisenden Comödianten*, amelynek betétdarabja *Der von drey Schwiegersöhnen geplagte Odoardo oder Hanswurst und Crispin die lächerlichen Schwestern von Prag*; ezt a betétdarabot dolgozta át Perinet *Die Schwestern von Prag* címmel. Hafner nem 1774-ben (101 l.), hanem 1764-ben halt meg, és Kornéli József nem *Der Furchtsame* című boházát fordította le *A félénk kadét*-ban, hanem valószínűleg egy másikat, amelynek címe *Neue Bourlesque, betitelt: Etwas zum Lachen im Fasching, oder des Burlins und Hanswursts seltsame Carnevals Zufälle* (1771). B. J.

Magyar Shakespeare-Tár. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister támogatásával kiadja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága. Szerkeszti *Ferenczi Zoltán*. VI. köt. Budapest, 1913. 320 l. Kilián.

A magyar Shakespeare-Tár legújabb kötetének jellemző vonása: a már-már erőszakolt magyar vonatkozású cikkek háttérbe szorulása mellett az általánosabb érdekű Shakespeare-kérdések fejtegetése, különösen pedig az Erzsébet-korabeli irodalom behatóbb ismertetése, a magyar közönség számára. És ez helyén van így: a magyar vonatkozások irodalmát már kimerültnek tekinthetjük, a kérdések javarészt az eddigi kutatások eléggé tisztázták, az aratás bő eredménnyel befejeződött, csak néhány szál kalász lehet még a tarlón az adattár számára. Ezzel szemben a Shakespeare-korabeli irodalom népszerűsítésének megvan a maga jelentősége a mi tudományos irodalmunkban is, ha az nem másodkéz-munka s főképen, ha a tárgy világirodalmi megvilágításban jelenik meg. A mostani kötet pedig éppen

az utóbbi tendenciát emeli ki jobban. Csak a fontosabb cikkekre akarunk rámutatni.

Berzeviczy Albert érdekes párhuzamot von Shakespeare és Michel-Angelo szonettjei között. Alexander Bernát az újabb Hamlet-irodalom értékesebb termékeit beszéli meg, köztük a nálunk is jól ismert finn nyelvésznek és folkloristának, Setälännek munkáját, mely a finn Kullervo-dalokban keresi a Hamlet-monda hatását. Rózsa Dezső tavaly megkezdett cikksorozatát (*Shakespeare előzői*) folytatja Green Róbert egyéniségének és műveinek bemutatásával. László Hugó pedig a kortárs Ben Jonsonról értekezik. Heinrich Gusztáv Ariosto *I suppositi* c. vígjátékának és a *Makrancos hölgynek* viszonyát tisztázza.

Nagy tér jut ezúttal a műfordításoknak is. Rózsa Dezső egész drámát ad, Marlowe *II. Edvárd*-ját fordítja, nagy gonddal s nem kisebb igyekezettel, ami kivált a jambusokat illeti. Bodrogi Lajos a Shakespeare-nak tulajdonított *Yorkshirei tragédiát* közli bevezetéssel és jegyzetekkel. Végül még Michel-Angelo öt szonettje érdemel figyelmet Radó Antal átültetésében.

A magyar tárgyú értekezések közül irodalmtörténeti szempontból elsősorban Weber Arthuré érdekel bennünket: *Shakespeare és Kisfaludy Sándor*. Kisfaludynak három történeti drámája mutatja Schiller mellett Shakespeare hatását is, különösen a *szerkezet* szempontjából. Drámai elmélete, tárgya független Shakespeare-től, ez az oka csekély értéküknek is. Legföljebb egyes motívumok átvételéről lehet szó, így a *Hunyady*-ban Toldy alakja Falstaff mintájára alakult, a *Kún László* egy-két jelenetében (a vihar) s alakjában (Zongor) erősen emlékeztet a *Lear királyra*, végül a *Bánk*-ban Lóra megőrülése egészen shakespearei, valamint az udvari bolond alakja is. — Kristóf György (*Kölcsy Shakespeare-ről*) Bayer adatait egészíti ki és arra az eredményre jut, hogy Kölcsy korának azon írói közé tartozik, kik egész helyesen hivatkoznak esztetikai fejtegetéseikben Shakespearere, mint követendő példára; eredetiben nem olvasta ugyan a költőt, de azért teljesen megértette, átérezte s világos képet alkotott magának az ő nagy művészetéről. — Bayer József *Visszaélés Shakespeare nevével* c. cikkével az 1812-i kolozsvári misztifikációt ismerteti hosszasan, semhogy az eset megérdemelné. Szerzőjéül Pergő Celesztint tartja. — Fest Sándor (*Mit tud a Shakespeare-korabeli angol irodalom Magyarországról?*) összefoglalja az Erzsébet-kori angol irodalom magyar vonatkozásait. Szerinte hiteles adatokra csak az útleírásokban és történeti munkákban bukkanunk, míg a szépirodalmi említések csak a legködösebb általánosságokban maradnak.

Nem is szólva az egyéb, kisebb cikkekről, adatközlésekről, láthatjuk, hogy a kötet tartalma igen változatos és gazdag, amiért mind a munkatársakat, mind a szerkesztőt dicséret illeti. A kötetet a legújabb Shakespeare-irodalom ismertetése, a kolozsvári színház Shakespeare-előadásainak jegyzéke (1867—1900), az 1912-i magyar Shakespeare-irodalom bibliográfiája és a Shakespeare-bizottság hivatalos közleményei zárják be.

KIRÁLY GYÖRGY.

Kardos Lajos: Arany János Bolond Istókja. Irodalomtörténeti tanulmány. A Budapesti Tud. Egyetemen jutalmazott pályamunka. Debreczen, 1914. 148 l. Ára 3 korona.

E dolgozat elkészítésére indítást egy egyetemi pályakérdés adott, mely a szigorúan esztetikai vizsgálódás és az irodalmi mintákkal való egybevetés mellett, egész érthetően, «a mű életrajzi elemeire» is felhívta a dolgozók figyelmét. Kardos kelleténél erősebben akcentuálta ezt a harmadik feladatot s művének idevágó fejezetét biografikusan szélesítette ki. Elannyira, hogy ha a mű külső történetére vonatkozó fejezetet is (mely — ilyen terjedelemben legalább — aligha illeszthető be a pályakérdés keretébe) levonásba vesszük, a terjedelmes munkának csak mintegy harmad-része felelt meg a szorosan vett kérdésre.

Ez a körülmény, persze, ártott a munka szerkezetének ; s a B. I. *külső* keletkezésének és az életrajzi bizonykodásoknak aprólékos és terjengő feltárásában valóban sokszor bántóan hat az aránytalanság, mely itt-ott már alaktalanságnak is érzik. Viszont ez a körülmény nemcsak fogyatkozása, de egyben jelessége is a K. tanulmányának, mert éppen e fejezetekben adja a legtöbb értéket. E két fejezet ugyanis jórészt a dolgozó sikeres életrajz-kutatásainak az eredménye. Az Arany életére vonatkozó adatokat pedig szívesen és örömmel kell fogadnunk bármily helyen, bármilyen formában kapjuk is őket : a B. I. kapcsán meg éppenséggel csak a munka abszolút értékének szempontjából emelhetünk szót az *ilyen* aránytalanság ellen.

A tanulmány, ezek szerint, két élesen elhatárolható részre oszlik. Az egyik — a B. I. keletkezésének külső történetével együtt — *életrajzi* vonatkozású, a másik : a szorosan vett *esztetikai* tárgyalás, ideértve az irodalmi mintákkal való egybevetést is. A két rész közül az első az értékeesebb.

A munka ebben a részében szerző az Arany-adatoknak nemcsak gondos, lelkiismeretes, de egyúttal szerencsés és hivatott bűváraként mutatkozik be. A debreczeni diák-évekkel, a színészkorral s a szalontai tanítós-kodással foglalkozó fejezetekben pl. teljes filológiai készséget mutat be a kutatások rendjén s igen sok — bár inkább érdekes, mint értékes — adattal gazdagítja a költő ifjúkori életére vonatkozó eddigi tudásunkat s megkorrigálja a korábbi tévedéseket is. S még ott is, ahol egyéb bizonyítékok híján csak dialektikával érvel (Arany első nagyobb szerepe ; a Klárcsi-eset) szerencsés ösztön és mérséklet vezeti. (De éppen itt, ahol legerősebbnek mutatkozik a szerző, kell megjegyeznünk, hogy tudományos igényű munkában nem szabad *egyetemi előadásokra* utalni, tehát olyasvalamire, amiért senki sem vállalhat felelősséget.)

A tanulmány másik részéről már kevesebb elismeréssel szólhatunk. A derék igyekvést és iparkodást itt is készséggel elismerjük a dolgozóról, de mintha — ez idő szerint legalább — erejét meghaladta volna a vállalkozás. A B. I. esztetikai vizsgálata a jól felkészültség s a többi fejezetek nyújtotta bőséges apparátus ellenére is kéreg-kritika gyanánt hat s még ott is, ahol már-már megfogni látszik a költő és a költemény lelkébeható lényegét, egyszerre csak ellankad judiciuma, melléksínre fut érdek-

lődése s hiába a szerző nagy olvasottsága, a rávonatkozó irodalomban való tájékozottsága: a torzóban maradt mű szfinksz-szerűen meredezik reánk a testes kötet átolvasása után is. Valószínű, hogy ennek a szfinksz-szerűségnek Kardoson kívül álló okai is vannak. Elsősorban maga a költői mű, melyet egyenetlenné és szembeszökően mozaikszerűvé nem is annyira az a negyedszázad tesz, mely az I. ének elejének s a II. végének megírása közé esik, hanem sokkal inkább a töredék hibrid volta. Hiszen, tudvalevőleg, a B. I. másnak indult az első fogalmazásban s mássá akart válni a megírás későbbi rendjén. Ezt a felemásságot jól látja s a maga módja szerint magyarázgatja is K., de a végén nem vonja le a konkluziót belőle s verejtékes fáradsággal igyekezik mégis *egységes* tervezetet látni, sőt bizonyos nagyobb szabású koncepciót («a modern magyar élet eposza»!) felfedezni a B. I.-ban.

A B. I.-nál nem szabad — se ál-, se igazi kegyeletből — kitérni az elől a kérdés elől sem: szerencsés gondolata, költői terve volt-e Aranynak, midőn byroni epopeiába fogott? Hiszen a Don Juan-modorú verses regény a *leglíraibb* műfajok közé tartozik, mely bizonyos szemszögből nézve alanyibb, mint maga az igazi líra. Az alapjában epikai alak korlátait éppen ezért csak a legszubjektivebb költő-geniek tudják sikeresen áttörni (Byron, Puskin, Espronceda), azok, akik az epikából se tudják *én*-jüket kirekeszteni. Holott A. még a lírában is szemérmesen tartózkodó s ha van is túlzás abban a jelzőben, mely A.-nyal kapcsolatban *objektív* líráról beszél, bizonyosan van igazság is. Ez a fonákság (a műfaj és a költő együtt sehogysen harmóniáló volta) aztán igen sok sajátosság megértéséhez ad kulcsot. Nem kizárólagosat, de a B. I. problémáját nagyon sok bezárt ajtó teszi titokzatossá s egy-két zárat (s nem is a jelentéktelenebbek közül valót) ez is megnyit. Mert hogy a műfajtól, melyre egy Byron ütötte reá a maga egyéni bélyegét, lélekben és alapjában mily távol állt Arany; hogy mily idegen volt reá nézve mindaz, amit *byronizmus*-nak lehet röviden elnevezni: fölösleges fejtegetni. (Gondoljunk csak különösen az I. é. «legbyronibb» helyeire. A satanizmus, a pesszimizmus, cinizmus és a többi byroni *izmus* milyen nem rászabott, csak ráöröszakolt köntösként ri le az Arany józan, higgadt, joviális alakjáról!)

Bár külön fejezetben tárgyalja, igen szűkszavú K. a Petőfi-hatás vizsgálatában s itt is jórészt kielégül a filológiaiag is bizonyítható érintkezések megállapításában. Pedig a B. I. irodalmi mintáit vizsgálván a Petőfi példaadó fontossága van akkora, mint a Byroné. Byron inkább csak külsőségekben, modorban hatott, Petőfi azonban — a B. I. és az Apostol révén — benső indítékokkal. Érdekes, hogy K., ki pedig az idevágó irodalmat nemcsak ismeri, de aggodalmas pontossággal említi fel még a legjelentéktelenebb hozzászólásokat is, nem tud (vagy csak hallgat?) a Babits Mihály túlzásaiban is igen becses tanulmányáról (Petőfi és Arany. Nyugat Könyvtár. 18. sz.).

Mindezek elmondásával korántsem akartuk Kardos dolgozatának az értékét kisebbiteni. Tanulmányát egészben véve gondos, lelkiismeretes munkának tartjuk, részleteiben igen becsesnek is, s hogy a B. I. irodalmi

problémáját nem oldotta meg véglegesen, — nem teljesen az ő hibája. Mindenesetre így is érdemes munkát végzett s adatokkal bőséges könyve (melyet az áttekintést adó Tartalomjegyzék s a gondos Névmutató könnyen használhatóvá tesz) derekas előtanulmány egy érdekes irodalmi probléma végleges megoldásához.

ADY LAJOS.

Bodor Aladár: Az irodalomtörténet korszakai. Bevezetés az irodalomtörténet tanulásához. (Fehértemplomi áll. főgimnázium 1912—13. évi értesítője. 3—43. l.)

Mint a cím is jelzi, az értekezés paedagogiai célzatú s első sorban mint ilyen illik méltatnunk.

Alapjában véve három kérdés körül csoportosítja Bodor mondanivalóit. Első kérdés ez: mi az irodalomtörténet tanulásának célja és értéke? Minden tanulásnak végcélja a nemzet, az ember mai állapotának megismerése, hogy a nemzet életéből, a nemzetre háruló kötelességekből az egyén is kivehessé az őt megillető részt. A politikai történet a nemzeti élet külső formáinak fejlődését tárja elénk, az irodalomtörténet a nemzet lelkének, a szellemi formáknak a megismertetője. S mint ilyen a legfontosabb és legeredményesebb tanító is egyúttal épen az irodalomtörténet. Ehhez képest a magyar irodalomtörténet a magyar szellemi életnek az irodalomban megnyilvánuló megvalósulását mondja el. Ám az egyénnek és nemzetnek erre az ismeretre nem az ismeret kedvéért van szüksége, hanem azért, hogy nemzeti életünknek eddigi folyását az irodalom segítségével főbb vonásaira stilizálva mi is *átéljük*, hogy múltja a mi megélt múltunkká is váljék, hogy eszméi, műveltsége, érzései, jövő reményei, melyek a mi korunkig vezették, *a mi lényünknek is részévé váljanak s így rokonként a nemzet életébe belekapcsolódjunk*. Csak az érti meg az irodalmat, aki tartalmát maga is újra átéli. (7—8. l.)

Második kérdés: az irodalmi művek koronként változnak, tehát az emberlélek szerkezete és jelleme is változik. Mi ezeknek a korváltozásoknak törvényes rendje? Hogy tükröződnek e korjellemző vonások az irodalomban? Bodor szerint a felelet ez: az irodalomban törvényszerűen látjuk következni az akadémias formakultusz után a romantícizmust, majd a népies romantícizmust, a realizmust, rá a naturalizmust, majd a verizmust egy új akadémias formakultuszig, mely után szabályszerűen következnek a már felsorolt korszakok, úgy hogy az egész majdnem végtelen körforgásnak látszik vagy méginkább spirális vonalban előhaladónak, mint az égítetek haladása. (12. l.) Az emberiség és az őt tükröztető irodalom egész fejlődése a formaalkotás és a formák megtöltésének s kiélésének korváltozásai, mint két térítő közt, halad végtelen útján. (19. l.) Ugyane részben röviden jellemzi a fentebbi ízlésirányokat általában és válfajaikban. Az emberi fejlődés minden fázisa szükségképeni s mindenik korszak egyaránt lehet értékes az emberiség fejlődésében.

Harmadik kérdés: e korszak-elmélet alkalmazható-e a magyar irodalomra? Ez a tartalma az egész tanulmány második felének, a kifejtő résznek. A hazaalkotó pogány magyarság irodalma romantikus s mielőtt a

realizmus és dekadencia (a formák felbomlása) beállott volna, fellépett a keresztyénség s nyomában a keresztyén romanticizmus, mely a tatárjárás után a realizmusra, majd ennek egy késői hajtásába, a humanizmusba megy át. A Jagellók kora a dekadencia ideje, mely együtt jár a miszticizmus-sal. Ilyenformán alkalmazza Bodor elméletét a következő korszakokra is (1. török és prot. világ; 2. a kath. visszahatás; 3. a német elnyomás és végül a 19 sz. rendje vagy a mai ember kora.) A mai irodalomban a következő irányok érvényesülnek: 1. a dekadencia. És pedig mint naturalizmus és verizmus (Zola, az orosz írók; nálunk Kóbor, Bródy, Biró, Móricz, Heltai, Ignótus stb). 2. impresszionizmus (Verlaine, Baudelaire; Molnár F.⁴ Ambrus, Lengyel, Ady és társai, Erdős R. 3. a neoimpresszionizmus (Wilde; Kosztolányi, Falu T., s a zárt, intim társaságok írói.) Nyoma van a futurizmusnak és miszticizmusnak is. Az egész kort a harmoniavesztettség keserves vívódásai jellemzik. A formakeresés már reakciót szült. (Erdős R. visszafordult a mult vallási, erkölcsi és művészeti formáihoz; Babits a formák tultengő kultuszát virágoztatta föl.)

A dolgozat mint paedagogiai célt szolgáló mű teljesen sikerült. Egy liberális, de a történeti tanúságokat mélyen érző és értő, széleskörű ismeretével tekintélyt, szavainak megbecsülő melegségével a tárgy iránt érdeklődést keltő tanító tud ilyen világos képet nyújtani. Azonkívül figyelembe veendő az is, hogy igazán iskolai értesítőbe való. Ifju és felnőtt egyaránt okulhat belőle. Szeretném, ha ú. n. programértekezéseink mind hasonló csapáson járnának, ha a szaktudomány kérdései helyett jobban szolgálnák a társadalmi nevelést.

Szaktudományi szempontból is figyelmet érdemel. Társaságunk titkára nem ok nélkül panaszkodott mult évi jelentésében, hogy irodalomtörténet-íráson tulságosan részletező, hogy összefoglalások, elméleti tárgyú dolgozatok, essayk nem igen akadnak. A Bodor dolgozata paedagogiai jellege mellett is derekas próba. S minél kevesebb az ilyen próbálkozások száma, annál több figyelemre érdemesek. Bodor helyesen és jól látja, hogy a művészeti irányok két véglet között váltakoznak; a forma uralma az egyik, az egyéniségé (a formátlanságé) a másik. Hogy aztán ez a váltakozás a részletekben is a Bodor által feltüntetett sorrendben jelentkezik, vagy pedig sok más modulációban, az más kérdés. A mi irodalmunk régibb korszakaira, hogy vajon olyan exakt módon alkalmazható-e az elmélet, mint ahogy Bodor teszi, szintén megfontolandó. Először is roppantul kevés azoknak a műveknek a száma, amelyekre bizonyítékul hivatkozni lehet. Másodszor a mi irodalmunk túlnyomóan politikai irodalom s így a benne érvényesülő művészi irány, ízlés igen sokszor, a legújabb időkig a politika szószólója s nem az esztétikai gyönyöré. Ennek következtében előbb kétségbe nem vonható bizonyossággal ki kellene mutatni az elmélet életrevalóságát a politikai történelem, hogy az irodalomra is alkalmazható legyen. Ismételjük, hogy a dolgozatnak van nem egy sebezhető részlete, vitatható tétele, de mint egész, s mint egy darab *irodalomtörténet-filozófia* céljának teljesen megfelel.

KRISTÓF GYÖRGY.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Hét. 1914. évf. 5. sz. — *Kiss József: Levelek.* Felolvasás a Népopera f. é. jan. 25.-i matinéjában.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. 1913. évf. 3—4. sz. — *Ernyey József: A rovásírás hivatalos alkalmazása 1588-ban.* Okleveles adatot közöl arra vonatkozólag, hogy a Dubniczafalu táján, az országbíró rendeletére 1588. aug. 26-án megejtett határjárás alkalmával a hivatalos közegek a helyszínén rovásra jegyezték az óvást. A rovásírás eszerint használatos volt hazánk északnyugati részein, nevezetesen Trencsén megyében is. «A rovás alkalmazásának eddigi szűk határain (Erdély) immár tágítanunk kell».

A Nap. 1914. évf. 33. sz. — *Az öreg költő.* A hetven éves Kiss Józsefet országszerte kényeztetik s a hetven éves Benedek Aladár, az egykor híres és népszerű költő, koplal. «A budapesti lapok közül — mondja a cikkíró — alig néhány karolta fel B. A. siralmas ügyét».

Az Érdekes Ujság. 1914. évf. 7. sz. — *Herczeg Ferenc otthon.* H. F. hüvösvölgyi házának bemutatása írásban és képen. Csatolva H. F. rövid önéletrajza.

Az Ujság. 1914. évf. 22. sz. — *Sorry: Pletykálkodás.* Beregi Oszkár a Nemzeti Színház színésze nemrégiben Szekszárdon vendégszerepelt s még életben találta özvegy Török Józsefné Sass Erzsébetet, akiről Petőfi: A négyökrös szekér című versében oly rokonszenvesen emlékezik meg. Beregi épen a jelzett költemény elszavalása alkalmából ismerkedett meg a nagy költő «Erzsikéjével».

U. i. 24. sz. — *Két újabb Mikszáth-levél.* Az 1910-ből való két levél Mikszáth Kálmán Gajdács Pál tótkomlósi ev. lelkészhez abból az alkalmából írta, hogy a tótkomlósi Otthon-társaskör dísztagjává választotta. A megválasztás felett való örömét fejezi ki s a dísztagságról szóló okiratot köszöni meg bennük.

Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez. 1914. évf. 4. sz. — *Péter Mihály: Gálszécsi István és működésének első nyomai.* Összeállítja az

első magyar protestáns énekes könyv (1536) szerzőjének életére vonatkozó adatokat. G. I. miután megjárta a külföldi egyetemeket, a zemplénnegyei Gálszécsen tanítóskodott, azután nyoma vész. (Hogy az előkelő, gazdag Gálszécsi-családból származott volna, mint eddigi életírói hinni szerettek, nem valószínű.) — *Dongó Gy. Géza: Kazinczy Ferenc jegyzetei vármegyénk levelestárának tárgymutatatóiban.* Hivatalos jellegű okmánymagyarázatok. — *Dongó Gy. Géza: Majd kétségben esett Magyar Országnak siralmas vádja és keserves panasza. 1764.* Az előbbi közlés befejezése. (Irod. II: 535.)

Akadémiai Értesítő. 1913. évf. 12. sz. — *Ferenczi Zoltán: Jelentés a Péczy-jutalomról.* Mikszáth Kálmán Fekete város c. regénye részletes méltatása. — *Berzeviczy Albert: Beszéd a Greguss-szobor teleplezésén.* — *A M. Tud. Akad. jegyzőkönyveiből* (1913 dec. 15.). Főtítkárr bemutatja Mikszáth özvegyének a levelét, melynek kíséretében a Mikszáth szobában való elhelyezés végett beküldötte Jánoska egykori játékeit.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Váczy János: Kazinczy Ferenc fordításai.* Címjegyzék, előkészületül a Kazinczy-kiadáshoz. — *Hegedűs István: A magyarországi latin «coelestis lyra».* A Dankó-féle Hymnariumon végig haladva, megjelöli azon darabokat, melyek magyar szempontból különösen értékeseknek látszanak s hű, szép fordításban is közli az ilyeneket. Érdekes, hogy a hymnariumban leggyakoribb a trochæus és a magyar nyolcas és nyolcadfelesre emlékeztető versalak. Az egész gyűjtemény gyöngye a Canticum de Magna Hungariæ Regina, melynek énekeltetését Pázmány alapítvánnyal is biztosította. Dankó véleményét, hogy ez éneknek Pázmány lett volna a szerzője is, a cikkíró kétségbevonja és cáfolja. Majd főképp a sequentiákkal, a magyar hagyományok bélyegét viselő himnuszokkal foglalkozik: a Remete szent Pál, sz. Gellért, Erzsébet, Margit, István, Imre, de különösen sz. László tiszteletére írott himnuszokkal. A Dankó 392—395. lapján közölt himnuszban nyoma van a Sz. László nagyvárad lovasszobrára vonatkozó mondának, melyet tudvalevőleg Arany feldolgozott.

Alkotmány. 1913. évf. 294. sz. — *Nagy Konstantin a magyar kódex irodalomban.* Bö kivonata Vargha Danján előadásának, melyet a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának ülésén tartott. A kódexirodalomban több adat van, mely Konstantinnal foglalkozik, illetőleg vele érintkezik. Távolsági kapcsolatot nyújtanak a Peer-, Cornides- és Veszprémi-kódex egyes helyei s az Érdy-kódex Bertalan-mirákuluma. A Szilveszter-legenda a Debreczeni- és Érdy-kódexben meg a kereszt megtalálásának legendája az Érdy-k.-ben élénken foglalkoznak K. kereszt-győzelmével s a vele kapcsolatos egyéb eseményekkel. Ezeket a legenda-elemeket vetette egybe a felolvasó forrásaikkal s a velük egy családot tevő változatokkal.

U. i. 1914. évf. 32—33. sz. — *Kara Ferenc: Kölcey és a francia irodalom.* Hogyan vélekedett Kölcey a francia írókról, és milyen helyet foglalnak el a francia eszmék Kölcey gondolatvilágában: az idevonatkozó adatokat állítja össze a cikkíró.

Budapesti Hirlap. 1914. évf. 34. sz. — *Zilahi László: Kemény Zsigmond.* Tárca, mely különösen K. Zs. politikai szereplésével foglalkozik.

Budapesti Szemle. 1913. évf. 12. sz. — *Forradalom után.* (Szász Károly fiatalkori naplójából közli legifj. Szász Károly.) Sz. K. Világos után, mint volt honvédtiszt, álruhában menekülve, Tiszaroffon, a Borbély-családnál töltötte, többet magával, 1849 őszét. Édes atyja is ott volt. Ez időre vonatkoznak a közölt napló-részletek, a rejtőzködő menekültek lelki állapotát közvetlen hangon feltáró, napról-napra haladó jegyzetek. A nagy nemzeti katasztrófa után alig néhány nappal, már teljes higgadsággal látja a bukás okait; hibáztatja, de nem gyűlöli, Kossuthot, rajongva szól Görgeiről, kinek öcse, István is töltött ott néhány napot. Már árulókról tud a közvélemény; van, aki Kossuthot is annak tartja; Batthyány kivégzetése híre már eljutott hozzájuk, a naplóíró jellemző részleteket is tud már róla. Okt. 16.-án, Széchenyi Programmtörvédekeit olvasva, így ír: «Most látom, hogy e legnagyobb magyarnak minden jövődölései szórólszóra, egész iszonyúságokban be telyesedtek.» — *vg: Krúdy Gyula Zoltánka* c. darabját bírálva, méltán szólal fel az ellen, hogy a darab Szendrey Ignácot, az igazság ellenére, oly alacsonynak rajzolja. Szendrey Julia sem volt oly üres lelkű, öntelt kacér, mint a darab festi. «Ballépéseit szenvedélyes természet magyarázza, melynek Petőfi a virágát látta, az ötvenes évek pedig fonákát.» (Igazat adunk a bírálónak, hogy Julia ilyen rajza sérti a költő emléket s kegyeletünket. Mi sem hisszük, hogy külföldön előadnának ily darabot, «vagy legalább ne tiltakoznék az az irodalmi társaság, mely a költő nevét viseli s emléket őrizi.» Tudjuk, hogy az az irod. társaság azóta nemcsak hogy nem tiltakozott, hanem tagjává választotta Krúdy Gyulát. A darabban Szendrey Julia megjelenik fia halottas ágyánál. Ez is egyike a darab baklövésének. Hiszen Szendrey Julia két évvel előbb halt meg, mint Petőfi Zoltán.)

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Angyal Dávid: Szalay László.* Szalay s általa a centralista párt jogfilozófiájának s abban gyökerező politikai alap-gondolatainak kifejtése. A megye elleni hadjáratuk nem volt ugyan időszzerű; még akkor az országnak szüksége volt a megyei jogkör jó részére: de fejtegetéseik értéke nő az idővel. Igaz, hogy úttörői voltak a parlamentáris kormányformának, de felelős minisztériumra nem is gondoltak s a parlamenti kormányformát követelve, egyelőre nem kívánták tágitani a régi dicasteriumok kereteit. Méltán nevezték őket doctrinaire-eknek, mert politikájukat a tényeknek nem közvetlen szemléleten, hanem elméleten alapuló s abban elfogult felfogása jellemzi. Felelősséget sürgetnek, de elfelejtik formulázni a közös ügyek kezelésének módját. Velök szemben abban is igaza volt Széchenyinek, hogy a nemzet még nem érett meg egészen a teljesen szabad intézményekre; holott ők úgy képzelték, hogy elég az institutiók megváltoztatása s az új institúciók megtermik a nekik való embereket. Mindamellett, minthogy politikai harcaikban a jogegyenlőség eszméje vezette őket, jótékony hatásuk volt korunkra s a jövő fejlődésre. — *Kozma Andor: Kiss József.* «Nem csoda, hogy a költő, ki ma-

gyar versekben először beszélt ama külön világról s annak külön embe-
reiről és nőiről, a laikus olvasókat a költői szépség és furcsaság erejével
hamar érdekelni tudta, de az ellentálló kritikus elméket csak lassan győzte
meg arról, hogy ő is nemzeti lantos, nem pedig valamely dacos, bizarr,
partikuláris, nemzetietlen szakadár. »Vajjon, mikor sokan attól féltek,
hogy ő a magyar irodalmat elzsidósítja, nem inkább a zsidókat magyaro-
sította-e?» — *Kéki Lajos: Herczeg Ferenc*. Rövid, de találó jellemzés a
Wahrmann-díj nyerteséről. H. nemcsak emelkedik művészi pályáján: a
magyar földbe is mind mélyebbre ereszti gyökereit. A magyar mágnás- és
gentryvilág nagy társadalmi válságát egyre komolyabb tekintettel vizsgálja
s egyre bensőbbé érlelődő rokonszenvvvel s fájóbb keserűséggel nézi. Mű-
vészi és drámai erővel tudta megszólaltatni nemcsak a mát, hanem a tör-
ténetet, a magyar faji hűség, szabadságszeretet és hősiség érzeteit is, re-
gényben, színműben egyaránt. A katonasághoz való vonzalma erős nyomot
hagyott egész írói egyénisége kialakulásán, s a német kultúrától elhódi-
tott H. F. talán e ponton, a katonás lélek megbecsülésében kapcsolódik
legerősebben a magyarsághoz. Az energikus, erejüket megfeszítő embere-
ket s a történetben a »daliás idöket» szereti legjobban. Hangjában is van
valami katonás. Rövid, világos előadás, mely kevés, de pontos megfigye-
lést közöl, korábbi szűkszavúsága után, újabban bizonyos élénkebb színek
kedvelése.

Das Literarische Echo. 1914. évf. 7. sz. — *Ignaz Peisner: Ungarischer Brief*. Cikkíró megemlékezik Kiss József jubileumáról, kiemelve, hogy az Akadémia nem vett részt benne s a Kisfaludy-Társaság még nem válasz-
totta tagjai közé Kiss Józsefet.

U. i. 8. sz. — *Martin Brüssot* ismerteti Otto Hauser: Der Roman des Auslands seit 1800 c. könyvét (v. ö. folyóiratunk II.: 124.). A magyar részről a következőt jegyzi meg: »Wir vermissen eine Reihe vielbeachteter Erzähler der neueren Generation, speziell Eugen Helldal, Alexander Bródy, Victor und Eugen Rákosi, Tomas Kóbor, D. Malonyay und Gräfin Teleki (Szikra). Überdies hätte Franz Molnár Erwähnung finden müssen, der, wenn auch vielleicht nur eine Modegrösse, die morgen schon abgetan sein mag, derzeit in Deutschland doch stark interessiert».

Eperjesi Lapok. 1914. évf. 4—5. sz. — *Szlávik Mátyás: Tompa Mihály Eperjesen*. Váczy János Tompa-életrajzát ismertette felhívja az idősebb eperjesi polgárokat, hogy Tompa eperjesi tartózkodásáról adjanak számot az E. L. hasábjain.

Élet. 1913. évf. 52. sz. — *Radányi K.: Cholnoky Viktor*. Ch. V. Kaleidoszkopját ismerteti.

U. i. 1914. évf. 2. sz. — *Legendák a nagypapáról*. Kiss József nagyon sokat szerepel. »Ő az, aki minden Wahrmann-díjnál, minden Kisfaludysta-jelölésnél, minden jubileumnál és minden nemzeti gyűjtésnél szerepel. Ő az, akinek a nevével meg fognak süketíteni bennünket.»

U. i. 4. sz. — Halasi Andor: Greguss Ágost. Esztétikai felfogását vizsgálja az azóta megtett haladás világánál; megállapítja az ember erkölcsi nagyságát s nagy nevelő hatását, melyet nemzetére gyakorolt a művészi ízlés bevitelével a mindennapi életbe s a magyar gondolkodásnak a filozófiai érdeklődés felé terelésével. A Balladáról írt művét tartja remekművének. Gyakorlati esztétikai munkásságában alkotta a legtermékenyítőbb értékeket.

U. i. 3. sz. — Sik Sándor: Prohászka mint költő. Nagy lelkesedéssel és szeretettel megírt cikk, melynek azonban nem lehet egyetlen megállapítását sem elfogadni. Hogy pl. Pr. O. volna a legmélyebb, legköltőibb, legegységibb magyar szónok; hogy ő írta Föld és Ég c. kötetében a legmerészebb magyar hőskölteményt; hogy az ő Diadalmas Világnézete a legtökéletesebb magyar filozófiai költemény; hogy az evangéliumról szóló Elmélkedéseinél eredetibben, hatalmasabban, zseniálisabban még senki sem képviselte a magyar lírában a nagy stílust; hogy a Világosság A Sötétségben a legnagyobb szabású műremek, amit a magyar kultúra létrehozott; s végül, hogy a Pr. O. névvel a magyar irodalom történetében új fejezet kezdődik (!): ezek épen olyan érthetetlen túlzások, mint az, hogy Kiss József az utolsó negyven év legkiválóbb költője.

Kalazantinum. 1913. évf. 5. sz. — Ujvári Gyula: A Comico Tragédia kora. Az eddigi irodalom alapján valószínűnek látja, hogy a löcsei Comico Tragédiát 1635—46 között írták.

Katholikus Szemle. 1914. évf. 1. sz. — b. j.: Újabb regényeink. Az 1912—1913. év regénytermésének bírálata. — *Merényi Lajos: Eszterházy Pál nádor Boldogasszony-éneke.* 19 versszakból álló, magyar nyelvű vallásos költemény a kismartoni Eszterházy-levéltár egyik 1670. évi kéziratából. (Jelentéktelen rimelés.)

U. i. 2. sz. — Tordai Ányos bírálja a következő életrajzokat: Dézsi Lajos: Tinódi Sebestyén, Balogh Árpád Ányos: Ujhelyi Dajka Gábor, Császár Elemér: Ányos Pál.

Keleti Szemle. 1913. évf. 1—2. sz. — Franz Babinger: Ein schriftgeschichtliches Rätsel. A hun-székely rovásírás kérdésével foglalkozik. Az általa felfedezett konstantinápolyi felirat (1515) azt bizonyítja, hogy az ősi székely írás az ó-török írás származéka.

Könyvtári Szemle. 1914. évf. 1. sz. — Lukinich Imre: Magyar történelmi bibliografia címen az ő és Hellebrant Árpád szerkesztésében készülő s a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága által kiadandó mű tervét ismerteti. — *Kacziány Géza: A magyar mémoires-irodalom.* Pulszky Ferenc, Kovács Lajos (Széchenyi István gr. munkatársa), Kemény Zsigmond, Irányi Dániel, Jókai Mór, Eötvös Károly, Frankenburg Adolf, Degré Alajos, Vahot Sándorné, Vahot Imre, Tancsics Mihály, Vadnay Károly, P. Szathmáry Károly, Ábrányi Kornél, Déryné, Barabás Miklós, Vámbéry

Ármin és mások emlékiratainak és memoire-szerű feljegyzéseinek rövid ismertetése bíráló megjegyzések kíséretében.

Magyar Figyelő. 1913. évf. 24. sz. — *Császár Elemér: Eötvös József mint regényíró.* (Felolv. a Kisfaludy-Társ. Eötvös-ünnepélyén, 1913. okt. 1.) A Karthausi, A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben c. regények jellemzése. A Karthausi nemcsak azért nem pesszimista, mert kibékítő akkorddal zárul, hanem mert a hitet, erkölcsöt, önzetlenséget hirdeti a világrend alapjául. A három regény közül a legutolsót tartja esztétikai szempontból a legértékesebbnek, de ezt nem indokolja bővebben. — *Kossuth Lajos és a pártkassza.* K. L. levele Bezerédj Istvánhoz, 1847. okt. 7-én. — *A kis gratuláns.* A Kiss József jubileum alkalmával Ady is írt egy pár üdvözlő sort; egyik megjegyzése az volt, hogy Kiss Józsefet azok ünneplik a leglármásabban, akik ezelőtt húsz évvel még «hepp-heppet» kiáltottak volna felé. Erre jegyzi meg a cikk: «A dolog veleje ugyanaz a kis ravaszság, amely benne lappang Adyéknek minden, a magyar zsidósággal valamelyes összefüggésbe hozható nyilatkozatában. Ezek az urak súlyt vetnek arra, hogy a zsidóság bennük bajvívó leventéit tisztelje». Csakhogy Magyarországon nincsen antiszemitizmus; az öreg zsidó költőt legfeljebb az a veszedelem fenyegeti a tömeg részéről, hogy agyonnyomja a szeretetével. Csoda-e, ha Ady «egy epés hepp-heppel tiltakozik a tömeges floszemitakonkurrencia ellen?»

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Balassa József: Mikszáth és Tisza Lajos.* Tisza Lajos szegedi kir. biztossága idején M. szegedi ujságíró volt; az ellenzékhez tartozott; előbb bizalmatlanul fogadta Tiszát, de sikeres, kitartó okos munkáját látva, megszerette s egyik legjobb barátja lett. Tudvalevőleg «Tisza Lajos és udvara Szegeden» című könyvében örökítette meg M. a szegedi kir. bizottság emlékét. — *B.: Kiss József új verseskönyve.* Ismertetés. «Új könyvében már a keserűségektől megtisztult, késő virágzásában harmónikus lelkű K. J. nyitja meg szívét.»

U. i. 3. sz. — *Feleký László: Kossuth Lajos nemzetiségi politikája.* Idézetek azon alkotmánytervezetből, melyet Kossuth 1851-ben készített. — *Irodalom és konzervativizmus.* Két aktualitás (a pozsonyi Toldy-köri incidens és Kiss József Kisfaludy-Társasági tagsága) alkalmából írt elneveztetés. Irodalmi társaságot a konzervativizmusáért megróni nonszens. Hisz feladata épen az, hogy konzerváló legyen. «Ügylátszik, valamitől mégis csak jó ez a konzervativizmus. Ha másra nem, hát arra, hogy nemzeti értékeink között megtartsa és épségben megőrizze mindazt a szépet, nagyot és jót, ami egykor talán mint forradalom jött, s amit most az új forradalom barbár és kegyetlen lábbal legszívesebben halálra taposna.»

Magyar Iparművészet. 1913. évf. 10. sz. — *Nagy Sándor: Julia szép leány, Kádár Kata, Budai Ilona, Szép Salamon Sári.* A marosvásárhelyi Közművelődési Ház üvegfestményei, melyek közül különösen a második, kifejező szépségben gazdag.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — Az egész szám színházi vonatkozású cikkeket és képeket közöl. A színpad művészetét mutatja be a legkülönbözőbb oldalokról. A képek között az Ember Tragédiájához való díszletek is láthatók egyebek közt. *Ivánfi Jenő* ír a klasszikus, *Sztrakomiczky Károly* a magyar színpadról, a magyar díszlettervezés jelenlegi állapotát ismertetve.

Magyar Könyvszemle. 1913. évfolyam 4. sz. — *Fraknói Vimos: Beckensloer váradi misekönyve és esztergomi Curtius-kódexe.* Újabb adatok a Mátyás király korában élő, hazaáruló esztergomi érsek könyvtolvajlásához. — *Bellaagh Aladár: Hogyan vált lehetővé ezelőtt száz évvel Berzsenyi költeményeinek első kiadása.* A címben jelzett tétel részletes kifejtése. — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában.* A M. N. Múzeum könyvtára rendszeresen gyűjti a magyar szépirodalom idegen nyelvű fordításait és átdolgozásait. Cikkíró most közrebocsátja a múzeumi gyűjtemény címjegyzékét. Igen érdekes és tanulságos közlemény, mely irodalmunk külföldi elterjedtségére új fényt vet s az időnkint beérkező pótlásokkal együtt nélkülözhetetlen tájékoztatója lesz irodalomtörténetíróinknak. A most megjelent közlésben Ambrus Zoltán, Arany János, Balázs Sándor, Bartók Lajos, Bársony István, Benedek Elek, Beniczkyné Bajza Lenke, Beüthy Zsolt, Bereczik Árpád, Berzsenyi Dániel, Biró Lajos, Bródy Sándor, Csepreghy Ferenc, Csiky Gergely, Czanyuga József, Czinke Ferenc és Czóbel Minka műveinek német, francia, dán, cseh, stb. nyelvű fordításai vannak egybeállítva, továbbá a Balassi Menyhárt Áruktatásáról szóló komédia német fordítása. — *Leffler Béla: Adalék a magyar vonatkozású német ujságlapok bibliográfiájához.* A drezdai kir. könyvtár ide von. ujságlapjainak bemutatása. (1619—1621.) — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalógusa.* A régebbi közlés folytatása. — *Melich János, Harsányi István, Varjú Elemér, Rexa Dezső, Lukinich Imre, Kemény Lajos: Magyar Könyvesház.* Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. és II. kötetéhez. — *Lukinich Imre: Pataki Sámuel levele gr. Bethlen Lajoshoz a kolozsvári ref. nyomda ügyében. 1771. aug. 19.* Adalék a hazai nyomdászat történetéhez.

Magyar Középiskola. 1914. évf. 1. sz. — *Bán Aladár* bírálja Katona Lajos irodalmi tanulmányainak két kötetét.

Magyar Kultura. 1914. évf. 2. sz. — *Alszegehy Zsolt: Katona Lajos.* Ismerteti K. L. irodalmi tanulmányainak két kötetét.

Magyar Nyelv. 1913. évf. 10. sz. — *Mészöly Gedeon: A Döbrentei codex evangéliumai és a Müncheni codex.* Szily Kálmán korábbi eredményeinek (M. Nyelv, 1912: 49 l.) újabb adatokkal való megtámogatása. — *Iványi Béla: Nyelvemlékek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárában.* Vér András jegyzetei családi levéltára egyes okmányain. Vér 1507-ben halt meg. — *Badics Ferenc: Gyöngyösi-magyarázatok.* Gy. összes költeményeinek első kötete még a tél folyamán megjelenik az Akadémia kiadásában, mely a

költő eddig ismeretlen és kiadatlan verseit is közli. Ezekből mutat be és magyaráz néhány kevésbé ismert, vagy éppen ismeretlen szót és szólás-módot a cikk.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Mészöly Gedeon: Tinódi egyik helyének magyarázata.* A «kez küre vötte» kifejezés magyarázata. — *Gombocz Endre: A magyar botanikai szótárból.* Mutatvány: A magyar botanikai terminologia és nomenclatura fejlődésének története, különös tekintettel Diószegi—Fazekas munkáira c. akadémiai jutalmat nyert pályaműből. — *Tolnai Vilmos: Szent János áldása.* Első irodalmi adat e szólásra a Bánk Bán 1821-i kiadásában van. A legenda, mely alapjául szolgálhatott, a Debr. Kódex 73., s az Érdy Kódex 177. lapján olvasható, hová Temesvári Pelbárt közvetítésével, az Aurea Legendából került. — *Tolnai Vilmos: Magyar szavak Rütter Arnold von Harff útikönyvében.* A nevezett lovag 1496—1499-ig nagy utat tett. Magyarországon is átment s hallomás alapján magyar szavakat, mondatokat is feljegyzett útikönyvébe. Érdekes, hogyan hallotta nyelvünket a XV. század végén egy idegen ember. — *Erdélyi Lajos: A Gyulafehérvári Glosszák nyelvjárásához.* Már 1910-ben megállapította, hogy a HB.-et Pannonhalmán, a Gyfv. Glosszákat is Dunántúl írták; ez utóbbiak nyelvjárása Fehérmegyére utal. Most igazolja őt Karácsonyi Jánosnak: A magyar Ferencrendiek formulás könyve a Batthányi könyvtárban c. értekezése. K. J. u. i. kimutatta, hogy a Glosszák kódexében található 14 oklevéltöröredéket a székesfehérvári Konventben őrzett levelekből állították össze, és a Gyfv. Kódex 1320 táján Székesfehérvárott készült. — *Gombocz Zoltán: Ajtony.* Igazítás Melich magyarázatán. — *Tolnai Vilmos: Hősköltemény.* Az eposz magyar neve nem Zalán Futása címlapján fordul elő először. A szó Kazinczy alkotása s ő használja először Zrínyi 1817-i kiadásában. — *Trócsányi Zoltán: Felcsigázás.* A csigával való kínzás részletes leírása Heltai Hálójából (1570) közölve. — *Madzsar Imre: Ajtony.* Melich magyarázata szerint a nagyobb Gellért-legenda XV. századi kézírata régiesebb formában őrizte volna meg e nevet, mint Anonymus XIII. sz. kódexe. Azt hiszi, ez nem döntheti el a nagyobb legenda korát; ragaszkodik korábbi, a Századokban közölt véleményéhez, hogy a nagyobb G.-legendának vagy a XIII. században, vagy a XIV. végén kellett keletkeznie; bár elismeri, hogy a 10. fejezetben, melyben u. i. az Ajtony név is található, egymásnak ellentmondó korhatározó jelek fordulnak elő.

Magyar Nyelvőr. 1913. évf. 10. sz. — *Pröhle Vilmos: Ajtony és Bulcsu.* Jegyzetek Melich János névmagyarázataihoz. — *Balassa József: A keleti kereskedelmi akadémia fonetikai laboratóriuma* most már fel van szerelve a legszükségesebbekkel. Az intézet első feladata lesz a fonográf-felvételeken kívül a magyar hangok képzésének és időtartamának pontos elemzése.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Erdélyi Lajos: A Halotti Beszéd nyelvjárása.* I. közl. abból indul ki, hogy a H. B.-et Pray Pozsonyban fedezte fel, s a pozsonymegyei deáki egyház számára készült kódexben maradt fenn. Azon vidék nyelvjárását vizsgálva, úgy látja, hogy a H. B. nyelve és

Pozsonymegye nyelvjárása közt kapcsolat van. — *Prohászka János: Két széphistóriánk kiadása.* Rustan császár históriája, meg Gismunda és Gisquardus széphistóriája nyelvi érdekességeit szedegeti ki a Mikó László, illetőleg Henrich Arnold-féle kiadás szövegéből. — *Dénes Szilárd: A Nemzeti Színház és a magyar nyelv.* A Nemzeti Színház igazgatója Mórícz Zsigmondnak egy Csokonairól szóló darabját állítólag érthetetlenül régieskedő nyelve miatt visszautasította. A Nyugatban közölt részletből megállapítható, hogy a régieskedés egyáltalán nem megy az érthetőség rovására. (Kár, hogy a Nemz. Sz. csak az archaizálást nem szenvedheti, a nyelvbeli idegenséget, barbarizmust azonban, melyet Szomory Dezső özvényével ont, szívesen fogadjon). — *Kovács Márton, Beke Ödön: A kuruc bal-ladák.* Adatok a ganarát, és éjt-nap szavakra. — *Szendrey Zsigmond: Sirfelirat a nyelvújítás korából.* 1825-i verses sirfelirat a nagyszalontai ref. temetőből. A nyelvújítás hódításának egyik érdekes útjelzője.

Múlt És Jövő. 1914. évf. 1. sz. — *Balassa József: Szegedi írók.* Szegedről elszakadtak: Mikszáth, Gárdonyi, Sebők; ma is ott működnek: Tömörkény István, Cserzy Mihály; ezenkívül említhetők: Kún József, Balassa Ármin, Kisteleki Ede, Molnár Jenő, Balassa József (nem a nyelvész) és mások. Mindezeket szóban és írásban jellemzi a cikkíró. «A szegedi irodalom szinte műfaji meghatározása annak a novellairodalomnak, amely a magyar paraszt lelkét, gondolkodását, nyelvét, életét, szokásait: ezt a különös világot rajzolja».

U. i. 2. sz. — Az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület irodalmi és kritikai folyóiratában a szerkesztő, aki mellesleg a magyar nyelv és irodalom tanára, a következő cikkel ad kifejezést az O.M.I.K.E. közvéleményének: «*Vége egy költőt!*» Negyven évig kellett várnia Kiss Józsefnek, hogy beválasszák a Kisfaludy-Társaságba. És negyven évig kellett várnia a Kisfaludy-Társaságnak, míg végre egy költőt választott tagjául».

Nemzeti Nénevelés. 1914. évf. 1—2. sz. — *Apponyi Albert: Eötvös József báró.* Az E. M. K. E. kolozsvári közgyűlésén elmondott beszéd. Eötvös főjelentősége, hogy ő volt az, akinek lelkén keresztül hatoltak a művelt emberiség eszmeáramlatai a magyar köztudatba. A továbbiakban szerző az Eötvös-féle uralkodó eszmék fejtegetését adja. (Többnyire követkeletű megállapítások.)

Nyitra vármegye. 1913. évf. 1. sz. 1914. évf. 1—5. sz. — *Kicska Emil: Petőfi Zoltánról.* Visszaemlékezések arra az időre, mikor Petőfi Zoltán a szarvasi gimnázium tanulója volt. Kicska, mint az intézetnek akkor végzett abituriente, a VI. osztályból készítette elő P. Z.-t javítóvizsgálatra. Így kezdődött a vele való ismeretsége, melyből később barátság lett. Ez a barátság akkor sem szűnt meg, amikor messze kerültek egymástól. Évek múlva az akkor már beteg P. Z. Kicskánál talált hajlékot, ki ekkor a bécsi egyetem orvosi fakultásának hallgatója volt. Amit Déri Gyula Petőfi

Zoltánról írt életrajzában Zoltánnak erről a bécsi tartózkodásáról mond, az Kicska szerint «csak mesebeszéd». A visszaemlékezések során közli Petőfi Zoltánnak és Petőfi Istvánnak egy-egy levelét s Szendrey Ignácnak két levelét. E levelek közül különösen jellemző és figyelemreméltó Petőfi István levele.

Nyugat. 1913. évf. 22. sz. — *Móricz Zsigmond: Csokonai.* Szindarab-részletek. (I. M. Nyelvőr, 1914. 1. sz.).

U. i. 1913. évf. 23. sz. — *Ady Endre: Kiss József ünnepén.* «Benne fejeződött ki s vetődött előre az a jelentős és jósorsszerű szerep, melyet a sors később ez elmaradt országoeskában a magyar magyar-zsidóságnak juttatott». «A legművészebbek közül való». (I. M. Figyelő, 1913. 24. sz.).

U. i. 1913. évf. 24. sz. — *Schöpfung Aladár: Rudnyánszky Gyula.* Anorganikusan fejlett ember és költő; lélektani problémáinak érdekes, esztétikai szemmel nézve, szomorú látvány. Neki is éreznie kellett önmaga tökéletlenségét, erre vall örökös nyugtalan keresése, mellyel végigpróbálja a téma, stílus, technika minden lehetőségét, anélkül, hogy megállapodva nagyot alkotna bármelyikben is. Technikai virtuozitása folyvást fenyegette s gyakran le is nyűgözte a költői gondolatot. A rím, a forma el-elcsalja a gondolat célba vett útjáról, s kevesebbet mond, vagy nem azt amit akart s tudott volna is. Innen van, hogy sekélyesebbnek látszik, mint amilyen valóban. Megpendített, de végig nem követett gondolatok s érzések csonkjaival telvék költeményei. Tökéletlenségében talán része van a kornak is, melyben született. Az abszolutizmus korában születettek generációja tele van ilyen félbemaradt talentumokkal. Gyermekkori emlékeiből még magával hozza a 48 hangulatát s ideológiáját, de már a kiegyezés-kor érik férfivá, s nem tudja magát egészen beletalálni az új világba. Érti az új szükségleteket, de nincs azokhoz való energiája. Lelkesedik a 48-ért s él a 67 áldásaival. Petőfi s Arany hagyományainak hatását még közelről kapja, nem is tud szabadulni alóla, bár új stílus és világnézet szükségét érzi. Szinte titokban, tanácstalanul szunnyadnak benne valami új költészet csírái. Ellentétes áramok dolgoznak benne, de találkozásuk csak diszharmóniát hoz létre.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Halász Imre: A sajtó viharos korszakából* A 67 előtti sajtóügyi állapotokról. Martinovics és társai pörbe fogása volt a nyitány, s Kossuth bebörtönözése adta meg a záró fejezetet az üldözés és elnyomás e félszázados drámájához.

Ország-Világ. 1914. évf. 4. sz. — *Földváry Gábor.* Az egykori pest-megyei alispán életrajza, kinek a régi Nemzeti Színház felépítésében oly nagy része volt, s ki Vas Gereben Egy Alispán c. regényének is hőse. A cikk adatait Földváry Miklós, az alispán egyik leszármazottja szolgáltatotta a névtelen cikkírónak. Mellékelve: arckép; a Pesti Nemz. M. Színház fenntartására összeállt Részvény-társaság egy részvénye, F. G. tulajdona; a Részvény-Társ. alapterve.

Örökmádás. 1913. évf. 11. sz. — *Timár Kálmán: Laskai Osvát szentmise magyarázata.* Ismertei a *Biga Salutis de Tempore* (Hagenau, 1498) című prédikációs kötetnek a szentmiséről szóló 79. darabját.

Pesti Hírlap. 1913. évf. dec. 25. sz. — *Molnár Ferenc: Karácsonyi krónika.* «Az Érdekes Újság Dekameronja» kapcsán, mely száz magyar író száz legjobb elbeszélését adja ki, azon generáció irodalmi sorsáról és jellegéről elmélkedik, mely ezt a száz elbeszélést írta. A legutóbbi negyedszázadban, Mikszáthon kezdte, minden magyar írónak újságot kellett írnia, ha meg akart élni. Az irodalomnak a napi sajtóval való ily összeforrottsága magyar specialitás. Eredménye a novella-irodalom nagy fellendülése lett. Jo ideig a novella volt az egyetlen prózai irodalmi forma, melyben valaki jelentkezhetett. Regényre nem lehetett kiadót kapni: csak Beniczky-né kellett. A színpadon Csiky volt az egyetlen elfogadott magyar író. Herczeg Ferencig nem kellett magyar darab a közönségnek. A legkülönbözőbb tehetségek a novellában voltak kénytelenek próbát tenni: ez a műfaj falt fel regényírókat, drámaköltőket, lyrikusokat. A Dekameron tíz kötete ennek a generációnak lesz az élettörténete. Az újságtól elvált, önálló írói pálya csak napjaikban kezd lukrativvává válni.

Pesti Napló. 1914. évf. 5. sz. — *Szatmári Mór: Magyar genie-nyomorúságok.* Intim részletek Rudnyánszky, Reviczky, Komjáthy, Inczédy, Cholnoky Viktor és Tóth Béla életének nyomorúságáról.

U. i. 34. sz. — *Báró Kemény Zsigmond emlékezete.* Lakatos László, Londez Elek és R. R. alkalmi cikkei a P. N. egykori szerkesztőjének emlékére. A cikkek Kemény Zsigmond szerkesztői működésére vonatkoznak.

Protestáns Szemle. 1914. évf. 1. sz. — *Zoványi Jenő: Károlyi Péternek egy állítólagos műve.* A Melius Péter utódaként működő tiszántúli ref. püspöknek tulajdonított *Bonus Pastor* (1570) c. latin nyelvű, hittudományi művet nem K. P. írta, hanem egy külföldi evangélikus hittudós.

Religio. 1914. évf. 1. sz. — *Kiss János: Bevezető a hetvenharmadik évfolyamba.* A Religio új szerkesztője visszapillant az 1841-ben alapított katolikus hittudományi folyóirat multjára s vázolja munkaprogramját. «A történetben és érdemekben gazdag, 73 éves Religiónak, mely egyúttal Magyarország legrégebbi ma is fennálló lapja s hazánk történetével hét évtizeden át egybefonódott, fenn kell maradnia.» (A folyóirat, mely most új formában és nagyobb terjedelemben jelenik meg, remélhetőleg figyelemmel lesz arra, hogy a feltűnően elhanyagolt régi magyar vallásos irodalom fejlődésének kutatása valamennyire előbbre haladjon).

Sárospataki Református Lapok. 1914. évf. 2. sz. — *Simonyi János: Nehány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Adatok az éjben-éjjel, éjtnap korábbi előfordulására. Thaly védelmére fontos érvnek tartja, hogy a balladák különböző tájszólást tüntetnek fel, s így nyilvánvaló, hogy több

énekszerzőt kell föltennünk. (Ez valóban figyelemre méltó megjegyzés. Nyelvészeink érdemes munkát végeznének, ha ebből a szempontból is tüzetesebb vizsgálat alá vennék legalább a meggyanúsított darabokat.)

U. i. 1914. évf. 3. sz. — *Szekfü Gyula*. *A száműzött Rákóczi*. Egy pár sornyi ismertetés. A Thalyt oly kitartással védelmező hetilap nem mulasztja el megjegyezni a Szekfü-féle történelmi műről: „mindent elkövet, hogy Thaly K. homlokáról a történetírói babérokat letépdelje”. (Ez azonban túlzás, mert az ismertetett műben mindössze egy szerény jegyzet szól Thaly történetírói romantikájáról.) — *Kiss Ernő*: *A régi magyar népdal*. Ismertetés. Kimutatja, hogy ez a hajduböszörményi ref. főgimn. Értesítőjében megjelent értekezés Fabó Bertalannak: A magyar népdal zenei fejlődése c. művét kivonatolja.

U. i. 5. sz. — *Simonfi János*: *Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez*. Hátat ad: közönséges kifejezés a kuruc korban. Arcul fordul: szintén olyan lehetett, bár adata nincs rá a cikknek; idézi a vele rokon s a régiségből jól ismert „arcul reá tér” kifejezést. Az, hogy az Adalékokban, vagy a Vit. Énekek nem kétséges darabjaiban feltalálható valamely nyelvi alak, mitsem bizonyít. Az ellenkezője volna furcsa és gyanúteltő. Újabb adatokat közöl a cikk az „aranyos zászló”-ra is.

Századok. 1914. évf. 1. sz. — *Dézy Lajos*: *Wathay Ferenc*. W. F. históriás énekmondó életrajza. — *Kujáni Gábor*: *Brodarics István szereplése János király oldalán*. B. I. életrajza a mohácsi csatától Gritti szerepléséig. — *Lukinich Imre*: *A kuruc kor költészetéhez*. Gr. Bethlen Gábor keresdi levéltárából közöl két kuruckori verset. (1708.) A két rövid szerelmes vers egy levél hátán maradt meg.

U. i. 2. sz. — *Kujáni Gábor*: *Brodarics István szereplése János király oldalán*. Az előző közlés befejezése.

Uj Élet. 1913. évf. 10—11. sz. — *Imre Sándor*: *Eötvös pedagógiai jelentősége*. Az Eötvös-ünnep a múlt évben váratlanul nagy méreteket öltött, de ezt az ünnepelést a nemzetnek jóformán csak egyetlen rétege, a tanító-rend hozta létre. A nagyközönség átengedte Eötvöst az iskolának, holott Eötvös azon írók közé tartozik, akiknek megértése az iskolás sorban csak megkezdődhetik. Általában irodalmi nagyjaink nem élnek a nemzet lelkében. Egyeseknek neve közszájon forog, de csak kevesen tudják, mit jelent az illető név. Ami Eötvös pedagógiai jelentőségét illeti, ez három irányban nyilatkozik: neveléstörténeti, nevelésméleti és gyakorlati tekintetben. E hármass jelentőséget részletesebben is fejtegeti a szerző. — *Gaal Mózes*: *Az Eötvös-ünnep tanúságai*. Téved az, aki azt hiszi, hogy a nagy Eötvös-kultusz közzükségletből sarjadt ki s hogy ez a kultusz maradandó lesz. Az őszinte nemzeti lelkesedésnek ma már csak az iskolák a végső menedékei, jóllehet a közöny és a kicsinylő hang már a tanulók közé is elhatott. Ami iskoláinkat illeti: „egyszer már komolyan kellene arra gondolnunk, hogy hazug és nagyképű irodalomtörténeti tanításunk váljék azzá, amivé válnia kell: irodalmi tanítássá. Tanítványaink

ne idézzenek ítéleteket, ne mondjanak el betanult tartalmakat, hanem adjanak számot a nagy írók legszebb és legalapvetőbb munkáiról. Érezzék meg a nagy írók lelkét, tanuljanak meg gyönyörködni abban, ami igazán szép, mert meghatotta őket s ne mondják azért szépnek, mert ezt az ítéletet hallották róla. Ime itt van Eötvös példája. Nekem többet ér az, ha tanítványom Viola sorsának festésénél Eötvös meleg, igazságos szívének a dobogását kiérezi, mintha Viola jellemzésének jeles voltát emlegeti».

U. i. 12. sz. — *Sikabonyi Antal: Kiss József: Hangulatosan jellemzi K. J. költői pályáját. Felfogása szerint a modern magyar líra lelke K. J. költészetében jelent meg elsőnek.*

Uj Idők. 1914. évf. 5. sz. — *Mikszáth: A ló, a báránka és a nyúl.* Az ismert híres elbeszélés; hozzá a címben említett játékok képe az Akadémia Mikszáth szobájából.

Uránia. 1914. évf. 2. sz. — Gyulai Pálnak, Varju István c. népregényét, Mikszáth Hátrahagyott Munkái I. kötetét és a Kisfaludy-Társaság Aurora c. almanachját, *Halasi* pedig Koeppel Emilnek Byronról írt könyvét ismerteti.

Vasárnapi Ujság. 1914. évf. 2. sz. — *Zuboly: A hatvanéves Vasárnapi Ujság.* Rövid megemlékezés e heti lap múltjáról. — *Kiss József összes költeményei. Második Kötet.* Ismertetés. K. J. költészete átvezető híd az Arany János nemzedéke és a legújabb lyra közt. Egy elmúló hagyomány s egy új fejlődés találkozik benne.

U. i. 1914. évf. 3. sz. — *B. Eötvös József és Deák Ferenc.* 1866. márc. 19-én felhívást intéztek az ország közönségéhez Vachott Sándor özvegyének nemzeti felsegállése végett. A felhívás kézírata egy részének hasonmása közölve.

U. i. 1914. évf. 4. sz. — *Tompa Mihály.* Váczy János Tompa-életrajzának ismertetése.

Világ. 1914. évf. 16. sz. — *Megtalálták Martinovics sírját.* Gárdonyi Albert fővárosi levéltárnok régi okiratok és rajzok alapján megállapította, hogy Martinovicsot és társait a budai katonai temető árkán túl temették. Tizenhat vadgesztenyefa őrzi a szabadság vértanuinak sírját.

FIGYELO.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914. február 7-én *választmányi ülést* tartott.

Négyes László elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Alszegehy Zolt, Baros Gyula, Császár Elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Horváth János, Király György, Lengyel Miklós, Német Károly, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Vértesy Jenő, Weber Artúr. Jegyző : Kéki Lajos.

1. Elnöklő alelnök üdvözli a megjelenteket és sajnálattal jelenti, hogy elnökünket egészségi állapota távoltartja az üléstől.

2. Titkár jelentése alapján rendes taggá választottak : Kepes Ernő dr., tanár, Bpest ; Strauch Béla, tanár, Bpest ; Kassay Lajos főgimn. igazgató, Csikszereda ; Kirchner Dániel, Losonc ; Fejes Áron, ref. tanítóképző int. igazgató, Nagyenyed (aj. Ágner Lajos és Pintér Jenő) ; Jánossi Benedek, ciszt. r. papnövendék, Eger ; Galambos Dezső dr., áll. főgimn. tanár, Makó ; Jablonkay Gábor S. J., kath. gimn. igazgató, Pécs ; Molecz Béla, főgimn. tanár, Szentcs ; Halasi Lipót dr., ügyvéd, Nyitra ; Sebestyén Julia, polg. isk. tanítónő, Bpest ; Paál Antal, tanár, Bpest ; Sziklai Jenő, Eperjes ; Nádler István, tanítóképző int. tanár, Esztergom ; Gyöngyössy Mária Piroska, iskolánővér, Temesvár ; Hidvégi József, író, Újvidék ; Erdélyi I. Irén, prém. főgimn. tanár, Szombathely (aj. a titkár) ; Fekete Irén, polg. isk. tanítónő, Bpest (aj. Springer Stefánia) ; Szalai Károly, polg. isk. igazgató, Rákospalota (aj. Bart Rezső).

Rendkívüli taggá megválasztottak : Leichtner Ede, Oroszlán Géza, Márkus Győző, egy. hallg., Bpest (aj. Ágner Lajos).

Az Irodalomtörténetre újabban előfizettek : Globus könyvkereskedés, Fiume ; Nágel Ottó, Németh József, Szent-István-Társ., Ranschburg Gusztáv, Bpest ; Fábry Edith, polg. isk. tanítónő, Sárospatak ; Gubányi Magda, Pilis ; Székely Dénes, Székelyudvarhely ; Wolf Gyula, Győr ; és a következő intézetek és könyvtárak : Budapest : II. ker. áll. főreálisk. tan. könyvt. ; Hajduböszörmény : Főgimn. önk. kör ; Ipolyság : Áll. főgimn. tan. könyvt. ; Kolozsvár : Ref. Kollegium tan. könyvt. és Keresk. akad. tan. könyvt. ; Miskolc : Kath. főgimn. önk. kör ; Pápa : Áll. tanítóképző int. tan. könyvt. ; Szabadka : Áll. tanítónőképző int. tan. könyvt. ; Szombathely : Vas megyei Kultur-egyesület könyvt. ; Újpest : Áll. főgimn. tan. könyvt. ; Zalaegerszeg : Áll. főgimn. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak s előfizetőinek összes száma tehát: 1110. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító: 22, rendes: 712, rendkívüli: 51, előfizető: 323.

3. Vargha Damján jelentést tesz a választmány megharmadolására kiküldött bizottság nevében. Kisorsoltattak: Békefi Remig, Bleyer Jakab, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Harsányi István, Jánosi Béla, Kelemen Béla, Kiss Ernő, Körös Endre, Kürti Menyhért, Loósz István, Német Károly, Pap Károly, Prónai Antal, Radó Antal, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Toncs Gusztáv, Vadász Norbert, Vargha Damján, Varju Elemér, Veress Samu, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. — Tudomásul szolgál s a kisorsoltak új választás alá kerülnek a közgyűlésen.

4. Tolnai Vilmos a pénztárvizsgáló bizottság nevében jelenti, hogy a pénztárt megvizsgálták s a számadásokat és melléleteket teljesen rendben találták. Együttal indítványozza, hogy javasolja a választmány a közgyűlésnek, hogy a pénztárosnak a felmentvényt adja meg s a pénztárosnak a pénztári ügyek buzgó kezeléseért köszönetet szavazzon.

5. Pénztáros jelentést tesz a társaság vagyoni állapotáról. Az idei bevétel február hó 7-ig: 3851-03 kor., kiadás: 3080-98 kor., maradvány: 770-05 kor. Egyben előterjeszti a pénztáros az idei költségvetés-előirányzatot. Tudomásul szolgál.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Tolnai Vilmos és Német Károly vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai: 1. Váczy János: Kazinczy a szabadelvű és demokratikus eszmék szolgálatában. 2. Vargha Damján: Az assumptio gondolköre és forrásai a kódexirodalomban.

A Zrinyiász neve. Tolnai Vilmos ily című apróságát (Irod. II: 107. l.) nem hagyhatom szó nélkül. Miért «egyetlen kifogástalan» a *Sziget Ostroma* név, mikor annak jóformán semmi hagyománya, ellenben a *Szigeti Veszedelem* nemcsak «már közkeletű», hanem egyenesen autentikus. Mert hiszen tudvalevő, hogy Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz ezt a címet nem magok találták ki, hanem a Syrena előszavából vették: «énnékemis 100. esztendővel az után történt irnom Szigeti veszedelmet» (1651-iki kiadás). Igaz, hogy ez Zrinyinél nem cím, hanem köznév (v. ö. «Homeros 100. esztendővel az Trojai veszedelem után írta historiáját» u. o.), de a címül írt «Obsidionis Szigethianae» is nyilván köznévszerű szerkezetben és jelentésben van használva, úgy hogy az Obsidio Szigethiánát nem kell nekünk újra fordítani, ha magyar névre van szükségünk, mikor a költő maga lefordította, még pedig stilszerűbben, mintha az «ostrom»-mal fordítjuk.

n.

A Vojnich-jutalom. Minden újságolvasó élénken emlékezhetik még a gyalázkodások, csúfolódások, goromba vagy elménc sértések özönére, mellyel a napilapok, szinte kivétel nélkül, évről-évre elárasztották az Aka-

démiát a Vojnich-jutalom odaitélése idején. Kétségbevonták az Akadémia jogát ahhoz, hogy kéretlenül is kritikát merjen mondani egy-egy esztendő magyar drámai terméséről. Színműíróink, szinte kivétel nélkül újságírók magok is, derűre-borúra nyilatkoztak az akadémiai kritika alkalmából s kikérték magoknak, hogy az Akadémia szétszedje, lecsepülje, megbélyegezze az ő színműveiket, mikor a jutalomra nem is pályáznak. Szó sincs róla, nem lehetett irigylendő a bíráló bizottság s különösen az előadó helyzete: mérget vehetett rá, hogy másnap reggel az ő tökfilkó- és múmia-mivoltát kikiáltó újságcikkek mellett szüresölgeti kávéját egy pár millió írástudó magyar. Pedig hát ő sem pályázott semmi jutalomra: s mégis kritikát kapott, még pedig milyet! De az újságíró — úgy látszik — kivétel s neki több joga van, mint az Akadémiának, a kritikára. Ha ugyan kritikának nevezhetni azt a palástolatlan megbélyegző szándékot, melyet a politikai pártusák kíméletlenségében sajátít el s oly könnyűszerrel átplántál más területekre is a sietős napilap.

Az idei jelentéstevő azonban nem vette sorra bonckés alá az 1913. év magyar színműveit, csak a legjobbnak ítéltől mondott véleményt. Hogy jelentésében mire terjeszkedik ki, mire nem: tisztán a bíráló dolga s őt emiatt nem is érheti gáncs. Mindamellett két okból is szeretnők, ha a Vojnich-jutalom bírálói ezentúl is részletező jelentésben foglalkoznának az illető év egész színműtermelésével. A Vojnich-jelentések, ha az egész évi termelést felölelik, igen hasznos előmunkálatok korunk később megírandó irodalomtörténetéhez. Tíz-husz esztendő magyar drámairodalmát, ha korábbi összefoglaló jellemzésekre nem támaszkodhatunk, mindenesetre sokkal nehezebb feldolgozni s áttekinteni, mintha a Vojnich-jutalom országosan végig szidalmazott jelentéstevői már évről-évre megtették azt az önfeláldozó szolgálatot az összefoglaló tudománynak. Mi tehát már ebből az okból is hálásak volnánk, ha az akadémiai bíráló-bizottságok a jövőben is fenntartanák a korábbi hagyományt.

De másfelől, sajnálatos volna, ha az a feltevés kaphatna lábra, hogy imé, az Akadémia megszívlelte az újságok lármáját, s lemond a jogos kritikáról, csakhogy elejét vegye a már divattá vált gyalázkodásoknak. S e feltevést a nagyközönség körében nemcsak felébreszti, hanem kész meggyőződésre érleli az akadémiai főtítkárnak a napilapokban közölt apokrif nyilatkozata, mely szerint maholnap mindenki lemond inkább az akadémiai tagságról, mintsem ilyen bíráló-bizottságban tagságot vállaljon. E nyilatkozatot (melynek hitelessége egyáltalán kérdéses) az olvasók legnagyobb része félreérti s bizonyára úgy értelmezi, hogy az akadémikusok azért nem vesznek szívesen részt bíráló-bizottságban, mert nem hajlandók meghurcoltatni nevüket, s mert — magyarán mondva — félnek a doronggal dolgozó újságoktól. Bármily terhes és többnyire áldatlan időpazarlás is az efféle bíráló munka (mert hisz ezért idegenkednek tőle, tudjuk, az akadémikusok s a főtítkárnak a nyilatkozatának is, ha hiteles, csak ez lehetett az igazi értelme), mindamellett kár volna felhagyni vele, s kár volna meggyökerezni engedni azt a felfogást, hogy terrorral elnémíthatni a jogosult kritikát.

Mert, hogy jogosult, azt jóhiszeműleg senki sem merné tagadni. Nem pedig főképp az az újságíró, ki napról-napra «kritikát» mond a közélet kisebb-nagyobb szereplőinek nemcsak alkotásairól és jelentőségéről, hanem egyéniségéről, jelleméről, becsületéről is. S kell is, hogy kritikában részesüljön minden, ami a magánéletből kilépve közügygé válik. De közügy az irodalom is, az a színműirodalom is. És mindenkinek, a legutolsó színházlátogatónak is, megcsorbíthatatlan joga, hogy elmondja, leírja, kinyomassa, ha neki úgy tetszik, s ha tudja, a maga véleményét. Azzal, hogy valaki akadémikus lett, ezt a jogát nyilván nem veszítette el. Aki pedig a kritikát nem tűri, tegye le a tollat, s olyan szerszámra igazítsa magát, melyel örökre elhúzódhat az akadémiai kritika gyűlölt figyelme elől. *nf.*

A magyar irodalomtörténet a budapesti műegyetemen. Ilosvay Lajos, mint a műegyetemnek 1901—1902. tanévi rektora, a tanévet megnyitó beszédében a következőket jelentette be: «Műegyetemünkre kiválóan fontos esemény volt, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága a magyar irodalomnak és a magyar irodalomtörténetnek nyilván rendkívüli tanszéket szervezett, melyre meghallgatásunkkal Ferenczy József dr.-t, az Országos Közoktatási Tanács titkárát, a kolozsvári egyetemen az esztétika magántanárát ajánlotta kinevezésre. Ő Felsője 1901 július 7-én kelt legfelsőbb elhatározásával Ferenczy József dr.-t címzetes rendes tanári címmel és jelleggel ny. rk. tanárnak ki is nevezte. E tanszékre nagyfontosságú feladat háramlík. Hivatása a szigorú szaktanítás hidegségét és egyoldalúságát mérsékelni. Hallgatóságunk fogékony az irodalmi tárgyú előadások iránt és hálás közönsége annak a tanárnak, aki az általános műveltségének kereteit szélesbíti és az áthasonításra érdemes ismeretekkel kitölteni vállalkozik.»

Ferenczy József, aki 1902-ben ny. r. tanárrá neveztetett ki, előadásait az 1901—2. tanévben kezdette meg. A műegyetemen azonban már jóval előbb is voltak magyar irodalmi előadások. A műegyetem önkormányzatának életbeléptetésekor (1872 jan. 7.) rendezett ünnepen Sztoczek József rektori beszédében az áll, hogy miután 1860-ban a magyar tannyelv használata megengedett, «csakhamar felállított a magyar nyelv és irodalom tanszéke, mely a mostoha abszolút uralom által a hazai tannyelvvel együtt évek során át számkivetésre volt kárhóztatva». A tanszéket *Machik József* hites ügyvéd töltötte be 1872-ben történt nyugalombavonulásáig. Machik előzőleg «a József-ipartanodához fiókosított felreáltanodai osztályokban működött». Heti 3 órában Magyar Ügyirálytant adott elő és ugyancsak 3 órában Magyar Irodalomtörténetet, még pedig a téli félévben ó- és középkort, a nyáriban új- és legújabb kort.

1872—73. és 1873—74-ben *Ponori Thewreuk Emil* működött mint helyettes tanár, azután «e tanszék végképeni eltöröltetése hozatott javaslatba és a nm. minisztérium által el is lőn rendelve». 1875—76-ban *Dobránszky Péter*, a történelem, földrajz és statisztika r. tanára «Széchenyi és kora» címen hirdetett előadást.

Évek multán a műegyetem tanácsa időnként 10—15 órás sorozatos

irodalmi előadásokat tartatott. Címüket a félvényként kiadott «Órarend» közli és utóbb az egyes tanévek elején kiadott «Programm» az előadások anyagát is részletezi többé-kevésbé. 1892 óta *Alexander Bernát*, mint a művelődéstörténet, irodalom és eszthetika megbízott szakelőadója, rendszeresen tart ma is irodalmi előadásokat. Tárgyukat újabban inkább a világirodalomból választja. Néhány éven át *Gaal Jenő*, a nemzetgazdaságtan tanára tartott Széchenyiről előadásokat. Talán nem lesz érdektelen, ha közöljük az irodalomtörténeti előadások sorozatát.

1883—84. I. félév. *Gyulai Pál*: Petőfi költészete.

• 1884—85. I. *Szász Károly*: Arany János költészetéről.

1885—86. II. *Alexander Bernát*: Faust és Az Ember Tragédiája.

1886—87. I. *Beöthy Zsolt*: Buda haláláról.

1892—93. *Alexander*: Válogatott fejezetek a dráma történetéből. Heti 1½ óra. (I. félév: Az Ember Tragédiája Madáchtól és a világirodalom némely hasonló költeménye. II. félév: Shakespeare drámái.)

1893—94. *Alexander*: Széchenyi István és kora. I. és II. 1½ óra. A dráma elmélete és története. I. és II. 1½ ó. Arany János költészete. I. és II. 1½ ó.

1894—95. *Alexander*: A modern dráma története. I. és II. 1½ ó. Eszthetika. I. és II. 1½ ó.

1895—96. *Alexander*: A XIX. század drámájának története. I. és II. 1½ ó. Eszthetika. I. és II. 1½ ó.

1896—97. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (Görög tragikusok. Dante. Goethe Faustja. Az Ember Tragédiája.) Eszthetika.

1897—98. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (Dante. Shakespeare. Molière. Petőfi.) Eszthetika.

1898—99. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. (A görög tragikusok. Molière. Ifj. Dumas. Ibsen. Hauptmann. Az Ember Tragédiája.) Eszthetika.

1899—900. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. Eszthetika.

1900—01. *Alexander*: mint előbb.

1901—02. *Ferenczy*: Hirlapirodalmunk 1840-től. II. 4 ó. Nagy szónokok jellemzése. II. 2 ó. *Gaal*: Gróf Széchenyi István közgazdasági politikája. I. 2 ó. Gróf Széchenyi István társadalmi politikája. II. 2 ó. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek. Eszthetika.

1902—03. *Ferenczy*: Petőfi életének és költészetének ismertetése. I. és II. 4 ó. A magyar szónoklati irodalom története. Magyar szónokok jellemzése. I. és II. 2 ó. Párhuzam a költészet és a többi szépművészetek között. I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1903—04. *Ferenczy*: Szabadságharcunk és a reá vonatkozó irodalom ismertetése. I. és II. 4 ó. Stíltan. Az irodalmi és szépművészeti alkotások stílusa. I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1904—05. *Ferenczy*: Magyar írók és államférfiak életének és működésének irodalmi essayk formájában való ismertetése. (A Wesselényiek. A Dessewffyék. Széchenyi I. Eötvös. Deák. Kossuth. Andrássy.) I. és II. 4 ó. Poetika. (Az eposzi, lírai és drámai költészet elmélete.) I. és II. 2 ó. *Gaal*, *Alexander*: mint előbb.

1905—06. *Ferenczy*: A tudományos és politikai időszaki sajtó története. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1906—06. *Ferenczy*: Petőfi, Arany, Tompa életének és költészetének ismertetése. I. és II. 4 ó. A szépművészetek viszonya a költészethez. I. és II. 2 ó. *Gaal*: Széchenyi István közgazdasági és társadalmi politikája. I. 2 ó. *Alexander*: Irodalomtörténeti képek (Az Ember Tragédiája. Faust. Kain.) Eszthetika.

1907—08. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének jellemzése a XIX. században. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1908—09. Ugyanazok: mint az előző tanévben.

1909—10. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének ismertetése a XIX. század II. felében. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint előbb.

1910—11. *Ferenczy*: A XIX. század uralkodó eszméi irodalmi és politikai életünkben. Petőfi élete és művei. Petőfi a világirodalomban. I. és II. 4 ó. Poetika. I. és II. 2 ó. *Gaal*: mint előző tanévben. *Alexander*: Válogatott fejezetek a legújabb drámai irodalom történetéből. Eszthetika.

1911—12. *Ferenczy*: Magyarország irodalmi és politikai közéletének ismertetése a XIX. század II. felében. I. és II. 4 ó. Rhetorika. I. és II. 2 ó. *Gaal, Alexander*: mint az előző tanévben.

1912—13. Ugyanazok: mint az előző tanévben.

1913—14. *Ferenczy, Alexander*: mint az előző tanévben.

OBERLE KÁROLY.

Magyar írók dán nyelven. Dániában Jókai regényei keltettek először általánosabb érdeklődést a magyar irodalom iránt. Még 1874-ben — tehát egy évvel megelőzve Svédországot — fordította le Axel Damkier a Szegény Gazdagok-at és pedig — amint a címlap mutatja — a szerző beleegyezésével.¹ Ugyancsak az ő fordításában jelennek meg egymásután: az Arany Ember, a Politikai Divatok, a Szerelem Bolondjai, Enyim, Tied, Övé.² Úgy látszik, ezután Damkier befejezte fordítási tevékenységét és nem is akadt többé Jókainak még egy ilyen buzgó dán fordítója. Egy névtelen lefordítja még a Szabadság A Hó Alatt című regényt,³ ezzel azután hosszú időre letűnik Jókai neve a dán könyvpiacról. Ujabban egy olcsó füzetes regényvállalat első számát Jókai-regénnyel (Páter Péter)⁴ indította útnak, sőt az egyik

¹ De fattige Rige. Roman. Med Forfatterens Tilladelse översat af Axel Damkier. 1874. — Bár a Damkier-család több tagja ismeretes a dán irodalomban, mégis erről a Damkierről semmi adatot nem tudtam szerezni.

² Et Guldmeneske 1874, — Andre Tider, andre Mennesker 1877, — Kaerlighedens Narre 1875, — Min, Din, Sin 1877. — Megjelent még ugyancsak Axel Damkier fordításában: En polsk Historie (Egy lengyel történet) a Dagstelegrafen regényrovatában 1875.

³ Friheden under Sneen eller den grønne Bog. 1880.

⁴ Idalia — 1903. J. Hansen Folkets Bibliotek Nr. 1. Izléstelen 25 öres piros füzet.

kis dán lap regényrovatában a Tengerszemű Hölgy-et közölte angol kiadás után.¹

Különben a magyar irodalom első hivatott megismertetője és még mostan is lelkes terjesztője Dániában Schumacher Sándor, a dán írók egyesületének főtíkára. Teljes nevén: Johannes Alexander Julius Schumacher de Meza.² Apja őrnagy volt, de az ifjú nyugodtabb pályára vágyott és patikusnak készült. Még tanulóéveiben több idegen nyelvet sajátított el és fordítgatott angoltól meg németből. Az első siker fölbátorította és eredeti tervével szakítva, teljesen az írói pályára lépett. A magyar irodalom iránt való érdeklődését Mikszáth Kálmánnak egyik novellája keltezte föl.³ A tanulmánygyó, lelkes fiatal író elővette Töpler Ungarischer Lehrgang-ját és Riedl Szende Ungarische Grammatik-ját, hogy megtanulja a magyar nyelvet. Mint műfordító és önálló író nagyon jól tudta, hogy a fordítás által az eredeti mű mindig veszít valamit az üdeségéből, a másodkézből való fordítás pedig egyenesen merénylet az eredeti munka ellen. Rövid tanulás után annyira vitte Schumacher, hogy eredetiből fordíthatott és 1885-ben megjelent dánul az első Mikszáth-rajz: Bede Anna Tartozása.⁴ Ha végiglapozzuk ezen év nagyobb dán újságjait, majdnem mindegyikében találunk egy-egy Mikszáth-novellát Schumacher igen sikerült fordításában.⁵ Így a dánok képes családi lapjában (Illustr. Familj-Journal 1885, 262—70) Az A Pogány Filesik (Den ugdelige Filcsik) novellát találjuk, a Rózsaszínű Rozsdát (Det hemmelige Segl) az Illustr. Tidende (1885/6 Nr. 31) hozta; Timár Zsófi Özvegysege (Marthe Timars Enkestand) és Jasztrabék Pusztulása (Jasztrab) a Nordstjernen (1885 Nr. 24) című lapban kapott helyet; a legelőkelőbb dán politikai napilap a Politiken (1885, 146. sz.) Szegény Gélyi János (Stakkels Johans Heste) és a Bágyi Csoda (Miraklet) novellákat közölte. Még ebben az évben egy egész kötetre valót fordított Schumacher és ki is adta a következő címen: Koloman Mikszáth: Noveletter fra Ungarn. Paa Dansk ved A. Schumacher — Kjöbenhavn. H. Hagerup 1885. — A majdnem százoldalas füzet öt Mikszáth-elbeszélést tartalmaz.⁶ Schumacher második Mikszáth-fordítása — a közben megjelent

¹ Öjne som Havet. Översat fra Engelsk ved L. Holstein. Adresse-Avisen regényrovatában 1905. Könyvárusi forgalomba nem került különlenyomatból.

² Szül. 1853 szept. 17-én Nörre-Stenderupban, Kolding mellett.

³ Saját közlése szerint 1883-ban olvasott Sachermann Auf der Höhe című folyóiratában egy Mikszáth-novellát. L. Dán író Magyarországról. Világ 1913 szept. 20-iki számot.

⁴ Annas Bröde. 1885. All. Familj-Journal 156. old.

⁵ Az Akad. Értesítő XXI. kötetében (562—581) Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken c. bibliografiai áttekintésben Heinlein István felsorolja a dán fordításokat. Ezekon kívül még 12 fordítást jegyzett föl nékem Schumacher Sándor. (V. ö. Akad. Ért. X. 645. old.)

⁶ 1. Guldfrökenen (Az arany kisasszony). 2. Historien om et Aegteskab (História egy házasságról). 3. Lammet «Sukkersød» (A néhai bárány). 4. To Avlskaarde (Két major regénye). 5. Annas Bröde (l. fent).

apró novellákat nem számítva — már tekintélyes kötet¹ és tartalmuk arra mutat, hogy a fordító nagy gonddal igyekezett igazán jellemző és jelentős elbeszéléseket kiválogatni. Mikszáth kisebb novellái közül ezután még hármat fordított le, ezek: a *Frivol Akta*,² a *Király Ruhái*³ és a *Nagy Kutya A Vicebíró*. Ez utóbbi a *Gads Danske Magasin* c. előkelő képes folyóiratban jelent meg⁴ és a novellát Mikszáth ifjúkori arképe előzi meg, melyhez Schumacher írt rövid jellemzést. «Az igazi költő — így kezdődik az alig egy oldalas cikk — hallja a fű növést és érti az állatok beszédét ép úgy, mint az emberek gondolatait. Ilyen költő Mikszáth Kálmán.» Azután rövid életrajz és jellemzés következik, melyben Mikszáthot Dickenshez hasonlítja.

Schumacher legértékesebb Mikszáth-fordításai közé tartozik a legutóbbi: Szent Péter Esernyőjé-nek⁵ minden sorában sikerült dán nyelvre való átültetése. A fordító előtt nagy feladat állott, hogy ezt a zamatos nyelven sok helyen dialektusban megírt különös történetet a maga teljességében egy az eredetitől olyan messze fekvő idegen nyelvre vigye át és egy annyira idegen olvasóközönség számára tegye élvezhetővé és vonzóvá. Ilyen feladat megoldására csak az vállalkozhatott, aki maga is író és Magyarországot jól ismeri. Ilyen föltételek mellett sikerülhetett Schumacher Sándornak ez a fordítása. Az ízléses kiállítású könyv megjelenését örömmel és lelkesen üdvözlötték a dán ujságok. Így, hogy csak néhány ismertető cikkből idézzek: «Igen érdekes regény ez, számos humoros jelenettel. Úgy a terjedelme, mint a hangulata mindjárt az első pillanatra emlékeztet Dickens stílusára, ha nem is olyan biztos a jellemrajzolásban.» (C. Ludvigsen.)⁶ Az *Extrabladet*⁷ hosszabb cikkben méltatja és «gyönyörűszip» elbeszélésnek mondja. A *Politiken*⁸ többek között így ír: «Ártatlanabb és bájosabb történetet napjainkból alig lehetne elgondolni. A szerzőben annyi a vidámság, az életöröm és kedélyesség, hogy az ember azonnal felé nyújtja a karját.» «Mikszáth előkelő elbeszélő, aki a lírai művész fensőségével játszik a tárggyal és az olvasó figyelmét az utolsó perzig lekötve tartja.»

Majdnem az összes dán Mikszáth-fordítások Schumacher tollából ke-

¹ Koloman Mikszáth: *Slovakiske Landsbyhistorier*. Fra Ungarsk ved A. Schumacher. Kjöbenhavn. Lybecker et Meyer. 1893. 207 old.

² Hver 14-de Dag 1895. 23. sz.

³ Hver 14-de Dag 1896. 284. old.

⁴ *Vicedomaren*. En ungarsk Röver-Historie. Gads Danske Magasin 1906. X.

⁵ St. Peders Paraply. 1912. Kjöbenhavn. Lybecker et Meyer.

⁶ *Bogsamlings Bladet* 1913. 12. sz.

⁷ 1912 okt. 25. En ungarsk Forfatters Roman címen hosszabb ismertetés T. O. szignatúrával.

⁸ 1912 dec. 3. — Azonkívül kisebb ismertetéseket találunk még a következő dán ujságokban: *Berlingske Tidende* 1912 dec. — *Fyns Tidende* 1912 okt. 4. — *Aftenposten* 1912 nov. 25. — *Ribe Stifts-Tidende* 1912 okt. 8 (hosszú méltatás). — *Morgenbladet* (norvég.) 1912 okt. 23.

rültek ki, kivéve két elbeszélést: ¹ az Eladó Birtok-ot és a Fekete Asszony-t. Ez utóbbit azonban Schumacher is lefordította.²

Schumacher célja az volt, hogy a magyar szépirodalmat néhány főalkotásában bemutassa honfitársainak s így a Mikszáth-fordítások csak egy részét képezik ezen a téren való fáradozásának. 1892-ben lefordítja Csiky Gergely Proletárok c. színművét.³ Fordítását néhány oldal előszó vezeti be, melyben röviden mintegy dióhéjban foglalja össze a magyar dráma-irodalom történetét, csak a kimagasló személyeket említve meg. Csikyhez érve, találón jellemzi műveit és ügyesen vázolja életét. Schumacher buzgóságának köszönhetjük, hogy a Proletárok-at az egyik kopenhágai színházban színre is hozták. 1893 május 7-én volt az első magyar színmű dánnyelvű premiérje a Dagmar-Teater-ben.⁴ Amint az akkori színikritikákból láthatjuk, a darabot szimpatióval fogadták, amit abban az országban, ahol Ibsen és Björnson nevelte a színházi közönséget, ahol egy Georg Brandes ⁵ a színikritikus, már szép sikernek mondhatunk. A Politiken másnap hosszú kritikát hoz, mely részletezi a darab tartalmát és úgy látja, hogy a szerző a színmű súlypontját a jó és gonosz közti ellentétre helyezi; a darab erősen színpadias és szellemes. Megrója az előadást, melynek «mint lövésnek kellett volna történnie, nem pedig mintha misét olvastak volna». A közönség kissé elégedetlen volt a gonosznak a jó fölött vívott hosszas győzelme miatt; «a darab mindenesetre megérdemli, hogy a színészek jobban átdolgozzák». — A többi lapok is általában kedvező kritikát hoztek.

Schumacher még ugyanazon évben Csikynek két regényét és lefordította dánra: az Arnold-ot és a Sisypuszi Munká-t.⁶

Nem számíthatjuk egészen a fordításokhoz Schumachernek Ungarske Folkeeventyr (Magyar népmesék) ⁷ címen kiadott két kis füzetét. Összesen 16 (7—9) magyar népmesét írt át dán nyelvre Erdélyi, Arany-Gyulai és Merényi László gyűjteményei után. Mindakét füzet a következő magyar ajánlással jelent meg: «A jeles költő Gyulai Pálnak mély tisztelettel Schumacher Sándor.» — Gyulai Pálnak, akivel magyarországi utazásai alkalmával több időt töltött együtt, személye és költészete iránti tiszteletből fordította le a magyar irodalom egyik klasszikus elbeszélését: Egy

¹ Ejendom til Salg. En Roman Kalman de Miksath (sic!) Aalborg 1897. 16° 124 old. Különnyomat valamelyik dán újság regényrovatából. Könyvárusi forgalomba nem került. — Den sorte Dame. Översat fra Ungarsk af Ulla Starcke Det ny Aarhundrede 1907. 9—10. sz.

² Aaret rundt 1891. 182. old.

³ Proletarer. Skuespil i 4 Akter. Översat fra Ungarsk af A. Schumacher. — Kjöbenhavn 1892. Lybecker et Meyers Forlag. 162 old.

⁴ Előadták még ugyanazon hónap 11., 15., 16., 17., 18., 23., 24. napjain.

⁵ G. Brandes egyik írásában «Om læsning» (olvasásról) a legjobb könyvek között Aranyt és Petőfit is megemlíti.

⁶ Nemesis. Roman. 1893 — Et Sisypfos-Arbejde. Roman. 1893.

⁷ Ungarske Folkeeventyr ved A. Schumacher. 1—2 Saml. 79 old., 80 old. 1894.

Régi Udvarház Utolsó Gazdájá-t.¹ A csinos kiállítású kötet közli Gyulai arcképét és az előszóban rövid méltatást találunk Gyulairól mint költőről, kritikusról és emberről. Minden során meglátszik, hogy olyan írta, aki ismerős a viszonyokkal, aki tisztában van a magyar irodalom multjával és világosan látja annak jelenjét is.

Míg Svédországban olyan népszerű lett Herczeg Ferenc neve a Gyurkovics-fiúkról és lányokról írott történeteivel, addig Schumacher nem igen sietett azok lefordításával. Az első Herczeg-könyv dánul Simon Zsuzsa volt,² szintén Schumacher munkája. Csak nem régen jelent meg dánul a Gyurkovics-leányok fordítása, ugyancsak az ő tollából.³ Hogy miért nem sietett Schumacher a Gyurkovics-könyvek lefordításával, azt avval magyarázhatjuk, hogy a dán irodalom oly gazdag az igazi jóízű humoros elbeszélésekben, hogy alig van kelendőse az idegenből átültetett ilyenfajta irodalomnak. Svédországról pedig azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen alig vannak eredeti humoros könyvei.

A magyar írókat, amint láttuk, majdnem egyedül Schumacher Sándor ismertette meg a dán olvasóközönséggel és így igazán méltán érte az az elismerés, midőn a Kisfaludy-Társaság 1898-ban kültagjává választotta. Csak azt sajnálhatjuk, hogy Petőfi vagy Arany verseinek dánra való átültetésével eddig meg nem próbálkozott, pedig mint egyetlen Petőfi-fordítása mutatja, itt is szép eredményeket tudna felmutatni.⁴ Ugyancsak Schumacher írta meg a dán világirodalomtörténetben a magyar irodalomról szóló részt.⁵ Rövid, világos összefoglalása a magyar irodalomnak alig 25 oldalon. Tiszta képet ad a külföldi olvasónak és pedig majdnem a legújabb korig. Megemlíti az elbeszélők között Vértessyt és Bródyt, a lírikusok között Szabolcskát, Kozmát és Palágyi Lajost.

Midőn Schumacher első fordításai⁶ megjelentek, azóta egy-két munkát leszámítva, csakis az ő buzgóságának köszönhetjük, hogy a magyar írók oly szép számmal és változatos művekkel szerepelnek a dánnyelvű könyvek között. Befejezésül még csak egy fordítást akarok megemlíteni, Eötvös József a Falu Jegyzőjé-nek dán kiadását. 1894-ben jelent meg valamelyik

¹ Gyulai Paul: En gammel Herregaard. Fortaelling. M. Forf.-s Portr. og Illustr. af T. Dörre. Aut. Övers. fra Ungarsk ved A. Schumacher. 1902. 160 old.

² Herczeg F.: Oberstens Datter. Roman. Overs. fra Ungarsk ved A. Schumacher. 1896.

³ Frökenne Gyurkovics. Aut. Overs. ved A. Schumacher. 1904.

⁴ A Petőfi-Almanach számára fordította le Reszket a bokor... kezdetű kis dalt. — Különbön Petőfi egyetlen dán fordítója C. H. Thurak, aki német szöveg után 40 költeményt fordított le és 1869-ben Digte af Petőfi címen adta ki. L. Petőfi a világirodalomban. Petőfi-könyvtár. XXVII—XXVIII. 205—225. old.

⁵ Illustreret Verdens-Litteraturhistorie. Udgivet af Julius Clausen. III. kötet. 1901. Ungarn af Alex. Schumacher 949—976.

⁶ Érdekes, hogy Jókaitól mindössze csak egy apró novellát fordított le: Szerelem és egy kis kutya-t. (Hver 88 Dag.) Saját közlése után.

dán ujság regényrovatában, német szöveg után fordítva. A kopenhágai könyvtárban akadtam 16° vaskos különlenyomatára.¹ Mivel könyvárusi forgalomba nem került, ez a fordítás majdnem ismeretlen.

LEFFLER BÉLA.

Benedek Aladár. Valamikor a legnépszerűbb magyar költők sorába tartozott, ma senki sem emlegeti. Ötven éves írói munkásság után nyomorral küzd és kérő szózáttal fordul a közönséghez. Többek között ezeket mondja felhívásában: «Kérem hazám magasabb értelmiségét, hogy ne engedjen hazátlan módon, s immár 71 éves koromban szükségét szenvednem a hátralévő kis arasznyi léten át és ha összeadna annyit csak, hogy egy kis kunyhót vehetnék magamnak, bizony igen nagy hálát éreznék! Pedig én egy darabka Európát oltottam a magyar költészet akkori túlspeciális, de nemes vér-ereibe és e kis hivatás sikeres bevégzése engem mindenha boldoggá tesz és fölemel. A többitől szőljon és szólni is fog az irodalomtörténet. Dicsőséget nem kérek; sem belső megelégedést, boldogságot, mert az volt, van és lesz nekem. De külső jólétem igen kevés volt, s most még kevesebb van. Ezt kérem tehát igen szépen a nemes, jó lelkektől. Hisz Homér apánk is koldus volt; de büszke koldus. Ő nem szégyenelte ezt. Én sem szégyenlem. Azt is bevallom, hogy szivesebben hallgattam volna a legvégsőig, de azt a körülmények immár lehetetlenné tették. E megszólalás erkölcsi kötelességem volt.» — Benedek Aladár minden adományért megküldi Örökzöldek című verses kötetét, melynek bolti ára öt korona. Lakása: Budapest, I. ker. Ballagi Mór-utca 8.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Sziklay Ferenc: János Vitéz és Toldi. (Fehértemplomi áll. főgimnázium 1912—13. évi értesítője. 44—77. l.).

Hatott-e János Vitéz Toldira? Ezt a kérdést Gyulai már rég kifejtette az Arany János fölött mondott emlékbeszédében: Petőfi sikere Aranyt felbátorította s meg volt győződve, hogy János Vitéz után ő is merhet írni naiv költői beszélyt, mely a népköltészettől sugalmazva hangban és jellemzésben egyaránt magyar legyen. Az Akadémia Lehr Albert-féle jutalomtéttele arra irányult, hogy Gyulainak ez a köztudatba átment felfogása vizsgálat alá kerüljön s a részletekig szabatosan fejtessék ki. A pályanyertes értekezések közül eddig a Kéki Lajosét olvashattuk, a Nagy Sándoré most jelenik meg az Irodalomtört. Közleményekben. A jutalom kitűzése, illetőleg a kérdés maga eredményes volt. Több mint tíz mű pályázott. De pályázaton kívül is jelent meg több idevágó értekezés. Ilyen a Sziklayé is.

A Gyulai véleményéből háromféle felfogás sarjzhatik ki. Az egyik,

¹ Eötvös J.: Landsbynotaren. Roman. Aalborg. 16°. 764 oldal. 1894. Közönséges újságpapírosra nyomtatva.

a legkényelmesebb és leggyakrabban felbukkanó, hogy t. i. János Vitéz hatott Aranyra úgy a Toldi conceptióját, mint kidolgozását illetőleg. E felfogásnak igazolnia kell, hogy a Toldi meséje, jelleme, szerkezete egyegyedül a János Vitéz hatása alatt vált olyanná, amilyen. Második felfogás lehet az, hogy János Vitéz csak lélektani s indirekt úton hatott, nem magára a készülő műre, hanem Aranyra önmagát kereső lelkére. Arany a János Vitéz hatása alatt találta meg önmagát a Toldiban. Ennek a felfogásnak ki kell mutatnia, hogy állításai æsthetikailag és lélektanilag igazoltak s hogy az esetleges philologiai egyezések, nem kölcsönzések, nem *hatások*, hanem párhuzamos helyek s mindkét költőnél eredetiek. Részemről így értelmezem a Gyulai véleményét, a két költő és mű viszonyát (Lásd Uránia: 1912. évf. 475. s. köv. 2.). A harmadik fajta felfogásnak a szöszlője Sziklay. Sziklay a két mű műfaji, tartalmi, szerkezeti, jellemrajzi, nyelvi és verselési vonásainak egybevetése után arra az eredményre jut, hogy János Vitéz Toldira egyáltalán nem hatott. Egyezésük annyi, hogy mindketten a népköltészet gazdag világának szülöttei. Arany végigszenvetde a másik költői irány sivárságát s így Petőfi nélkül is megtalálta volna az igazi utat és formát. Ennek a felfogásnak igazolnia kell, hogy a látszólagos egyezések egymástól teljesen függetlenek, illetve egy harmadik közös forrásra vihetők vissza. Sziklay a feladat első részét úgy vélte megoldhatónak, hogy kimutatja az egyezésekben mutatkozó különbségeket. Közös forrásul pedig a magyar embert állítja oda, mint a melyet Arany is, Petőfi is modellül használtak egymástól függetlenül és más-más felfogással. S végül igazolnia kellene ennek a felfogásnak azt is hogy egyáltalán lehetséges-e az adott esetben az alaptétel: János Vitéz nem hatott Toldira. Ennek az igazolását Sziklay meg sem próbálja; helyesen, mert nem is lehet igazolni. Minden egyezés hatásra vall. Az egyezés vizsgálata a hatás mértékének megfogalmazására való és semmiesetre a hatás tagadására. Ez olyan ellenmondás, amely zsákutcába vezet. Van a két mű közt egyezés — ezt Sziklay is jól látja —, de *hatás* nincs. Sziklay legalább erre az eredményre jut. És ez az imént említett contradictio.

kg.

Vári Emil: A mesterkedőkről. (A kisvárdai áll. főgimnázium értesítője. Kisvárdai, 1913. 3—41. l.)

Irodalomtörténetünk egy kuriózum-érdekű fejezetét, az ú. n. mesterkedőket dolgozta fel Vári Emil. Úgy találta, hogy ezekkel, névszerint Édes Gergellyel, Kovács Józseffel, Varjas Jánossal és Gyöngyösi Jánossal mostohan bántak el irodalomtörténetíróink s dolgozatában azt a feladatot vállalta magára, hogy a szerinte méltatlanul lenézetteknek elégtételt szolgáltatson, illetőleg hogy «irodalomtörténetiszerte becsületesebb, megbecsülőbb és épen ezért megbecsülni valóbb ítélet fakadjon a mesterkedőkről». De ez a dolog természete szerint nem sikerült neki. Valójában a mesterkedőkkel szemben eléggé méltányos az irodalomtörténet, midőn egyáltalán megemlíti őket, mert bizony, amint Vári ismertetéséből is kitűnik, komoly költői érdemek nincsen. Jobban tette volna Vári, ha dolgozatában a pole-

mikus hangot egészen mellőzi s a mesterkedők életét, munkásságát tárgyiasan ismerteti s idézeteit is e szempontból válogatja meg. Heve tárgyalása közben is többször elragadja: a leoninust nem hibáztatja, a mesterkedést mentegeti; Édes Gergely szerint nemcsak költő, hanem — több, a nyelv apostola; Kovács József hatása «óriási». Eredeti életrajzi adatai nincsenek, anyagát — irodalomtörténeti forrásokból — meglehetősen, bár szárazon csoportosítja s a mesterkedő költőket jelentőségük szerint elfogadhatóan csoportosítja.

NAGY SÁNDOR.

Csiksomlyói iskoladrámák. A csiksomlyói szt. ferencrendi kolostor könyvtárának kéziratából kiadták, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátták: *Alszeghy Zsolt és Szlávik Ferenc*. Budapest, 1913. 212 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Franklin-nyomda. Ára 4 kor. (A Heinrich Gusztáv által szerkesztett Régi Magyar Könyvtár 32. száma.)

A már napvilágot látott XVIII. századi drámai termékek után a fenti iskoladrámák nem jelentenek meglepetést. Négy csiksomlyói darabot olvasunk benne, az eredeti kéziratnak megfelelő hű szövegközléssel. (*Misericordia et iustitia Dei*, Heraclius, Zápolya János és Bebek Imre, Rusticus imperans: mind a négy magyar nyelvű darab.) A kötet legnagyobb részében *Szlávik Ferenc* műve; *Alszeghy Zsolt*tól való több jegyzet és a bevezetésnek dramaturgiai része. Ez utóbbiban kifogásolnunk kell a fejtegetések kuszáltságát s a feldolgozás formátlanságát. Azt is szóná tette már egy ízben folyóiratunk, hogy a főszövegbe nem valók idegen nyelvű idézetek, terjedelmes latin, francia, stb. szövegrészek. «Az idegen nyelvű idézetek közlésének a jegyzetekben a helye s ha valamit mégis elkerülhetetlenül idéznünk kell a főszövegben, ezt lehetőleg magyar fordításban tesszük; csak az ellenőrzés kedvéért csatoljuk alul, a jegyzetek során, az eredeti szöveget». (Irod. I: 540.) E rövid dramaturgiai bevezetés első két oldalán pl. 27 sor francia nyelvű szöveg van beékelve 17 magyar sor közé!

B. J.

Gyöngyösi kalendárium 1914. évre. A Hanisz Imre Közművelődési Egyesület évkönyve. Szerkeszti: *Stiller János*. VI. évfolyam. 183 l. Ára 1 korona.

Egyéb hasznos olvasni-alók mellett két irodalomtörténeti cikk is van e jól szerkesztett naptárban. Az egyik *Alszeghy Zsolt* szövegközlése: *A gyöngyösi toldalék*; a másik *Stiller Kálmán* értekezése: *Bugát Pál élete és művei*. A gyöngyösi toldalék 23 levélből álló, XVII. századi kézirat, mely 24 vallásos éneket őrzött meg; Erdélyi Pál hívta fel rá a figyelmet 1898-ban. A Bugát Pálról szóló értekezés vonzó képét nyújtja a kiváló orvosnak és híres nyelvújítónak, Gyöngyös szülöttének. Bugát orvostudományi és nyelvészeti működéséről egyaránt helyesen tájékoztat.

- Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest,

1914. 290 l. Franklin-nyomda. Hozzákötvé: *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje*. Budapest, 1913. 168 l. Franklin-nyomda.

A gondosan szerkesztett kötetet polgári és csillagászati naptár vezeti be. Ezután következnek az akadémiai névkönyv. A magyar irodalomtörténetírás művelői közül a következők a tagjai az Akadémia I. osztályának: Szilády Áron, Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Hegedüs István, Badics Ferenc, Bayer József rendes tagok; Bánóczy József, Bogisich Mihály, Négyesy László, Riedl Frigyes, Jánosi Béla, Haraszi Gyula, Ferenczi Zoltán, Dézsi Lajos, Váczy János, Tolnai Vilmos, Császár Elemér, Voinovich Géza, Bleyer Jakab, Horváth Cyrill, Viszota Gyula levelező tagok. Ezek közül életkorra nézve legidősebb Szilády Áron (szül. 1837) és Bogisich Mihály (1839), legfiatalabb Bleyer Jakab (1874), Császár Elemér (1874) és Voinovich Géza (1877). A költők közül akadémiai tagok: Lévay József, Rákosi Jenő, Baksay Sándor, Zichy Géza, Bercezik Árpád, Herczeg Ferencz, Endrődi Sándor, Kozma Andor, Szabolcska Mihály, Gárdonyi Géza, Pekár Gyula, Ambrus Zoltán, Vargha Gyula. (Mindezek egyúttal a Kisfaludy-Társaságnak is tagjai.) Az Akadémia összes tagjai közül Galgóczy Károly a legidősebb (1823) és Mauritz Béla a legfiatalabb. (1881.) Az összes tiszteleti, rendes és levelező tagok száma: 221. Ezek közül az I. osztályra esik: 62. (V. ö. Irod. II: 190.)

Trostler József: Dósa György a XVII. század német irodalmában. Temesvár, 1913. 10 l. (Különnyomat a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat Értesítőjének 1913. évf.-ból.)

Dósa György halálának négyszázadik évfordulójára készült értekezés, melyben hasznos adalékok találhatók a régebbi magyar-német irodalmi érintkezésekhez. A XVII. századi német írókat főleg Dósa kegyetlen kivégzése érdekli első sorban s nem sokat törődnek a fölkelés társadalompolitikai részleteivel. Szerző négy német szerzőt említ: irodalmi szempontból egyik sem jelentékeny. Többnyire Istvánffy Miklós történeti műve alapján mesélgetik és kivonatolják közönségüknek a magyar parasztkirály szomorú históriáját.

Az Érdekes Ujság dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája. Szerkeszti: *Kabos Ede*. I. köt. Budapest. Légrády Testvérek kiadása, 320 l.

Mindegyik író azt a novelláját engedte át e meglepően olcsó vállalat számára, melyet legszebb és legjobb novellájának tart. A most megjelent I. kötetben Ady Endre, Biró Lajos, Csáth Géza, Heltai Jenő, Ignotus, Krúdy Gyula, Lengyel Menyhért, Miklós Jenő, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Szini Gyula és Szomory Dezső elbeszéléseit olvassuk. Ezenkívül mindegyik író megírta a maga életrajzát is a kötet számára. Arcképeik is mellékelve vannak, de ezeknél jellemzőbbek az önéletrajzok. Némelyik, mint Ady Endréé, komoly munka és a közönség megbecsüléséről tanuskodik; de a legtöbb affektált, félszeg, nyegle önvallomás. A német, francia vagy angol írók aligha mernék ilyen megvető kézmozdulattal »elintézni» azt a közönséget, amelynek lelkesedéséből élnek.

Új könyvek és füzetek. — *Ady Endre: Ki látott engem?* Versek. Budapest, 1914. 152 l. Nyugat irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadása. Ára 4 kor. — *Márki Sándor: Dósa György.* Budapest, 1913. 540 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 16 kor. — *Szederkényi Anna: A nagy nő.* Budapest, 255 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 3 kor. — *Schnitzler Arthur: Gusztó hadnagy és egyéb elbeszélések.* Ford. Roboz Andorné. Budapest, 1914. 384 l. Az Athenaeum kiadása. Ára 1 kor. 90 fill. — *II. József válogatott levelei.* Budapest, 1913. 96 l. Franklin-kiadás. Ára 60 fill. (Olcso Kvt. 1723—25. sz.) — *Strindberg: Utópiák a valóságban.* Svédből ford. Leffler Béla. Budapest, 1913. 116 l. Franklin-kiadás. Ára 60 fill. (Olcso Kvt. 1726—28. sz.) — *Polemia. Kaposi József levele Vargha Lászlóhoz.* 8 l. (Szeghy Ernő cisztéri szerzetes a jezsuiták lapjában, a Magyar Kultúrában, megtámadta Kaposi József Fioretti-fordítását, melyet ugyanott Vargha László vett védelmébe, kimutatván Sz. E. bírálatának tévedéseit. Hogy ez a Szeghy-féle bírálat milyen rosszakarattal készült: erre vonatkozik Kaposi József önállóan megjelent válasza.) — *Borbély István: Bogáthi Fazakas Miklós szoltárfordítása.* 16 l. (Különnyomat az Egy. Phil. Közöny 38. évf.-ból.) — *Weber Arthur: Die Novelle von der Treulosen Witwe in Ungarn.* 14 l. és *Kleine Beiträge zur deutschen Literatur.* 30 l. (Különnyomat az Ung. Rundschau múlt évi foly.-ból.) — *U. az: Shakespeare és Kisfaludy Sándor.* 16 l. (Különnyomat a M. Sh. Tár most megjelent kötetéből.) — *Swift: Gulliver utazásai.* Ford. Karinthy Frigyes. Budapest. 398 l. Révai-kiadás. Ára 7 kor. 90 fill. — *Heltai Jenő: Fűzfásip.* Budapest, 1913. 190 l. Nyugat-kiadás. Ára 3 kor. — *Sir Frederick Pollock Bart: Az angol földbirtokjog.* Ford. Stassik Ferenc. Budapest, 1914. 200 l. Athenaeum. Ára 6 kor. — *Tihanyi Lajos: A magyar országgyűlés költségvetési joga.* Budapest, 1914. 86 l. Athenaeum. Ára 2 kor. 40 fill. — *Adams John: Az oktatás alapelvei.* Ford. Hamvai Erzsébet. Budapest, 1913. 70 l. Ára 1 kor. 20 fill. — *Báró Kemény Zsigmond hátrahagyott munkái.* Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Papp Ferenc. B. Kemény Zsigmond születésének századik fordulójára kiadja a Kisfaludy Társaság. Budapest, 1914. 504 l. Franklin. Ára 8 kor. — *Mikszáth Kálmán munkái.* Hátrahagyott iratok. Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. A Mikszáth Kálmán negyvenéves jubileumára közrebocsátott kiadás folytatása. 33—41. köt. Budapest, 1914. Révai-kiadás. A kilenc kötet ára 90 kor. (Ismertetésük legközelebb.)

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

I. az 1913 dec. hó 1-től 1914 jan. hó 1-ig befizetett díjakról:

Tagdíj 1913-ra: Vámos E., Kozma A., Jákó K., Veszprémi V., Endrei A. (5 K), Lehel I. (8-90 K), Eiszen I. (6 K), Schiller B., Jékely L., Szoják R., br. Radvánszky L., Borsiczky Á., Czapáry L., Megyery F., Kende F., Fekete J. (1912), Förster Gy., br. Prónay J., Haid F., Lócsey M., Szalay J. (1912, 1913), Ferenczy M., Pálffy M., Molecz B. (1912, 1913), Versényi Gy. (3 K), Heinlein J., Thallóczy L., Kovács E., Koncsek K., Seprődi J., Gerencsér I., Makoldy S. (5 K), Pápay G., Korom Gy., Országh J. (5 K), Kónya S., Farkas Gy. (6 K), összesen 358 K 90 f. — **Tagdíj 1914 és 1915-re:** Kádár J., Gigante S., Bán Á., Csoma J., Vörös M., Kassai L., Szalay J., Márkus Gy. (6 K), Rietly K., Madzsar G., Gácsér E., Faith Á., Rakodczay P., Horváth L., br. Podmaniczky G., Jablonkay J., Feleky K., Steuer J., Mokos Gy., Huszár Gy., Sz. Kiss J., Dósa J., Szántó Zs., Novák B., Molecz B., Kirchner D., Papp L., Strauch B., Schmaack A., Elek A., gr. Apponyi S., Nelky J., Alszeghy J., Körösi M., Potzta F., Jánosi B., Sz. Tóth J., Remenár E., Lampérth G., Loisch J., Resch A., Rubinyi M., Imre L., Fónay G., Szigetvári J., Endrődi S., Biró Gy., Singer és Wolfner, Horváth F., Erdély A., Halasi L., Simay V., Galambos D., Wallisch O. (5 K), E. Papp J., Szász K., Fazekas J., Csefkó Gy., Doboczky P., Tanács J., U. Szabó Gy. (5 K), Szinnyei J., br. Podmaniczky G. (1915), Agh L., Kónya S., Brengl M., Ágner L., Leichter E. (6 K), Huszár Gy. (1914 : 1-10 K). Összesen : 658 K 10. f. — **Előfizetési díj 1913-ra:** Újvidéki áll. polg. leányiskola ig., Soproni sz. Benedekrendi főgimnásium ifj. önk. köre (1914), Soproni Megváltóról nevezett nővérek intézete, Soproni főreálisk. ig. (1912 : 10 K), Békéscsabai főgimnásium igazg., Eötvös kollegium ig. (1915), Tatai főgymn. ig. (1914), Orsz. nőképző egyesület leánygymn. tan. kt. (1914), Lévai főgimn. ifj. önk. köre (1914), Pozsonyi főreáliskola ig. (1914), Esztergomi m. kir. áll. főreálisk. ifj. kt. (1914), Nagyszombati r. k. érseki főgimnas. ig. (1914), Vajdahunyadi polg. leányisk. ig. (1914), Szegedi Somogyi ktár (1914), Brassói főreálisk. ig. (1913), Békéscsabai áll. fels. leányisk. ig. (1914), Fiumei m. kir. fels. keresk. akad. ig. (1914), Thiering Gy. (1914), Soproni ev. lyc. főgimn. ig. (1914), Budapesti gyak. főgimn. ig. (1914), Kolozsvári keresk. akad. ig. (1914), Teutsch F. (1914), Pancsovai főgimn. ig. (1914), Zirci apátsági ktár (1914), Bpesti VI. k. főreáliskola tan. ktára (1914), Pozsonyi ev. lyceum ktára (1914), Mildner F. (1914 : 12 K), Balassagyarmati áll. főgymn. ig. (1914), Czeglédi főgimn. ig., Szenicezi áll. polg. isk. ig. (1914), Késmárki polg. isk. ig. (1914), Nyiregyházi ev. főgimn. ig. (1914), Besztercebányai r. k. főgimn. ifj. önk. köre (1914), Stein J. (1914 : 30 K). Összesen : 517 K. — **Mindösszesen befolyt:** 1534 K.

II. Az 1914 jan. hó 1-től 1914 febr. hó 1-ig befizetett díjakról:

Tagdíj 1914-re: Gárdonyi G., Zsigmond F., Négyesy L., Papp F., Borbély J., Horváth J., Zolnai B. (6 K), Gyöngyössy L. (1912 : 1 K, 1913 : 3-50 K), Fest S. (1913 : 0-50 K, 1914 : 8-50 K), Kardos L., Benedek M. (1913 : 4 K, 1914 : 1 K), Király Gy. (4-50 K), Weber A. (1913 : 4-60 K), Vajtíczky E. (1913 : 6 K), Kéki L. (3 K), Lefler B., Sas A. (1912 : 8 K), Rédei K. (1913 : 2 K), Takácsy D. (6 K), Zoltvány J. (1915), Pap K., Bogisich M., Urbányi K., Justus J. (6 K), Keller I., Tordai A., Kulcsár E., Sebestyén J., Szentiványi R., Váradi I., Mohay I., Waldmayer K., Kupi F. (1913 : 10 K), Novotny A., Varga Z., László D., Baksay S., Szinger K., Frencz G. (1913 : 10 K), Ujvári M., Szádeczky B. (1913 : 10 K), Künsztler I. (1914 : 5 K), Lakatos V., Erdélyi P., Ihász F., Bernáth M. A., Pallós A., Hg. Odescalchi Gy., Galamb S. (1913 : 10 K), Kasztner J. (1913 : 6 K), Minay L., Metzingh L., Visnyovszky R., Pálffy M., Balassa J., Perepaties J., Madzsar I., Fejes A., Roheim G., gr. Tisza L., Németh S., Imre S., Theisz J., Mazuch E., Kiszely V., Farkas I., Bánóczy J., Klepp P., Némethné L. I., Nikodemusz J., Karácsonyi J., Budaker K., Zalai M., Paal A., Vozáry E., Pál S., Bódiss J., Zajzon

S., Hajas B., Karl L., Harsányi L., Szemkő A. (1913 : 3:50 K), Lengyel M. (1914 : 3:50 K), Benedek M. (1914 : 6 K), Zolnai B. (1 K), Verő L. (2 K), Kéki L. (5 K), Birkás G. (5 K), Király Gy. (1 K), Szalay J. (1915 : 10 K). Összesen 782 K 40 f. — **Előfizetési díj 1914-re:** Ujpesti m. kir. áll. főgimn. ig., Veszprémi r. k. főgimn. ig., Szilágysomlyói főgimn. ifj. önk. köre, Pannonhalmi apátsági főkönyvtár, Mezőtúri ref. főgimn. ig., Soproni főreálisk. ig., Bajai áll. tanítóképző int. ig., Marosvásárhelyi ref. kolleg. ktára, Budapesti I. k. m. kir. áll. főgimn. ig., Csurgói ref. főgimn. ig., Nagyenyedi Bethlen Kollegium ifj. önk. köre, Rozsnyói r. k. főgimn. ifjúsági önképző köre., Nagykállói főgimn. ig., Privigyei főgimn. (1912 : 10 K), Szombathelyi főgimn. ifj. önk. köre (10 K), Gyergyószentmiklósi főgimn. ig., Gödöllői minoritarendi főgimn. ig., Kassai áll. fels. leányisk. ig., Pfeifer F. (30 K), Nagyenyedi Bethlen főiskola ktára, Egri főreáliskola ig., Pozsonyi áll. polg. leányiskola ig., Csornai prem. székház ktára, Budapesti III. k. főgimn. VI. oszt. (5 K), Marosvásárhelyi rk. főgimn. ig., Rózsashegyi rk. főgimnas. ig., Nagel O., Petroszéni főgimn. ig., Marosvásárhelyi rk. főgimn. ig., Nagykárolyi főgimn. ig., Marmaros-Szigeti rk. főgimn. ig., Budapesti Ranolder int., Szombathelyi főreálisk. ig., Kolozsvári unit. kollegium ig., Nagykőrösi ref. főgimn. ig., Budapesti Cist. k. igazg., Pápai sz. Benedekrend tan. ktára. (10 K), Budapesti piarista Kalazantium ktára., Sepsi-szentgyörgyi áll. tanítónőképző int. ig., Lőcsei m. kir. áll. főreálisk. ig., Kolozsvári ref. kolleg. ig., Nagybecskerekai főgimn. ig., Privigyei főgimn. ig., Szászvárosi ref. kolleg. ifj. önk. köre, Soproni fels. leányisk. ig., Budapesti VI. k. főgimn. ifj. nagyobb ktára, Losonci áll. tanítóképző int. ig., Székesfehérvári cist. r. főgimn. ig., Budapesti tud. egyetemi ktár., Szabadkai áll. tanítónőképző int. ig., Kisújszállási ref. főgimn. ig., Nagybányai főgimn. ig., Lévai áll. tanítóképző int. ig., Kolozsvári rk. főgimn. ig., Budapesti III. k. főgimn. VIII. oszt. (1913 : 5 K), Ranschburg G., Esztergomi rk. polg. leányisk. ig., Kézdivásárhelyi főgimn. ifj. önk. köre (3:75 K), Csáktornyai áll. tanítóképző int. ig., Fiumei fels. leányisk. ig., Szolnoki főgimn. ifj. ktára., Tordai főgimn. ig., Brassói főreálisk. ig., Miskolci kir. kath. főgimn. ig., Miskolci ref. főgimnas. ig., Ersekújvári főgimn. ig., Fiumei teng. akadémia ig., Liptószentmiklósi polg. isk. ig., Győri főreáliskola ig., Bártfai gimn. ig., Bpesti áll. fels. leányisk. ig. (10 K), Fiumei áll. polg. leányisk. ig. (1913), Kisztebeni rk. főgimn. ig., Sárospataki ref. főisk. ig., Pápai áll. tanítóképző int. ig., Gyulai rk. főgimn. ig., Zalaegerszegi főgimn. ig., Mezőberényi polg. isk. ig. (10 K), Zombori fels. keresk. isk. ig., Nagytapolcsányi polg. isk. ig., Kassai Orsolya-zárda, Pápai ref. tanítónőképző int. ig., Zilahi ref. kollegium ig. (10 K), Szabadkai áll. tanítónőképző int. ig. (10 K), Kalocsai M. asszonyunk zárda ig., Fogarasi főgimn. ig., Budapesti VIII. k. főgimn. ig., Nagykikindai főgimn. ig., Budapesti VI. k. főgimn. ig., Jászberényi áll. főgimn. ig., Budapesti III. k. főgimn. ig., Budapesti VII. k. Barcsay-u. főgimn. ig., Budapesti Mester-u. főgimn. ig. Összesen : 1494 K 75 f. **Mindösszesen befolyt : 2277 K 15 f.**

Felkérem a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjakkal még hátralékban vannak, hogy a hátralékot mielőbb címemre juttatni szíveskedjenek. Alapszabályaink 7. §-a értelmében a tagdíj az év első negyedében fizetendő be.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI :

PINTÉR JENŐ.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

===== BUDAPEST. 1914. =====

Értesítés.

Április első szombatja közvetlenül virágvasárnap elé esvén, az akkor már megkezdődő husvéti szünidőre való tekintettel **felolvasó ülést áprilisban nem tartunk.** Legközelebbi felolvasó ülésünk e szerint május 2-án lesz.

TARTALOM.

	Lap
Szász Károly: Elnöki megnyitó beszéd	225
Horváth János: Titkári jelentés	234
Pintér Jenő: Idősb Szinnyi József emlékezete	238

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Eckhardt Sándor: Balassi két verséhez	248
Simai Ödön: A Zrinyiász neve	252
Fehérváry Dezső: A kuruc balladák szövegkritikájához	253
Trócsányi Zoltán: Bidpai és Lokman magyar fordítója	255
Marót Károly: Madách egyik gondolatának származásához	255

IRODALOM.

<i>Mikszáth Kálmán munkái.</i>	
Ism. Gesztesi Gyula	259
<i>Mindszenty Gedeon költeményei.</i>	
Ism. Sík Sándor	260
<i>Scrittori Ungheresi. I.</i>	
Ism. Király György	261
<i>Baldensperger: La littérature.</i>	
Ism. Kastner Jenő	262
FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	264
FIGYELŐ	276

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését *Dr. Horváth János* titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménesi-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések *Dr. Ágner Lajos* pénztárhoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek *Dr. Pintér Jenő* szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Felolvastatott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914. évi március hó 7-én tartott II. rendes közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

Nagy íróink születésének százéves fordulói — melyek napjainkban igazán egymást érik — mintegy önként kínálkoznak irodalmi jeleseink emlékének felújítására. Régi fénynél új szövétnekek gyúlnak, melyek rávilágítanak szellemi életünk egy-egy régen sírba tért kiváló képviselőjének bölcséjére, s a pályára, mely e bölcsőtől a földi élet határán túl a halhatatlanságba vezet.

De vajjon eleget teszünk-e nagyjaink iránt tartozó kötelességünknek azzal, hogy munkánk hétköznapijain közben egy-egy ünnepet rendezünk, melyen a nagyok nevét dicsőítjük, pályájukat vázoljuk, munkásságukat méltatjuk? A közönség, melyhez ilyen alkalommal szólunk, általában véve eléggé érdeklődik az irodalmi ünnepélyek iránt, s azokon átadva magát a kegyeletos érzés felindulásának, szívesen áldoz futólag egy-egy könnyel s egy-egy babérlevéllel nagy íróink emlékének, de még e tekintetben is lehet panaszra okunk, mert például a Kisfaludy-Társaság multkori Kemény Zsigmond-ünnepélyén méltán borulhatott el ünneplő lelkünk a nagy részben üres terem láttára, amelyben még bátran elférhettek volna százai annak az ifjúságnak, melynek bizonyosan lelkesen és teljes joggal igyekeznek tanáraik bizonyítani, hogy Kemény legnagyobb regényírónk és publicistánk volt, nemcsak elődeit, hanem korát is messze meghaladó tehetséggel.

Ám ha felújítjuk is egy-egy alkalommal emlékét régi jeleseinknek, kik egykor a nemzeti közművelődés elevenen ható tényezői voltak, de aztán hatásuk — új, friss erők előnyomulása folytán — elhalványul, a százéves emlékünnepek lezajlása után e nagyok legtöbbször kezdenek ismét feledésbe merülni, legalább is háttérbe szorulnak, gyakran még olyanok mögött is, kiknél sokkal előbbre valók — észre, erőre és szent akaratra nézve egyaránt.

Az irodalmi élet valódi nagyjai — igaz — hatnak, szinte észre-*

vétlenül, szelleműjök egy-egy vonásával az utódok munkáiban, akkor is, mikor «a lázas álom, a szent hevülés» — mely őket egykor munkára ösztönözte — rég «egy maréknyi por»-ba omlott össze, de nekünk, kik e társaságba szervezkedtünk, s mindazon tényezőknek, akik és amelyek velünk együtt felelősséget kell hogy érezzenek az elmúlt nagy szellemek emlékének és hagyományainak állandó, beható ápolása tekintetében — kötelességünk közrehatni abban az irányban, hogy azok a kincsek, miket elhunyt nagy íróink szent örökségül hagytak műveikben nemzetükre, ne elzárt ereklyékként őriztessenek, melyeknek csodálására csak egy-egy ünnepnapon zárandokol a közönség, hanem állandó forgalomban legyenek, mint a szellemi élet piacának nemes aranyai.

Ha azokat a mulasztásokat említem, melyek a felelős köröket elhunyt irodalmi jeleseink emlékének állandó ápolása, hatásuk tényezőinek lehető fenntartása tekintetében terhelik, nem szabad általános szólamokban merülnöm ki, viszont időm sokkal kimértebb, hogy sem egy-két példánál többre lehessen ezúttal némi részletezéssel rámutatnom.

Gondoljunk Szigligetire, kinek éppen holnap lesz születése százados fordulója.

Szigligeti pályája mintegy folytatása a Kisfaludy Károlynak, s ez Szigligetinek nem kisebbitése, hanem örök dicsősége. Mert Szigligeti a Kisfaludy hagyományainak szellemében dolgozott, ha nem is a mester genialitásával, de mindenesetre szintén erős tehetséggel, valódi hivatottsággal; s tagadhatatlan, hogy működésével fejlesztette is a magyar drámát, úgy a szomorújáték, mint a vígjáték terén, úgy történelmi, mint korabeli tárgyú darabjaival, egy irányban pedig különösen gazdagította drámairodalmunkat: a népszínmű terén. Mert bár a népies elem már Kisfaludynál s még néhány elődnél is mutatkozik, az igazi népszínmű megteremtője mégis csak Szigligeti, ki már első e nemű munkáival: *A szökött katoná*-val és a *Két pisztoly*-lyal, a népnemzeti irányú költészet aranykorának hajnalán, érthető mámorba ejtette fogékony közönségét, hogy azután sikere — irodalmi szempontból — legszebb népszínműveiben, a *Csikós*-ban és a *Cigány*-ban, majd kiváló népdramájában, a *Lelenc*-ben, tetőződjék.

A drámai lelemény és az írói termékenység, a korszerűség megérzése és a nemzeti érzés, melyek Kisfaludy működését is jellemzik, tulajdonai voltak Szigligetinek is, kinek hosszabb életet és kedvezőbb viszonyokat juttatva a sors — mely utóbbiak közül legyen elég a legfontosabbra, az állandó színházra mutatnom rá — a darabok száma tekintetében messze felülmulta nagy elődjét. Száznál több darabot írt, a Nemzeti Színház megalapításától kezdve negyven éven

keresztül az ő darabjai voltak az eredeti műsor legerősebb támasztékai, kerek szerkezetükkel, halványabb jellemrajzuk mellett is érdekes cselekvényükkel, sok jóízű alakjukkal, tiszta erkölcsi felfogásukkal, nemzeti szellemükkel, költői lendület és erősebb dikció híján bár, de jól folyó magyaros nyelvükkel egy messze kimagasodó drámaírói pálya sikeres tényezőivé válva.

Emellett Szigligeti mint rendező, dramaturg és igazgató is óriás munkásságot fejtett ki, s bizonyára joggal mondta Gyulai, a Kisfaludy-Társaságban tartott emlékbeszédben, hogy Szigligeti «nemcsak a drámái költészet, hanem a nemzeti szellem fejlődésére is hatott», s «összes munkásságának nyoma élni fog fejlődésünkben, s halhatatlan emlék marad irodalomtörténetünk évlapjain.»

Valóban, ha Szigligeti munkásságában sok mindent lehet is kifogásolni, ha egyes darabjai nagyon is kártyaváraknak bizonyultak a kritika forgó szelével szemben, s általában, ha írói képességének nem csekély fogyatékosságai vannak is, de az kétségtelen, hogy ez a néha a szárazságig józan, jó megfigyelő, de nem fényes képzeletű, gördülékenyen mesélő, de nem nagy lendületű, erkölcsi érzéseiben szinte a naivságig tiszta, ízlésében nem mindig emelkedett, de soha sem ízléstelen, magyarságában meg nem alkuvó író — tipikus képviselője annak a magyar szellemnek, amely ezen a földön ezer esztendeje él és munkál, szokásainkban és erkölcsünkben, intézményeinkben és politikánkban, művészetünkben és irodalmunkban, igazi fia annak a magyar népnek, mely fogékony ugyan az idegen hatások iránt, de különleges nemzeti jellegét féltve őrzi, s nem akarja, nem is tudja levetkőzni, és bár a haladás törvényszerűsége alól nem vonhatja ki magát, de változatos multjának gyásza és dicsősége, hagyományai és tanulságai annyira lefoglalják érzéseit és gondolatait, hogy a jelen munkásságával a jövődőt a multtól nem elszakítani, hanem a multat a jövővel minél szorosabban összefűzni kívánja.

S pályájának ilyen jellege és ilyen jelentősége mellett mit látunk ma, harminchat esztendővel Szigligeti halála után? Irodalomtörténeti kiadványaink sorában meg van-e már a munka, amely az ő életrajzát, pályája küzdelmeit és hatását, munkássága eredményeit és sikereit méltó részletességgel, kellő súllyal s elfogulatlan igazsággal tárgyalná és ismertetné? Össze vannak-e gyűjtve munkái, s közrebocsátva megfelelő kiadásban, hogy mint szellemi életünk könnyen hozzáférhető közkinccseire mutathassunk rájuk? Darabjait adja-e legalább az a színház, melyet erre fogantatása és hivatása, multja és hagyományai, nemzeti jellege és állami támogatása nyomatékosan köteleznek, s adja-e ez a színház e darabokat olyan mérvben és olyan megbecsüléssel, mely Szigligeti irodalomtörténeti jelentőségéhez, de e darabok

egy részének még a mai, mindenesetre változott viszonyok közt is megállapítható esztétikai becséhez méltó?

Szigligeti emlékének megőrzésére, irodalmi hagyományainak ápolására alakult ugyan a vidéken egy nevét viselő társaság, de nem vet-e felettébb szomorú világot irodalmi viszonyainkra, hogy e társaság is csak a közel multban, fennállásának huszadik évében jutott el legelső feladata teljesítésében odáig, hogy Szigligeti életrajzának megírására megbízást adjon. Adja Isten, hogy most már ne kelljen sokáig várunk e műre, s hogy az méltó legyen Szigligeti nevéhez, s ahhoz a méreteiben és jelentőségében kiváló pályához, amit rajzolni hivatta van.

De ha fontos, hogy e nagy munkásság irodalomtörténeti és esztétikai képe a maga teljességében és a maga valóságában kialakuljon egy Szigligeti életével és működésével foglalkozó könyvben, talán még fontosabb lenne munkáinak lehető összegyűjtése s egyöntetű kiadása. Hiszen darabjainak egy jelentékeny része egyáltalában sohse került kiadásra, kéziratban porlik, a maguk idejében kiadott darabok már alig kaphatók, az újabban a Magyar Remekírók két kötetébe foglalt nyolc darab pedig igazán csak mutatványszámba mehet, s még azokkal a darabokkal együtt sem adhat teljes képet Szigligetiről, melyek egyes irodalmi vállalatok füzeteiben megjelentek. A Kisfaludy-Társaság nagy Nemzeti Könyvtár-a — korunk egyik legrandiózusabb irodalmi vállalkozása — bizonyára a maga feladatához és arányaihoz képest kellő helyet fog biztosítani Szigligetinek, de kétségkívül lehetetlen s bizonyára felesleges is lenne *abba* Szigligeti minden munkáját felvenni, míg könyvtárak, iskolák, egyesületek és érdeklődők szempontjából külön, olcsó, lehetőleg teljes kiadást rendezni még mindig olyan kötelesség lenne, melyből sem irodalmi egyesületeink, sem a társadalom, sem az állam nem vonhatják ki magukat. Milyen jó lenne, ha a szinte évről-évre meddőbbé váló akadémiai dráma-pályázatok díjait ilyen feladatok megoldására lehetne fordítani!

De egy drámaíróval szemben a legnagyobb mulasztás, a legkeserűbb igazságtalanság, ha darabjait nem adják, — s különösen a budapesti Nemzeti Színház — ez az elsőrangú állami közművelődési intézet — semmivel sem mentegetheti abbeli mulasztását, hogy elhanyagolja Szigligetit, egykori erős oszlopát, méltó büszkeségét. Most, a centennium alkalmából — igaz — három, jól összeválogatott, jeles darabjából álló, s méltónak ígérkező ünnepi játékkal bevezetendő rövid ciklusra készül. Ez helyes, elismerést érdemel, de ne gondolja a Nemzeti Színház, hogy ennek a nagyon is szigorúan becsületbeli tartozásnak lerovásával hosszú időre eleget tett Szigligeti iránti kötelezettségének. Mikor a dráma-irodalmat túlnyomó számmal s a köl-

csönös reklám mindenén túlharsogó hangjával azok látszanak képviselni Magyarországon, akik — a kozmopolita költészet ellen oly keserűen és oly tüzesen kifakadó Arany Jánossal szemben — szégyellennék is, bánnák is, ha «irományaik» túl nem járnának hazájuk földjén, — akik azzal a könnyen észrevehető, de nem is igen titkolt céllal gondolják el s írják meg exportdarabjaikat, hogy azok híre még a «kontinensen» is túlterjedjen, akiknek felfogásában, érzés- és gondolatvilágukban s erkölceikben annyi az idegen szín, idegen hang és idegen cafrang, de igazi magyarosság még magyar nyelvükben is oly kevés, — akkor valóban, nem száz esztendőben egyszer, hanem minden héten fel kellene támasztani emlékét annak a Szigligetinek, aki nem akart «világköltő» lenni, de aki szíve minden dobbanásával, írottla minden percenésével áldani látszott azt a bölcsőt, mely magyarrá ringatta!

Tartózkodni kívánok a túlzásoktól; ismerem és részben el is ismerem azokat a körülményeket, tényezőket, melyek Szigligetit háttérbe szorították; természetes, hogy az ő darabjai ma még csak távolról sem igényelhetnek annyi helyet a Nemzeti Színházban, mint hatvan vagy negyven évvel ezelőtt; de vallom és hirdetem, hogy Szigligetinek mintegy tizenöt darabja, kellő váltakozással, állandó műsordarabjai kellene hogy legyenek a Nemzeti Színháznak. Természetes, hogy ezt a kívánságot nem pénztári szempontból kell tekinteni. De végre is, ennek az állami jellegű kulturális intézetnek irányítója a maga munkásságában épp oly kevésbé lehet az üzleti szempont, mint ahogy nem vezetheti az általában közművelődési politikánkat.

De hát — fájdalom — a Nemzeti Színház ma távol áll attól, hogy mindenben méltó legyen ahhoz a szellemhez, mely létre hozta! Messze siklott és sodródott attól a feladatától, hogy legszentebb hagyományaink ápolásában, nyelvi és irodalomtörténeti s általában nemzeti közművelődési tekintetben vezető szerepet játszon. Éppen a legutóbbi napokban mutatott rá egy előkelő nyelvtudományi folyóirat hasábjain Társaságunk egyik kiváló tagja arra az igazán borzasztó nyelvrontásra, amely a Nemzeti Színház színpadán folyik, a napi sajtó néhány kritikusa által a mostani idény legnagyobb sikerének hirdetett, alig néhány hónap alatt harmincnél többször adott eredeti darabban. E cikkecske¹ — melynél erősebb szóval, de egyben erősebb igazsággal alig lehetne kifakadni a nyilvánosság előtt — igen helyesen nem a darab «nyálkás stílusú»-nak nevezett szerzőjét fogja vád alá, hanem «a Nemzeti Színházat, az állam pénzén fenntartott, a nemzeti műveltség, a nem-

¹ «Szomorýznmusok a Nemzeti színpadján». Horváth János-tól. (Magyar Nyelv. 1914. 2. sz. 88. l.)

zeti hagyomány, a nemzeti nyelv ápolására kötelezett Nemzeti Színházat», — és pedig vádolja «árulással, melyet tudatlanságból vagy lelkiismeretlenségből követ el nyelvünk épsége ellen, mikor nagy múltú színpadján szóhoz engedi jutni a nyelvbéli magyarság esküdt ellenségét».

S ha a Nemzeti Színház mulasztásairól és hibáiról beszélünk az Irodalomtörténeti Társaságban, — szó nélkül hagyható-e az a szinte hihetetlenül hangzó mulasztás, amit a Nemzeti Színház Katona Józsefet illetőleg elkövet. Van egy *Bánk bán*-unk, mindeztideig legjobb és legnemzetibb tragédiánk, mely viharos történeti multunk egy megrendítő epizódjának rajzában a magyar szív minden fájdalmanak, a magyar lélek sajátos felfogásának oly megdöbbentő s oly igaz képét tárja elénk és ad néki hangot, — s általában olyan mű, melyet koncepciója, tragikái felfogása, a drámai jellemek fejlődésén sarkalló cselekvénye s találó korrajza nyomán sorolhatunk a világirodalom e nemű remekei közé, — és e darab évek hosszú sora óta egyáltalában nem került színre a budapesti Nemzeti Színházban. Az irodalomtörténetet tanuló fővárosi középiskolai és egyetemi ifjúságnak hány évjárata hagyta már el az iskola padjait, hol Katona életrajzát s *Bánk bán* méltatását tanulta, anélkül, hogy csak egyszer is módja és alkama lett volna érvényesülésének és hatásának igazi helyén: a színpadon látni *Bánk bánt*, azon a színpadon, melyről pedig ugyancsak az irodalomtörténeti órákon azt kellett tanulnia, hogy ez az intézet «a magyar erő egy része» kell hogy legyen — mint ahogy azt Beöthy Zsolt oly nemes hévvel és meggyőződéssel mondja, s mint ahogy azt bizonyára Széchenyi is megálmodta és akarta.

És — hogy másokról most ne szóljak — vajjon Kisfaludy Károly, a magyar vígjáték atyja, kinek darabjaiban — sok minden egyében kívül — mulattató szellemesség, sziporkázó ötletesség is annyi van, hogy a fejlettebb színpadi technikához szokott mai közönség is bizvást elmulathatna rajtuk néha-néha, — és Vörösmarty Mihály, kinek annyi tragikus elemmel bíró *Marót bán*-ja s bájos *Csongor és Tündé*-je — mit Beöthy méltán nevez «a magyar költői nyelv legszebb diadalá»-nak — szóhoz jutnak-e évről-évre — mint ahogy kellene — nemzeti színpadunkon, ahol igazán illenék hívebben őrzeni «a nemzet birtoká»-t?! Most már kegyeleti esték sincsenek — mint ahogy azelőtt legalább ezek voltak — februárius 6-án és december 1-én, Kisfaludy és Vörösmarty születése napján. Mintha tetszelegne magának a színház vezetősége, annak őszinte beismerésében, hogy nem töltheti az időt elavult lim-lomok előadásával, neki a pénztárt kell megtöltetnie. Irodalomtörténeti szempont? Költői nyelvünk fejlesztése? Szent hagyományok? Nemzeti célok? Mintha mindezek régi

phantomok volnának csupán, melyek nem méltók egy modern műintézethez, pedig a Nemzeti Színház úgy érzi, hogy neki is illik, vagy talán éppen kell is — modernnek lennie, modern értelemben!

Szomorú dolgok ezek, tisztelt Társaság, de nemcsak azért, mert megtörténnek, hanem mert a közönség, a sajtó, az illetékes tényezők szinte szó nélkül túrík őket. Bánk bánt éveken át nem adja a Nemzeti Színház, s a sajtó, amely gyakran oly buzgalommal kutat hibák és tévedések után, s oly kiméletlen, ha talál egyet: alig emeli fel korholó szavát, nem hallatja lesújtó ítéletét. A közönség — amely pedig nincs irodalmi fogékonyság híján, s melynek ízlését, hagyománytisztelőtét, irodalomtörténeti és esztétikai érzékét lehetne is, kelene is fejleszteni — nem békétlenkedik, részben nem is sejtve tán, hogy mit veszít?! A magasabb intéző körök pedig — melyek még a közművelődési intézetek finansziális ellenőrzése tekintetében is oly dícséretes lelkiismeretességgel járnak el, nem rájuk tartozó ügykörnek tekintik a Nemzeti Színház műsorának kérdéseit — bár azok a közönség művelésének, az ifjabb nemzedék irodalmi nevelésének és nemzeti érzése fejlesztésének kérdéseit jelentik, — hanem e tekintetben teljesen szabad kezet hagynak e fontos órállomás parancsnokainak, akik pedig még az irodalomtörténet kutatóinak munkáját is megnehezítik, néha lehetetlenné teszik, aminek kirívó példája az, amire szintén Társaságunk egy jeles munkása mutatott rá a közelmúltban, éppen Tudományos Akadémiánk kiadásában megjelent érdekes drámatörténeti monografiájában, keserűen felpanaszolva annak előszavában, hogy a Nemzeti Színház «barbár kegyetlenséggel selejtezte ki a történetére vonatkozó okmányokat, kézíratos becses sűgópéldányokkal együtt.»¹

Ime, tisztelt Társaság, irodalmi és közművelődési viszonyainknak csak egy részletkérdésére mutattam rá, de elszomorító a kép, sajtó a seb, melyet feltártam. Felindulásomhoz képest nagyon enyhítettem a modort, melyben felszólaltam, tartozván ezzel e hely méltóságának; de őszinteségemből nem engedhettem, mert azzal nemcsak magamnak, hanem fontosaknak ítélt irodalmi és nemzeti érdekeknek tartoztam. A mulasztások, amelyekre utaltam, oly természetűek, hogy nem mindig s nem minden tekintetben hozhatók helyre, — és ha az irodalomtörténet kutatói, munkásai, műkedvelői, érdeklődői szükségét érezték a szervezkedésnek, a társaságba tömörülésnek, a vállvetett, céltudatos munkálkodásnak — minden esetben és alkalommal fel kell emelnünk szavunkat, ahol irodalomtörténeti jelentőségű mulasztásokról van

¹ *Vértessy Jenő*: «A magyar romantikus dráma». Budapest. A M. T. Akadémia kiadása. 1913. (Előszó.)

szó. Nem emelhető az a kifogás, hogy azok, amiket említettem, részben nem is a mi dolgaink. Igaz, — de talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy mind a nemzeti becsület kérdései azok, melyeket megbolygattam. Irodalmunk nagy hagyományainak a következő nemzedékre átörökítéséről, nyelvünk védelméről, a nemzeti érzés erősítéséről, s mindezek nyomán kulturális fejlődésünkről van szó, tisztelt Társaság, — s e kérdések mindenkit érdekelnek és mindenkit köteleznek.

A mi tudományunk a legnemzetibb jellegű valamennyi között. Mert az irodalom a nemzeti szellem igazi tükörképe, mely e szellem eredetét, kibontakozását és fejlődését, kiváló tulajdonságait és hibáit, sajátságait, hanyatlását és diadalait mutatja. Nyelvében él a nemzet, de nyelve irodalmában él, — abban fejlődik és virágzik, vagy vele romlik és pusztul el. E nyelvnek és irodalomnak egymásba fonódó története tehát nemzeti szempontból a legjelentősebb tanulmány. És a mi feladatunk nem merülhet ki a magunk különleges munkájának végzésében; nekünk meg kell mozgatnunk minden kérdést, ami a közélet bármely terén, irodalomtörténeti vonatkozással bír. A nemzeti élet a lehető legszövevényesebb organizmus, számtalan tényező egymásra hatásából alakul, szövődik, s a kulturális közületek és azok keretében az egyének is — habár a részletmunka tökéletességének lehető biztosítása érdekében alakulnak és tömörülnek is — feladataiknak csak úgy felelhetnek meg igazán, ha a legmagasabb eszmények szolgálatában egy közös végcélra törnek.

És a magyar nemzeti közművelődés nagy céljára törő közös munkáról szólván, hadd kapcsoljam bele igénytelen fejtegetéseimbe annak a férfúnak munkásságát, kinek emlékét kívánja Társaságunk e mai közgyűlésen ünnepelni.

Szinnyei József az irodalomtörténeti adatgyűjtők szerény, de fontos szerepére vállalkozott, s egy élet minden erejét és minden idealizmusát szentelte az összes magyar írók életrajzát és működését tárgyzó lexikális nagy műve megalkotására. E vállalkozását nem szabad, nem lehet lekicsinyleni. Aki ma bármely vonatkozásban áll is a magyar irodalom történetével — legyen kutatója, írója, filozófusa, barátja, műkedvelője e nemzeti tudománynak — egy napig sem lehet el a jellemző rövid fogalmi meghatározással *Szinnyei*-nek nevezett mű nélkül. Igaz, hogy ez a munka nem irodalomtörténet, mert hisz a történetnek se lelke, se szervezete nincs benne; nem is az irodalomtörténet anyaga, mert hisz az — az irodalom maga, a nyelv formáiban jelentkező nemzeti szellem, mit az irodalomtörténész kutat, boncol, magyaráz; de jószemű útmutató, megbízható vezető ez a nagy mű, a magyar irodalom rengetegében, hol — a szálfák gazdag sorában, a fiatal cserjésben, a törpe fenyők közt és a gubancos csalitban

ugyan ki tudna manapság biztosan és könnyen eligazodni a *Magyar Írók* tizennégy kötetes nagy lexikonja nélkül ?!

Szinnyei Józsefet — ki ötvenhárom esztendőn át gyűjtötte, rendezte, rostálgatta és közölte adatait — szürkének látszó mindennapos pepecselő munkájában az a cél vezette és hevítette, ami a szorgalmas hangyát: hogy dolgozzék, szerezzen — a köznek. E feladat szolgálataiba állította ő a maga egyszerű, de kedves és tiszteletreméltó egyéniségét, készségét, adatgyűjtő munkásságát, s így igazi példányképül áll és világít előttünk az ő immár megdicsőült alakja, szellemjobb-jával mutatva a kötelességteljesítés ama szerény ösvényére, amelyen ő haladt. Ilyen ösvény sok van, — egyik porosabb, a másik virágosabb, de mind összetalálkoznak, a nagy közös célnál. Kövessük a nemes példát s csengjenek fülünkben Gyulai szavai: «Nagynak lenni kevésnek adatott, de nemes és nagy célokért küzdeni mindnyájunknak.»¹

Szinnyei Józsefnek, Társaságunk volt tiszteleti tagjának fáradhatatlan munkássága előtt meghajtva lobogónkat, — az ő emlékének szentelt emez ünnepélyünket, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság II. rendes közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

SZÁSZ KÁROLY.

¹ Elnöki megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság XLI. közülésén. (*Gyulai, Emlékbeszéd.* II. 266. l.)

TITKÁRI JELENTÉS.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság II. rendes közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés !

Társaságunk a mult esztendőben újabb örvendetes haladást tett az anyagi megerősödés útján. Tagjaink száma 100-zal szaporodott, úgy hogy egész létszámunk december végére 1107-re emelkedett. Azóta is, ha nem is rohamosan, de állandóan tart az emelkedés, és rajta is leszünk, hogy meg ne állapodjék egyhamar. Különösen tekintélyes gyarapodást mutat alapító tagjaink névsora : a tavalyi 15-tel szemben most 22 alapító tagunk van. Újonnan beléptek : Rada István, pápai prelátus, örkanonok (Veszprém) ; Hajdu Tibor, pannonhalmi főapát ; Óvári Ferenc, orsz. gy. képviselő ; B. Hatvany Lajos, nagybirtokos ; Lichtenegger Győző, áll. főreálisk. tanár ; Riedl Frigyes, egyetemi ny. r. tanár ; B. Hornig Károly, bibornok, veszprémi r. kath. püspök. Mind nekik, mind pedig — évi segélyünk megújításáért — a Nm. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter úrnak, itt a közgyűlés színe előtt is hálás köszönetet mondok.

Felolvasó üléseink mindig szép számú közönség részvételével folytak le a mult esztendőben is. A felolvasások sorát elnökünk, Beöthy Zsolt Ő-Méltósága nyitotta meg a Zrinyiaszról tavalyi közgyűlésünkön tartott, emlékezetes előadásával. Ugyanakkor Négyesy László alelnök úr mondott Társaságunk elé feladatokat s irányelveket kitűző elnöki beszédet. Felolvasóink egyébként majdnem kivétel nélkül helybeli tagtársaink sorából kerültek ki. Ápr. 5-én Gragger Róbert és Vargha Damján (A két szomszédvár ; a Lázár-kódex) ; május 3-án Riedl Frigyes (A kuruc balladákról) ; okt. 4-én Hegedüs István és Kelecsényi János (A legrégibb magyar tárgyú hazai latin költeményről ; Komjáthy Jenő) ; s nov. 8-án Rubinyi Mózes (Mikszáth hátrahagyott kéziratairól) tartott előadást. Vidéki tagtársaink közül csak Kara Ferenc jelent meg felolvasó asztalunknál (nov. 8. Kölesey viszonya a francia irodalomhoz). Igaz, hogy rájuk nézve a terminushoz kötött felutazás nehézségekbe ütközik s áldozatokkal is jár, mi azonban sze-

retnők, ha sűrűbben üdvözölhetnők őket körünkben s a személyes megismerkedéssel is erősítenők a hozzájuk fűző kapcsolatokat.

Az irodalmi korok és tárgyak igen nagy területét és sokféleségét ölelik föl e felolvasások, a kódexirodalomtól kezdve egész Mikszáth Kálmánig. Valamennyi közül azonban, nemcsak tudós körökben, hanem a napi sajtóban is, Riedl Frigyes felolvasása keltett legnagyobb visszhangot, mely még mostanig sem ült el egészen. Szinte szünet nélkül foly azóta is a vita egynéhány kuruc ballada hitelessége körül. Választmányunk is küldött ki egy bizottságot a kérdés alapos megvizsgálására, s jelentésüket annak idején folyóiratunk is közzé fogja tenni. Azonban épen ebből az alkalomból tűnik fel tudományos munkásságunknak egy nevezetes hiánya. A gyűjtésnek és közzétévésnek az a lelkes munkája, amelyet Thaly Kálmán egy kiválasztott korszakra szorítkozva oly nagy arányokban kezdett, sokáig mintha végkép megszűnt volna, s most is csak igen csekély mértékben folytatódni. XVI—XVII. századi költeményeket tartalmazó nagyszámú énekeskönyveink féltve őrzött kéziratok kódexekben hevernek s alig ismeri őket valaki. Ezeket válogatás nélkül ki kellene adni, mert nemcsak irodalmunk, hanem népköltészetünk történetét is rendkívül érdeklik, különösen pedig népköltészetünknek a korábbi műköltésből való részesezésére vetnének élénkebb világot. Ezek teljes ismerete nélkül nemcsak hogy irodalomtörténetünk csonka és hézagos, de magát a Riedl Frigyes-től felvetett kérdést is aligha lehet megnyugtatóan tisztázni. A Vásárhelyi s több más daloskönyv kitűnő kiadását még vagy harminc hasonló kiadványnak kellene követnie, hogy XVI., de főleg XVII. századi költészetünk képe megközelítő teljességben álljon szemünk előtt.

Folyóiratunkat 1300 példányban nyomatjuk s ha egyelőre marad is némi felesleg, az újabb belépések s visszamenőleges megrendelések azt igen hamar fel fogják emésztetni. Nagyobb cikkeket, sajnos, még most sem tudunk közölni, de annál hasznosabbak igyekszünk lenni a szaktudomány javára abban a nemben, melyet a rendelkezésünkre álló terjedelem nemcsak hogy megszab, de teljes elevenséggel és mozgékonyssággal lehetővé is tesz: az ismertetések, bírálatok, folyóirat-szemlék terén. 84 munkatársa volt tavalyi évfolyamunknak: vagyis tagjaink összes számának mintegy 11—12%-je vett részt a folyóirat ellátásában. Adtunk 39 nagyobb bírálatot, 58 kisebb ismertetést, s ezenfelül 81 magyar nyelvű, 26 idegennyelvű, összesen 107 folyóirat és hirtap minket érdeklő tartalmáról tájékoztattuk olvasóinkat állandóan. E számok szolgáljanak mértékül az anyag nagyságához, melyet folyóiratunk mindnyájunk részére könnyű szerrel hozzáférhetővé tett.

Irodalomtörténetünk nagy ünnepet ült az elmúlt esztendőben. Tavaly volt B. Eötvös József születésének századik évfordulója. Dec.

6-iki ülésünket mi is az ő emlékének szenteltük. Négyesy László ünnepi emelkedettségű emlékbeszédben idézte fel a nagy «ethikus és gyakorlati filozófusnak» és költőnek nemes emlékét s Husztiné Révhegyi Rózsi fejtegette Eötvös esztétikai elveit. Amit ők, s amit nemcsak az országos ünnepek szónokai és előadói, hanem Eötvös mindenkori komoly méltatói legfőbb jellemvonásként határozhattak meg e rendkívüli férfiú egyéniségében: az erkölcsi nagyság, nemcsak őt, hanem irodalmunknak azt az egész nagy korát is a legtisztább fénnel jellemzi, melynek előkészítői s megérlelői között Eötvös csak egyike a legnagyobbaknak. Egymást fogják most érni az ünnepi évfordulók, a költői és államférfiúi lángelmék ünnepei, melyek egyúttal az erkölcsi rendkívüliség, az emberi nagyság ünnepei is. Mintha feltámadni készülne az elmúlt bő esztendő, hogy újból ölünkbe hullassák gyümölcseiket. Vajha méltók tudnánk lenni hozzájuk s igaz értéke szerint tudnók becsülni azt a műveltségi kincset, melyet reánk hagytak. Irodalmunk mult századi fejlődése oly gazdag és rohamos volt, hogy szinte rá sem értünk kellőképen magunkévá tenni, s vérünkbe föl szívni annak minden áldását. Nálunk a század legelejétől kezdve egészen 1867-ig, tehát az irodalmi haladásnak három egész nagy korszakán át, hiányzott a feldolgozó megállapodás nyugalma, mely más régibb műveltségű nemzeteknél a fejlődés minden hatalmas új lépésére bekövetkezik. Az egykorú nemzedékek egésze aligha bírta követni a lángelmék azon nagyszerű versenyfutását, mely örök büszkesége marad mult századi történetünknek. Nekünk mindent el kell követnünk, hogy pótoljuk, amit annak idején megtagadott irodalmunk közönségétől az idők gyorsasága. A fát kell utánoznunk, mely hirtelen magasra suhanván, most gyökereit igyekszik mind mélyebbre eresztetni, hogy megállhasson s el tudja bírni tulajdon terhét. Nem szabad megállanunk a haladás útján, de a gyökérverés is ép oly létszükségletünk. Minden lehető módon arra kell iparkodnunk, hogy kiirthatatlanul meggyökereztessek az egész magyarságban azt a szellemi gazdagságot, melyet műveltségünk gyors növésű fája a mult század folyamán oly pazar termékenységgel ontott. S ha a közelgő évek százados ünnepeit erre a célra használjuk fel: akkor méltón ünnepelünk. Társaságunk igyekezni fog, hogy tehetsége szerint részt vegyen ebben a munkában.

Az emlékezet szava, tisztelt közgyűlés, egyébként is helyén van e mai alkalommal. Veszteségek érték Társaságunkat a mult év folyamán. Meghalt Teleky József aradi főreáliskolai tanár tagtársunk, meghalt egyik legelső alapító tagunk: özv. Tisza Kálmánné is, és meghalt Társaságunk dísz, tiszteleti tagunk, id. Szinnyei József. Emléküket kegyelettel fogjuk megőrizni. De mult évi október 4-iki

választmányi ülésünk határozata folytán mai, II. rendes közgyűlésünket id. Szinnyei József emlékének szenteljük, s nincs tagja Társaságunknak, ki egész szívvel ne osztoznék a kegyelet azon meleg érzésében, mely választmányunkat e határozat meghozatalára bírta. Id. Szinnyei József tiszteleti taggá választása volt Társaságunk életének első hivatalos megnyilatkozása s büszkék vagyunk rá, hogy történetünk legelső lapja e tiszteletadás följegyzésével kezdődik. Aki oly sokat mentett meg a feledékenységtől, feledhetetlenné vált immár maga is. Schol sem méltányolhatják teljesebben az ő nagy munkáját, mint itt e Társaságban, melynek tagjai mindennapi tevékenységükben állandóan érzik jótékony segítségét. Az ő élete eredménye: az emlékező kegyeletnek egy hatalmas monumentuma, s aki azt felsemelte, mindenkor méltó tárgya lesz maga is ugyanazon nemes kegyeletnek.

Kérem jelentésem szíves tudomásulvételét.

HORVÁTH JÁNOS.

IDŐSB SZINNYEI JÓZSEF EMLÉKEZETE.

I. Életrajzi adatok. — Született Komáromban, 1830 március 18-án, jómódú polgárcsaládból. Atyja: Ferber Alajos; anyja: Hikker Juliánna. Öt éves korában atyját, hat éves korában anyját is elvesztette. Egyik nagynénje nevelte. A gimnázium I. osztályát Komáromban végezte, a II. és III. osztályt Nyitrán, a IV—VI. osztályt Komáromban. (1839—1845.) A filozófiai tanfolyam I. évét Pesten hallgatta, II. évét Győrben, s ugyanitt végezte a jogi tanfolyam I. évét. (1845—1848.) Családi nevét 1848 július 29-én változtatta Szinnyeire. Ugyanezen év őszén beállt közhonvédeknek a 37. honvédszászlóaljhoz, részt vett Komárom védelmében, őrmester lett, majd hadnagy, végül főhadnagy. 1849 októberétől 1853 augusztusáig sógora, Beöthy Zsigmond ügyvéd irodájában dolgozott. 1853 augusztus 28-án megnősült s nejével, Ganes Klementinával a pozsonymegyei Gancsházára költözött. 1854-ben Pozsonyban telepedett meg. 1855-től 1864-ig Samarjay Károly ügyvédi irodájában dolgozott. 1864 nyarán hivatalt vállalt a pozsonyi Hungária biztosító banknál s mikor ez megbukott, a pesti Nemzeti biztosító társaság tisztviselője lett. 1869 május 1-én Pestre költözött. A Nemzeti biztosító társaság bukása után, 1872 december 23-án kinevezték másod-könyvtártisztnek a budapesti egyetemi könyvtárhoz. 1875-ben első könyvtárőr lett. 1888-ban őri minőségben átment a Magyar Nemzeti Múzeum hirlapkönyvtárához. 1897-ben királyi tanácsos. 1899-ben akadémiai levelező tag. 1901-ben múzeumi könyvtári igazgatóőr. 1908-ban a Petőfi-Társaság tiszteleti tagja. 1910-ben múzeumi könyvtári osztályigazgató. 1911-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagja. 1913 augusztus 9-én halt meg Budapesten. (Életrajzi adatait s az idevonatkozó források címeinek egybeállítását I. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Budapest, 1909. 961—968. l.)

II. Munkáinak címjegyzéke. — Fordításai, naplójegyzetei, történeti, irodalomtörténeti és könyvészeti vonatkozású dolgozatai, melyekből számos különnyomat készült, a következő hirlapokban, folyóiratokban és irodalmi vállalatokban jelentek meg: Budapesti Visszhang (1862: fordítás franciából és angolból), Hölgyfutár (1853—1854: fordítás franciából és angolból), Vasárnapi Ujság (1862—1894: hirlaptörténeti és hirlapkönyvészeti közlések s néhány művelődéstörténeti cikk); továbbá, az 1870-es évektől kezdve: A Hon, Reform, Nemzet, Pesti Napló, Budapesti Hirlap, Komárom, Komáromi Lapok, Magyar Polgár, Magyarország És A Nagy-

világ, Fővárosi Lapok, Magyar Szalon, Szerda, Urambátyám, Történeti Lapok, Történelmi Tár, Hazánk, Figyelő, Természettudományi Közlöny, Egyetemes Philologiai Közlöny, Századok, Magyar Könyvszemle, A Magyar Nemzeti Múzeum Multja És Jelené, Beöthy Képes Irodalomtörténete, Budapesti Hirlapírók Almanachja, Pallas Nagy Lexikona (A cikkek közelebbi megjelölése a Magyar Írók id. lapjain, továbbá az Akadémiai Almanach és a Magyar Könyvszemle köteteiben.) — Önállóan megjelent munkái közül nevezetesebbek: 1. Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertoriuma. Első osztály. Történelem és segédtudományai. I. köt. Budapest, 1874. II. köt. Budapest, 1885. Második osztály. Természettudomány és matematika. I. köt. Budapest, 1876. (Kiadta a M. Tud. Akadémia.) — 2. Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472—1875. Budapest, 1878. (Kiadta a Természettudományi Társaság.) — 3. Az első magyar bibliographus. Budapest, 1901. (Kiadta a M. T. Akadémia.) — 4. Magyar írók élete és munkái. I—XIV. köt. Budapest, 1890—1914. (A M. T. Akadémia támogatásával.) — Ezenkívül számos különlenyomat. (Mindezekről pontos egybeállítás található Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Budapest, 1909. 964—968. l., mely 1909 május 27-ig felöleli az összes ide vonatkozó adatokat. E kimutatáshoz pótlások a Magyar Könyvszemle 1910—1913. évf.-ban, a múzeumi tisztviselők munkásságáról szóló jelentésekben.)

III. Az életére és munkáira vonatkozó irodalom. — Jegyzéke megtalálható az imént id. helyen. (Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Budapest, 1909. 967—968. l.) — Ehhez pótlandók a következő nekrológok: Benedek Marcell: Idősb Szinnyei József. (Irodalomtörténet. 1913. évf. 8. sz.) — cs.: Id. Szinnyei József. (Egy. Phil. Közlöny. 1913. évf. 8. sz.) — d'Isoz Kálmán: Id. Szinnyei József. (Vasárnapi Ujság. 1913. évf. 33. sz.) — Gulyás Pál: Id. Szinnyei József. (Magyar Könyvszemle. 1913. évf. 3. sz.) — Hegedűs István: Beszéd id. Szinnyei József ravatalánál 1913 augusztus 11-én. (Akadémiai Értesítő. 1913. évf. 8—9. sz.) — Kéki Lajos: Id. Szinnyei József. (Budapesti Szemle. 1913. évf. 9. sz.) — Lukinich Imre: Id. Szinnyei József. (Történeti Szemle. 1913. évf. 4. sz.) — Schöpflin Aladár: Szinnyei bácsi halálára. (Nyugat. 1913. évf. 16. sz.) — Sikabonyi Antal: Idősb Szinnyei József. (Magyar Figyelő. 1913. évf. 18. sz.) — Vértessy Jenő: Id. Szinnyei József. (Századok. 1913. évf. 7. sz.) — Szinnyei bácsi. (Élet. 1913. évf. 33. sz.)

IV. Gyászjelentése. — „Szinnyei József egyetemi tanár és neje, szül. Rosentahl Hilma, gyermekeikkel Szinnyei József dr.-ral és Szinnyei Margittal; Szinnyei Ferenc áll. felső-ipariskolai tanár és neje, szül. Pap Gizella; néhai Szinnyei Ottmár leánya, Száváné Szinnyei Berta gyermekeivel, Ilnával és Tiborral a maguk és a rokonság nevében mélyen megsomorodva jelentik, hogy szeretett atyjuk, illetőleg apósuk, öregatyjuk, dédatyjuk legidősb Szinnyei József kir. tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, nyugalmazott 1848—49-iki honvédfőhadnagy, az 1848—49-iki honvédegyletek igazgató-választmányi tagja, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja,

a Petőfi-Társaság, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a komáromi Jókai-Egyesület tiszt. tagja, a Magyar Történelmi Társulat alapító és választmányi tagja, a Kisfaludy-Társaság alapító tagja, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányi tagja, a Komárom-vármegyei és városi Múzeum-Egyesület tiszt. tagja, Komárom sz. kir. város díszpolgára munkás életének 84-ik évében, folyó hó 9-én elhunyt. A megboldogultnak hült tetemei folyó hó 11-én délután 4 órakor fognak a kerepesi-út melletti temető halottasházában a róm. kath. egyház szertartásai szerint beszenteltetni és ugyanazon temetőben örök nyugalomra tétetni. Az engesztelő szent miseáldozat az elhunyt lelki üdvéért folyó hó 12-én délelőtt kilenc órakor fog a józsefvárosi plébániatemplomban az Egek Urának bemutattni. Budapest, 1913. évi augusztus hó 9-én.»

Életének 43-ik esztendejében járt már idős Szinnyei József, mikor a sors véletlen kedvezése valóra váltotta ifjúsága legszebb álmát: 1872 december 23-án helyet kapott egy fővárosi könyvtár dolgozótermében. Az állás nélkül szorongó banktisztviselőt Toldy Ferenc kinevezette a budapesti egyetemi könyvtár másodkönyvtár-tisztjévé.

Komárom és Pozsony volt Szinnyei életének eddigi két főállomása. Komáromban született, ott végezte iskolái java részét és ott állt be honvédek 1848-ban. Komáromban a szabadságharc bukása után még évekig dolgozott egyik rokonának ügyvédi irodájában s csak mikor megnősült, akkor szakadt el szülővárosától. Pozsonyba költözve, tíz évig volt segéd egy jónevű fiskális irodájában, míg végre sikerült bejutnia egy ottani pénzügyintézetbe hivatalnoknak. De a pénzügyintézet megbukott, — és tönkrement az a másik biztosító-intézet is, melynek szolgálatában, 1869 tavaszán, Pozsonyból Pestre költözött. Képzeltetni, mekkora volt a bizonytalan helyzetben vergődő könyvbuvár öröme, mikor megkapta kinevezését a budapesti egyetemi könyvtárhoz.

Mindeztől kezdve, tehát az 1870-es évek elejétől, kevés dolgozata jelent meg nyomtatásban. A Budapesti Visszhang és a Hölgyfutár közölt tőle néhány jelentéktelen novella-fordítást, a Vasárnapi Ujság pedig egy-két eredeti cikkének adott helyet. A Vasárnapi Ujságban jelent meg 1862-ben első eredeti dolgozata, melyben a XVIII. századi hazai hírlapirodalom fejlődését ismertette s ezt követte ugyanott a XIX. század magyar hírlapirodalmának ismertetése. A Vasárnapi Ujságba később is szívesen dolgozott s 1870-től kezdve huszonnégy éven át itt közölte a magyar hírlapirodalom évi kimutatását, mely ma is nélkülözhetetlen kalauzolója a magyar időszakos sajtó fejlődését kutató irodalomtörténetíróknak.

Szinnyei igazi munkaereje akkor lett szembetűnővé, mikor 1872-ben elfoglalta egyetemi könyvtártiszt állását. Nyugalmas hivatala

rendkívül kedvezően hatott munkakedvére. Ekkor fogamzott meg lelkében egy országos hirlapkönyvtár felállításának eszméje s e nagyjelentőségű eszme megvalósítása érdekében lankadatlan buzgalommal fáradozott. Szenvedélyes hirlapkutató lett, de szorgalmas nyomozásai közben nem szorítkozott pusztán az országban szerteszét lappangó időszakos sajtótermékek összegyűjtésére s nem elégedett meg a hazai hirlapirodalom történetének nyomozásával, hanem ismételten a nyilvánosság elé lépett a központi hirlapkönyvtár alapításának tervével is. 1884-ben megérte kedves eszméje megtestesülését. Megválva az Egyetemi Könyvtár kötelékéből, ő lett legfőbb rendezője és gondozója a Magyar Nemzeti Múzeum hirlapkönyvtárának s itt is maradt, negyedszázadon keresztül, egészen haláláig.

Hirlapkutatásaival összefüggésben láttak napvilágot becses könyvészeti munkái. Jól tudta, hogy az irodalomtörténet alapja a bibliografia. Az irodalom történetét nagyon bajos megírni teljes könyvészet nélkül s hogy kritikai irodalomtörténetet adhassunk, előbb el kell készíteni az illető irodalom teljes leltárát. A könyvészet meg kell, hogy előzze az irodalomtörténetírást, mint ahogy a históriai adatgyűjtés is megelőzi a pragmatikus történetet. Mint egyetemi könyvtártiszt a M. T. Akadémia költségén 1874-ben bocsátotta ki a *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertoriumá*-nak I. kötetét, melyben a történelmi vonatkozású folyóiratcikkek címjegyzékét adta s utóbb ugyanilyen feldolgozásban tette közzé a hirlapi cikkek gyűjteményét, valamint a természettudományi és matematikai értekezések repertoriumát. E kötetek nélkül régi folyóirat- és hirlapirodalmunk holt anyag lenne, papírrétegek és betűmilliók használhatatlan tömege. Szinnyei három repertóriumos kötete 84720 címet foglalt magában. Ezenkívül a többi tudományszakra is összegyűjtött körülbelül 100,000 cédulát, de a tervbe vett többi kötetet nem nyomathatta ki, mert a M. T. Akadémia sokallta a költséget s így a vállalat folytatása abban maradt.

Szorosan csatlakozik a repertoriumokhoz *Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472—1875* című kötete, melynek kidolgozásában fia, dr. Szinnyei József volt a munkatársa. E kötet megjelenését a Természettudományi Társulat áldozatkészsége tette lehetővé. A Természettudományi Társulat, hogy előkészítse a magyar természettudományi és matematikai irodalom történetének megírását, 1876-ban Toldy Ferenc emlékére százaranyas pályadíjat tűzött ki egy olyan bibliografiai mű benyújtására, melyben 1875 végéig lehető teljességgel egybe legyen állítva e tudományágak hazai könyvészete. A két szerző megnyerte a jutalmat, méltán, mert a kérdést helyesen oldották meg. Munkájuk teljessége érdekében rendkívül

széleskörű kutatásokat végeztek. Egész sereg nagy könyvtárát és számos katalogust kutattak át, feldolgozták a szakfolyóiratokat, felhasználták az összes addig megjelent szakkönyvészeteket s élő íróktól levél útján kértek adatokat. Ilyen nagy előmunkálatok után sikerült nekik 4978 írói nevet felsorolni és 8912 könyvcímet egybegyűjteni. A feldolgozás könyvészeti szempontból mintaszerű. Megtalálhatjuk a kötetben a természettan, vegytan, természetrajz, földtan, orvostudományok, gyógyszerészet, gazdaságtan, vadászat, halászat, bányászat, matematika, geometria, asztronómia, műszaki és hadi tudományok négy századra terjedő bibliografiáját. A nagy anyaggyűjtemény feldolgozása az írók betűrendjében történt. Ennek alapján azután már könnyű volt elkészíteni az egyes tudományágaknak — mondjuk, például az orvostudománynak vagy a vegytannak — szakcsoportokba osztott könyvészetét.

Szinnyei tevékenysége nem merült ki nagyarányú hirlapkutató és könyvészeti munkásságában. Jutott ideje arra is, hogy számos történeti és irodalomtörténeti vonatkozású cikket helyezzen el az egykorú ujságokban és folyóiratokban. Apróbb írásműveinek adalékszerű jellegük van és sűrű egymásutánban közölt naplójegyzetei is inkább csak történeti nyers anyagot nyújtanak. Az *első magyar bibliographus*-ról, Sándor Istvánról írt értekezése azonban mind tárgyi fontosságánál, mind kidolgozásánál fogva a többi fölé emelkedik. Nem kis érdeme, hogy az úttörő magyar bibliografus pályafutását részleteiben is pontosan megvilágítja. Ez az értekezés akadémiai székfoglalója volt. Mint ő, olyan későn kevesen jutottak be az Akadémiába. Hatvankilenc éves volt, mikor beválasztották és hetvenegy éves korában foglalta el székét, mint levelező tag.

Általában jellemző életére, hogy mindenhez későn jutott. Későn jött meg számára a fővárosba való felköltözés lehetősége, későn a könyvtári tisztviselőség, a tűrhetőbb anyagi helyzet és a tudományos elismerés. Élete főmunkájának, monumentális írói lexikonának, a *Magyar írók élete és munkái*-nak sajtó alá rendezését is későn érte meg: élete alkonyán.

E nagyszabású vállalat eszméjével már 1861-ben foglalkozott. Az eszmét az adta neki, hogy Arany János születésnapját sehol sem találta följegyezve, még Toldy Ferenc műveiben sem. Kutatni kezdte az írók életadatait, szorgalommal gyűjtötte az anyagot, cédulázott szakadatlanul. Már 1877-ben folyamodványt intézett a M. T. Akadémiához, kérve a Magyar Írók kiadását. Miután elutasították, 1885-ben ismét megpróbálkozott kérésével. Ügye akkor is kedvezőtlenül dőlt el, de ő nem csüggedt s nem mondott le kedves tervéről. Kért, magyarázott, esengett, pártfogókat hajszolt föl, tekintélyes embereket nyert meg ügyének, s 1886-ban megismételte folyamodását, sőt ezúttal már minta-

ívet is csatolt kérvényéhez. Újból elutasították. Az Akadémia egyik előkelő tagja megjegyezte, hogy egy könyvkereskedőnek, Abafi-Aigner Lajosnak nevével nem lehet magyar írói lexikont kezdeni. Szinnyei tehát keresett egy elfogadhatóbb író t talált is Aachs Mihály személyében, aki XVII. századi evangélikus prédikátor volt és a vallásos irodalom terén működött. Sőt talált még többet is a betürend élére Abafi Lajos elé, így ifjabb Aachs Mihályt, Ááron Péter Pált, Ááron Tivadart, egy másik Ááron Tivadart s egyebeket. Így nyújtotta be újból, 1889-ben folyamodását. Ezúttal szerencséje volt. Az Akadémia elhatározta, hogy segíyezni fogja a vállalatot, 'de a kiadás költségeiről a szerző maga gondoskodik. «Most láttam csak — sóhaj fel egyik megemlékezésében az öreg tudós — hogy könnyebb egy 12—14 kötetből álló munkát megírni, mint kiadására vállalkozót találni.» Ingyen kínálta kéziratát, de senkinek sem kellett. Végre egyik barátja, Knoll Károly, a Hornyánszky-nyomda igazgatója, rábírta a Hornyánszky-céget a munka kinyomtatására.

1890 január 12-én jelent meg a Magyar Írók első füzete. Hatvan éves volt ekkor Szinnyei s húsz évre tervezte a nagy vállalat befejezését. A munkát ezer példányban nyomták s évenként hat füzet került ki a sajtó alól harminc ívnyi terjedelemben. Mivel egy-egy ötíves füzet nyomtatásának költsége átlag hatszáz koronába került, a szerző eleinte nagyon gazdálkodott a térrel, s például az A betű írói közé csak 527 író t vett föl, pedig 1112 íróról volt jegyzete. De a füzetek jól keltek s ennek arányában egyre kevesebb író szorult ki a lexikonból.

Szinnyei meg volt áldva azokkal a természetes előnyökkel, melyek a tudományos pályán nélkülözhetetlenek. Szervezete szinte a mérték-telen szellemi munkára volt berendezve. Mohó tanulásvágygal és vasszorgalommal dolgozott. Gyors felfogása, világos észjárása, értelmes stílusa elősegítették a kitűzött cél pontos elérésében. S bár azok közé tartozott, akiknek minden jó szót, minden bátorító készszo-ritást, minden kis anyagi és erkölcsi előnyt úgyszólván ki kellett verekedniök, végeredményben mégis kedvezett neki a sors. Valta-képen megérte műve teljes fölépítését is, s azzal a megnyugtató tudat-tal szállhatott sírba, hogy befejezett egészset adott s nem kellett cson-kán hagynia élete monumentális alkotását. Mert hogy néhány száz életrajza egyelőre kéziratban maradt s a végső ívek sajtó alá rende-zése másra hárult, ez olyan esetlegesség, mely nem foszthatja őt meg e nagyszabású mű befejezésének dicsőségétől.

Sikereinek egyik titka az volt, hogy jól ismerte tehetsége határait. Csak olyan munkára vállalkozott, melynek meg tudott felelni. Bibliog-rafus lett s neve így került tudományosságunk történetében a legérté-

kesebbek közé. Ez annál nagyobb eredmény, mert nálunk, sajnos, nem szokás megbecsülni az irodalomtörténeti segédtudományok munkásait, holott nélkülük tulajdonképen nem is képzelhető rendszeres, megbízható, komoly tudományos munka.

A Magyar Írók tizennégy kötetében Szinnyei közel harmincezer magyar író életrajzi és könyvészeti adatait gyűjtötte össze. Életrajzai kidolgozását világosság és egyöntetűség jellemzi. Minden életrajzában közli az illető író életadatait, felsorolja folyóiratbeli és hirlapi cikkeit, időrendben összeállítja önállóan megjelent munkáinak címjegyzékét, végül beszámol forrásairól. Mindezeket a lehető biográfiai és bibliográfiai pontossággal. Ahol kevés a forrása vagy ahol jelentéktelen íróval van dolga, ott az életadatok során csak a legszükségesebbeket adja; de ha bő forrásai vannak, vagy ha nevesebb íróról van szó, az életrajzi részt is lehetőleg terjedelmesen dolgozza ki. Életrajzai és könyvcímei igen gyakran valóban első kézből vett s mások előtt ismeretlen vagy nehezen hozzáférhető adatokon alapulnak: önéletrajzok, gyászjelentések, bölcsészeti jegyzőkönyvek, múzeumi eldugott könyvpéldányok. Máshol névkönyvekből, sematizmusokból, hirlapokból és folyóiratokból szedi ki adatait. Elődeinek írói lexikonait és könyvészeti munkáit — Czvittinger Dávidtól kezdve a legújabbakig — egész terjedelmükben kiaknázza. Nagyobb íróknál a legjobb és legbővebb életrajzokat kivonatolja. Munkája értékét rendkívül emeli, hogy forrásairól mindenütt beszámol s ezzel igen megkönnyíti a további eligazodást és ellenőrzést.

Hogy ilyen nagyarányú munkában hiányok és tévedések is vannak — hogy például egy író kétszer is előfordul két különböző név alatt s hogy egyes évszámok és könyvcímek hibásak — ez természetes. Csodálatos, mennyire kifogásolja egyik-másik tudósunk Szinnyei tárgyi tévedéseit s jellemző, hogy milyen rideg bírálatok láttak napvilágot annak idején a Magyar Írók régebbi köteteiről. Talán nem is annyira az emberi irigységnek és tudományos nagyképűségnek kell tulajdonítani ezeket a hiba-horgászásokat, mint inkább a kritikus tapasztalatlanságnak. A legsikerültebb életrajzban is — olyan munkában, melyen a szerző hosszú ideig dolgozott — találhatni hibákat; nem is szólva arról, hogy ugyanazon szerző több munkájából — legyen bár e szerző a filológiai akribia mestere — a tévedések egész sorát lehet összegyűjteni. De itt nem tíz életrajzról van szó, nem is százról, nem is ezerről, hanem harmincezerről. Csakis a tapasztalatlan kritikus, a könyvtár polcain soha túl nem pillantó, szűk látókörű tudós ütközhetik meg azokon a tévedéseken, melyek nélkül egy ilyen hatalmas alkotás el sem képzelhető. Tévedéseket böngészgetni e kötetekből, tollhibákat írni ki, és sajtóhibákat vetni a szerző szemére, s ezzel

a tömeg előtt mintegy lenyomni megbízhatósága színvonalát: legalább is méltánytalanság. A tömeg lélektana nagyjából mindenütt egyforma, akár egyszerű emberekből, akár műveltebbekből álljon. Valaki kiadja a jelszót, s a közvélemény meghódol a hangadónak. Akik ismerik az irodalmi és tudományos élet szövevényeit, jól tudják, hogyan lehet akarva és akaratlanul, elemezhetetlen ellenszenvből vagy az ítélőképesség megcsuszamlásából tönkretenni munkákat és embereket. Ha apró értekezés forog kérdésben, a szerző könnyen kiheverheti az igazságtalan elbánást, de ha ilyen nagy munkáról van szó, melynek megírása egy egész életbe került, a kicsinylés és kicsinyesség fölötté kártékony lehet.

S kivel szemben hangzott fel s hangzik fel itt-ott még ma is ez a tapasztalatlan kéregkritika? Nem tudom megállni, hogy ne idézzem azokat a költői röptű sorokat, melyek az agg tudós ravatalánál hangzottak el. «Midőn Odysseus az alvilágba leszállott, áldozott a földalatti isteneknek. Az áldozati vért gödrökbe ereszté. Tömérdek árny szállt föl az alvilágból. Mind akart inni a vérből, hogy újra életre keljen, hogy erőt merítsen arra, hogy elsírja élete történetét. Az öreg Szinnyi a mult mélységébe szállott alá. Névtelen árnyak röpködtek körül, mintha életet kérnének vagy erőt, hogy elsírják azt, amit adtak lelkük javából a szeretett hazának, amit áldoztak e nemzet szellemének. Odysseus karddal riasztgatá el az árnyakat. Szinnyi szent buzgalommal igyekezett őket az emlékezetben föltámasztani. Minden igyekezete oda irányult, hogy el ne vesszen egy név, mely ért valamit, el ne vesszen egy munka, melyet ők végeztek... Aki a Magyar Írók Élete És Munkái-nak 14 kötetre tervezett nagy munkájába betekint, lehetetlen, hogy a szorgalomnak e hősies önfeláldozását meg ne becsülje. Az a szerény hang, mely megnyilatkozik e nagy vállalat 1891-ben kiadott első kötetének előszavában, egy bámulatos nagy munkaerő egész életfeladatát oly egyszerűen, oly minden dicsekvés nélkül magyarázza meg, mely maga a legszebb cselekedet.»

De: emberileg hogyan volt képes ekkora munkát alkotni *egy* ember? S élénk tűnnek a XVIII. század nagy magyar történetíróinak, Bél Mátyásnak, Pray Györgynek, Katona Istvánnak és pályatársaiknak alakjai. Tudósok, akik a nap huszonnég órájából csak hat órát pihentek, s tizennyolc órán keresztül lankadatlanul dolgoztak kézírataikon. Ennek a páratlan szorgalmú tudós-iskolának volt utolsó tanítványa Szinnyi. Napról-napra, évről-évre, évtizedről-évtizedre egyforma serénységgel és azonos munkabeosztással dolgozott. Minden órájának, sőt minden félórájának megvolt a maga teendője. Reggel fél hétkor már íróasztalánál ült és este tíz óráig jegyzett vagy olvasott. Minden délelőtt és

minden délután megírt bizonyos számú ívdalt. Munkaközben kétórán-kint némi pihenőt tartott, napjában több ízben megkerülte a Múzeum épületét, délutánonkint rövid időre ellátogatott egy közeli kávéházba, hogy azután ismét kedves könyvei és jegyzetei közé siessen. Csakis ilyen pontos munkabeosztással s ilyen gépies életrenddel sikerült megvalósítania tudományos terveit. Csakis így érthető meg munkásságának terjedelme. Meg kell gondolnunk, hogy nemcsak a Magyar Írók tizennégy kötetét készítette el, hanem — hivatalos teendőinek pontos elvégzése mellett — számos más, kisebb-nagyobb munkát írt, hatalmas repertoriumokat rendezett sajtó alá, sőt folyóiratainkban hosszú ideig ő volt egyedüli bibliografiai összegezõje a történeti és irodalomtörténeti tudományok haladásának. Nyomtatásban megjelent munkáin kívül olyan tömeg kéziratot hagyott hátra, mely már mennyiségével is csodálatra készlet. Múzeumi lakásában ládászámra álltak kéziratjai. 1910-ben, mikor születésének nyolcvanadik évfordulóját ünnepelte, naplója hatvankét kötetet töltött meg és sajátkezű másolatában, kronologikusan elrendezett leveleinek száma tizezerhatszáz-harminckilenc volt. Lemásolta tízezernél több levelét s féltő gonddal õrizte a tizezret meghaladó választ. Tíz kötetben gyűjtötte össze Komárom történetére vonatkozó följegyzéseit és ötven kötetben egyéb jegyzeteit. Ugyanekkor már ezerkétszáz nyomtatott ív jelent meg a neve alatt, még pedig sűrű szedésű, apróbetűs, lexikális ív. «Azt hiszem — mondogatta — ilyesmi sehol a világon nem fordult elő».

Igy élt, így dolgozott a legnagyobb magyar bibliografus. Élete önfeláldozás volt, igazi heroikus élet, a legnemesebb értelemben vett hõsi pályafutás. Künn zúgott a tömegek árja, ezer öröm ígéretésével küldte üzeneteit az élet, s a tudomány szolgája, az igénytelen tudós beérte könyvei társaságával. Elsárgult nyomtatványok porával gyötörte magát, mikor a nagy természet kitérta minden szépségét. Néha kipillantott a múzeumi kert fái közé, ahol vidám gyermekcseregek kergetőztek a tavaszi napsugárban, azután ismét beletemetkezett jegyzetei halmazába. Milyen élet, milyen eszményiség, milyen mártírság! És milyen tetterő! Minő nagy cél és mekkora önfeláldozás! Megfosztva az emberi élet annyi gyönyörétől, elrejtözve egy könyvtárszoba komor falai mögé — bizonyára nem sokan élnek így, mint ez a maga életét őrõ nemes öreg. Élni, hogy ne éljünk, dolgozni pusztán azért, hogy másoknak használhassunk s a feledékeny utódokat a feledett írók ezreinek megbecsülésére oktassuk! Mily szép, de milyen ritka példa. És bizonyára neki volt igaza és helyesen cselekedett volna még akkor is, ha kevesebb maradádot adott volna. Hiszen «az idő, melyet Isten számunkra enged, olyan, mint valami drága szövet, melyet mindegyikünk a maga módja szerint hímez ki».

Szinnyei József emléke még elevenen él köztünk. Százan és százan vagyunk, akik ma is ott látjuk őt a Nemzeti Múzeum hirlap-osztályában, amint céduláit rendezgeti, adatait gyarapítja, könyvcímeit helyesbíti. A Múzeum kopott lépcsőin is mintha minduntalan fel-felbukkanna alakja. Sokára lesz, míg alakja egészen ködbe vész. De eljön ez az idő is, mikor a boldog öreg ifjabb kortársai szintén nyugalomra térnek. És a kortársak elköltözésével elmosódnak a nagy bibliografus emberi vonásai és egyre jobban előtűnnek főművének, a Magyar Íróknak rejtett értékei. S az utódok bámulva állnak meg majd a gigászi méretű munka előtt s irigyelni és dicsőíteni fogják a hajdankort, mely ilyen halhatatlan szorgalmú embernek és ilyen mérhetetlen arányú munkának tudott életet adni.

PINTÉR JENŐ.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Balassi két verséhez.

A Szilády-féle Balassi-kiadás XXV. darabja Gajári Lajos kifejezése szerint a Balassi-magyarázók «érisalmája».¹ A zavart főleg az utolsó versszak okozza:

Az ki most ezeket öszveszedegette
Szeretője után kesereg szívébe':
Kit más *szűz* kezére
— Mint tudatlan ember — ok nélkül ereszte.

Károlyi Árpád e költeményt a Losonczi Annához írt dalok utolsójának tartja (Századok 1882.), Kardos Albert szerint «... Losonczi Anna nem volt, *nem lehetett az a szűz*, akit a költő más kezére, mint tudatlan ember ok nélkül ereszte», hanem Losonczi Anna lánya: Anna Mária (Századok 1884.). Gajári Lajos elfogadja Kardos nézetét, míg Illési János, az Anna-vita eldöntője csak annyit mond, hogy a XXV. egyike azon költeményeknek, melyeknek versfejeibe Balassi belefoglalta Losonczi Anna nevét.

Mind e magyarázók Kardost kivéve egyszerűen átsiklottak a legnagyobb nehézségen: a *szűz* szó magyarázatán. Hogy lehet az, hogy Balassi «más *szűz* kezére ereszti» Losonczi Annát? Kardos úgy segített e nehézségen, hogy egyszerűen megváltoztatta az eredeti szöveg értelmét és a *szűz* szót a *szeretőre* (Losonczi Annára) vonatkoztatta, anélkül, hogy erre figyelmeztetne. Széchy Károly Balassi kiadásában (9. o.) már a másoló vagy a szöveg-közlő hibás olvasásáról beszél, mert szerinte «a *szűz* szónak itt helye és értelme nincs. Nyilván más *hűv*, azaz más szerelmes kezére kellene állnia. A sor ekkép igazítandó meg.»

Tényleg, ha Balassinak tulajdonítjuk a költeményt, s a Szilády-féle szöveget elfogadjuk, azt kellene feltennünk, hogy Balassi a «*szűz*» szót, amelyet közvetkeztesen «*leány*» helyett használ (a «*leány*» szó ismeretlen Balassi szótárában) itt «*legény*», sőt «*szerető*» értelmében alkalmazza, ami nyelvtörténetileg is lehetetlen.

Ennyiben tehát egyetérthetünk Széchy Károllyal. Hanem a szövegjavítás önkényes mindaddig, míg más, természetes magyarázatot is lelhe-

¹ Egy. Phil. K. 1886, 295.

tünk. Széchy szövegolvasása nem is szüntet meg minden nehézséget. Ő ugyanis kénytelen feltenni, hogy Balassi a költeményben Losonczi Anna házasságára céloz (1567), melynek idejében Balassi még csak 16 éves volt. De minthogy Széchy se tartotta lehetségesnek, hogy Balassi ilyen fiatalon írta volna a XXV. költeményt, feltette, hogy Balassi «csak később, szerelme új fellobogásakor, bánkodik szerencsájének elszalasztása, Anna elvesztése miatt.» És mintegy érezve e magyarázat nehézkosságát, hozzáteszi, hogy *«legalább* kesergő énekének e befejező két sorát másképp értelmezni nem lehet. Anna 1567-ben férjhez mehet anélkül, hogy akár magában, akár a növedékeny ifjában mélyebb csalódás ébredhetett volna».

Aki azonban a XXV. költeményt végigolvassa, meggyőződhet arról, hogy itt kései visszaemlékezésről szó sem eshet. Mindjárt az első versszak egészen közeli eseményre utal:

Lelkemet szállotta meg nagy keserűség,
Csak nagy bánat lészen életemben már vég:
Oh én szívem mint ég!
Hogy szerelem miatt örök kínba esék.

És jelen idővel folytatja:

Oly nehéz lelkemnek attul elválása,
Ki szerelmét hozzám igazán mutatta stb.

S alább is:

Mire *hadsz* el engem
Ha nálad nélkül is elfogy én életem?
... Azért én kegyetlenségemnek jutalmát,
Most veszem háládatlanságomnak hasznát:
Fejem árvaságát
Múltán *vallom* immár gyámoltalanságát.

Ha tehát a költeményt Balassinak akarjuk tulajdonítani, egyrészt a Radvánszky-kódex szövegén kell önkényesen változtatnunk, másrészt még e változtatás árán se tudjuk összeegyeztetni Balassi életének adataival.

De ha nem Balassi a költemény szerzője, ki lehet más mint az, akinek neve a versfőkébe van foglalva: *maga Losonczi Anna? Losonczi Anna más szűz, azaz más leány, más nő kezére eresztette szeretőjét.* Ez a magyarázat minden akadályt elhárít: a szűz szó okozta kétségek, a keltezés ideje körül támadt nehézségek mind eltűnnek és ha ilyen feltevés-sel próbáljuk elolvasni a költeményt, a helyzet rögtön valóságosabbá lesz:

Igazán tertínt ez is múltán én rajtam
Mert ok nekül magam búcsút neki adtam
Szegényt háborgattam
Hozzám nagy szerelmét semminek tartottam.

Azért én kegyetlenségemnek jutalmát
Most veszem háládatlanságomnak hasznát:
Fejem árvaságát
Múltán *vallom* immár gyámoltalanságát.

Nem volt kettős szíve, ki miatt énnekem
 Kellett volna félnem vagy idegenednem :
Tudom mit írt nekem
Erős esküvéssel mint bizlalt meg engem.

Hihető-e, hogy Balassi adott ok nélkül búcsút Losonczi Annának, hogy Balassi hivatkozzék arra, amit Anna írt neki: erős esküjére, holott tudjuk, hogy Balassi volt az, aki verseit el-elküldte imádotjtjainak? S így van ez az egész költeményben: olvassuk el először Balassi, másodszor Losonczi Anna szerzőségét feltéve, és míg az első esetben lépten-nyomon nehézségekbe ütközünk, az utóbbi feltevés minden csomót megold.¹

Bár általában a Radvánszky-kódex sorrendje a keltezésekre nézve nem lehet mérvadó, a gyűjtemény e részében mégis eléggé pontosan haladó dátumokat találunk: a XXIII. Krusith Ilonához írt udvarló versezet 1577-re, a XXIV. a költemény adatai szerint 1578. tavaszára vagy nyarára esik (rózsáról és violáról van benne szó), a XXV. a szóbanforgó költemény, a XXVI. ismeretlen keltű, a XXVII. 1578. végén kelt. Némi valószínűséggel tehát 1578 nyarára vagy őszére tehetjük a XXV. költemény keletkezésének idejét.

1578-ban írhatta Losonczi Anna e költeményt, melybe valami össze-zördülés után támadt hirtelen bánatát öntötte belé. Ok nélkül búcsút adott neki, holott nem volt kettős szíve, biznia kellett volna levélbeli erős esküjében. S most elvette méltó büntetését: Balassi más szűznek teszi a szépet, vagy legalább is Anna azt hiszi.

Tetszetős feltevés volna a XXV. költeményt a IV. visszhangjának tekinteni. E költemény akrostichona: BALASSI BALINTHE ANNA. Ebben Balassi búcsút vesz Annától:

Hiszem ha esméri idővel énbennem,
 Hogy nem csalárd szívvel személt szeretem,
 Talám megszány engem
 S nem leszen kegyetlen örökké ellenem.

Engem noha mostan előle elődze;
 Búcsúmat úgy adá mint számkivetésre,
 De talám még végre
 Jutok önécie valaha eszibe.

Mintha erre célozna a XXV. 29—32. sora:

Igazán tertínt ez is méltán én rajtam
 Mert ok nekül magam bucsút neki adtam,
 Szegényt háborgattam
 Hozzám nagy szerelmét semminek tartottam.

Vagy vessük össze

IV. 65—68.

Nem úgy mégyek el hogy lennők nálad nekül
 Mert miként hogy test nem élhet lélek nekül,

¹ Az utolsó sor »tudatlan ember«-ében ilyesformán *ember* = *homo* és nem *vir*.

Igy te szerelmedtül
Soha nem válhatom meg halálom nélkül.

XXV. 5—12.

Oly nehéz lelkemnek attul elválása,
Ki szerelmét hozzám igazán mutatta,
Mint testnek halálba
Vagy az lélektől nehéz távozása.

Szinte mint hogy a test mikor az lélektül
Fáj hogy eltávozik mint szeretőtül;
Igy árva fejemtül
A vált el ki engem szeretett hű szívbül.

Versformájuk is ugyanaz. De ha a IV. költemény nem is a XXV.-ben említett összezőrdülésre céloz, mindenesetre ilyenféle jelenetre kell gondolnunk mind a két esetben.

S ha elfogadjuk, hogy a XXV. költemény 1578-ban keletkezett, az a félreértés nem tartott soká és Losonczy Anna alaptalanul féltékenykedett. Legalább Balassi ezt erősítgeti a XXVII. költeményben, melyből kitűnik, hogy a szerelmesek közti egyetértés úgy ahogy helyre állott.

A XXV. költeményt eszerint Losonczy Anna írta s Balassival kötött viszonyának egy igen érdekes mozzanatát őrizte meg. Kitűnik az is, hogy Losonczy Anna is megénekelte néha érzelmeit s verses formában írt kedvesének, akárcsak az neki.

★

Szilády kiadásában a 162. oldalon közölt s a Celia-dalok számai alá sorolt (XIII.) költeményt, melyet Amade László versei közt találtak, Imre Lajos fejtegetése óta (Figyelő IV. 47.) Balassi Bálint versei közé számítják. Imre Lajos főérve az, hogy az akrostichon a *Balassa* nevet tartalmazza. De ha a költeményt figyelmesen elolvassuk, e feltevással ellenkező adatokat találunk. Írhatja-e egy férfi, s különösen a mindenkinek udvarló Balassi Bálint a következő versszakot?

Akkor mint *esküdtél*, én tudom s te tudod,
Miként *késértgetél*, tudom, nem tagadod:
Igy fizeted bérem?
Ez bizony szemérem!¹
Meg is kell vallanod.

Szívednek nem hittem — tudod — sok ideig,
De utánam jártál tovább esztendeig:
Hittel még istent is
Csalhatsz, mért nem embert is:
Meg is vér holtodig.

Szenvedj te is értem, hogyha én szenvedtem,
Verjen meg az isten méltán is éretem,

¹ Szemérem = szégyen.

Ne csalhass több szívet,
Itten érjen véget
Álnokságod értem.

Nagyon valószínű, hogy nő ír itt egy olyan férfinak, aki több mint egy évig járt utána, csábígtatta, hitegette és aztán megcsalta, ott-hagyta. A költeményt tehát nem egy Balassa írta, hanem egy Balassához írták. Nem lehetetlen, hogy I. Balassi Bálint a hűtlen csábító, bár ő többnyire *i*-vel írja nevét, de az sincs kizárva, hogy más, talán valamely XVII. századi Balassához írták e mély szenvedélyből fakadó költeményt, amely Amade verseire oly nagy hatással volt, hogy lépten-nyomon találkozzunk bennük egy-egy sorával.

Balassi költeményei közül eszerint ki kell vennünk a XXV. és a Cael. XIII. számú verseket. Mindkettőt nő írta, az elsőt Losonczy Anna, a másodikat valamelyik Balassának egy hűtlenül elhagyott kedvese.

Másik tanulságunk az, hogy egyrészt óvakodjunk a Radvánszky-kódexen kívül eső verseket egykönnyen Balassinak tulajdonítani, másrészt hogy magával a Radvánszky-kódex tartalmával szemben is ajánlatos némi körültekintés.

ECKHARDT SÁNDOR.

A Zrinyiász neve.

Ki akarom egészíteni és meg akarom erősíteni e pár sorban Tolnai Vilmosnak a februári számban közölt azon véleményét, hogy a Zrinyiász-elnevezés Kazinczytól ered. Ezt a nevet ugyanis Kazinczy munkáiban már jóval 1817 előtt is megtaláljuk. Tudvalevő, hogy a Szigeti Veszedelem kiadásához Kazinczy rögtön kiszabadulása után hozzálátott, sőt 1803-ban meg is írja Kis Jánosnak, hogy a könyvet visszakapta a censortól, aki csupán három versszakot törölt. (A törölt szakok a 29., 30., 31-ik vsz., melyekben a német segítség megbízhatatlanságáról van szó.) E három versszakot közli is levelében ezen felirással: «*Q' Zrinias. Hatodik ének*» (Lev. 3: 135.) Alkalmasint ő utána él ezen elnevezéssel Csokonai is 1804-ben K.-hoz írt egyik levelében. (Lev. 3: 201.) Itt arról értesíti barátját, hogy régi célja neki is Zrinyi kiadása, egyidős az Árpád felől való gondolatával. Sőt a «Szigeti Parochiale Temploznak . . . haemisphaerica kuppoláján lévő pompás festést, melly a' *Zriniás* foglalatját adja elő» le is akarta rajzoltatni címképül a kiadás mellé.

Már nyomtatásban is olvasható a *Zriniás* elnevezés 1807-ben. Az Annalen der Lit. u. Kunst Intelligenzblatt ezidei folyamának 32—36. l. jelent meg ugyanis K.-nak Von verschiedenen Gattungen der ung. Versification c. értekezése, melyet K. magyarul küldött el a szerkesztő Rumynak, itt-ott németül is közbeszúrva az értelmet, hogy a fordító munkáját megkönnyítse. Az eredeti magyar értekezés a Lev. 4: 545—548. olvasható és utolsó bekezdésében e sorok: «Az első rendbeli versnem ugyan régen ismeretes vala már a' *Zriniás* Írója ideje előtt.»

Ez az ímént említett magyar szöveg a K.-nál szokásos simításokkal, csinosgatással nyomtatásban is megjelent az Erdélyi Múzeum II. füzeté-

ben. (1815: 122—128.) Erről a kiadásról, jobban mondva az Annalenbeli értekezés magyar nyelvű változatáról Váczy János nem tesz említést: Kazinczy Ferenc eredeti műveinek felsorolása közben az Ak. Ért. 217: 54. lapján. A Múzeumbeli szövegben a fönti idézet így hangzik: «Az első rendbeli verselés ugyan régen ismeretes vala már a' *Zrinyiász* (!) előtt.» Az eposznak ma szokásos elnevezése tehát mai alakjában is K.-tól származik és A' magyar verselésnek négy nemeiről c. értekezésében olvasható először. Véleményem szerint a Zriniás egyenesen a *Henriás*, *Hunniás* hatása alatt keletkezett, s az *Ilíász* hatására vette fel görögösebb hangzású alakját. K. szerzősége mellett bizonyít az is, hogy nála *Keményiászt* is olvashatunk, Gyöngyösi István Kemény Jánosának görögös elnevezése-képen.

Ugyancsak Kazinczytól ered a *Zrinyi-nemű vers* elnevezés is. Föntebb idézett verstani értekezését e sorokkal fejezi be: «Versificatióknak e' négy nemét a' *Zrinyi- Sylvester- Ráday- és Leoninus* nevekről lehetne és illene elneveznünk». Mit értett az enemű versek alatt, azt legrövidebben a Himfy recensiójában mondja meg: (Erd. Múz. I: 72—89. Érdekes, hogy Váczy J. ennek a recensiónak is csak német szövegű kiadását említi az id. helyen, holott e magyar bírálat hosszabb, szubjektívebb.) «*Zrinyi nemű* a' csak rímelt sor, Ráday nemű az, a'melly nemcsak rímeli a' sorokat, hanem a' syllabákat méri is, de szabadabban mint a' görög mértékű sorokban». (79. l.) Különben Döbrentei G. is tanuskodik arról, hogy ezen elnevezés K.-tól származik. Ugyancsak az Erd. Múz. I: 27. l.-ján mondja jegyzetben: «Zrinyinemű versnek jó lészen hívnunk a' megkülömböztetés végett Kazinczy Ferenc után, a' mi minden mérték nélkül írott verseinket». Batsányi, akinek példányát használom — a Múzeum-könyvtár jóvoltából — aláhúzta az utolsó szavakat, kétszer is megkérdőjelezte és a lap szélére alája veti: «igenis! a' ti verseiteket.»

SIMAI ÖDÖN.

A kuruc balladák szövegkritikájához.

Riedl Frigyes tanulmánya (Irod. tört. II. 417.) a kuruc balladákról érthető érdeklődést keltett és több részével erős ellenvéleményeket zúdított magára. Főleg a Sárospataki Református Lapok (1913. évf. 41—46. sz.) írócsoportja igyekezett meggyengíteni a tanulmány módszeres érvelését, de sikertelenül. Alább két adalékot csatolok a kuruc balladák szövegkritikájának anyagához; mindkét adat Riedl fejtegetésének eredményeit igazolja más-más oldalról.

1. A *megbődül* (Esz. megv.) ígéről azt mondja: «Feltűnő, ritka szó. Tán Thaly költői különlegessége.» Thalynak néhány más verséből is idéz Riedl: *megbődül, bődül, rábődül*. Ezek után megjegyzi, hogy Thaly versein és az Esztergom megvételén kívül «tán nem is fordul elő máshol, más költeményben». — A NySz. ismeri ezt az ígét, részben eltérő jelentéssel, 1668-ból Matkó István Bányászeszkényából. Mégis e szót, mint több mást, azt hiszem, Arany Jánostól tanulta Thaly. Arany költészete egyébként is

feltűnő hatást tett Thalyéra, mint Riedl is kimutatta. Arany: *Losonczy István* 63. versszakában :

«Érkezik sok porral a natóli basa,
Elbődül az álgyu, fájván szülő hasa.»

Meg kell figyelni, hogy a bődül ige Aranynál ágyura vonatkoztatva fordul elő és Thaly ugyanezen igét négyszeri használata közül háromszor ágyúra vonatkoztatja. Megemlítem, hogy Petőfinél is (kinek költészete szintén hatott Thalyra) előfordul a szóban levő ige :

«Egy-egy bozontos, bús tinó el-elbődül,
Jobb szeretne inni kinn a tó vizébül.»
(A puszta télen.)

2. A kuruc balladák *befejezésének módjáról* valamit. Az Ocskai Lászlóról való ének utolsó szaka :

«Ezt szörzék Ujvárbán, ezerhétszáz tízben...
Szegény magyarokat segítse az Isten.»

A Bezerédi nótájának végső szaka :

«Kél a szél, a fíkat vígan legyinti:
Kurucokat a jó Isten segíti, —
Országunkat még egyszer megépíti,
Német ebtől valahára megmenti.»

E befejezésekben az a különös, hogy a dalmok az esemény elmondása után minden átmenet nélkül *általánosan* beszél a magyarságról s ez a befejezésnek sajátos mélabút ad. A részleges, speciális eseményről az egész hazát aposztrofáló sóhajba való átlendülés megvan Aranynál, sőt a Zách Klárában :

«Rosz időket érünk,
Rosz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat!»

Még különösebbé teszi az egyezést, hogy a részleges eseményből fakadó hazaféltség mind a három idézett költeményben az Istenhez való fohászban nyilvánul. Költői szempontból igen értékes ez a sajátos, megható remegés a hazáért és lehetetlen, hogy Thalyra, kinek lelkivilága ily irányban diszponálva volt, ne tett volna mélyebb esztétikai hatást a Zách Klára befejezése, melyet azután ő maga is érvényesített.

Tekintetbe kell még azt is venni, hogy Zách Klára álarcos vers, egy XIV. századi hegedős szájába adva. Thaly is az Ocskay Lászlóról való ének és a Bezerédi nótájának meg- vagy újjáalkotásakor egy korabeli énekes helyzetébe képzelte magát és úgy fejezte be a költeményeket, ahogyan az álarcos vers befejezését mesterétől, Arany Jánostól tanulta.

FEHÉRVÁRY DEZSŐ.

Bidpai és Lokman magyar fordítója.

1783-ban jelent meg «Bidpai és Lokman indiai históriái és költött beszédei», mely Galland: Contes et Fables de Bidpai et Lockmann c. fordítása alapján készült. Bevezetésében el van mondva, hogy e mű első részét Zoltán József olaszból lefordította, halála után kézírata egy *czegei lakos* kezébe került, ki azt Galland francia munkája alapján átdolgozta s a hátralevő három résszel — ugyancsak Galland után kiegészítette. Nyilvánvaló, hogy Zoltán Józsefnek, a Telemek fordítójának e megjelent fordításban kevés része van.

Az irodalomtörténet e fordítót illetőleg többszörös tévedésben van. (E tévedésre Szily Kálmán hívta föl figyelmemet). Beöthy Zsolt szerint (a Szépprózai elbeszélés 118—119. lapján) «a munka alapját Zoltán János erdélyi orvosnak... még a mult század [XVIII.] közepe táján kezdett dolgozta képezi, Zoltán egy olasz fordítást használt s az első résszel készült el. Halála után kézírata egy *czegei barátja* kezébe került...» Gálos Rezső is Zoltán Jánost tartja és mondja a munka fordítójának (A Pančatantram és egyik magyar származéka. Irod. tört. közl. XVI. 174). Bittenbinder Miklós szerint «a bevezetésből értesülünk, hogy a könyvet Zoltán József kezdte olaszból fordítani, annak halála után az I. részt Pataki Sámuel Zoltán Jánosnak, a Telemek fordítójának küldötte el, ő nem sok hasznát vette a kéziratnak, Galland szövege után teljesen átalakította és a hátralevő három részt lefordította» (A Humájun Namé első magyar származéka 16—17. l.) Pintér Jenő szerint is (M. Irod. története II. 317. lapján) a fordítás «Zoltán Józsefé és Zoltán Jánosé».

Mindannyiuknak elkerülte figyelmét Szilágyi Sándor megjegyzése, ki Erdély irodalomtörténete c. értekezésében (Budapesti Szemle VI. 1859. 39. l.) helyesen a következő megjegyzést teszi: «Euphemiával egykorulag jelentek meg Galland után Bidpai és Lockmann indiai költött beszédei (hihetőleg egy gróf Wass által) fordítva...» E megjegyzést Lázár Béla is idézi Zoltán Józsefről szóló cikkében (Egy. Phil. Közlöny 1887. 746 l.).

Nagy Ivánnak (M. o. nemes családai XII. 84. l.) *czegei gróf Wassokról* szóló cikkében közölt családfa alapján szerzőül gróf Wass Sámuelra gondoltunk. Gyanításunkat megerősíti gróf Wass Béla fölvilágosítása, ki Szily Kálmánnak hozzá intézett levelére a következő adatokat hozta tudomására: «gróf Wass Sámuel a családi hagyomány szerint író ember volt. 1781-ben a család férfitagjai közül egyedül ő élt Czegében, (az akkor élt gr. Wass Dániel és Miklós Császáriban laktak); másra gondolni nem is lehet, mert az akkori *czegei ref. lelkész* franciául nem tudhatott. gr. Wass Sámuel feleségének egyik rokona, egy gróf Bethlen költeményt írt hozzá, melyben őt mint író-t üdvözli és ünnepli».

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Madách egyik gondolatának származásához.

A gondolatot, mely vizsgálódásunk tárgya, az Ember Tragédiájának két helyéből kell összekonstruálnunk. A 278—284. sorokban (Palágyi

Menyhértnek a Remekírók Képes Könyvtárában található kiadása szerint) a következőket olvassuk :

Nézd ott a sást, mely felhők közt kovályg,
Nézd e vakondot földet túrva lenn,
Mindkettőt más-más látköröd övedzi.
A szellemország látköröd kívül van,
És ember az, ki legmagasb neked.
Az ebnek is eb legfőbb ideálja,
S megtisztel hogyha társául fogad.

Megjegyzendő, hogy az eredeti, át nem javított szöveg szerint (Palágyi 229. l.) a 280—282. versek helyén Madách tömörebben csak ennyit írt :

Mindkettőt más-más látkör vesz körül
A legmagasbat embernek tekinted.

A gondolat másik felét a 3808—3811. Alexandernál : 3831—3834. (Az ember tragédiája, Iskolai könyvtár, Magyar Olvasmányok Tára, szerk. Beöthy Zsolt, 5. szám, Bpest, 1900.) versek adják :

Az a különbség csak közöttetek,
Hogy ő fókát, te embert áldozál
Az Istenségnek, melyet alkotál
Saját képedre, mint ez az övére.

[Mindkéthelyt Lucifer szól Ádámhoz ; először mikor még a paradicsomban kísérti őket, másodszor az eszkimóval hasonlítva őt össze].

A *dült betűvel* szedett szavak kikerekítve azt a gondolatkomplexumot adják, hogy az ember a maga látókörének és környezetének megfelelően, csupán az embert tekintheti és tekinti a legmagasabbnak, az ideálnak, tehát az istenséget is csak úgy képzelheti el, amilyen ő ; mint ahogy az állatok is — pl. az eb — a saját képükre alkotják és keresik eszményképeiket és alkotnák (hozzátehetjük) — ha módjuk volna — isteneiket is.

Úgy tudjuk, Madách e gondolatával kapcsolatban még senki sem hívta fel a figyelmet arra, hogy ez eszmemenet az ősmert irodalmakban, elsőségség alapján, a Kr. e. VI. században élt «eleai» bölcsnek, *Xenophanesnek* a sajátja, amint *Clemens Alexandrinus* *Stromatum* VII. könyv 4. c., tomus II. p. 841. és V. könyv 14. c., u. o. p. 714/5. feljegyzett idézeteiből összeállítható ¹ és Xenophanes nevének és személyének ismerői előtt köztudomású. Az előbbi helyen arról szól Clemens, hogy a hellének emberi alakúaknak és emberi tulajdonokkal felruházva képzeltek az isteneiket. Hogy ez mily természetes, annak magyarázásául és erősítéseül hivatkozik Xenophanesre, aki azt mondja, hogy az aithiopsok (= négerek) feketéknek és piszéknek, a thrákok róteknek és kékszeműeknek ábrázolták isteneiket és lelkületüket is épúgy képzeltek a saját lelkük mintájára. Ugyanezt a gondolatot kibővítvé idézi az orvos *Theodoretus* *Therap.* III. könyv 73. c. p. 519. is ² és

¹ Clementis Alexandrini Opera, quæ extant, recognita et illustrata per Joannem Potterum etc. Venetiis MDCCLVII.

² A hely magyar fordításban így hangzik : «Ugyanis az aithiopsokról azt állította (t. i. Xenophanes), hogy feketebőrűeknek és piszéknek ábrá-

Hermann *Diels*: *Poetarum Philosophorum Fragmenta* (Berlin, Weidmann MCMI) c. gyűjteményének 40. l. (a 16. számú szemelvényhez) meg is próbálja a versek — jóllehet kétesértékű — rekonstruálását.

A minket már közelebből érintő második helyen Xenophanes eredeti verseit idézi Clemens, annak az illusztrálására, hogy Xenophanes szerint *egy az Isten és testetlen*.

Ám a halandók azt hiszik, istenek is csak aképpen
Származtak s érzésök, a hangjuk, alakjuk is olyan.

és

Hogyha az ökröknek vagy oroszlánnak keze volna
S írni, miként ember, tudnának avagy alakítani,
A lovak a lovakéra, az ökrök ökörré hasonlóan
Alkotnák meg az istent, testét épen olyannak,
Hogy aminő az övék, a kép legyen arra hasonló.¹

Felmentve érezzük magunkat a sok magyaráztatás alól: az idézetek magok eleget beszélnek. A kérdés csak az, *hogyan jutott Madách a Xenophanes gondolatához?*

A felelet igen egyszerűnek látszik. *Cicero*, a nagy népszerűsítő, a népszerűsítőök örök és tipikus hibájával, t. i. a szerző elhallgatásával, propagálja a xenophanesi gondolatot *De natura deorum* c. munkájában I. könyv 27. c.² (ed. F. Schoemann, Berlin, Weidmann 1857² 71/72. l.), hol az istenek emberalakban való ábrázolásáról beszél és ennek okai közt említi azt is, hogy *az ember semmit se lát szebbnek az embernél*. A természet nagy kerítője magamagának — mondja. Földön és vízen nincs állat, amelynek ne a maga fajtája tessenek leginkább. Mert egyébként miért nem vágyódnék a bika a kancára, a csödör a tehénre? A sas, az oroszlán, a delfin nem részesít a maga fajtájával szemben másféltől előnyben. És minthogy az embernél is így vagyunk, t. i. nekünk is a magunk fajtája a legszebb, nem csoda, ha az isteneket az emberekhez hasonlóknak kép-

zolják hazai isteneiket, a thrákok meg kékszeműeknek és rőteknek, és ép úgy a médek és perzsák is önmagukhoz hasonlóknak; szintúgy átalakítják őket az egyptomiak is nemzeti típusukra.*

¹ Olvasóink könnyebb megértése kedvéért a sorokat Sebestyén Károly fordításában idéztük, (A görög gondolkozás kezdetei Thalestől Sokratesig. Bpest, 1898. Filozófiai Írók Tára XI. kötet, 102. l. 5. és 6. szám) bár a fordítás sokban nem kielégítő. Így a két első sor, prózában, pontosabban így hangoznék: «Ám a halandók azt hiszik, hogy az istenek (is) születnek s az emberi ruha, hang és alak egyszersmind az övék is»; a harmadik sort pedig eredetileg: «De viszont ha . . . átmenettel kellene kezdeni. stb. (Sebestyén megjegyzéseit Xenophanes e szavait illetőleg I. a 93. lapon). — Az eredeti szöveg variánsokkal olvasható *Diels* i. h. 14. és 15. sz. (Karsten 5., Crusius 30. frgm.) és Fr. Guil. Aug. *Mullachus* (Paris, Firmin Didot MDCCC LXXV, 101. k.) 5. és 6. szám alatt. Clemens után idézik még *Eusebius* De praefatione Evangelii XIII., 13. p. 269. sq. (ed. Heinen) és *Theodoretus* i. h. III. 72. sq. stb.

² Cicero az isteni emberszerűségnek e kérdését epikureista hitként ejti sorra. *Plutarchos*, ki ugyanezt szintén így érinti (*De placitis philosophorum*) esetünkben — azt hisszük — kevésbé jöhet tekintetbe.

zeljük.¹ A gondolat oly kézenfekvő és Cicero oly népszerű volt minden időkben, hogy részint a *De natura deorum*, részint az ebből kifrók közismertté tették eme passus tartalmát. Hogy Madách egyenesen Ciceróból olvasta, vagy pedig valami közvetítésnek köszönheti e reminiscenciát, — ennek eldöntését annál inkább is azokra hagyjuk, kik hivatottak a költőnk olvasmányait illető, eddig felette fogyatékos vizsgálatokat elvégezni, minthogy egy adatnak vélünk birtokában lenni, mely valószínűvé teszi, hogy talán mégsem Cicero vagy legalább is nem kizárólag Cicero volt Madách gondolatának architypusa.

Diogenes Laërtius, *De clarorum philosophorum vitis, dogmatibus etc.* libri X. (rec. C. Gabr. Cobet, Paris, Firmin Didot MDCCCL, Graece et latine) III. k. 15. és köv. fejezetében Alkimos négy könyvéből hoz fel példákat arra, hogy *Platon* mennyi hasznot húzott *Epicharmos* műveiből.² Annak illusztrálására, hogy az összes élőlényekben megvan a hasonlóság iránti érzék, amelynél fogva a fajtájukbeli szentenciát idézzük (15. c.), két összefüggő darabot idéz is *Epicharmos*ból (16. c.) A második látható összefüggésben van *Xenophanes* második gondolatának második részével, a *Mulachnál* és *Sebestyén*nél 6.-nak jelzett töredékkel. Az összefüggést szolgáló részt elhallgatva, csupán az arra alkalmazott szentenciát idézzük, amely szerint: καὶ γὰρ ὁ κῶων κυνὶ | Καλλίστον εἶμεν φαίνεσθαι, — *aminek legfontosabb fordítása a Madáchnál olvasható: «Az ebnek is eb legfőbb ideálja».*³ Az ebről vett példa pedig egy *Xenophanes*-variánsban se fordul elő (*Theodoretus*nál oroszlán helyett *elefántról* van szó) és a Cicero-féle példákban felvonuló menaszéria sem ismeri.

A találkozás mindenesetre lehet véletlen is. Hogy Madách olvasta volna *Diogenes Laërtius*t (latinul?), — Madách könyveit illető fogyatékos ismereteinkkel mi nem tudjuk megállapítani, de észlelésünk talán sapientiát ahhoz, hogy a helyes nyomra bukkanjon. Részünkről általánosságban nem tartjuk a klasszikus eredetet a *Sophokles*ről szóló «Művészeti Értekezés» írójánál⁴, a *Sophokles* (A férfi és nő témája!) és az *aristophanesi* stílus (A civilizátor) riválisánál lehetetlennek. Talán az is nyomra vezetne, ha Madách egyéb műveiben sikerülne e gondolat további változatait felfedezni.

MARÓT KÁROLY.

¹ A lényeges vonások fordítása a 72. lapról.

² *Epicharmos* *Xenophanes*nek kortársa volt, Kosz szigetén született és «dór» vígjátékokat írt, — sokszor vitatkozva a filozófusokkal és gúnytárgyává téve őket.

³ *Epicharmos* fenti helyen kitergeti a gondolatot, hozzátéve: «bikának a tehén, számárnak a szamár, sertésnek pedig a sertés».

⁴ *Palágyi Menyhért*: *Madách Imre élete és költészete*. Bpest, 1900., 130 kk. ll.

IRODALOM.

Mikszáth Kálmán munkái. Hátrahagyott iratok. Sajtó alá rendezte *Rubinyi Mózes*. A Mikszáth Kálmán negyvenéves jubileumára közrebocsátott kiadás folytatása. 33—41. köt. Budapest, 1914. Révai-kiadás. A kilenc kötet ára 90 korona.

A *saját ábrázatomról*, ez az első poszthumus kötet címe. Régi ismerősökre találunk benne. Ismerjük már Lukács kakast, Filesik uramat, a kis bagoly diákot, a nemes vármegyét, a klubot, a tarokk-partikat, csak szivarfüstből mosolyog mindig felénk a nagy palóc sajátos magyar feje. Érdekes könyv ez nagyon. Amint így együvé kerültek ezek a novellák, ráterelik figyelmünket Mikszáth írói sajátosságának egyik jellemző vonására: meleg, kedves lírizmusára. Ez azonban nem a regényalakban írt önélet-rajzok, nem az Ich-regények, nem a romantikusok lágy lírizmusa, hanem a mesemondóé, aki a maga egyéniségét is beszövi a mese dús fonatába. Nála a valóság és invenció között hihetetlen rövid az út. Tolla alatt minden még oly jelentéktelen egyéni élménye is bájos költői megnyilatkozássá lesz. Sok témát kap barátaitól is, de ezeket csak egyéniségén keresztül tudja kiépíteni. «Csak úgy, hogy mondtak valamit s arról nekem eszembe ötlött más valami, mint ahogy az ember más szivarjáról gyűjtja meg a magáét, nekem csak össze kell szednem az ötleteiket s van már nekem arra otthon egy olyas formám (mint aminőbe a szakácsné a kuglót süti), abba én belerakom, amit ők összehordtak, kirázom és megvan az egész.» Ez a varázsszivar és kuglóf képes kifejezései egyénisége két jellemző vonásának: eleven szemléletének és ösköltészeti humorának. A kötetnek életrajzi értéke van és költészetének geneziséhez megbecsülhetetlen adalékokkal járul. A hátrahagyott munkák közreadásánál az az aggodalom támadt, hogy a költő gyenge szárnypróbálgatásainak közlése zavarossá teszi az olvasó élvezetét. De egypár kísérlettel szemben bőven kárpótol bennünket novella-irodalmunk olyan remeke, mint pl. A nyúl, a doktorok és a betegség. Különösen két témája van Mikszáthnak, mikkel néha világirodalmi magasságokba szökell: a serkenő élet, — a gyermek s a tovatűnő élet — a halál szemlélete. Ha ezekhez nyúl, érzelmes humora oly ragyogással csillan föl bennük, mint az igazgyöngy fénye, mikor először kerül a napvilágra. Ezt a novelláját bátran állíthatjuk A ló, báránka és a nyúl c. ismert remeke mellé.

Mikszáth a címben is kifejezésre jutott hármasságot a magyar nép-

mesétől vette, amint ezzel rokon egész művészete és főleg az a kedves mesélő készség, ami *Az igazi humoristák* c. kötetét átragyogja. A harmadik kötet a *Tudós írások* címet viseli. Tartalmát az Almanachokhoz írt előszók teszik, továbbá beszédei, törvényszéki karcolatai a tiszaezslári per-ről. *Az én ismerőseim* a következő kötet címe. Apró jellemrajzok ezek, könyvismertetések, egy-egy írói egyéniség rajzával. Mikszáth nem épen élesszemű kritikus, de okos megjegyzéseiben gyakran eltalálja az író legjellemzőbb sajátságát. Igen helyesnek tetszik pl. a Kis József költeményei c. cikke. Beöthy Zsoltról ezeket olvassuk többek között: «A rajzot is ő kezdte kultiválni. Nekem legalább az ő «Zsebrák» c. csodálatosan szép rajza volt az első sarkantyú arra, hogy én is rajzot írjak.» A filológust különösen érdekli ez a kötet. Sok megható és derűs könnyet gyűjtött össze Rubinyi: *Az én halottaim* címen. A halált különben is becézgeti Mikszáth és átszövi gyermekkori képzeleteinek bájos naivságával és derűs humorával. Az Arany János halálára írt gyönyörű nekrológból a Mikszáth egész meleg költőisége felénk sugárzik. Mikszáthot, az ujságíró — tegyük hozzá: a legjobb magyar ujságíró — tárja elénk a következő két kötet, melynek tartalmát címük is mutatja: *Szeged könyve*. Elbeszéléseket ad az utolsó két kötet *Dekameron* címmel; köztük két hosszabb, regénnyé szélesedő művel.

Mégcsak egy-két szót Rubinyi munkájáról. Még a költő életében és az ő útmutatásai szerint kezdte gyűjteni az anyagot. Hogy ez az anyaggyűjtés a Mikszáth közmondásos igénytelensége mellett mennyi kritikai utánjárásba került, arról mindenki meggyőződhetik, ha Rubinyi előszavait, az egyes novellákhoz írt jegyzeteit átolvassa és ellenőrzi. Rubinyi érdemes szerkesztő munkájáról nem lehet nagy elismerés nélkül beszámolnunk.

GESZTESI GYULA.

Mindszenty Gedeon költeményei. Kiadja az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület. Eger, 1913. I—II. köt. 427+306 l. Ára 5 kor. Érseki nyomda.

Mindszenty Gedeon költeményeinek új kiadása mindenképen érdemes és öröndetes vállalkozás. Mindszenty egyénisége megérdemli a vele való foglalkozást. A múlt század ötvenes és hatvanas éveinek költői között kevés olyan határozott egyéniség van, mint ő. Első kötetét Toldy Ferenc így üdvözölte: «Valahára egy kifejezett költői tehetség! Hatható gondolatok, merész képes előadás, nyelvuralom, lendület, dallamos idomok, de mindez még tisztulásra váró. Hiányzik a koncepció átlátszósága s a művészi nyugalom.» (Új Magy. Múz. 1859. 364. l.) Ez a Toldy kívánta tisztulás nem is maradt el. Mindszenty költészete mindvégig fejlődést mutat. Egyénisége, igazi hivatottsága már első könyvében is erőteljesen kiütözik. A megszokott képek és formák közt ki-kitör egy-egy hatalmas, eredeti kép, egy-egy megragadó vízió, az érzésnek egy-egy egészen újszerű hangja. Az erő és a — sokszor túlzásig menő — merészség mindvégig uralkodó tulajdonsága maradt. Később hangja egyre egyénibbé lesz, tartalomban pedig egyre elmélyedőbb. A megtisztult művésziességnak arra az egészen

harmonikus fokára, amely az igazán nagyokat jellemzi, sohasem tudott eljutni; egész, befejezett, minden ízében sikerült nem sok akad a költeményei közt, de az a néhány és még inkább a kevésbé sikerültekben is lépten-nyomon felöltő hatalmas sorok és strófák megéreztetik, hogy van egyéniségében valami nagyobb szabású, valami váteszi, amit azonban itt nem részletezhető szerencsétlen élete és a körülmények nem engedtek teljes kifejlődésre jutni.

Katholikus vallásos költészetünkben Mindszenty történeti jelentősége igen nagy. Már első kötetének megjelentekor egész sereg papköltő áll a hatása alatt. Az egyéniséget ő vitte bele az addig inkább általános, liturgikus jellegű költészetbe. Ő tette korszerűvé és ő nyitotta meg számára a témák egész új területeit. És ez a hatás eltartott egészen napjainkig. Talán az egy Reviczky kivételével máig minden katolikus vallásos költőnön ki lehetne mutatni. Ez a történeti jelentősége már egymaga is indokoltá teszi, hogy nehezen hozzáférhető költeményei összegyűjtve új kiadásban lássanak napvilágot.

Ezt a munkát az érdemes Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület vállalta magára, amelynek megalapításában a költő maga is részt vett. A kiadásnak filológiai értéke nem igen van. Rövid, névtelen előszóval kezdődik, aztán bibliográfia következik, végül a versek. A csoportosítás nem mondható szerencsésnek. (A három megjelent kötet verseit Hit, Mária, Elbeszélő Költemények, Himnuszok, Hon és Vegyesek címek alatt nyomtatja le néhány új jegyzettel.) A kiadás legnagyobb hiánya azonban, hogy Mindszenty kéziratban maradt költeményeit nem vette föl. (Az eddig kiadatlanok közül az egy Tárkányihoz írt szonettet közli.) A két kötet még így is érdemes vállalkozás és a kiadó egyesület a magyar katolikus papságnak egyik régi tartozását róttá le.

SÍK SÁNDOR.

Scrittori Ungheresi. I. Giovanni Arany. Ballate. Versione in prosa, con introduzione e note di *Francesco Sirolo*. Fiume, 1914. 71 l. E. Mohovich.

A műfordításai révén jól ismert, érdemes fiumei tanár életrevaló vállalatot indított meg *Scrittori Ungheresi* címen, melyben klasszikusainkat akarja sorra bemutatni az olasz közönségnek. Az első füzetben Arany huszonöt balladáját adja, sajnos azonban prózai fordításban. S ez sokban levonja a fordítás értékét. Versek prózai átültetése egyáltalában mindig kétes eredménnyel jár, kivált ez esetben, mikor Arany balladáiról van szó. Azok az erős nyelvi rövidítések, a bennök pillanatra feltáruló, szédítő perspektívákkal, a kifejezések izgató merészsége, melyek Arany balladáit annyira jellemzik, más nyelven csakis versben adhatók vissza. Ekkor azonban művész legyen és a nyelv föltétlen mestere, aki ilyen verselési és stílusbeli bravurokra vállalkozzék. Még hagyján, ha ezek híján bizonyos numerikus tömörségre, archaikus és népies árnyalásra törekednék a prózában, de ebből a mindenekfelett hűségre törekvő, papiros-fűz, iskolás stíusból alig alkothat valaki magának fogalmat Arany művészetéről. Ennek

a füzetnek legföljebb a fiumei olasz diákok veszik majd hasznát, mint pontos és hű fordításnak, melynek értékét még sok gondos jegyzet is növeli. Csak néhány egyszerű, nem is tömörebb kifejezést idézek, vajjon rá lehet-e ismerni Aranyra ezekből a körülményes, szépen kicirkalmazott mondatokból: örömhírt viszen a szomorú fogságba = e gli recava liete novelle, tali da rendergli meno gravosa la dura prigionia (16. l.). Ki viszi hamarább levelem Prágába? = C'è qualcuno fra voi che sia buono di recare il più presto possibile questa lettera a Praga? (16. l.) Szép szemét a lyány kísírta = La fanciulla s'è sciupata i begli occhi a forza di piangere (20. l.), derekának hajladozni = nè di sciuparsi il groppone a furia di star chinata (43. l.).

Másik hibája a fordításnak a népies színezés hiánya. Milyen furesdén hat pl. ez: mintha orruk vére folyna = pare che abbiano l'emorragia nasale! A nevekben is lehetetlen *Tuba Ferkó* mint *Francesco Tuba*, *Szöke Panna* mint *Anna Szöke*, *Vörös Rébék* mint *Rebecca Vörös*. Mennyivel fölötte áll e tekintetben Cassone nagyszerű *János vitéze*, mely nemcsak hangulatában, hanem még egyes kifejezéseiben is egészen hozzásimul az eredetihez.

A fordítás maga a lehető legprecízebb, látszik, hogy a fordító nemcsak nagyon jól ismeri a magyar nyelvet, hanem a balladák homályosabb és nehezebb helyeit is gondos tanulmány tárgyává tette. Félreértés csak elvértve fordul elő, pl. a *harmat arc* nem *izzadt arc* (*faccia sudata*, Ágnes asszony); orcáikon mint félelem sáppadt el a harag = sono pallidi in volto, ma pallidi d'ira non di timore (ép az ellenkezője), ugyanott Edvárd parancsában: *igen kemény* — a *kemény* jelző nem a büntetésre, hanem a dalra vonatkozik (v. ö. Ha! *lággyabb* ének kell nekünk), mégis Sirola így fordítja: *Sia crudele la morte!* A *sima váll* nem *puha váll* (*le morbide spalle*, Rozgonyiné).

A fordítást megelőzi Arany életrajza, munkáinak rövid, találó jellemzésével.

KIRÁLY GYÖRGY.

F. Baldensperger: La littérature. Paris, 1913. Flammarion. 3 fr. 50.

A kötet legfontosabb része az, melyben a szerző a költői alkotás mibenlétét vizsgálja. Deductiv módszerrel dolgozva, a költők és írók vallomásaiból a következő megállapítást vonja le. Az írói alkotás munkájának legtöbbször három fázisa van: 1. Az író predispozíciója, a tapasztalat és olvasmány által szerzett lelki tartalom, mely egyelőre rendezetlen. 2. Az író talál egy központi «képzetet», legyen az akár egy vizuális kép, akár hallucináció, akár egy idea, melynek forrása tapasztalati vagy irodalmi, az élet avagy egy olvasmány. 3. Az előbb rendezetlen lelki tartalom egyes elemei ezen központi képzet körül csoportosulnak. Ez a munka bizonyos idegizgalommal, belső örömmel, extázissal jár, sőt sokszor a központi kép ellenállhatatlan erővel vonzza a neki megfelelő elemeket. Az ily módon belsőleg fővonásaiban megteremtett művet formába kell önteni (forma-műfaj, nyelv stb. a kifejezés minden eszköze).

A kritikus első feladata: keresni, mi volt a «központi képzet», melynek a mű életét köszöni; mi volt az író szándéka; és hogyan tudta ezt formába önteni, megvalósítani.

Minden író egyrészt egy irodalmi milieu, másrészt egy konzervatív társadalom ízlésével és ezek asszimiláló törekvésével találja magát szemben. A közönség nem az eredetiséget, de a megszokottat keresi az irodalmi műben és nem tűri, hogy általános felfogását, melyet az életről, ennek bizonyos formáiról és eseményeiről alkotott magának, megsértésék. Ehhez járul az irodalmi epigonok utánzása. E két elem bizonyos «irodalmi ritualizmus»-t törekszik teremteni. Ezzel szemben az irodalmi formák megújulásának több módja van. Mindenekelőtt egy társadalmi vagy politikai változás hat az irodalomra. Ez a hatás nem közvetlen, sőt nem is feltétlen szükséges. Gyakran megesik, hogy az irodalom megérzi egy a társadalomban lappangó változás előjeleit, mielőtt ezek a felszínre törnének (demokratikus irodalom—forradalom). Sokkal közvetlenebb már az a hatás, melyet egy-egy kor vezéreszméinek megváltozása gyakorol az irodalomra, de a legfontosabb a «nem alkalmazkodó» genie differenciáló hatása. Ez szembehelyezkedik az irodalmi milieu megszokott formáival; az egyéni lelki tartalom neki megfelelő formában jelenik meg. Ennek a «nem-alkalmazkodás»-nak van gyakran két segédereje: egy régi irodalmi forma felújítása és az idegen irodalmak inspiráló ereje.

Az irodalmi sikerre, hatásra, hírnévre vonatkozólag fontos Baldensperger következő megállapítása. Egy nagy író hírneve a tömegnek «egyszerűsítő törekvése» folytán kristályosodik ki. Mindenekelőtt csak azokat a műveket tartjuk emlékezetben, melyek az íróra legjellemzőbbek, azután ezekből egy általános főszmet vagy főtulajdonságot vonunk el, az írórt megtestesítők ezek képviselőjévé, végül az író neve az így egyszerűsített irodalmi munkásság szimbolumává lesz.

A «nemzeti irodalom» eszméje tulajdonképen szintén ezen egyszerűsítő törekvésnek köszönheti létét; mert az egyéniség ereje és az idegen irodalmak hatása lehetetlenné teszi egy abszolút értelemben vett nemzeti irodalom létezését. Az ugyanegy nyelvi és territoriális egységhez tartozó emberek ellenben hajlandók egész irodalmi multjukat a «nemzetiség» szempontjából tekinteni és ezen szempontból végezni a művek osztályozását. Így lesz egy nép irodalmából nemzeti irodalom, és az író az irodalmi mű életét biztosítja, ha nemzetiségét fejezi ki. Ha ezen utóbbi megállapítás nem alkalmazható módosítás nélkül a magyar irodalomra, annak oka az, hogy Baldensperger itt csak a német, francia és angol irodalmat tartja szem előtt, mert véleménye szerint: «úgy látszik Magyarország, Csehország, Európa és Ázsia számos keleti országa még nem szolgáltatott elég «konfidenciát», hogy sem megkísérélhetnők rekonstruálni jellemző tulajdonságait». Ez talán a könyv egyetlen tévedése.

KASTNER JENŐ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1914. évf. 2. sz. — *A szabadkőművesek és Kossuth Lajos.* A névtelen cikkíró szerint annak a szabadkőművességnek a szelleme, amelybe a nagy hontalan ezelőtt 62 évvel belépett, merőben más volt, mint a mai magyarországi szabadkőművességé s azok az indító okok, melyek Kossuth Lajost a szabadkőművességbe vezették, a legnagyobb mértékben tiszteletreméltók. — *Nyári Albert: A Deák Ferenc gyűrűje.* Szerző Deák egyik bizalmas barátjától, Somsich Fáltól tanuk előtt hallott egy regényesen hangzó történetet, mely szerint Deák ifjú korában szerelmes volt egy szerb leányba, kivel gyűrűt is váltottak, de az apa ellenkezése miatt nem lehettek egymáséi. A leány később a szabadságharcban ellenünk küzdő Philipovich tábornok felesége lett.

A Hét. 1914. évf. 7. sz. — *Kiss József: Gondolatok a Kisfaludy-Társaság nagygyűlésén.* Negyven évvel ezelőtt mutatta be Toldy Ferenc Simon Juditot a Kisf.-Társ.-ban. — *L.: Kemény Zsigmond.* Rövid megemlékezés. Első szerelmét említve, melyről pedig semmit sem tudunk, felsóhajt: «Micsoda sujet — Freudnak, az álomfejtő mágusoknak.»

U. i. 1914. évf. 8. sz. — *Kosztolányi Dezső: Emberbőr.* Riedl Frigyes az újabb irodalomról (nemrég Reviczkyről, most Mikszáthról) is tart előadást az egyetemen.

U. i. 10. sz. — *Szabolcsi Lajos: Szigligeti Ede.* Sz. E. a magyar színpad zsurnalistája. Technikája, történeti romantikája ma elavult; a polgárság, melyet kifigurázott, már eltűnt. Népszínművei még élnek, de sokszor gyerekesen hatnak. Csak Liliomfi humora az, mely csorbíthatlanul megmaradt. — *S.: Vargha Gyula.* Rövid méltatás.

Az Érdekes Ujság. 1914. évf. 8. sz. — *A legkedvesebb humoristánk.* Heitai Jenő önmagáról. Képekkel.

Az Ujság. 1914. évf. 46. sz. — *p.: A sárga ház.* Alkalmi visszaemlékezések, nagyrészt Feszty Árpádné közlése alapján, Jókai Mór Baross-utcai házáról, melyet a napokban lebontottak. — *Fabó Bertalan: Mária Terézia-legendák.* Szentgyörgyvölgyi Boczor Pál sómérő tisztnek 1751-ből való versét ismerteti, mely abból az alkalomból készült, hogy Mária Terézia

királynő férjével Pestre érkezett és a sőházat is meglátogatta. A verset a közlö a Nemzeti Múzeum egy ritka kis nyomtatványa alapján ismerteti.

U. i. Gajdács Pál: Mikszáth Kálmán otthon. Szerző meglátogatta a nagy író horpácsi birtokán. (1909.) Közli tapasztalatait s főkép Mikszáth vendégszeretetét dicséri.

Akadémiai Értesítő. 1914. évf. 2. sz. — *Váczy János: Az 1790 utáni visszahatás és Kazinczy.* (Kivonat jan. 5.-i előadásából. L. Budapesti Szemle 2. sz.) — *Voinovich Géza: Jelentés az 1913. évi Vojnits-jutalomról.* «A Vojnits-jutalom odaítélése évről-évre élénk érdeklődést kelt a hírlapok körében... Ez érdeklődés s elégtelenség közös forrásból ered, onnan, hogy mint a belletrista, ép úgy a színpadi írók is legnagyobbreszt egy-szersmind a sajtó munkásai.» — *Viszota Gyula: Vörösmarty nagyjutalmi és drámai jelentései.* V. csak akkor nincs benn a nagyjutalmi bizottságban, ha műve a jutalmazásnál szóba kerül; így 1833 és 1844 közt csak 1834, 1839, 1841, 1842-ben nem. A mondott időközben kilenc ízben írt jelentést a kijelölő-bizottság nevében, 1836, 1837 és 1838-ban pedig ő volt a bizottság jegyzője s így ez évekből nagyjutalmi jelentései is vannak. Mindezeket közli a cikk. 1833 kivételével minden évben tagja volt a drámai bizottságnak is, de csak két ízben, 1837 és 1840-ben szerkesztette a jelentést. Ezek is közölve. A Vörösmartyén kívül közli a cikk Kiss János alapos jelentését (1836) Bajza és Jósika munkásságáról. — *Gr. Széchenyi István Naplói.* A Naplók kiadása ügyében kiküldött bizottság 1913 dec. 9.-i ülésén Viszota Gyulát bízta meg a Naplók sajtó alá rendezésével, miután Heinrich Gusztáv főtktár rámutatott a Zichy-féle kiadás nagy hiányaira.

Budapesti Hírlap. 1914. évf. 35. sz. — *Rákosi Jenő: Kemény Zsigmond.* Beszéd a Kisfaludy-Társ. febr. 8-iki nagygyűlésén. A publicistát jellemzi, részben egyéni emlékei alapján. — *Herczeg Ferenc: Szigligeti.* A Gyulai-serleggel elmondott beszéd a Kisfaludy-Társ. nagygyűlését követő lakomán. Szigligeti a híd Kisfaludy Károlytól Csiky Gergelyig. Nemcsak fölötte termékeny s a félnémet Pest magyarság iránti honvágyát kielégítő színműíró, hanem igazi költő is.

U. i. 40. sz. — Herman Ottó: Pósa Lajosért. P. L. megérdemelné a Nobel-díjat. Ő teremtetten meg a magyar gyermek-irodalmat. Felhívja az anyákat és tanítókat, hogy gyűjtsenek neki.

U. i. 50. sz. — Garamszeghy Sándor: Németek a Nemzeti Színházban. 1849 aug. 9-től nov. 13-ig 27 ízben játszottak a Gizella-téri színházuk leégése folytán hajléktalanná vált német színészek a Nemzetiben, Albrecht kir. hg. rendeletére. Különösen nevezetes az augusztus 28-iki előadás, mely Haynau-nak, az «ünnepelt győzőnek» a tiszteletére rendeztetett.

U. i. 57. sz. — Bittenbinder Miklós: Szigligeti és Csiky. Szigligetinek az volt a híre, hogy elnyomni iparkodik a fiatal színműírókat. Mást bizonyít Csiky példája. Jóslat a verses vígjátékát, mely az akadémiai Teleki-pályázaton vett részt, önként, minden figyelmeztetés nélkül kérte el

Szigligeti s alakította át úgy, hogy 1875 őszén elő lehetett adni. Később is, míg csak élt, mindenben segítségére volt Csikynek.

Budapesti Szemle. 1914. évf. 2. sz. — *Váczy János: Az 1790 utáni visszahatás és Kazinczy.* Az 1790—91. orsz. gyűlés nem valósította meg a hozzáfűzött reményeket. Zátonyra jutott minden ügy, mely célja volt a küzdelemnek: a tudós társaság, a magyar játékszín, a szabad vallásgyakorlat, sajtószabadság. Hasztalannak bizonyult az olvasókedv felébresztésére irányuló minden törekvés is. A nemzet közönye, s másfelől a francia forradalom által fölkeltett rettegés mindent megakasztott. Révai nem csügged, tovább izgat a tudós társaság megalapítására. Kazinczy pedig minden erejével folytatja megkezdett küzdelmét. A cikk különösen két területre követi őt. Egyik a felvilágosodásért folytatott küzdelme a vallási, felekezeti elfogultsággal szemben. Ő nem tartozott a kinyilatkoztatott vallás szorosabb hívei közé, bár nagy tisztelője általában a keresztény hitnek. A felvilágosodás terjedésétől várja a papi uralom bukását. Másik az iskolaügy. E tekintetben nem sok jót várhatott magára a korszellem fordulatától. Ő buzgó híve volt az iskolaügyi újításoknak s a II. József alatti szabadelvű felfogásnak. A papság visszanyervén korábbi hatalmát, elsősorban az iskolák szellemét akarja megváltoztatni. Kazinczynak, az iskolafelügyelőnek, buknia kell s 1791 ápr. 1-én a Helytartó Tanács felmenti hivatalától. A cikkíró világosan rámutat Kazinczy tévedésére, mellyel «nyelvünknek országos felforgatásakor», mint Vörösmarty is szemére vetette, annyira exponálta magát a reánk parancsolt német nyelv mellett. Nem lankad ezután sem. Tervei azonban egymásután meghiusulnak. «A magyar szellemi élet köszirtjeit ő is hasztalan ostromolja.» — *Angyal Dávid: Szalay László.* Befejező közlemény. Tárgyalja Sz. L. 1848—49-i diplomáciai működését, részletesen jellemzi Magyarország története c. főművét, mely történetírói tárgyilagosságával annál inkább feltűnik, mert Sz. L. izgató politikai szereplés után volt képes a józan higgadság ily magaslatára emelkedni; e nagy műben a jog és alkotmány története s az egyének jellemzése köti le leginkább figyelmünket. Következik a kisebb munkák ismertetése. — *Szász Károly: Vén fa az udvaron.* Költemény: emlékezés Gyulai Pálra. — *Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán írói hagyatéka.* M. 32 kötetes jubileumi kiadásának (1910) kiegészítő sorozata a Hátrahagyott Iratok 15 kötete, melyet Rubinyi rendezett sajtó alá. Ismerteti saját kiadványa beosztását, s utal arra, mit nyer e kiadás által M. írói pályafutásának teljesebb ismerete. — *Ferenczi Zoltán: A nemzeti genius és a nemzeti irodalom.* Megnyitó beszéd a Petőfi-Társaság jan. 6-i nagygyűlésén.

Corvina. 1914. évf. 5—6. sz. — *Haraszti Károly: Ivanics Zsigmond könyvkereskedése.* I. Zs. 1803-ban kapott engedélyt a Helytartótanácsból s 1844-ig vezette könyvesboltját. Mikor meghalt, már kilenc könyvkereskedés volt Pesten. (1844.)

Egri Egyházmegyei Közlöny. 1914. évf. 5. sz. — *Stiller Kálmán* ismerteti

Mindszenty Gedeon költeményeinek két kötetes kiadását s jellemzi Mindszentyt, mint költőt. A magyar költők közül főleg Tompa és Petőfi, a németek közül Görres Guido hatott M.-re.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1914. évf. 2. sz. — *Zolnai Béla: Szigligeti «Szökött katonája»-nak külföldi elemei.* (I.) E darab amellett, hogy egy új műfaj, a népszínmű vele ébred különállóságának tudatára, közvetve és közvetlenül folytatója két nagy hagyománynak: benne gyökerezik a polgári dráma és a francia romantika áramlatában. A romantikus elemek csoportja két részre különül: Victor Hugo és Alexander Dumas père hatására. — *Kovács Lajos: De Johannis Michaelis Bruti Historiae Hungaricae Latinitate.* A Vitorisz József hasonló című dolgozatában előforduló tévedések kiigazítása. (A tulajdonnevek helyes olvasása.) — *Tolnai Vilmos: Váczy János Tompa életrajzát, Elek Oszkár Morvay Győzőnek a Koeppelel fele Byron-életrajzhoz függesztett Byron Magyarországon című dolgozatát ismerteti, bírálja.* — *Moravcsik Gyula: C. Pschmadtnak az «üldözött szarvas»-ról szóló német munkáját ismertetve a külföldi adatokat a magyar vonatkozásokra való utalással egészíti ki.* — *Kádár Jolán: Otto Rubnak Das Burgtheater c. művéről ír.* A bécsi udvari színházban előadott magyar darabok: Jókai: Könyves Kálmán (1885. háromszor), Dóczi Lajos: A csók (1877—1903-ig 59-szer), U. a.: Utolsó szerelem (1885—1903-ig 33-szor), Molnár Ferencz: A farkas (1912). A régi magyar irodalomból Fekete János gr. neve szerepelt a Burgtheater műsorán egy olasz eredeti nyomán készült német munkával. — *Kristóf György: Pruzsinszky Pálnak és Hamar Istvánnak a Ráday-könyvtár történetéről írt munkáját ismerteti.* — *Thinemann Tivadar: Herder és Bacsányi.* A híres magyar költőnek 1803 dec. 25.-én kelt levele Herderhez. Köszönetet mond benne azokért az ösztönzésekért, melyeket a német költő műveiből merített a magyar irodalom fejlesztéséhez. Herder 1803 dec. 3.-án halt meg, e levél tehát már nem jutott kezébe. — *Sas Andor: Göres József és a magyar hunmonda.* A magyar hunmonda irodalomtörténeti vizsgálatának területén a németek között az elsőség Görres Józsefet illeti, ki Grimm Vilmost megelőzve már 1808-ban hunvonatkozású magyar énekek és mondák gyűjtésére buzdít a heidelbergi romantikusok folyóiratában a *Einsiedler Zeitung*-ban. — *Gálos Rezső: Bayer Józseffel szemben kimutatja, hogy Bauernfeldnek Grossjährgig c. darabja «Nagykorú» címen 1847-ben nyomtatásban magyarul is megjelent.* — *Révay József: A hét bölcs mester történetének egy újabban felfedezett latin kézirat fordítására hívja fel a figyelmet.* — *M-ch, Barla Szabó Titusznak, Legrégibb nyelvemlékünkéről, K. Gy. pedig Kozma Andornak, Eötvös József-ről szóló dolgozatait ismerteti.*

U. i. 3. sz. — *Zolnai Béla: Szigligeti «Szökött katonája»-jának külföldi elemei* (II.). A polgári dráma hagyományai: 1. A külföldieskedő típus. Szerző e típus külföldi és hazai irodalmának áttekintése után arra az eredményre jut, hogy Szigligeti egy nagy hagyomány kényszere alatt jutott a külföldieskedés színrevitelének gondolatára. Hogy ismerte ezt a

hagyományt, arra nézve vannak pozitív adatok. A Nemzeti Múzeum Fáncsy-féle színlapgyűjteményének tanúsága szerint szerepelt Iffland Játékosában, Kisfaludy K. Kérőkjében stb. Szigligeti érdeme e típusnál, hogy a realizmus érdekében több helyütt szakít a hagyománnyal. 2. A játékos típus. Ez is régi drámái tárgya a világirodalomban. Szerző Gottlieb Fritz értekezése alapján levonván e típus történetének tanulságait s rámutatván arra, hogy magyar hagyomány sem lebeghetett Szigligeti előtt, megállapítja, hogy a játékos alakja a külföldi hatás nyomai mellett is eredeti alkotása a jeles drámaírónak. — *Trostler József: Faludi és a német gáláns költészet.* A Phyllis és a Ninesen neve c. költemények párhuzamba állítása német költeményekkel. — *Bleyer Jakab,* Császársz. Elemérnek: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században c. dolgozatát bírálja. — *Rózsa Dezső* a Magyar Shakespeare-Tár VI. kötetéről ír. — *Heinrich Gusztáv: A Toldi-mondához.* Bartha Józsefnek Újabb vélemények a Toldi-mondáról c. dolgozatát cáfolja. — *Váczy János: Adalékok Tompa Mihály életrajzához* címen hét levelet közöl. Valamennyi Horváth Lajosnak van címezve. — *Radó Antal: Petőfi és Shelley.* Szerző szerint Petőfi az Elmondanám c. versét Shelley egyik költeményének hatása alatt írta. — *Kádár Jolán: Adatok a magyar drámafordítások forrásaihoz.* Pótlások Császársz. Elemérnek, A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században c. munkájához.

Erdélyi Múzeum. 1913. évf. 6. sz. — *Vértessy Jenő: Gorove László egy ismeretlen drámája.* A Magyar Nemzeti Múzeumban Gorove Lászlónak egy eredeti kézírata van, mely részletes vázlatot ad egy dráma tervéről, aminek Epaminondas lett volna a hőse. A költő e vázlatban példát akart adni a kezdő íróknak, hogyan kell színdarabot írni. — *rd* ismerteti Thury Zsigmondnak: A szombatos kodexek bibliográfiája című munkáját.

Ethnographia. 1913. évf. 5. sz. — *Szegedy Rezső: Téves felfogás a régi horvát énekek rigómezei ciklusáról.* Vitatkozás Soerensen Asmus felfogásával, mely a cikkírónak az Ethn. 1912. évf.-ban kifejtett eredményeivel több pontban ellenkezik, főképp abban, hogy Soerensen ez énekeket magyarországi szerbeknél keletkeztetteknek tartja, míg a cikkíró szerint horvát eredetűek. — *Harsányi István: Két XVIII. századi dalgűjtemény sárospataki kézírata.* A sárospataki főiskola 1911 ben fölfedezett legrégibb kótatárában 47 magyar és egy német dal található melódiájával együtt. Az énektár 1787 és 1792 közt volt használatban. 20 dal közölve. — *Az új egyetemes népdalgűjtemény tervezete.* Bartók Béla és Kodály Zoltán zeneakadémiai tanárok tervezetet nyújtottak be a Kisfaludy-Társasághoz egy monumentális magyar Corpus Musicæ Popularis kiadására. A tervezet közölve.

U. i. 1913. évf. 6. sz. — *Heller Bernát: Eötvös József báró, a népköltés és a néprajz.* Eötvös, kit minden vonzalma a népies felé hajtott, kinél Petőfit s Arany Toldiját senki sem fogadta nagyobb méltánnyal, nem volt, s egész természete és műveltsége folytán nem is lehetett népies

költő. Átérezte s becsülte a nép költészetét is; a népet tekintve minden költői alkotás végső kútfejeknek. A népdalt, mondát, hagyományt elfogadja a nép érzései s törekvései megbízható mértékéül, sőt történelmi, politikai kérdésekben is döntő bizonyítékul. Népdalt, mondát, legendát szívesen sző be költői műveibe alkalomadtán, vagy használ fel gondolat-indítékul. Ethnographia, az ő szóhasználatában a nemzetiségi viszonyok ismeretét jelenti ugyan, de érdeklődött az igazi néprajz iránt is, miről Reguly felett mondott emlékbeszéde is tanúskodik. A néprajzi érdeklődésnek az egész emberiség fejlődésére kell világot vetnie Eötvös szerint, s a tudományos vizsgálódásnak ily erkölcsi szempontú alapvetése annyira ő reá vall, hogy e tekintetben alighanem ő volt hatással Regulyra. — *Harsányi István: Két XVIII. századi dalgyűjtemény sárospataki kézírata.* Az előbbi számban megkezdett közlés folytatása.

Élet. 1914. évf. 8. sz. — *Egri csillagok.* A Nobel-díjra a magyarok közül Gárdonyi volna a legméltóbb. Csak ő képviselhet ma bennünket az európai irodalmi lelkiismeret előtt. — *Halasi Andor: Gondolat.* A régiebb s a mai költői kifejezés különbségeiről. Szembeállítva Petőfi Adyval.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1913. évf. 4. sz. — *Trostler József:* Az *«Igen Hasznos És Drága Nemes Receptum»* német eredetije. A Toldy Ferencről felfedezett Receptum a nőket gúnyolja. Német megfelelője az 1609-ből való Ethnographia Mundi második részében a Malus Mulier-ben van meg. E könyv álnévű szerzője: Sommer János (1545–1622), kinek forrása Hans Sachs egyik műve. — *Gragger Róbert: Irodalomtörténeti forrástanulmányok* (II.). A városban nevetséges falusi nemes igen kedvelt típus az európai vigjátékirodalomban. Ide tartozik Bessenyei Gy. Pontyija is. Mintája Destouches, La fausse Agnès c. vigjátéka. Népszerűsége tetőpontjára ezt a motivumot a Richter Józseftől kiadott Briefe eines Eipeldauers stb. (1785.) c. élelap vitte. Az Eipeldauai Levelei szolgáltak mintául Gaal Györgynek A tudós palótz c. munkája írásakor. Szinnyei Ferenc Verseghy, Kolomposi Szarvas Gergelyében is ilyenféle gyűjteményt lát. Nagy Ignázt fővárosi ujdonságai is ily nyomokon íródtak. Gvadányi József gróf az Egy falusi notáriusnak budai utazásában nemcsak a típus és irodalmi forma, de a hang és egyes részletek tekintetében is merít az Eipeldauból. A források kimutatásával Széchy Károlynak Becsky Györgyre vonatkozó föltevése eszik. — *Eckhardt Sándor: Balassa Bálint irodalmi mintái.* (Az egész dolgozat ismertetését l. folyóiratunk: II. 469. l.) — *Gulyás József: Benkő József becsülete.* Szerző azt bizonyíttatja, hogy az Argirus-mesére vonatkozó, Benkő József nevéhez fűződő, jelképes magyarázatnak megvan az előzménye egy a XVIII. századból való E. S. J.-től származó *«Az igazság bujdosása»* c. szép históriában, továbbá Huszti Andrásnak 1736-ból való Ó és Újj Dácia című prózai munkájában. — *Horváth István: Mindennapi-jából* a hetedik közlemény a jeles történetíró naplójegyzeteinek folytatását adja. Szokás szerint sok szó esik benne Vitkovics Mihályról, Kultsár Istvánról, Révai Miklósról, Virág Benedekről, Verseghy Ferenc-

ról, Schedius Lajosról stb. Érdekes az 1806 febr. 13.-ról kelt följegyzése: «Reggel elkezdtem olvasni a' Jankovits Miklós úrtól nálam lévő Magyar verses kéziratot. Végére jövén meg győződtem még Dél előtt, hogy a' Munka Tökölyi Imrének Zrínyi Helénával való össze párosodásáról íratott, és ugyan Gyöngyösi Istvántól.» Ezután megemlíti, hogy felfedezését elmondta Jankovits Miklósnak, aki nagyon örült neki s felszólította, hogy írjon e tárgyról egy értekezést, ő majd aztán a kézirattal együtt kinyomtatja. Később Horváth az állítólagos Gyöngyösi kéziratot Schedius Lajosnak és Dugonics Andrásnak is megmutatta. Dugonics viszont a Csalárd Cupido eredetije segítségével alkalmat ad Horváthnak a kézirat hitelességének megállapítására. Horváth úgy látja, hogy a Tökölyiről szóló «munka egészen meg egyez sok tárgyakra nézve Gyöngyösi Palinodiájával.» — *Harsányi István: Adatok Tompa Mihály életéhez* címen 35 levelet közöl. Harminchármat a költő írt részben Szentpétery Sámuel pelsőci, részben Orbán Ferenc ragályi ref. papnak, egyet Szentpétery küldött Tompának, egyet pedig Tompáné Szentpéterynek (1868 máj. 2. Kéri, hogy nevében Sz. figyelmeztesse Batizfalvit, ne adjon módot Tompának a rég óhajtott cyankáli megszerzésére.) — *Harmos Sándor: Thury Zsigmondnak, A szombatos kódexek bibliographiája c. munkáját bírálja.*

Katholikus Szemle. 1914. évf. 3. sz. — *Vargha Damján* ismerteti Katona Lajos irodalmi tanulmányainak két kötetes kiadását.

Keresztény Magvető. 1914. évf. 1. sz. — *Borbély István: A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században.* A m. unitarizmus Dávid Ferenc idejében három fejlődési fokon ment át: 1. a reformált kalvinizmus, 2. a Servet hitrendszerén felépült antitrinitarizmus, 3. a tiszta unitarizmus. Ez a cikk a két első tárgyalja. — *Borbély Ferenc: A szombatos kódexek bibliográfiája.* Thury Zsigmond művét ismerteti.

Könyvtári Szemle. 1914. évf. 2. sz. — *Kacziány Géza: A magyar mémoire-irodalom.* Pótlások szerzőnek e címen megjelent dolgozatához. A felsorolt emlékiratok közül irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltók Kertbeny Károly és Hugo Károly művei. — *U. a. szerző* egy másik cikkében az Ernst-gyűjtemény irodalomtörténetileg is ismeretes, dedikált darabjait ismerteti röviden.

Le Courier Cinématographique. Paris, 1914 február 21. — A nagy mozgókép-ujtság tudatja, hogy a Nordisk Film Co. szerződésileg megszerezte a jogot Jókai regényeinek előadására. A lap ezt a következőképen közli: A világ egyik legnagyobb költőjének művei kerülnek ezúttal a filmre. Jókai neve nemcsak hazájában ismeretes, hol a legnagyobb hazafinak is tekintik, de az egész világon kétségkívül ő egyike a legnagyobb elbeszélőknek és színpadi íróknak. Komáromban született 1825-ben és már kora ifjúságában az irodalomra adta magát. Nevezetes szerepe volt a forradalom alatt. 1861-ben képviselővé választják és mandátumát megtartja

mindaddig, míg a király a főrendiház tagjává nem nevezi ki. Jókai a legtermékenyebb és legnépszerűbb magyar regényíró. Írt regényeket, novellákat, költeményeket, színdarabokat, politikai szónoklatokat, de kitűnő főleg a regényírásban. A francia romantikusok tanítványa és minket főleg ebből a szempontból érdekel. Legnagyobb érdeme, hogy új stílust teremtett, mely hű tükre a magyar szellem frissességének és humorának. Képelete egész sereg kedves és mosolygós alakot teremtett, igazi nemzeti hősokeket testben és lélekben. Legnagyobbrészt a XIX. század első felét, Magyarország újjászületésének időszakát választja regényei korául.

Le Temps. 1914. március 7. — Rövid megemlékezés Tormay Cecilia: A kövek között c. regényéről, melyet Marcelle Tinayre és Jean Guerrier fordítottak franciára. Elmondja a regény tartalmát, kiemeli annak mély tragikus hátterét és dicséri a fordítást, mely megtartotta az eredeti szöveg költői színét és erejét. (Marcelle Tinayre, a kitűnő írónő, a Légion d'honneur tagja, tökéletesen tud magyarul!)

Magyar Figyelő. 1914. évf. 5. sz. — *Domanovszky Sándor: A száműzött Rákóczi.* Thaly minden buzgó adatgyűjtése ellenére sem lehetett az általa összehordott anyagból Rákóczi teljes életrajzát s kortörténeti szerepét megírni. Másfelől pedig abban, amit adott, bizonyos elfogult idealizmus folytán fölöttebb ellégiesítette R. alakját. Márki Sándor könyve nagy mértékben hozzájárult az adatok teljesebb egybegyűjtéséhez s már az ő művében is testibb mivoltában látjuk R.-t. Szekfű Gyula nemrég megjelent könyve tovább megy ebben az irányban, sőt a bíráló szerint a másik véglet felé lépi túl valamennyire az objektív igazság határát.

Magyar Kultura. 1914. évf. 4. sz. — *Szöllősy Alfréd: Péterfy Jenő Petőfi Sándorról.* Ismertetés.

U. i. 1914. évf. 5. sz. — *Deák Viktor: Biró Lajos színdarabjai.* B. L. társadalmi problémákat fejteget, de azok legtöbbje inkább vígjátékba való, mint komoly drámába. Sokkal jobban gyűlöli alakjait, semhogy beérné egyszerű felsüléssükkel. Pedig szatirája nem volna erőtlen. Hibái nem jellemzőképessége rovására irandók: vadássza a hatást, nem az egészszel, hanem kiélezett részletekkel akar hatni. Tárgyai gyakran túlságosan is felismerhető aktualitások. Van emberismerete; de jobban ismeri közönségét, mint alakjait. Stílusa hírlapírói, mely, ha emelkedett akar lenni, szentimentalizmusha téved; ha felindul, kiabál, sőt káromkodik; ha jellemző szeretne lenni, ízléstelenül túloz.

Magyar Nyelv. 1914. évf. 2. sz. — *Szinnyei József: Visszatekintés.* Megnyitó beszéd a Nyelvtud. Társ. közgyűlésén. A magyar nyelvtudomány haladása az utóbbi évtizedekben. — *Horváth János: Szomorjmusok a Nemzeti színpadján.* Támadja a Nemzeti Színházat, mely színpadjáról terjeszti Szomorj Dezső barbarizmusait. «A Nemzeti Színházban tapsot kap a kores beszéd, mely csak füttyöt érdemelne. Nem is a nyálkás stílusú

Szomoryt vádolom én, hisz mindenki úgy ír, ahogy akar, vagy ahogy tud. Én a Nemzeti Színházat, az állam pénzén fenntartott, a nemzeti műveltség, a nemzeti hagyomány, a nemzeti nyelv ápolására kötelezett Nemzeti Színházat vádolom. Vádolom pedig árulással, melyet tudatlanságból vagy lelkiismeretlenségből követ el nyelvünk épsége ellen, mikor nagymúltú színpadján szóhoz engedi jutni a nyelvbeli magyarság esküdt ellenségét.»

Magyar Nyelvőr. 1914. évf. 2. sz. — *Erdélyi Lajos: A Halotti Beszéd nyelvjárása.* A H. B. legjellemzőbb sajátága: ö ~ ë hangváltozása, a tatárjárás és törökpusztítások után is kimutatható Dunántúl s ma is megvan Felsődunántúl nagyobb mértékben, mint eddig hitték. A nyelvtörténeti adatok különösen Pannonhalma-Tihany vidékére utalnak. Azon a vidéken íratott tehát a H. B., ahová való e nyelvemlék legtöbb kutatója; de ők ezt nem vették észre. — *Mészöly Gedeon: A Döbrentei-kódex zsolttárai és az Apor-kódex.* Nemrég kimutatta a cikkiró, hogy a Döbr. kódex evangélium-fordítása a müncheni kódexbeli fordítás ismeretével készült. Ezúttal kimutatja, hogy a Döbr. kód. zsolttárfordításai az Apor-kódexbelivel (mely tudvalevőleg a Bécsivel és Münchenivel együtt a Ferencrendi biblia egy része) vannak ugyanolyan viszonyban. A Döbr. kód. nek eszerint nemcsak evangéliumai, hanem zsolttárai is csak átdolgozása a Ferencrendi biblia illető részének, a Vulgata alapján. — *Turóczi József: Simon bíró.* E régi irodalmunkból eléggé ismeretes kifejezés papushóst jelent. Eredetét már Szarvas Gábor megmagyarázta (Nyr. 21:294). A német pantoffelheld és baseman (= Pázmány) egyik szinonimája: siemann = sie — Mann. A mi Simon bírónk tehát nem tulajdonnév, hanem a német siemann, simon szónak magyarosított alakja. T. J. e magyarázathoz közül újabb kiegészítő adatokat.

Magyar Paedagogia. 1914. évf. 3. sz. — *Böngérfi János: Brassai módszeről.* A rövid cikk írója hangsúlyozza, hogy Brassai módszeréről nem feledkezett meg teljesen az irodalom.

Nyugat. 1914. évf. 5. sz. — *Laczkó Géza: Kemény Zsigmond.* «Erdélyt, a meg nem érdemelt tragikum földjét, a szerencsétlen nagyok klasszikus világát, a nemes lendület, az erény tévedéseinek átokverte hazáját, a silány szenvedélyek titkolt küzdelmeinek zeg-zúgát, a töprengő sötétben látás alkonyi táját, az ezer gyásszal, száz ragyogással terhelt rögöket, ezt az Erdélyt írta meg K. Zs. s mindig ezt írta.» A tragikus mélységű lelkek: Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Katona, Arany, Gyulai, Széchenyi sorába tartozik. Ő a legbecsületesebb és legnagyobb magyar ujságíró, a kiegyezés elgondolója.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1914. évf. 12. sz. — *Molnár György: Újabb Mikszáth-kötetek.* Ismerteti a Révai Testvérek kiadásában megjelent nyolc kötetet.

Pesti Hirlap. 1914. évf. 51. sz. — *Garamszeghy Sándor: Szigligeti.* 1913 december 31-ig a Liliomfi 124-szer, a Szökött Katona 114-szer, a Csikós 109-szer, a II. Rákóczi Ferenc Fogsága 100-szor, a Két Pisztoly 86-szor, a Czigány 77-szer, a Mama 77-szer került színre a budapesti Nemzeti Színházban.

Pesti Napló. 1914. évf. 58. sz. — *Londesz Elek: Szigligeti.* Alkalmi cikk Sz. E. születésének századik évfordulójára.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1914. évf. 9. sz. — *i—y* ismerteti a Műveltség Könyvtárában megjelent magyar irodalomtörténetet.

Sárospataki Református Lapok. 1914. évf. 8. sz. — *Simonfi János: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Torpad: Tolnai és Riedl szerint Thaly félreértette s hibásan használja e szót terped, terpeszkedik értelemben. Azonban bizonyos, hogy Thaly tudta e szó igazi értelmét, mert Bercsényi Levelei 122. l. jegyzetében e szóhoz ezt a jegyzetet teszi: «Régies szó; annyi mint: egyszeribe megáll» stb. A cikkíró igéri, hogy ki fogja mutatni a torpad és terped testvérvoltát. A kuruc balladák némely kifejezéséhez közöl még párhuzamos helyeket a kor irodalmából.

Turul. 1913. évf. 3. sz. — *Daróczy Zoltán: János küküllei főesperes és családja.* Pótlások és javított családfa Pór Antal Küküllei-életrajzához.

Új Élet. 1914. évf. 2. sz. — *Kremmer Dezső: A fővárosi színművészet multja.* Tárca, képekkel. — *Keleti Adolf: Pósa Lajos.* P. L. mesékkal és csengő rímekkel termékenyítette meg a magyar gyermekek lelkét. Az Én Ujsággal új nemzedéket nevelt.

Új Idők. 1914. évf. 8. sz. — *Pásztor Árpád: Kossuth Lajos és Teleki László ismeretlen levelei.* Kossuth levele Garachanin szerb belügyminiszterhez, 1851. Teleki L. levele Mack tüzérezredeshez, 1856.

U. i. 11. sz. *Vargha Gyula.* Arckép és méltatás. — *Zuboly: A százéves Szigligeti.* Ő teremtett eredeti magyar műsort. Ő teremtette meg a népszínművet. Iskolájának még évtizedek múltán is jelentékeny hatása volt. A társadalmi színműben Csiky Gergelyen át Herczeg Ferencig, a népszínműben (nacionalista népszínműből irodalmivá alakulva) egészen Gárdonyiig terjed a hatása.

Ungarische Rundschau. 1914. év. 1. sz. — *Franz Babinger: Eine neu-entdeckte ungarische Kerbinschrift aus Konstantinopel vom Jahre 1515.* Német kiadása az Ethnographia 1913. évf.-ban megjelent cikknek. (V. ö. folyóiratunk: II. 399. és 540.) — *Albert von Berzeviczy: Baron Josef Eötvös als Kulturpolitiker.* Német fordítása a Budapesti Szemle 1913. évf.-ban megjelent fölolvásának. (V. ö. folyóiratunk: II. 479.) — *Zoltán von Beöthy: Josef Baron Eötvös als Redner.* Magyarul megjelent: Budapesti

Szemle 1913. évf. (V. ö. folyóiratunk: III. 122.) — *Jakob Bleyer: Friedrich Schlegel am Bundestage in Frankfurt.* (III. közlemény.) Schlegel «Concordia» című katolikus konzervatív folyóiratára (1820–1823) maga Széchenyi Ferenc gyűjtötte a magyar püspökök között előfizetőket. Széchenyi-ben (meghalt 1820.) Schlegel egyik leghatalmasabb anyagi és politikai támogatóját veszítette el. — *Alexander Fest: Ungarn in den mittellenglischen Romanzen.* Hat XV. és XVI. századi angol románc meséjének van hazánkkal, mint távoli kalandok országával, laza és külsőleges kapcsolata. Elterjedt középkori motívumok keretében látjuk Magyarországot. Ilyen az üldözött ártatlan nő mondája, melynek egyéb európai változataiban is közkeletűek a magyar elemek. A történeti alappal nem bíró angol románcok legnagyobbbrészt francia eredeti után készültek, bizonyára annak az érdeklődésnek hatása alatt is, melyet a Zsigmond király angolországi látogatása (1416.) keltett föl. — *Arthur Weber: Theodor Körner und seine Beziehungen zu Ungarn.* Összefoglaló dolgozat. Szerző bizonyítja, hogy Körner Kisfaludy Károly figyelmeztetése nélkül, Hormayr Österreichische Plutarch-ja alapján jutott a «Zriny» megírásának gondolatára. Eddig ismert forrásaihoz kell vennünk még Petrus Bizarus és Révay Péter latin munkáit. Kisfaludy Sándor Körner számára drámatervet készítésére vállalkozott, amikből aztán ő maga írt darabokat. — *F. S.: Zur Geschichte des ungarischen Pressrechts.* Tarnai János Sajtójogi dolgozatok (1913) című könyvének terjedelmes ismertetése. — *Edgar Palóczy: Napoleon in Ungarn.* Napoleon győri tartózkodásáról, melyről Kisfaludy Sándor is megemlékezik Szegedy Rózához írt két levelében. — *Berthold Fabó: Verdi in Ungarn.* Verdi operái 1847 után és az ötvenes években nagy kedveltségnek örvendtek a pesti színpadon. — *Arthur Weber: Der Tod des Dichters Zrinyi.* Összefoglalása a Bertha Sándor által hangoztatott öngyilkosság-hypothézisszel szemben a szerző régebbi dolgozataiban fejtegetett álláspontjának. (V. ö. folyóiratunk: I. 337., 452. és II. 303.) — *Berthold Fabó: Die älteste Zeitung Ungarns.* A Pressburger Zeitung ismertetése, 150 éves fennállása alkalmából. — *Gustav Heinrich: Joh. Arany's Dichtungen in deutscher Sprache.* Dengi János programmértekezésének (Arany német nyelven, 1913.) ismertetése és elvi megjegyzések a magyar költők német fordítására vonatkozólag. Arany nagyobb epikus költeményeinek hivatott fordítójára még várunk kell.

Uránia. 1914. évf. 3. sz. — *ly.: A magyar dráma fejlődése* címen azokat a felolvasásokat bírálja, melyeket a kolozsvári Nemzeti Színház drámatörténeti felolvasásai előtt olvastak fel a közönségnek. (A bírálókat különösen az a részlet értékes, melyben a szerző a méltatlanul feledett Toldy István irodalomtörténeti jelentőségére hívja fel a figyelmet.) — Ugyancsak *ly. Vértessy Jenőnek: A magyar romantikus dráma c. munkáját, gr. pedig Váczy János Tompa életrajzát ismertet.* (Mindhárom mű bírálatát I. folyóiratunk II: 552., III: 117., III: 116.)

Vasárnapi Ujság. 1914. évf. 7. sz. — *S. A.: Kemény Zs. Népszerűt-*

lenségének magyarázata nem az, hogy művészietlen, hanem hogy szelleme magasan felette állt kora, s felette áll még korunk magyar kulturájának is. Nagy mulasztás terheli a magyar kritikát is, mely Gyulai óta semmit sem tett arra, hogy hozzánevelje az olvasók tömegét. — Kardos Lajos Bolond Istók c. tanulmányának ismertetése.

U. i. 8. sz. — *Kemény Zs. hátrahagyott munkái*. Ismertetés. — *Mindszenty Gedeon költeményei*. Ismertetés.

U. i. 9. sz. — *Palásthy Géza: Német előadások a Nemzeti Színházban*, 1849 aug. 9.— nov. 13. német színészek játszottak a Nemzetiben. Az előadott darabok teljes jegyzéke. Két színlap közölve. (L. Budapesti Hirlap. 1914. évf. 52. sz.)

U. i. 10. sz. — *Vargha Gyula*. Arckép és méltatás.

Világ. 1914. évf. 40. sz. — *Jászi Oszkár: Egy verseskönyvről*. Vezércikkben ünnepli Ady Endrét új kötetének megjelenése alkalmából. «Ma húsz-harmincezer ember olvassa, érti és várja Adyt, az ő működését felülemeli az esztétikusok és irodalmárok vitáin s próféta-szerűvé is teszi költői misszióját, melynek megértése kulcsot ad az eljövendő magyar dolgok sejtéséhez... Ő ma az Új-Magyarország lelkének legmélyebb és legtisztább költői beteljesedése.» — *Mikszáth*. A Világ ismertetni fogja Riedl Frigyes egyetemi tanár azon előadásait, melyekben R. F. a modern magyar irodalomról szól.

U. i. 46. sz. — *Riedl Frigyes: Mikszáth művészete*. Riportszerű kivonat R. F. egyetemi előadásaiból. — *Lupas János: Br. Saguna András és br. Eötvös József*. Ismerteti a híres gör. kel. román metropolita és E. J. barátságát.

U. i. 52. sz. — *Riedl Frigyes: Mikszáth regényei*. A Szent Péter Esernyőjének, a Besztercze Ostromának és az Új Zrinyiásznak méltatása egyetemi jegyzetek alapján.

U. i. 57. sz. — *Kosztolányi Dezső: Juhász Gyula*. Adalékok a millénium után fellépő legifjabb költői nemzedék élete folyásához és világ-felfogásához.

FIGYELŐ.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság II. rendes közgyűlése. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914. évi március hó 7-én tartotta II. rendes közgyűlését.

Elnök: Szász Károly, alelnök.

Jegyző: Kéki Lajos.

Jelen voltak: Beöthy Zsolt, elnök; Négyesy László, alelnök; Horváth János, titkár; Pintér Jenő, szerkesztő; Ágner Lajos pénztáros és Alszeghy Zsolt, Áldásy Antal, Bajza József, Bán Aladár, Birkás Géza, Császár Elemér, Dittrich Vilmos, Fejérpataky László, Ferenczi Zoltán, Förster Aurél, Gesztesi Gyula, Glatz Ernő, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, György Lajos, Harmos Sándor, Husztiné Révhegyi Rózi, Kádár Jolán, Kardos Albert, Kardos Lajos, Kelecsényi Rezső, Kepes Ernő, Kocsis Lénárt, Komlós Aladár, Korpás Ferenc, Kovács Sándor, Kürti Menyhért, Laczkó Géza, Lampérth Géza, Magyar László, Marczinkó Ferenc, Melich János, Mészöly Gedeon, Német Károly, Oberle Károly, Pais Dezső, Panity Vukoszava, Pap Károly, Papp Ferenc, Perényi József, Petri Mór, Rédey Tivadar, Riedl Frigyes, Riegler Ernő, Rubinyi Mózes, Schöpflin Aladár, Sebestyén Gyula, Sikabonyi Antal, Simonfi János, Singer János, Sipőtz Pál, Szabó Ernő, Szabolcsi Lajos, Szemkő Aladár, Szigetvári Iván, Szily Kálmán, Szinnyi Ferenc, Szinnyi József, Szóts Gyula, Thienemaun Tivadar, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vargha Zoltán, Váczy János, Vargha Damján, Velledits Lajos, Versényi György, Vértesy Jenő, Vissnyovszky Rezső, Weber Arthur, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla tagok. (Összesen : 80.) Ezenkívül számos vendég.

1. *Szász Károly* alelnök az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt élénk figyelemmel hallgatott, sűrű helyesléssel kísért és nagy tetszéssel fogadott elnöki beszéddel a közgyűlést megnyitja.

2. *Horváth János* titkár előterjeszti az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt titkári jelentését, melyet a közgyűlés tudomásul vesz s egyzersmind az elnök indítványára buzgó és sikeres munkásságáért meleg köszönetet mond a titkárnak.

3. *Elnök* indítványára a közgyűlés szavazatszedő-bizottságul Szigetvári Iván elnökleite alatt Pais Dezsőt s Kéki Lajos jegyzőt küldi ki. A szavazatok összegyűjtéséhez szükséges rövid időre elnök a közgyűlést fel-

függeszti. Miután a bizottság a szavazatok összeszámlálása végett a mellékterembe vonul, elnök a gyűlést ismét megnyitja.

4. *Pintér Jenő* szerkesztő felolvassa az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt emlékbeszédét id. Szinnyei Józsefről. Az elnök indítványára a közgyűlés legmelegebb köszönését fejezi ki a tartalmában és formájában egyaránt jeles, emelkedett szellemű s őszinte megindultsággal hallgatott emlékbeszédért.

5. *Tolnai Vilmos* előterjeszti a számadásvizsgáló-bizottság jelentését a Társaságnak 1913. évi bevételeiről, kiadásairól és vagyonmérlegéről, továbbá az 1914. évi költségelőirányzatról. Mindezt a bizottság a legnagyobb rendben találta. A közgyűlés a bizottságnak szíves fáradozásáért köszönetet mondva, a jelentést tudomásul veszi, a pénztárnoknak az 1913. évre a felmentést megadja s egyszersmind köszönetet szavaz neki a pénztári ügyek buzgó kezeléseért.

6. *Szigetvári Iván*, a szavazatszedő-bizottság elnöke, kihirdeti a szavazás eredményét. Összesen 69 szavazatot adtak be s választmányi tagokul megválasztottak: Békefi Remig (69), Bleyer Jakab (67), Erdélyi Pál (62), Ferenczi Zoltán (69), Gálos Rezső (64), Gragger Róbert (66), Greksa Kázmér (69), Gulyás István (68), Gyöngyösy László (68), Gyulai Ágost (69), Harsányi István (69), Jánosi Béla (69), Kelemen Béla (69), Kiss Ernő (64), Kőrös Endre (64), Kürti Menyhért (64), Loósz István (68), Német Károly (64), Pap Károly (68), Prónai Antal (68), Radó Antal (66), Riedl Frigyes (69), Sebestyén Gyula (68), Tones Gusztáv (67), Vadász Norbert (59), Vargha Damján (67), Varju Elemér (66), Veress Samu (66), Viszota Gyula (69), Zlinszky Aladár (69). Ezekon kívül szavazatokat kaptak még: Kuncz Aladár (5), Laczkó Géza (5), Benedek Marcell (4), Heinrich Gusztáv (4), Melich János (4), Trostler József (4), György Lajos (3), Kádár Jolán (2), Leffler Béla (2), Sikabonyi Antal (2), Asbóthné Ferenczi Sári (1), Birkás Géza (1), Kocsis Lénárt (1), Pais Dezső (1) és Rédey Tivadar (1). Elnök a megválasztottakat a választmány tagjainak jelenti ki s a vendégeknek szíves érdeklődésükért köszönetet mondva, a közgyűlés véget ér.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1913. évi zárószámadása.

Bevétel.

	Kor.
1. Maradvány 1912-ről	502·81
2. Alapítványokból	1413·—
3. Hátrálékos tagdíjakból	694·30
4. 1913. évi tagdíjakból	5436·—
5. Előre fizetett tagdíjakból	814·60
6. Előfizetési díjakból	4229·54
7. Előre fizetett előfizetésekből	489·—
8. Kamatokból	149·61
9. Füzetek eladása, hirdetés	205·—
10. Vegyes bevételek	178·34
11. Kormánysegély	2000·—
Összesen	16112·20

Kiadás.

1. Nyomdai tartozás 1912-ről	3250.90
2. A folyóirat nyomtatása és exped.	4249.10
3. Nyomtatványok	477.10
4. Tisztviselők tiszteletdíja 1912-ben	1550.—
5. Tisztviselők tiszteletdíja 1913-ban	1826.—
6. Írói tiszteletdíjak 1913-ban	2009.50
7. Irodai kiadások	485.55
8. Postaköltség	173.27
9. Szolgáknak	122.20
10. Vegyes kiadás	169.80
11. Kereskedőknek engedmény	165.—
12. Törzsvagyponhoz csatoltatik	1413.—
13. Maradvány az 1913. év végén	220.78
Összesen	16112.20

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914. évi költségelőirányzata.*Bevétel.*

	Kor.
1. Maradvány az 1913. év végén	220.78
2. Hátrálékos előfizetési és tagdíjakból	1124.98
3. 1914. évi tagdíjak	5400.—
4. Előre fizetett tagdíjak	600.—
5. 1914. évi előfizetési díjak	4000.—
6. Előre fizetett előfizetési díjak	400.—
7. Füzetek eladása, hirdetés	200.—
8. Alapítványok kamatai	160.60
9. Kormánysegély	2000.—
Összesen	14106.36

Kiadás.

1. Nyomdai tartozás 1913-ra	1252.48
2. A folyóirat nyomtatása és szétküldése	7000.—
3. Tisztviselők tiszteletdíja 1914-ben	1800.—
4. Írói tiszteletdíjak 1914-ben	2000.—
5. Szolgáknak	100.—
6. Nyomtatványok	400.—
7. Irodai kiadások	500.—
8. Kereskedőknek engedmény	200.—
9. Postaköltség	200.—
10. Vegyes kiadások	100.—
11. Egyenleg, azaz 1914. évi maradék	553.88
Összesen	14106.36

Nincs nemzeti bibliográfiánk. E címen mutat rá Kőhalmi Béla ¹ a magyar tudományosság egy régi mulasztására. Egész tudományos munkásságunk szervezetlenségének egyik főoka egy általános és teljes biblio-

¹ Kőhalmi Béla: Nincs nemzeti bibliográfiánk. Budapest, 1914. 29 l.

gráfia hiánya. Már a tudományos munka kezdetén, az anyaggyűjtésnél a legnagyobb akadályokba ütközik a kutató. Egy-egy könyv, adat megszerzése gyakran inkább nevezhető a szerencse kényére bízott hajszásnak, mint rendszeres kutatásnak. Régi bibliográfiáink kiegészítése minden terv nélkül öletszerűen folyik, az új, kurrens bibliográfiák pedig (a Könyvkereskedők Egyletének kiadványai, a *Corvina*, az *Évkönyv*) rendkívül hiányosak. Ilyen körülmények között hiába minden erőmegfeszítés, hiábavaló a tudományos társaságok egyre növekedő munkássága, hiábavalók a kitűnően szerkesztett folyóiratok, a részletkutatások óriási halmazokra felgyülemelő eredményei, ha az elszigeteltség és szervezetlenség folytán a legtöbb munka «már születésekor megholtnak tekinthető». Nagyobb összefoglaló munkáink hiánya s a meglevők elkerülhetetlen fogyatékosága egyenesen erre vezethető vissza: nincs sem teljes magyar bibliográfiánk, sem általános hirlap és folyóiratrepertoriumunk. A könyvtárosok, kiknek saját bajaik mellett minden tudományos kutatás nyomorúságát végig kell szenvedniök, tartották eddig is felszínen ezt a kérdést. Már régebben Ferenczi Zoltán, újabban Gulyás Pál hirdették egy ilyen munkának elodázhatatlan szükségét, most pedig Köhalmi Béla tárja föl valóban megdöbbentő adatok alapján a baj igazi állapotát.

Fonák helyzetbe kerül ez adatok mellett mindjárt az 1897: XLI. törvénycikk, mely gondoskodik ugyan róla, hogy minden Magyarországon megjelenő nyomdatermék a Nemzeti Múzeumba kerüljön, de elfelejtett ennek olyan munkaerőt rendelkezésére bocsátani, mely ezt az évről-évre fokozódó rengeteg anyagot legalább bibliográfiában feldolgozhatná. Időszaki teljes bibliográfiánk az ujonnan megjelenő nyomtatványokról 1892 óta nincs! Ekkor szüntette meg a Magyar Könyvszemle 1876 óta folyó könyvészetét s azóta csak a Könyvkereskedők Egylete folytatja a *Corvinában*, mely azonban a megfelelő anyag híján a megjelent könyveknek és füzeteknek csak *ötödrészét* képes feldolgozni, úgy hogy a magyar könyveknek évenként átlag 78,5 percentje marad a bibliográfia számára ismeretlenül, nem is szólva az apró nyomtatványok rengeteg tömegéről. Még szomorúbb ez az állapot, ha tekintetbe vesszük, hogy egy ilyen havonként vagy kéthetenként megjelenő, kurrens bibliográfia költségei Köhalmi kimutatása szerint nem haladják túl az 5000 korona költséget. Olyan csekély összeg valóban, melyet akármelyik nagyobb tudományos intézetünk a Könyvkereskedők Egyletének közreműködésével még állami támogatás nélkül is előteremthetne. Mert ne felejtjük el soha, a legnagyobb erőfeszítés, a legszorgalmasabb tudományos munkásság java vész el a kellő bibliográfiai alapvetés nélkül. Ez a tudományos költségvetés olyan tétele, melynek minden egyéb tételt föltétlenül meg kell előznie.

Nem részletezzük tovább Köhalmi adatait; ha apróbb részleteiben, a kivitel eszközeiben el is térhetnek nézeteink, a végső következtetéseket mindenkinek el kell fogadnia, aki a magyar tudományos munkásság rendszerezését és szervezését szívén viseli. Mulaszthatatlanul szükségünk van: 1. egy időszaki teljes bibliográfiára, 2. régi bibliográfiáink rendszeres kiegészítésére, 3. a Szinnyi-féle hirlaprepertorium kiegészítésére és további folytatására.

k. gy.

Válasz Birkásnak. Birkás az Élet című irodalmi vállalat egyik kötetében megjelent cikkemhez e folyóiratban (II: 134) hosszabb észrevételt fűzött. Az észrevételező cikk gúnyos és sértő hangja lehetetlenné teszi, hogy rá érdemben válaszoljak, csak azt hangsúlyozom, hogy én Birkással szemben nemcsak mindvégig tárgyilagos voltam, hanem értekezését is méltánylással említettem. Azért, hogy véleményét nem fogadtam el, még nem érdemlem meg a sértegető hangot, mert hiszen akkor ő most nagyon sokakat megsérthetne. Továbbá: nem az ő összehasonlító fejtegetéseit mondtam fölöslegeseeknek, hanem Wertner Mórnak úgynevezett kutatásait, amelyeket az Akadémiának 1913 febr. 24-iki ülésén a főtítkár *Adalékok Toldi M. életrajzához* c. értekezés formájában bemutatott. A szerző ezen akadémiai értekezésben 18 olyan oklevelet sorol fel, mint saját kutatásának eredményeit, amelyekből 14-et már más felkutatott s belőlük következtetéseket állapított meg. Most pedig (1913 febr. 24.) e következtetéseket Wertner Mór részint ismét levonja, mint saját elmeszüleményeit, részint már régen megcáfolt véleményt talál újra fel.

A kérdésnek tendenciózus és hatásvadászó beállítása jellemző világot vet Birkás igazságérzetére.

BARTHA JÓZSEF.

A Toldi-mondáról. (Válasz Karl Lajosnak.) Karl Lajos az Irodalomtörténet folyó évi 2. füzetében «Ilosvai Toldijáról» című tizenegy lapnyi cikket közölt, mely nem egyéb, mint terjedelmes bírálata az Ethnographia 1912-iki évfolyamában megjelent «Ilosvai Toldija s az olasz és franczia Rainouart-mondák» c. értekezésemnek. A Toldi-monda kérdésének fontosságára való tekintettel szükségesnek tartom, hogy e folyóirat hasábjain Karl bírálatára részletesen reflektáljak.

Mivel az Irodalomtörténet olvasói között valószínűleg vannak olyanok, akik Ethnographia-beli értekezésemet nem ismerik, jónak látom előrebocsátani a következőket. Én a Toldi-monda forrásait évek óta középkori külföldi hősmondában nyomozom. E célból Toldit több román, germán, szláv, görög mondai alakkkal egybevetettem. Ezek közt egyetlenegy olyan hősré akadtam, akinek egész egyénisége s pályafutása nem egy-két jelentéktelen vonás, hanem fontos motívumok *egy bizonyos sorozata* tekintetében hasonlóságot mutat a mi Toldinkkal. Ez a mondai alak a középkor második felében Francia- és Olaszországban népszerű s Németországban is ismeretes Rainouart-énekek hőse: Rainouart. Értekezésemben e Rainouart-t összehasonlítottam Toldival s feltűnő hasonlóságuk alapján ama feltevésnek adtam kifejezést, hogy a Rainouart-eposzok *bizonyos elemei* Olaszországon át, mellyel vegyesházi királyaink alatt igen intenzív és sokoldalú volt az érintkezésünk, valahogy eljutottak hazánkba és Toldi alakjához fűződtek. Értekezésemben tehát nem matematikai pontossággal bizonyítható tételről, hanem csupán óvatos feltevésről volt szó, melyre fel akartam hívni a kutatók figyelmét.

Karl cikkét, melyben e feltevésem cáfolatára vállalkozott, a zavarosság, a homályosság s a logikai összefüggés hiánya jellemzi. Látszik rajta,

hogy szerzője sok mindent össze-vissza tanult és olvasott, azonban ismereteit rendszerezni nem volt képes. Világosan és szabatosan írni képtelen, mondatai közt nincsen szerves kapcsolat és logikus átmenet, azért cikkét kinszenvedés olvasni és számos helyén teljesen lehetetlen megérteni. Francia filologus létére nem a franciás pontosság, tömörség és áttekinthetőség, hanem a német tucat-filologusok nehézkes, szörszálhasogató modora jellemzi.

Részletes megjegyzéseim a következők:

1. Karl cikkéből az tűnik ki, mintha azt állítottam volna, hogy Ilosvai ismerte a francia Rainouart-énekek s az azok alapján készült olasz prózai regény kéziratait és azokból tetszése szerint némely motivumokat átvett, másokat mellőzött. Én, mivel tudom, hogy Ilosvai Olaszországban se nem járt, se nem tanult, olaszul nem tudott, olasz kéziratokat és nyomtatványokat nem ismert, azért világosan és határozottan megmondtam, hogy a szóban forgó külföldi mondai motivumok hozzánk kerülését nem irodalmi úton, hanem szóbeli közvetítés útján tartom lehetségesnek. «Ilosvai munkáját» — ezt írtam — «valószínűleg népmondák alapján írta meg... Lehetek közöttük eredeti magyar mondák... s lehetnek idegen eredetűek, melyeket népünk hihetőleg szájhagyomány útján külföldről kapott és lokalizált, a magyar viszonyoknak megfelelőleg átalakított, Toldira alkalmazott.» (Id. ért. 287. l.) E szóbeli közvetítésből folyik, hogy a magyar monda s a külföldi mondák hasonlósága nem olyan szembeszökő, mint mikor például egy magyar író valami külföldi író munkáját szószerint fordítja vagy kivonatolja, de azért hasonlóságukhoz szó sem férhet. Karl tehát értekezésem alapgondolatát félreismeri vagy félremagyarázza, s így nekem értekezésemben elő nem forduló naiv állításokat tulajdonít.

2. Éppúgy nem esik szó értekezésemben «olasz-francia népmondáról», «egységes Rainouart-mondáról», «szövegektől elütő népmondáról» sem. Hogy a Rainouart-énekekben melyek az esetleges népmondai elemek, azt nem vizsgáltam, mert ez nem tartozott vizsgálódásaim körébe és igyekeztem rövidre szabott értekezésemben szorosan a tárgynál maradni. Csupán annak bizonyítását tartottam szükségesnek s ezt sikerült is bebizonyítanom, hogy a Rainouart-eposzok Francia- és Olaszországban széles körben népszerűek voltak, szerzőik és terjesztőik énekmondók, népénekesek, jocularok voltak, kiknek hallgatósága nemcsak a nemesség volt, hanem főleg a vásárok, búcsújáró helyek s egyéb népies összejövetelek köznépe. «Die ganze Gestalt des Rainouart», írja Suchier, «ist dem plumpen Geschmack der Volksmenge zu Liebe geschaffen und dann weiter gebildet.» (Suchier. La Chançon de Guillelme, LXVIII. l.)

3. Az, amit Karl a Rainouart-mondákról mond, általában azt a benyomást teszi rám, mintha magukat az eredeti műveket nem is ismerné. Hogy mondhatná másképp, hogy Rainouart a Chanson de Guillaume-ban «epizódyszerű alak»? A valóság az, hogy ezen eposz második részének (1980—3553 sor) Rainouart a főhőse és tudós kiadójának, Suchiernek nézete szerint ez a második rész eredetileg az első résztől független, önálló eposz volt: a Chanson de Rainouart. Az Aliscaus második részében is Rainouart-t

az «átdolgozó nem több oldalról jellemzi», hanem ennek a résznek is ő a főszemélye, ő nyomul előtérbe. Ezért szentel kiváló kézikönyvében Voretzsch is a francia hősmondák sorában a «Rainouartliednek» külön fejezetet. (Einführung in das Studium der altfranz. Litteratur, 2. kiad. 204—205. l.)

4. Nagyfokú tájékozatlanságra vall az az állítása is, hogy «Nerbonesi-nél többet Olaszországban nem tudtak». Hát nem tudja Karl, hogy a francia hősmondák a XII. század óta egész Olaszországban, különösen Észak-Itáliában rendkívül népszerűek voltak, hogy az Aliscansnak van olasz-francia keveréknyelven írt változata, hogy a Rainouart-ról szóló három francia eposz közül kettőnek költője, Graindor de Brie magában Olaszországban mint énekmondó működött, hogy Dante Paradicsomában Rainouart-t Nagy Károly, Roland, Bouillon Gottfrid s más nagy keresztény hősök társaságában szerepelteti, s hogy a róla szóló francia hőskölteményeket a XIV. században még Dalmáciában is ismerték. Akinak román filologus létére ismeretei ennyire fogyatékosak, az okosabban tenné, ha mások bírálatától szerényen tartózkodnék.

5. A papság s a zarándoklatok szerepét is a francia hősköltészet s általában a középkori költészet terjesztése terén csak olyan ember tagadhatja, aki az újabb francia filológiai kutatások eredményeit nem ismeri vagy nem fogadja el. Én a magam részéről Bédier és Morf véleményén vagyok, kik közül az utóbbi ezt írja: «Viele Erzählungstoffe . . . sind von Frankreich aus in die übrigen Länder gewandert, hauptsächlich auf den Pilgerstrassen. In den Pilgerzügen fluten die Völker im Mittelalter periodisch und friedlich zusammen . . . Die Pilgerstrassen sind die alten literarischen Verkehrswege . . . Während Jahrhunderte fand auf diese Weise ein unscheinbarer, aber nachhaltiger Austausch unter den Völkern Europas statt . . .» (Aus Dichtung und Sprache der Romanen, I. 166. l.)

6. Karl egyik jegyzetében (94. l. 3. j.) felsorolja a Rainouart-név középkori változatait és kijelenti, hogy «erre a névre alapított minden feltevés és abból vont következtetés tarthatatlan». E jegyzete teljesen felesleges, ha pedig mégis jónak látta megírni, kötelessége lett volna hivatkoznia a Toldi-mondáról írt második cikkemre (Még egyszer a Toldi-mondáról, Ethnographia, 1913.), melyben én már részletesen foglalkoztam a Rainouart-névvel és kimutattam az arra támaszkodó feltevés jogosultlanságát. Mivel ez a felfogásom, azért nem tulajdonítottam jelentőséget ama körülménynek sem, hogy úgy Toldi, mint Rainouart Lajos nevű király szolgálatában áll.

7. Másutt (96. l. 5. j.) szememre veti, hogy értekezésemben a Guessard-féle elavult kiadást idéztem. Szándékosan tettem, mert a legújabb hallei kritikai kiadással szemben, melyből Karl idéz, óvatossá tett Paul Meyernek a Romániában (1904.) közölt bírálata. Aliscans mindhárom kiadása forgott kezem közt, a Guessard- és Rolin-féle megvan a budapesti egyetemi könyvtárban, a hallei kritikai kiadás pedig a Magyar Tud. Akadémia könyvtárban.

8. A 98. lap 5. számú jegyzetében ama váddal illet, hogy nem is

«sejtem», hogy Brioude és Bride egy és ugyanazon helynek neve, illetve az utóbbi középkori formája az előbbinek. Hiszen a két szó annyira hasonlít egymáshoz, hogy azonosságuk konstatálásához valóban csekély nyelvismeret és földrajzi tudás szükséges. Ha kétségem lett volna, akkor sem Karlnek jegyzetében idézett Francia Irodalmi Tanulmányaihoz fordultam volna, mert Király (Egy. Phil. Közl. 1912.) és Kont (Revue Critique, 1912.) bírálatai után szerzőjén kívül senki sem vehet komoly forrásmunkaszámba.

9. Az egyes lapok alján Karl szokása szerint forrásműveinek egész seregét idézi, ezt nem azért teszi, hogy írói műhelyébe bepillantást engedjen, hanem, hogy olvasóit nagy olvasottságával, cédulagyűjteményének gazdagságával elkápráztassa. Ha eszébe jut, idéz minden tücsköt-bogarat, sok esetben pedig, amikor a teljesség, a következetesség s az írói korrektség megkövetelné, mélyen hallgat. Megtudjuk cikkéből, hogy Káin közismert története Mózes Könyvében, Sámsoné a Birák Könyvében fordul elő, hogy azonban Szigfrid a Niebelungok melyik részében s Roland melyik spanyol románcban «dobál követ», azt nem mondja meg. (99. l.) Egy olyan adatnál, mely minden francia középkori irodalomtörténeti kézikönyvben (Gröber, Voretzsch, Suchier stb.) megvan, két speciális forrásmunkára hivatkozik és a másodikhoz hozzászól: «Cloëtta széljegyzetes példánya». Az is sajátságos, hogy sem engem, sem Fótit nem nevez a magunk nevén, Fóti az «egyik», én vagyok a «másik», sőt Karácsonyi nevét sem veszi ajkára (kivéve egy jegyzetét), hanem engem mint Ethn. XXIII-at, Karácsonyit pedig mint Ethn. XXIV-et szerepeltet. Ennek a «szemfényvesztő játéknak» rám nézve az a kellemetlen következménye van, hogy a jámbor olvasó több esetben nem tudja, hogy Karl tulajdonképpen kit támad és így esetleg az én rovásomra írja mások tévedéseit is. «Tant mieux» — gondolja magában Karl.

10. Félreérti Ilosvait. Ilosvai e sorából: «Az énekszerzők is feledkeztek dolgukban», nem következik az, mint Karl véli, hogy Toldiról Ilosvai előtt nem lehettek népmondák s hogy Toldi Ilosvai előtt nem lehetett mondai alak, hanem csupán az, hogy Toldi históriáját ő előtte versben senki nem énekelte meg.

11. Karl szerint Ilosvai Toldiról okleveleket olvasott. Hogy «levéltári kutatásai» dacára miért hibásak Ilosvai történeti látszatú adatai (Toldi atyjának, bátyjának neve, halálának éve, stb.) s miért hallgat hősenek dicsőségére való előkelő tisztségeiről, melyekről az oklevelek tanuszkodnak, erre Karl így felel meg: «Toldi atyját és bátyját Ilosvai tévesen vagy önkényesen nevezte el; ez előtte ép oly közönyös volt, mint az, a bihari vagy nógrádi családból való volt-e.» Furcsa okoskodás!

12. Karl Ilosvait, úgy látszik, tehetséges költőnek tartja és «egyéni elhatározást és képzelőerőt» tulajdonít neki. «Az elbeszélés világos, a főmotívum élesen kiemelkedik, . . . a fokozás, a művészi szerkesztés nyoma nem tagadható», ezt írja Ilosvai históriájáról, melyet eddigelé zavaros, gyatra, költőileg értéktelen tákolmánynak tartottunk. Mivel Ilosvai tehetséges, sőt «eredeti» költő volt, «Toldi pedig előtte mondahős nem lehet-

tett», azért Karl szerint nagyon egyszerű a dolog: «Toldi Miklós mondáját és históriáját Ilosvai szerzette.» Ha Ilosvai halottaiból feltámadna s olvasná Karl cikkét, azt hiszem, erőlesen tiltakoznék ama feltevés ellen, hogy a «híres-neves Tholdiról» szóló históriája az ő képzetében született meg, az ő «szellemi terméke».

Mikor ezelőtt másfél évvel értekezésemet a Toldi-mondáról közrebocsátottam, számítottam arra, hogy e kérdéshez többen fognak hozzászólni, sőt arra is gondoltam, hogy akad majd olyan éleselemjű, tárgyilagoss s megfelelő román filológiai és magyar irodalomtörténeti ismeretekkel bíró filologusunk, aki feltevésemet esetleg szigorú bírálata alá veszi és megcáfolja. Ez utóbbi esetben a legnagyobb készséggel dobtam volna bele feltevésemet az elhasznált, kiselejtezett hipotézisek lomtárába. Mivel eddigi bírálóimban, Karlban és Barthában az imént felsorolt feltételek teljesen hiányoznak és azért feltevésemet csupán támadni tudták, megdönteni nem, azért álláspontomhoz a Toldi-monda kérdésében továbbra is ragaszkodom és kutatásaimat az eddigi irányban tovább is folytatom.

BIRKÁS GÉZA.

Helyreigazítás. Az Irodalomtörténet 3. füzetének folyóiratszemeleje ismerteti az Élet 3. számában (a valóságban 1., 2. és 3. számában) megjelent *Prohászka mint költő* c. tanulmányomat. Az ismertető a következő állítást tulajdonítja nekem: «A Világosság A Sötétségben a legnagyobb szabású műremek, amit a magyar kultúra létrehozott.» (291. l.) A meglepő félreértéssel idézett sorok dolgozatomban így hangzanak: «... s e műveihez csatlakozik most az Élet kiadásában legújabb kötete is: a Világosság a sötétségben. A legnagyobb szabású műremek pedig, amit az újkori magyar kultúra létrehozott, nem írás, nem kép, nem szobor, hanem egy élet, egy gyönyörű, az egésznek megrendítő nagyszerűségében az apró részletek gyengéd, harmatos szépségében egyformán tökéletes, harmonikus, diadalmas egyéniség, melynek neve Prohászka Ottokár.» (Élet. 1914 jan. 18. 70. l.)

Egyébként a szóban forgó kérdés iránt netalán érdeklődőket arra kell kérnem, hogy magát a kérdéses tanulmányt — ne csak a befejezését — olvassák el.

SÍK SÁNDOR.

Piarista iskolai dráma az Uránia színpadán. F. é. február hó 23-án nem mindennapi meglepetésben volt részük a budapesti Uránia Színház látogatóinak: a kegyesrendi főgimnázium alsó osztályos növendékei előadták Simai Kristóf Váratlan Vendégét. A kis diákok meglepően ügyes játékkal nagy sikert arattak. Most értettük meg, e bámulatos frissességű gyermek-előadás után, mi volt az igazi hatásuk a XVIII. század iskoladrámáinak. A tizenkétéves aktorok ügyes játéka, a korhű jelmezek s a darab zamatos magyarságú dialogusai osztatlan hatást keltettek a nézők sorai-ban. A színjáték rendezője, Német Károly kegyesrendi tanár volt, aki nagy fáradozással készítette elő a darab sikerét. Különösen méltó a kiemelésre, hogy növendékek a darabot eredeti szövegében, régies árnyalatokkal, minden betoldás és átdolgozás nélkül adták elő.

A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei közül irodalomtörténeti vonatkozásúak a következők:

I. Lukács Krisztina-jutalom: Greguss Ágost élete és művei. Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike. — II. Lukács Krisztina-jutalom: A líra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra. Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1916 október 31-ike. — III. Szeher Árpád-jutalom: Szigligeti Ede élete és munkái. Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike. — IV. Somogyi Dezső-jutalom: Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről. Jutalma 200 frank aranyban. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Gombocz Zoltán és Melich János: Magyar Etymologiai Szótár. (Lexicon Critico-Etymologicum Linguae Hungaricae.) I. füzet: A! — Aszó. Budapest, 1914. 160 hasáb. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 5 korona.

A magyar nyelvtudomány történetében párját ritkító jelenség s további fejlődésére is kétségtelenül elhatározó fontossággal bír az a monumentális arányú vállalkozás, melynek első füzete most került ki a sajtó alól. A történeti anyaggyűjtés, a kritikai részletmunka, a rendszerező összefoglalás és általában a tudományos életáldozat fölemelő példája lesz e mű, ha majdan befejeztetik. A két szerző, kikre méltán büszke lehet a testvér nyelvtudomány, évek hosszú sora óta dolgozott lankadatlan kitartással és céltudattal, mielőtt meg merte kezdeni az anyag rendszeres közlését, s majd-majd egy évtizedre terjedő munka áll még előttük, hogy jó végre juttassák.

A Magyar Etymologiai Szótár szerzői egész munkát akarnak végezni. Nem elégsznek meg a feladat ideiglenes, félig-meddig való elvégzésével, mely majd csak meg-megújuló pótlásokkal s toldalékokkal válhatnék teljessé, ha ugyan akadna arra vállalkozó szaktudós. Ők, akik szinte elődtelenül állnak a magyar etymologiai szótárírás terén (mert hiszen csak részletjellegű, egy-egy nyelvrokonsági vagy nyelvkölesőznési területre szorított szótár-monografiák előzik meg az ő vállalkozásukat s azok egy része is az ő saját művek), az elképzelhető legnagyobb teljességre törekednek. Munkájok feloleli az *egész magyar szókészletet*, vagyis a köznyelven kívül a tájszavakat is, és a tulajdonnevek közül is mindazt, ami világos eredetű s nyelvéseti vagy történeti fontossággal bír. Minden cím-szó alatt egy-egy szónak és családjának tömören egybefoglalt története, bírálattal megrostált bibliográfiája, s a tudomány mai lehetőségeihez képest kifejezett eredetmagyarázata olvasható. Minden szónál feljegyzik az időrendben legelső adatot, elősorolják a szó alakváltozatait, származékait (s ezt is az első előfordulás jelzésével), meghatározzák különféle jelenté-

seit, elősorakoztatják rokon nyelvekbeli megfelelőit, vagy ha kölcsönzés esete áll fenn, kimutatják törvényszerű származását az illető idegen nyelvből; szükség esetén tovább követik a magyar szó útját azon idegen nyelvekbe, melyekbe esetleg átment; ősi finn-ugor szavak függelékül pedig, ahol a párhuzamba állítás lehetősége megvan, közlik az indogermánságból odatartozó megfelelőket is, gondosan megjegyezve, vajjon tisztázva van-e, vagy nincs, egymáshoz való viszonyuk. S e fejtegetés minden lépésénél ott a pontos bibliografiai utalás. Nem tudjuk, van-e egyáltalán etymologiai szótár, mely a feldolgozásnak ily kimerítő teljességével dicsekedhetnék. Úgy érezzük, hogy itt készül az a biztos alap, melyen nyelvtörténetünk egész jövője nyugszik. Bele van építve mindaz, amit eddigi nyelvtudományunk megállhatót alkotott, de annak a kihámozása és kritikailag megnyugtató megállapítása is a szerzők érdeme.

Nem vagyunk illetékesek a mű részletező bírálatára, de kifejezést kívántunk adni azon való örömünknek, hogy a hozzánk oly közel álló magyar nyelvtudomány megkezdheti végre az elraktározását azon végleges eredményeknek, melyeket százados nagy multja folyamán létrehozott, s hogy találkozott magyar nyelvtudós, ki kellő ismeretekkel, talentummal, képzettséggel, munkaösztönnel és önmegtágadó áldozatkészséggel bír ahhoz, hogy azt összegyűjtse, kiegészítse, megbírálja és közkinccsé tegye. Köszönet érte a szerzőknek. Kívánjuk nekik, hogy a nagy feladatot, mit oly tiszteletreméltó önbizalommal tűzték ki maguk elé, egészen és mihamarább meg is oldhassák.

G—Y.

Szemkő Aladár: A kor és stílusa. (A budapesti VI. ker. áll. főgimnázium értesítője. Budapest, 1913. 3—14. l.)

Kétségtelen, hogy azon körülmények közt, melyek az egyéni kifejezés-módot befolyásolják, a legelső a korszellem hatása. A címben jelzett gyors menetelő, ügyesen és magyarosan megírt kisebbszerű dolgozat e tételt igazolja irodalomtörténetünk ismert korszakainak lepergetésével. Már szűkre szabott s csak a legnagyobb általánosságok befogadására elegendő terjedelme is mutatja, hogy első sorban az ifjúságnak van szánva. Értesítőben az ilyen, bizonyos ismereteket egy szempontból összefoglaló és áttekintő olvasmány nagyon helyén van. De érdemes volna egyszer e kérdést alapos, tudományos vizsgálatra méltatni. Stíltörténetünk még csak elemeiben is megiratlan. Egyes nagy íróink nyelvéről szóló tanulmányok ismereteseek ugyan, de azok legnagyobb része nyelvtani osztályozásokba lyukad ki. A feladat kettős: kimagasló, stílus-teremtő egyéniségek vizsgálata az egyik, irodalmi hatásuk megállapítása a másik. E rövid dolgozat ter-mészetszerűleg csak futva érint e nemű kérdéseket.

—gym—

Rózsa Ignác: Martinovics Ignác és társai. Budapest, 1913. 58 l. Lampel R. könyvkereskedése.

Szerző, az eddigi irodalom alapján, népies stílus ismertetését adja az

1790-es évek szabadelvű irodalmi mozgalmainak. Lelkes hangon ír, de a nemességre és papságra vonatkozó megjegyzései nem mindenütt igazságosak. Abban igaz a van, hogy Fraknoi Vilmos sok adattal, de a tettek és törekvések belső rúgóinak igazi meglátása nélkül írta meg a Martinovic-féle összeesküvés történetét, amint erre annak idején már Pulszky Ferenc is nagy nyomatékkal rámutatott.

B. L.

Berczik Árpád: Báró Podmaniczky Frigyes levelező tag emlékezete. Budapest, 1914. 14 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 30 fillér. (A M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XVI. köt. 10. sz.)

A M. Tud. Akadémia Podmaniczky Frigyes társadalmi regényeiért választotta tagjai sorába. Nem az író, hanem a magyarság érdekében működő mágást méltányolták benne. Podmaniczky, mint regényíró, nem keres társadalmi problémákat, hanem megelégszik egy-egy érzékeny, a kíváncsiságra ható történet elég kellemes, sima elmondásával. Leányok, asszonyok számára kellemes fehér olvasmányt akart nyújtani, melyből csak jót és nemeset meríthessenek, anélkül, hogy lelküket nagyobb rázkódtatásnak kitégye. A jellemrajz erejét, a leírások hatalmát hiába keresni nála, a képzelet gazdagságával nem ajándékozta meg a természet, valami különös eredetiségével sem a véralkatnak, de az anya nyugodtan adhatta leánya kezébe, rosszat belőle az ifjú szív nem tanulhatott. Mindössze ennyi dicséretet tud mondani regényeiről életírója. Kilenc regényt írt Podmaniczky, de művei közül egy sincs, mely felülemelkedne a harmad-, negyedrangú regények színvonalán. Művészi eredményei nem voltak. Olvasóközönséget nem tudott teremteni. Egyedül hazafias buzgalma érdemel elismerést.

Koller István: Bölcsészeti és neveléstudományi dolgozatok. Budapest, 1914. 75 lap. Kókai Lajos könyvkereskedése. Ára 2 korona.

Egy irodalomtörténeti dolgozat is van a kötetben: *Komjáthy Jenő*. Szerző, Sikabonyi Antal könyvének hatása alatt, állítja, hogy Komjáthy «igazi nagyság; nem utánzó, hanem a nagy költők mellé sorolható, egyedülálló s eredeti egyéniség. Hazánk ily költőt még nem mutatott fel.» — Bármennyire lelkesednek is egyesek Komjáthy költészetéért, pusztán magasztalással bajosan fogják előmozdítani az egyre szűkebb körre szorítkozó Komjáthy-kultuszt. Hogy Komjáthy nagysága elismertessék, ehhez a kritikai érvelés hatalmas fegyvertárára volna szükség s még inkább arra, hogy Komjáthy versei igazi remekművek legyenek. Komjáthy költészetében tagadhatatlanul vannak felöltő szépségek, de azért K. kivételes költői tehetségnek nem nevezhető. E tekintetben az irodalomtörténeti közvélemény ma már meglehetősen egységes álláspontot foglal el.

Homeros Iliasa. Fordította: *Vértesy Jenő*. Budapest, 1913. 470 l. Kilián Frigyes bizománya. Tevan Adolf nyomdája. Békéscsaba. Ára 6 kor. Négy évvel azelőtt jelent meg Vértesy Jenő Odysseia-fordítása, me-

lyet az olvasóközönség és a szakkörök egyforma elismeréssel fogadtak. Vértessy rímtelen alexandrinusokban fordította le az Odysseiát s ugyanilyen versalakban adta ki most az Ilias fordítását. A fordítás filológiai megbírálása nem folyóiratunk dolga, mi csak annyit jelzünk, hogy az új magyar Ilias igen kellemes, költői olvasmány. Melegen ajánljuk a nagyközönség pártfogásába s a tanári és ifjúsági könyvtárak figyelmébe. Ezzel együtt, remélhetőleg, hosszabb időre be is zárult a Homeros-fordítások sora. Annyi jó Homeros-fordításunk van (prózai szövegben, hexameterekben, rimes és rímtelen alexandrinusokban), hogy újabbat adni fölösleges energiapazarlás volna. Elérkezett végre annak az ideje, hogy műfordítóink friss témák után nyuljanak.

Új könyvek és füzetek. — *Olcsó Jókai*. 171. Esetek Petőfi életéből. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Baros Gyula. 172. Bürgözdí bácsi csin-tévései. 173—176. A két Trenk. 177—178. Trenk Frigyes. 179—180. A szegénység útja. (Egy-egy szám ára 40 fill. Révai-kiadás.) — *Magyar Könyvtár*. 732. Wells: Az elcsesztelt élet. Ford.: Benedek Marcell. 733. Hegedűs Sándor: A trombitás süvege. 734. Ariosto: Az őrvongó Lórántból. Ford.: Radó Antal. (Egy-egy szám ára 30 fill. Lampel-kiadás.) — *Maupassant: Horla és egyéb elbeszélések*. Ford. Kelen Ferenc és Siklóssy József. Budapest, 1914. 383 l. Athenaeum-kiadás. Ára 1 kor. 90 fill. — *Henry George: Haladás és szegénység*. Ford. Braun Róbert. Budapest, 1914. 572 l. Athenaeum-kiadás. Ára 2 kor. — *Élet irodalmi és nyomda részv. társ. III. évi jelentése és zárószámadása az 1913. évről*. Budapest, 1914. 16 l. (Az Élet r.-t. nagy buzgósággal szolgálja a kath. szépirodalom ügyét. Nemcsak négy folyóiratot ad ki, hanem legutóbb 800,000 kötetet kitevő példányszámban indította útnak a Bibliotheca Vitæ-t, melyet nemrégiben ismertettünk.) — *Pongrácz József: Magyar diákok Angliában*. Pápa, 1914. 6 l. Különlenyomat a Jókai-kör évkönyvéből. (A XII. század végén Oxfordban tanult Nicholaus de Hungaria, a XVI. században rövid tanulmányutat tett Angliában Skaricza Máté. A XVII. századtól kezdve meggyarapodik az angol iskolákba járó magyar ifjak száma. Széchenyi koráig kiemelhetők: Tolnai Dali János, Kalmár György, Uri János.) — *Pakots József: Sok asszony, egy férfi*. Budapest. 215 l. Légrády-Testvérek kiadása. — *Széchenyi eszmévilága*. II. köt. Apáthy István, Imre Sándor, Pauler Ákos, Zsilinszky Mihály, Márki Sándor és Gaal Jenő tanulmányai. Budapest, 1914. 143 l. Franklin-Társulat. Ára 1 kor. 60 fill. — *Erdélyi Lajos: A Halotti Beszéd nyelvjárása*. 8 l. (Különlenyomat a Magyar Nyelvőr 1914. évf.-ból.) — *Balassa József és Honti Rezső: Magyar-angol zsebszótár*. Budapest. 318 l. Athenaeum-kiadás. Ára 4 kor. (A mindennapi társalgás és utazás közben előforduló szavak, szólások és beszélgetések gyűjteménye, az angol kiejtés megjelölésével.)

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1914 febr. hó 1-től 1914 márc. hó 1-ig befizetett díjakról :

Tagdíj 1914-re: Tolnai V., Huszti J. (1913), H. Révhegyi R. (1913), Erdélyi L., Nádai P. (1913), Prodán J., Kelemen B., Kemény K., Konsza S., Balog D. (1913), Springer S., Csárszky I. (1913 + 1914), Perhács S. (1913), Bán A., Klimkó K., Safáry I. (1913), Bartha Gy., Szinnyi F., Erdélyi L., Szentgyörgyi L., Szentiványi B., Szilágyi S., Fábrián I. (1914 + 1915), Künsztler L., Lékó B., Bleyer J., Mihály B., Balogh P., Bodola Gy., Thienemann T. (1912 + 1914), Fekete I., Hajnóczi L., Morvay Gy., Ebergényi M., Ferenczi Z., Biró L., Osztojics T., Balás F., Károlyi Á., Szerető G., Werner A., Révy F., Kirchner B. (5 K), Németh K., Schiller I., Istók J. (1913), Kaposi J., Dengl J. (1913), Szily K. (1913), Kovács S., Marczinkó F., Kertész M. (1912), Hankiss J. (1913), Hóman B. (1913), Ballagi A. (1913), Wessely Ö. (1913), Löwy Ö. (6 K), Hidvégi J. Összesen : 601 K.

Előfizetési díj 1914-re: Nyiregyházi ev. főgimn. ifj. önk. köre (750 K), Csegezy L., Szekszárdi áll. főgimn. ifj. önk. köre, Fábry E., Székesfehérvári m. kir. áll. főreálisk. ig., Hódmezővásárhelyi ref. főgimn. ig., Debreczeni ref. kollégium anyakönyvtára, Karczagi ref. főgimn. ig., Mildner F., (2 pd.) Zentai áll. főgimn. ig., Szászvárosi ref. kollégium kvtára, Lugosi m. kir. áll. főgimn. ig., Gyulafehérvári r. k. főgimn. ig., Kaposvári m. kir. áll. főgimn. ig., Budapesti III. k. ifj. ktára (1912 + 1913), Budapesti II. k. felső keresk. isk. ifj. önk. köre, Dévai m. kir. áll. főreálisk. ig., Trencsényi kir. kath. főgimn. ig., Ungvári kir. kath. főgimn. ifj. önk. köre (1912 + 1914), Budapesti orsz. izr. tanítóképző int. ig. (35 K), Sepsiszentgyörgyi áll. polg. leányisk. ig. (10 K), Debreczeni m. kir. áll. főreálisk. ig., Ipolysági m. kir. áll. főgimn. ig., Székelyudvarhelyi r. k. főgimn. ig., Székely D., Huszár I., Szolnoki m. kir. áll. főgimn. ig., Losonczy m. kir. áll. főgimn. ig., Nagyváradi felső keresk. isk. ig., Döme K., Nagyszalontai közs. polg. leányisk. ig., Szekszárdi m. kir. áll. főgimn. ig., Soproni m. kir. áll. felső keresk. isk. ig., Egri angol kisasszonyok int. ig. (1912:10 K), Seraphin G., Schell W., Kolozsvári m. kir. áll. tanítóképző int. ig. (1913 + 1914), Késmárki áll. fels. keresk. isk. ig., Máramaroszi geti ref. lyceum ifj. önk. köre, Szentgyörgyi rk. főgimn. ig., Aradi m. kir. áll. főreálisk. ig., Aradi fels. keresk. isk. ig., Aradi m. kir. k. főgimn. ig., Veszprémi m. kir. fels. keresk. isk. ig., Brádi polg. fiuisk. ig., Nagyrőcei áll. fels. ker. isk. ig., Békéscsabai polg. fiuisk. ig., Zombori m. kir. áll. főgimn. ig., Temesvári kegyesr. főgimn. ig., Vágújhelyi izr. főreálisk. ig., Temesvári m. kir. áll. fels. keresk. isk. ifj. önk. köre. Összesen : 827 K 50 f. — **Mindösszesen befolyt: 1428 K 50 f.**

Felkérem a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjaikkal még hátralékban vannak, hogy a hátralékot mielőbb címemre juttatni szíveskedjenek. Alapszabályaink 7. §-a értelmében a tagdíj az év első negyedében fizetendő be.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa.
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János.

Jegyző: Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő.

Pénztáros: Ágner Lajos.

Tiszteleti tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyei József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladár
Alszegehy Zsolt	Ferenczi Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Kornél
Badics Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyei Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Toncs Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösy László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hegedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértesy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucian	Prónai Antal	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zlinszky Aladár

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI:

PINTÉR JENŐ.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST, 1914. =====

MEGHÍVÓ.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 május 2-án, szombaton délután 5 órakor a M. T. Akadémia heti üléstermében felolvasó ülést tart. Tárgyai:

1. Pais Dezső: Kemény Zsigmondról.

2. Firtos Ferenc: Szini kritikánk kezdő éveiből.

A felolvasó ülés után választmányi ülés lesz.

TARTALOM.

	Lap
Horváth János: Tapogatódzások a Balassi-komédia körül	289
Vértessy Jenő: Madách írói hagyatéka	294

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Timár Kálmán: Néhány ferencrendi írónkról	306
U. Szabó Gyula: A magyaros iskola történetéhez	310
Tolnai Vilmos: Szélgjegyzetek. I—IV.	312
Beke Ödön: Mikszáth Kálmán forrásaihoz	318
Ulrich György: Coleridge magyar tárgyú színműve	319

IRODALOM.

Gyöngyösi István összes költeményei. I. köt.

Ism. Baros Gyula 323 |

Báró Kemény Zsigmond hátrahagyott munkái.

Ism. Laczkó Géza 326 |

Madách Imre: Eszmék Léliáról.

Ism. Velezdi Mihály 328 |

Jánosi Béla: Szerdahely György aesthetikája.

Ism. Kocsis Lénárd 329 |

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE 332 |

FIGYELŐ 345 |

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését Dr. Horváth János titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménési-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések Dr. Ágner Lajos pénztárhoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek Dr. Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

TAPOGATÓDZÁSOK A BALASSI-KOMÉDIA KÖRÜL.

Újabban, úgy látszik, napirenden van a Balassi-komédia szerzőségének a kérdése. Nemrég Farkas Gyula (*Irod. II. 528. 1.*) a Komédia s annak előszava közti helyesírási különbségekből igyekezett megállapítani, hogy Karádi nem lehetett a darab szerzője. Ez különben is teljesen indokolatlan feltevése volt Horvát Istvánnak. Mi oka lehetett volna Karádinak, hogy eltitkolja szerzőségét, mikor az előszóban mint kiadót úgyis megnevezi magát? Hiszen ha a szerzőnek üldöztetéstől kellett tartania, ugyanattól félhetett a mű kiadója is; sőt a szerző nem lévén megnevezve, csak 'a kiadót, a *megnevezett* kiadót vonta volna számadásra a bosszúállás. Egyébként pedig minden jel arra mutat, hogy a darab, úgy amint Karádi kinyomatta, nem teljes egész, sőt igen erőszakos módon szakad meg. Megesonkult kézirat kerülhetett a keze közé, idegen kézirat, melyet ő kiadott úgy amint kapta. Semmi okunk sincs, hogy kételkedjünk tulajdon kijelentésében, mely szerint a darab más kézből került hozzá. E kijelentésére támaszkodva próbálkozott meg Farkas Gyula a bizonyítás egyetlen lehetó módjával, a nyelvi, helyesírási bizonyítékok mérlegelésével. S ha pozitív bizonyosságra ő sem juthatott, annyit legalább kétségtelenné tett, hogy a nyelvi s helyesírási bizonyítékok sem szólnak Karádi szerzősége *mellett*.¹

Ezúttal két titokzatos adatra kívánom felhívni olvasóink figyelmét. Több szem többet lát: hátha sikerül kihoznunk valamit.

1. Kertbeny nem fogadta el Karádi szerzőségét. E feltevést cáfolva, *Magyarország «legrégibb» drámairodalma* c. füzeté (1878.) 57. lapján, a jegyzetben a következő kijelentéssel hökkent meg: «Leg-

¹ Borbély István (*Irod. III. : 175—178.*) hibáztatja Farkas módszerét. Ugyanakkor azonban ő is módszerhibát követ el, mert a Szilády-féle átírt szöveget idézi s nem az egyedül hiteles 1569.-i nyomtatványt. Abban igaza van, hogy helyesírási sajátságok rendszeréről másolat, vagy következtlen helyesírású régi nyomtatványok alapján kimutatást készíteni nem kifogástalan módszer. De Karádi maga kézírását s a darab eredeti kéziratát ő sem vizsgálhatja, mert olyan nincs. Abból próbál tehát megállapítani valamit az ember, ami van, ami rendelkezésünkre áll. S az így kihozott valószínű eredmény más valószínű megállapításokkal együtt mégis csak közelebb visz a bizonyossághoz.

újabbban valaki Karádit azért tartja a darab szerzőjének, mert *felfedeztetett e darab eredeti, Karádi által írott kézírata.*» Ő aztán nem sokat törődik a kézirattal, csak utal rá, hogy az másolás is lehet. Ez a megjegyzés azonban mégsem maradhat ennyiben. Ki fedezte fel azt a kéziratot? Hol van nyoma e fölfedezésnek? Hogy maradhatott minden visszhang nélkül e valódisága esetén rendkívüli fontosságú megjegyzés? A Komédiával már 1874-ben is foglalkozott Kertbeny (*Die Fürstenverrathe von Melch. Baron Balaschscha*): akkor még nem szólt az állítólagos kéziratról. 1874 és 1878 között kell hát keresnünk a kézirat felfedezéséről szóló, bizonyára hamis értesítést. Karádi-bibliografiánkban tehát ez időközre vonatkozólag hézagnak kell lenni, mert az ismert hozzászólásokban nyoma sincs efféle kéziratról való tudomásnak.

Ki és hol közölt tehát 1874 és 1878 között valami értesítést a Balassi-Komédiának egy előkerült s állítólag Karáditól származó kéziratáról?

2. Még gazdátlanabb és rejtélyesebb a második adat.

P. Thewrewk József *Magyar nyelvkincsek Első Leopold és Hato-dik Károly fénykorából. Pest, 1858. c.* kiadványában, a címlap hátoldalán, mintegy mottó gyanánt egy négy soros verset nyomtat le, mely így hangzik: «Szeresetek egimast es az szegin hazat, Szorgalmatosaghal üzetek el baiat, Ne vagdalliatok le az zeöld fizfak haiat. Ne pazerolliatok az esztenak ¹ vaiat.» A vers alatt pedig azt mondja P. Thewrewk: «Zsombori László jegyzetei szerint a leírt sorokat szerző Szotyori Gáspár, ki a «Balassi Menyhárt árultatásáról» szóló «Comediá»-nak is szerzője volt».

Már ezelőtt 22 esztendővel szemébe tűnt ez adat Király Pálnak s az *Irodalomtört. Közl.*-ben (1892. 431. l.) a következő kérdést intézte a folyóirat olvasóihoz: «Ismeretesek-e Zsombori Lászlónak itt említett jegyzetei, avagy van-e valakinek birtokában olyan adat, amelynek alapján állítható, vagy épen ki is deríthető, hogy a «Balassi M. árultatása»-nak csakugyan Szotyori Gáspár a szerzője?» A kérdésre senki sem válaszolt.

Nem került el e rejtélyes adat Pintér Jenő figyelmét sem. *A m. irod. tört. a legr. időktől Bessenyei Gy. felléptéig* II. (1909.) 126. lapján utal reá s így nyilatkozik: «E sajtászerű tudósításhoz nem áll módunkban bővebb magyarázatot fűzni.»

Szóval ma is a levegőben lóg s elintézetlen voltával ingerel e sehonnai adat.

¹ «Az oláh eredetű *eszténa*, juh fejő szín, vagy hely.» (L. a kiadvány 112. lapján közölt szómagyarázatot.)

Melyik Zsomboriról lehet itt szó? Van ugyanis kettő is. A XVI. századiról, ki Báthori István, Kristóf és Zsigmond alatt élt Erdélyben s nevezetes állami szolgálatokban foglalatzkodott, nem sokat tudunk. Az érdeklődőt Nagy Ivánra (Magyarorsz. családai X. 1863. 280. l.) s az ő forrására, a Polgári Lexikonra utalom (*Sombory László* címszó alatt). Jegyzeteiről, kézíratairól sehol semmi emlékezés.

Többet tudunk a másíkról, s minden nyom ő hozzá vezet. Kortársai rendszeren 'Sombori Lászlónak' írják a nevét. Rövid életrajza Szinnyeiben is olvasható (XII. 1235. h.). Kazinczy Levelezésében sűrűn szerepel, s a Levelezés kiadója, Váczy János, a III. köt. 517. lapján ír róla. E jegyzetet, mely L. Bőjthe Ödön *Hunyadmegye Sztrigy-melléki részének és nemes családainak története* (Bpest, 1891. 263. l.) c. igen becses művéből is merít, kiegészítik a Levelezés későbbi kötetiben foglalt adatok, s különösen az a német nyelvű Nekrológ, melyet Sipos Pál küldött Kazinczynak (Kaz. Lev. X. 114—115. l.). Ezek szerint Sombori László 1755-ben született s 1812-ben halt meg (Szinnyei szerint, tévesen, 1813-ban). Nagyenyeden tanult; hivatalt viselt a kancelláriánál s a kir. táblán; Marosvásárhelyen prókatorkodott, majd Zaránd m. nótáriusa lett. 1796-tól kezdve hunyadmegyei birtokos. A múzsával való társalkodás miatt elhanyagolta birtokait. Többnyire alkalmi verseket írt klasszikus versformában, erdélyies ejtéssel s erőszakolt mértékkel, mit Kazinczy ki nem állhatott. «Versificatioja isten-káromló, s dialektusa gonosz. Mint embert nagyon szeretem. De nem tartom Poetának» — írja róla Döbrentének 1808 márc. 23. (Kaz. Lev. V. 372. l.). Verseit egy-két leveles kis füzetekben adogatta ki. Kézíratai, halála után, Kenderesi Mihályhoz kerültek, aki sajtó alá akarta rendezni s egyszersmind «jobbítani» összes munkáit (Kaz. Lev. X. 115., XI. 36., XI. 55. l.). Hogy azonban ki is adta volna, arról nincsen tudomásunk.¹ Kenderesin kívül jó barátságban élt Sipos Pállal (1805—1810. sárospataki ref. főisk. tanár; azután haláláig, 1816-ig, tordosi ref. pap); Kazinczynak ez írogatott felőle s tartott felette halotti prédikációt 1812 szept. 2. (Kaz. Lev.

¹ A Tud. Gyűjt. (1824. IX. 121. l.) ugyan azt írja róla, hogy «kiadta úgy mint a' maga költségén Zsombori Jo'sef (sic!) Erdélyi költőnk' verseit», s bár itt a József név csak tévedés lehet László helyett, ez aligha lehet helyes értelmezés. Annyi igaz, hogy némely kiadványaiban — Egy nemes vetélkedés, 1803; A tudomány és virágzó nemzeti nyelv, 1805 — S. L.-tól is közöl verset, de hogy összes költeményeit is kiadta volna, annak semmi nyoma. — Különben volt egy S. József is (1783—1822, kath. pap), ki főképp egyházi beszédeket írt, de verset, Szinnyei szerint (XII:1233—4. hh.), nem.

XIV. 484. l.). Volt egy nővére is, ki szintén verselgetett s gróf Rhédei Lászlóné gazdasszonya volt Sztrigyszentgyörgyön (u. o. V. 335, 372. l.).

Megnéztem nyomtatásban megjelent s a Múzeum és Akadémia könyvtárában hozzáférhető apró-cseprő műveit,¹ de azokban, mint előre is sejtettem, nyoma sincs a Balassi-Komédia, vagy Szotyori emlegetésének.

Bizonyosnak látszik, hogy ennek a Zsomborinak a jegyzeteire céloz P. Thewrewk József. P. Thewrewk maga is hunyadmegyei származású volt (Déván szül. 1793-ban, s a szászvárosi ref. gimnáziumban tanult); még ismerhette Zsomborit (ki csak 1812-ben halt meg) személyesen is, vagy ha őt nem, hát ismerhette Kenderesit, kihez Zsombori kéziratai kerültek, ki szintén hunyadmegyei születés (1758) és Hunyadban viselt előkelő megyei tisztségeket († 1824). Ha tehát Zsombori jegyzeteire hivatkozik, e jegyzeteket Kenderesinél láthatta.

Hogy csakugyan e körül a Zsombori körül kell kereskednünk, azt egyéb s most már a Szotyori névhez is utat nyitó adatok is megerősítik.

Nevezetes ugyanis, hogy mind Zsombori László, mind pedig, akihez kéziratai kerültek: Kenderesi Mihály, rokonságban voltak a hunyadmegyei Szotyori-családdal. Zsomborinak volt egy Klára nevű leánya, ki 1805-ben egy *Szotyori János*hoz ment férjhez (Böjthe: *id. m.* 263. l.). Kenderesi Mihály pedig, midőn őt esztendei özvegy-ség után másodízben nősült, 1807-ben egy *Szotyori Máriát* vett el.

Mindössze eddig a pontig sikerült tisztáznom a Szotyori Gáspár szerzőségére vonatkozó állítást. Mi benne az igazság? egyelőre földeríthetetlen. Annyi azonban a fölfejtett szálabból, melyek mind a hunyadmegyei sztrigyvölgyi írócsaládok körében futnak össze, kétségtelennek látszik, hogy a Szotyori-család tudatában élnie kellett olyan hagyománynak, hogy egyik ősük, Szotyori Gáspár, írta a Balassi-Komédiát. E családi hagyományról értesült az író Zsombori László, ha előbb nem, hát akkor, mikor leánya férjhezadásakor sógorságba került a Szotyoriakkal (bár bizonyára ismerte őket előbb is); följegyezte a hagyomány emez adatát, s halála után jóbarátjához, a Szotyoriakkal szintén sógorkodó Kenderesihez kerültek kéziratai és jegyzetei. Ezekből ismerhette meg P. Thewrewk, s ő gondoskodott róla, hogy a családi hagyomány világ elé kerüljön.

¹ Örökre vált bús képzeletek' története, 1804; 'Sombori' hazafiúi és érzékeny sohajtási, 1805; A haza szent szava, 1806; Gróf Széki Teleki Lajos . . . neve napjára, 1811; Gr. Kemény Sámuel . . . neve napjára, 1811; Jó hazafi Bárocz nevére, 1811. — Nem láttam következő munkáit: Az 1794-dik esztendőben tartott nemes haza gyűléséhez, 1794; A másák háládatossága, 1803; Ziszygiac Martis et Veneris, 1810.

Tudnunk kell, hogy Karádi szerzősége ötletét csak 1819-ben veti fel Horvát István (*Tud. Gyűjt.* 1819. V. 81. l.), jöllehet a Komédia meglétéről már 1806-ban is hírt adott (*Hazai Tud.* 1806. 48. sz. 404. l.). Így aztán érthetővé válik, hogy Zsombori, aki Szotyori Gáspárt tudta a darab szerzőjének, Horvát István feltevéséhez nem szólhatott hozzá; ő ugyanis már 1812-ben meghalt. Feltűnőbb azonban, hogy Kenderesi Mihály, aki csak 1824-ben halt meg s élénk irodalmi életet élt, szó nélkül hagyta Horvát Istvánnak Karádi szerzőségét állító nyilatkozatát.

Akárminth álljon is a dolog, ha már ennyire jutottunk, nem szabad többé végkép elejteni e kérdést. Családi hagyományok, ha nem mindig alapulnak is ténybeli igazságon, viszont ok nélkül sem keletkeznek csak úgy az üres levegőből. Nagyítás, túlzás, a családi büszkeséget növelő szépítés rendesen sok van az effélékben, de semmiből, egyszerű kitalálással, csak ritkán pattannak elő. S ekkor is, nem volna szabad addig nyugodnunk, míg azt a semmit meg nem találjuk. Ha pl. (csak merő föltevésenként mondom) a Komédia ma egyetlen ismert példánya előbb a Szotyoriak birtokában lett volna s tőlük került volt a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárba, hol Horvát István 1803-ban fölfedezte: az egykori birtokolás egyszerű tényéből igen könnyen kerekedhet idővel a szerzőség mendemondája. Bármilyen úton-módon jött létre e családi hagyomány, igyekeznünk kellene eljutni a gyökereig; s míg azt meg nem tesszük, mindig kísérteni fog a nyugtalanító gondolat: hogy hátha ez az igazság. Azért hozom olvasóink elé e csonka eredményt. Hátha akad köztük tájékozottabb és szerencsésebb kutató, ki könnyebben követheti tovább az egyre ritkuló nyomokat.

Szotyori Gáspárról különben sehol sem lelek híradást. Nagy Ivánnak a Szotyoriakról nincs 1791-nél korábbi adata. Bőjthe Ödön (id. m.) utal a család háromszéki eredetére, de legkorábbi adata 1727-ről szól. A kérdés ez volna: élt-e ily nevű ember 1565 és 1569 között? Kétségtelen ugyanis, hogy a Komédiát 1565 után írták s 1569-ben adta ki Karádi.

S még egy utolsó kérdés: Lehet-e XVI. századi az a négysoros vers, melyet P. Thewrewk József közöl a mondott helyen Szotyori Gáspár állítólagos szerzeményeként? Helyesírása alapján természetesen nem szólhatni hozzá, hisz az lehet Zsombori, Kenderesi vagy akár P. Thewrewk átirása is. De nyelve szerint származhat-e a XVI. század hatvanas, hetvenes éveiből? Pontos, mai fülnek is kifogástalan ritmusa, a nyelvbéli régiség jeleinek teljes hiánya: mindenesetre gyanús.

HORVÁTH JÁNOS.

MADÁCH ÍRÓI HAGYATÉKA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1913 nyarán értékes gyarapodást nyert Madách Imre hagyatékában, mely a Madách-könyvtárból, Madách eredeti kézírataiból, levelezéséből és okmányából áll.¹

A felvidéki magyar családok kulturáját őrzi e könyvtár. Katalógusát Madách Károly és Gál Ignác készítették. Nem túlságos nagy, de számottevő könyvtár, 1075 pont alatt van felsorolva a jegyzékben s bár sok kötet elkallódott belőle, tekintélyes része megvan.² Tülnyomólag német és francia könyvekből áll, mely nyelveket folyékonyan beszéltek a Madách-kastélyban. Az akkorbeli művelt világ szellemi tápláléka. Itt van a Biblia, Luther és Károlyi Gáspár fordításában, a régi klasszikusok, Homeros latinul, Sophokles — a költő kedvenc drámaírója — németül, a latin vers- és prózaírók. Csak másik görög kedvencét, a szellemes és orcátlan Aristophanest nem találjuk a listában. Nagy sorozat német klasszikusokból, teljes Goethe, Schiller, a francia literatúrából XVI. Lajos korának irodalma, de itt a romantika is, Hugo Viktor, [drámáiban. Megvannak a borongó Ossian-dalok, az angol klasszikus írók: Shakespeare egy hatalmas kötetben, Milton s az új irány tűzlelkű poétája, Lord Byron.

Aránylag kevés a történeti s a filozófiai könyv. Ott állt a polcon Gibbon egy kiadása egyetlen óriási kötetben, mely a hagyomány szerint a költő kedvenc olvasmánya volt. A filozófiai munkák közül Burke, Hume, Hugo Grotius, Rousseau, Kant és Mendelssohn a nevezetesebbek. Hiányzik Leibnitz, Hegel s a nagy pesszimisták, mint Schopenhauer. Valamint a régiek közül se találjuk a «még a borsón

¹ E hagyaték nem volt ismeretlen az irodalomban. Gyulai Pál említi a Madách összes műveihez írt előszóban, de sokat hagyott kiadatlanul. Rövid jegyzéket közölt róla Morvay Győző (Adalékok Madách Imre életéhez. Budapest, 1898.). Palágyi Menyhért is használta (Madách Imre költészete. Budapest, 1900.) s műve függelékéül az okmányok egy részét kiadta.

² A jelenlegi anyag 235 mű 712 kötetben.

is szépet álmodó» Platont s a nagy rendszeralkotó Aristotelest. Azonban okunk van föltenni, hogy Madách ezenkívül is sok filozófust olvasott — hihetően a könyvtárban is több volt belőlük, de elvesztek — hiszen Az *ember tragédiájának* minden lapja tanúsítja azt az eleven filozófiai kulturát, amelyben Madách élt. S a phalanster-jelenet bizonyítja, hogy mennyire ismerte az utopisták ábrándjait, melyet oly tömören és hatalmasan tett csúffá e mesteri jelenetben.¹ Igen sok a szabadkőműves-könyv, melyeket bizonyára még a költő nagyatyja, a nagyműveltségű Madách Sándor, szerzett meg, mikor a szabadelvű eszmék divatban voltak s a Freimaurerektől várták a világ megváltását.

A szintén nem számos magyar történeti munka között ott állt a Fessler magyar története, e Livius modorában írt könnyű olvasmány, a múlt élénk képsorozatával, Katona István a maga hatalmas apparátusával, históriai dokumentumaival és Schwandtner kútfő-kiadása. Ezekből kereste ki a drámatárgyakat magyar történeti színműveihez. Nincsenek elhanyagolva a magyar írók sem, a régi és újabb klasszikusok, megvannak a Széchenyi röpiratai, egy új világ alaprajzai, amelyet egész lélekkel olvashattak a sztrigovai kastélyban. Az utolsó szerzemények közül való Arany János költeményei két kötetben, az új jó barát munkái, akitől oly hamar meg kellett válni. Mindent összevetve, igazi kultúra székel a Madách-kastélyban, a költő megtalálta otthon, nem kellett messze fáradnia érette.

★

A kéziratok közül² egy nagy folio kötetet veszünk kézbe először: ezek a költő versei, két kötet számára összeszedve. Kár, hogy csak e végleges formában jutott kezünkre s nem tudjuk megállapítani az időrendet benne. Műfajok szerint vannak csoportosítva. Mikor Gyulai Pál kiadta e verseket, legalább egy harmadát kihagyta s a költő csoportosítását is megváltoztatta,³ mikor egy kötetbe tömörítette. Ez most

¹ Tolnai Vilmos: Madách londoni és phalanster-jelenetének egyik forrásáról (Egy. Phil. Közlöny 1911.).

² Morvay Győző (i. m.) e kéziratokat felsoroló jegyzékéből hiányznak a *Commodus* c. dráma s a *Tündéralom* c. kiadott töredék, melyek itt megvannak. Továbbá a *Nápolyi Endre* c. drámát címlap híjában töredéknek nézte s *Az udvari ünnep* címet adta neki, mely az I. felvonás címe. Ellenben elvesztek azóta a *Litteraturai kevercs* c. ifjúkori munka s *Az ember tragédiájának* 1861-iki kiadása a költő sajátkezű jegyzeteivel ellátva.

³ Madách szerint: I. k.: I. Szerelem. II. Románc és ballada. III. Legenda és rege. IV. Tábori képek. II. k.: I. Benyomások. II. Jellemzések.

már a teljes Madách. Néhány verse külön kéziratban is megmaradt, különféle formájú, sokszor dirib-darab papírosra írva, melyekből e könyvbe írta be. De e könyv se teszi tisztázat benyomását, tömérdek benne a javítás, úgy hogy néhol nehezen betűzhető ki. Az író ideges nyugtalansága érzik ki belőle. Nyilván sajtó alá van összeválogatva, de sohasem adta ki. Madách nem volt igazi lyrai költő, minden gazdag gondolatvilága mellett sem; versei értékét maga jellemzi az *Útravaló* című utolsónak besorozott költemény (melyben Gyulai kiadásában *Epi-logus* nevet visel):

Mert nem ha ujat mond, ér szivhez a dal,
De, hogyha azt, mi benne szunnyadoz
Életre költi, — vágyainkkal él, hal,
Mosolyt a kedvnek, bának könyt ha hoz.

E dőre könyvből is csak úgy lesz ének.
Vegyen hát minden a mi illeti:
Borágot, rózsát vagy cziprust fűzérnek,
Vegyen, ha lelke dallal van teli.

És míg öröm, bú, hit meg kételkedés lesz,
Tél és tavasz, ifjúság, szerelem,
Míg szent eszmékért ember harezol, érez:
Mindebből osztályrész jut majd nekem.

Madách írói hagyatéka a drámaíró is közelebb hozza. *Művészeti értekezés* címen van egy kisebb tanulmánya,¹ melyet 1842-ből keltez. Úgy látszik, csak a maga számára írta, dramaturgia-féle volna ez, de inkább csak Sophokles drámáiból vonja le a szabályokat. Érdekes tudni, hogy Madách Sophoklesben találta meg eszményképét, holott műveiben semmi görög hatás nem található.² Sőt mikor a *Férfi és nő* c. drámáját írta, mely épen úgy Herakles tragédiája, mint a görög mester *Trachisi női*, homlokegyenest ellenkező fölfogással s egészen másforma stílusban írja meg. Pedig majdnem egyidős e dráma a dramaturgiai töredékkel. Sophoklest nagyon önkényesen, bár kétségkívül eredetien magyarázza. Jellemző, hogy legjobban megérti *Phi-*

III. Kedvesapongások. IV. Benső küzdés. V. Elmélkedések. VI. Levelek. VII. Epigrammák. — Gyulainál: I. Szerelem. II. Benső küzdés. III. Benyomások. IV. Jellemzések. V. Kedvesapongások. VI. Rajzok és képek. VII. Elmélkedések. VIII. Epigrammák.

¹ Palágyi (i. m.) csak e tanulmányról s a *Csak tréfa* c. drámáról emlékezik meg a kiadatlan művek közül.

² Kivéve természetesen az Aristophanes modorában írt *Civilisatort*.

loktatest, melyben a hős minden magánérdeket és gyűlöletet alárendel a hazaszeretetnek. Az azonban igazán bajosan következik Sophoklesből, hogy a drámai hős mindig a fölvetett erkölcsi elv ellen küzd, melyet egy vagy több személy vagy akár felsőbb hatalom is képviselhet. A hős küzdelme azonban jóhiszemű, mert valami jogcímre támaszkodik, melyből azt hiszi, hogy joga van a világrenddel szembe szállania. Ez kétségkívül igen talál Oedipusra, de kevésbbé Antigonéra s teljességgel nem Philoktetesre, aki végül nem is tragikus alak. Madách foglalkozik itt a dráma szerkezetével is, melyet úgy vél helyesnek, ha a dráma végefelé beáll a peripetia, a küzdelem látszólagos megfordulása s helyesen hangsúlyozza, hogy nem a jó emberek szerepeltetése teszi a darabot morálissá. Kikel a jelenkor írói ellen, kik túlságos sok regényes elemet visznek a drámába s akik a szerelmen kívül nem ismernek más tárgyat. Igaz, hogy Sophoklesben kevés is a szerelem. A tizenkilencéves ifjú Madách az, aki ily lenézéssel beszél a szerelemről.

Kiadott művein kívül három teljes dráma kézírata van a hagyatékban s egy jegyzőkönyv, mely terveire világot vet. Próbáljunk mindebbe némi rendet hozni be. Ifjú korában forrongtak benne a dráma-tervek. Sokat ír e kiforratlan korban, harmincadik éve előtt, a szabadságharc kitörése előtt. A *Férfi és nő* c. drámája 1843-ból való, közel egykorúak vele *Mária királynő* és *Csák végnappjai*. Mikor írói hírnévre jutott, e darabjait át akarta dolgozni, a két utóbbit át is dolgozta. A kezdeti formát nem ismerjük s valószínűleg már nem is fogjuk megismerni soha. A *Civilisator* c. parodiája, mely a Bach-korszakot gúnyolja ki, 1859-ből való, a *Mózes* 1860—61-ből, a *Tündéralom* utolsó műve, töredéknek maradt. Egyik legelső kísérlete a *Csak tréfa* című társadalmi dráma; ez eddig kiadatlan, bár kézírati olvasás után már írtak róla Riedl Frigyes¹ és Palágyi Menyhért. Bérczy Károly emlékbeszédében² ezeken kívül említi *Jó név és erény* és *Commodus* című ötfelvonásos, jambusokban írt tragédiáit, melyeknek írását 1843—48 közé teszi. Ezt most kiegészíthetjük. A *Jó név és erény* másfél felvonásnyi töredék s a *Commodus* prózában van írva. E csak névről ismert darabokon kívül van egy, *Nápolyi Endre* c. prózában írt, ötfelvonásos tragédia s egy verses dráma eleje, mely *II. Lajos* címet visel. Ezeket eddig névszerint se ismerték. Írásuk egymásutánját meghatározni nem lehet, mert semmi jegyzet vagy dátum-följegyzés nem utal erre, a *II. Lajos*-töredéket kivéve. Utóvégre nem is fontos. Szemmellátható, hogy mind fiatalos elme szülöttei, kiforratlan dol-

¹ Egy. Phil. Közlöny 1880.

² Gyulai Madách-kiadásában közölve.

gok, de egyes föl villanások mutatják ezekben is a szunnyadó rendkívüli tehetséget.

A *Csak tréfa* érdekes alkotás, de távolról se tartjuk annak az értékes munkának, melynek Palágyi Menyhért állítja. Az is csak föltevés, hogy a tizenkilencéves ifjú a darab hőisében, Zordy Lorántban, önmagát festette volna. Madách-csal ilyen katasztrófa nem történt s a fiatal emberben nem fészkelhette meg magát akkora embergyűlölet, mint Zordyban. Hogy az író személyeivel mennyire azonosítja magát, mindig kétséges kérdés, ha nem ismerjük eléggé életviszonyait. Ha Shakespeare életében egyidőbe teszik *Timont* és *Lear királyt* s ha e két darab sötét pesszimizmusában a drámaíró próbálják keresni, még inkább megengedhető, mert e két mű boldogtalan hőséből egy sokat csalódott és sokat gondolkozó férfi elkeseredése szól; bár így is meggondolandó, hogy a tapasztalt és emberismerő Shakespeare azonosítható-e a hirtelen és szelesen ítélő Learrel s a könnyen hívó és naiv Timonnal. Ámde a Madách hőse olyan, amilyen a gyermek képzeletében lehet a megcsalódott és elkeseredett ember. Könyvek és ábrándok beszéde ez, nem az életé. Mondom, nem érdektelen. Hőse a fiatal Zordy, aki a szerelemben és a politikában egyaránt csalódik, kedvese máshoz megy s vagyonát elpörlik tőle. Drámát ír, melyben saját tragédiáját hozza színre. A nézőközönségben ott vannak, akiket kipellengező s vetélytársa párbajra hívja. A párbajban Zordy győz, de önmagát is kivégzi azután. A nagyon romantikus rémdráma érdeke abban van, hogy egy-két mellékalakja — a szájhős hazafiak, az ingyenélők — ügyesen van jellemezve s Madáchban kétségkívül megállapítható Shakespeare hatása. Zordy Hamlet tréfáját követi a színjátékban s Timon átkaival vonul a magányba.

Shakespeare hatása ezenkívül csak a *Mária királynő*n tapasztalható a maga teljességében. Ez a sok színre tagolt, történelmi részletrajzzal teletömött, nem érdektelen, néhány szép jelenettel ékes, de egészében nagyon hosszadalmas s gyöngén megalkotott színmű a Shakespeare királydrámáit másolja. A Czakó János lovagjának hatását is kereshetnénk shakespeareiesen szüksézáví és energikus, vad hőisében, Palizsnayban, de e kérdés messze vezetne.¹ Ami shakespearei hatás ezenkívül van Madáchban, az csak néhány külsőség, néhány merész kép és villámszerű rövidséggel ható drámai mondás. A fiatal költő a maga útján megyen, ha téved is.

Ilyen eredeti munka a *Commodus* c. tragédia is. (Mellékesen megjegyezzük, hogy a kéziratból néhány lap elveszett.) A hanyatló

¹ Madách e fiatalkori, kiadott drámáiról l. Voinovich Géza: Madách fiatalkori négy színművéről (Budapesti Szemle 1909.).

római császárságot írja le benne, Marcus Aurelius elvetemedett fiát a császári trónon. Fölfogása érdekes: Commodus császár nem lenne teljesen rossz, de az elkényeztetett nevelés, a szolgai hódolat s a közvetlen környezetében uralkodó aljasság teljesen rossz útra vezetik. Államában megnyerte egy nemes római leány szívét s e választáson nem is csodálkozunk, mert a császár fölléptében van valami megnyerő. Hogy aztán fokozatosan hogy sülyed el, hogy aljasodik el a szerencsétlen ifjú addig, hogy gladiatoraival maga vív éles karddal szemközt azok tompa fegyverével, ennek a festése tapasztalt írónak is hálás és nehéz földadat volna. Madáchnak csak néhány vonás sikerült, a lélektani átmenet csak jelezve van. A fő történet mellett folyik Pertinax szenátor családi tragédiája, kinek két törvénytelen fia, akiket törvényesít — egy hófehér és egy fekete jellem — tör egymás ellen. Háttérbe odafesti a költő a katakombát, ahol a keresztények gyülekeznek össze istentiszteletre s ahová vigasztalást keresni mennek a Pertinax-család szerencsétlen tagjai. A megírás nyers, darabos, az író a színpadból kánpadot alkot szerencsétlen személyei számára, de e dráma jelentősége is megvan: előtanulmány *Az ember tragédiája* római színéhez; Madách talán leghatalmasabb festményének első vázlata.

Jobban megalkotott munka a *Nápolyi Endre*. Ez is kétségtelenül fiatalkori munka, ez is gyakorlatlan író kezére vall. Jellemző az is, hogy Madách különböző stílusokat próbál. E darabjában megjegyezzük, hogy elmaradnak azok a hosszas és dagályos tirádák, szavalások, melyek többi munkáiban hemzsegnek, sőt szinte félelmesen rövid és szakgatott nyelvében sok az erő. Másodszor az a feltűnő, hogy itt egy-két Hugo és Dumas iskolájára valló romantikus motívum kísért. Ám lássuk az egészet közelebbről.

Endre királyfi és Johanna királynő története állandóan izgatta tragikus költőinket s több külföldi író is foglalkozott e tárggyal. Jóformán az összes földolgozások — Rákosi Jenő költőien szép *Endre és Johannája* is — egy hibában sínylődnek: nem tudják Endre kissé szenvedőleges alakját cselekvővé alkotni, Madách sem, de határozottan az ő Endréje még leginkább drámai hős, legalább a színmű első felében az. Körülötte az ármányok egész tengere hullámoz, gyilkosok és bravók hada jár-kel bíborba és hermelinbe öltözöttek. Tarantoi Lajos vad szenvedéllyel szinte kicsikarja Johanna szerelmét. A hercegnők egymásra féltékenyek s saját fiaikat akarják trónra ültetni, Johanna olyan közöttük, mint a játéklapda. Róbert barát, Endre nevelője, itt nem a magyar erényt képviseli, hanem a hatalomvágyat egy zordon, nagyravágyó, vakmerő pap személyében, aki Endrét is fölládozza, csak hogy az asszonyok nevében ő maga uralkodjék. Madách rövidsége

gében megkapóan mutatja be az alakokat. Johanna a legkevésbé sikerült, de nála is jellemző, mikor gyászruhában és mosolyogva lép föl. Az olasz hercegek fáklyákkal és virágbokrokkal járkák be az éjszakát. Endre anyját, a magyar királynét, annyira nem becsülik, hogy Lajos herceg föltett kalappal és füttyörészve megyen el mellette. Az álarcos vígalm a maga teljes olaszos jókedvében folyik le, mikor Endre megjelenik maszk nélkül, feketében, gyászbaöltözött, halálfejeszászlójú herold kíséretében s megfenyegeti ellenségeit. Mindez olyan élénk, amilyen drámai. Kár, hogy aztán a hyperromantika elrontja. Endre ellen bérgyilkost fogadnak, a gyilkos leánya szerelmes Endrébe s elcseni a királyfi ruháját, hogy az apa saját leányát gyilkolja meg. Giléti, Endre hű embere, rendet akar teremteni s Endrét bezárátja, hogy a népet Johanna ellen lázítsa s Endre oktalan hevességével semmit se rontson el. De Johanna mégis Endréhez férkőzik s elhiteti vele, hogy Giléti áruló. A hű ember elesik az utcai harcban s bár Endre már megtudta hűségét, mint a holdkóros követi Johannát Aversába, ahol meggyilkolják. E kevésbé sikerült jelenetekben is van egy-két jó mozzanat, így a földrengés jelenete, mely csak Róbert barátot nem rendíti meg, a vasembert, akinél azonban szintén erősebb az ármány, mely mérget itat vele; vagy az utolsó jelenet, ahol az elkövetett gyilkosság után Johanna és Tarantoi Lajos megborznak egymástól. Általában elszórt részletei s néhány rémdrámába való jelenete mellett is e darab Madách tehetségének bizonyítéka.

A *Jó név's erény* c. töredék a *Csak tréfa* stílusában van írva s még zavarosabbnak látszik, mint az. Ez is több ház történetéből van összeróva. Egyfelől a szegény költő és leánya, másfelől a pénztárnok, aki meglopta a pénztárt s ezek között a darab hőse, aki a személyek közt úgy szerepel, mint «Balázs, a jégember». A töredékből is látszik, hogy e rejtélyes ember nem méltó a nevére, mert csak az örömlányok táncára nem hajt, ellenben szerelmes s valami írásai vannak, amelyeket kicsalnak tőle.

A másik töredék nagyon rövid, de többet ígér. *II. Lajos* a címe s 1855-ből van keltezve, tehát már az érettebb író munkája, ami meg is látszik rajta. Zápolyai János kastélya előtt történik: itt vesznek hírt, hogy Báthoryt választották nádorrá s Zápolyai Martinuzzi tanácsára elhatározza, hogy cselekedni fog. Még az adószedők jönnek a népet zsarolni, kiket a vajda elkerget s a dráma megszakad. De a dialogus élénk és drámai voltát föltüntetni idézzük e néhány sort belőle:

Martinuzzi. Hogy bár előbb már nyergeltetnél volna,
Aztán kérdezted volna nézetem.

Nem várja a' sas hogy prédára hívja
 A varju had. — Villámként csap közéjük.
 Nem várja a párducz hogy útjait
 Ravasz rókák egyengessék előbb.
 Még nem nyergeltetsz ?

Szapolyai.

Csáky, utazunk !

Mi díjat kérsz, György, e' tanácsodért ?

Martinuzzi. Vigyél el engem is Nagyságos úr !

Ime itt vannak a kész alkotások és a torzók a művész műhelyolyéből. Maga sem tartotta teljes munkáknak őket, de nem törte össze, hanem megjelölte az egyes helyeket, melyeket használni akart másutt. Így a *Csak tréfa* egy-két helye belekerült költeményeibe, a *Mária királynő* egy jelenete *Az ember tragédiájába* s több helyen bekerített egy-egy sikerültebb jelenetet vagy néhány sort s ráírta egy más darab címét, hogy majd ott használja föl. Látszik rajta, hogy nincs megelégedve munkájával. Nézzük a kézírást. Nagyon siető és ideges ; sok helyen összevisszahúzgálva és javítva. Ez az író forr még, nincs készen.

Még egy jegyzőkönyv tartozik ide, melyre *Színpad* cím van ráírva. Az elején a drámai versformáról s a színmű terjedelméről áll néhány megjegyzés. Aztán minden drámának egy lapnyi jegyzet van szánva ; néhol nem is a lapra írva, csak bedugva néhány papírszelet, amit Madách türelmetlenségében jegyezhetett föl. Általában — úgy látszik — az író még apróságokban is valami pedáns rendhez akarta magát szoktatni, ami pedig nem igen talált heves vérmérsékletéhez.

A *Nápolyi Endrének* szánt lapon néhány mellékalak jelleme van följegyezve, köztük a Róbert baráté : pap, aki minden élvezetnek irigy ellene, komor, uralkodásra vágyó, kielégítés nélkül, mindent eszköznek néző. Utóbb a *Nápolyi Endre* címszót kihúzza s fölébe írja : *Sámson*, pedig van még üres lap bőven. Már akkor a Bibliára fordult a figyelme, melyből a *Mózes*t írja s melyből megindítja *Az ember tragédiáját*. Sámson igazi drámai tárgy és Madáchhoz méltó. Sámson jelleme egyenes, erős és megvan benne a tréfálgató vonás. Ügyes megfigyelés, melyet a Bibliából vont le, ahol a szörnyű herosból szintén nem hiányzik a humor, aki hátán viszi el az ellenséges város kapuját s vendégeinek tréfás rébuszt ad föl, mikor mézet talált az oroszán szájában. Felesége máshitű, csak a hőst szereti benne, nem rossz, csak szeszélyes, léha és gyöngé. Ime adva vannak a dráma jellemei alaprajzul, csak föl kell építeni. E jegyzet igazi epikai nagyságban mutatja a hőst, mikor már meg van nyírva, el van fogva és bilincsel lekötözve. «Ne hagyjátok beszélni !» — még akkor is félnek tőle.

Másik lapon a mohácsi vész tragikus korából vett drámához van néhány kő összekeresve. A cím először *Zápolya*, aztán *Verbőczy* (így). Úgy látszik, e terv azonos a megkezdett drámával, mely akkora már *II Lajos* címet kapott. A három név közül Werbőczy látszik az igazi hősnek, kiből tragikus alakot akar formálni. Itt feltűnik Madách azon eszméje, hogy egész korszakot rak hősei vállára, melyeknek gondolatvilágát hordozzák magukon. Azt mondja Werbőczy: «Engem a kor szült — én azt képviselem, hatalmam egy egész kor!» A király maga látni akarja Werbőczyt s megkérdi tőle: boldog-e? Nem. A nagy emberek nem szoktak boldogok lenni. Önerejéből jut föl magas polcra, egy fényes lányba volt szerelmes, de a lány szülői gátul álltak, Werbőczy lemondott s a politikára adta magát. A lány Báthory nádorhoz megy feleségül. Föl van jegyezve a király, mint gyöngé és ingerlékeny jellem, hiú és energikus felesége. Martinuzzi, mint kukta, gúnyos és bölcs mondásaival, apja, mint pór. Jellemző ötletek: az országgyűlésre karddal mennek és karddal kérnek. Valaki eladja a legelőt, lovat vesz rajta és azt ingyen legelteti. «A gyertyavívó legtöbbet botol» — írja be a költő a jegyzetek közé. Igen sok történelmi jegyzete van hozzá, könyvtárában megvan ifj. Palugyai Imre *Werbőczy István életrajza* c. műve (Buda, 1842), ebbe sajátkezűleg van egy-két megjegyzés beleírva.

Másik oldalon az *Álszégyen* címet viselő lapon A *Jó név's erény* alakjai vannak följegyezve, másikon a *Commodus* jellemei. Egy idevaló töredék-papírlap hátán egy Brutus-drámához való jegyzet: Brutus felesége kérdi, miért fog durva hősökkel kezét, miért ugrik föl álmából? — akár Shakespeare *Julius Caesar*jában; de már a következő megjegyzés Madách pesszimizmusára vall: Brutus később belátja, hogy bolondság volt ily nőt fölláldozni a halhatatlanságért.

Az *Attila fiai* c. lapon az áll, hogy Attila szerelem miatt lett Buda gyilkosa. A *Mózes, Csak tréfa, Csák végnapjai, Mária királyné, András és Borics* c. oldalak üresek.

Ezek mutatják, minő tervek laktak Madách lelkében. Igazi nagy tárgyak, nagy alakok a történetből kiválogatva, hősök, «kiknek lépte alatt a föld reng» — mint Katona József mondaná.¹ A tragikum érzése jellemző Madáchra.

Fiatal ember természetes tulajdona, hogy mindenfélét megpróbál. Így Madách is megkísérlette a novellairást is, de ebben volt a leggyöngébb. A *Kolozsiak* c. elbeszélést később kiadta Arany folyóiratában, a rémséges história kézírata megvan, irodalmi értéke nincs. A negyvenes évek szépprózája általában alacsony színvonalon áll s a

¹ Tud. Gyűjtemény 1821.

nehézkés Madách épen nem tudta eltalálni a természetes elbeszélő hangot s viszont drámai érzéke és gondolatmélysége sem érvényesülhetett úgy, mint színműveiben és verseiben. Most előkerültek Madách kiadatlan novellái is. A *Hétköznapi történet* aránylag a legjobb: egy asszony története, aki két férfi kezén megy át, egy ostoba, lomha férjén s egy könnyelmű, romlott szeretőén, aztán egyre lejjebb süllyed, de lelkileg mégis tisztán marad s egy derék férfi kezével váltja meg. A lelki probléma érdekes, de nincs kidolgozva. Az *Ecce homo* s a *Chronica két pénzdarab sorsáról*¹ két rettenetesen romantikus novella, az első az inquisitio korából, a másik a jelen életből; a *Duló Zebedeus kalandjait* 1842-ben írta, ez humoros történet volna egy esetlen falusi úr leánykéréséről és félszeg kalandjairól, valamit emlékeztet Kisfaludy Károly víg elbeszéléseire, de nagyon messze van tőlük, humora sántított, kedélye fanyar.

Egy másik kis füzetbe Madách novella-tárgyait irogatta be. Itt találhatók az *Ecce homo* (utána írva: «kész»), a *Chronica két pénzdarab sorsáról*, a *Hétköznapi történet*, a *Duló Zebedeus kalandjai* a megírtak közül s két megíratlan, *Memento mori* és *A csillagász leánya* címmel.

Ugyanitt egy oldal *Életírás* címet visel (zárójelben *Levelek*). Talán nem hibázunk, ha ez egyszer a költőt magát keressük e sorokban: «Érzéketlennek tartanak s nagyon is romantikus vagyok, bajom, hogy soha sem találok, ki megértene.» Alább pedig: «Mindig szükségem volt az izgatásra, egy tárgy nem foglalt el.» Ez mind talál rá. Egész életében zárkózott volt, pedig tele eszmével, érzéssel s e sokfelé csapongó irodalmi tevékenység mutatja, hogy csakugyan nem foglalja le egy tárgy. De e munkák, tervek és álmok még csak a költő számára vannak. A magányban így készül egy író.

A levelezés Madách Imrére, az emberre, vet teljesebb világot. Megvannak anyjához írt levelei kora gyermekségétől, felesége, jó barátai hozzá írt levelei, okmányai, irodalmi kitüntetései, melyeket kiegészít az a levelezés, melyet közvetlen környezete váltott egymással. Egyik legérdekesebb a költő azon levele, melyben *Az ember tragédiájáról* emlékezik meg. Összevetjük ezt egy másikkal, ahol Plichta Soma meséli el Jeszenszky Istvánnak a nagy munka keletkezését (1911. jún. 12). Az öreg úr a Madách barátai közé tartozott. Edmond benne egy késő esti jelenetet, mely a Madách-kastély billiárd-szobájá-

¹ Ez utóbbi alá Ács Sebestyén álnév írva.

ban játszódtott le 1859 őszén. Költészetről vitatkoznak. Jeszenszky Damó a *Faustról* beszél s főlemlíti, hogy az igazi «ember tragédiája» még megíratlan. Ekkor föláll Madách és a Jeszenszky vállára ütve megszólal, hogy ő vállalkozik erre a föladataira. Egy év múlva ugyanott van az egész társaság s Madách ihletett arccal adja a kész munkát Plichta kezébe: olvassa föl. Plichta hozzáfog esti féltizenegy órakor s négykor végzi be (hogy be nem rekedt!) s az egyes színeknél Madách tartott hozzá magyarázatot. Így alakulnak át az események idővel az ember képzeletében. A valóság igazán másképen fest. Mikor Nagy Iván *Az ember tragédiája* hírré jutásakor szerencsét kíván hozzá s csodálkozik, hogy nem is hallott róla, Madách elmondja a dolog históriáját: «Említettem több ösmerőm előtt, hogy írtam egy költeményt, melyben Az isten, az ördög, Ádám, Luther, Danton, Aphrodite, boszorkányok s tudj isten mi minden játszik; hogy kezdődik a' teremtéssel, játszik az égben, az egész földön, az ürben — mosolygtak rá, de olvasni nem akarta senki.» (1861. nov. 2.) Ilyen szomorúan komikus a Plichta említette feledhetetlen éjszaka.

A levelezésből egy és más ki van adva. Így az Arany munkáiban az Arany Madáchhoz írott levelei, Gyulai Madách-kiadásában a Szontágh Pálhoz írottak, valamint mások a Palágyi idézett munkája okmánytárában. Az Arany-levelek közül kiadatlan egy: 1862. júl. 31. A Szontághhoz írottak közül Gyulai a következő keltezésűeket nem adta ki: 1843. jan. 2. júl. 7. aug. 6. 1844. jan. 1. febr. 9. febr. 29. márc. 5. ápr. 6. dec. 16. 1857. febr. 7. 1859. okt. 4. 1860. febr. 23. 1863. febr. 17. és négy kelet nélküli levél. Viszont Palágyinál három levél van kiadva, melyek a Múzeumban nincsenek meg: Madách anyjához, 1838. máj. (?), Fráter Erzsike első levele Madáchhoz, 1845. jún. 13. s anyósához írt bűnbánó levele 1854-ből (kelet nélkül).

Végül közlöm a Madách-levelezés kiadatlan részének jegyzékét. A Madách levelei közül:

Madách Marihoz: 1838. dec. 11. — Fekete Lászlóhoz: 1855. aug. 29. 1856. febr. 10. febr. 13. — Jámor Lászlóhoz: 1853. febr. 24. — Nagy Ivánhoz: 1861. febr. 15. ápr. 13. aug. 2. nov. 2. dec. 23. 1862. jan. 14. 1863. febr. 17. szept. 9. nov. 1. 1864. febr. 14. — Rákóczy Jánoshoz: 1864. aug. 10. — Rigondand Ludovichoz: 1864. febr. 17.

A Madáchhoz írt levelek közül:

br. Balassa Antal: 1859. márc. 27. — Bérczy Károly: 1861. okt. 29. nov. 13. — br. Eötvös József: 1864. aug. 15. — Fráter Pál: 1853. ápr. 7. — Galgóczy Károly: 1857. szept. 9. — Greguss Ágost: 1862. szept. 24. — Madách Anna: 1844. febr. 14. 1845. dec. 13. Kelet nélkül. — id. Madách Imréné: 1849. jan. 1. 1853. jún. 28. Kettő kelet nélkül. —

Madách Imréné: 1864. febr. 17. márc. 16. ápr. 10. máj. 13. — Madách Károly: 1848. márc. okt. 2. 1849. jan. 1. jan. 16. máj. 30. 1853. máj. 29. jún. 4. jún. 15. jún. 22. aug. 10. 1855. nov. 17. 1861. jún. 19. Kelet nélkül. — Madách Mari: 1836. márc. 15. 1841. nov. 4. — Madách Pál: 1844. nov. 15. 1849. febr. 9. febr. 14. — Magyar Írók Segélyegylete: 1862. szept. 13. — Nagy Iván: 1861. jan. 17. nov. — Ostermann József: 1832. febr. 24. — Prónay Emilie: okt. 14. — Rigondand Ludovic: 1863. okt. 12. — Szász Károly: 1862. okt. 6. — Szontágh Pál: 1848. aug. 2. 1855. máj. 11. 1862. júl. 6. — Tóth Kálmán: Kelet nélkül.

Az irodalomtörténet érdeke, hogy e gyűjtemény alapján megtörténjék Madách Imre összes műveinek kritikai kiadása.

VÉRTESY JENŐ.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Néhány ferencrendi írónkról.

Pár vonással óhajtom kiegészíteni a középkori ferencrendi írók és kódexmásolók életéről és működéséről való tudásunkat.

1. Szalkai Magyar Balázs.

Szalkai Magyar Balázs, ki 1420—1427-ig mint provinciális állott a bosnyák-magyar ferencrendi tartomány élén, elsőnek állította egybe rendjének történetét. Krónikáját (Blasii de Zalka et continuatorum *Chronica Fratrum Minorum de Observantia* provinciae Bosnae et Hungariae)¹ rendtársai a XVIII. századig folytatták s az ekként összeállított munkát a rendnek későbbi történetírói buzgón felhasználták. *Fridrich* Orbán 1759-ben kiadott munkájában² sokhelyütt szószerint veszi át a Szalkai-féle krónikának adatait.

Rendfőnöki működéséről érdekes adat maradt fenn, mely azért is figyelemre méltó, mivel *Ozorai* Pipo, a művészetpártoló temesi főispán nevével kapcsolatos. *Ozorai* Pipo elvállalta, hogy *Ozorán* templomot és kolostort építtet a ferencrendieknek s a felszerelésről és ellátásról a legmeszebbmenő módon gondoskodik. Tervéhez 1418 május 28-án meg is nyerte V. Márton pápa jóváhagyását. A tervnek kivitele Szalkai tartományfőnöki gondjait gyarapította. 1423 december 11-én Pécsott Henrik (*Henricus de Alben et Medve*) püspök elé járult a provinciális, a káptalan tagjainak jelenlétében felmutatta a pápai bullát s megnyerte a püspöknek hozzájárulását a kolostor alapításához.³ *Ozorai* Pipo bőkezűségéből azután fel is épült az *ozorai* kolostor.

2. Pécsváradi Gábor.

Az *Egyháztörténelmi emlékek*⁴ I. kötete közli Pécsváradinak egy oklevelét. A ferencrendiek Üdvözítőről nevezett tartománya *Bajoni* Bene-

¹ Kinyomatta Toldy Ferenc: *Analecta Monumentorum Historiae Hung.* címmel tervezett vállalatának I. kötetében.

² *Historia, seu compendiosa descriptio Provinciae Hung. Ordin. Minorum* S. P. Francisci . . . Cassoviae 1759.

³ *Fermendžin*: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica . . . Zagrabiae* 1892. 104—105. l. (*Mon. Spect. Hist. Slavorum Merid.* Vol. XXIII.)

⁴ *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából.* I. köt. 1902. 127—128. l.

deket családotul fölvette a konfráterek sorába. Pécsváradi mint tartományfőnök Nagyváradon, 1524 március 20-án kiállítja részére az erről szóló okiratot. Az oklevelet a budai országos levéltár őrzi.

3. Csáthi Demeter.

Dézsi Lajos Tinódi Sebestyénről írt monografiájának egyik jegyzetében¹ az *Egyháztört. emlékek* II. kötetéből közli a Csáthi Demeterre vonatkozó adatokat. Dézsi a kötetnek indexe alapján² évszám szerint kiírta a Csáthira tartozó följegyzéseket. Fennakad azon, hogy egy és ugyanazon évben rendszerint kétféle hivatalban, különböző kolostorokban említik Csáthit a közgyűlési jegyzőkönyvek s ezért fölveti a kérdést: «Egyidőben nem két ferencrendi szerzetes viselte-e e nevet?» Erre a kérdésre határozottan nemmel felelhetünk. Valamennyi adat egy és ugyanazon személyről szól.

A közgyűlési jegyzőkönyvek, az úgynevezett tabulák úgy vannak szerkesztve, hogy közlik a közgyűlés résztvevőinek névsorát s a közgyűlésen megeltett választások és dispoziciók eredményét. Szóval a tabulák minden közgyűlési évről kétféle névsort adnak. Az egyik feltünteti, ki milyen minőségben vett részt a közgyűlésen; a másik pedig a közgyűlésen eszközölt személyi változásokat hozza. Például az 1533. évnél a közgyűlés résztvevői között mint pesti prédikátor van feltüntetve Csáthi, a személyi változások során pedig mint pataki gvardián szerepel³ Eszerint a közgyűlésre mint pesti hitszónok ment el s a közgyűlésen bízták meg a sáros-pataki kolostor vezetésével. A kettős névsort ilyenénképen szétválasztva s az adatokat időrendbe állítva úgyszólván lépésről-lépésre kísérhetjük a *Pannóniai ének* szerzőjének életét az 1529—1542. években.⁴

Az 1531 március közepén tartott nagyváradi közgyűlésen mint az ozorai őrség custosa vesz részt Csáthi.⁵ Ezt a tisztséget a megelőző, 1529. évi közgyűlés bizalmából kellett elnyernie. A custosi tisztséghez a gvar-

¹ Dézsi Lajos: Tinódi Sebestyén. Budapest 1912. 31. l.

² Az *Egyházt. emlékek* indexe azonban nem teljes. A 491. lapon van egy Csáthira vonatkozó adat, melyre a tárgymutató nem hivatkozik s Dézsi figyelmét is elkerülte. Az 1542. évi káptalan résztvevőinek névsorában olvassuk: «Item V. P. F. Demetrius de Chaath C. custodie Pathak cum suo discreto P. F. Mathia de Ebreez iamdicto.» (*Egyháztört. emlékek*. II. köt. Bpt. 1904. 491. l.)

³ *Egyháztört. emlékek* II. köt. 472. és 475 l.

⁴ Az életrajzi adatok az *Egyháztört. emlékek* II. kötetének 467., 469., 472., 475., 480., 484., 487., 490—91., 497. és 499. lapján találhatók.

⁵ Dézsi az *Egyháztört. emlékek* 467. lapjáról azt az adatot veszi át, hogy Csáthi az 1531. közgyűlésen visitator lesz. Dézsit tévedésbe ejtette az illető lapnak nyomdatechnikai hibája. Ez a lap kétféle névsort tartalmaz. A lapon legfelül ez a cím áll: «*Visitatores instituti*». Következik a 9 visitator neve, de Csáthi nincs köztük. A lap közepén újabb cím, de minden megkülönböztetett szedés híján: «*In tractandis negotiis Capituli interfuerunt patres subscripti videlicet*». Az újabb névsorban előfordul Csáthi is, mint a rendi gyűlés résztvevője.

diánság szolgált lépcsőfokul. Előzetesen tehát Csáthinak is kellett házfőnöki tisztet betöltenie. S hogy ilyen tisztet tényleg viselt is, arra rámutatnak épen az 1531. évi káptalannak határozatai.

A szigorú fegyelmet tartó előljárót szerzetes társai bevádolták a rendi gyűlésen. A káptalan úgy határoz, hogy kegyetlen szigora miatt többé nem viselhet sem gvardiáni sem custosi tisztet. Ozorai custos Balatinci Miklós lesz, Csáthi pedig Pestre kerül, hol 1531-től 1533-ig mint hitszónok működik.

Két év múlva azonban újból előljárónak teszik meg. A török háborúkban s a hitújítás mozgalmában erősen megfogyatkozott rendnek, úgy látszik, nem volt elegendő fogadalmas tagja s így kénytelen volt Csáthit újra előljárói tisztségre emelni. Az 1533-ban, június elején tartott gyulai káptalan Patakra küldi gvardiánnak. Itt 1535-ig működik, mikor is a január végén Gyöngyösön tartott közgyűlés — melyen hivatalánál fogva Csáthi is megjelent — Dobszai Istvánt jelöli utódjának. Csáthit megint hitszónoknak rendelik. 1535—1537-ig mint váradi, 1537—1539-ig pedig mint csanádi prédikátor működik.

1539—1542. években megint előljárói tisztet visel. A pataki őrségnek őre. Ilyen minőségben zálogosította el az alája rendelt vámosi kolostornak egyik kelyhét, melynek kiváltásáról, illetve a kölcsön visszatérítéséről az 1542. évi nagyváradi káptalan intézkedett. A február elején tartott rendi gyűlésen Csáthi is résztvett s a káptalan egyik napján ő tartotta a nagymisét. Megbizatása ekkor telt le s az újabb kétévi ciklusra Szécsénybe rendelik hitszónoknak. A jegyzőkönyvekben ez az utolsó adat Csáthiról. Ezután eltűnik szemünk elől s fölbukkan a jegyzőkönyvekben egy másik fráter Demetrius: P. F. *Demetrius de Apáthy* (későbbi jegyzőkönyvekben teljesebb néven: Almádapáthy), aki az 1548—1561. években főleg Erdélyben működött.¹

Csáthi Demeternek, amint látjuk, elég mozgalmas volt az élete. Sűrűn vándorolt egyik kolostorból a másikba. A buzgó férfit előszeretettel küldték előljárói olyan városokba, ahol a hitújítás már erősen tért hódított. A váradi prédikátor és pataki őr mint a régi vallásnak őrszeme rendületlen kitartással fáradozott egyháza és szerzete érdekében.

4. Pápai Pál, a Kulcsár-kódex másolója.

A *Kulcsár-kódex* másolójának Pápai Pál szerzetes nevezi meg magát. A kódex colophonja így hangzik: Finitur psalterium Anno domini 1. 5. 3. 9. per fratrem paulum de papa.²

Ezt a Pápai Pált Volf György³ keresztnéve után pálos szerzetesnek gyanította, az irodalomtörténet azonban ferencrendinek tartja.⁴ Szent

¹ Egyháztört. emlékek II. 506., 509., 513., 517., 520., 523—24., és 526. l.

² Nyelvelmléktár. VIII. köt. Budapest 1879. 418. l.

³ Nyelvelmléktár VIII. köt. XXXIX.—XL. l.

⁴ Pintér Jenő: A magyar irod. tört. a legrégibb időktől Bessenyei György fellépéséig. I. köt. Budapest, 1909. 185. l.

Ferenc rendjében abban az időben tényleg élt egy Paulus de Papa nevű páter. Ez a Pápai Pál 1533—35-ig a zalamegyei Taládon volt házfőnök.¹ 1535-ben megjelent a január hó végén Gyöngyösön tartott káptalanon s ekkor bízták meg az ozorai custodia őri tisztségével. Ezt a tisztséget két évig viselte s megbízatása a Jászberényben 1537 pünkösdjén megtartott rendi gyűlésen telt le.²

Pápai Pál Dunántúl működött, ahol a Kulcsár-kódexszel összefüggő Keszthelyi-kódex másolója, *Velikei* Gergely is dolgozott. Mindezen adatok egybevetésével bizvást elfogadhatjuk, hogy a ferencrendi névjegyzékekben többször említett Pápai Pál azonos a Kulcsár-kódex másolójával.

5. *Sepsiszentgyörgyi Ferenc.*

A *Teleki-kódex* egy részének másolója *Sepsiszentgyörgyi* Ferenc ferencrendi szerzetes. Fölvetem a kérdést, vajjon ez a kódexmásoló nem azonos-e avval a *Szentgyörgyi* Ferenczel, akit a ferencrendiek közgyűlési jegyzőkönyvei említenek. Ezen föltevésemet az alábbi körülményekre alapítom.

Erdély az Üdvözítőről nevezett ferences tartományhoz tartozott, a mariánus tartománynak csupán három százsz városban voltak kolostorai. Így a sepsiszentgyörgyi származású Ferenc fráter is a cseri barátok sorában keresendő. A salvatorianus ferencesek névjegyzékeiben valóban elő is fordul egy Szentgyörgyi Ferenc (Franciscus de Sancto Georgio), kinek latin nevében persze elmarad a Szentgyörgy helység közelebbi meghatározása. Ez azonban nem okozhat nehézséget. A közgyűlési jegyzőkönyvek szeretik a rövidebb névalakot használni. A már fentebb említett Almádapáthi Demetert csak 3 esetben írják Almádapáthinak, míg 7 esetben egyszerűen Apáthinak. Egyidőben két Ujlaki Ferenc is viselt rendi tisztséget. A jegyzőkönyvek megkülönböztetésül csupán 4 esetben szólnak Szerémujlaki Ferencről s 2 esetben Váradujlaki Ferencről, míg 11 helyütt egyszerűen csak Ujlaki Ferencet írnak. Ugy szintén Ujlaki Pétert csak kétszer írják Szerémujlakinak és tizenegyszer pusztán Ujlakinak.³

A kódexmásoló *Fr Ferench sepsy zengörgy*-nek⁴ írja magát s ez a Sepsiszentgyörgyi Ferenc minden valószínűség szerint cseri barát volt. A cseri barátok sorában ezidőtájt élt egy P. Franciscus de Sancto Georgio, kinek nevét magyarán Sepsiszentgyörgyinek írhatták. Nem lehetetlen, hogy ez a kettő egy és ugyanazon személy.

Szentgyörgyi (Sepsiszentgyörgyi?) Ferenc, akit a ferencrendi névjegyzékek említenek, az 1537—1544. években viselt előljárói tisztséget. 1537—39-ig palotai (Veszprém m.), 1542—44-ig füleki gvardián.⁵ 1544-ben a pünkösd

¹ Egyházt. emlékek II. köt. 472. l.

² Egyháztört. emlékek. II. 478., 480., 486. l.

³ Egyháztört. emlékek. II. köt. II. függelék.

⁴ Nyelvemléktár. XII. köt. Bpest 1884. 403. l.

⁵ Az 1539. évi káptalan jegyzőkönyve nincs meg. Így az 1539—1542 évekről hiányoznak a személyi adatok.

táján lefolyt nagyváradai káptalan a csíki kolostorba rendelte gvardiánnak.¹ Ez róla együtt az utolsó adatunk.

Rendtársainak bizalmára vall, hogy épen ő rá esett a választás. A csíki szék 1542-ben azt kérelmezte, hogy kedvelt gvardiánjukat, Urbóczy Andrást hagyják meg továbbra is. Ekkor a káptalan hangsúlyozta, hogy e tekintetben a csíki klastromra mindig különös gondja volt a rendnek.² 1544-ben is alkalmas gvardiánt óhajtottak küldeni a csíkieknek.

TIMÁR KÁLMÁN.

A magyaros iskola történetéhez.

A felújulás korában az ú. n. magyaros iskolának egy kisebb csoportját alkotják azok az írók, kiket az irodalomtörténet, mint alkalmi költőket szokott emlegetni (Pintér Jenő: A magyar irodalom története Bossenyei fellépésétől Kazinczy haláláig. I. köt. 184—185. l.). Jelen alkalommal a népies tanítóköltészet egyik érdekes alakjáról szólunk. Göböl Gáspárnak egyik eredeti munkáját ismertetjük. E férfiú Hari Péterrel, Nagy Jánossal, Endrődy Jánossal, Péteri Takács Józseffel s még egy pár szinte névtelennek mondható íróval együtt művelte azt a műfajt, melynek különösen a XVI. és XVII. században igen nagy elterjedtsége volt.³ Göböl Gáspár veszprémmegyei származású volt. A debreczeni főiskolában tanult, melynek az 1770—71. iskolai évben szeniora is volt. Majd Dunavécsein kapott állást. 1777-ben kecskeméti pappá lett, esperesi hivatalt viselt s ott is halt meg 1818-ban.⁴ Hornyik János⁵ és Czelder Márton⁶ szerint nagy tudományú férfiú, hatalmas szónok volt.

Két tanító költeménye maradt fenn. Az egyik fordítás Durand-tól: «Az első embernek elesése . . . 1789.» címmel. A másik munkája eredeti. Teljes címe: «*Utazó lélek, az az: széllyel-járó gondolati egy olyan léleknek, ki az Embereknek Társaságát egy kevéssé el-hagyván, felrepült a' Naphoz. És azzal egygyütt a' világnak bizonyos részét bé-járván, utazásáról számot ad Göböl Gáspár Ketsk. Préd. által. Pesten, Nyomtatattott Trattner' betűivel.*» (8r. XIV, 120 l.)

A «Jo-akará olvasó»-hoz szóló ajánlása «költ Kecskeméten 1785-dik esztendőben Szent Mihály Havának 19-dik napján». Érdekes világot vet ez a magyaros írók gondolkozására. Azt írja magáról, hogy az ő beszédének folyásából láthatni, hogy ő a magyar nyelvet az anyatejjel együtt szította be. «Nem nagy korában tanulta, valóságos Magyarok között gyakorlotta; nem olyanok között, kiknek fele része egy Nemzet, a másik más: úgy hogy, ha egymást meg akarják érteni Magyar-Országban, más

¹ Egyháztört. emlékek. II. k., 485, 497, 502. l.

² Egyháztört. emlékek. II. k. 499. l.

³ Szabó Gyula: A magyar verses oktató költészet története 1772-ig. Bpest, Athenaeum.

⁴ V. ö. Szinnyei: M. írók élete. III. 1337.

⁵ Kecskeméti Lapok. 1872. 44. sz.

⁶ M. Protestáns Egyh. és Isk. Figyelő. 1887. 391. l.

harmadik nyelvet kell fel venniük, tudni-illik, a Deákot... Vagynak olyan Magyarok, a kiknek gondolkozásaik, bátran el-mennének sokszor, az Olasz, Német, Frantzia, és Anglus gondolatok között: s még is azoknak minden erejek és szépségek elvész az ő szájokban, s pennájok alatt. Oka ennek ez; mert az ő nyelveket, a mely legszebb a maga természetben, azoknak a nyelveknek esetekhez akarják alkalmaztatni, a melyek közönségesen ki-pallérozott nyelveknek méltán tartattatnak. Mellől osztán a lesz, hogy a Magyarságot sokszor meg-erőltetik, sokszor kezét lábát ki-tekerik, érthetlenné, s esmératlenné teszik.»

Saját megjegyzése szerint igen szereti az »együgyüséget«, azaz az egyszerűséget. Előadásában nyoma sincs a cifráságnak, sőt inkább száraznak mondható.

Érdekes annak a magyarázata is, hogy mért választotta éppen azt a versformát, melyet használt. Vagynak — úgymond — régi, vagynak újabb versírásnak módjai. »A régiek közül legjobban illenék az én tzéломhoz, a négy sorból álló, s négy helyen egyformán végeződő Vers neme. De minthogy ifjabb koromban tapasztaltam, hogy tellyes lehetetlenség, az ilyen fajta versekben el-kerülni a szószaporítást: ezt a Vers nemét éppen nem szeretem ebben az időben, a melyben mind az időt, mind a beszédet, nagyon meg kell kémélni, mint egyéb dolgokat is.« Nem szereti az időmértékes verselést sem, mert ez megszorítja az elmének szabad gondolatait. Így békét hagy a Gyöngyösi-féle leoninusoknak. Nem akarja gondolkozásait a régi görög és deák verseknek különféle lábakon ugráló formáikban önteni. (IX. l.) Ezért a középutat választja s két, 12 szótagú verssorból álló szakokban ír. A költemény tartalma a következő.

12 részből áll. Az elsőben (expositio) elmondja, hogy hajnalban miképen láthatta meg a nap feljöttét. Mint hirdetik már előre az ég dalos madarai s mint adják tudtukra földön csúszó-mászó s élő állattársaiknak. Az egész első rész a napnak, mint minden jó forrásának a dicsőítése. II. része szól a jeges tengerről, a III. a Nagy Tengerről. A tengert úgy tünteti fel, mint élő személyt, mely irigy s állhatatlan. E két jellemvonását láthatjuk gyakori háborgásából és minden órai változásából. A IV. rész »az egész tengerről« szól. Közben idéz Szönyi Bénéjmin Gyermekek Fizikájából és Rousseauról egy adomát. Az V. részben szó van a szigetekről, melyek a kiéhezett utazóknak étellel és itallal szolgálnak, szól a hittérítőkről, kik elmennek napkeletre gyöngyért és fűszerszámmért, de a gyöngy helyett még drágább gyöngyöt hagynak ott, t. i. az egy igaz Istennek az ismeretét. A hatodik résznek a címe: »A' Földről közönségesen.« A földről, mint az Isten bölcs kezeinek hatalmas alkotásáról jut eszébe az ember parányi volta. Beszél a tűzhányókról, melyek kémények a földön. A hetedik résszel kezdődik a föld egyes részeinek, országainak leírása. Így Ázsiának (7. általában), Sina országának (8), Siám országának (9), a nagy Mogolnak (10), Persiának (11) és végül Törökországnak (12). A 8. részhez csatol egy prózában írt »toldalékot«, melyben történeti feljegyzések vannak a »sinák«-nak legnevezetesebb császárajairól. Közben a jegyzetekben bő történelmi és földrajzi adatokat nyújt, melyeket

kora ismert külföldi szaktudósainak könyveiből merít. Sok helyen igen naiv gondolkozást mutat, de általában okos, józan főnek látszik.

Az egész úgy van elképzelve, hogy az írónak a lelke a naphoz fel-emelkedve, azzal együtt teszi meg világkörüli körútját. Száraz verselése jóval alul áll a magyaros iskola többi tagjaién. Ha egy pár hasonlatát leszámítjuk, alig marad valami a rímeken s a szótag számok egyenlőségén kívül, a mi költői színt kölcsönözne neki. Így valami költőiséget mutatnak a bevezető sorok:

Harmatos sugári a' piros Hajnalnak
Elkészítették uttyát a' fényes nappalnak.
A homály, melly addig a' Földet le-zárta,
Szaladt, a' mint a' Nap sugára bé-járta. stb.

Nem annyira költői, mint inkább kézzelfoghatóságával szemléltető hasonlattal kezdődik a második rész is.

Mint a' kerek abronts minden pontotskája
Egymástól függ, ha nincs sehol is tsorbája.
Akár kezéd huzzad annak kerületén,
Akár a' mozogjon 's kezéd állyon helyén,
Végre azt a' pontot tsak ugyan el-érted,
Honnét az abrontsot legelőször mérted.
Így van a' Napnak is felettünk forgása . . .

Az 5. ének elején is találunk egy hasonlatot:

Mint a setét éjjnek komor tekintete,
A mellyben bé-borul az Eg' mennyezete,
Vidám 's örvendetes színt vészen magára,
A' mikor bé-hattya a' Nap' szép sugára,
A' Természet fel-kél mélly aluvásából,
Tsendes, de rémítő el-halgtatásából.
Olyan vólt nékem is nézni a' vizekre
'S azutánn bé-látni a' sok szigetekre . . .

Eredményében nem más ez a verses munka, mint versbeszedett földrajz.¹

U. SZABÓ GYULA.

Arany János: Czakó sírján.

Czakó Zsigmond, az önmagával s a világgal meghasonlott költő, 1847 december 14-n lőtte föbe magát, elvetvén magától azt az életet, melyet az emberre nézve saját lelkének rémei elviselhetetlenné tettek, a költőre nézve pedig a meg nem értés kínjai megmérgeztek. Petőfi közvetlenül a

¹ Göből Gáspár munkáit, melyek nagyobbbrészt egyháziak, l. *Szinnyei: M. írók Élete*. III. 1337. 8. h. Kazinczy szerint (Kazinczy Ferenc levelezése. II. 85. l.) színdarabot is írt: «Brutus és Caesar.» — Feleségét Virág Sárának hívták, kinek Epitáfiumát l. Tud. Gyűjtemény, 1823. VI. köt. 94. l. Nagy István cikkében: *Szabados Ketskémét Városában született, vagy lakott, Íróknak Nevei, és tudva lévő Munkái.*

megrendítő eset hatása alatt »egy gyászdal« írt »a megholt szánatos sorsára«, mely cím nélkül s valószínűleg Jókai tollából eredő rövid búcsúztatóval az Életképek dec. 19-i számában (1847. II. 799—800. l.) jelent meg. (Költeményei közt »Czakó temetésén« címmel.) Jókai az Életképek következő számának (dec. 26 ; 805—7) élén »Cz. Zs. emléke« című, igen magas szárnyalású búcsúztatóban a *költőt* siratja el, akiről az *ember* miatt való szánalmában mindenki megfélekedezett: »És nem akadt, ki a' *költőt* megsirassa. Sajnálták, megsiratták benne az *embert*, ítéletet hozának fölötte, az *ember* fölött, koporsóba tették, koporsóját felczimerezték és egyetlen szó *költőtárs* ajkáról nem kísérté a' *költőt* sírjába. Azon halálos hang, mely lelkét testétől megszabadítá, egy kebelben sem bírt öszhangzó húrt megpendíteni? Nem volt senki, senki, ki őt meg bírta volna érteni? Senki sem sejté azon kinokat, mik őt megölik, miknek gyanító tudása is egy neme a' boldogtalanságnak. A' költészet volt élete, a' költészet volt halála is . . . Az *ember* elérte célját, nyugalma van, nem bántja semmi fájdalom többé. A' *költő* elérte célját, lelkét nem köti többé semmi a' földhöz. Ne mondjatok az emberre ítéletet, holtak fölött csak Isten mondhatja azt, — a' lélek arczát csak lélek szemei látják. Ne mondjatok a' költőre ítéletet, élni fog ő, mikor bírának mindegyike fölött zöld lesz a' fű.« Nyilván Jókai búcsúztatójának ez utolsó része: »ne mondjatok ítéletet« sugallta Arany költeményét. Megirátását 1847 december utolsó napjaira, talán 1848 első napjaira kell tennünk, mert 1848 januárius 9-n, az Életképek 2. számában már megjelent (akkor nem lehetett még Szalontáról Pestre néhány óra alatt levelet küldeni). Szilágyi István, 1848 jan. 17-n írt levelében dicséri ezt a szép *elégiát*, mire tíz nappal később Arany ezt feleli: »elegiám . . . ugyan inkább Juvenal-satira, mint elegiaszörű [!] építmény«. Hiába követelte Jókai a *költő* számára a *költőtársak* részvétét; mint Petőfi, úgy Arany is az *ember* sorsát látja Czakó halálában. Keserű iróniával e sor zárja a költeménynek minden szakát: »Bölcs kárhoztatás! . . . Nagy lélek, eredj, dobd a sírra kövedet!« s ez Jókai cikkének is végső gondolata: »Ne mondjatok ítéletet!« — Arany költeményének második szaka a következő sorokkal kezdődik:

»Gyöngé az a lélek, mely az élet súlyát
Nem bírva, leroskad a pálya felén;
Nem férfi az, a ki fölveszi a gyilkot
Melyet vigaszul hagy a futó remény.»

E sorokat Arany «—» idézőjel közé teszi; az *ember* természetesen elsősorban arra gondol, hogy ez a világ kárhoztató ítélete, melyre cáfolat az egész vers. Az is. Másodsorban azonban valóságos idézet is, az Életképek első búcsúztatójából, melynek gondolatát Arany verse foglalta: »Gyávaság az élet csatateréről elfutni, ha a' ránk mért keserveket viselni meguntuk, férfi dolga itt maradni a' legvadabb küzdelmek közepett's utat törni a' bajok tömkelegén keresztül egy kitűzött szentebb cél felé, tűrni azt, a' mi fáj, és látni azt a' mi fenyeget; de ki önlelkét el tudta veszíteni, ki jól tenni hisz magával és a' világgal, ha meghal, kinek önkeblében nincs otthona, önmagából nincs mit várnia többé, ki meghal, nem mert

a' világgal, de mert önmagával elégedetlen, az előtt megáll az emberi ész és ítéletét nem meri kimondani.» — Valószínű, hogy Arany versének hetedik szakában megszólított «szellemfukar... eredj, dobd a sírra kövedet, Vagy kőnél keményebb szívtelen könyvedet!» — az Életképek következő soraira utalnak, melyekben Czakónak irodalmi helyzete van feltüntetve: «Annyi bizonyos, hogy e' folytonos elkerülést nem kis mértékben nevelte lapokban irkáló criticusaink veszett kiméletlenségű eljárása Czakó ellenében, gyalázták őt olly eszméiben, mik bárha téveszmék, de ott is nagyok voltak, s feledték előbbi érdemeit, mik előtt fejet hajthattak volna. Mind ez elősegítő kedélyének megmérgezését, 's most e' szellemi megmérgezők elégedetten verhetik ki tollaikat, munkájuk befejeztetett.» — Nyilvánvaló, hogy Arany Czakó halálának körülményeit s az írói köröknek akkori hangulatát az Életképeknek két búcsúztatójából ösmerte meg s hogy ezek ütötték meg az ő költeményének alaphangját is.

TOLNAI VILMOS.

Petőfi: A kutyák és a farkasok dala.

Az Életképek 1847 március 27-i számában (VI. évf. 406. l.) jelent meg Petőfinék kettős költeménye olyan formán egymás mellé nyomtatva, hogy egy közös cím alatt, mindenik versnek még külön-külön címe is van s alatta az öt-öt versszak párhuzamosan megfelel egymásnak. A kiadásokban a cím: «A kutyák dala.» «A farkasok dala». Az Életképekben azonban ez:

A' kutyák és a' Farkasok.

Kutyák.

Farkasok.

A M. Szépirodalmi Szemle június 13-i számában (I. 383. l.) a következőket mondja a költeményről: «Petőfi költeménye: «A kutyák és a farkasok» a kutyai hűséget és farkasi vad szabadságot párhuzamítja; adván a régi gondolatnak maga szerinti új formát.» (Endrődi: Pet. napjai. 310.) Amint a Sz. Szemle ismertetője azonnal észrevette, hogy itt egy régi oktató mesének új feldolgozásával van dolgunk, úgy mások is utóbb többször rámutattak erre. Annak vitatása, hogy Petőfi a *Phaedrus* meséjét (III. 7. *Lupus ad canem*), vagy a *Lafontaine*-ét (I. V. *Le loup et le chien*.) ismerte-e, teljesen meddő kérdés, mert mint a kettőjét egyképen ismerhette: az egyiket az iskolából, a másikat olvasmányaiából (v. ö. E. Ph. K. 35: 814, 36: 69, Réti H.: Csokonai hatása P.-re 11.). Az bizonyos, hogy a legismertebb mesék közé tartozik, mely szinte minden iskolai könyvben benne van.¹ *Phaedrus*-énál régibb fogalmazását nem ismerjük, legalább a kritikai *Aesopus*-kiadásokban nincsen benne, ámbár később igen gyakori a legtöbb, *Aesopus*-ról elnevezett mesegyűjteményben. Nálunk megvan *Pesti Gábornak* «Phrygiabeli Aesopusnak Fabulái» közt: «Az farkasról és az ebről»

¹ Például Márton István közkezen forgott iskolai *Phædrusa* «imitationibus hungaricis» 1793.

(1536. LVI. sz.), *Heltai Gáspár* Száz Fabulájában: «A Farkasról és Komondorról» (1566. XLI.). A farkas s a kutya közti ellentétet kiélezi már *Beniczky Péter* is (1664.) 139. példabeszédében:

Farkas ha kopál-is
Nem tserélne még-is
A' kalmárok ebével:
Ebnek vas lántz nyakán
Kötve szekér farkán
Noha lakik jó lével.
Farkas, Úr magának,
Örül szabadságnak
Ritkán ütik veszővel.

Innen idézi az első s az utolsó hármast *Kis Viczay Péter*: Adagia 201 (Grave est...) és 273 (Libertas); ebből veszi *Szirmay*, Hungaria in parabolis 2. kiad. 32, innen meg *Erdély János*, Közm. Könyve 2562. (vö. M. Nyelv. VI. 110.) Különben már maga *Beniczky* is kibővíti a gondolatot: «Hogy a' szabadságnak méltósága mindeneknél kívánatos» c. versében:

Noha kalmár' ebe
Mint nyárba és télbe
Rágodik zsíros kontzon.
Borsos étket eszik,
Sátor alatt nyúgszik,
'S nyújtózik a' lasnakon.
De még-is néz mordon,
Hogy nem jár szabadon,
És hogy van kötve lántzon.

A Farkas az Erdőt
Járja, 's üvölt időt
Fárad sokat éhezve.
Tűr a' kopalással,
Tsak hogy a' vas lántztzal,
Ne legyen nyakon kötve,
Szabadságnak örül,
Páltza ütést kerül,
Fél ne legyen rekesztve.¹

Lafontaine meséjét magyarba ülteti *Péczeli József* olyan híven, hogy szinte fordításnak mondható. Az bizonyos, hogy Petőfi mind a római, mind a francia író meséjét eredetiben is ösmerhette, de könnyen kezébe akadhott akár *Péczeli*, akár *Beniczky Péter* is, akinek *Rithmusai* utóljára 1803-ban jelentek meg. De az is nyilvánvaló, hogy akárhonnán ösmerte, ránézve csak yers anyag volt; mert a meglehetősen száraz, s a tanulságra siető mesének egyszerű párbeszédéből két hatalmas énekkart alkotott, melyben a kutyáknak zsíros szolgaságát dicsőítő strófáira diadalmasan visszaharsognak a farkasok szabadsághimnuszának dacos antistrófái. A mesére *Széchenyi* is hivatkozik a *Világban* (1831. 518. l.): «... úgy látszik a' Lafontainei farkas és lepórázott eb dialogusának philosophiája nem törhetett még a' sötéten keresztül.»

TOLNAI VILMOS.

Arany «Népnevelés» című költeményéről.

Aranynak ez a költeménye szelid szatíra a tudomány köntösében megjelenő tudákosság és babonáság ellen, mely «rendszerbe fűz»-ve annál megvesztegetőbb színben hurcolja orránál a csudára éhes emberiséget.

¹ Az eredetiben egymás után következik a két versszak, itt csak helykímélés végett tettem egymás mellé.

Aranynak verse «mögött» a múlt század közepének, a «régi jó világnak» kis művelődési képe van s ezért kissé bővebben szólok róla, semmint a vers épen megkívánná. Hogy kire céloz a költő, nem mondja meg, csak két helynév kezdőbetűjét írja ki, kipontozván a többit; de a rimből könnyű kitalálni őket s ebből a személyeket is, akikről voltaképen szó van. Az első sorok ezek:

Híres falu Gömörben J . . . . ,
Még híresebbé tette jósa.

Az utolsó versszak kezdete pedig:

A véges ember mit se' tudna,
Ha olykor nincs egy J . . . . , R . . . . ,

Nem nagy fejtörés kell hozzá, hogy a kipontozott nevekben *Jolsva* (ejtsd Jósva, vö. Jósvafő) és *Rudna* helységekre ösmerjen az ember. De már mostan ki az a jós, aki híressé tette Jolsvát, annyira, hogy még versebe is kiírják? Arany verse 1855-ből való, s ha a korabeli lapokat, folyóiratokat lapozzuk, csakhamar rábukkanunk; pl. a Vasárnapi Ujság első évfolyamában (1854. 146. l.) olvassuk: «A jolsvai próféta megvan elégedve, hogy június hónap eleje úgy ütött ki, amint megjövendőlte . . .» A *Divatcsarnok* 1855-i évfolyamában (1075. l. 54. sz.) B. Nyári Gyula tollából egy kis cikket találunk: «Pár vonás boldogult F*, az elhírhedt jolsvai időjós életéből.» A Pesten megjelent *Protestantische Jahrbücher für Oesterreich* c. folyóiratban pedig (1855, 512. l.) kimerítő életrajzot is kapunk prófétánkról, aki *Ferjentsik Sámuel*, jolsvai evang. lelkész volt. Ez a nem épen érdektelen ember jénai diákkorában Goethével is találkozott s tőle vett ösztönzést az időjárás tanulmányozására. Főleg «iránynapok» (ma kritikus napok) megállapításán fáradozott, figyelt szelet, napot, csillagot, de ezeken felül «egyik szobája tele volt pókokkal, levélbékákkal (!) s más kis állatocskákkal, melyek ápolgatása mindenkor az ő napi teendőihez tartozott» és megfigyelésükkel kiegészítette egyéb, az időjárásra vonatkozó megállapításait. Jóslásait a napilapok rendszeren közölték s egyik nekrológja így ír róla: «Ki ne ösmerné Ferjentsiket mint természettudóst, különösen mint meteorologust? Hiszen ebben a minőségben akkora hírnévre tett szert, amilyenben a tudomány embereinek ritkán van részük. A paraszt Magyarország pusztáin ép úgy ösmerte, mint a művelt bécsi. Sőt még a külföldön is ismerték.» Arany valószínűleg Ferjentsik halála előtt (1855 júl. 28.) írta versét, mert még mint élőről beszél róla. (vö. Szinnyi M. Írók.) — *Rudna* neve szintén papja miatt lett híressé, ez pedig *Madva Ferenc* katolikus plébános volt, aki a múlt század negyvenes éveiben Nyitrának legnagyobb nevezetessége volt. Nem is mondták másnak, mint *rudnai csodának*. A helység neve *Rudnó*, Nyitramegye privigyei járásában, nem messze Bajmóc fürdőtől; a belőle képezett melléknév helyesen *rudnai*, de innen sokan — többi közt Arany is — a helység nevét *Rudnának* következtették ki. Madva Ferenc olyan természeti orvosfele volt, aki mindenféle háziorvossággal, kenőccsel, herbatéval, de leg-

inkább jóságos egyéniségének hatásával és okos életrendi szabályokkal gyógyított. Híre az egész felföldet bejárta és paróchiájának udvara, ahol nyaranta egy lugashan rendelt, tömve volt emberrel; de még külföldre is eljutott a neve, s föl van jegyezve, hogy a szibériai Irkuckból is meglátogatta egy beteg. Fizetést nem fogadott el, amit pedig ajándékképpen ott hagytak, azt a vagyontalan betegek közt osztotta szét, akik gyakran pénzszerzőmóddal távoztak a parochiáról. Orvosi rendeléseit csak a tapolcsányi patikában készítették, a szegényekét, kiknek recipéjére R. p. p.-t (recipe pro pauperibus) írt, ingyen. Jártak hozzá azonban kabátos emberek is és a Felvidék nemesi familiáiban csalhatatlannak tartották. Többi közt 1843 novemberében *Madách Imre* is megvizsgáltatta magát torokbaja és köszvénye miatt és Madva «pulveres privigyenses»-t rendelt neki és hat heti gyógykezelést. (Magyar Szemle, 1909. 303. l. — a cikkíró itt Rudnót hibásan Barsba teszi). Nem lehetetlen, hogy az Ember Tragédiájának londoni színében szereplő s élet-elixírjét dícsérő nyegle Madva Ferenc torzrajza. Nagy híre sok kíváncsi embert is csalt a kis falucskába; 1844-ben *Nagy Ignác* járt nála s az úti képecskében, melyet róla «Rudnói csoda» címmel az *Életrajzok* írt (1844 II. 81.), igen kedvezően ítélt róla s azt mondja, hogy Rudnó valóságos kis fürdőhely benyomását tette: az érkezőt kalauzolták, szobát kínáltak neki stb. Úgy látszik Nagy Ignác cikke bírta rá *Arányi Lajost*, a pesti egyetem orvostanárát, hogy ő is ellátogasson Rudnóra. Három napig időzött ott, jelen volt a vizsgálatok és rendelések alkalmával, megnézte Madva orvosi könyveit, leírt egy csomó kóresetet s a recipéket és tapasztalatáról egy kis könyvecskét írt: «Rudnó és lelkésze» (Pest 1846.), melyben Nagy Ignácra is kivetkőzik (210. l.). Arányinak maga Madva ezt mondta: «Ego sum respective medicus naturalis». Arányi pedig a *pilulae rudnenses*, *pulvis privigyensis*, *unguentum rudnense* s a többi orvosság elemzése és megfigyelései alapján így ítélt Madváról: «Kettőt kell róla tartani: először, hogy természetes esze, nemessége, gyors felfogása, műveltségéhez szabott belátása igen kitűnő, másodsor, hogy orvosi tanulása [!] és műveltsége elannyira silány, hogy e' silány epitheton is már bók».

Arányi könyve azonban nem ártott Madvának s midőn 1850-ben, maga is betegen, nyugalomba vonult és félretétén orvosi gyakorlatát Szucsánba költözött, oda is utána mentek a hívő betegek. Ő maga jövedelme meg, hogy Szent István napján fog meghalni, s ez 1852 aug. 20-án csakugyan be is következett. Arcképe, Rudnó tájképével Arányi könyvéhez van mellékelve. (v. ö. még: Wurzbach: Biogr. Lex.—Kubinyi-Vahot: Magyar- és Erdélyország képekben. 1854. 22. l.)

TOLNAI VILMOS.

Az Ember Tragédiájának londoni színéhez.

Mikor a nyegle nagy hangon kínálja Tankréd bábiját, Helene szépítőjét, Ádám csodálkozva jegyzi meg:

Hallod mit árul? Míg mi a jövőben
Kerestük a fényt, ő a rég lefolytban.

Mire Lucifer odaveti :

Sohase' tiszteletes a jelen,
Mint embernagyság a hálószozában.

(2974—2979. sor.)

Az utolsó sor nyilván paraphrasisa ennek a szállóigének : «Inasa előtt senki sem nagy ember». *Maréchal de Catinat* ezt így fogalmazta meg : «Il faut être bien héros pour l'être aux yeux de son valet de chambre». Madách valószínűleg ezt a közkeletű francia mondást ismerte, mely *Montaigne*-ra, s végül *Plutarchos* egy adomájára megy vissza; eszerint az idősb Antigonos, az öt nap fiának és istennek magasztaló fűzfapoétának ezt felelte : «οὐ τοιαῦτα μοι ὁ λαοφανόρος σύνειδεν» = erről az én komornyikom (szó szerint : éjjeliedényhordozóm) nem tud semmit. (V. ö. Tóth B.: Szájrul-szájra; Büchmann: Geflügelte Worte; Lipperheide: Sprüchwörterbuch.)

TOLNAI VILMOS.

Mikszáth Kálmán forrásaihoz.

Mikszáth, különösen újabb műveiben, többször is megemlíti, honnan merítette tárgyát. Ezekkel a vallomásokkal szemben azonban óvatosaknak kell lennünk, mert néha ez csak költői fogás, s az igazi forrást egészen máshol kell keresnünk. Csak nemrég mutatott rá egy ilyen esetre Gálos Rezső (Phil. Közl. XXXVIII. 70.), aki *Az okos Nástya* című novella forrását egy olasz elbeszélésben találta meg, pedig Mikszáth azt állítja, hogy tárgyát a fogarasi havasok közül hozta.

Hasonlóképp áll a dolog a *Bagi uram frakkban* c. elbeszéléssel, mely 1884-ben jelent meg *Az apró gentry és a nép* c. kötetben. Bagi uram egy alföldi dúsgazdag paraszt, akit a Bach-korszakban az új csongrádi megye-főnök meghí magához ebédre hivatalbalépése alkalmával a vármegye legelőkelőbb embereivel együtt. Úgy jut a meghíváshoz, hogy a megyefőnök, nem lévén még ismerős működése új helyén, a telekkönyvből iratja ki titkárával vendégei névsorát. Kiadja azonban az inasnak a rendeletet, hogy csak olyan embert eresszen be, aki frakkban jön. Így jött el csakugyan mindenki, «egyedül Bagi uram állított be a maga ünneplő kékbeli ruhájában, amely erre az alkalomra szépen ki volt kefélve, s piros olajos kendő a nadrágellenzöbe húzva, úgy, hogy a két vége kicsüngjön ünnepiesen». Természetesen nem eresztik be, hiába mutatja a meghívót. Erre szabóhoz siet, frakkot ölt magára, s így megy az ebédre. Amint aztán kitálalták a levest, Bagi uram letette nagy robajjal tüntetőleg a kanalat, fölemelte az ujjdonat új frakk jobb szárnyát és belemártogatta a levesbe. Persze volt nagy fölfordulás, azt gondolták, megbolondult. De Bagi uram megmagyarázta nyugodtan a dolgot : «Hát a frakkomat kínálom, mert úgy tapasztalom, hogy én nem, de ő nagyon ide ebédre hívja». A megyefőnök ezután szívesen látta Bagi uramat ködmönben is.

Várdait is megtéveszti a költő (*Mikszáth Kálmán*. 73. és 106. l.), s

azt hiszi, hogy Mikszáth szegedi tartózkodása alatt a néptől hallotta ezt az anekdotát, pedig az egész megvan a híres keleti anekdotahős, Naszreddin hodsa tréfái közt: Lakodalomba megy egy nap a hodsa. De mert kopottas volt a ruhája, alig hogy megtessékelik. Kapja magát a hodsa, haza megy, felölti az új bundáját és úgy tér vissza. Ekkor már az ajtóig jönnek elébe, asztalfőre ültetik és ugyancsak kínálgatják. A hodsa veszi a ruhája széleit és így szól: «Tessék ruhám, tessék». — «Mit csinálsz?» kérdik tőle. «A ruhámat illeti a tisztesség, az ételt is ő had egye» feleli a hodsa. (Kúnos: Naszreddin hodsa tréfái. Ért. a nyelv és széptud. kör. XVII. k. II. sz. Budapest, 1899. — Mikszáth természetesen valami régebben megjelent más nyelvű fordítást használt.)

Úgy látszik, nagyon kedvelt olvasmánya volt Mikszáthnak Haller *Hármas Istóriája*, vagy legalább is ebben a Gesta Romanorum fordítása. Itt találta meg Várdai a *Galamb a kalitkában* (id. m. 129. l.), Szigetvári pedig *Egy fiúnak a fele* (Phil. Közl. XXXIV. 735. l.) című elbeszélés eredetijét.

Innen való *A király ruhái* is. (Jub. kiad. XXVII. 43.) Ennek a forrása a Gesta Romanorumnak az az elbeszélése, amely Haller könyvében *A kevélységet gyakran alázatosság követi* címet viseli. (L. Katona kiadásában: 59. történet.) Mikszáth ez alkalommal meglehetősen sokat változtattott forrásán. Míg az első novella csak kiszélesítése s magyar földre való alkalmazása az eredeti anekdotának, itt egészen új részletek vannak, amelyeknek semmi nyoma a Gesta Romanorumban. Hiányzik az eredetiből teljesen a király szeretőjének, miniszterének, a miniszter fiának, továbbá a koldusnak az alakja. Rognak az eredeti elbeszélésben az angyal felel meg, Florillát pedig Jovinianus felesége helyettesíti. Az üres halálos ítélet motivuma is teljesen Mikszáthé, s egészen különbözik a két elbeszélésben a befejezés. Az eredetiben magába tér a császár, miután megbűnhődött kevélységeért, s visszakerül trónjára, Mikszáthnál ellenben a kegyetlen király, aki alattvalóit egyre-másra végezteti ki kedvtelése és szeszélyei miatt, nem jut többé uralomra.

BEKE ÖDÖN.

Coleridge magyar tárgyú színműve.

Samuel Taylor Coleridge, angol író (1772—1834), Zápolya c. drámáját 1815—6. telén írta Calneban. 1816 tavaszán Londonba jött s magával hozta színművének kéziratát is. Benyújtotta azt a Drury Lane s a Covent Garden színműbíráló bizottságának, de előadásra a színművet nem fogadták el. A következő évben 1817-ben Fenner kiadásában nyomtatásban is megjelent s igen szép sikert aratott, amennyiben igen rövid idő alatt 2000 példány kelt el belőle.

Charles Lamb leveléből, melyet 1816 ápr. 9-én írt Wordsworthnak, tudjuk meg, hogy Byron is fáradozott azon, hogy a színdarabot valamely színháznál elhelyezze. Lamb, a nagy kritikus, azt hiszi, hogy a színmű

igen jó sikerrel állaná meg helyét a színpadon is, bár hálás főszerepei nincsenek.

Coleridge a színműnek nyomtatásban való megjelenése ellen eleinte tiltakozott. A siker, melyet a könyv aratott, Fenner eljárásának helyességét bizonyítja, amikor némileg a szerző akarata ellenére adta ki Coleridge művét. Az előszóban a szerző megemlíti, hogy munkája Shakespeare *Winter's Tale*-jének szerény utánzata. A hazájából elűdzött királyfi története, aki a rengetegben bujdosik s megtalálja ott életének párját, kit szintén az igazságtalan uralkodó üldözött a vadonba, ez a mű meséjének a magva, amint azt a Robin Hood mondák feldolgozóitól kezdve végig Greene, *Pandosto or the Triumph of Time* c. novelláján, Shakespeare művéig többen feldolgozták. Florizel és Perdita története emlékeztetnek bár Coleridge művében Bethlen és Glycine történetére, de a dráma bonyolult meséjének megértésére feltétlenül ismernünk kell Coleridge egyéb inspirációinak forrásait is. Byron, aki az *English Bards and Scotch Reviewers* c. szatirájában Coleridget is megtámadja, 1815-ben már lényegesen megváltoztatva véleményét, egy levelében az ifjú korában használt sértő hangjáért bocsánatot kér (l. W. Scott, *Thomas Moore* stb. *The Works of Lord Byron* p. 425.). Byron ez időtájt kezdett foglalkozni Werner c. drámájának eszméjével, amelyben egy magyart (Gábor) is szerepeltet. Művének előszavában megemlíti Byron: *I had begun a drama upon this tale so far back as 1815.* Ez időtájt Coleridge és Byron között élénk levelezés áll fenn, Byron maga biztatja Coleridge-t Zápolya c. drámájának megírására. Bizonyára ennek a barátságos levélváltásnak nagy szerepe volt abban, hogy mindkét író magyarokat is szerepeltet az akkor tervbe vett művében.

Coleridge drámája személyeinek nevei arról tanuskodnak, hogy az író a magyar történelem sok kiváló alakjának nevét ismerte. Ezeknek jelleméről, történeti szerepléséről azonban kevés tudomása volt. A karácsonyi mese, aminek drámáját nevezi, mindenesetre szabad kezét ad neki a tárggyal való bánásmódjára nézve s Coleridge ragyogó fantáziája el is visz bennünket a mese szárnyán messzire. Itt-ott ugyan felcsillan valami, mintha csak a költő hazai történetünket ismerte volna; a két király neve ugyanis, akiknek viszálykodását a színmű tárgyalja: Imre és Endre (Emeric és Andreas). A zsarnok uralkodó, aki Coleridge színművében az Emeric nevet viseli, egyik hű emberének családi boldogságát is meg akarja rontani. Itt már új mese tárgykörébe nyúl át a szerző s közelebb hozza a színmű meséjét nemzetünk történetének egyes momentumaihoz. — A színmű meséje a következő:

Imre (Emeric) Illyria trónját bitorolja. Neki esett áldozatul Endre (Andreas), a jogszerinti király s most már az özvegy királynét kívánja eltenni láb alól. Az ország főurai között, kiknek élén Ragozzi és Casimir áll, nagy az elégedetlenség a zsarnok ellen. Az özvegy királynét, Zápolyát s annak újdonszülött fiát, egyik híve Kiuprili menti meg, ki a rengetegben keres az üldözöttek számára menedéket. A kis királyfit egy erdei lakónak, a derék Báthornak adja át, ki azt gondjaiba is veszi.

Húsz év telik el s a hontalanok még mindig nem mernek hazájukba visszatérni. Egészen új nemzedékkel találkozunk itt; az erdőt járják Kiuprili fiának Casimirnek felesége s Ragozzinak árván maradt leánya Glycine. Bolyongásaik közben az erdőben megtalálják Báthory barlanglakását. Még nem tudják Báthory nevelt fiának, Bethlennek kilétét, de hallják mindenkitől nemességének, bátorságának dicséretét. Amint a két hölgy egyszer az erdőt járja, reá találnek az özvegy királynéra s Kiuprilire is. Glycine és Sarolta szavaiból megtudja a királyné, mily közel van hozzá a fia, hiszen vendégeinek szavaiból ítélve, az öreg erdei lakó nevelt fia nem lehet más, mint a már elveszettnek vélt királyfi.

Imre rút jellemét ezután egész teljességében látjuk. Casimir feleségére vetette szemét s bérence segítségével akarja alávaló tervét koresztül vinni. Ez megszerzi neki Casimir házának kulcsait s a trónbitorlót Sarolta szobájának egy ablakmélyedésében elrejtí. Imre Saroltát egyedül-létében hirtelen meglepi, az asszony kétségbeesésében tört ragad, méltatlankodására a zsarnok csak gúnnyal felel. Ekkor berohan Bethlen, a királyfiú s Imrének szemére vetve becsstelenségét, fegyvert emel ellene. Már-már lefegyverezi a királyt, amidőn a berontó Casimir s az öreg Báthory közbevetik magukat.

A király elleni elégedetlenség nőttön-nő s az összeesküvők Temesvárról várják a felkelésre szólító jelt. Már az elégedetlenek a király bérencei ellen fordulnak s azok nemsokára méltó büntetésüket veszik. Eközben Glycine a királynéval visszatér és kiderül Bethlen származása. A trónbitorlót Kiuprili párbajban leszúrja s az ujjongó nép Bethlent kiáltja ki királyává. Glycine s Bethlen frigye zárja be a történetet.

Coleridge drámájának színhelyül Illyriát jelöli ki. Kétségtelen, hogy Illyrián Magyarország déli részét értette, ezt bizonyítja, hogy Temesvár szerepel a cselekvény egy fontos kiinduló pontja gyanánt. Ezt a nevet, melyet Mária Terézia idejében már egyértelműnek vesznek hazánk déli, szerb lakosságú területével, használja Napoleon is, Magyarország déli határörvidékének megnevezésére. Ez a vidék, mely csak Mária Terézia idejében népesült be véglegesen, a romanticizmus költőjének teljesen megfelelő színhelynek látszott.

A személyek nevét különböző forrásokból meríthette. Bizonyára ismerte Coleridge az angol Bánk-bán tragédiát is: Lillo, Elmerick or Justice Triumphant c. szomorújátékát. (L. Kisfaludy-Társaság Évtapjai 1879—80. XV. kötetében Csiky Gergely cikkét: Az angol Bánk-bán és az Egyet. Phil. Közlöny XXXII. köt. 163. l. Yolland Arthur cikkét.) Az ebben szereplő személyek közül Andreas magyar király nevét vette át. A király jellemzéséből annyit legalább megtartott, hogy miután Lillo nem a könnyelmű, léha uralkodót fejtí benne, hanem azt az országfőt, ki kötelességből hagyja csak ott országát s oda visszatérve igazságot szolgáltat, még akkor is, ha ez az igazság őt súlyosan érinti, úgy Coleridge is a méltó uralkodót látta Andrásban s őt szerepeltette a Winter's Tale kerekében, a jogszerinti király gyanánt. Elmerick pedig, némileg megváltoztatott néven, szintén szerepet kapott, mint a zsarnok uralkodó megtesto-

sülése. Ugyancsak ebből a tragédiából vette az öreg Báthory nevét is, más szerepkörrel ugyan, de igen sokban hasonló jellemzéssel. Lillónál Ismena (Melinda) atyja, Coleridge-nél a fiatal királyfi nevelőapja, mindkettőnél a szerető, gondos atya, akiben azonban egyszersmind egy vitézi kor férfiát is szerepeltetik az írók, ki a fegyverforgatásban is derekasan megállja a helyét.

Coleridge sokat foglalkozott Schiller műveivel, akinek «Wallenstein»-ját le is fordította angolra. E studiumának bizonyára reminiscenciája Bethlen neve, amelyet drámájában szintén felhasznál. Schillernek «Fűst Gábor»-ja mindenesetre mintaképül szolgálhatott a fiatal, bátor, igazságszerető királyfi jellemének festésénél is.

Coleridge olvasmányai között szerepel Saint-Simon nagy történeti munkája is. Bizonyára ebből ismerkedett meg Ragozzi nevével, amint a nagy fejedelmet a francia író nevezi. Ennek a névnek szerepe a drámában csekély, de valószínű, hogy Saint-Simon ismertette meg a szerzőt e névvel, mivel a francia írótól vette át a név helyesírását is.

A két nő, Zápolya és Sarolta magyar neveit illetőleg azonban fentemlített írók műveiben felvilágosítást nem találunk. Coleridge-nak e tragédiához érdekesen összehordott anyaggyűjteménye azonban szemmel látható bizonyossága, hogy minden forrásból merített, hogy egy, az ő számára csak érdekes és rendkívül termékeny fantáziájában élő népről képet alkosson. A szeretetreméltóság, női gyöngédség, férfias kitartás, bátorság, nyíltszívűség a magyar nevű szereplőkben megnyilatkozik. Coleridge e művében elvárászos bennünket a képzeletének nagy színes Meseországába.

ULRICH GYÖRGY.

IRODALOM.

Gyöngyösi István összes költeményei. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közléteszi *Badics Ferenc* akadémiai rendes tag. I. kötet. Budapest, 1914. Franklin-nyomda. XXVIII + 530 l. Ára 12 kor.

E mű kiadása kettős örömet jelent az irodalomtörténet barátai számára. Egyfelől, mert valahára reményünk lehet, hogy nemsokára együtt kapjuk teljes kritikai összeállításban a XVII. század legnépszerűbb költőjének műveit, másfelől mert látjuk, hogy az Akadémia végre szakít a Régi Magyar Költők Tára közrebocsátásának lassúságával, s felhasználva a kedvező alkalmat, iparkodik gyorsabban hozzáférhetővé tenni régibb költészetünk termékeit. Akik szellemi életünk multja iránt érdeklődnek, szívesen veszik ezt tudomásul. A készülő kritikai kiadás főkép a teljesség szempontjából jelentős. De bár nem valószínű, hogy a Gyöngyösi művészetéről alkotott képen a jelen kiadás valami sokat változtatna, mégis a tudomány érdekeit tekintve, hálával kell fogadnunk az Akadémia határozatát, mellyel egy letűnt korszak jelese iránt tartozó kötelességét leróni óhajtja. A három kötetre tervezett kiadás keletkezésük sorrendjében fogja közölni Gyöngyösi ismert műveit s az újabb tudományos kutatások alapján neki tulajdonítottakat. A gyűjtemény függelékeül a költő eddig felkutatott levelei is meg fognak jelenni. Az egész gyűjteményt Badics Ferenc rendezi sajtó alá, akinek hozzáértését — emlékezve e tárgykörbeli kutatásainak ép oly értékes, mint meglepő eredményeire — aligha kell külön hangsúlyozni.

A most megjelent első kötetben a Murányi Vénuszon s az Ovidiusból való műfordításokon kívül csupa kevésbé ismert, eddig nehezen hozzáférhető, egyben olyan darabok vannak kiadva, melyekről épen Badics Ferenc vizsgálódásai során tűnt ki végérvényesen Gyöngyösi szerzősége. Ezek: Cuma városában építtetett Dédalus temploma, Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról, Az jó vitézeknek tüköre, Igaz barátságának és szíves szeretetnek tüköre.

Maga a kiadás valóban nagy lelkiismeretességgel, kifogástalan módszerrel és a szokásos tudományos szempontok figyelembe vételével készült. A huszonnyolc lapra terjedő bevezetés alapos körültekintéssel tájékoztat bennünket az eddigi kiadások történetéről, ismerteti a költőre és műveire vonatkozó régibb és újabb véleményeket, Gyöngyösi hatását s a jelen kiadásban követett elveket. A — csaknem száz lapnyi — jegyzetek az

egyes darabokra vonatkozó részletes tájékoztatást foglalják magukban, nem mellőzve a nyelvi vagy verselésbeli sajátosságokat sem s folyton utalva a Gyöngyösi egyéb munkáiban található kapcsolatokra. A kötetet pontos név-, tárgy- és szömutató zárja be. Általában a kiadó munkájának minden része magán hordja a tárgyába szeretettel és eredményesen elmélyedő tudós lelkesedésének nyomait.

Ennek megállapítása után legyen szabad felhívni az érdemes kiadó figyelmét egy-két mozzanatra. Talán nem nagy jelentőségűek, de a későbbi kutatás szempontjából mégsem közömbösek.

Az egyik a Dédalus temploma IV. 23—25., 51. és az Igaz barátság tüköre III. 51. versszakainak szójátékos formájával kapcsolatos. E módot a gyűjtemény sajtó alá rendezője, mint Gyöngyösi ismert és ismeretlen költeményei c. tanulmányából (91. l.) is látni, igen jellemzőnek tartja a költő verselő művészetére nézve. Minthogy a jegyzetek között — Gyöngyösi említett helyeit kivéve — egyebünnen való utalás nem foglaltatik, újabb előfordulása esetén, a következő kötetben, az illető helyekre vonatkozó tájékoztatásban meg lehetne említeni, hogy ugyanilyen láncszemszerűen kapcsolódnak a verssorok csekély megszakítással elejétől végig abban a két, XVII. századbeli énekben, melyeket Thaly Kálmán közölt a Régi Magyar Vitézi Énekek És Elegyes Dalok közt a II. k. 63. és 251. lapjain. Mindkettő panaszos hangú lírai vers. Az első tizenegy szakaszos darab a Nemzeti Múzeum Szencsey-kódexéből való s felírása: *Nem régente vala* . . . Szerzője mint az utolsó sorokból megtudjuk: «Ezerhatszáz hetven és hat esztendőben, Mikor már gabona sárgudnék mezőben, Szent Jakab havának elsődik hetében Ezeket írá bús szívvel versekben.» F. Deák Ferenc szerint (Irodalomtörténeti tanulmányok a kurucköltészet korából. Bpest, 1909. 13. l.) ez az ének: «Homonnai (?) Bánffyé». A vers — úgy látszik — nem eredeti épségében maradt ránk. Harmadik szakának befejező két sora — romlott szövegében is — némi egyezést mutat a Dédalus temploma IV. 23. vsz. kezdő soraival:

Ifjúságom utát gátolja fogságom
Fogságomat mikor uri (így), szabadságom.

(Thaly, Vit. Én. II. 63. l.)

Ifjúságom színét fonnyasztó Fogságom
Fogság után vallyon leszsz-é Szabadságom?

(Déd. templ. IV. 23. vsz.)

A második tizennégy — szintén négysoros — szakra oszló *Tengereken uszkáló* c. darabot, mely állítólag ugyancsak a XVII. századból való, Thaly a Nemzeti Múzeum Mátray-kódexéből adta ki. Szerzője ismeretlen. A két ének verselésének sajátossága már első kiadójuknak is feltűnt. Amennyiben mármost ennek Gyöngyösivel kapcsolatban — jellemző voltánál fogva — némi fontosságot tulajdonítunk, az esetleges további következtetések alkalmával tekintettel kell lennünk az egybeült található példákra is.

Egy másik, de már új lapra tartozó, figyelemreméltó mozzanat, hogy

a Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról szóló ének 71., 90. és 91. versszakainak majdnem szó szerinti változatai másutt is előfordulnak. Ez annál inkább gondolkodóba ejtheti a kutatót, mert a 90. és 91. szakok az utánuk következő három versszak a korviszonyokra utaló célzásokkal meglepő eltérést mutatnak az előző strófák gondolatmenetéhez képest. Minthogy pedig a kiadó is említi, hogy a Gosztonyi-kódexbeli szöveg úgy szakad meg, hogy nincs jelezve a «vége», mindenesetre megfontolandó, hogy mi köze van a Gyöngyösi állítólagos művéhez annak a versnek, melynek változásait Thaly Kálmán, R. Kiss István és e sorok írója közölte. A szóban forgó verset, melynek első két és tizenharmadik strófája egy-két szó kivételével valamennyi eddig közölt variánsban egyezik a Gyöngyösi-féle vers 90., 91. és 71. szakával, először Thaly Kálmán adta ki a b. Radvánszky-család zólyomradványi levéltárának kézírata alapján. «Egy anti-demokratikus ének a kurucvilágból» c. cikkében: Abafi, Figyelőjében. V. 57. l. E változat tizennégy szakos. Ugyancsak Thaly közölte másodszor «Az világhoz szabott ének (1675.)» címen Irodalom és műveltség-történeti tanulmányaiban. Bpest, 1885. 360. l. Harmadszor e sorok írója adta ki az Irodalomtörténeti Közlemények 1904. évf. 213. lapján és külön: Radványi verseskötvények. Bpest, 1904. 92. l. Egy rövidebb — nyolc strófás — változatát *Pastilus* címen — a birtokában levő V. Szolga Mihály Diariumából — R. Kiss István közölte: Századok 1904. évf. 687. l. és külön: Adalékok a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Bpest, Ráth M. 1905. 36. l. (V. Szolga Mihály Diariumát e sorok írója ismertette az Erdélyi Múzeumban. 1905. évf. 31. l.) Az egyezést szemléltetik és az összehasonlítást megkönnyítik a Gyöngyösi-féle vers és az «Az világhoz szabott ének» említett és itt olvasható strófái:

Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról:

91. vsz. Visza jár az idő, ez világh el fordult,
Az Égh mindenestül a föld alá szorult,
Tenger az Egeknek mind hegyiben borult,
Még ilyen nagy csuda nem hallatott sohult.
92. vsz. Csillagok a földön, vadak Egen járnak,
Halak az Erdőben fák alatt sétálnak,
Kősziklák vizeknek hegyette uszkálnak
Az Levegő Éghben Gállyák hajozkálnak.
71. vsz. Mint Eke hat Eökröt, hinto hat Lovat huz,
Mint nyul agarat üz, szarvas, Eöz vadászt nyuz,
Mint a Márvány kőből lehet jo tekert gus,
Ugy a szent könyveket magyarázza Bacchus.

(Gyöngyösi I. összes költeményei. I. k. Bpest, 1914. 106., 108. l.)

Az Világhoz Szabott Ének:

1. vsz. Visszajár az idő, az világh elfordult,
Az ég mindenestől az föld alá szorult,
Tenger az egeknek homályába borult,
Még ilyen nagy csoda nem hallatott sehult.

2. vsz. Csillagok az földön, vadak égen járnak,
Halak az erdőben fák alatt sítálnak,
Kösziklák vizeken kedvekre uszkálnak,
Az levegő-égben gályák hajózkálnak.
13. vsz. Mint szekér hat öket, hintó hat lovat húz,
Nyúl mint agarat űz, szarvas úgy vadászt nyúz,
Vagy mint márványkőből lehet fekete tyúk
Úgy érti a dolgát az ultimusz status!

(Irodalomtört. Közl. 1904. 212. l. A Thaly-közölte változat eltéréseit l. u. o.)

A *Pastilus* c. változat legfőbb eltérése, hogy a Mars és Bacchusbeli 71. vsz. két utolsó sora ott így hangzik: »Vagy miként a kalács kemen-cében becsúsz, Úgy érti a dolgot legelső status.»

Végül — bár némileg magától értetődik — talán mégsem fölösleges megemlíteni, hogy a fenti néhány sorral és futólagos utalással nem tekint-hető kimerítettnek a legújabb Gyöngyösi-kiadás jelességeinek és jelentő-ségének méltatása. A tárgy fontossága és a kiadó fáradozásai bizonyára megérdemlik az illetékesek részletesebb hozzászólását. Ez hihetőleg nem is fog elmaradni, mihelyt a kiadás munkája befejeződik. Most és e helyen a főcél inkább az volt, hogy kötelességszerűen rámutassunk az első kötet megjelenésének öröndetes tényére.

BAROS GYULA.

Báró Kemény Zsigmond hátrahagyott munkái. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Papp Ferenc*. B. Kemény Zsigmond születésének századik fordulójára kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1914. 501 l. Franklin-Társulat. Ára 8 korona.

Irodalomtörténetírásunk egyik eléggé szomorúan feltűnő jelensége a nagy, összefogó témáktól való tartózkodás és remekíróink olyan kultuszá-nak hiánya, mint amilyenel például Spaelberch de Iovenjoul és Léon Séché szentelték egész életüket a francia romantikusok vizsgálatának. Míg mindenrendű többé-kevésbé fontos műfaji, kortani és hatást-nyomozó részlet-kérdések sokszor igen éles elméket s nagy munkabírást kötöttek le, rendszeres irodalomtörténetünk jó sokáig megelégedett Gyulai Pál íté-leteinek s Beöthy Zsolt összefoglalásának újra-adásával vagy más köntösbe öltöztetésével; míg munkás kezek hihetetlen buzgalommal emeltek ki a jól megérdemelt feledésből elszigetelt másodrangú írókat, egész kis előfutárokat vagy lassú léptű epigonokat, addig az igazi nagyok életét, műveit alig egy-két munkával — mintha hallgatólag monopóliumot adtunk volna rá — teljesen elintéztetteknek véltük.

Hogy e jelenség okát a mesterek nagy súlyú egyéniségében, a kínál-kozó alkalom könnyűségében, helyiérdekűségben, az önállótlanág félenk-ségében vagy a doktori értekezésül mindenáron újat akarásban keressük-e, már csak sajnós félreértések kikerülése végett sem lehet e sorok célja, amelyek nem vádolni akarják tudományunkat, hanem inkább arra figyel-meztetni az ilyenre amúgy sem szorulókat, hogy sok tekintetben változott állapotokkal találjuk magunkat szemben.

Papp Ferenc könyvét ebből a szempontból is örömmel üdvözölhetjük.

Kemény hátrahagyott munkái, amelyeknek kiadásával akarva vagy nem akarva, de mindenképen példamutatásul, a legméltóbban ünnepelte meg a Kisfaludy-Társaság a költő születésének százéves fordulóját, az *Anna* című drámai költemény kivételével mind a nekiinduló, forrongva küzdő Keményt mutatják be. Az *Isabella királyné és a remete* nagy arányaiban gyönyörűnek tervezett, de nehézkes, bizonytalan ízlésű, durvább anyagokból bajjal összerótt gótikus templom, *A hírlapszerkesztő naplója* pedig valami erdélyi kisvárosi szigorú barokk palota letöredezett, csonka márványdarabjaiul hatnak csak, míg az *Élet és ábránd*, bár nyelvújító különösségek, a költő sorsának chatterton-i végzetét romantikusan túlzó beállítása a nem kritikai szemmel olvasóra legalább is idegenszerűen hathatnak, legszebben írt, legköltőibb beállítású és stílusú regényeink közé tartozik. Hogy magasabb koncepciójú regényírónk nincs s nem volt Kemény-nél, az *Élet és ábránd* későbbi műveiben némileg szétomló klasszikus tömörsége is mutatja. Hogy legélesebb szemű történet-látónk, azt a portugál nép sorsáról szóló rövid fejezet talán egész írói pályájában a legpregnansabban tünteti föl. Itt nem komázik az író közönségével, nem bátyámuramoz, nem mosolyog rá — mint, sajnos, nem egy a legnagyobbak közül — ha megszólítja, gúnyolódik s a divatos rémregényekhez tesékeli. Sötét barlang széncsillogású tava e regény, minden evezőcsapás visszhangos ágyúdőrejjé, minden árnyék mesés szörnyeteggé nő az emberi lélek mélyén evező író különös vonzó világában. Camoens Luis nem Kemény, a nemes érvényesülésért harcos író, mint ahogy újabban áll egyikünk-másikunk saját zsaketjében saját regénye hőségé, hanem Kemény, a küzdő ember, akinek magasztosságában feketén látó *ábránd*-ja lelket kínzó tusakodással keresi elhelyezkedését az irodalmi és politikai *élet*-ben. Nem agítál, csak egymás mellé állítja Don Pedro Gíront, a cinikus érvényesülőt és Luist, a nemes lelkesedésében félredobottat, a Rocio-tér palotáit s a nyomor külvárosát, nem prédikál, csak elviszi a gyémántban fürdő hiú merev gögöt a pókhálós szegénységben haldokló elhagyatott nagy szívéhez. Nem játszik az alakjaival, mert emberek s minden ember egy szent valóság, amelyet komolyan jár körül-körül; nem lesz játszivá a könnyelműség festéséért, de a könnyelműség nő rettenetes méretűvé tragikusan fontolható kezében. Ha csak ezt az elveszettnek hitt egy regényt, amelyet tudatosan írt Kemény pszichológiaiavá a mozgalmas álromantika ellen, adja vissza Papp Ferenc a magyar irodalomnak pusztán, tanulmány, jegyzetek nélkül, már is nagy szolgálatot tesz vele. De a hagyaték felfedezője s rendezője többet tett. A legkegyetesebb emberi dolgok egyikét. Egyéniségét felolvasztva a nagyok nagyjában, vállveregető pártolgatás nélkül tárja elénk K. pályának kezdetét. Maga az *Isabella királyné és a remete* tragikuma ugyan csak hidegen hagyó naivan borzalmas szövevénynek, sokszor vegyes értékű adatokon nyugvó történelem-beállítás a ingadozónak és halványnak látszik előttem, de az a mód, amellyel szervessé fűzte Papp Ferenc a sokféleképen megcsonkult, összezavart leveleket, ahogyan belélátta a hamvveder porába a rég elégett test lelkét, ahogyan kezében

a leggyermekesebb Kemény-ötlet, félig kifejtett titkos szándék, nehézkes mondat, komor-gyöngye próbálkozás az író lelke történetének értékes kövévé válik, ahogy apróbetűs jegyzetei sűrűn osztják «ezután ez *festhette*, ezt *vázolhatta*»-féle hézagpótló magyarázatokat, a legérdemesebb irodalomtörténeti munkálkodás. Ezzel szemben igazán csak hibakeresésnek látszhatik, ha kíváncsún tartottam volna az összes művekben közölt pár lap Izabella-töredék közlését is az egységes kép könnyebb kialakulásának szempontjából s általában a költő kezeírásában fennmaradt részek eredeti helyesírásának megtartását.

A bevezető értekezése magyar és külföldi viszonyokat magyarázatul hívó széles körtekintését, mélyen járó fejtegetéseit, s nem vakon lelkesedő, de szerető rokonszenvét Keménnyel szemben külön feldicsérem tudományos nagyképűség lenne, mert ott az oknyomozva összeállított adatok váltják ki az olvasóból e megállapításokat, de szóbefoglalásuk nem pótolhatja meggyőző erejüket.

Nehéz, komoly író pályájának legnehezebb, legkomolyabb részéről komoly s a vele való foglalkozás élvezetében szinte könnyeddé váló, nehézveretű könyv Papp Ferenc minden tiszteletet s minden rokonszenvet érdemlő becses munkája.

LACZKÓ GÉZA.

Madách Imre: Eszmék Léliáról. (Az Országos Nőképző Egyesület Évkönyve az 1912—1913. évről. Budapest, 1914. 132 l. Pallas-nyomda.)

Mindjárt az Évkönyv elején egy érdekes cikk ragadja meg figyelmünket: Madáchnak eddig kiadatlan dolgozata ez — *Eszmék Léliáról* — melynek eredeti kézírata özv. Rudnay Józsefnének, az Országos Nőképző Egyesület elnökének birtokában van. Tárgyát tekintve George Sand Lélia című regényének ismertetése: egy — mint a jelzett helyen olvassuk — Veres Pálnéhoz intézett levél alakjában. A kis dolgozat — amellett hogy a költő olvasmányaira vonatkozó ismereteinket gazdagítja — két szempontból is tanulságos. Egyfelől mint a nagy költő Veres Pálnéval való eszményi barátságának újabb bizonyítéka; másfelől pedig mert világot vet Madáchnak esztétikai nézeteire.

A *Veres Pálné élete és működése* című munkából (Budapest, 1902. 39—50. l.) tudjuk, hogy Madách a XIX. század negyvenes éveinek vége óta egészen haláláig nagy tisztelője volt a magyar nőnevelés jeles úttörőjének, aki vele a Kisfaludy-Társaságbeli székfoglalója miatt írásban vitatkozott, akihez viszont ő költeményt is írt s kinek nemes egyénisége általában mély hatást tett reá. A szóbanforgó tanulmányféle valószínűleg egy közös olvasmány nyomában keletkezett. Azzal kezdi Madách, hogy a milyen érzés fogja el a bűvárt egy elsülyedt hajóban, olyan szállt lelkébe a könyv olvasásakor. Valóban ha a «mai» társadalmi élet olyan, amilyenek George Sand festi a Lélia című regényben, akkor csakugyan hasonló egy elsülyedt hajóhoz, mely megérdemli, hogy a jótévő óceán, az idő örökre eltemesse. Lehet, hogy van olyan világ, aminővel a Léliában talál-

kozunk, «de hogy festeni lehessen művészetben», azt tagadja. Nem hivatkozik a régi klasszikus korra, mikor a művészet főtárgya a szép, a kellemes, a tökéletes volt; e kort mellőzve a kereszténység-ihlette romantikus iskolára utal, melynek hívei többnyire találnak módot a borzalmas elem enyhítésére. A Lélia alakjai azonban egytől-egyig betegek; emellett nincsenek eléggé motiválva. Pedig a kellő lélektani indokolás igen fontos. «A komikum és tragikum közt egy vonal választja a határt. Nagy eszközöket használni csekély dolgokra és viszont a kómikumot szüli. — Zrinyi Miklós halálának motivumául tegyünk a haza helyett egy agarat, melyet mind a két fél bírni óhajt s nevetségessé lesz.» Minden motivatio nyomorú törpességgé fajul a szerelem nagy eszméje irányában. A vallás ép olyan eszme, mint a szerelem; amint a szerelem csakugyan a szív vallása. Ő — úgymond — minden esztétikai műben a szépet keresi, ezt tartja céljának, nem a morált; ez csak annyira szükséges, amennyire ha morális érzületünk sértetik, a rúttnak érzése fog el. Azért — folytatja — nem a morál, csak a szép eszméjéből kiindulva teszi meg észrevételeit. A regény alakjainak jellemzése után azzal fejezi be fejtegetéseit, hogy a mű egyes helyeinek szépségét nem vonja kétségbe, bár szerinte alig van olyan részlete, mely ne az általa kárhoztatott új romantika néven összefoglalható irányok virága lenne.

Ime a hat és fél nyomtatott lapra terjedő kis tanulmány gondolatmenete. Hogy Madách mikor foglalta írásba és küldötte el Veres Pálnénak, azt nem árulja el a közlést megelőző tájékoztató. Talán fölösleges hangsúlyozni, hogy az ismertetett gondolatok inkább jellemző s nem meglepően új voltuknál fogva tarthatnak számot az érdeklődésre. Ami Madáchnak a művészet és erkölcs viszonyára vonatkozó nézeteit illeti (I. Az æsthetika és társadalom viszonyos befolyása c. értekezését is), érdekes velük egybevetni Gyulainak ugyanerről a tárgyról szóló fejtegetéseit. (L. Kisf.-társ. Évl. XXI. 14. l.) Az összehasonlításból kitűnik, hogy a költő és a kritikus felfogása között a művészet és erkölcs viszonyára vonatkozólag nincs eltérés.

VELEZDI MIHÁLY.

Jánosi Béla: Szerdahely György æsthetikája. Budapest, 1914. 60 l. Ára 1 K 50 fill. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a M. T. Akadémia. XXIII. köt. 1. sz.)

Jánosi munkája alapján végre biztosan ítéltethünk Szerdahely György esztetikai munkásságának értékéről. Most már teljesen tisztázva van viszonya forrásaihoz; szóval önállóságának kérdése. Utóljára Radnai Rezső foglalkozott vele behatódobban (Æsthetikai törekvések Magyarországon. Bpest, 1889.), de ő Szerdahely általános esztetikai műveit (Æsthetica. I—II. Budæ, 1778. Imago æsthetices. Budæ, 1780.) csak Baumgartennel hozza szorosabb kapcsolatba, bár elismeri, hogy «részletekben tudomást vesz a korabeli esztetikuskok másnemű elméleteiről is» (id. m. 44. l.). Itt-ott önálló eredeti felfogására is utal. Jánosi is rámutat Baumgarten döntő hatására. Mindjárt kiindulásában, alapvető felfogásában a szépségről őt követi Szerda-

hely, később is, sok fontos részletben reá támaszkodik; «a hallei tudós folytonos fogalomanalysisei, osztályozásai, alosztályozási és szabály alkotásai nála is feltalálhatók, bár nem olyan terjedelmesen és nem oly száraz tárgyalásban» (56. l.), de erősen meglátszik rajta Home befolyása is, aki Baumgartenétől teljesen elütő jellegű művében empirisztikus és lélektani alapon áll (*Elements of criticism. I—II.*, Edinburg, 1761. Szerdahely Meinhard német fordítását használhatta, mely 1772-ben Lipcsében jelent meg). S éppen e kettős hatásnak módja vet világot, Szerdahely tehetségére. A magyar esztetikus inkább csak befogadó, nem pedig alkotó szellem volt s a mélységek iránt hiányzott érzéke. Baumgartennek éppen filozófiai alapgondolataival törődött legkevesebbet, Home-nak sem szelleme hatott rá, nem látni tanult tőle, hanem inkább csak gazdag anyagtárt látott benne. Lelkével Riedel Frigyes Justus a legrokonabb, kinek esztetikai főműve (*Theorie der schönen Künste und Wissenschaften*, 1766) Jánosi szerint nem egyéb, mint a legkülönbözőbb szerzőkből kiírt idézeteknek egybeállítása. Ezeken kívül még Baumgarten tanítványa, Meier, továbbá Salzer és Batteux voltak Szerdahely legfőbb forrásai. Különben maga Szerdahely sem követeli maga számára anyaga eredeti voltának elismerését, de bizonyos önérzettel hangsúlyozza rendszerezésének önállóságát. Jánosi műve alapján ez az érdem sem igen illeti meg. Az esztetikus tárgyak sajátosságainak elrendezésében van eredetiség, azonban a szempontokat szolgáló fogalmak sem nem mélyek, sem nem szabatosak. Igazában csak kompilator Szerdahely és Jánosi rendkívüli tudása szinte pontrólpontra kimutatja forrásait.

E művek azonban mégis becsesek nekünk magyaroknak, «mert első kísérlet a Németországon alig 30 éve a filozófia rendszerébe beilleszkedett tudomány átültetésére. Még pedig nem egyszerű fordítás útján, hanem kiválókat, gyűjtő és egybeállító eljárással, mely az önállóság s eredetiség külső jeleit viseli. A tett merészségét akkor értjük meg igazán, ha elgondoljuk, hogy 1778-tól csaknem 40 évig kell várunk, míg egy másik irónk a Szerdahely esztetikája óta elhanyagolt terület új műveléséhez fog». (57. l.). Továbbá esztetikája ér annyit, mint azok a Németországban ez időtájt megjelenő elméleti művek, melyek a populáris filozófia állaspontjáról tátékoztatnak e kérdések felől.

Általános esztetikai elveinek érvényesülését az egyes művészetek körében poetikai műveiben vizsgálja Szerdahely. *Ars poetica generalis*-ében (Budæ, 1783.) három könyvön át tárgyalja a költészet eredetét, értékét, megbecsültetését, anyagát, alaki feltételeit, rendeltetését, a költői tehetséget. Nem választ ugyan senkit sem állandóbb vezetőül, de «nincs még egy műve, melyben annyira kedves klasszikus elméleti írónak és költőinek gondolkörében mozogna» (40. l.).

Az egyes költői műfajok elméletei közül az elbeszélő és drámai költészetét nyújtja Szerdahely (*Poesis narrativa*. Budæ, 1784. *Poesis dramatica*. Budæ, 1784.). Itt sem eredeti, de nagy olvasottságával újra meglep. A régi és újabb elméletirők egész serege vonul fel előttünk. Régi kézikönyveinkkel szemben az ő műveinek meg van az az érdemük, hogy modernnek, sok új

eszme és gondolat talál bennük helyet. Továbbá az újabb külföldi irodalmak termékei az iskola falai között az ő könyveiben nyernek először méltánylást. «Tőle kaptak egyebek közt Ossian, Petrarca, Tassó, Lope de Vega, Camoens, Milton, Dante, Ariosto, Cervantes, Alfieri, Shakespeare (vagy 13-szor említi Sz.; Jánosi lehetőleg a forrásokat is tisztázza érdekes összeállításában), Gœthe (csak pár szó), Lessing, Wieland, Calderon, Molière többé-kevésbbé terjedelmes ismertetését és jellemzését (48. l.).» Igaz, hogy ezek jó részét is máshonnet írja ki (az újabb irodalomra nézve egyik főforrása Schmidt Keresztély Henrik gieszeni tanár műve: *Anweisung der vornehmsten Bücher in allen Theilen der Dichtkunst*, Leipzig, 1781.), de mégis csak lehetett ébresztő, serkentő hatásuk. Nem feledkezik meg a magyar költészetről sem, megemlékezik a magyar elbeszélő művekről s a pásztori költés körében melegen méltatja Faludit. Jánosi általában sikerültebbeknek tartja a poetikai műveket az általános esztetikaiaknál.

Rövid életrajz vezet be az értekezést, összefoglalva és új adatokkal bővítve eddigi ismeretünket. Mellékesen Szerdahely költői működését is méltatja Jánosi. Iskolai drámáinak csak címét ismerjük, latin versei azonban két kiadásban is megjelentek (*Silva Parnassi Pannonii*. Bécs, 1788. és Buda, 1803). Nincs bennük egyéni érzés, klasszikus költők visszhangjai, de tanúságot tesznek írójuk tudásáról és virtuozitásáról a latin költői nyelv használatában.

Ez a méltatás magára Jánosira is jellemző. Látszik, hogy mindent keresztül kutatót, ahonnet adatot remélt Szerdahely esztetikai elveinek ismeretéhez. A költemények átvizsgálása e szempontból negatív eredménnyel járt. Azonban tudja Isten, rászánta volna-e valaki magát e versek áttanulmányozására? Talán ez vezette Jánosit, midőn értekezése egységének rovására róluk is megemlékezik. A még legkisebb tudományos igazságnak ez a megbecsülése, a lelkiismeretes gondosság nagy erénye Jánosinak. Hogy ez minő tudással, az esztetika történetének minő ismeretével párosul, arról csak az alkothat magának fogalmat, aki látja, hogy az értekezés folyamán Jánosi mint fedí fel Szerdahelyi gondolatainak rendkívül elszórt eredő helyeit.

KOCSIS LÉNÁRD.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az Ujság. 1914. évf. 72. sz. — *Kemény Zsigmond ércemléke Alvincen.* A nagy regényírónak az alvinci Kemény [Zsigmond]-olvasóköri emlékművet akar állítani. Ebből a célból bizottság alakult, amely lelkes hangú felhívást bocsátott ki. Az adományok az emlékbizottsághoz Alvinere küldendők. — *Mikszáth jövője.* Rövid tudósítás Rubinyi Mózesnek 1914 márc. 24-én a Szabad Egyetemen tartott előadásáról. Az előadás szerint Mikszáth angol mintái: Bret Harte, Dickens, Macaulay. A magyarok közül hatottak rá Jókai Mór, Beöthy Zsolt. Hagyományának folytatói: Gárdonyi Géza és Sebők Zsigmond.

U. i. 73. sz. — *Arcturus: Nemzeti bibliográfiánk.* Rövid fejtegetés abból az alkalomból, hogy Köhalmi Bélának ugyanerről a tárgyról szóló röpirata megjelent. A cikkíró is fontosnak és sürgősnek tartja a nemzeti könyvészeti kimutatás elkészítését.

U. i. 76. sz. — *Miskolczy Simon János: A Mikszáth-család harmadfélszáz éves története.* Szerző, mint cikke elején mondja, eredeti kútfők alapján megírta a Mikszáth-család történetét a XVII. század közepe óta napjainkig. Cikkében kutatásai eredményének rövid kivonatát adja. A nagy író régi tudománykedvelő családból származott. Elődei, kevés kivétellel, az 1700-as évek óta az ág. ev. papi pályán működtek. Már ötödik ősapja is Nógrádmegyében lakott. Első ismert őse az 1650 körül született Mixadt Mátyás volt, kinek hasonló nevű fia 1707 márc. 22-én avattatott ág. ev. pappá. E klasszikus műveltségű papelődök emléke gyakran szeme előtt lebegett az író Mikszáthnak is. (Szent Péter esernyője, Prakovszky.)

Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez. 1914. évf. 1. sz. — *Szirmay Antal élete.* Kazinczy Ferencnek a Felsőmagyarországi Minerva 1825. évf. ban közzétett Szirmay életrajza újból közölve, a Kazinczy szövegében előforduló latin helyek magyar fordításával. — *Dongó Gy. Géza: Kazinczy Ferenc levelei vármegyénk archivumában.* Közli K. F. egyik magyar nyelvű hivatalos levelét, melyet iskolai ügyben intézett a zempléni megyei vicispánhoz. (1787 szept. 10.) — *Dongó Gy. Géza: Kazinczy Ferenc «Punyi» lova 1809-ben.* K. F. az 1809. évi nemesi fölkelésben nem vett részt, hanem 50 forinttal megváltotta magát, utóbb azonban visszakérte a váltságdíjat s a pénz helyett egy lovat bocsátott Zemplénmegye rendelkezésére.

Alkotmány. 1914. évf. 59. sz. — *A magyar drámaírók.* Komikus, hogy az Alkotmány, a tradíciók buzgó őre, támadja Szász Károlyt, a Magyar

Irodalomtörténeti Társaság közgyűlésén előadott, nagyhatású elnöki beszédért. A selejtes cikk egyébként a Világ 58. számából van kiollózva, természetesen a forrás megnevezése nélkül.

Budapesti Hirlap. 1914. évf. 63. sz. — *Petőfinek új szobra lesz*. Kis-kunfélegyházán, hol Szülőföldemen c. költeményét írta, szobrot készülnek állítani Petőfinek. Kneffel Béla egy Petőfi-emléklapot adott ki a szobor-ügy szolgálatára.

U. i. 65. sz. — *Alfa: Az új Shakespeare*. A Kisfaludy-Társaság új Sh.-kiadásának a tervezetét ismerteti. Akik a régi fordítók közül még élnek: Lévay, Rákosi átdolgozták korábbi fordításukat. A többit kijavítják, jegyzetekkel látják el, de a Vörösmarty-, Petőfi-, Arany-féle fordításokhoz, indokolt kegyelettel, nem nyulnak: ezeknél minden új hozzáadás a jegyzetek közé szorúl. Minden egyes színmű külön kötetben lesz.

Budapesti Szemle. 1914. évf. 3. sz. — *Berzeviczy Albert: Megemlékezés B. Kemény Zsigmondról*. Különösen mint essay-író méltatja. Idevágó műveit mind a forradalom után írta K. Zs. az akkori idők kényszerű otiumában. Lelke mély rokonságban volt azon kor borongó hangulatával. Komor, fatalisztikus felfogás jellemzi, mely azonban tárgyilagosságát s ítéleteit nem zavarja meg. A két Wesselényiről s Széchenyiről írt tanulmányai Macaulay hatását vallják, de személyes emlékei s tapasztalatai, s az idő közelsége erős egyéni szint és drámai élenkséget kölcsönöznek előadásának. A hajthatatlan politikai jellemek iránt erős rokonszenve van, de mértéket tart, s az adatok fogyatékát csodás intuicióval pótolja. De az az axiómája, hogy Kossuth és Széchenyi oly ellentétben állanak egymással, hogy egyikük igazolása a másik kárhoztatását vonja maga után: ma már nem állhat meg. Politikai műveit, nagy történelmi távlat, lélektani mélység, hideg ítélet jellemzi. A forradalom után higgadtan elemzi, magyarázza a forradalmat, de kifejti az egész keleti s a hazai nemzetiségi kérdést is. Előrelátása meglepő; távolabbi jövőben sok minden bekövetkezett, mit ő szükségképp eljövendőnek látott; csak az olasz függetlenségi s egységi törekvések kicsinylésében tévedett. Erős hatása volt az 1867.-i kiegyezésre s Deák nemzetiségi és horvát politikájára. Stílusa bár egyenetlen, vannak megragadó ékesszólású részletei. — *Beöthy Zsolt: Kemény, a regényíró*. Legkisebb külső megfigyelése mindig belső léleklátássá lesz; a külső ő neki még azt is elárulja, amit titkolni akar. Jellemrajzai sohasem merülnek ki egy-egy feltűnő vonással. Uralkodik ugyan alakjain egy-egy gondolat, szenvedély, melynek rabjai, fanatikusai, de nem tipikus képviselői; főjellemvonásuk ezerféle jelentkezésben és alkalmi színezetben válik változószerűvé. Ellentétben az egyszerű lelkeket ábrázoló Arannyal, ő a bonyolult, összetett lelki ábrázolatok mestere. Embervilágának így rajzolt képe a sorssal folytatott küzdelmökben teljeseedik ki. Valamennyien az emberi erő elégtelenségének képei a sorssal szemben. Erőnk érzete csak elbizakodásba visz, legnemesebb érzéseink mértéktelenségre ragadnak, logikánk makacsságunkat támogatja. A sors könyörtelen hatalmát nemcsak meséjé-

ben példázza, utal rá hősei kiválasztásával is: szereti különösen a szellemi élet magaslatain forgolódó hősöket, s az ő elméjüket s lelkesedésüket is erőtlennek mutatja amaz ellenféllel szemben. Nemcsak a számító vétek: a rövidlátó, makacs vagy ferde útra csalt erény is kiszolgáltat sorsunknak. K. Zs. költői dogmája az eredendő emberi gyarlóság. Nemcsak tragikai felfogással, hanem tragikai érzéssel is nézi s mutatja az életet. Humor, mosoly az ő világába alig talál utat. Nemcsak egyesek tragédiái: nemzeteknek egyetemes, nagy világai is bűvös erővel vonzzák képzeletét. S mégis vonz e komor világ, mert K. Zs. emberszeretete vezet. Ez költészete legmélyebb problémája: a pesszimizmus mint emberszeretet. Csupa áldozatokat lát, de az áldozatokkal «ott van szíve a gyászpadon». Madách pesszimizmusa enyhébb, nyugodtabb: Kemény csak a lemondás mentsvárát ismeri s szubjektivitása ott lüktet stílusában is. Képzelete, a lélekelemzés szolgáltatában, megrázó erejű drámai jelenetek egész sorát alkotja meg. Elevenen él és nyilatkozik benne az emberiség egész történeti világa: a politikai és vallásos, a tudományos, irodalmi és művészeti egyaránt. Nemcsak történetfilozóf, hanem igazi történeti költő, ki a történelem erőit, eszméit eleven emberekben s képekben teremti szemünk elé. Nagy művésze annak a költői synchronistikának, mely az egykorú nagy események fényét, árnyékát egy-egy távoli kis emberi élet útjára veti. A korok külön színét, képét éles precizitással fogja fel s érezteti. Hogy nem népszerű, az nem művészi fogyatkozásaival magyarázható; nagy műveltséget s komolyságot kíván: a közönségnek még hozzá kell nevelődnie. — *Rákosi Jenő: Kemény Zsigmondról* (I. folyóiratunk: III. 265.) — *Hegedüs István: Kemény Zsigmond emlékezete*. Költemény. — *d.: Szalay László levelei*. Ismertetés. — *Tankó Béla: Szigetvári Ivánnak, A komikum elmélete c. művét* ismerteti. — *gr.: Buda halála németül*. Mauer Károly újverbászi aljegyző műfordításának ismertetése.

Das Literarische Echo. 1914. évf. 11. sz. — A folyóiratok szemlájében részletek vannak közölve Weber Arthur cikkéből: *Der Tod des Dichters Zrinyi*. (Ungarische Rundschau. 1914. 1. sz.) — A hírek rovatában olvasható, hogy *Jellinek*, a pár évvel ezelőtt meghalt bécsi germanista, a világ-irodalomban előforduló összes tárgyak és motívumok rendszerezett cédulakatalogusát hagyta hátra, melyből ő egy nagy szótárt (Stofflexicon) szándékozott összeállítani. A magyar kutatást is érdeklő gyűjtemény most eladásra kerül.

Deutsche Literaturzeitung. 1914. évf. 10. sz. — *Rácz Lajos* ismerteti *Pintér Jenő magyar irodalomtörténetének* III. és IV. kötetét. (1772—1831.)

Egyenlőség. 1914. évf. 13. sz. — *Kálmán Ödön: A legrégibb magyar zoltárfordításról*. Cikkíró megjegyzéseket fűz Borbély Istvánnak az Egy. Phil. Közlöny f. évi 1. számában közölt értekezéséhez s bizonyítékokat hoz fel arra nézve, hogy Bogáthi Fazekas Miklós zoltárfordítása nem unitárius, nem is davidista, hanem szombatos szellemben készült.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1914. évf. 4. sz. — *Zolnai Béla: Szigligeti •Szökött katoná•jának külföldi elemei* (III.). A katonadrámák² hatása. A katona Lessing (1767.) és Sedaine (1769.) előtt általában komikus alakként szerepelt a világirodalom vígjátékaiban. A Szökött Katona első felvonásának legfontosabb eseménye a vasvillás katonafogdosás. A német katonadrámákból sem hiányoztak az effajta jelenetek. Lessingnek köszönhetik a katonadrámák egy főtipusnak mintáját is: Tellheim alakja ez. A magyar vígjáték hazafias kapitányai visszavezethetők erre az alakra. Szigligeti Völgyi ezredest a Tellheim-típus mintájára alkotta meg. Völgyi is, mint Tellheim, a szerelem és büszkeség konfliktusában áll előttünk. Ezután szerző a szökött katonáról, mint drámai hősről értekezik. A szökött katona, mint színpadi alak nagyjában ugyanazon a fejlődésen ment keresztül, mint a katona típusa általában: vígjátéki alakból tragédia hőssé emelkedett. E típus eredete az olasz commedia dell'arte-ban keresendő. A későbbi deserteur drámák semája megtalálható Carlo Goldoninál, a *L'amante militare* (1751.) c. színművében. Itt már látható a két alapmotívum: a szerelemből dezertáló katona és a halálbüntetéssel való színpadi hatáskeresés. A fegyelem áldozata iránt való részvét fölkeltségének szellemében írta meg Michael Jean Sedaine idetartozó darabját: *Le Deserteur* (1769.). Ebben mintha csirájában már meg volna az a helyzet, mely Szigligetinél, hol a szökött katona természetes fia Camilla grófnőnek. Érdekes kuriózum az itt említendő darabok sorában P. Foucher és A. de Lavergne katonadrámája: *Le Transfuge* (1836), mely magyar milieu-ben mutatja a deserteur alakját. E dráma portugál nyelven is megjelent. Mind ezekből látható, milyen tekintélyes hagyomány előzi meg a Szökött Katonát. — *Moravcsik Gyula: A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál* (I.). Szerző a hunmondák eredetének kérdéséhez óhajtott egy újabb részlettel hozzájárulni, mikor a huntörténet csodaszarvas-mondáját a bizánci írók feljegyzései alapján veszi vizsgálat alá, rámutatva a huntörténet és hunmondakutatás szempontjából eddig kellőleg nem értékesített görög forrásokra. A monda történeti magvát a hunoknak egész Európa sorsára kiható betörése teszi. E mondai elbeszélések első feljegyzését az V. századi Sozomenos egyháztörténetírónál találjuk. Műve eddig a magyar hunmondakutatók figyelmét elkerülte. Sozomenos két változatot közöl: »Történt... hogy egy bögöly-üldözte tehén átkelt a tavon, a pásztor követte, s megpillantva a túlsó partot, hírt adott róla földieinek. Mások azt beszélik, hogy menekülő szarvasünő mutatta meg hunvadászoknak a vízborította utat» stb. Sozomenos e részének Eunapios volt a forrása, aki 14 könyvből álló művében, amelyet ma csak a Konstantinosi kivonatokból ismerünk, megírta a 270—404. terjedő kor történetét. Hogy a hunok eredetével valóban foglalkozott, azt az V. század második felében élő Zosimos munkájából is megállapíthatjuk, aki Eunapios művét felhasználta. Eunapiost, ezt a IV—V. század határán élő íróat kell a hunok mæotisi átkelésére vonatkozó mondák első feljegyzőjéül tekintenünk. Sozomenos után egy század múlva csaknem egyszerre jelenik meg a monda Prokopiosnál és Jordanesnél. Mind a ketten elbeszélik az Aquileia ostromához fűződő gólyamondát.

A két író közös forrása Priskos rhetor, aki Attila itáliai hadjáratának történetét is megírta. A mondát a bizánci történetírók közül Prokopius folytatja. Agathias is elmondja. A X—XI. századi bizánci krónikások egy csoportjánál még egyszer felbukkan a monda, de már eltorzult alakban. Ezek szerint a csodaszarvas a gótokat vezeti át a Maotison. — *Váczy János* Szalay László leveleinek kiadását, *Gálos Rezső* Balogh Árpád Anyosnak Dayka Gáborról írt programmértékezését, *Alszeghy Zsolt* Röder E. Ákosnak A kuruckor érzésvilága c. dolgozatát ismerteti. — *h: Ágnes asszony latinul.* A Scriptor Latinus c. folyóirat (X. évf. 2. sz.) latin fordításban közli Arany J. ismert balladáját. — *Fest Sándor: Magyarország angol regényekben.* Szerző két regényt ismertet, melyekben magyar vonatkozásokkal találkozunk. Egyik: Smolletnek 1753-ban megjelent Ferdinand Count Fathom c. regénye; a másik Miss Anna Mary Porternak valamikor sokat olvasott elbeszélése 1807-ből: The Hungarian Brothers. — *Weber Arthur: Pyrker és Körner.* Körner Zrinyijében sehol sem lehet Pyrker hatását bizonyítani. Valószínű, hogy a német költő nem is ismerte az egri érsek művét. — *Gesztesi Gyula: Bürger és Berzeviczy Gergely.* Bürger egy szatirikus versének ismertetése, melyben Berzeviczy neve is előfordul. — *Barla-Szabó Titusz* a Halotti beszéd kora c. dolgozatáról írt bírálatra tesz megjegyzéseket. — *M—ch* akkorra ígéri részletesebb változatát, mikor szerző mindazt, amit, szerinte, ma hibásan tud, más helyen jobban kifejti. — *eo.* Röviden bírálja Erdélyi Lajosnak A Halotti beszéd nyelvjárása c. dolgozatát.

Élet. 1914. évf. 11. sz. — *H. A.: Szigligeti Ede ünneplése.* A költői és színi hatás küzdelméhez Sz. teljes határozottsággal s rátermettséggel állt az utóbbinak a szolgálatában. Ünneplése a szunnyadónak vélt nemzeti érzés meglétéről tett kétségtelen tanúságot.

Huszdik Század. 1914. évf. 3. sz. — *Sas Andor: Szigligeti Ede.* Sz. E. nem volt jelentékeny költői tehetség. Hiányzott belőle Széchenyi és Kosuth korának nagysága. Alakjaiban se mélység, se hév, se szenvedély. Korjellemező és művészi értékben Arany és Petőfi mögött messze elmarad. Mégis félszázadon át uralkodott az eredeti magyar műsoron s ő az újabb magyar műveltség heroikus korának legnagyobb hatást tett drámaírója. A közönség a könnyű táplálékot szerette és szórakozni óhajtott. Hiába bírálták a magyar kritikusok, Szontagh Gusztávtól kezdve Péterfy Jenőig, hiába haragudtak rá író társai, Szigligeti győztesen állta az ostromot. De ha tragédiát nem tudott is írni, vígjátékaiban kedvesen tártá fel a magyar nemesi és polgári családok ártatlan belső dolgait. Népszínművei tele vannak valószínűtlenségekkel: romantikus társadalmi rajzok a XIX. század közepéről.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1914. évf. 1. sz. — *Váczy János: Kazinczy 1790—1794-ig kiadott fordításai.* (Hamlet. Goethe Stellája. Wieland Diogenese. Lessing meséi. Herder paramythionjai. Veit Weber Vak lan-

tosa.) E fordítások jelentősége, hogy a magyar irodalmi nyelv művelésének és fejlődésének valóságos mérőföldmutatói. Stellája a magyar drámai fordítások első sikerült kísérlete. Úgy ez, mint a Diogenes fordítása számos új színezetű kifejezéssel gazdagítja stílusunkat. A Vak lantos-ban a komor-ság festői színezésével, a görög példázatokban a nyelv erélyével, a mesékben pedig a józan egyszerűség jellemző kifejezésével gyarapítja a magyar stílt. A magyar elbeszélő prózai stíl bája tudatos művészettel e fordításokban nyilvánul először feltűnőbben. — *Kropf Lajos: Egy ismeretlen magyar költő Skóciában.* Szerző egy régi számadáskönyv alapján megállapítja, hogy 1628-ban egy magyar költő járt Skóciában, versei azonban, melyekért tiszteletdíjat is kapott, ép úgy ismeretlenek, mint neve. — *Gragger Róbert: Irodalomtörténeti forrástanulmányok* (III.). A peleskei nótárius alakja nálunk ép oly népszerű lett, mint Ausztriában bécsi mintája. Irodalmi folytatásai Gaal Györgytől: A tudós palótz s Verseggy Ferenc munkája: Kolomposi Szarvas Gergely. Mint Richter falusi embere évtizedekig írta leveleit és hálás bohózati motívumot adott a színpadnak, úgy Gvadányi műve is anyagot adott a legjobb régi magyar bohózat számára. Gaál József Peleskei nótáriusában két főelem van: a népi és a varázslatos. Amaz a német színjáték kedvelt komikus főalakjára, a Hanswursta megy vissza, emez pedig az angol komédiások hagyományában gyökerezik. Gaal forrásait illetőleg: a keret, a megegyezés Tóti Dorka és az Éj királynője közt: Faust-paródia. Az epikus tárgynak drámaivá való feldolgozásához technikai szempontból másik mintája, Angely Lajosnak: Die Reise auf gemeinschaftliche Kosten c. darabja, melyet magyarul is színre hoztak. Míg elején Faust-paródia indítja meg a cselekvényt, a végén az Ördög Róbert paródiája segít a csomót megoldani. Gaal a cselvígjátéknak Kisfaludy mintájára hazafias célt is adott a külföldieskedés kigúnyolásával. A színpad és nézőtér összekeverése a romanticizmusnak formákat szétbontó törekvései óta igen kedvelt fogás volt. Gaal az idetartozó jele-netet Kotzebue a Das Intermezzo című darabjából vette át. — *Vargha Damján: A legrégebb magyar bűnjegyzék forrása.* Osseg csehországi cis-terci rendű kolostor könyvtárában a 8. számú latin kézirat 15b és 16a lapjain XIV. századi írásban három részben bűnök jegyzékét találjuk. Ez a bűnjegyzék részben teljes hűség szerint meg van a Nádor- (Nyelvemléktár XV. 287—289. l.) és a Nagyszombati-kódex (Nyelvemléktár III. 114—115.) lapjain. Az egyezés tökéletes, de a latin jegyzékben több a felsorolt bűn. A szövegkritikai összevetés kétségtelenné teszi, hogy a magyar vagyis a kódex-fordítás eredetije, vagy ez a bűnlajstrom, vagy ennek valamelyik kisebb eltérésű változata. — *Nagy Sándor: János vitéz és Toldi* (I.). A János vitéz egyik legfőbb irodalomtörténeti érdeme, hogy Arany Toldijának megalkotására serkentőleg hatott. A két mű jellemalak-jait illetőleg majdnem kizárólag csak Jancsi alakjának hatásáról lehet beszélni. A mese inkább általánosságban hatott. Mindkettőben egy érzelmes történet vegyül egy külsőbb érdekűvel. Abban is egyeznek, hogy mindkettőben az események folyása kétszer meg van szakítva lelki esemé-nyek rajzával. Az időpont gyakori emlegetése tekintetében is látunk egye-

zést. Szerző ezután a párhuzamok egész sorával mutatja ki a János vitéz részletes hatását a Toldi eseményeire. Végül azt hangoztatja, hogy legkevésbé látszik a hatás a szerkezetben, az eredmények okozatos összefüggésztésében és a kikerekítésben. — *Horvát István Mindennapijából* a nyolcadik közleményt kapjuk. Sok szó esik benne: Verseghy Ferencről, Virág Benedekről, Vitkovics Mihályról, Dugonics Andrásról, Révai Miklósról, Schedius Lajosról, Kovacsics Mártonról, Kulcsár Istvánról, Horányi Elekről és másokról. Érdekes egyik megjegyzése (márc. 1.): «Verseghi több ízben rebesgeti Herdert, pedig nem sok hasznát vette. Ellenben Jenischről, kit néhol szóról-szóra kiírt, semmit sem látszik tudnia.» — *Dezsi Lajos: Régi magyar verseskönyvek ismertetése* (III.) címen mintaszerű pontossággal teszi közzé a Lugossy-kódex kiadatlan verseit. Ezek: Adhortatio optima ad judices. Tüköre és példája, ez jelen való romlandó életnek. Cantio optima. Két címnélküli vallásos ének. Historia de moribus in convivio. Historia de Victoria Gedeonis. — *Császár Ernő: Arany János öt levelét közli. Hármát közülök Jókai Mórhoz írt Arany, a negyediket E. Mikes Rózához, az ötödiket Simonffy Kálmánhoz.* — *Gálos Rezső Munkácsy Jánosnak Ormos Zsigmondhoz írt négy levelét közli.* — *Vértesy Jenő: Szabó Károlynak Gyulai Pálhoz intézett nyolc levelét teszi közzé.* — *Alszegehy Zolt: Vértesy Jenőnek A magyar romantikus dráma, Kardos Lajos: Morvay Győzőnek Byron Magyarországon, György Lajos: Váczy János Tompa Mihály életrajza c. műveit, Vargha Damján: Katona Lajos irodalmi tanulmányait ismerteti.* (E művek ismertetését l. folyóiratunk: III. 117., 137., 116., 112. l.)

Könyvtári Szemle. 1914. évf. 3. sz. — *Király György: Magyar irodalomtörténeti bibliografia.* Az Irodalomtörténeti Társaság megbízásából készülő Magyar Irodalomtörténeti Kalauz beosztásának vázlatos ismertetése. — *Kremmer Dezső: Enciklopédia- és lexikonirodalmunkról* címen régibb irodalmunk enciklopediaszerű műveit ismerteti röviden. — *Haraszti Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem a multszázad első felében.* Adalékok.

La Bibliofilia. 1913. évf. 8. sz. — *L. Zambra: Corriere d'Ungheria.* Ismertetések a Magyar Könyvszemle tartalmáról és a hazai könyvtárak állapotáról. Meleghangú megemlékezés id. Szinnyei Józsefről.

Magyar Könyvszemle. 1914. évf. 1. sz. — *Rexa Dezső: Az első (?) kassai nyomtatvány.* Az árva megyei Csaplovits-könyvtár egy kolligatumból került elő az az 1609-ből való nyomtatvány, mely oratio funebris stb. címen egy Illésházy István feletti latin nyelvű halotti beszédet foglal magában, s amelyről szerző következtetés alapján állítja, hogy kassai nyomdatermék. — *Gulyás Pál: Az Illésházy nádor felett mondott búcsuztató nyomtatási helye és szerzője.* (Hat szöveggel közölt másolattal.) Szerző megállapítja, hogy a Rexa által felfedezett Oratio funebris szerzője Berger Illés királyi történetíró, aki a XVII. század elején Pozsonyban is

megfordult. Lehet, hogy ott nyomatta ki művét, bár az sem lehetetlen, hogy valamelyik bécsi nyomdában. — *Vidéki könyvtáraink 1912-ben.* Nevezetesebb mozzanatok: 1. A Ráday-könyvtár végleges elhelyezést nyert a IX. ker. Ráday-u. 28. sz. alatt. 2. A debreczeni ref. főiskolai könyvtár szépen fejlődik; állandó baja azonban, hogy az igazgató kivételével a személyzet folyton változik. 3. Gyulafehérvárott a Batthyány-intézet gyűjteményei az 1912. évben helyeztettek állami felügyelet alá az intézet felettes hatóságának, az erdélyi püspöknek kívánságára. 4. Pozsony városa elhatározta, hogy a közkönyvtár egész átlagát átadja az új egyetemi könyvtár céljaira, melynek létesítésére 300,000 koronát szavazott meg. 5. A sárospataki ref. főiskola könyvtára gyarapodott kilenc Tompától és 45 Kazinczy Gábertől származó levéllel. Utóbbiak Léway Józsefhez vannak intézve. 6. Sümegen az Állami Darnay-Múzeum könyvtára megszerezte Kölcsey, Tompa és Jókai néhány levelét és kéziratát, Kisfaludy Sándor Somló c. regéje kéziratát (200 K-ért), továbbá, 1500 korona államsegélyen, a Kisfaludy-család birtokában volt ereklyéket. Közöttük van Kisfaludy Sándornak 67 kézírata, üveges könyvtárszekrénye és testőrkori katona-ládája vasból. — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában.* Az előző füzetben megkezdett érdekes összeállítás folytatása. Deli (Thallóczy Lajos), Dóczi Lajos, Endrődi Sándor, b. Eötvös József, Falk Zsigmond, Farkas András, Fáy András, Földes Imre, Gaal Karolin, Garay János, Gárdonyi Géza, Gyulai Pál, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Helvey Lajos, Herceg Ferenc műveinek német, francia, olasz, cseh, szerb és dán nyelvű fordításainak könyvészeti jegyzéke. — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalógusa.* A régebbi közlés folytatása. — *Kemény Lajos:* Batsányi Jánosnak a Magyar Múzsza elkobzására vonatkozó, 1793 április 5-ről kelt Kassa város tanácsához intézett latin nyelvű iratát közli. — *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára állapotáról az 1913. év utolsó negyedében.* E jelentésből kitűnik, hogy a kéziratár többek közt egy Petőfi-ereklyével is gyarapodott. A szerzett anyag legbecsesebb darabja Peti Józsefné, Jókai Mórról szóló emlékirata, melyben a nagy író közeli rokona teljes közvetlenséggel jegyri le Jókai egész élete folyását s melyet a szerző több Jókai-írta s Jókaihoz írt levéllel együtt ajándékozott a Múzeumnak. Ezenkívül Arany János, Tompa Mihály, Fejér György, Szász Károly leveleivel is gyarapodott az irodalmi levelestár. — *Holub József: A budai könyvtár állapota a XVI. század végén.* Reinhold Lubenau útleírásának Mátyás király könyvtárára vonatkozó részlete. Szerzője egy német gyógyszerész, vándorútjában, 1580—81-ben és 1587-ben megfordult Magyarországon is. Tapasztalatai alapján írta meg öreg korában útleírását, melyből az idézett rész való.

Magyar Kultura. 1914. évf. 6. sz. — *Mihályfi László: A tárcákról.* E buján tenyésző hirlapi műfaj tönkreteszi az igazi novellát. Alig van közte eredeti. Tartalmilag másolják az idegent. Némely jobb írónk azóta hanyatlik, mióta tárcákat ír. A «beérkezett» írótól mindent kiadnak. Tár-
gyuk ugyanaz az egy kaptafára húzott erotika; nem igazi realizmus, csak

fogásokkal erőlködik felkelteni az illuzióját. Gyakran a tudományt, műveltséget kívánná szolgálni, de dilettáns vagy tudatlan kompilátorok írják. «Sok ujságunkat intelligensebb közönség olvassa, mint írja»; viszont «a lapokat szídják, lenézik és mégis olvassák». — *ssa*: *Szigligeti*. Rövid megemlékezés.

U. i. 7. sz. — *Tordai Ányos* ismerteti Mindszenty Gedeon verseinek új kiadását.

Magyar Nyelv. 1914. évf. 3. sz. — *Badics Ferenc*: *Gyöngyösi-magyarázatok*. Befejezése a mult évi utolsó füzetbeli közleménynek. — *Q.*: *A Nagy Szótárról*. Az anyag gyűjtése örvendetesen halad. Az adatok teljes száma eddig: 1.640,495. — *Melich János*: *A tihanyi alapító oklevél egy helyéről*. Példával bizonyítja, hogy a leggondosabb oklevélkiadások is nyelvészeti célra csak az eredeti megtekintésével használhatók. — *Erdélyi Lajos*: *A Halotti Beszéd «íráshibái» és olvasásuk*. Vitatja Szinnyei Józseffel szemben, hogy a H. B. nem okvetlenül másolat.

Magyar Nyelvőr. 1914. évf. 3. sz. — *Kulcsár Gyula*: *Stilisztika és nyelvészettika*. E két terület elhatárolása. — *Pitroff Pál*: *A «Felelet a mondatra» egy érdekes példánya*. A győri püspöki szeminárium könyvtárából ismerteti a Felelet egy példányát, mely Kölcseytől eredő javításokkal van ellátva s így világot vet a mű eddig érthetetlen, vagy félreértett helyeire. Ugyanott Kazinczy Munkái-nak (1814., 1815., 1816-ban megjelent) kötetei, melyek Kölcsey kézírásával, tele vannak a Kazinczy műveinek hibáira és főképp stílusára vonatkozó megjegyzésekkel. — *Simonyi Zsigmond*: *Egy érdekes igealak*. A Jókai-használta «dohányozék vala» alakról.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1914. évf. 3. sz. — *Gaal Jenő*: *Széchenyi és Kölcsey a nemzeti érzésről*. Sz. és K. dicsérete.

Mathematikai És Physikai Lapok. 1913. évf. 6—8. sz. — *Gulyás István*: *Bolyai Farkas zenészeti dolgozata*. Közl. B. F. ifjúkori művét, melynek eredeti kéziratát Rados Ignác találta meg a marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtárában. A nagy matematikus fellengős stílussal fejtegeti, hogy a «musika a' szív szószóllója — a belső világ' nyelve, a' hol a' külsőnek minden nemzeti szó-tárjai elfognak —, 's ez egyedül minden nemzet' érzékeny lelkeinek köznyelve». Elmélkedik arról a zenéről, mely a lelket nemesíti: «a' földet elvesztettnek mennyet ad, a' csüggedőnek bátorságot 's az eltévelyedőnek az örökkévalóságba mutató bel-mágness megeleveníti». Keresi, mi okozza a zene hatását s magyarázza, hogy a zenei hangok (zen-ek) rezgésszámai (zenszámok) között milyen összefüggés áll fenn.

Mult És Jövő. 1914. évf. 4. sz. — *Szilágyi Géza*: *Ignotus*. Az irodalomtörténetíró zavarban lesz Ignotussal szemben, alakja annyira komplex, munkássága oly sokoldalú. A modern magyar líra egyik legegységibb bélyegű képviselője, jeles novellista, s főleg kitünő esszé-író. «Ennek az

essayistának döntő szerep jutott abban a szabadságharcban, amelyet a modern magyar irodalom a legutóbbi tizenöt esztendő során makacs konzervativizmus, fekélyes kulturátlanság, babonás előítélet, vak értetlenség és süket közöny ellen diadalmasan megvívott. A szabadságharcban, amelynek egyik fővezére Ignotus, főhadi tábora pedig az Ignotus-alapította Nyugat volt, a fővezér ezt a jelmondatot írta vörös lobogójára: «A művészet souverain, mindent meg szabad csinálnia, amit meg tud csinálni.»

Múzeumi És Könyvtári Értesítő. 1914. évf. 1. sz. — *A hallei egyetemi könyvtárral kapcsolatos magyar könyvtár.* Raffay Sándor evang. lelkésznek a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsához beadott jelentése az 1724. évben alapított könyvtár multjáról és jelenéről. (V. ö. folyóiratunk: III. 130.)

Művészet. 1914. évf. 1—2. sz. — *Lázár Béla: B. Eötvös József művészetpolitikája.* Eötvös tudta, hogy az államnak támogatnia kell a művészetet; oly feladatokhoz kell juttatnia, melyek magasabb szférába ragadják s felmentik attól, hogy a művészileg pallérozatlan tömegnek legyen a rab-szolgája. Az állam feladatát kettősnek látta: nevelni kell a művészeket és a tömeget. Első dolga volt a művésznek pártolása; itt persze egyéni ízlés vezette, melyet azonban messzenéző belátás irányított. A történeti festészetet karolta fel különösen. Az ő általa 1869-ben hirdetett pályázatnak köszönhetjük Benczur «Vajk megkeresztelését», Székely «V. László neveltetését», Madarász «Bethlen korát». A tájképnél is történelmi staffaget követelt s Ligeti Antallal megfestette «Mátyás visszatérését Hunyad várába». Izsó Miklóssal megcsináltatott néhány történelmi arcképet, Rákóczi, Zrinyi, Werbőczy, Mária Terézia mellsobrát. Monumentális feladatokat tűzött ki; ő bízta meg Than Mórnt a Nemz. Múzeum freskóival; erélyesen kezébe vette a lipótvárosi templom továbbépítését; egy oly monumentális középületet tervezett, mely rajztanodát, képtárat, időszaki kiállításokat, művésztermeket egyesítsen. Utódai a tervet végrehajtották, de, egységét megbontva, külön-külön s igen szétszórtan. Művészeti ösztöndíjakat alapított; második minisztersége alatt 36 művészt küldött ki külföldre, vagy külföldön levőket segélyezett: Munkácsyt, Paál Lászlót, Mészölyt, Benczurt és Böhm Pált. 1871-ben képzőművészeti tanácsot szervezett, mely az állami vásárlásokat is intézte. Négy évi minisztersége alatt 12 művésztől kb. 50 ezer frt-nyi összegért vásárolt. Törődött a jövő művésznemzedékkel is. Keleti Gusztáv jelentése alapján mintarajziskolát szervezett, melynek teljes megvalósítása már utódjára, Trefortra maradt. A közönség nevelése végett általánossá tette a rajztanítást; az iskolára gondolt, hogy onnan induljon ki a nevelő akció. Műemlékeink megóvásáról törvényjavaslatot tervezett. Ő mentette meg számunkra 1870-ben az Eszterházy-képtárt. s kiegészítve a Pyrker- és Ipolyi-hagyományokkal, megvetette a mai Szépművészeti Múzeum alapját.

Nyugat. 1914. évf. 6. sz. — *Schöppfin Aladár: Új nemzedék.* (Fololvasás

a Nyugat márc. 4-i estélyén.) Napjaink irodalmi küzdelmében két nemzedék harca folyik. Az idősebb az abszolutizmus kezdő éveiben volt gyermek s a kiegészítés után látott neki a férfimunkának. Végigjárta a nemzeti nagy felemelkedés útját s önérettel tekintett vissza a végzett nagy munkára. Az új nemzedék, mely 1900-ban 25 éves lehetett, már mindent készen kapott, s nem lévén része annak létrehozásában, nem volt annyira megelégedve a meglevővel. Elvált apától világnézet dolgában s ennek megfelelő új irodalmat teremtett. A XIX. század irodalma a középosztály bevett és hagyományos ideológiáját tükrözte vissza; a századfordulóra a különböző társadalmi osztályok és csoportok szétválása kiéleződött, s különböző világnézeteik legelőbb is az irodalomban surlódtak össze. Jellemzi ez új irodalmat az intellektuális nyughatatlanság szelleme, kritikai elégtelenség, mely a vérmesebbeknél lázadó jellegűvé válik, míg mások a nem tetsző világ elől önmagukba, művészetükbe, a szavak szerelmébe menekülnek. Stílusban is, de tárgykörben is nagy változatosság és árnyalatgazdagság kivált a lírában; nagy arányú törekvések a pszichológiai regényben; a magyar színpad meghódítása a hazai drámai irodalomnak: eddigi főbb eredményei az irodalmi modernségnek.

U. i. 7. sz. — *Schöpplin Aladár: A Szekfü-ügy.* «Egy ellenzéki lapban valaki, aki olvasta a könyvet, hangos kiabáló szóval pánikot kiált: Rákóczi meggyalázták, mentsük meg Rákóczit! Konkurens lap, ne menjünk mindjárt utána. De ha a harmadik napon csak egy kicsit látszik, hogy a kiabálásnak hatása van, akkor elkezdünk mi is kiabálni, mert hát nem maradhatunk hazafiság dolgában a konkurens mögött. A könyvet nem olvasuk el, mert ki tudja, hátha akkor nem volna szívünk támadni... Ha aztán a könyvet erkölcsileg elégettük, szerzőjét kerékbe törtük, az Akadémiát megtanítottuk keztyűbe dudálni, akkor talán... el is olvassuk a könyvet... Hangsúlyozni kell, hogy csak az olvasni nem tudó kultúrátlanság olvashat bele Szekfü könyvébe Rákóczi-ellenes szándékot... Aggodalmunkat csak részben oszlatja el az akadémia márc. 30-i, különben korrekt, csak a terrorizmussal szemben nem elég erélyes határozata».

Pester Lloyd. 1914. évf. 49. sz. — *Ernst Lorys: Ungarische Literatur in Deutschland.* Bródy Sándor és Molnár Ferenc egy-egy német nyelven megjelent kötetének kapcsán az újabb magyar elbeszélőirodalom németországi elterjedéséről szól, aminek főként a modern magyar regény és novella könnyedségében találja.

U. i. 58. sz. — *Ernst Lorys: Der hundertjährige Szigligeti.* Közkeletű irodalomtörténeti megállapítások megismétlése.

U. i. 70. sz. — *Josef Turóczi Trostler: Beziehungen zwischen deutscher und ungarischer Literatur im XVIII. Jahrhundert.* Elismeréssel szól Császár Elemér tanulmányáról.

Pesti Hírlap. 1914. évf. 78. sz. — *Zsolt: Esti levél.* A Szekfü-ügyről szólva megjegyzi: «A hivatalos tudósok leszidnak mindent és mindenkit az Akadémián kívül s közülök némelyek abban találják kedvüket, hogy

különösen az eleven irodalmat, mely a közönség szeretetében él, lerántsák, jelezvén ezzel, hogy nekik csak a döglött literatura tetszik.» (Így nyilatkozik a nemzet történelmi tradíciójának védője a nemzet irodalmi tradíciójáról.)

Polybiblion. 1913. évf. 4. sz. — A Chronique rovatban *Visenot* meleghangú megemlékezése Vámbéry Ármin és id. Szinnyi József tudományos működéséről.

U. i. 1914. évf. 1. sz. — *Visenot* dicsérettel említi meg Vargha Damján három értekezését a magyar kódexirodalom forrásairól (Seuse Henrik Amand stb., *Speculum humanæ salvationis* stb., Ave Rosa sine spinis).

U. i. 2. sz. — *E. H.* ismerteti Kaposi József Szent Ferenc virágoskertje (1913.) c. könyvét.

Revue Des Questions Historiques. 1914. évf. 1. sz. — *E. G. L.* ismerteti Kont Ignác *Bibliographie française de la Hongrie* (1913.) c. könyvét. (V. ö. folyóiratunk: II. 538., 541., 545. és III. 34.)

Sárospataki Református Lapok. 1914. évf. 9. sz. — *Gulyás József: Lucifer tragédiája.* Madách drámai költeményében Ádámnak nincs teljes tragikuma: küzd, elbukik, de bukásában mindig új erőt s tápot nyer új célért való küzdelemre; végül is nem a cél, hanem a küzdelem lesz fontossá előtte («S az ember célja e küzdés maga»). Itt voltaképp csak Lucifernek van tragédiája. Küzd az Úrral; diadala az embertől függ; ha azt végképp hatalmába keritheti, győz, ha nem, elbukott. Elbukik, s kudarcai sora még ezzel sincs befejezve, mert bűnhődése az lesz, hogy amit rontani vágy: «Szép és nemesnek új csirája lesz». Hogy Lucifer a dráma főszereplője, az is bizonyítja, hogy Madách, mikor fogságában e dráma eszméjével foglalkozott, címül is Lucifert adta neki. De akkori terve szerint Lucifer még győzött.

U. i. 10—11. sz. *Román Ernő: Kurucz Vay Ádámné sz. Zay Anna imakönyve.* Egy kéziratos imakönyv ismertetése: írója a cikk címében van megnevezve; 1719—1721 közt készült. Tartalma: előszó fiához, 20 prózában írt imádság, 19 költemény, néhány lap a Zsoltárok s Példabeszédek könyvéből s utószó szintén fiához. Mutatványul közöl belőle egy éneket, s az utószót.

U. i. 12. sz. — *Kristóf György: Lucifer tragédiája?* Cáfolja Gulyás József felfogását.

Történelmi És Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi És Régészeti Múzeumtársulat közlönye. 1913. évf. 3—4. sz. — *Trostler József: Dózsa György a XVII. század német irodalmában.* (Ism. folyóiratunk: III. 223.)

Uj Idők. 1914. évf. 12. sz. — *Herczeg Ferenc: Ünnepi játék.* Szigligeti születése 100 éves fordulója emlékére. Előadták a Nemzeti Színházban. (1914 március 7., 8., 9.)

Vasárnapi Ujság. 1914. évf. 11. sz. — *Szigligeti Ede ünnepe*. Sz. E. pályája nem a magyar drámairodalom, hanem a magyar színpad szempontjából a legfontosabb. Talán Sz. E. az első igazi vérbeli színházi ember kulturánkban.

U. i. 13. sz. — *Várkonyi Titusz: Vajda ismeretlen levelei*. Kisbaári Kiss Ferenchez írt öt levél 1885-ből, Vajda válóperével kapcsolatban.

Világ. 1914. évf. 82. sz. — *Ignotus: Magyar tudomány*. «Ha egyéb baja nincs Szekfű Gyulának, mint hogy hazaárulónak tartják, ennek hamar elvetheti a gondját. Széchenyin kezdve Gyulai Pálig — Deák Ferencen, Vörösmartyn és Arany Jánoson át — egész sor politikus, költő és tudós van, akit mind hazaárulónak tartottak, s csak haláluk után léptették őket elő nagy emberekké s nagy hazafiakká . . . Mert nehéz magyarnak lenni s a nehéz sorsban élő nemzetek ép úgy nem rajonganak az igazságért, mint a nehéz helyzetben lévő emberek . . . A politikus legalább hallgathat, vagy beszélhet másról. De a tudósnak beszélnie kell, és arról, amiről szó van. A tudósnak kötelessége, hogy annál hidegebb és idegenebb legyen tárgya iránt, mentül szerelmesebb bele. Becsületbeli kötelessége, mert a tudomány nem játék, a tudomány híd, amin járni fognak, annak tehát vasból kell lennie, nem szivárványból. Nincs nagyobb kegyetlenség, írtam én egyszer, mint megmondani az igazat annak, aki azt úgyis tudja. S a magyar történettudós abban a keserves helyzetben van, hogy ilyen kegyetlennek kell lennie . . . Ezért nehéz Magyarországon tudományos tudománynak fejlődnie. Az embereknek nincs szükségük igazságra, sőt többnyire nemcsak felesleges, de kínos és keserves számukra az igazság. Tudomány is csak ott fejlődik, ahol fogyasztják . . . S ezért izgat, mikor a debreczeni s a pozsonyi egyetemre kiírták a pályázatot s a képviselőház pénzügyi bizottságában az oktatási tárcát is tárgyalták: izgat, hogy fog-e a kellő tudományos levegő kifejlődni a két egyetem körül.»

U. i. 88. sz. — *Jókai levelesládája*. Részletek Degré Alajos, Arany János, Tompa Mihály, Tisza István, Bródy Sándor és Szomory Dezső leveleiből, melyeket a cikkíró a M. N. Múzeumban őrzött Jókai-hagyatékből közöl. — *Eötvös Károly parasztjai*. Adalék E. K. életrajzához. — *Ady Lajos: Pintér Jenő magyar irodalomtörténete*. Az eddig megjelent négy kötet ismertetése.

Westermanns Monatshefte. 1914 évf. 8. sz. — *Dusel F.: Liliom, dramatische Legende von Franz Molnár*. Kissé hideg, de azért a darab költői szépségeit elismerő cikk abból az alkalomból, hogy a berlini Lessingtheater előadta a Liliomot. A drámán, a szerző szerint, felismerhető Hauptmann Gerhard Hannele-jének hatása.

FIGYELŐ.

A tudomány szabadsága. Szekfü Gyula se hitte volna, hogy első nagyobb munkája ilyen híres emberré teszi. Nevétől heteken keresztül visszhangzott az ország. Barátai akadémiai tagnak ajánlották, a közvélemény hazáárulónak kiáltotta ki, az egyetemi ifjúság plakátokat nyomtatott ellene, a hazafias polgárság népgyűléseken fejezte ki felháborodását, az újságok heteken keresztül gyalázták.

Szörnyű szavak, száz nyelven, bögve mélyen,
rekedt jaj, átok, durva szólamokból
kézsattogás s vad káromlás kevélyen :

Oly forgót vert e tág örvénytorokból
az örök időktől fekete légben,
minőt a forgósél ver a homokból.

Szóval : ez az eset is igazolta, mennyire kiskorú még a mi közvéleményünk. A tudomány embereinek védekezniök kellett a nagyhangú, erőszakos ignoransok és a félrevezetett, jóhiszemű dilettansok támadásai ellen. Mert hiszen legkönnyebb agyonütni valakit a megsértettnek vélt hazafiság nevében. Ha mindjárt tudományról van is szó. Nem azt keresték a vádaskodók, igazak-e a Rákóczi-ról szóló új adatok, hanem azt harsogták : le a hazáárulóval ! A szerzőnek nem feldolgozó módját és tudományos hitelét bírálták, hanem egyszerűen tiltakoztak az igazság kutatása ellen, meggyőződéssel hangoztatva, hogy ha be lehet is bizonyítani az új állításokat, akkor sem kellett volna kinyomtatni őket, mert megtépdesik a nemzet eszményeit, meggyalázzák multját. A nemzeti mult ! Jaj volna nekünk, ha multunkat csak hazugságokkal és elhallgatásokkal lehetne elfogadhatóvá tenni. Szerencsére, egy nemzet valódi értéke nem függ sem a «hazááruló» adatoktól, sem a tömeg lármájától. A tudomány embereit lezúghatják, de az igazságot bajos megfojtani. Tegyük hozzá, hogy ez az igazság éppen nem szolgál Rákóczi gyalázatára, sőt mélységes részvétünket és rokonszenvünket kelti föl a fejedelem iránt.

A támadások egyetlen alapja az volt, hogy a bujdosó Rákóczinak ez objektív, újabb arcképe elűt attól, amelyet annak idején a Rákócziért kritikátlanul rajongó Thaly festett. Thalyról már Gyulai Pál megállapította, hogy a tudományt összekeverte a politikával, az igazságot a költészettel. Thaly neve emlékezetes marad tudományosságunk történetében. A koholt

kuruc versekkel ő vezette félre irodalomtörténetírásunkat, a Rákóczi-kor egyoldalú színezésével ő vágta be útját évtizedekre a kuruc-labanc világ igazi tudományos megismerésének. Tévedések, elhallgatások, betoldások derülnek ki róla, s még sem őt hibáztatják, hanem azokat, akik az igazság szeretetével lelkükben, elfogulatlanul iparkodnak művelni a tudományt. Ez a szomorú eset, a Szekfü-ügy, újabb bizonyíték arra, hogy az elfogulatlan igazságkeresés milyen kevés rokonszenvre talál a laikus magyar közönség körében.

P. J.

Akadémiai tagajánlások 1914-re. A nyelv- és széptudományi osztályban Heinrich Gusztáv tiszteleti tagnak ajánlotta Herczeg Ferencet, Riedl Frigyes levelező tagnak Szinnyi Ferencet.

Az akadémiai alapszabályok szerint minden új tagot az illető osztályban jelenlevő régi tagoknak kétharmad szótöbbséggel tett ajánlata alapján a nagygyűlés választ szintén kétharmad szótöbbséggel. A döntő szavazásnál csak a tiszteleti és rendes tagok szavaznak, a levelező tagok nem, ami annyit jelent, hogy ha például magyar irodalomtörténetíróról van szó, akkor Négyesy László, Riedl Frigyes, Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Bánóczy József, Váczy János, Császár Elemér, Voinovich Géza, Horváth Cyrill, Viszota Gyula és mások ki vannak zárva a szavazásból, ellenben a geologus, mineralogus, botanikus, zoologus rendes tagok döntenek arról, vajjon az illető irodalomtörténetíró megérdemli-e az akadémiai tagságot. Eszerint a komoly tudományos hozzáértés — a döntő szavazásnál — nem jó tekintetbe.

Hogy a levelező tagoknak a szavazásból való kizárása mennyire méltánytalan s hogy az ilyen értelmetlen tradíciók ápolásával mennyire lehet járattni a helyes tradíciók becsülését is: ezt nem gondolják meg az intéző körök. Nem gondolják meg, hogy az Akadémia falain belül milyen sértő dolog elkülöníteni a tudósokat a szavazásban teljesen megbízhatók és a kevésbé megbízhatók csoportjára. Ha már az akadémikus fel fogás megkívánja a rangsorozást és előlépést — a tiszteleti és rendes tagság címét — a jogok megosztásában nem volna szabad védhetetlen álláspontra helyezkedni. Annál inkább nem, mert a köteleességek teljesítéséből a levelező tagok úgyis búsasan kiveszik a maguk részét.

Új egyetemi magántanár. A közoktatásügyi miniszter Vértesy Jenő m. n. múzeumi könyvtári őrnök a budapesti egyetem filozófiai karán *A magyar irodalom története Kazinczy fellépésétől a legújabb időkig* című tárgykörből egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette.

A budapesti egyetemen a nyilvános rendes tanárok mellett ez idő szerint a következők vannak képvisítve magyar irodalomtörténeti előadások tartására: Ferenczi Zoltán címz. ny. rendk. tanár, Horváth Cyrill, Szinnyi Ferenc, Császár Elemér, Pap Károly, Vértesy Jenő magántanárok.

A Kisfaludy-Társaság új irodalmi vállalata. Beöthy Zsolt, Négyesy László és Császár Elemér szerkesztésében most indult meg a *Kisfaludy-*

Társaság Nemzeti Könyvtára, melyben régibb és újabb irodalmunk java termése foglal helyet. Az új Nemzeti Könyvtár emlékeztet a *Franklin-Társulat Magyar Remekíróira*, de nagyobb terjedelmű és tudományosabb igényű. A kötetek izléses kiállításáról a Franklin-Társulat gondoskodik. Egy-egy hatkötetes sorozat ára 30 korona, kilencenkötetes sorozat ára 45 korona. A vállalat csak sorozatonként kapható. Megrendelhető bármely könyvkereskedésben.

Ilosvai Toldijáról. (Felelet Birkás Gézának.) «Toldi népszerűségét Ilosvainak köszönheti, régebben monda hőse nem lehetett. Ilosvai eredetiségét oly régebbi XVI. századi magyar vagy latin szöveg czáfolná, mely egyesíténé Toldi Miklós históriájának lényeges mozzanatait.» Ez volt a Toldi-kérdésről írt értekezésem következtetése (Irodalomtörténet: III. 105. l.) Az eddigi kutatók a «Toldi-monda zárnyitó vasfüvét» keresték és Ilosvait egy külföldön kialakult monda átültetőjének vagy feldolgozójának tartották. «A mondák kopásáról, romlásáról dogmaként elfogadott tételt» (u. o. 1001.) idézték, hogy a feltűnően eltérő vonásokat megmagyarázzák. Birkás Géza Ilosvai Toldiját az olasz és francia Renouart-mondákkal hasonlította össze (*Ethnographia*. XXIII, 1912, 277—289. l.). Tanulmányával a régebieknél behatóbban kellett foglalkoznom, mert a benne található feltűnően sok tárgyi tévedésre a mondakutatás hivatott művelői előbb és azóta sem utaltak (Egy. Phil. Közöny. XXXVIII: 234—236. l.) «Délszláv népekeseknek révén juthattak el esetleg a Rainouart-mondák hazánkba is» (IT. 289. l.), ezt az «óvatos feltevés»-ét Birkás Géza tanulmányomra írt «Válasz»-ában (u. o. III, 1914, 280—284. l.) egyetlen újabb érveléssel támogatja. Kimutattam, hogy «egységes Renouart-monda nem volt, annak megszerkesztése szemfényvesztő játék» (u. o. 102. l.) és Birkás Géza feltevése Runeberg egy értekezésének félreértésén alapszik (u. o. 3. jegyzet), de egyik állításomat se cáfolja. Felfogásának alaptévedéséről a mondakutatás körébe vágó tétellem bővebb kifejtésével is hasztalan próbálnám felvilágosítani és azért óhajtatást teljesítem, mikor tarthatatlan állításai további bírálatától tartózkodom.

KARL LAJOS.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi anthologia. Budapest, 1914. 488 l. Az Élet irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadása.

A magyar közönségnek egy kötetben hozzáférhetővé tenni a modern külföldi líra legkiválóbb termékeit, bemutatni a művelt nemzetek lírájának legkimagaslóbb képviselőit: kétségtelenül igen értékes és magas szempontoktól vezetett irodalmi vállalkozás. Aki ezt megpróbálja, nagy munkába fog. A szerzőnek ha feladatát csak némileg is meg akarja oldani, igen jeles kvalitásokkal kell rendelkeznie. Nagy nyelvtudás, az egész modern líra alapos ismerete, fordítói készség, költői lendület és finom kritikai

érzék a kiválasztásban, ezek azok a legfőbb fegyverek, melyekkel küzdve elérheti célját s olyan anthológiát alkothat, mely a modern külföldi lírának hű képét adja. Ha e tulajdonságok bármelyike hiányzik, a feladat sikere kétséges, sőt a sikertelenség majdnem bizonyos.

Kosztolányi Dezső, e kötet fordítója sok tekintetben hivatott e munka elvégzésére. Nyelvismerete, széleskörű olvasottsága, jeles költői tehetsége tényleg képesítik őt erre. S hogy munkája mindezek ellenére sikertelen, s hogy minden törekvése ellenére sem képes a modern líra legkiválóbb alkotásait bemutatva, nekünk azt az esztétikai élvezetet nyújtani, melyet a gyűjteményében helyet foglaló nemzetek bármelyik jelesebb lírikusának átlapozása után érzünk, azt kritikai érzéke hiányának vagy legalább is fogyatékos voltának rovására kell írunk. Kosztolányinak nem volt kellő érzéke sem az egyes nemzetek reprezentáns modern lírikusainak, sem a költők legjellemzőbb alkotásainak kiválasztása iránt. Nincs terünk anthológiájával hosszasan foglalkozni s azért itt csak a legkiválóbb kritikatlanságokat emeljük ki. Törökországot egy XVIII. századbeli «modern» lírikus, Raghib pasa képviseli négy rövidke sorral. Nagyot néznénk, ha egy külföldi anthológiában például Verseghy Ferenc «Lilla» c. verse képviselné a magyar lírát. Dániát az inkább jeles elbeszélő mint lírikus Jacobsen 11 jelentéktelen sora képviseli. Hasonló sors jutott Csehországnak, melynek líráját Vrchlicky 11 sorából kell az érdeklődő magyar közönségnek megismernie. A svéd Strindberg két rövid, de annál laposabb költeményével szerepel. Románia számára egyáltalában nem jutott hely. Legjobban és aránylag a legszerencsésebben a franciákat mutatja be, de a többi nemzeteknél egyik színtelen és semmit mondó vers követi a másikat. Az újabb líra legfanatikusabb rajongója is unottan teszi le ezt a kötetet: alig van benne kiemelkedő alkotás, bizonyára nem azért, mintha az újabb külföldi költők becses lírai alkotásokat nem produkáltak volna, hanem mert Kosztolányinak nem volt elég érzéke ezek kiválasztásához. Ha ilyen alantjáró lenne a külföld modern lírája, akkor mi büszkén tekinthetnénk ifjabb költőinknek, köztük Kosztolányinak néhány alkotására.

Minden jel arra mutat, hogy e költemények nem kiválasztás útján, hanem csak alkalom és ötletszerűen kerültek egymás mellé. S ezért a kötet nem is adhatja azt, amit ígér. Ezt meg kell állapítani a napi sajtó egekig magasztáló kritikáival szemben is és újból hangsúlyozni: mennyire szükség van már egy független, minden elfogultságtól mentes, komoly kritikai folyóiratra.

M. F.

Gönczy István: Kotzebue és vígjátékíróink. Szatmárnémeti, 1913. 38 l.

Kotzebuenak a magyar drámairodalomra tett hatása egész monografiát érdemelne. Szerző a népszerű német színdarabíró hatását kutatja a magyar vígjátékban. Vizsgálja a Csokonainál, Kisfaludy Károlynál, Kisfaludy Sándornál, Gaal Józsefnél és Szigligetinél található legfeltűnőbb tárgyi átvételeket, anélkül azonban, hogy a költői alkotás műhelyébe közelebbi bepillantást engedne. Helyes megállapításai vannak az Özvegy

Karnyónében és Kisfaludy Károly Fösvényében talált Kotzebue-hatásokra nézve, ezeket azonban már közölte folyóiratunkban is. Ujak Gaalra és Szigligetire vonatkozó kimutatásai, de a hozzájuk fűzött következtetések csak részben fogadhatók el. Általában a tárgyalást szélesebb alapokra kellett volna fektetnie a szerzőnek.

W. A.

Kolosváry Bálint: Huszti András erdélyi jogtanár és *Jurisprudentia-Hungarico-Transsilvanica* stb. című munkája (1734—1742). Kolozsvár, 1914. 46 l. Ajtay K. Albert könyvnyomdája. (Különlenyomat az Erdélyi Múz.-Egyes. Jog és Társ.-tud. Szakoszt. kiadványai 1912—13. évf.-ból.)

Huszti Andrásról, a magyar jogtörténeti irodalomban mellőzött úttörő munkásról ír Kolosváry Bálint kolozsvári egyetemi tanár. Huszti, a hírneves Heineccius János Gottlieb német jogfilozófus tanítványa, 1734—1742-ig volt a kolozsvári ref. kollégium jogtanára. Könyvészeti szempontból figyelemreméltó, hogy *Jurisprudentiáját* református hitfelei megesonkították, bevezető részét állítólagos vallásellenes tendenciája miatt kivágták az eredeti példányokból s mindössze azok maradtak meg csonkítatlanul, melyeket a szerző egyik-másik jóemberének szétküldözgetett. Kolosváry a munkát jogi szempontból magyarra fordítva az egyes részleteket igen érdekesen ismerteti s azt mondja, hogy amit «Huszti könyvében a perjogról kapunk: az akkori kor tudományos perjoga, illetőleg annak enciklopédikus összefoglalása». A különlenyomat az eredeti kiadvánnyal szemben bővített alakjában jelent meg.

P. K.

André Leval: *Supplément à la Bibliographie française de la Hongrie de J. Kont.* (Extrait de la *Revue De Hongrie.*) Budapest, 1914. 50 l.

Tekintélyes pótlék Kont Ignác bibliográfiájához, melyet folyóiratunkban (III. 35.) Benedek Marcell ismertetett. Első adata 1512-ből való (Konté: 1521). Irodalmunk történetét közelebbről a magyar tárgyú francia drámák és regények érdeklik, melyek részint képzeletből és mondákból, részint a történelemből, sőt újabban a társadalmi életből is merítik anyagukat. Szerepel Leval összeállításában néhány francia nyelvű iskoladráma is, melyek a XVIII. században hazánkban színre kerültek.

Z. B.

Byron: Childe Harold zarándokútja. *Verses* regény négy énekben. Fordította s jegyzetekkel ellátta: Torkos László. Budapest, 1914. 204 l. Ára 3 kor. Lampel-kiadás.

Műfordításaink számát Torkos László igen becses munkával gazdagította. A hetvenöt éves költő Byron-fordítása a nagy gonddal és lelkiismeretesen dolgozó, régi magyar műfordító-iskolának gyümölcse; alakilag és tartalmilag egyaránt hűségre törő, költői lendületű, helyenkint megkapóan szép fordítás. Olvasása gyönyörűséget fog nyújtani Byron magyarországi híveinek.

Shakespeare összes színművei. Átvizsgált vagy új fordításban kiadja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-Bizottsága. — *XI. A makrancos hölgy.* Ford.: *Lévay József.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Heinrich Gusztáv.* Budapest, 1914. 186 l. Ára 2 kor. 40 fill. — *XIV. A windsori vig asszonyok.* Ford.: *Rákosi Jenő.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Alexander Bernát.* Budapest, 1914. 186 l. Ára 2 kor. 40 fill. — *XXIV. Hamlet, dán királyfi.* Ford.: *Arany János.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Alexander Bernát.* Budapest, 1914. 284 l. Ára 3 kor. Franklin-Társulat.

Az új magyar Shakespeare három első kötete két vigjátékkal és egy tragédiával indul meg. Arany János Hamlet-fordításának szövegét változtatás nélkül adja a kiadás, Lévay József és Rákosi Jenő újból lefordították a két vigjátékot. Értékes bevezetések és gondos jegyzetek növelik a művészi fordításokat tartalmazó kötetek becsét. A magyar irodalmi művelődésnek, e kitűnő vállalat megindításával, fontos szolgálatokat tett a Kisfaludy-Társaság.

Széchenyi eszmévilága. II. kötet. Budapest, 1914. 144 l. Franklin-Társulat kiadása. (Kultúra és Tudomány c. vállalat.) Ára 1 kor. 60 fill.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület Széchenyi-ciklusának második sorozataképpen az 1912. év utolsó és az 1913. év első hónapjaiban hat előadást rendezett. Ez előadások a múlt év folyamán jelentek meg a Magyar Társadalomtudományi Szemlében s most a Franklin-Társulat külön kötetbe foglalva is kiadta. A kötethez *Gaal Jenő* írt előszót. Tartalma: I. *Apáthy István*: Széchenyi István és a nemzeti sajátságok az emberi továbbfejlődés szempontjából. II. *Imre Sándor*: Széchenyi és a magyar nemzeti nevelés jövője. III. *Pauler Ákos*: Széchenyi társadalmi erkölcstana. IV. *Zsilinszky Mihály*: Széchenyi nemzetiségi politikája. V. *Márki Sándor*: A társadalmi igazságszolgáltatás Széchenyi szerint. VI. *Gaal Jenő*: Széchenyi társadalmi politikája. E cikkeket a Magyar Társadalomtudományi Közönyben való megjelenésük után folyóiratunk múlt évi számainak folyóiratszámjában már foglalkoztunk.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve. 1913. évre. Szerkesztette: *Erdélyi Pál.* Kolozsvár, 1914. 100 l. Stief Jenő nyomdája.

Tartalma: A választmány jelentése az Egyesület működéséről; a gyűjtemények állapota, gyarapodása és munkája; a szakosztályok működése; vagyonkimutatás és költségvetés; az 1913. évi közgyűlés jegyzőkönyve; az Egyesület tisztikara, választmánya, új tagjai. — A gyűjtemények állapotára vonatkozó jelentések közül olvasóinkat méltán érdekelheti *Erdélyi Pál* könyvtárigazgatóé. Megtudjuk belőle, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek a kolozsvári egyetemével egyesített könyvtára hazánk nagy könyvtárai között gazdagsága szerint a harmadik helyet foglalja el. Rendezési munkálatai annyira előrehaladtak, hogy nemsokára talán már a katalógus munkájába is belefoghatnak. A jelentés egyéb értékes megjegyzései között különösen figyelemreméltó a rendszeres könyvészeti munka szükséges voltának hangsúlyozása. A szakosztályok működésének ismertetéséből meg-

említhető, hogy az 1913 nov. 26-diki ülésen Révész Imre, Dévai Bíró Mátyás forrásairól c. forráskritikai tanulmányát mutatta be.

V. M.

Az Érdekes Ujság dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája. Szerkeszti: *Kabos Ede*. II. köt. Budapest. 320 l. Légrády Testvérek kiadása.

A tíz kötetre tervezett sorozatnak most megjelent II. kötetében Ambrus Zoltán, Babits Mihály, Bródy Sándor, Cholnoky Viktor, Herczeg Ferenc, Kafka Margit, Kosztolányi Dezső, Mikszáth Kálmán, Szomaházy István, Tömörkény István elbeszéléseit olvassuk. Az írók arcképeiket és önéletrajzaikat is közlik. Az arcképek igen jók, az önéletrajzok igen gyöngék. Különösen semmitmondó Bródy Sándor és Szomaházy István «önéletrajza». A novellák összeválogatásához is lehetne néhány megjegyzést fűzni, de a szerkesztőt ebben a tekintetben nem érheti gáncs, mivel mindegyik író azt a novelláját engedte át a vállalatnak, melyet legszebb és legjobb elbeszélésének tart. Mint az önéletrajzoknál, itt is szembetűnő az írói önkritika hiánya. Nem tartjuk szerencsésnek Mikszáth Kálmán novellájának megválasztását sem és Cholnoky Viktor kötetében is akadt volna más — jellemzőbb és művészibb — elbeszélés. Egyébiránt a vállalat megérdemli a modern magyar irodalom iránt érdeklődő közönség támogatását.

Új könyvek és füzetek. — *Simonyi Zsigmond: A jelzők mondattana.* Nyelvtörténeti tanulmány. Budapest, 1913. 195 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 5 kor. — *Jánosi Béla: Szerdahely György aesthetikája.* Budapest, 1914. 60 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 1 kor. 50 fill. (Akad. Értekezések. I. Osztály. XXIII. köt. 1. sz.) — *Ál-Shakespearei drámák.* Szerkeszti: *Heinrich Gusztáv*. I. kötet: *III. Edvárd király*. Színmű öt felvonásban. 1596. Fordította: *Vértessy Jenő*. Budapest, 1914. 120 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 2 kor. (Ál-Shakespearei drámák azok, melyek Shakespeare munkáinak első folio-kiadásából hiányzanak. Ezeket a kritikusok nagyobb része nem ismerte el Sh. műveinek. Ilyen darab kb. 15 van.) — *Louis Karl: Le Conte de la femme chaste convoitée par son beau-frère dans la tragi-comédie française.* 2 l. (Sonderabdruck aus den Neuphilologischen Mitteilungen. Helsingfors, 1914. Az üldözött ártatlan nő elterjedt középkori mondájához, melynek magyar elemeiről maga a szerző értekezett régebben, két adalékot közöl: La Caze, 1640 és Boisrobert, 1657 drámáit.) — *Louis Karl: La legende de Saint Jehan Paulus.* 21 l. (Revue Des Langues Romanes. Montpellier, 1913.) — *Magyar Könyvtár.* 735—736. Ambrus Zoltán: Régi és új színművek. (Színházi bírálatok. 10 külföldi színdarab kritikája az 1882—1914. évközből.) 737. Vajda János válogatott költeményei. Kiadta Császár Ernő. (V. J. 38 költeménye, rövid bevezetéssel.) 738—739. Selma Lagerlöf: Helga. Ford.: Benedek Marcell. (Egy-egy szám ára 30 fillér. Lampel-kiadás.) — *Olcsó Könyvtár.* 1729—31. Macaulay: William Pitt. Ford.: Kállai Béni. 1732—33. Gibbon: Konstantinápoly eleste 1453-ban. Ford.: Bozóky Alajos. 1734—36. Marlowe: II. Edvárd király. Ford.: Rózsa

Dezső. 1737. Franklin: A gazdagodás útja. Ford.: Láng Mihály. (Egy-egy szám ára 20 fill. Franklin-kiadás.) — *Világkönyvtár*. Lassale: Alkotmány, szocializmus, demokrácia. Ford.: Kunfi Zsigmond. (Ára 1 kor. 90 fill.) — *Athenaeum-Könyvtár*. Kóbor Tamás: Cognac-idillek. Novellák. (Ára 1 kor. 90 fill.) — *Olcsó Jókai*. 181. Március tizenötödike. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ágner Lajos. 182. A Magláy-család. 183—184. Tégy jót. 185—190. A tengerszemű hölgy. Két kötet. (Egy-egy szám ára 40 fill.) — Biró Lajos: A Serpölette. Regény. Budapest, 1914. 184 l. Az Athenæum kiadása. Ára 3 kor. 50 fill. — G. L. Strachey: A francia irodalom főirányai. Átdolgozta Schöpflin Aladár. Budapest, 1914. 168 l. Franklin-Társulat. Ára 1 kor. 60 fill. — *Dobján László: Hazai középiskoláink 1912—1913. tanévi értesítőiben megjelent tudományos értekezések repertoriuma*. Budapest, 1914. 36 lap. — *Husztiné Révhegyi Rózi: Eötvös esztetikai álláspontja*. Budapest, 1914. 11 l. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1914. évf.-ból.) — *Pintér Jenő: Idősb Szinnyei József emlékezete*. Budapest, 1914. 12 l. (Különlenyomat az Irodalomtörténet 1914. évf.-ból.)

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1914 márc. hó 1-től 1914 ápr. hó 1-ig befizetett díjakról :

Alapító tagdíj: Riedl F. 200 K összesen: 200 K. **Rendes tagdíj:** Váczy J. 22 K (1912—14), Pitroff P., Bittenbinder M. 6 K (1913), Weber A. 5 K (1913—14), Király Gy. 4 K 50 f., Ady L. 7 K (1912), Kristóf Gy. 9 K, Leffler B., Oberle K. 7 K (1913), Kéki L. 5 K (1914—15), Négyesy L. 1 K (1915), Zolnai B. 1 K, Putnoki J. 1 K (1912), Lersch E., Markuss J., Nagy S. 1·50 f., Timár K. 1·50, Csuday J., Kelecsényi R., Katz G. 20 K, Müller L., Klemm A., Jánosy B. 2·50, Országh J. 5 K (1913), Komáromi M., Patai J. (1912), Szabó I. (1913), Koller I., Suszter O. (1913), Riegler E. (1913), Kovács G., Fehér G. (1912), ifj. R. Vozáry Gy., (1913), Somló S. 20 K (1913—14), Gárdonyi A. 5·50 K (1912), Czóbel E. (1913), Szabolcsi L. Schöpflin A. (1913), Hettesheimer E. 20 K (1913—14), Fehér M. 5 K, Szentpéteri L., Szakács B., Söjtöry K. (1913), Tóth J. 20 K, Baki L., Várdai B., Dobos G., S. Nagy J., ifj. Csoma I. (1913), Förster A., Alexander B., Benczik F. 30 K (1912—14), Debreczeni F. 6 K (1913), Perényi J., Nádler L., Künsztler I. 5 K, Siposs K. 20 K (1913—14), Kiss A., Eckhardt S. 13 K (1914—15), Birkás G. 5 K, Simai Ö. 4 K (1912), Trócsányi Z. 3 K (1912—13), Maróth K. 9·50 K, Gesztesi Gy. 4·50 K, Sik S. 3 K, Kasztner J. 4 K, Fóti L. 3 K, Császár E., Sziklay J., Dobay J., Cs. Papp J., Sz. Tóth K., Beódi B. I., Gácsér J., Kocsis L., gr. Keglevich M-né, Fejér A., gr. Károlyi Gy-né, Hörl Gy., Szalay K., Papp D., Kardos Gy., Angyal D. összesen: 769·50 K. **Előfizetési díj:** Gibbon A., Krausz Á. 2·25 K, Karánsebesi áll. főgimn. ig., Rothbaum I-né 10 K, Hajdúnánási ref. főgimn. ig., Ungvári áll. főreálisk. ig., Rimaszombati prot. főgimn. ig. 30 K (1912—13), Aradi áll. főgimn. ifj. önk. köre (1913), Besztercebányai kir. kath. főgimn. ig. 30 K (1813—14), Gyulai rk. főgimn. ifj. önk. köre 10 K, Körmöczbányai áll. főreálisk. ig. 10 K, Kőszegi rk. tanítónőképző int. ig. 5 K, Selmezbányai rk. főgimn. ig. 10 K, Szamosújvári áll. főgimn. ig., Bpesti III. ker. áll. főgimn. ifj. önk. köre (1913), Pollacsek N., Sarajevói magyar gimnázium ig. 10 K, Kézdivásárhelyi rk. főgimn. ifj. önk. köre 3·75 K, Bpesti Erzsébet Nőisk., Székesfehérvári áll. főreálisk. ifj. önképző köre. Összesen: 286 K. — **Mind-összesen befolyt: 1255 K 50 f.**

Felkérem a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjakkal még hátralékban vannak, hogy a hátralékot mielőbb címemre juttatni sziveskedjenek. Alapszabályaink 7. §-a értelmében a tagdíj az év első negyedében fizetendő be.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa.
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János. *Jegyző:* Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő. *Pénztáros:* Ágner Lajos.

Tiszteleti tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyi József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladár
Alszegehy Zsolt	Ferenczi Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Kornél
Badics Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyi Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Tócs Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösi László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hogedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértessy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucián	Prónai Antal	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zilinszky Aladár

H. 11. 527

III. ÉVFOLYAM. 6—7. FÜZET.

1914. JUNIUS—SEPTEMBER.

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI :

PINTÉR JENŐ.

39496

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1914. =====

TARTALOM.

	Lap
Zsigmond Ferenc: Jókai mesemondása	353
Pais Dezső: Kemény Zsigmond lelki válsága	366
Nagy Sándor: Mikszáth humora (I. közl.).....	383
Horváth János: «Thúry György éneke».....	393
Zolnai Béla: Német párhuzam Gyöngyösi Palinodiájához ..	402

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tolnai Vilmos: Madách Ember Tragédiájához.....	408
Kardeván Károly: Madách és Büchner.....	408
Gyöngyösy László: Arany János, mint egyháztanácsi jegyző	409
Komlós Aladár: Gyulai Pál Kemény Zsigmondról.....	411
Kristóf György: Barcsay Ábrahám házassága	413
Bittenbinder Miklós: Bidpai és Lokman magyar fordítói.....	414
FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	415
FIGYELŐ	435

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák és könyvtárak számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését *Dr. Horváth János* titkárnál bejelenti. (Budapest, I. ker., Ménesi-út 11.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések *Dr. Ágner Lajos* pénztároshoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek *Dr. Pintér Jenő* szerkesztő címére küldendők. (Budapest, I. ker., Krisztina-körút 91.)

JÓKAI MESEMONDÁSA.

A Jókai-kritika terén visszafejlődés mutatkozik; magas színvonalú, szép múltja csak fokozza a jelen sivárságát. Már 1853-ban, mikor Jókaitól még alig egynehány mű jelent meg, az *Eszmék a regény és dráma körül* s az *Élet és irodalom* magvas fejezeteiben Kemény Zsigmond egyik-másik általános megjegyzése nemcsak Jókai addigi műveinek ismeréséről tanuskodik, hanem mintha egyenesen neki szólna; különben névszerint is említi Jókait, kinek írói jellemét helyesen és mélyrehatóan ítélte meg s «a» regényíróról szóló elméleti fejtegetéseinek számos értelme Jókai későbbi műveire vonatkozólag megannyi Kasszandra-jóslatként hat a mai olvasóra. Kemény külön is figyelemmel kísérte Jókai működését, elismerte eredetiségét és sok jó tanácsot adott neki magánúton. Jókai ezt hálásan ismeri el sok idő múlva is.¹

Másforma hanghoz szoktatja Jókait Gyulai Pál. Szerinte Jókai tönkreteszi tehetségét a népszerűség rontó italával, Gyulai tehát, amikor csak teheti, gondoskodik minél keserűbb ürömcseppekről. Igazság-érzetének talán legszomjasabb gyökerét elégíti ki olyankor, midőn Jókait, a «népszerűség rabszolgáját», rendre intheti s a költészet és műbírálat magas szempontjai közül az olcsó népszerűséget örökre kitilthatja. Akárcsak az elkényeztetett eszes gyerek vásottságát, kétszeres szigorral bélyegzi meg a Jókai írói fogatkozásait s méltatlankodva kérdi, hogy a Jókai könnyelmű, éretlen frázisait «hogy képes eltűnni a magyar közönség?» A Jókai-imádat virágkorában teszi ezt Gyulai, midőn — saját keserű megjegyzése szerint — Jókait érdeme szerint bírálni majdnem annyi, mint a politikai pártszenvédély vagy irodalmi cselszövény gyanújába keveredni. Valóban évek során át Gyulai egymaga képviselte a Jókai-kérdésben az országos közvéleménnyel szemben a kérlelhetetlen kritika jogát.

Péterfy Jenő híres essayje a Gyulai-féle Jókai-ellenes irányzat gyümölcse s megírása jórészt Gyulai személyes hatásának tulajdonít-

¹ *Negyven év visszhangja.* Jókai összes művei. 100. köt. 131. l.

ható. Lehet, hogy 1881-ben a Budapesti Szemlén kívül nem is akadt volna folyóirat, amely közölje ezt a tanulmányt, melynek hangja és szelleme is rokon a Gyulaiéval; Péterfy, mondhatni, sohasem szokott hadakozni az ironia fegyverével s ime itt ezt villogtatja állandóan. a legsebezhetőbb részt boncolva vele: Jókai jellemrajzoló módját. E három kiváló kritikus említett írásai nem régen új kiadásokban jelentek meg s így könnyen hozzáférhetők.

Gyulai elnémulása óta a Jókai-kritika meglehetősen elárvult s csak kivételes alkalmakkor jut szóhoz. Egy megleghangú, mesteri cikket bírunk még Jókairól Beöthy Zsoltól a Képes Irodalomtörténetben. Jókai ötvenéves írói jubileuma, majd halála, kivált ez utóbbi, persze százával termette a Jókai-emlékezéseket szinte elképzelhetetlenül sokféle vonatkozásban, de az ilyen alkalmak minden egyébnek inkább kedveznek, mint a kritikának. Nagyobb szabású Jókai-tanulmány talán mindössze kettő ismeretes: az egyik a Beöthy színpompás emlékbeszéde,¹ a másik Oláh Gábor értekezése.² Egy pár figyelemreméltó közlemény a középiskolai Értesítőkből lappang.

Nem csoda, ha nagy érdeklődés előzte meg a Ferenczi Zoltán szerkesztette legújabb nagyszabású magyar irodalomtörténet³ megjelenését, melynek öt szerzője közül négy a kritikai módszer alkalmazását és a kritikai érzék terjesztését tartja az irodalomtörténet feladatának, igen helyesen; Jókai azonban az ötödiknek: Endrődi Sándornak munkakörébe jutott. Fiatal ember, kivált ha költő is, szereti bírálat nélkül csudálni a szépet; példa erre Mikszáth Kálmán, aki 1883-ban verses életrajzot írt Jókairól, fölibe emelve ezt Szent Istvánnak, Szent Lászlónak, Világverő Mátyásnak stb.;⁴ de húsz év múlva ugyanaz a Mikszáth ugyanazt a feladatot prózában dolgozza fel s Jókait bezzeg *emberivé* tudja most már tenni e művében,⁵ mely — minthogy csak élet- és korrajz akar lenni — igen jeles mű. Endrődi ellenben hű maradt másfélévtizedes felfogásához, mely talán illett az akkori közhangulathoz, de amelyet ő sehol se hangoztathatna helytelenebbül, mint egy rendszeres, komoly, nevelő célzatú irodalomtörténeti munkában. Endrődi t. i. ilyenekkel áll elő: «Ugyan kérlek, jó urak, menjetek azzal a kritikával! Mert hisz tulajdonképen mi is az a kritika? A költészet inasa . . .» stb. Ebben csak a kisebbik hiba az, hogy Endrődi semmi idézőjelet nem használ, pedig az egész rész-

¹ *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai*. Új folyam. XL. köt.

² *Jókai és Debreczen*. Irod.-tört. Közlem. 1906.

³ *Műveltség Könyvtára*. XI. köt.

⁴ Lásd Gyulai Pál: *Bírálatok*. 1911. 238—240. l.

⁵ *Jókai Mór élete és kora*. I—II. Bpest, 1907.

let Jókaiból való;¹ nagyobb hiba az, hogy így mintegy szentesítve van a nagy közönség előtt az a téves felfogás, mely ellen Gyulai oly elszántan küzdött. Azt az igazságot is nyilvánvalóvá teszi az Endrődi cikke, hogy a kritika útjelző elvei nélkül a magasztalás terén sem igen tudunk tájékozódni, annál kevésbbé tudásunkat gyarapítani. Jókai maga se szerette az olyan dicséretet, melyhez csak a kritika kifigurázása árán juthatni; jól-rosszul rejtegetett becsvágya volt Jókainak az, hogy műveit a hivatásos kritika is komolyan vegye s a nagy közönség hozsánnaí mellett nagyon jól esett neki — ha nem mutatta is — Gyulai egy-egy elismerő sora. Általában Jókainak a kritikához való viszonya már szerves összefüggésben van tulajdonképeni tárgyunkkal: Jókai mesemondó egyéniségével s ez a körülmény hádd tegye némileg érthetővé, ha menteni nem tudja is, ezt a hosszú bevezetést.

Péterfy maliciózus megjegyzése, hogy t. i. Jókai előadásmódja gyakran Hány Jánost juttatja eszébe, különösen fájhatott Jókainak. Mert Jókai, noha szívesen nevezi magát a «jámbor magyar nép együgyű mesélgetőjének»,² hallani sem akar olyan szerepről, amilyen a Garay Obsitosának nevéhez fűződik. Egy hosszú életre terjedő örökös tanulással igyekezett megváltani a jogot arra, hogy őt a mesemondás komédiásaival össze ne tévessze senki. Kevés mesemondónál látunk olyan komoly felkészülést tündérországi útja előtt, mint Jókainál. A képzelet eszményi birodalmában valahányszor megéhezik, mindig jó hasznát veszi a száraz tudomány hamuban sült pogácsáinak, melyeknek nélkülözhetetlen voltára idejében megtanította «kedves mentora» és sógora: Vály Ferenc. A gyermek Jókainak télen-nyáron reggeli öt órakor kellett kelnie, a rendes iskolai tantárgyakon kívül német, francia, angol nyelvet, éneket, építészetet, festészetet, kertészetet tanulnia, olvasnia Gibbont és Kantot, Rottecket és Buffont, Byront és Victor Hugót stb.³ A derék Vály professzor okos módszere olthatatlan tudományszomjat fakasztott a Jókai lelkében s tudása, ha nem is mélység, de kiterjedtség tekintetében bámulatra méltó. Fáradhatatlanabb dilettáns nem cserkészett soha az egyetemes tudomány rengetegében, melynek egyik-másik mesgyéjén a szaktudós oklevele is megilleti. Könyvtára — saját szavai szerint — egyike a magánkézben levő legbecsesebb gyűjteményeknek. «Nincs olyan elrejtett völgye a földnek, olyan tájék, olyan vegetáció, amit könyveimből ne ismernék.»

¹ *Életemből*. II. köt. 295. l. E tréfás sorok a «Kakas Márton arcképcsarnoká»-ban fordulnak elő, tehát a helyzet egészen más, mint Endrődinél.

² *Véres könyv*. 222. l.

³ *Az én életem regénye*. 161. l.

Ugy fejleszti napról-napra ismereteit, mint ahogy az akrobatának mindennap gyakorolnia kell az izmait.¹ Végtelenül és őszintén tiszteli a tudományt; két nagy iskolát, a teremtésnek két nagy univerzumát ismeri: az életet és a könyvtárt. «Mik a csillagos ég minden csodái egy könyvtárhoz képest?»²

Csakhogy épen nagy tudása az egyik oka annak, hogy a kritikusokban akaratlanul is csak az alkalmatlankodó ellenséget látja. Jókai olyanformán vélekedik, hogy a kritikának csupán a tudatlanság ellen kell küzdenie, ha tehát ő buzgón fürösztli lelkét a tudomány habjaiban, sérthetetlenségre számíthat a bírálat éles nyilai ellenében. Sokszor a legnagyobb elmeéllel halmozza maga körül a védő torlaszokat, mert érzi, hogy a *kis* Gyulai Pál a legapróbb részen is be tud bújni. Hadi cselhez is folyamodik s egyszer-máskor inkább feláldozza a költői hatás felét, csakhogy törbe csalja és kicsúfolja «a» kritikust és szemképráztató adataival lefőzze. Legfeltűnőbb ez a mókája a *Három márványfejben*, ahol a galambepéjű Jókai az egész regény folyamán el nem bocsátja a deresről a jámbor kritikust, ezt a szegény «Prügelknabe»-t, aki bezzeg nem prüszkölhet bele a Jókai meséjébe olyan büntetlenül, mint a Hány János füllentéseibe a furfangos deák. Kár persze, hogy az olvasóközönség legnagyobb része az említett regény «disputá»-iban nyilatkozó éleselméjűséget és ismerettömeget nem igen tudja élvezni s akiknek méltánylására végül is rászorul Jókai, azok épen — a kritikusok.

Ez a buzgó tanulás, mely egyébiránt a kritika tekintélyének elismeréséről tanuskodik, sok hasznos gyümölcsöt érlel, de egy fattyúhajtást is hoz: a tudáskosságot, mely Jókai mesemondásának egyik eltagadhatatlan eleme. Igaz ugyan, hogy talán mindenik mesemondó arcán ott van ez a szeplő. Minél nagyobb figyelemmel és bámulattal csügg a hallgatóság a mesélő ajakán, ez annál nagyobb becsvágygal törekszik arra, hogy a hallgatóság mindenét lássa a mesemondóban s ne bírálja őt, csak hódoljon neki. Aztán meg az emberi természettel velejár az a tulajdonságunk, hogy amit fáradságos kutatás, tanulás vagy elmélkedés útján összegyűjtöttünk, azt lehetőleg mind értékesíteni igyekszünk, noha legtöbbször akad közöttük bizony elég kiselejtezni való. Jókai is gyakran megelégedezik egyrészt olvasóközönségének képzettségi fokáról, másrészt a mese művészi követelményeiről és enciklopédikus tudását ragyogtatja, melyet a kritika tudomásul vesz, de azt helyénvalónak nem találja, a közönség pedig áhítatosan — átlapozza. Sokszor átlépi a kellő határt pl. a növényteni műszavak

¹ Jókai összes művei. 100. köt. 150. l.

² *Életemből*. I. köt. 29. l.

halmozása terén, bár ez rendszerint az ő felejtetetlenül szép leírásait szolgálja s Jókainak a fák és virágok iránti szinte pantheista szeretetéből ered, mely oly fontos eleme a mese-élvező nép lelkületének is. Mennyire szereti Jókai a szabad természetet, mily ősi naivsággal tud elmerülni benne a népi képzelet hajlamával az ezerfajta megszemélyesítésre! Jókai hiszi, hogy a fák is szeretik azt, aki őket szereti, büszkének rá, ha annak örömet okozhatnak. «Óh a fák oly okos lények! Azokban lélek lakik. Én gyilkosnak tartom, aki egy nemes fát kivág.»¹ A regényíró nem állhatja meg, hogy néha neki ne vetkőzzék kertésznek, aki minden növénynek tudja a latin nevét is; bánja is ő addig, akármit mondanak rá.

Igy vagyunk Jókai nem egy «hibájával»: elkezdjük feddeni tudakosságáért s a végén azon vesszük észre magunkat, hogy kifogásaink már-már a dicséret szótárát lopkodják. Pedig egy pár példát fel kell még említenünk Jókai tudakosságára, mely az ő sokoldalú ismereteinek és szellemességének mintegy a kicsurránó fölősege. Talán legjobban visszaél nyelvészeti elméncségeivel, melyek idegen nyelvekre is kiterjedvén, sokszor tudákos magyarázgatáshoz kell az írónak folyamodnia a gyengébbek kedvéért, pedig a szójáték csak akkor jó, ha nem kell azt magyarázni. Különben nemcsak szójátékokra kell gondolnunk. Legtöbbször s legméltóbban megrótták Jókait azért, hogy latin tudományát túlságosan érvényesíti.² Jókai védekezése,³ hogy t. i. a regény cselekvényének korában latin volt az illető emberek nyelve, nem fogadható el, mert ha annyit belát ő maga is, hogy személyeit nem beszéltheti folytonosan latinul, azt is megtehetné volna, hogy csak a legszükségesebb latin kifejezésekre szorítkozzék. Különben is nem mindig hivatkozhatik mentségül a latinizáló korra és emberekre. A *Serfőző* pompás humoráért csak megbocsátjuk a fiatal Jókainak, de nem helyesljük a sok Antæust, Saturnust, Bellonát, Ganymedest, Marsot, Ajaxot stb.; az ilyen olympusi nektárcsöppek nem valók a Hornyicsek Vendel árpa-sörébe. Midőn Dániel cserkesz bey a Vergiliusból ismeretes Sinon-mondát említi,⁴ szintén az ifjú Jókai vizsgálzik előttünk a klasszikai irodalomból, nemkülönben akkor is, midőn Vértessy tábornok, ez a csupa-katona, nem talál Hercules és Omphale

¹ Az *aranyember*. I. köt. 82. l.

² Jókai ezt is rendkívül szeretetreméltóan tudja tenni, már csak azért is, mert több ízben őszintén elismeri e hibáját s kedves humorral ígér javulást Ovidius módján: *Nunquam iam carmina dicam.* (*Novellák*. 296. l.)

³ Nemcsak a latin, hanem általában az idegen szavakra vonatkozó védekezését lásd pl. *Egy magyar nábob*. II. köt. 238. l.

⁴ *Véres könyv*. 240. l.

históriájánál ismertebb és közelebb fekvő példát; ¹ az meg épen nevetéses, mikor az öreg parlagi szellemű Kárpáthy János a rossznyelvű Marion csipkelődését finom mitológiai tromffal viszonozza s Actæon esetét idézi, ² vagy mikor a 26 esztendő kanalas tót legény az Arany János Vojtina Mátyásától származtatja magát. ³ Jókai jellemzésbeli túlságos eszményítésének is egyik titka az, hogy a mindenhez értő Jókai önkéntelen tudákossággal gyakran elszólja magát hőse nevében s csak azután kezd kapkodni bizonyítékok után, melyekkel — ha török, ha szakad — igazolni lehessen az elszólást. Például Paczal János rendőr igen egyszerű embertársunk, de egyszer csak — elkezd angolul beszélni, mert hát Jókai tud angolul s az ilyesmi mindig hatásos: kénytelen tehát a jámbor konstáblerről utólag kisütni, hogy ez nagyon világlátott ember, két évig volt Amerikában s mint a mexikói Miksa császár huszárja még krokodilust is evett; latin tudományáról is meggyőződünk, sőt akkor sem ijed meg Paczal János, ha Petőfiből kell verssorokat idézni. ⁴ Az sem utolsó mulatság, mikor Fehér Gyula, a mocsár-szárító mérnök, egy kifcamodott lábú kocsisra ránézve, ennivaló szerénységgel csak ennyit mond: «Ennek a tarsus-csontjai közül ugrott ki az astragalus s félrecsúszott az os naviculare-től s emiatt a ligamentum talianicum félrecsavarodott; egyéb baj nincs.» ⁵ A mérnök ezen kábitó orvosi tudományát már meg se meri magyarázni Jókai. Igaza van tehát Péterfy Jenőnek, mikor azt mondja, hogy Jókai eszményi hőseiben mindig van valami az ezermester Jókai-ból, aki minden tudományban otthonosnak mutatja magát. Tényleg nagy szemeket mereszt az olvasó, mikor Jókai — csakúgy odavetőleg, à la Fehér Gyula — helyreigazítja pl. a Pallas-lexikon adatát arra vonatkozólag, hogy a gázfűtést mikor kezdték el Budapesten. ⁶

Jókai tudákossága kevésbé bántó olyankor, midőn a mesemondás hangjának kellő eltalálásához szolgál mintegy kiindulópontul; ilyenkor a tanító és növendékei közti viszonyra emlékeztet Jókai eljárása, aki mintha leckén kezdené s aztán észrevétlenül vinné át hallgatóit a képzelet országába. Érdekes példa idevonatkozólag az *Álma* című elbeszélés, amely így kezdődik: Ez a szó: «álma» előfordul igen sok nyelvben s mindenikben valami kedveset és szépet értenek rajta; lám a latin, az arab, a német, a török, a magyar, az angol, mind hasz-

¹ *Szomorú napok.* 62. l.

² *Egy magyar nábob.* II. köt. 145. l.

³ *Gazdag szegények.* 56. l.

⁴ *Gazdag szegények.* 96., 137. l.

⁵ *Felfordult világ.* 93. l.

⁶ *A mi lengyelünk.* 331. l.

nálja és szereti ezt a szót; most azonban én ezek közül egyikről sem mesélek, hanem mesélek az álmai csatatéréről, mert van egy város, melynek neve szintén Álma.¹ Gyakoribb módja a mese elkezdésének az egyenes kérdés-feltevés, melyre válaszul következik a mese. Például a *Népdalok hőse* így kezdődik: Ki ülteti a mezők virágait? Ki tanítja a pacsirtát énekelni? Ki teremti a népdalt? stb.; két lapon át tart a kérdések özöne s akkor hallunk egy esetet arra vonatkozólag, hogyan terem a népdal.² A *rézpataki lelkész* meséjéhez a következő kérdéseken keresztül lehet eljutnunk: Micsoda pálya az, melyen legkevesebb rózsa terem és a legtöbb tövis? Micsoda pálya az, melyen legerősebb a munka, leggyöngébb a jutalom? Micsoda pálya az, melynek követői legszegényebbek s mégis legboldogabbak? Micsoda pálya az, mely legközelebb visz az égi boldogsághoz s legtávolabb a földi örömtől?...³ Efféle példát még sokat idézhetnénk, de ehelyett lássunk egy más eljárásmodot, midőn t. i. Jókai egy-egy kuriózus aprósághoz fűzi kalandos meséit; úgy tesz, mint ifjúkori bálványképe: Victor Hugo, aki azt állítja, hogy *A párisi Notre-Dame* c. regénye az *'ΑΝΑΓΚΗ* szóból keletkezett, melyet a híres székesegyház egyik tornyának homályos zugában felkarcolva látott valamikor. Jókai is — kivált fiatalon, a túlzó romantika hatása alatt — rejtélyes felírásoktól kér ihletet: a Vellebithegy egyik mohos sziklájába öles betűkkel van bevésvé e név «Barlavit» (hej! kemény vitéz volt ez hétszáz esztendővel ezelőtt!);⁴ egy odvas fa tövében szelencét találtak, benne ősz hajfűrtöt s pergamentdarabot e női írással: «1822. Dec. 22. Halálos ágyamon reád emlékezem»;⁵ egy járhatatlan vadon erdőben egy hársfa kérgén látható egy kereszt és néhány betű: + A. J. H. S. Z. 1814. maj. 24. «Ki volt az, aki ezt ide felvághatta? Miért ide és miért épen ezt?»;⁶ a Sphinxpiramisban egy ifjú nő csodás épségben megmaradt mumijának keblébe ezüst tollú nyíl van mélyen beszúrva, a nyíl tollán ó-chaldeai betűkkel e név: «Sanherib».⁷ Ez utóbbi példák mind Jókai egy legfiatalabbkori kötetéből valók s mutatják azt a sablont, melyet Jókai a 40-es években alkalmazott. A Poe-féle *Rejtelmes történetekre* s az újabb detektiv-históriákra emlékeztető eljárás ez, azzal a különbséggel, hogy Jókai nem foglalkozik, nyomozással, ő rögtön

¹ *Véres könyv*. 176. l.

² *Népvilág*. 127—128. l.

³ *Népvilág*. 212. l.

⁴ *Vadon virágai*. 2. l.

⁵ *Vadon virágai*. 116. l.

⁶ *Vadon virágai*. 93. l.

⁷ *Vadon virágai*. 226. l.

kitalálja a rejtély nyitját s az előttünk fejlődő izgalmas drámát siet kellemes mesévé változtatni; a mumiának pl. egyszerűen annyit mond: «ébredj föl, a költő teremő szava hí!» s a «Sanherib» szó jelentéséről lepattan a titok zárja.

A későbbi Jókai a sablon nyűgéből s a tudákoság emelvénýéről hamarosan le tudott lépni az ő kedves hallgatóságának közvetlen közelébe s oly természetes, naiv elbeszélő hangot és modort tudott eltanulni, amilyen igazán csak a népmesékben található. A régi jó *fonóbeli* mesék naiv moralizálását¹ egyesíti Boccaccio *Decamerone*jának rendkívül változatos mesekezdő és végző fogásaival.² Elég két példára utalnunk: az *Arria* című novellára (bevezetése: «Elmondom tinektek, milyen halála volt Arriának . . . », befejezése: «Ilyen halála volt Arriának.») és a *Xelenhoa és Toipingvang* címűre (bevezetése: «Ha meg akarjátok hallgatni, meghalljátok, ha nem akarjátok hallgatni, nem halljátok . . . », befejezése: «Ha meghallgattátok, tudjátok, ha nem hallgattátok, nem tudjátok»).

A nép is így szokta kikerekíteni egyszerű történeteit s Jókai is a mese fonalának kezelésénél szereti mind a három Párka szerepét maga elvégezni. Az olyan gyakori felsóhajtások, hogy «Isten legyen irgalmas szegény nyomorult lelkének!» — mintha egy megkomolyodott Boccaccio rebegései volnának. A tipikus mesemondó kereten belül aztán csodálatraméltó sokféleséget, szinte kifogyhatatlan gazdagságot tud Jókai kifejteni; a kis novella szűknek látszó műfaját, mint valami sakktáblát, tréfás szeszéllyel s minden erőlködés nélkül osztja fel apró kockákra, melyeknek se szeri, se száma. Mi minden kap helyet Jókai meseapróságai közt! Van ott elbeszélés, beszély, történeti elbeszélés, történeti beszély, históriai novella, históriai álm, régi történet, igaz történet (és igaz tewrteeneth), szomorú történet, valószínű történet, rémtörténet, hadtechnika, nyelvtudományi értekezés (persze móka az egész), korrajz, mendemonda, regényes képek, igaz mese, rege, apró monografia, csatakép, legenda, genre, vázlat, szájhagyomány stb., sőt «maureszk» is (a Xeres de la Frontera melletti mór győzelemről szól, bár épen nem humoreszk). A legparányibb mesei elem, a legapróbb ötlet és adoma is becses előtte, mert páratlanul ért az ilyesminek művészivé emeléséhez. Ő maga állítja, hogy legsikerültebb műveit mindig egy pillanatnyi ötlet teremtette meg.³

¹ «Leányok, szeleburdi leányok! tanuljátok meg, hogy a hűség mindig jutalmaz, a hűtelenség mindig megver.» (*Dekameron*. II. kötet. 217. l.) Stb.

² Lásd Jókai *Dekameron*-jából az I. kötet 22., 29., 31., 36., 40., a II. köt. 6., 13., 14., 17., 21., 25., 27., 32., a III. kötet 9., 14. sz. elbeszéléseit.

³ *Életemből*. I. 31. l.

Ötletek gombamódra termettek agyában, de azért folyton vadászott is rájuk; valóságos cserekereskedésben volt az egész nemzettel, mely a legkülönbözőbb országrészekből küldözte be Jókainak a népszellem nyers gyöngyeit,¹ melyeket ő nagyhamar kicsiszolva, művészi keretben hozott forgalomba. De a komoly történeti események és személyek is bárányszelidséggel engedelmeskednek nagy mesemondónknak s bűvös érintésére az adoma bohóc-köntösévé válik rajtuk a történeti jelmez. És mindnyájan szívesen beállunk a gyermekhallgatóság soraiba s jól mulatunk mi nagy gyerekek a szultánokon, fejedelmeken s más «félelmes» hatalmasságokon. mikor ezek lekerülnek a bábszínház deszkájára. Ide kerül pl. az öreg szultán apó «onnan Stambulból», aki ha valami neki nem tetsző dolgot tapasztalt Erdélyben, fogott egy korbácsot, mely mindig ott lógott a szegen s úgy végigvert vele rajtunk, hogy csak úgy repedt a bőrünk; egyszer azonban Rákóczi Gyurka nagyon megmakacsodott s elindult Lengyelországba, akárhogy kiabált is utána az öreg apó «onnan Stambulból»: megállj gyerek! mert biz a fenekedre verek!² S mily pompásan naiv meglevenítése a régi török-magyar békekötésnek az ilyen néhány szó: Azt mondta a török a magyarnak: «kend is jó katona, én is jó katona, — ne bántuk egymást». ³ Az adomás letörpítésnek ezek a példái már átvezetnek bennünket Jókai tehetségének paródizáló hajlamához, mely hajlam testvére a népmese naiv anachronizmusának és torzító kedvének. Jókaiában, a magyar politikai élelapirodalom megteremtőjében, a magyar néphumor művészi megtestesülésében, az adoma-királyban természetesen megvan a paródizáló hajlam, de az is igaz, hogy tehetségének ilyenmű villámai az abszolutizmus vészterhes levegőjében lelték éltető elemüket s az alkotmányosság virradtával mindinkább halványodtak; a paródia legtöbbször ellenséget keres, már pedig a Béccsel való kibékülés óta Jókai nem igen tudta haragra lovalni magát senki ellen sem; ha szelid maliciával néha egy-egy bélyeget próbál nyomni valakinek a homlokára, megesik rajta jó szíve s rögtön letörli a foltot humora nedvével. Politikai vonatkozású paródiáiról most nem szólunk, de Kakas Márton pompás alakja ki-kilép az *Üstökös*ből s a *Vasárnapi Újság*hoz küldözött levelei közt kitünő travesztiák akadnak néhány akkor színre került drámáról; van Kakas Mártonnak arcképcsarnoka is (Falk Miksa, Ipolyi Arnold, Gyulai Pál stb.). Néha kedve kerekedik Jókainak meglesni a «félisteneket»,

¹ Jókai összes művei. 100. kötet. 148. l.

² *A Damokoszok.* 18., 20. l.

³ *Novellák.* 319. l.

mikor ezek pongyolában vannak,¹ sőt egyszer-egyszer az istennőket is, mikor Juno lavorjáról beszél² vagy Clio muzsával harisnyát köt-tet.³ Mindez azonban szeliden, szinte udvariaskodva történik s mosolyának nem kell álcáznia semmiféle epés támadást a fennálló rend ellen. Jókainál a komolykodó pathosz és a paródia két véglet, melyeken ő legtöbbször szerencsésen belül tud maradni.

Csak egy baj van Jókai paródizáló hajlamával. Sokszor saját műve cselekvényét nem veszi komolyan Jókai. A hallgatóság lelkesedve követi mindenüvé a nagy mesemondót, valónak kész elfogadni a költészetet, szemeiben ott ragyog a naiv hit, s egyszerre mintha a paródia gnómja vigyorogna elő, mintha mondaná: úgy-e ügyes bűvész vagyok én? A *Milton* c. drámában Fly a legkomolyabb helyzetben elkezd magyarázni, hogy az *isten veled* helyett *jó Isten veled*-et «nem a jambus kedvéért mond»!!⁴ Furcsa egy drámai személy az, aki tudja, hogy őt a szerző jambusokban beszélteti. A cselekvénnyel való ezen játék sokszor megzavarja a hatás összhangját. Mindnyájan emlékszünk az *Élet komédiásai* befejezésére; az olvasó vagy olvasónő tetszésére bízta Jókai, hogy a kétféle vég közül válassza azt, amelyik neki jobban tetszik; ha sírni akar, válassza a tragikusát, ha nyugodtan akar aludni, akkor a másikat; öngyilkosság a Mont-Blanc tetején, vagy idill Japánban: valamelyik majd csak beválik; hasonlít az ilyesmi a bűvész eljárásához, aki a mutatvány végén annak az embernek az orrából veszi ki a tallért vagy annak zsebében leli meg a kártyát, akit a közönség erre kijelöl. Szóval Jókai ahelyett, hogy megoldaná a csomót, még két új csomót köt. Mikor Berend Iván búcsút mond remete-életmódjának s a pesti high life tagjául csap fel, érzi Jókai, hogy ezt indokolni kellene; világért se jön zavarba, sőt külön gondoskodik magyarázatról a «melegvérű» emberek számára és külön a «hidegvérűek» számára;⁵ tartalmilag mind a két indok elfogadható, de jellemző a fentebbi mód, mellyel Jókai a mese komolyságán üt csorbát. Máskor meg ép ellenkezőleg azt erősítgeti, hogy mennyire nem tőle függ az indokolás és a befejezés, mert hát ő kötve van a tényekhez, melyeket hűen kell előadnia; hogy milyen kibékítő megoldást tudna ő csinálni, de nem szabad, a kegyetlen igazság nem engedi.⁶ Viszont néha maga bevallja utólag Jókai, hogy annak a

¹ *Félistenek bolondságai.* (Caesar és Cicero.)

² *Óreg ember nem vén ember.* 69. l.

³ *Forradalom alatt írt művek.* 139. l.

⁴ *Színművek.* II. köt. 29. l.

⁵ *Fekete gyémántok.* 265. l.

⁶ *Pl. Rákóczy fia.* 236. l.

forrásnak, melyet műve alapjául jelölt volt meg, hírét sem hallotta, csak kitalálta, hogy a mesét az olvasó számára «könnyebben bevehetővé tegye»; szerinte ez nemcsak költői szabadság, hanem egyenesen kötelesség.¹ Az ilyesmit azért tartjuk megengedett dolognak fel-
említeni, mert Jókai restelli azzal elintézni a kérdést, hogy egy mesemondótól nem kell következetes esztetikai rendszert várni (ami-
ben pedig igaza volna), hanem szárnyait levetve az ő dilettáns elmé-
letének ingoványain gyalogol és sajátzerű rögeszméjévé kezd mind-
inkább válni, hogy ő nála talán sehol a világon nincs realistább író. Teljes jóhiszeműséggel és komolysággal jelenti ki, hogy «egész haj-
lama szerint realista író»;² hogy az élethűség dolgában «elvállalja a szavatosságot»;³ lehet-e tehát őt «idealistának szidalmazni»;⁴ hogy ő beleéli magát az egyes alakok kedélyhangulatába, iparkodik bennök élni...⁵ Mindezt elhiteti önmagával Jókai, pedig ez a «beleélés» nem sikerül neki, mert mihelyt egy ötletet, egy adomát, valami érdekes különlegességet olvas, lát vagy hall, semmi esetre se mellőzi, akár illik az a már «átélt» alak jelleméhez, akár nem. Jókai sohase tud készleni egyik kisebb művét s a másolat tizenhat lappal többre ütött ki, «annyi új eszme támadt közben...»⁶ ha harmadik példányt készített volna, megint csak úgy jár vala bizonyosan.

Játszi fölényel azonosítja Jókai, illetőleg téveszti össze a regény-
cselekvény természetét a drámáéval; pedig Kemény Zsigmond éles-
elméjű fejtegetései óvatossá tehették volna e tekintetben. Mégis azt látjuk, hogy derűre-borúra dolgozza fel ugyanazt a tárgyat regényben és drámában egyaránt. Persze először a regényt csinálja meg;⁷ a dráma aztán úgy készül el, hogy a regényből kihagyja az író a saját nevében mondott megjegyzéseket, a leírásokból apró betűs színházi utasítások lesznek, a regény párbeszédei pedig szóról-szóra megmaradnak. (Ha valaki erre vonatkozólag üzleti szempontokkal hozakodnék elő, azt hiszem ez nem válna be védelemnek.) Jókai itt is mesélni szeret s a különlegest és látványosat kedveli. A *Levente* színpadi utasításai értelmében vadludak, darvak, hattyúk repülnek végig nagy kiabálással, egy nagy kigyó tekeregve húzódik a zsombék közé. A *Könyves*

¹ *Délvirágok*. 198. l.

² *Utazás egy sírdomb körül*. 194. l.

³ *Szerelem bolondjai*. Utóhang.

⁴ Jókai összes művei. 100. k. 147. l.

⁵ U. o. 122. l.

⁶ *Az én életem regénye*. 338. l.

⁷ Egyetlen kivétel a *Varchoniták*.

Kálmán második felvonásában «az érkezők mind csónakon jönnek és mennek». A *Szigetvári vértanúk* ezzel a sajátságos utasítással végződik: «A vár összeomlik. Kárpit legördül». A *Miltonban* lóháton vívott halálos végű párbaj folyik a színpadon. Zrinyi rimes anapæstusokban monologizál és hexameterekben imádkozik. A *Levente* olyan régies és különleges nyelven van írva, hogy — mondhatni — minden harmadik szó vállán egy-egy kis szám utal a mű végén levő magyarázatokra, de hogy vajjon mit ér ezekkel a színházi közönség, el nem tudjuk gondolni.¹ E drámát különben (a IV. felvonásban) hosszú értekezésekkel, epikai részletekkel szaggatja meg Jókai, à la Dugonics. Hogy Jókai színművei, melyeknek nagyobb része regények kivonatai, mégis tűrhetőeknek mondhatók s egy pár közülök jelentékeny hatást is tett: mutatja, hogy Jókai mesélő módjában mindig egészséges elevenség, fordulatos párbeszéd, sok csattanós helyzet van. Mindenütt a csattanós, hatásos helyzet a főcél; a versíró Jókaira is áll ez: költeményeinek kilencized része annyira tele van a versszakonként ismétlődő egyszerű és bonyolult refrénekekkel, hogy ép ez az örökös csattanó-hajhászás bizonyos egyhangúságot szül.

Az is természetes, hogy a több mint másfélezer nyomtatott ívre terjedő könyvrengetegben ismétlődő helyzetek is akadnak, bár aránylag kevés. Többször előfordul pl. az a megrázó ellentét, midőn az ünnepi vidámságot valami végzetes szerencsétlenség hirtelen halálos rémületté változtatja; csak gondoljunk a Tarnaváryék báljára a pesti árvíz kitörésekor és a komáromi híd leszakadására a nádori ünnepség alkalmával.² Az érdemkereszttel kitüntetett Timár Mihály s a főispánná lett Zárkány Napoleon kétségbeesett lelki küzdelme azonos két részlet.³ Livia épúgy szökik meg hazulról, mind Lidia és mindketten annak a menyasszonyi ruhának a hímzését kénytelenek pénzért elvállalni, amelyet ők szerettek volna az esküvőn viselni.⁴ Gutai Lőrinc és Klausner Henrik alakoskodása és lelepleztetése egyenesen feltűnő hasonlóságú.⁵ Az Adorján Manassé és a Jenőy Kálmán festményeit körülbelül ugyanaz a csizmadia árusítja, noha az egyiket Scalcagnatinak, a másikat Tseresnyésnek hívják.⁶ A két gyanakvó férj: Áldor Fay Ince és Timár Mihály egészen egyformán leskelődik

¹ Hangoztatja itt Jókai, hogy egyetlenegy újkori szót se használ; a *dalár* és *fersing* szavak azonban nem valami őskori zamatúak!

² Kárpáthy Zoltán és *Politikai divatok*.

³ *Az arany ember* és *Az élet komédiásai*.

⁴ *Az élet komédiásai* és *Gazdag szegények*.

⁵ *Az elátkozott család* és *Kétszer kettő — négy*.

⁶ *Egy az Isten és És mégis mozog a föld*.

Hanna, illetőleg Timéa után s egyforma eredménytelenséggel.¹ Feenyéry párbaja édes testvére a Markóczy Dezsőének...² De ha még egyszer ennyi egyezést sikerül is esetleg összekeresgélgni, e gyér kivételek csak megerősítik azt a tényt, hogy mese-kitalálás dolgában Jókai talán a világ legelső írója. Mi csak mint mesemondóról tettünk róla néhány észrevételt; pedig az érdekes mese nála a kiapadhatatlan humor és az elbájoló nyelv csodálatos szövetségében jelenik meg. Nagyszerű humora és emberszeretete szinte kívánja az összehasonlítást az angol regényírókkal, de ez külön tanulmányt igényelne; meg kellene állapítani viszonyát pl. Dumashoz, Victor Hugohoz,³ továbbá itthoni szellemi rokonaihoz, illetve örököseihez: Eötvös Károlyhoz, Mikszáthhoz, Herczeghez, Gárdonyihoz; több emberöltő munkája kell annak tisztázásához, minő forrásokból, a mindennapi élet és az olvasmányok minő ezerféle hatása alatt és hogyan dolgozott Jókai. Azután az ő stílusa! Egy Jókai-szótár készítését, mint a magyar nyelvtudomány egyik sürgős kötelességét, nemrégiben hangoztatta a Magyar Nyelvőr;⁴ de esztétikai szempontból is érdekes feladat volna kimutatni: hogyan fejlődik Jókai stílusa különböző hatások alatt (Vörösmarty, Victor Hugo, Petőfi, Jósika),⁵ de ezek alól apránként felszabadulva az egész magyar irodalom legremekebb egyéni prózájává. Szóval a Jókai-kritika még sokáig nem fog szűkölködni problémák nélkül.

ZSIGMOND FERENC.

¹ *Enyém, tied, övé és Az arany ember.*

² *A régi jó táblabírák és Börtön virága.*

³ A Sue-hatást vizsgálta Jókainak egy regényére vonatkozólag Kovács János: *Sue hatása a magyar regényirodalomra.* Kolozsvár, 1911.

⁴ *Magyar Nyelvőr.* XLII. évf. (1913.) 408. l.

⁵ Jókai Vörösmartyban «szellemi apját» tiszteli; Vörösmarty munkái képezték a fiatal Jókai «egész szellemvilágát». (*Emlékeimből.* 126., 129. l.) Eleinte Jókai határozottan a Vörösmarty eposzi stílusának hatása alatt áll; a *Hétköznapi*okban csak úgy hemzsegnek az ilyen hátratett jelzők: «Csak egy gömbölyű fej látszik úszni a lankaság vizeiben, mindinkább bellebb-bellebb haladó...» (235. l.) A *Vadon virágai, Csataképek* jó része ritmikus próza, kötetlen nyelvű óda vagy ditiramb, sok helyen refrénnel. — Majd Victor Hugo csillogó, bizarr dagálya hat Jókaira s megjelennek az ilyen hangzatos mondások: A Zúr, az ősbölcény «gyönyörű fenevad! A föld oroszlánál álmodott, mikor ezt szülte...» (*Görög tűz.* 88. l.) — Jósika kétségtelen hatását mutatja Jókai első műveiben pl. a feltételes jövő gyakori használata (zúzandá össze = zúta volna össze); erről a szerencsétlen igelalakról Jósika sohase szokott le, Jókai azonban csakhamar elhagyta.

KEMÉNY ZSIGMOND LELKI VÁLSAGA.¹

Az Erdélyi Híradó körével való meg hasonlása, majd *Korteskedésé*-nek visszas fogadtatása miatt Kemény egyideig tartózkodóan viselkedik a politikával szemben. De ha a politikai mozgalmakba nem elegyedik is bele és publicistikai munkásságot nem igen folytat, teljesen még sem fordul el a közviszonyoktól. Ámbár sajnálni kezdi azon néhány évet, amit «ezen kedves kis haza (t. i. Erdély) politikai cloacájába vetett»,² a korkérdéseket nemcsak figyelemmel kíséri, hanem azok közül egynémelyikhez hozzá is akar szólni. Főképen az unió és úrbér voltak ekkor az erdélyi közélet előtérben álló problémái. Ezekről vágyik még «rövid érintéseket» készíteni,³ egy unió körüli és egy úrbéri röpiratot a következő 1845. év februárjától kezdve nyár elejéig «összefércelni», aztán kiadni a *Korteskedés* III. és IV. füzetét, s ezzel végbúcsút mondani a politikai irodalomnak.⁴ — 1844 közepén néhány cikket ígér a sokfejű szerkesztőség alatt tengődő Híradónak, ezen «árva lénynek», melynek bukását minden hibája mellett az erdélyi szabadelvűsökre károsnak tekintené.⁵ 1845 első felére szó van valami-

¹ Az előzményeket l. *Kemény Zsigmond pályaalapítási törekvéseit* tárgyaló régebbi dolgozatomban. (Irodalomtört. 1913. évf.)

² Levele Wesselényihez 1844 okt. 17. (Életképek, 1876.)

³ 1846 márcz. 14. lev.

⁴ 1844 okt. 25. lev. (Életképek, 1876.)

⁵ «Érintések» címen néhány cikk valóban jelenik meg Keménytől az 1845. évf. első számaiban (jan. 14-től). Jellemző Keményre az első cikk bevezetése: «Tizenennyolcz hó tölt el, mióta a Híradó olvasó közönsége, mióta Erdély a hirlapirodalom hasábjain csekély nevemmel nem találkozik. Másfél év nép és egyén élete fölött ritkán vonul el minden nyom és változtatások nélkül. Ha kezemet szivemre tenném, érezni volnék kénytelen, hogy az már lassabban dobog. Reményeim kevesebbek. A politikai álmadozások hanyag véreimet ritkán lázítják fel. Azon nagy szavak, melyeket a közügyek Savonarolai és Demoulin Camilljai szünetlen hirdettek a napisajtó által és a közgyűléseken, régen is kevés hatással voltak ugyan reám, de most mákony erővel birnak és nem emelik, sőt alásülyesztenek lelkesedésemet.»

féle szerződésről közte és a Hiradó között. Kemény, aki a szabadelvű politika sorsát csalódásai ellenére is a szívéen hordja, szeretne valahogyan a lapon lendíteni, noha — amint Jósikához intézett 1845 márc. 15.-i leveléből kitűnik — látja, hogy az «a végén sem fog zöld ágra jutni; mert szerkesztői éilhetetlenek, közönsége csekély és censoreda jó ember, de ész- és elvnelküli.» «Én meguntam már — mondja azután — dolgozataimat illy páratlan rossz szerkesztés megrendeléseire, csupán díjért — mert erkölcsi eredménye aránylag kevés — irogatni. Ennélfogva, ha te a jövő félévre regényt ígérsz és Kovács Lajostól vezérczikkeket nyerhetek, akkor ingyen elvállalom a felügyelést Erdélyi Hiradónkra és törekvéndek abból türhető lapot csinálni. Különben pedig semmiben részt venni nem fogok.» Kemény tervéből nem lett semmi és joggal hitelt adhatunk 1846 márc. 14. levelében tett azon nyilatkozatának, hogy 1845 tavaszán eszébe sem jutott többé, hogy valaha követ, journalista vagy rendes és komolyabb studiumú politikai író legyen. «Mea me paupertate involvo s másokra bízom a közélet küzdését és dicsőségét, pálmáját és tüskéjét.»

A politikától visszavonulóban Kemény megint a költészethez fordult és elég hosszú időn át, bár nem állandóan egyenlő erős határozottsággal, kitartott azon szándéka mellett, hogy ennek fog élni. Az említett néhány hirlapi cikken és «rövid érintések»-en kívül 1844 kezdetétől körülbelül másfél évig csak a szépirodalom terén fejtett ki munkásságot. 1844 eleje körül elővette az *Élet és ábrándot*, ami az Erdélyi Hiradótól való megválása idején félig már készen volt. s valószínűleg az év második negyedében be is végezte; azonban egy esztendőnél tovább tartó huza-vonába került, míg kiadását biztosíthatta. Még az 1844. év első felében egy másik szépirodalmi alkotással kezdett foglalkozni, *A hirlapszerkesztő naplójával*,¹ melynek csekély töredékei nemrégiben kerültek elő Kemény hátrahagyott iratai közül. Ezen dolgozott 1844 utolsó hónapjaiban, sőt munkája belenyúlt a következő évbe is és még március közepén is befejezetlen. E művében, amint a fennmaradt részletekből kitűnik, s amint maga is hangoztatja, «sok oldalról politikai irányú regényké»-t alkotott. A saját életébe és sorsába belejátszó erdélyi politikai és társadalmi viszonyokból fejlesztette ki történetét és ezeknek a viszonyoknak a szövedékébe fűzte bele alakjait. Tehát, amidőn azt hitte, hogy a politikával szemben a szemlélő álláspontján meg tud maradni, nem állhatta meg, hogy költői formába burkolva ne adjon kifejezést politikai felfogásának. Így Kemény volt egyik legelsője regényíróinknak, aki politikai célzattal egykorú tárgyhoz nyúlt. Személyes érdekeltségét aligha tudta,

¹ I. a Honderú 1844. 20. sz. (május) híradását!

sőt talán nem is akarta az őt oly közről érintő viszonyok ábrázolásából kiküszöbölni. A *hírlapszerkesztő naplójának* a szereplői sokat kaptak Kemény személyiségéből; gondolataik, érzéseik, élményeik igen gyakran az író egyéni tulajdonai. A tárgy természeténél fogva a költőpolitikus nem kerülhette el azt sem, hogy a jellemrajz számos vonása a közéletből általánosan ismert személyekre ne emlékeztessen. Ez visszatetszést kelthetett; bizonyára maga Kemény is belátta ezt, s emiatt mondott le művének nyilvánosságra hozataláról. Az 1843-iki akadémiai tagajánlás Keményt az *Izabella királyné és a remetén* s a *Camoensen* kívül egy *Balassa* c. regény szerzőjének mondja.¹ Erről más nyomot nem ismerünk és valószínűnek tarthatjuk, hogy vele Kemény a tervezeténél nem is jutott tovább. 1845 januárjában, mikor még *A hírlapszerkesztő naplójával* nem készült el, egyik Wesselényinek írt levelében arról beszél, hogy szeretne *regényei* számára üres időt meggazdálkodni. Ez arra vall, hogy ekkor már valami újabb munkát tervezgetett, valószínűleg a *Gyulai Pált*, de koncepciója határozott alakot aligha öltött; különben, midőn Jósikához intézett ekkori leveleiben irodalmi dolgait szóba hozza, nem igen hallgatna róla. A mű kidolgozásához meg csak az év közepe felé foghatott hozzá.

Kemény ebben az időben sűrűn változtatja tartózkodási helyeit, mintha nyugtalanságában folytonosan újabb és újabb környezetet akarna látni maga körül. 1844 közepén beutazza Erdélyt és «kalandozásai»-ból július végén ér haza Kapudra; néhány napi itt időzés után augusztus elején Kolozsvárra költözik állandó tartózkodásra.² Kolozsvárt tölti még a következő év elejét is, majd február végén Szatmármegyébe megy, május elején megfordul Szamosújváron. 1845 jan. 28-án arról ír Wesselényinek, hogy ha körülményei engedik, a jövő télre Pestre költözik. Őt, aki ekkor jövője megállapításánál komolyan gondolt az írói hivatásra, Pest elsősorban mint irodalmi középont vonzotta; de egyébként is nagyon beleunt már a kisszerű erdélyi viszonyokba. Folytonosan panaszkodik rájuk; így kolozsvári életmódjának rója fel, hogy regényein nem dolgozhatnak és naponként «lomhábbá» válik; ezért vágyódik Wesselényihez Zsibóra, hogy az ottani társaságban felélénküljön.

Kemény 1844 közepe táján jut közelebbi viszonyba Wesselényivel. 1846 márc. 14.-i levele és Szász Károly emlékbeszédének egy adata szerint már ifjú korában ismerte és előbb is tisztelte őt, mint az erdélyi és magyarországi közélet egyik vezéralakját, de barátai

¹ Akadémiai Értesítő 1906. 624.

² 1844 júl. 26. lev.

közé nem tartozott. Sűrűbb és bensőbb érintkezésük minden valószínűség szerint a *Korteskedés* útján kezdődött, amely felkeltette Wesselényi figyelmét írójának személye iránt is. A legközvetlenebb indítékot azonban, azt hiszem, Keménynek néhány a *Korteskedésben* Wesselényiről tett mély rokonszenvtől áthatott nyilatkozatában kell keresnünk.¹

Wesselényi véleményének döntő hatása volt a *Korteskedés* sorára és Keménynek a röpirat megjelenését követő politikai magatartására. Említett erdélyi «kalandozásai» alkalmával meglátogatja Wesselényit és ettől fogva szoros barátság fűződik közöttük.² Politikai elvekben, sőt egész irányukban erősen eltértek egymástól, de azért mindegyik méltányolni tudta a másik kiválóságát és érdemeit. Kemény egyébként később sem igen nézett ismerőseinek, barátainak a megválasztásánál politikai pártállásra és felfogásra. Hogy Kemény menynyire átértette Wesselényi törekvéseit és felfogta az ő államférfiúi jelentőségét, kiténik a *Wesselényi-essay*ből. Viszont Wesselényi is mindent elkövetett, hogy a nagytehetségű Keményt megnyerje politikájának. Jellemre, természetre nézve elütöttek egymástól. De Kemény nagyra becsülte Wesselényit mint embert is és a lélekűvárt érdekelte annak szertelenségig nem közönséges és sok tekintetben paradox személyisége; hasonlóképen Wesselényi is vonzódott Keménynek titokzatosságában is szeretetreméltó egyéniségéhez.

¹ Az I. füzet 91. lapján ezt mondja: «... én Wesselényi leghidegebb sorát, legszárazabb fejtegetését is egy neme nélkül a megindulásnak olvasni nem tudom, s ha rögtön, ha az első benyomások és kedélyhangulat közt kellene véleményemet nézetei fölött elmondanom, azoknak nálamnál részrehajlóbb bírálója alig találkozónék.

Ösmeritek-e ama néphitet, mely titkos okairól regél egy véletlen borzadásnak, mely alkonyban az őszi nap levélhullásai közt megszorítja szívünket és idegeinken keresztül rezg? Ez akkor történik, ha sétálásunkban, míg elandalodás borult reánk, oly helyen lépünk át, hol valaki haldoklott és jel nélkül temetve van. (Ugyanezt a néphitet szövi be Kemény *Gyulai Pál*jába is.)

Első olvasáskor ily hatalmat gyakorol rám Wesselényi leghidegebb modora, legközönyösebb tartalma irata is. Nem azért-e, hogy minden betűje talán egy szenvedés vonaglása, egy életöröm koporsója?»

A 95. lapon meg így szól Wesselényiről: «Engedje meg tisztelt honfitársam, kit én különyszerű egyéniségénél fogva azon ritka jellemek közé sorolni mernék, kik tetteik és Plutarchos tolla által kettős apotheosist nyertek.»

² Innen kezdődik levelezésük, melyben Kemény nála szokatlan nyíltsággal tárja fel törekvéseit és belső életének egyes mozzanatait, s így fontos adatokat szolgáltat fejlődése ezen szakaszának ismeretéhez.

Kemény 1845 májusában, amire már régóta készült, ellátogat Zsibóra. Ez alkalommal ő Wesselényinél a magyar közélet és irodalom két kimagasló alakjával: Deákkal és Vörösmartyval találkozik. E történelmi nevezetességű összejövételnek fontos következményei lettek Kemény pályájának további alakulásában. Ekkor enged u. i. azon elhatározásából, hogy pusztán csak az irodalom terén fejt ki munkásságot. Különösen a Deákkal és Wesselényivel töltött huzamos együttlét hatása alatt, elnyomott politikai törekvései ismét előtérbe kerülnek; hiszen — az 1846 márc. 14-i levélben tett vallomása szerint — velük hosszasan alig lehet az ember, hogy megint kedvet ne kapjon a politikára. S az a Kemény, akiről Vörösmarty zsibói találkozásuk alkalmával mint «a regényíró»-ról emlékezik meg,¹ Kolozsvárra visszatérve, naponként szorgalmasan dolgozik ugyan újonnan kezdett regényén, *Gyulai Pálon*, de szintoly «assiduitással» tesz előkészületeket röpiratokra is.² Mintha e nagy emberekkel való érintkezés befolyása alatt valami rendkívüli tevékenységi vágy fogná el: erejét a publicistika és az irodalom között megosztva akar és remél érvényesülni. A regényirodalom további művelésére ösztönzi — saját kijelentése szerint — elég szép szerződése, másrésről meg a politikai fellépésre indítja Wesselényi barátsága s azon utálatos felszínesség és apathia, mely Erdélyben mindinkább kezd lábra kapni.

De a balsors megint rajta üt Keményen és nem engedi, hogy dolgai után lásson. Betegeskedése előbb Kolozsváron, majd Kapudon június második felétől körülbelül négy hónapon át majdnem teljes munkátlanságra kárhoztatja.³ Midőn októberben felépül, eleinte tele van ambícióval, reményekkel, tervekkel.⁴ De nemsokára kénytelen belátni, hogy megzavart viszonyait csak bajjal hozhatja rendbe. Munkáival elkésztett, írói jövedelmei kimaradtak és összeköttetései szétszakadtak. Szinte mindent újra kellett kezdenie. S ez a helyzet rákényszerítette, hogy eddigi tapogatózásaival felhagyván, most már teljes határozottsággal és körültekintéssel iparkodjék jövője végleges biztosítására minden eshetőséggel szemben.

Mindenekelőtt saját magával kíván tisztába jönni. Mikor evégett magába mélyed, először — részben tán még a kiállott betegség utóhatásakép — kínos önelégületlenség lepi meg. Tudatára jön annak, hogy törekvései eddigi sikertelenségének a saját természetéből sar-

¹ Vörösmarty lev. feleségéhez 1845 máj. 8. (Riedl Frigyes, Új Magyar Szemle 1900.)

² 1846 márc. 14. lev.

³ 1845 júl. 3. és nov. 7. lev. (Irodalomtört. Közl. 1900.)

⁴ 1845 nov. 7. lev.

jadzó és szabadjukra hagyott gyengeségek is nagy mértékben okai voltak. Jósikához írt 1845 december 15.-i levelében elég világosan feltárja ekkori lelkiállapotát. Vádolja magát, hogy nem képes kitartó munkásságra, s e hibáját főképen onnan származtatja, hogy szorgalma inkább olvasgatásra, mint írásra, inkább a más «terményei»-nek az élvezésére, mint gyümölcsözésre hajlandó. E kijelentésével ő maga utal tehetsége kevéssé termékeny voltára és elismeri nehézségét. Valóban ő néha túlbecsülte nem képességeit, hanem munkakedvét és munkabírását. De most világosan látja ezen fogyatkozását és emiatt önbizalma meginog. Bántja az, hogy eléggé előrehaladott kora ellenére még sok silány szenvedély háborgatja és nem tud olyan érzéseket leküzdeni, amelyeknek káros volta tisztán áll előtte. Indulatoktól nem háborgatott léleknyugalmat óhajt; szeretne «szolid» ember lenni, de e törekvésének hiábavalóságát tapasztalja, mert könnyebb — úgymond — egész könyvtárt az eszélyes életről megtanulni, mint egy kis balszokást vagy rossz hajlamot felejteni. Élénkebb életviszonyok után vágyódik, mert egy oly félreeső falun, mint ahol ő lakik. — írja Jósikának 1846 január 9.-i levelében — ki van ő véve eleméből, mindig unatkozik, sőt a politikai mozgalmakat sem bírja figyelemmel kísérni. Tehát Kemény kereste az emberek társaságát, de nem azért, hogy megnyilatkozzék, hanem hogy közöttük szemlélődjék, őket megfigyelje. Regényeinek a személyei is, ha együtt vannak, az érintkezésből származó benyomásait csak a maguk számára dolgozzák fel és nem juttatják egymás tudomására. Kemény a maga kevésszavúságában nem elégítette ki a világ kíváncsiságát, épen úgy, mint regényalakjai is rendszeren lélektani talányként tekintenek egymásra.

Kemény egyéniségének ezen jegecesedési folyamata későbbi fázisában tünteti fel a Wesselényihez intézett többször említett 1846 márc. 14.-i levél. Az ő egész lelki valóját eltöltő feszültség ekkor éri el tetőfokát. Folytonos izgalomban tartja az az érzés, hogy egész életére kihatóan döntenie kell a boldoguláshoz vezető útra nézve. Mert az ő korában ¹ — írja levelében — Bulwer szerint még a könnyelmű embert is ellenállhatatlan vágy lepi meg, hogy számot vessen erejével, helyzetével és a sokféle törekvéstől visszavonván energiáját, azt kitűzött célra irányítsa. Majd így ítél magáról: «Isten látja, hogy én könnyelmű soha sem voltam, de még is nem gazdálkodtam eszélyesen azon csekély tehetséggel, mellyel az ég megáldott s mellyel nálunk is olly időben, mikor nagy szükség van lelkiösme-

¹ Kemény 30 évesnek hitte magát, holott — amint tudjuk — 32-ik évében járt.

retes és munkás emberre, csakugyan lehetne szilárd kitartás mellett gyümölcsözőleg fáradozni.»

Ugyanitt felfedi azokat a rugókat, melyek törekvéseinek a mozgatói voltak. «Tudod te azt, hogy otthonról jövedelem csak szükségem kielégítésére való, minden mi kissé több kényelemre van számítva, nálam a literatura által fedeztetik. — Honnan jól lakhatom, jól ruházódhatom, ehetem, amennyit tetszik, tarthatok, ha kell, egy pár lovat, meg egy legényt, aztán fárságonként vesztegethetek is valami keveset, néhány hétig: ennyire terjed apámról maradt jövedelem. — s többre nem. Ez az embernek elég nagy securitas az életgondok ellen; de én örvendeni, élvezni szeretek, s szívesen fáradoz a kényelemért. Nekem sok oly igényeim vannak, melyeket hasonló vagyonnak nem kívánnak, sok oly szükségeim, melyeket mások nélkülözni tudnak. Ennélfogva folytonosan kell munkálkodnom, hogy eleget szerezhessenek.»

Ime, e vallomás tanúsága szerint Kemény érezte, hogy az elődeitől leélt multból átörökölt hajlandóságok, az arról a multról rámaradt emlékek nem illeszkednek bele az ő vagyoni helyzetének a kereteibe. Neki igényei, szükségletei voltak, melyek kielégítése végett erőt vett nyugalomvágyán, a szükségszerű munkától való idegenkedésén. Az idézett szavak elősegítik erkölcsi valójának és életfelfogásának megértését. Ő nem tartozott az önmegtagadásukkal a földi szenvedélyek gözkörén túlemelkedő lények közé, akik mint regényhősök egyes íróknak talán jó szolgálatot tesznek, de akiket az élet valóságos alakjai között rendesen hiába keresünk. Az ő személyiségének energiarendszerében jelentékeny összetevőt adtak az önző elemek, azonban állandóan képes volt ezeket ellensúlyozni, olyannyira, hogy cselekedetei mindig a legszigorúbb erkölcsiség megnyilvánulásai.

Általános felfogás, hogy Kemény mit sem törődött a világ elismerésével és munkássága anyagi eredményeivel. Gyulai azt mondja, hogy nem hiúság ragadta az írói és politikai pályára, hanem szenvedélyből lett költő, hazafiságból politikus. Salamon hangoztatja, hogy Keményt a regényírásra nem anyagi haszon, s még kevésbé népszerűségi ösztön vagy ambíció vezette, hanem az neki a szellemi élvezet mámore volt. Péterfy lelkiszükségként, az elfojtott belső kényszerű kitorrészeként fogja fel Kemény költészetét. Ezt a kizáróan csak idealisztikus tényezőket számbavevő felfogást ki kell egészítenünk írói működése egyéb rugóinak a felfedésével. Kemény maga elismeri, hogy törekvései motivumai közé az önzetlenek mellett a saját javát szolgálók is vegyültek. A költészet tehát nem pusztán lelki szükség, a politika nem pusztán hazafiúi kötelesség volt nála, hanem bizonyos

fokig az anyagi életszükségletek kielégítésének eszköze, vagyis kenyérkereset.¹ De ha vagyoni viszonyainál fogva számításba jön is előtte az írói munka gazdasági értékelése, a pénzszerzés vágya sohasem hatalmasodik el rajta, mint azt több újabbkori nagy írónál (Walter Scott, Balzac, Dosztojevszki) látjuk. Az anyagi előnyök keresése nem folyik be írói munkássága irányításába vagy éppen természetébe, mint pl. Jósikáéba (különösen pályája második felében) vagy Jókaiéba, kiknél a termelés erőszakolása vagy a közönségtől támasztott igények kielégítésének célzata gyakran szembeötlő. S így van ez politikai tevékenységében is: a publicistika, mint legfőbb jövedelmi forrás, a Kemény saját érdekeinek előmozdítója, de egyszersmind a közjó szolgálata is, melyben a hasznosságnak az erkölcsiségbe ütköző önző szempontjaitól mindig ment maradt.

Mégis főképen anyagi tekintetek indították Keményt arra, hogy amikor politika és irodalom között választásra került a sor, amannak adja az elsőséget. A publicistikai foglalkozás ugyanis — különösen irodalmunk akkori gazdasági viszonyai mellett — jobban megfelelt azon követelménynek, melyet Kemény jövő élethivatásával szemben felállított: tőle telhetőleg használni a köznek, de aztán oly független helyzetet teremteni, melyet négy hónapi betegség soha meg ne ingathasson (1846 márc. 14. lev.).

Midőn élete válsága tudatossá lesz Kemény előtt, először arra tökéli el magát, hogy huzamosabb időt falun tölt és ezalatt serényen írja *Gyulai Pál* c. regényét. Ennek kidolgozásába — mint láttuk — Wesselényitől Kolozsvárra visszatérte után júniusban kezdett bele, de kedvezőtlen egészségi állapota munkája folytatásában annyira hátráltatta, hogy december 15-ig csak másfél füzetet írt meg. Ezzel az előhaladással nincs megelégedve, kiváltképen, ha arra gondol, hogy azalatt, míg ő ennyire jutott, Jósika négy novellával és négy füzet regénnyel végzett.² Ezen művét akarja most mindenekelőtt befejezni.³ Anyagi szempontok is késztetik a munka mielőbbi elkészítésére; t. i.

¹ Művei kiadásával kapcsolatban rendszeren utal a pénzkérdésre. Így az *Élet és ábránd* megjelenését 1845 márc. 15. levele szerint azért is óhajtja, mert az érte járó díjazásra számít: „Aztán nekem szünetlenül pénzre van szükségem és a legkevesebb összeg is pótol oly hiányokat, mik igen összecsoportosodva éppen nem teszik kellemetessé az életet.” Hasonlóképen egy tervbe vett bírálatának az elhelyezése felől 1846 jan. 9. így ír Jósikának: „Mégis csak Lázihoz (Petriczewich) írok; ámbár ő gyöngén fizet s nálam nem megvetendő artikulus a pénz.”

² 1845 dec. 15. lev. Jósikához.

³ 1845 nov. 7. lev.-ben erre határidőül a következő februárt tűzi ki.

arra számít, hogy *Gyulai Pálnak* s az *Élet és ábrándnak* 5000 váltóforintnyi tiszteletdíjából — kiegészítve azt jószágja jövedelmével — akár Pesten, akár Kolozsváron mindaddig megélhet, míg más keresetforrásokat nyithat.

E tépelődések között, s mialatt *Gyulai Pált* írja, szakadatlanul kovácsolja a terveket jövőjére nézve. De végleges elhatározása csak hosszabb önmegfigyelés és a körülmények pontos mérlegelése után alakul ki, úgy hogy a döntésig a tervek egész sora váltja fel egymást. Eleinte a politika mellett az irodalomról sem akar teljesen lemondani. Jósikának 1845 dec. 15-én azt írja, hogy regényét befejezván, áprilisban az országgyűlés megnyitásával követ lesz; a következő nyarat pedig vagy fürdön vagy erdélyi barátainál, Wesselényinél és Jósikánál töltvén, a tél beálltakor Kolozsvárt végkép odahagyja és Pestre költözik, s az év hideg részében ezentúl itt, a melegek idején ellenben falun tartózkodik. «Illy vegyítést, — folytatja — melyben felit, költséges felit a frugalis hónapok alkotandják, az én pénztárom el fog tűrni, kivált ha belé rendesen ömlend egy kis öszvegecske az irodalomból is.» Ezt a tervet azonban csakhamar feladja, mivel tudatára jön annak, hogy így megosztott erővel semmi fontosabbat, semmi maradandóbb becsűt nem alkothat. Ezért szigorúan számot vetve tehetségeivel és hajlamaival, végkép fel akar hagyni vagy a politikával vagy a regényirodalommal. Mielőtt azonban valamelyik irányban elhatározná magát, tájékozódni kíván arról, minő kilátásai lehetnek egyik vagy a másik pályán. Minden eshetőségre kétféle tervet tart készen. De kezdettől fogva inkább a politikát állítja előtérbe, és ettől anyagi tekintetben többet várván, publicistikai működést óhajt kezdeni a Pesti Hirlapban. Úgy látszik, hogy az akkori közélet tényezői közül ezt a lapot és a mögötte álló csoport irányát találta a saját felfogásával és meggyőződésével leginkább összeegyeztethetőnek, ámbár a centralisták törekvéseivel sem érthetett mindenben egyet. Midőn a Pesti Hirlap a centralisták kezébe került, Kemény Wesselényihez írt 1844 július 26.-i levelében elég elismeréssel szól az új szerkesztőségről, de sajnálja, hogy Eötvös úgy kesereg a megyei rendszer visszaélései fölött, mint Rogerius carmen miserabileja a tatárpusztításért. Ő maga — úgymond — talán inkább védője az összpontosításnak, mint Wesselényi és Kossuth, de az új Pesti Hirlap centralizáló szelleme mégis felforralja vérért és kedve volna egy kis tollharcera. A közélet időközben felbukkanó tünetei, a másfél éven át széles mederben és magas színvonalon folytatott megvitatások azonban közelebb hozzák egymáshoz az ő és a Pesti Hirlap álláspontját. Azóta megszapordtak az érintkezési vonalak az ő felfogása és amazoké között. Ha érvényesülni akart, elszigeteltségében nem maradhatott meg, és ha már csat-

lakozni kellett valahová, azt látta, hogy a Pesti Hirlap körével való együttműködés leginkább összefér az ő politikai elveivel és a taktikai kérdésekről vallott nézeteivel.

Igy fordul 1845 december közepe felé a lap egyik főintézőjéhez, Eötvöshöz, akivel szépirodalmi munkái kiadása ügyében előbb is összeköttetésben állott. Arról tudakozódik, hogy rábíznák-e: az országgyűlési és az erdélyi megyei tudósítások tárcáját, átadnák-e neki részben a vezércikk-írást és megengednék-e, hogy agitációt kezdjen az unió érdekében.¹ Ezzel összefüggésben eltökélt szándéka, hogy ha a Pesti Hirlap elfogadja ajánlatát és feltételeit, a jövő erdélyi diétára követte választatja magát, mert országgyűlési szereplésével akar súlyt adni publicistikai működésének. Mint a Pesti Hirlap diétai és megyei tudósítója állandóan Erdélyben szándékozik maradni, s hogy a Pestre költözésről, ami pedig régóta kedves vágya volt, kénytelen legyen lemondani, birtokvásárlást (Alvinczen) forgat eszében.

De számításba veszi Kemény azt is, hogy Eötvösök nem fogadják el ajánlkozását. Ezért náluk való puhatolódzásaival egy időben szépirodalmi vállalatok körül szintén megteszi az előzetes lépéseket, hogy így minden fonalat kezében tartva célarányosan választhasson. Jövőjét pedig úgy szabja meg, hogy ha sikerül a Pesti Hirlaphoz bejutnia, akkor teljesen a politikára adja magát. Ellenkező esetben azonban egészen felhagy vele, mert az Erdélyi Hiradóba írni nem akar, az ő kevés jövedelme mellett pedig rossz gazdálkodás lenne a követségre törekedni és a diétai munkásságra annyi időt és fáradságot fordítani, hogy «miatta talán éveken át mint a kínai paraszt oly nagy frugalitásra legyen kényszerítve». Ez esetben a regényirodalom mellett marad és felköltözik Pestre, mert «a provinciális író ritkán dicsekedhetik kelendősséggel». S jellemző a szenvedélyeit, vágyait zabolázó

¹ Ez a terve már különben nem egészen új. 1845 márc. 15.-i levelében írja Jósikának, hogy ha a Hiradóval való összeköttetését felbontaná, minthogy viszonyainál fogva nem hagyhat fel teljesen politikai cikkeik készítésével, Pestre küldi dolgozatait. Ezzel kapcsolatban a következő kérdésre kíván feletet Jósikától: «Nem volna é tehát célszerű, folytonos levelezésre kötelezni magamat Erdélyi viszonyainkról? Magyar ország nem ösmeri hazánkat. Az unionak egyik leghatalmasabb emeltyüje fog lenni, ha találkozik hirlap, mely mindkét honnak orgánjává váland a haladási eszmék körül és olvasóit Erdély sok részben sajátságos viszonyaiba is beavatja. Én figyelmet érdemlő tényeinket gyorsan közleném és a meny nyire a lap oeconomiája engedné, bizonyos mennyiségű Erdélyi vezérczikkeket írnék. — Lehetne é életbe léptetni tervemet? Miként és hol kísértsem meg azt?!» Bizonyára erre nézve sürgeti Jósika válaszát május 5.-i levelében.

Keményre, hogy az utóbbi kifejlés szíve mélyén kedvesebb volt neki, mint az észbeli megfontolástól eléje szabott munkakör elnyerése. Hisz 1845 jan. 9-én így ír Jósikának: «Mint ügyeim állanak, örömmel fogom venni mellőztetésemet is (a Pesti Hirlapnál), mert a szépirodalom szűk körében talán kevesebb csillogással, de több valódi haszonnal munkálódhatom, mint a politika mozgalmas mezején, s utoljára is nagy kérdés: cur valle permutem Sabina divitias operosiores? ¹ Mért akarjak fényleni, ha egyszerű körben is tudok hasznos lenni?»

Ilyen vagylagos eltökéléssel nyugtalanul várja Eötvös választát, ami azonban egy ideig késik. Végre értésére hozzák, hogy örömet adnak neki részt a szerkesztésben és számítanak arra, hogy a diétai tudósításokat elvállalja. De közbejönnek ekkor a bihari események és miattuk a Pesti Hirlap vezetésében is változások történnek. Eötvös és Trefort visszalépnek és az ő visszavonulásukból származó «fluctuatiók» miatt Kemény dolga is fennakad. A bizonytalanság érzete hangzik ki a március 14.-i levél e szavaiból: «... még az új emberek nem álltak elő és minden zavarban. Mi lesz az én projectumommal, azt isten tudja.» Ily körülmények között a Pesti Hirlappal való meg egyezés csakugyan még hosszasan elhúzódik.

Miközben így ügyei függőben vannak, Kemény az 1846. év elejét Enyeden tölti ismerősei, főképen a Szász-család társaságában és állandóan dolgozik *Gyulai Pál*-ján, amelyből Szászékna! többször mutat be és olvas fel részleteket.² Március közepén megint Kapudon találjuk őt, a következő hónap 12-től pedig egészen július végéig Wesselényi vendége, mialatt egy cikksorozatot írnak együtt az úrbér ügyében.³

E tájban juthatott el hozzá Széchenyi felszólítása, aki őt «szövegségesül» és egy politikai lap szerkesztőjéül szemelte ki, melynek célja lett volna «közvetíteni az eszméket s egy oly whig-párt alakulását előmozdítani, mely a Kossuth radicalizmusa és a jobboldal közt állván, lehetségessé tegye a reformokat nagy rázkodások nélkül.»⁴ Széchenyi már a *Korteskedés* közzététele óta figyelemmel kísérte Keményt.⁵ A fejtegetéseiben mutatkozó éleslátás és elfogulatlan józanság

¹ Ezt az idézetet beleszövi Gyulai Pál naplójába is.

² Szász K. emlékbeszéde Kemény felett. — Az első kötet kéziratát már magával vitte oda és ennek a letisztázásáról gondoskodhatott az ifjú Szász. L. többet K. Zs. írói működésének kronológiájáról szóló dolgozatomban. Egyet. Phil. Közöny 1911.

³ Wesselényi levelei Keményhez. (Ferenczi Z. Irod. tört. Közl. 1901.)

⁴ Kemény: *A két Wesselényi.* (K. Zs. Ö. M. X. 110.)

⁵ Tasnernak 1844 febr. 1-én így ír: «Kemény Zsigmond (ugyan kicsoda, micsoda?) korteskedésről 2 füzetét olvasta-e?»

alkalmas személyiségnek tüntette fel őt az ilyen közvetítő szerep betöltésére. Kemény régi barátja, Széchenyi bizalmasa, Kovács Lajos vállalta el Kemény megnyerését. Kovács, aki Wesselényi által is szeretett volna Keményre hatni, Kapudról Zsibóra hivatta őt; majd a Tisza-szabályozás ügyében összehívott értekezlet alkalmával Széchenyi személyesen is szándékozott vele értekezni.¹ Kemény hajlandó volt Széchenyivel érintkezésbe lépni, amit ez Kovácshoz írt levelében (1846 máj. 6.) örömmel vett tudomásul, sőt azon óhaját fejezte ki, hogy a nyarat velök szeretné eltölteni. Kemény csakugyan találkozott Széchenyivel Debreczenben a nyár folyamán és pedig Wesselényi ellenére; de megegyezés nem jött létre közöttük, mert Kemény — amint *A két Wesselényi*-ben kinyilatkoztatja — eleve el volt határozva, hogy Széchenyi ajánlatát nem fogadja el. A feltételek, amiket visszautasított, rendkívül kedvezők voltak, amennyiben húszezer forintot ajánlottak neki. Mi indította Keményt arra, hogy így cselekedjék, nem áll előttünk egészen világosan. Wesselényivel szemben ő körülményeire hivatkozik, de közelebből nem jelöli meg ezek mivoltát. Bizonyára nem a Pesti Hirlaphoz való viszonya gátolta őt, hisz erre vonatkozó reményei ekkor nagyon ingatag alapon állottak. Az oknak sokkal mélyebben kellett feküdnie: bármennyire meg volt is győződve Kemény Széchenyi végső céljainak tisztaságáról és bármennyire meghajolt az ő államférfiúi nagysága előtt, ekkori törekvéseit és politikai módszerét nem hitte időszerűeknek és életképeseknek. Attól tartott, hogy ha Széchenyi politikai irányához köti magát, a közvéleménnyel, az oly sokszor hangoztatott «korszellem»-mel szembehelyezkedve egész közpályájának útját vágja. Tapasztalt ugyan olyan tüneteket, mintha a nemzet kezdene visszafordulni Széchenyihez (kedvező fogadtatása tiszai körútjában), de — úgy látszik — ennek a hangulatváltozásnak a tartósságában nem igen bízott. Ezért célszerűbbnek tekintette fenntartani összeköttetését a Pesti Hirlap körével, annival is inkább, mert ekkorra már megtörtént az egyesülés a szabadelvű ellenzék két árnyalata, a centralisták és municipalisták között.

De mikor ezt tette, most már tudni akarta, hogy a Pesti Hirlapnál csakugyan számítanak-e közreműködésére. Ezért augusztusban Pestre utazott, hogy Eötvösökkel személyesen értekezzék jövőjéről és regényei dolgát eligazítsa. Ezt a hónapot Pesten töltvén, miután a Pesti Hirlap intézőivel sikerült megállapodnia, szeptember elsejére visszatért Zsibóra. Ekkor egyszersmind felhagyott azzal a tervével, hogy Erdélyben vállal szerepet a közélet terén és a dietai választásoktól is távortartotta magát. Szándéka az volt, hogy a télre elfog-

¹ Ferenczi Z. Deák életrajza II. 31. l.

lalja állását a Pesti Hirlapnál. Ez azonban különböző bajok és kellemetlenségek miatt csak hónapok múltán történhetett meg.¹ A szeptember—december hónapokat Wesselényinél töltötte. Ezalatt állandóan dolgozott *Gyulai Pálon*. Wesselényi nem jó szemmel nézte barátja e foglalatosságát, mert attól félt, hogy a szépirodalom megint elvonja őt a politikától; ezért sajnálattal szól arról egy levelében, hogy olyan kiválóan képzett és jeles fejű ember, mint Kemény, regényt kénytelen írni.² Kemény azonban, mielőtt új hivatásába fogott volna, beakarta fejezni azt a művet, melyet költői vágyainak szánt végső áldozatul és *Gyulai Pált* készen hozta Pestre 1847 márciusában.

Ezek az évek, melyeknek a történetét áttekintettük, Kemény belső életének legmozgalmasabb korát foglalják magukban. Az időszak vége az ő pszichológiai fejlődésének is élesen szembeötlő határpontját jelöli. Egyénisége megállapodott alakot ölt, amelyen a világgal való további érintkezés csak egyes mellékes részleteket formálhatott át. E kifejlett egyéniségnek legfőbb meghatározója a rendes emberi mértéken jóval túlemelkedő öntudatosság. Valóban Kemény, a bécsi egyetem anatómiai és fiziológiai előadásainak egykori hallgatója, szinte ezen tudományok módszerességével, könyörtelen hidegvérrel, sőt valami fájdalom-kéjjel boncolta szét szellemi organizmusát, elemezte az abban működő értelmi, érzelmi és erkölcsi erőket, s így megfejtette a legnagyobb és legnehezebb problémák egyikét: saját magát. Ő, aki gyermekkorától fogva megszokta a saját magával való foglalkozást, már korábban is kitűnően ismerte énjét. De ezen tudását soká nem értékesítette eléggé tetteinek az irányításában. Gyakran voltak «percezei, midőn keblében az önismeret elszenderült és csaképek búvárkodtak körülötte». (Élet és ábránd.) Hiányzott belőle a kitartás, a saját dolgaiban nem egyszer a határozottság, a következetesség. A tépelődések után, melyeken harmincadik éve táján keresztül ment, az önismeret hatalmas, de nem mindenható szabályozójává lett következő életének. Elmondhatjuk, hogy eddigi lelki élményeiből meritett tanulságok alapján ő ekkoriban sok tekintetben újjá teremtette jellemét. Korábban gyakran indulatokban kitörő érzékenységet ezután ritka kivétellel majdnem tökéletesen sikerült leküzdenie és a közönbösség mezével eltakarni az emberek elől belső világának az eseményeit. A heves convulsiók, melyek sűrűn kínozták, ettől fogva mintha alábbhagynának, bár megszűnni, soha sem szűnnek meg. A kielégíthetetlen vágyaktól felvert lázas nyugtalanságot nyugalom váltja fel. Azonban nem a meglegedettség önkéntelen lélekcsendje ez, hanem az önmeg-

¹ Ferenczi Z. Irodalomtört. Közl. 1901.

² Ferenczi Z. Eötvös életrajza. 152. l.

tagadás fegyelmezett mozdulatlansága; nem az egészséges testnek az élet melegétől áthatott jóleső nyugodtsága, hanem a vérkeringésből kizárt tagok zsibbadása. Csalódásainak, megghiúsult törekvéseinek a mérlegét összeállítva, szinte induktív uton jutott el a lemondáshoz, a szkeptikus világfelfogáshoz. A sorssal, a körülményekkel vívott küzdelmek után Kemény hangulata nem a megbékélt, hanem a leigázott ellenfélé. De a sors és a viszonyok nyomása alatt zsarnokságra kényszerített akarat nem tudta teljesen elnyomni a lélek érzelmi rezdüléseit, melyek az öröm, a boldogság utáni vágyódás kiirthatatlanságát hirdették. Hite szerint Kemény megkapta a feleletet arra a kérdésre, hogy mit várhat az élettől. Hogy ezt elérhesse, végképen el akarta üzni azokat az ábrándokat, amelyek választott hivatása gyakorlásában zavarhatták, s ezek között a legkedvesebbeket és legerősebbeket, a költői hajlamoktól sugalltakat. Az illúzióitól megvált Kemény hangulatát legjobban saját szavaival jellemezhetjük: «Kár, hogy az évek eltörlik a szív cultusát és a hideg észnek csak egy álma van, s az is sivár, mert alaktalan tárgyról, élvezhetetlen gyönyörről regél — a temetkezés utáni dicsőségről. S pedig oly bajos ábrándok nélkül élni!!»

Ime, egy ilyen örvénylő lélekből szakadt ki a *Gyulai Pál*! Az erős érzelmi impulzusok pedig útját állják a költői alkotóerő szabad érvényesülésének, s így a regényben lépten-nyomon felbukkannak az író forrongó egyéniségének elemei és ki-kiütőznek belső válságának a mozzanatai. Péterfy kiemelve *Gyulai Pál* pszichológiai érdekességét, azt mondja, hogy benne a múlt idők regénye mögött, rejtve mély értelmű modern dráma játszik, melynek transzcendentális hőse maga a regény írója. Valóban Báthory Zsigmond kegyencének a regényében nem kevesebb az alanyiség, mint a tragikus sorsú portugál költőnek vagy az erdélyi pártvezérnek, Kolostori grófnak, a történetében. Kemény maga is beismeri ezt 1846 jan. 9.-i levelében: «*Gyulai Pál* kevésbé kor, mint lélekrajz. Én most annyi bőszen szenvedély légkörében élek, hogy a sok köd mián nem láthatom azon szelid jellemű tájékat, hol a classikai költészet fényalakjai mozognak halkan, szabályosan, méltósággal s mindennek fölött korszakaikhoz illő öltözetben, szokásokkal és kedéllyel. — Én Goethét, talán mert legkevésbé követhetem, miden írók közt leginkább bámulom, s még Faust második részét is egy év óta legalább ötször elolvastam.» A regény szubjektív részletei közül ez alkalommal csak egyre kívánok rámutatni; arra, mely éppen «az élete napfordító pontján» álló Kemény lelkiállapotát tükrözi vissza. *Gyulai* naplója ez, amely sok helyt úgy hangzik, mintha Kemény levelei egyes helyeinek költői parafrázisa volna.

Gyulai Pál azon részletét, mely a naplót tartalmazza (az első

kiadás II. kötet 141. l.), minden valószínűség szerint 1846 elején írta Kemény, tán épen a Szász említette enyedi tartózkodás alatt.¹

«Olvassuk el e naplót, noha betűi egy nemes szív vérébe hullatott méregcseppekkel írvák!» Olvassuk a Gyulai naplóját, mert a szív, melybe a méregcseppek hullottak, a Keményé!

«Le fogom győzni ezeket a garázda gondjait a silány életnek. — Legyen a sötét terveké a fényes dél és Eumenidáké az éjféli: de te szűz korány ne fertőztesd meg fátyolodat s kedélyedet! harmatodat és könnyeidet. — Mert Gyulainak, Zsigmond fejedelem tanácsosának nem szabad ébren lenni, midőn Gyulai a tudományok szolgája és ápolója viraszt. — Könyveket, könyveket e sötét gondok kergetésére . . .» E szavakat olvassuk a napló elején, s ezek a Kemény lelkének a hangjai, azon léleké, melynek az erejét ép ekkoriban egy nagy elszánással teszi próbára, amikor örök búcsut készül mondani a költészetnek. A helyzet, amelyben hősét élénk állítja, a magáé. Ez időben ő már a publicistikának, a politikának kötelezte le magát és a regénye írására fordított időt mintegy ettől hódította el. Gyulai, a fejedelmi tanácsos, a hajnal óráit áldozhatja tudós kedvteléseinek, s Kemény, amint Szász említi, Enyeden nem egyszer hajnalig dolgozott *Gyulai Pálon*.

«A szabad akarat és végzettség tárgya kétkedő tolladnak, oh! fél-bölcs és fél-eretnek Pomponace . . . a bölcsesség és történelem, az elmélet és tapasztalás alapja nem sorozni bűn és erény neve alá a tetteket, száműzni a tulajdonítást és az események szülőházára fölírni az igaz címet: sors. A színműnek, mely több mint öt ezer év óta ismételtetik, neve: sors.» A sorsfordulat előtt álló Kemény szavai ezek, aki annyszor érezte már a végzet beavatkozását élete intézésébe, a sorsfordulat előtt álló Gyulai szájába adva.

«S mit tévék legszebb éveimben? Mint egy méla dal, eszembe jön a mult idő, s hangjai átszűrődnek kedélyemen. — Két rövid munkám látott sajtót. Egyiket hasznosnak tartják, a másik a hű barátoknak és nagy mesternek, az én kedves Brutusomnak dicséretére volt érdekes. De többek-e mint első kezdet, mint zsenéi azon áldásnak, melyet ha elpazérlánk, nem csak a jótékony ég legszebb ajándékaira méltatlanok voltunk, de okvetlen éltünk üresnek, pályánkat elhibáztunk s lényünket — hogy úgy szóljak — csonkának fogjuk tartani. Mert az Istentől küldetés hite a látnokon kívül senkiben nem ver oly mély gyökeret, mint egy íróban. Tedd őt a politikai láthatár legmagasabb pontjára, honnan ezer család boldogsága fölött örökölhetik, add kezébe az állami gép kerekeinek mozgatóját, engedj éle-

¹ 1846 jan. 9.-i levelében Enyedről közli Jósikával, hogy a 4. füzet elejét írja és az egész hat füzetre tervezi.

tébe szőhetni a becsvágy legragyogóbb álmát, még akkor se véld, hogy boldog és a betöltött kötelesség léleknyugalmaival bir... Hogy is hihetné az író elvetett tolláért — e szellemkulcsért — kárpótlásnak a társaság örömeit, kincseit, tapsát, ő ki mint az öreg Philemon, istennel beszélhetett volna. — Aztán eddigi csekély dolgozataim szorosan az ösmeret és tudomány körébe vágta... Miért nem írtam bár egy dalt!»

Mintha a Wesselényihez intézett 1846 márc. 14-i levél azon szavai csendülnének meg, melyekben Kemény eddigi törekvései hiábavalóságáról panaszkodva, szemrehányást tesz magának, hogy tehetőségét parlagon hagyta. Gyulai megjelent két munkájának említése is a saját eddigi írói működésére vonatkozik, amiből eddig szintén túlnyomóan a politikai iratok kerültek nyilvánosságra. Talán Gyulai Brutusa mögött «Szász Károlyhoz beszél, hű barátjához és nagy mesteréhez», akinek ő mindenkinél többet köszön, akivel most épen megint együtt van. Gyulai elégiája pedig nem más, mint az író búcsúvétele a költészettől, melynek fájdalmas hangjait az a keserű érzés váltotta ki, hogy szíve legkedvesebb vonzalmától, a költői alkotástól kellett a viszonyok miatt elszakadnia.

Kemény az irodalom és nemzeti élet kapcsolatáról, a nemzeti irodalom hivatásáról vallott felfogásának teszi tolmácsává Gyulait, mikor ez rajongó szavakban vádolja magát, hogy miért nem írt magyarul, miért nem írt «a döntő mogerek nyelvén...» — «Meg kellett volna kísértetni erőmet... Igaz, mostani műveltségünk csekélylene ily művet és tudásaink köztársasága figyelemre alig méltatná. Azonban nem érdem-e néha bizonyos éveken át feledve lenni, elaludni a telet, s mint a barázdába takart mag kicsirázni tavasszal...» Itt megint Kemény hirdeti, hogy ő nem a pillanatnak dolgozik; az ő törekvése, hogy ne a jelen kedvelje, hanem az utókor becsülje műveit.

«Ki harmincz éves korán túl nem óhajt szenvedélyes viszonyok helyett szelid, hű és állandó ragaszkodást, annak nem volt soha eléggé mély kedélye a szerelem viharaira és a csalódás örvényére.» E kijelentés a családi élet nyugalmas boldogsága után vágyódó, de ezen vágy beteljesedésében nem hívó Kemény megnyilatkozása.

A költő lelkének kínos vergődését érezzük a következő sorokban: «Lerázom a gondokat, megszököm a politikai élettől, másra bízom azon fáradságot, melytől az ember kara munkától zsibbad, szíve hó vágyak miatt kiszárad, lelke cselszövények közt szétmállik, és az élet sóvárgásokba olvad föl, anélkül, hogy a cél. — megközelíthetnének.»

«Oh, a politikai befolyás feltételeit szívvéremmel írom le! Nem akarok többé e kötményre emlékezni. Örömet feledem én a dicsőséget: csak feledje a pokol annak árát.» Az élet azon képe suhan el

az író előtt, amely felé ábrándjai vonták, de amelytől az értelem belátása, az érzelmei felett uralkodóvá tett akarat visszatartották.

Gyulainak is eszébe jut álmódzásai között a való: «Hiszen én a fejedelem szolgálja vagyok évek óta! — E gondolatra az országlár kötelességei fölébrednek. Isten hozzád csendélet! S Gyulai, az országlár kiáltja: átkozott légy sors! Én terhemet emelem, s följajdulok sulya alatt.» Kemény maga ébred itt tudatára, hogy «az élet minden képek közt legkevésbé ahhoz hasonlít, milyenné vágyaink föstik».

Gyulai Pál megalkotásával végződik Kemény költői pályájának első fele. Salamon azt a megjegyzést teszi, hogy Kemény irodalmi nevelkedése 1848 előtt be volt fejezve. De nemcsak ebben, sőt elsősorban nem is ebben leljük magyarázatát azoknak az eltéréseknek, melyek az ötvenes években kifejtett írói működését a tárgyaltam korszak termelésétől elválasztják. Inkább az életében beálló fordulat és egyéniségének ezzel kapcsolatos változása az, ami magával hozta a pálya második felében teremtett művekben megnyilatkozó írói egyéniség különbözőségét. Kemény írói munkásságában 1846 után több évre majdnem teljes szünet áll be és így megszakad költői törekvéseinek folytonossága. Sőt nem lehetetlen, hogy irodalmunk őt mint regény-költőt talán egészen elveszítette volna, ha a nemzeti élet megrendülésével a közviszonyok változása el nem következik és őt az elhagyott pályára időnként vissza-vissza nem téríti. Tehát nála az ember és író viszonyára nézve Péterfyvel szemben Salomonnak kell igazat adnunk, aki azt állítja, hogy kedvezőbb politikai viszonyok közt talán kevésbé vágyódott volna a politikai élet zajából a regényírás magányába.

Az egyéniségében történt átalakulásra vihető vissza Kemény írói fejlődésének azon tünete, hogy eleinte nagy erővel előtörő szubjektivitása utóbb egyre jobban háttérbe szorul. Péterfy szerint ez magyarázza a korábbi és későbbi művek között levő különbségeket. «Az első művek a küzdő, heves vágyú, az utolsók a lemondó, meghiggadt ember művei; amott az író szenvedélyesen befurja magát tárgyába, itt nagyobb nyugalommal vagy legalább nagyobb megadással tekint körül: látszik, már éles választóvonalat vont az élet és költészet között — saját lelkére nézve is.» Péterfy ezen, inkább csak Kemény költészetének mélyreható megértésén és átérzésén alapuló sejtését a költő életjelenségeinek fentebbi vázlatos feltárása is igazolja. Tehát nem kell épen «osztályozgató elmével» birnunk, hogy Kemény költői működésének 1846 végéig terjedő idejét mint «a forrongó egyéniség szakát» jelöljük meg.

PAIS DEZSŐ.

MIKSZÁTH HUMORA.

I.

Mikszáth Kálmán írói egyéniségének egyik legvonzóbb és legeredetibb vonását kétségtől kitűnő humora alkotja, melyet rajzainak, elbeszéléseinek, regényeinek nagyobb és java részében csillogtat. A magyar szellem e jellemző tulajdonságát Jókai Mór és Arany János mellett ő képviseli leggazdagabban s ezzel, valamint kitűnő magyar élet- és jellemképeivel egyik legnemzetibb írónkká lett.

Mikszáth humorát, az eredeti magyar szellem e becses adalékát ismertetve, nem tartjuk feleslegesnek bevezetőül a humor elméletét érinteni. A humor legáltalánosabban meghatározva olyan komikai beszédmód, mely az írónak tárgyával való érzelmi közösségét, összetartozását is kifejezi. Br. Eötvös József költői meghatározásában: «a humor mosoly könnyek közt», a mosoly a humoros beszéd komikai elemét, a könny pedig komoly érzelmi elemét jelképezi.

A humor eszerint a komikum egyik alfaja s a komikum fogalmának alkotó jegyei benne is megvannak. Így a fonákság; ennek, mint ilyennek tudata, vagyis a helyesnek, rendesnek, szokottnak ismerete; azután a játékszerűség; az elméből való könnyed és természetes kipattanás; az újság; végül az esztétikai és erkölcsi kifogástalanság.

A humor élő vagy írott beszédben (feldolgozás, előadás, stíl) nyilvánuló, az emberre, az emberi dolgokra, az életre vonatkozó komikum, melyhez alkotó elemként járul az írónak tárgyához való, emlékedett kedélyből folyó melegebb érzelmi viszonya. Ezen érzelmi viszony az írónak tárgyával bizonyos közösségét teremti meg: a legegyszerűbb esetben az író elfogadja tárgyát, amint van, megnyugszik rajta, kibékül vele; majd határozottabb rokonszenvvel tekinti, szereti vagy sajnálja.

A humort alkotó komikai és komoly elemek egyesülve, egymás hatását sajátosan módosítják. A tiszta komikum hatása a mosoly, nevetés, az egyéni felsőség és jóllét érzésének fiziológiai kifejezése. Ez fizikailag érzéktve taszítás; szellemi tekintetben kicsinylés, lenézés.

E hatást szelidíti s egyszersmind költőivé teszi a közösség, összetartozás eleven érzése, mely a komikumot a tárgy többoldalú, behatóbb ismeretévé változtatja s kizárja a nevetségessé tételt, a kipellengérezést. Viszont a humor komikai eleme a naiv csodálattal nem fér össze.

Általában a humoros felfogás a tárgyakat bizonyos színvonalra emeli vagy süllyeszti. A humorista a komikai tárgyat bizonyos tekintetben komolynak, a komoly tárgyat bizonyos tekintetben komikainak fogja fel: a komikumot komolysággal, a komolyságot komikummal mérsékli, kiegyenlíti. Amabban meglátja s kifejezésre juttatja a jellemzőt, általánosat, igazat, rokonszenvre méltót, emebben a komikai hiányt vagy gyarlóságot, anélkül azonban, hogy szeretetét, részvétét elveszítene. A humorista feltétlenül semmit sem csodál, de nem is kicsinyel. El nem bizakodik, de kétségbe sem esik. Ember- s életismerő, de ember- s létszerető.

A humor változatos hangja a meghatótól a fájóig, a pajzántól a keserűig az írónak tárgyához való érzelmi viszonyától függ. Sajátos nemzeti és egyéni színezetét részben a humoros figyelem tárgyainak jellemző csoportjaitól, a komikai érzék és elmésség erejétől, irányától s az érzelmi fogékonyság fokától nyeri. Jelentőségét tekintve a humor is, mint általában a komikum, erős hangulati velejárójával a tetsző, a költői szép körét bővítő elem; mint állandó írói tulajdonság különösen a megállapodott férfikort jellemzi s a realizmus egyik költői hangulata. A humoros felfogás, illetőleg a rajta alapuló beszéd olyan tárgyakat is a költészet körébe von, melyek jelentéktelenségükkel, színtelenségükkel kívül maradnának. A humorista a csekélyebb értékű tárgyat alanyisága kincseivel iparkodik érdekessé, költőivé tenni.

A humoros mű (és műelem) a tiszta komikaitól és szatiraitól a komikumnak az író érzelmi világához való viszonyában különbözik. Ha a komikum, akár mint egyedi, akár mint tipikus jelenség az író érzelmi világára közömbös, keletkezik a tiszta komikum. Ha a komikum mint egyedi, tipikus vagy általános emberi jelenség az író egyéni, faji vagy általános érzelmi közösségének, összetartozásának kifejezésével társul, származik a humor. Végül ha a komikum, mint tipikus vagy általános jelenség helytelennek, kerülendőnek, sőt a (komikum határáig) veszedelmesnek van feltüntetve, ered a komikai szatira.

II.

Mikszáth igazi humorista. Írói pályáját naiv érzelmes rajzokkal kezdte ugyan, melyeket a *Tót atyafiak* és *Jó palócok* című híres gyűjteményeibe foglalt; azonban ezek egy elvirágzott ifjúkor termé-

seinek bizonyultak, melyeket több nem igen követett. Sőt ezek is az író alatt álló egyszerű tárgykörökkel, a népeletnek apró részletekbe menő ismeretével és rajzával már a humoristát sejtetik. Valóban Mikszáth ezután (tisztá komikai fordulatú adomáit nem számítva) általában egészükben vagy részleteikben humoros műveket írt. Nemcsak a humoros felfogásra, feldolgozásra, előadásra alkalmas s nem közönséges leleménnyel talált vagy kigondolt tárgyait fogja fel, dolgozza ki vagy adja elő játszi vagy mélyebb humorral, hanem még olyan szomorú korszakot is, mint amilyen a török hódoltság. (*Beszélő köntös*). Írói jelleméből a fenség iránti érzék hiányozván, tragikái tárgyait is szélesen rajzolt s az érdeklődés előterébe állított humoros történetek, képek keretébe foglalja. Így a *Lohinai fűben* Apolka szerelmi tragédiáját a bűnügyi nyomozás játszi humorú rajzába mintegy mellékesen szövi; vagy *Prakovszky, a siket kovács* c. elkeszélésében a kikoszarozott hadnagy megható esetét egy szerelmes fickó humorral rajzolt történetének háttérébe állítja.

Mikszáth a humoros elbeszélő irodalom majdnem minden műfaját művelte; vannak humoros karcolatai, rajzai, elbeszélései, regényei. Mondhatni alig van nagyobb műve, melybe humorral rajzolt alakot, jelenetet, képet vagy egy-egy humoros alanyi elemet ne vegyítene.

Azonban életkora haladtával s tárgyköre tágultával a humorista észrevétlenül szatirikusba ment át. Különösen két irányban szatirikus: az országos politikai (választási, parlamenti) élet s a modern úri élet rajzában. Az *Egy választás Magyarországon* tárgyias szatira a vidéki választóközönség éretlenségére, meggyőződés hiányára, szolgáltságára. *Katánghy élete* a svihák képviselőket szatirizálja, kik fontos hivatásukat egyéni érvényesülésük előmozdítására fordítják. Még keserűbb szatirai hangon tárgyalja a modern úri életet. A *Galamb a kalitkában* című darabjában kipellengérezi a hozományvadászatot, a lelketlen csábítást, a társadalmi külszín hajszolását s a látszatot fenntartani tudó, különben silány, sőt aljas jellemű emberek boldogulását, köz-tiszteletét.

De Mikszáth mint humorista írta be nevét irodalmunk történetébe. Más irányú művei elenyésző számúak s jelentőségüek humoros alkotásaihoz képest, amelyekben nyilatkozik igazán írói jelleme. Mint humoristát akarván ismertetni, először humorának alaki és tartalmi szempontból jellemzőbb nyilvánulásait gyűjtöttük össze, hogy ezek alapján annál biztosabban megállapíthassuk főbb tulajdonságait. Humora részben alakjainak, képeinek, jeleneteinek feldolgozásában; történeteinek eszmei felfogásában; részben pedig előadásának alanyi elemeiben és stíljében nyilvánul.

III.

Mikszáth humora elsősorban tárgyainak kiválasztásában és feldolgozásában jelentkezik. Vannak olyan tárgyak és tárgyelemek (alakok, jelenetek, képek, történetek, fejtegetések), melyek humoros feldolgozásra szinte kínálkoznak. Ilyenek azon alakok, jelenetek, képek, melyekben valamely külső vagy belső ártatlan komikai megfigyelés, jellemvonás, igazság foglaltatik. Ezen képekben alanyiséga sokszor külön alig jelentkezik s humorának komoly kedélyi elemét tárgyával való szemmelátható közösségérzete s ebből folyó, részletekbe ható finom megfigyelése, rajzainak élethűsége pótolja.

Kedvvel rajzolt típusa: a magyar paraszt, deréksége és életrevalósága mellett apró ártatlan komikai vonásaival. Csomák Gergelynek, a *kasztát vásárló* parasztnak jelenetében pompás humorral rajzolja a magyar parasztnak a kereskedővel szemben tanúsított bizalmatlanságát, mely a kasza aprólékos megvizsgálásában, ócsárlásában, majd kicserélésének gyanujában nyilatkozik; vásárlói felsőségét, kaszaismeretére való rátartóságát, bíróviselt nemzetségére való büszkeségét, végül kajánságát, mellyel búcsúzóra a boltost jól megbosszantja. Toportyán Mihálynak, az *ügyes-bajos ember*nek alakjában a magyar parasztnak valamit megértetni akaró körülményességét humorizálja. A magyar embernek általában nem tulajdonsága a bőbeszédűség. Azonban egyes alkalmakkor, ha úrral beszél, mindent elmond töviről-hegyire. Toportyán gazda bonyolult ügyét beszéli el s beszédébe szövi paraszti együgyű, de szerető érdeklődését úri pártfogója családja iránt; naiv egészségi tanácsait; régi szolgálataira való hivatkozását; elmaradhatatlan gazdai panaszát a rossz időre, a szűk termés-kilátásra. A horgosi paraszt a *Rokkant szekér*ben a magyar ember keleti lassúságát, kényelmességét, lusta szíveségét jellemzi. Az *Új üstökös* Lapaj csőszében a magyar paraszt naiv bizalmatlansága nyilvánul. Különös is, hogy az urak az ő rozzant kunyhóját rajzolják le, nem a tisztartó házáét. Azonban jószívűen az adó gondolatával is megbékél, kivált, hogy szívat is kap. «Ha már rászorul király ő folsége, úgymond, mert hallom, hogy nagy szegénységben él ő is, én bizony nem ódzkodom, csak arra kérem szeretettel az urakat, hogy ha már úgy van, hát legalább minél kisebbre rajzolják». Tudniillik, hogy minél kevesebbet fizessen.

Magyar népeleti humoros rajzai közül kiválnak: az orvos életének jóízű festése az Alföld egy sáros fészkeben a magyar parasztélet és jellem számos eleven vonásával. (*Aesculap az Alföldön.*) Kitűnő a gyarmati palóc vásár mozgalmas és festői rajza a gyerekek kölcsönkérésének eredeti vonásával (*A gyarmati vásár*); a népi temetés méla

humorú leírása például a *Fekete kakasban*, a kántor gyarló búcsúztatójával s az együgyű hallgatóság álmélkodó felkiáltásával: «Istenem, hogy birta ilyen szépre kigondolni!» A népi (tót) mulatság naiv hangú rajza a lopatai juhászleány lakodalmában, a népies tréfák özönével. (*Eladó birtok.*)

Apró humoros adatokban nyer kifejezést a paraszt naiv, saját életviszonyai szerint alkotott felfogása az ország dolgairól. A képviselőválasztás elmaradását a nép így indokolja: «A király ráíratta az országot feleségére. A felséges asszony pedig nem szereti a verekedéseket; azért nem lesz választás.» (*Becsületbírak előtt.*) Az eperfák statisztikai célú összeírását azzal magyarázza, hogy egy anglus barát jött a királyhoz, ki az eperfából aranyat csinál. Emiatt Butyók Jánosné asszonyom a hat eperfáját bemeszelteti, Nagy Ambrus uram pedig kivágja és padlásra rakatja. Arany lesz még abból! (*A statisztika.*) A nép naiv furfangja nyilatkozik a bodokiak esetében, kik az elvesztett határrészre eső szent Vendelin szoborra rávésették: «Ezen szent ámbár mostanában mindenestül a majornoki határban van, mégis a bodoki határra ügyel fel.» (*Hova lett Gál Magda.*) Tudásának gyenge alapjai Suska Mihályban, ki váltig bizonykodik, hogy boszorkányok ugyan nincsenek, de Galandáné mégis kivétel lehet. (*Galandáné asszonyom.*)

Humorral rajzolt alakja a magyar iparos, ügyessége mellett lassúságával, lustaságával, üzleti érzéketlenségével. *Filcsik*, ki gyűlöli az embereket s akit sorsa mégis arra kárhoztat, hogy csizmákat varrjon számukra. Nem is igen töri magát, megrendelőit gorombaságokkal traktálja s kegyelemképen dolgozik. *Sziráki* uram, a híres szegedi bicska gyártója, ki annyira nem haszonleső, hogy készítményét a vásárhelyi embertől szinte irigyli; nyár idején drága legényeivel olcsó mezei munkát végeztet s a tömeges megrendeléstől a hideg rázza. Majd cifra céhnyelvüket humorizálja, mint *Prakovszkyban*: «Ej no, hát csak tudja az ember a dolgok mibenlétének hátrafordulását a szándékuk szerint»; máskor pedig önérzetbe burkolt lustaságukat: «Nem lehet mindent felfűjni, mondja mogorván egyik szabóalakja, a világ is hat nap alatt lett készen.» De ezt úgy mondja, mintha az valami kisebb, jelentéktlenebb munka lett volna és mégis hat napig tartott volna. (*Az öregék.*)

Más életkörből vett humoros alakjai az önérzetes közigazgatási tisztviselők. Első sorban a községi bírák, a maguk fontosságának erősen kidomborodó tudatával. Nagy Mihály halápi bíró arra a kérdésre, hogy mennyi ideig kell még a kis Veronkát házanként tartani, eképen felel: «Míg nem méltóztatom másképp intézkedni.» Ugyancsak ő, midőn a fuvarosok tagadják, hogy Glogova útjukba esnék, kurtán kimondja:

«Arra kell esnie, punctum!» (*Szent Péter esernyője.*) Kelemen bíró ily önérzettől duzzadó nyilatkozatot enged magának: «Ő felsége sok dologban nem igen mozoghat szabadon. De ha a császár nem teheti, én tehetem (s önérzetesen üt a mellére). Ha a császár nem adhat más Bezirkert, hát adok én!» (*Plutó.*) Természetesen minél feljebb megyünk, annál büszkébb alakokra akadunk. Tereskey szolgabíró személyében nemcsak a törvényt, hanem mint maga mondja, a vármegyét, sőt ő felségét a királyt tették nevetségessé. (*Lohinai fü.*) Bükky alispán méltán használja Imre király mondását: «Majd meglátom, ki meri kezeit felemelni a vármegye első alispánja ellen.» (*Rózsaszínű rozsdá.*)

Kedvvel rajzolt tárgya a községi élet. Mint a magán-, úgy a községi életnek is egyik főtulajdonsága a törtetés. A község város szeretne lenni. Mennyire dagad a falusiak keble, midőn közéjük szücs költözik: «Mi mindent megér az ember! Nagy dicsőség ez a falura! A birkát ezentúl ki sem viszik innen, itthon békességben, minden fáradság nélkül éri meg, hogy ködmönné lesz.» (*Leveles menyecskék.*) A város természetesen minden tekintetben kidomborítani igyekszik jellegét. Hiszen «a városban minden többet ér, többet mutat a fundus, a kert, sőt maga az ember is... Hiába rang a rang.» A törtető városok humorral rajzolt példája Bábaszék. Mily rátartó vásárjára, «kétfelé osztván a naptárt és a világeseményeket olyanformán, hogy az egyik részük a vásár előtt történt ennyi és ennyi héttel vagy hónappal, a másik részük ellenben a vásár után következett be, mint ahogy például Deák Ferenc halála épen két napra esett a bábaszéki vásár után». (*Szent Péter es.*)

Kitünő a községi kupaktanács rajza. Egyszer, amint műértőleg nézegetik a faluháza ócska eszterháját. «Már csak különös is az, hogy minden kopik a világon, még a községháza is.» (*A néhai bárány.*) Majd fontoskodásuk a határban talált akasztott ember ügyében: az egyik más község határába akarja csempészni; a másik a lelőhelyen eltemetni; a harmadik a faluba hozni, de előzőleg a határt jégverés ellen biztosítani. (*Szent Péter es.*) Pompás a hajdú-lucaszéki orvosválasztó közgyűlés rajza. (*Aesculap az Alföldön.*)

A megyét első sorban azért humorizálja, hogy az urak kedvtelése. Sótöny Mihály kártyázni nem akar, gazdálkodni nem szeret, az asszonyokra ráúnt, más mulatságot keres: alispán lesz. (*Lohinai fü.*) Ezzel összefügg a szép asszonyok döntő részvétele a megyei ügyekben. A közutakat egy-egy szép asszony kedvéért készítik. Barosnének olyan a téns vármegye, mint egy virágpad, melyet ő gondozgat, gyomlálgat. (*Nemzetes uraimék.*) Egyéb komikai gyarláságait: lassúságát, könnyelmű pénzkezelését, hanyagságát apró humoros adatokból szellőzteti.

Az országos választási és parlamenti élet rajzában hol humorista, hol szatirikus. Humorral vázolja a képviselőjelölt természetrajzát. Először nem kell a jelöltség, részben politikai készületlenségének érzete miatt, részben mert már úgy is elérte a királyi tanácsosságot. Ám hiúsági bacillusa izgatja, a jelöltséget elfogadja, de kiköti, hogy nem költ. Utóbb korcsmákat bérel, cigánybandákat fogad, szavazatokat vásárol, mert neki bizonyosság kell; a képviselőség pénzkérdésből becsületkérdéssé változott. (*A jelölt természetrajza.*) A választó típusát Gelencsér Mihály képviseli, ki dohányengedéllyel megvesztegettetni magát s mégis az ellenzékre szavaz. (*Milyenek a választók?*) Sikerült jellemképét rajzolja meg a mameluknak: «Örökké azon jajgat a házban, a folyosón, a miniszterek, az államtitkárok és mindennemű primipilusok előtt, hogy az ő kerületéért semmit sem tesznek, hogy ennyi meg ennyi esztendő óta egy körömfeketényi jó se történt ez irányban, hogy a választók zúgnak és morognak... Hanem mihelyt a kerületébe ér, egyszerre megváltozik minden. Derült napfény pajkosan süt a mezők kövér füvein. Nincs már semmi baj. Vigan lengenek a zászlók a házak ereszein. Ha van még valami kívánnivaló, hát az is meglesz. Nem kell búsulni. Ami kevés jó történt, az egyszerre nagy dolog lesz. A képviselő ráfúj és nőni kezd, mint a hólyag. A mameluk szavaiban kitárul a titokzatos fényes panoráma, a jövő. Be enged pillantani a nagy műhelybe, ahol a szerencsét kalapálják. A hallgató tömegek látják a miniszterelnököt, amint gondterhelten hajtja le fejét az asztalra és felsóhajt: «Most már tennünk kell valamit a vidékért.» (*Országgyűlési kurcolatok.*)

Fájó humorral rajzolt tárgy a pusztuló, átalakuló nemesi világ. A történelem kérlelhetetlen folyásában megnyugodott; nem akarja feltámasztani; részben, mert ismeri hiányait, melyek vesztét okozták, részben, mert erős hite, hogy a magyarok istene rendelni fog a ki-dőlt oszlop helyébe mást, korszerűt, erősebbet. A haldokló gentry-osztály hibáinak rajzolója lett, minden célzatosság nélkül. Legrészletesebben rajzolt hőse *Mácsik, a nagyerejű*, ki a múlt nagyságán rá-gódik s létjogát nem a jövőre irányzott munkával, hanem avult jogainak kiásásával akarja biztosítani. Természetesen a korszellem elsöpri, de mégis sajnáljuk, mint egy nagymultú történeti osztály jobb sorsra érdemes képviselőjét. Többször egy-egy tartalmi elemben szemlélteti a pusztulást: megemlíti a honvédlovacskákat, melyek a tüzes négyes-fogatok örökébe léptek; egyik alakja siketnek tettet magát, hogy ne kelljen a cigánnyal húzatni, mert már nem telik. (*Gavallérok.*)

Humoros figyelmének kisebb jelentőségű tipikus alakjai a kántor, orvos és ügyvéd. A kántort egyszer szegénységéért humorizálja. Szülő-faluját meglátogatván, egykori tanítóját még mindig abban a gérokk-

ban találja, mint tanító korában. (*Az öregek.*) Mäskor kifejlett önéretetéért. Egyik kántor alakja a búcsúztatóhoz tárgyat kér, mert nem isten, hogy semmiből teremtsen, csak a helybeli kántor, de ezt bizonyos büszkeséggel mondja. (*A fekete kakas.*) Az orvosokat humorosan hivatásos emberölök gyanánt mutatja be. Hajdú-Lucaszék oly megokolással választ orvost: «Hogy Havran Alajos uram (a patikárius) élhessen, ahhoz főképen az szükséges, hogy mi haljunk.» (*Aesculáp az Alföldön.*) Humorral említi kifacsart műnyelvüket, mellyel diagnózisként kimondják a hagymáz jelenlétét feltételező tünetek némi hézagokkal való kidomborodásának tagadhatatlanságát. (*A fekete kakas.*)

Általánosabb, külső vagy belső humoros vonásaikban rajzolt jellemés életképei genreképeihez képest kevesebb számban vannak. Kedves humorral festi a gyermeket szeretetreméltó naivságával, az emberi természet benne fejledező csiráival. (*A gyerekek c. kötet.*) Azután a fiatal leányt naiv szemérmével, mellyel a macska előtt is szégyenkezik s le nem fekszik, míg szemét be nem köti. (Veronka a *Szent Péter esernyőjében.*) Humoros a leánykérés rajza, melyben a piruló leány naivul másra igyekszik terelni a figyelmet, vagy hamis ürügy alatt elszalad. (Apolka a *Besztercze ostromában.*) Kedves a diákszerilem túlzó képzelgéseinek, hamaros kiábrándulásának humoros rajza *Prakovszkyban*; a mézeshetek szerető perpatvara tettetett haraggal s epedő pillantásokkal a *Ne okoskodj Pista c.* darabban. A boldog szégyénység humorral aranyozott képe az *Aranyos felhőkben*; a beleélés humora az *Írói birtokban*; az illúzió, az egy ponton való megállás humora az *Öregekben*; az öregség humora Kupolyiék házatájának rajzában, hol minden színehagyott, fakó s mégis kedves. Egy-egy vonással odavetett humoros jellemképei: *Prakovszky*, ki nem hiszi, hogy a füle rossz, hanem hogy az egész világ susog. «Milyen tüdök, istenem, milyen tüdök!» Filcsik, a *Nemzetes uraimékban*, ki mindenről csizmadiaszempontból beszél: «Mihelyt a szerencsecsizmát a lábára akarják húzni valakinek, egyszeribe meztláb van minden ember.» Lestyák, ki szabó voltára büszke: «Nagyszerű mesterség, fölséges tudomány, az Isten alkotásainak kikorrigálása; a rossz derekat kiigazítom, a lejtős vállakba férfiaságot öntök.» (*Beszélő köntös.*) Torpányi, a kisvárosi politikusok humoros típusa, kinek elve «ártani az államnak, ahol lehet. Eltagadni az adóból valamit, rászedni a vámmal, illetékkel; kijátszani a törvényt, a fináncot; mindent elszedni az államtól, amit lehet s halála előtt az állam nyakára behelyezni az összes gyerekeit.» (*Éladó birtok.*) De ki tudná Mikszáth kifogyhatatlan humorának valamennyi jóízű alkotását e nemben is felsorolni!

Némely tárgyak csak az író sajátos komikai felfogása és feldolgo-

zása által válnak humorosakká. Mikszáth olykor fonák szempontból tekinti és dolgozza ki tárgyát. Az országgyűlési élet rajza a törtető Katánghy szemüvegén keresztül természetszerűen humoros. (*Katánghy levelei.*) E humoros feldolgozásmódot egyenesen is gazdag változatban alkalmazza országgyűlési karcolataiban, melyekben a tanácskozó képviselőket alkalmilag görög daliáknak, prédikátumos nemes vitézeknek, iskolás gyerekeknek, templomi hallgatóknak tünteti fel. De vannak bizarabb szempontjai is. Egyszer a multat a jelen, a jelent a jövő szemüvegén tekinti s Jónás bibliai alakjában a modern kormánybiztos prototipusát rajzolja. Csak épen hogy a napidíjait nem hámozza ki. (*Jónás.*) Jókai Mór csodás írói termékenységet érzékeltetni akarván, felolvasást tartat egy jövőszázadbéli tudóssal, ki a nagy író különböző irányú munkássága alapján több Jókait tételez fel. (*Jókai Mór-ok.*) Egy karcolatában az íróasztalán heverő koponya mondja el jellemző véleményét Petőfi koponyájának céltalan kutatásáról. (*Petőfi-keresők.*)

IV.

A humor birodalmába tartoznak azon ártatlan komikai történetei, melyek általánosabb típusra vagy életkörre vonatkozó jellemző igazságot, eszmét fejeznek ki.

A magyar népnek királyához való szerető ragaszkodását tanúsítja a *Kölcsön a királynak* című adoma. A becseiek, hogy királyunkon segítsenek, rendkívüli adóra 10,000 forintot írtak alá; csak az volt a bibi, hogy az egészet felváltva a megyeházán akarták leülni. Az adófelügyelő elkergette őket, pedig a királynak «pénznél is becsesebb hódolattal adóztak». A csigerfalviak esete, kik jegyzőjüket hol letételek, hol visszatételek, aszerint, amint jegyzői dolgait, vagy családi helyzetét tekintik, humorral bizonyítja, hogy «a magyar népnek sokkal jobb szíve van, semmint valaha jó közigazgatása lehessen.» (*Milyen a magyar karakter.*)

A megyei közigazgatást jellemzik a *Korlátfa* és *Egy bevert fej*, hogy milyen különböző közigazgatási apparátusaink vannak. «Az egyik úgy dolgozik, hogy mire a korlátfa elkészítése rendbe jó, akkorra már elromlik; a másik úgy dolgozik, hogy mire a bevert fej napirendre kerülne, akkorra már begyógyul. És mégis azt beszélük, hogy az egyik olyan, mint a másik.» A *kedélyes delinquensek*, melyben a részeg pandúrokat a delinquensek kísérik a megyeházára, szelíd gúnynyal igazolja, hogy «a régi vármegye mégis szép és csodálatos volt. Rend volt benne magától is. Ha a pandúr csinált hibát, akkor a delinquens vágta ki a becsületet. Becsület denique mindig volt.» A régi megye patriarchális egyszerűségét, sommás eljárását a *Császár embere*,

könnyelmű pénzkezelését a *Még egy megyei történet*, könnyű hivatali lelkiismeretességét a *Statisztika* humorizálja.

Egész nemzetünket jellemző igazságokat tartalmaznak: a *Demokraták*, hogy a magyarnak demokrata elve csak arisztokrata alaptermészetét fedő külső máz. Egy magyar úrnak Amerikában szerzett demokrata elveit egy öblösszájú kortes «szervusz Pista bácsi»-ja egyszerűen elfújja. Hogy a magyarnak nemcsak demokratasága, hanem sok egyéb elve, kultusza is csak pillanati hangulat dolga, humorral bizonyítja az *Ugyan eredj a Rákóczi-dal* című rajz. A képviselő ellopott kofferjével Rákóczi-kultusza is elpárolog. Hogy az irodalomra nem költünk, Tisza Kálmán adomája illusztrálja, ki a gazdag, fényűző házban az adókönyvön kívül más könyvet nem talál. (*Az olvasóhoz — a nem olvasókról.*) Az *Amerikai nyulak* c. rajz azt fejezi ki, hogy a «magyar — osztrák szempontjából — mind rebellis; mind-össze az a különbség, hogy némelyiket több, másikat kevesebb ideig kell piszkálni, míg a jóérzelműség lehámlik róla.» A *Németke*, Mikszáth németnek nevelt kis fiának esete, ki titokban magyarul tanult, lelkesen példázza, hogy «van külön magyar vér, és talán egy külön isten is . . .»

Több hétköznapi komikai történetkéjét általános eszme belevegyítésével emeli a humor magaslatára. Enemű darabjai akkor a legsikerültebbek, midőn ismert világában mozog. Így az *Egy rub története* Kozma Sándor főügyész javíthatatlan rabvencellérjéről a «naturam expellas furca, tamen usque recurret» eszméjével. *Berci fogai*, a dolgok értékének relativ voltáról és hogy «épúgy lehet építeni az emberek bölcsességére, mint bolondságára, sőt tekintetbe kell venni mindkét tényezőt.» Már kevésbé jellemzetesek a *Kétezeréves ember*, a jótévő örök meggyanusításának eszméjével; a *Málna*, hogy az ember mindig fitymálja azt, amiért az imént még hevesen küzdött; a *Szamár sine-curában*, sok fényes életpálya történetének humoros példája.

NAGY SÁNDOR.

•THÚRY GYÖRGY ÉNEKE.

A *Régi Magyar Vitézi Énekek* (1864) I. köt. 31—32. lapján adta ki Thaly ezt a mindössze tizenhat sorból álló éneket, melynek szerzetése idejét 1548-ra teszi, jöllehet maga a vers utolsó szakasza 1648-at vall. E száz évvel előbből keltezést azzal indokolja, hogy Thúry György, a jeles vitéz, ki az utolsó sor szerint maga éneklé ezt az éneket, a XVI. században élt, nem pedig a XVII.-ben, s így a költeménybeli keltezés csak a másoló tévedése lehetett. A *Régi Magyar Költők Tára*, jöllehet már innen jár az 1548. éven, nem vette fel T. Gy. énekét. Irodalomtörténeteink azonban, amennyiben szóba hozzák vagy közlik, hitelt adnak Thaly keltezésének. Takáts Sándor is, a magyar XVI. század e nagy rajongója és alapos ismerője, 1548-ból valónak tartja egy nemrég (Bp. Hirl. 1914, ápr. 9.) megjelent érdekes cikkében s a kétségbe nem vont keltezésre építve lehetségesnek véli, hogy ennek a költeménynek is Thúry György más-honnan ismert lantosa, Alistáli Márton deák, volt a szerzője. Pedig ha Thaly keltezése helyt állhatna, akkor ez az ének irodalmunk legrend-kívülbb jelenségei közé tartoznék, valóságos verstörténeti csoda volna, mert versalakja szerint *páros rimű* tizenkettősökből áll! Tudok ugyan XVII. századi példát elég szép számmal erre a verselésre, de a XVI.-ból az egy Thúry György énekén kívül hasonló verselésű *egész* költeményt egyet sem ismerek. Hogy 1548-ban, mikor maga a tizenkettős sor sincs még a mai tisztasággal kialakulva, ily kifogástalan tizenkettősöket találjunk; s hogy 1548-ban, mikor még a négyrimű tizenkettős is igen csekély multra tekinthet vissza, Orczy kezdeményét teljes kétszáz évvel megelőzve, már kész kialakultában pattanjon elénk a kétsarkú tizenkettős: kronológiai abszurdumnak látszik.

Thúry György énekének nincs meg eredeti, egykorú kézírata. Csak XIX. századi másolata van meg, mely Jankovich Miklós gyűjteményéből került a Nemzeti Múzeumba (jelzése: hung. quart. 236). Abból közölte Thaly, de átírt helyesírással, s ugyanonnan közlöm én betűhíven, amint következik (csak megszámozom a versszakokat):

Végbéli Vitéz Éneke.

1. Zöldítsétek Egek hamar az Erdőket,
Hogy próbálhassuk már nyugott fegyverinket.
2. Ellensegeinkre egyszer hogy ki kellyünk
Török Pogányokkal vigan meg ütközzünk
3. Deli Kortván Béget kezünkben kerítsük
Delczeg Mehemetet Lóváról öklellyük
4. Hiszen a' Magyarok mikoron ki ütnek
Pogány ellenségnek bátran szemben mennek
5. Kik hamar előttök futnak vagy el esnek
Magyar fegyverétől terítve feküsznek
6. Adjad Nagy Ur Isten, Vitézi tettekkel
Végházunk kérkedjen, sok Pogány fejekkel
7. A' Végbelieknek tartsd meg erejeket
Hogy Pogány Véreben mártsák fegyvereket
8. Az ezer hatszázban és az nye? venyolczban ¹

— — — — —
Eneklé Túri György vér szomjuzásában.

Szöveg szerint (az *ezerhatszáz*nak *ezerötszáz*ra való, s jegyzetében megokolt átváltoztatását nem számítva) Thaly is híven közli, mindamellett egy pár eltérésre figyelemmel kell lennünk helyesírásában. Thaly így írja: «az magyarok», «az végbelieknek», holott a kéziratban mint fentebb is látható, hiányjeles *a'* van mindkét helyen. Továbbá a 4. versszakbeli *hiszen* helyett is régiesebb *hiszem*et, az 5. vsz.-beli *terítve* helyett régiesebb «terétve» alakot ír. Apróságok ezek, de kétségtelenné teszik, hogy maga Thaly is ösztönszerűleg érezte, hogy a szöveg az ő datálásához nem eléggé régies.

Tudnunk kell a dolog megítélésére még a következőket. Abban a hat levélből összeragasztott negyedréti kézirat-kötetben, melyből ez az ének is való, összesen hat verses darab másolata van. Énekünk ezek között a negyedik. Ennek a lapján, még az ének címe felett ez olvasható: «Vegyes versek (Secul. XVII. 1648.)». Majd pedig az énekszöveg után ez: «Találtatik a XVII. századbeli Hős Enekek Gyűjteményében W. Jankovich Miklós kezirataiban.» Tehát: az 1648-as évszám nemcsak magában az ének végszakában van kimondva, hanem fel van jegyezve a bevezető jelzésben is; az pedig, hogy XVII. századi, szintén két helyen, a költemény előtti címjegyzetben, s a költemény alatti utaló jegyzetben is kétségtelenül ki van fejezve. Valóban rendkívül fontos és minden egyebet megdöntő okra kell hát

¹ A ? helyén a kéziratbeli betű meghatározhatatlan; *d*, *t*, vagy *l* formájú.

támaszkodnia annak, ki e négyrendbeli egyértelmű adat ellenére is tévedésben akarja elmarasztalni a másolót. Mire támaszkodik Thaly feltevése?

Az ének utolsó sorára: «Éneklé Túri György». Említett kiadása jegyzetében u. i. ezt mondja: «mert a híres Thúry György, Palotának 1552-ben hősi megmentője a *törökrém*», a páratlan személyes bajvivő, ki végre a kanizsai mezőn vagdaltatott össze a török által: a XVI-ik században, s nem a XVII-ikben élt; hogy pedig versünk szerzője csakugyan e híres és nem más Thúry György: — bizonyítja e sor: «Az *végbelieknek* . . .» e Thúry György volt ugyanis a dunántúli végek főkapitánya, ezért fohászkodik katonáiért.»

Thúry György körül forog tehát az egész bizonyítás. Ha azonban azt, hogy a XVI. századi, a híres Thúry Györgyről van szó, csak azzal bizonyíthatni, hogy a végbeliekért fohászkodik, akkor Tinódiról is be lehetne bizonyítani, hogy a dunántúli végek főkapitánya volt, ami pedig tudvalevőleg nem volt.¹ Nem bizonyos tehát, hogy épen a XVI. századi, mindamellett a másolat szerint valamely *Túri György* (a kézirat u. i. így írja) lehetett az ének szerzője. Thaly oda is írta címül, hogy «Thúry György éneke.» A kéziratban azonban a cím így hangzik: «Végbéli Vitéz Éneke.» Hogy aztán ez a cím ott volt-e az eredeti kéziratban is, vagy csak a másoló adta neki, azt persze nem dönthetjük el.

De hogy áll a dolog a Thúry szerzőségét állító utolsó sorral? A főtebb közölt szövegben, az utolsó versszak első sora után egy kipontozott sort talál az olvasó. Ezzel azt akartam jelezni, hogy a Jankovich-féle kéziratmásolatban azon a helyen, sűrű x-vonáskákkal *eggy egész sor ki van húzva*, s úgy van aztán aláírva, helyette, utolsó sorul, hogy «Éneklé Túri György vér szomjuzásában». A legelső kérdés természetesen az, hogy ki húzta ki az előzőleg ott volt utolsó sort, s ki írta alá az azt helyettesítendő ujat? Minden jel arra vall, hogy e változtatást ugyanaz a kéz hajtotta végre, amely az ének egész másolását végezte. A betűtípusok ugyanazok az utólag hozzáírt sorban, mint az előbbieken; a tinta alig észrevehetően sötétebb ebben a sorban, mint a többiben. Ez arra vall, hogy nem sokkal amazok után íratott oda. Thaly tehát az ének kéziratát olyan állapotban találta, amint ma látható. Ő csak azt a hibát követte el, hogy egy ilyen gyanús bejegyzésű sort tett meg perdöntő fontosságúvá, a kétségtelenül megbízható, hiteles adatok nagy száma ellenében. Annál

¹ Hogy a költeményben megnevezett «Deli Kortván bég» és «Delczeg Mehemet» mennyiben lehetnek kormeghatározó tényezők: történeiszink hivatása volna megállapítani.

is inkább, mert valami abból a kitörölt sorból is elolvasható a kitörölt vonáskák recéje alatt. Elolvasható pedig az elejéről ennyi: *Éneklé egy*, — s a végéről ennyi: ... *ízásában*. E sor elolvasható kezdete épen elég annak megállapításához, hogy az ének utolsó sorában eredetileg nem lehetett a szerző megnevezve, csak foglalkozása. vagy állapota (egy vitéz, egy ifjú); hiszen a saját nevét senki sem kezdheti határozatlan névelővel. Thalyt azonban e szembeötlő gyanúk sem riasztotta vissza feltevésétől. Lehet ugyan, hogy meg sem próbálta elolvasni a kitörölt sornak még megmenthető elemeit: jegyzetében legalább egy szóval sem említi az utolsó sornak e kéziratilag különös rendellenességét.

Ha a bizonyosság irányában nem mehetnénk is tovább, ha pusztán a Jankovich-féle másolatra volnánk is utalva, akkor is meg volna tehát rá minden okunk, hogy Thaly feltevését elvessük, mint amely kétségtelen adatokkal szemben csak egy gyanús kézirat-javításra támaszkodhat. Ilyen helyzetben kívánja felettébb a kutató, vajha legalább még egy, s az előbbinél hitelesebb, régibb kézirat állna rendelkezésre, mely megerősítené eddigi okoskodását s minden további kétséget kizárna. Nos hát abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ennek a Thalytól úgynevezett «Thúry Gy. éneké»-nek egy másik, sokkal régibb s hitelesebb feljegyzését is bírjuk. Ismerte Thaly is ezt a változatát, sőt ki is adta a *R. M. Vit. Én.* ugyanazon kötetében, melyben az előbbi közölte (I : 154—156. l.). De jöllehet ebben a változatban Thúry György nevének híre-hamva sincs, s jöllehet ezt is «az ezerhatszázban és az negyvennyolczban» énekelték, Thaly egy pillanatra sem inog meg feltevésében. E másik változat a Nemzeti Múzeum kéziratárában levő (*oct. hung. 70* jelzésű) Szencsey-féle daloskönyv 242—243. lapján olvasható. E daloskönyvről maga Thaly állapította meg, hogy «Szencsey György írta össze a XVII. század utolsó negyedében, egész 1704-ig» (*R. M. Vit. Én.* I : 11. l.). Itt tehát a szóban forgó éneknek a Jankovich-féle másolatnál majd másfél századdal korábbi kézírata állt rendelkezésre Thalynek. Lássuk, betűhíven ezt a változatot is.¹

Cantio Millites.

1. ZÖLditsed Ur Isten hamar az erdőket
hogy próbálhossuk meg éles fegyverünket.
2. Ellenfégünkre is bátran mikor jutunk,
pogány ellenséggel bátran meg ütközzünk.

¹ A daloskönyvben a versszakok nincsenek megszámozva, s egy-egy versszak egyfolytában van írva, sorokra tördelés nélkül.

3. Az deli kortvánt is kezünkben keritsük
az menhet szártot is lorul le öklellyük.
4. Kegyelmes Ur Isten tenéked könyörgünk,
hogy adgyad kezünkben pogány ellenségünk.
5. Az vitéz Magyarok mikoron kiütnek,
pogány ellenséggel bátran fzemben mennek.
6. Ottan fok pogányok tsak hamar el esnek,
Magyar fegyverétül sebekben feküfznek ;
7. Ments meg nagy Ur minket az infégtül,
az hitván fzokatlan Török Csorbájutul.
8. Adgyad nagy Ur Isten, hogy pogány Fejekkel
ékefithessük meg, az mi fejeinket.
9. Az végbelieknek add meg erejeket,
hogy pogány vérében mosfuk Fegyverinket.
10. Az ezer hatfázban és az nyegyven nyolezban,
éneklé ezeket egy Iffiu magában.
11. Az ki ezt halgattya Vitéz akar lennyi,
az enek mondonak kéfz légyén pénzt adnyi. Amen Finis.

Thaly, a mondott helyen, egészen híven közli ezt a szöveget, csak magyar címet ad neki (*Végbeli Vitézek Éneke*) és a helyesírást igazgatja meg ; a 7. vsz.-ban a *nagy Ur* után betoldja az *Isten* szót, mit ott ritmus és értelem egyaránt meg is kíván, s végül a 11. vsz. első sorában a *Vitéz* szót s kötőszóval fűzi az előzményekhez a teljesebb értelem kedvéért.

Mint látható, ez a változat három versszakkal bővebb a Jankovich-félénél, melyből emennek 4., 7. és 11. versszaka teljesen hiányzik. Egyebekben a szövegeltérés nem nagy ugyan a két változat között, mindamellett, ha az olvasó lesz szíves a kettőt egymásután elolvasni, azonnal érezni fogja, mennyivel folyamatosabb, tömörebb, jobb rímelésű s általában kerekébb, művészebb a Jankovich-féle a másiknál. De érdemes részletesebben is megvizsgálni a különbségeket.

A 4. és 7. versszak teljesen fölösleges is a költeményben ; hasonló fohászzkodó részlet ezek nélkül is marad benne kettő ; egyik az elején, másik a vége felé (Jankovich : 1. és 6. vsz.), s az épen elég és szerkezetileg is ügyesen határolja körül, míg a Szencsey-változat négy fohászzkodó szakasza tervszerűtlenül szaggatja szét a költeményt. Az utolsó vsz. meg természetesen nem tartozik a költemény belső egészéhez. Mindezek elhagyása már magában is tudatos szépítőre vall. További feltűnő különbség : a Szencsey-félében van két vsz., melyben legfeljebb csak afféle mondattaninak nevezhető, s a régiségben elég gyakori rím faj van ; és pedig a 2.-ban : *jutunk ~ ütközünk* ; vagy egyáltalán nincs rím, mint a 8.-ban : *Fejekkel ~ fejeinket*. A Jankovich-félében az előbbi így módosult, azaz javult : *kellyünk ~ ütközzünk* ; a

másik meg így: tettekkel ~ fejekkel. Sőt a 9. vsz. erejeket ~ Fegyverinket ríme is javult a Jankovichében: erejeket ~ fegyvereket. Feltehető-e, hogy 1548-ban, a magyar rímelés csecsemőkorában jobban rímelték volna, mint száz év múlva? De a Jankovich-féle egész változatban érezhetni nemcsak a művészi tudatosságot (takarékosabb lyrai szerkezet; tökéletesebb verselés): hanem a kényesebb stilisztát is, ki a mondatfűzést következetesebbé, s ezáltal az egész költeményt mintegy összetartozó nagy mondattá igyekszik formálni. Tessék összehasonlítani a két változat első hat-hat sorát. Szencseyben tökéletlenül van végrehajtva a mondatok alárendelése; kiérezni ugyan ebből a változathoz is, hogy a második sortól kezdve valamennyi az elsőnek van alárendelve, s a tavaszvárás *célját* akarja mind kifejezni, vagyis célhatározó mellékmondat valamennyi; de a Jankoviché formailag (kötőszóval, igemóddal) is tökéletesen kifejezésre juttatja az egynemű, sorozatos alárendelést: itt a legelső sor főmondat, s a következő öt egyenként egy-egy célhatározó mondata a legelsőnek. Itt végződik a költemény első mondatcsoportja. Ezek után a Szencseyében egy újabb fohászkodó szak következik s befejezi az *óhajtó* jellegű költeményrészletet. Csak töréssel, ügyetlen hangváltással zökken át 5. vsz.-ában az *állító* jellegű részletre, s ezt semmiképpen sem fűzi az előzményhez. Itt is mintegy megérzi az összefüggés hiányát a Jankoviché s az állítást egy igen alkalmasnak látszó *hiszen* eresztékével illeszti hozzá az *óhajtó* részhez. S magában ez állító részben is (Sz.: 5 6. vsz.; J.: 4—5. vsz.) a Jankovich-féle *Kik* erősebb ragaszték, mint a Szencsey *Ottanja*. Az egyikben tehát széteső, ügyetlen, a verselés kényszerében kellő módon érvényesülni nem tudó, a másikban ellenben tökéletesen végrehajtott mondatfűzés. Ez is arra vall, hogy az egyik (J.) javított, tudatosan tökéletesített, fejlettebb, későbbi származéka a másiknak. S még egyet. Túri György *Vér szomjúsága* a Jankovich-változatban nagyon feltűnő; a vér-szomjuzás nagyon is XIX. század eleji romantikus színezetű; akkori drámaírók szokták hőseikkel a vért szomjúhoztatni, hőseikben azonban aligha volt ily túlzó s hatásos metaforával kifejezhető szomjúság, vagy ha volt is, aligha fejezték *így* ki. Már pedig itt Túri Gy. mondja magáról. Ez a kifejezés nincs is benne a Szencsey-változatban, ott u. i. egyszerűen «magában» éneklé egy ifjú, s nem vérszomjúságában. Az idézett s még bemutatandó kétségtelen bizonyítékok mellett nem tulajdonítok nagy fontosságot ez inkább esztetikai jellegű megjegyzésnek, hisz ez csak érzés dolga. Tény azonban, hogy stilizáló, fitogtatva jellemző költők szoktak hősükkal oly túlzó kijelentéseket tétetni, minőt csak más mondhat róluk, mikor nagyon ki akarja emelni típus voltukat. Itt pedig, ily nagyot mondva, Thúry György

önmagát stilizálja, ami egy naiv költőtől abszurdum. A két változat eltérései közt vannak még hasonló jelentőségűek. Szencsey változata szerint: csak jönne már a tavasz, »hogya próbálhassuk meg éles fegyverünket.» E türelmetlenséget is fokozottabb mértékben fejezi ki a Jankovich-változat: »hogya próbálhassuk *már*» ; s a türelmetlenséget indokolni is akarja, mikor *éles* helyett *nyugott* fegyvert mond.

Kérdés természetesen, hogy ki s mikor csinálta az 1648-iki *Cantio Millites*ből »Thúry György éneké«-t? Csinálhatta valamely ismeretlen poéta is és fel lehetne tennünk, hogy ennek a poétának a kézirata került Jankovichhoz, ki aztán gyűjteménye részére lemásolta. Van azonban egy pár jel, melyek alapján azt sem tarthatnók lehetetlennek, hogy maga a Jankovich-féle másolat leírója idomított a versen, és pedig, hogy egyenesen a Szencsey-daloskönyvbeli változat volt előtte. Emez u. i. szintén a Jankovich birtokában volt, s az ő gyűjteményével együtt vásárolta meg 1852 jan. 20-án a Nemzeti Múzeum, amint ezt Mátray Gábor a daloskönyv bekötési táblájának belső oldalára fel is jegyezte. Jankovich másolója okvetlenül ismerte mind a két változatot, hisz a Szencsey-félébe a megfelelő helyeken ő írta be sor felé, sor alá, vagy lapszélre a Th. Gy. énekének némely, a Szencseyétől eltérő szavát (Egek, már, nyugott, mártsák): e bejegyzések tintája (kivéve a *mártsák* szót, amely frisebb), s betűvonása is ugyanaz, mint a Jankovich-másolaté. Feltűnő maradványa a J.-félében a *nyegyvennyolcz* szó kezdő *ny*-je, mely a Sz.-félében is úgy van. Ilyen helyesírásbeli külön-egezés maga is valószínűvé tenné, hogy egyenest a Szencsey-féle *kézirat* volt előtte. De még két fontos gyanúokra figyelmeztetem az olvasót. A Jankovich-szöveg kézirója, miután leírta a Thúry Gy. énekét, mint láttuk, még utólag is javított rajta; kihúzta az utolsó sort s mást írt a helyére. De ezenkívül két szó, illetőleg kifejezés helyére is mást javított be: vagyis kétségtelenül megállapítható, hogy az eredetileg leírt versnek a *szövegét* is módosította. Mindkét esetben világosan kimutathatni, hogy e javított helyeken az eredeti szöveg a Szencsey-félével egyezett. E nagyon fontos helyek elseje a: »Delczeg Mehemetet Lóváról öklellyük» sorban van. Itt u. i. feltűnik a *Lóváról* szó első hosszú *ó*-ja *o* helyett. Ez azonban rögtön érthetővé válik, ha figyelemre méltatjuk azt, hogy e szó két utolsó szótagja (*-váról*) egy kessel kikapart eredetinek a helyére van beírva, s így az első *ó* a kikapart eredetinek a maradványa. Maradt ott még egyéb is a régiből, és pedig a sor felett, egymástól bizonyos távolságokra, vesszőnek, vagy sor felé nyúló betű szárának egészen el nem tüntetett maradványai; számszerint három. Megnézzük a Szencsey-változatot; abban ez a rész így hangzik: »*lorul le öklellyük*». Világos, hogy ezt a szöveget írta be a Jankovich-változat kézirója előbb a maga kéziratába,

így: «*Lóról le*» (vagy: *Lórul le*); azután kivakarta, de a két ó-nak s két l-nek sorfeletti elemeiből ottmaradt valami és pedig egymástól olyan távolságra, hogy a *Lóról le* két szó egészen odailleszthető képzeletben. Másik világos, utólagos *szöveg-változtatás*ra a 7. vsz.-ban bukkanunk. E sorban: «Hogy Pogány Vérebén mártsák fegyvereket» — a *mártsák* szó is javítás eredménye; és pedig az *árt* betűcsoport helyén volt eredetileg más valami; az *á* betűn világosan látszik, hogy eredetileg *o* volt: az *o* betű füle most is ott van; az *r* oly vastag, hogy teljesen elvész alatta az eredeti betű; a *t* helyén semmi sem volt, az úgy van besúrva két szomszédja közé, s látszik, hogy igen szorosan érzi magát. Nézzük meg Szencseyt: «hogy pogány vérebén *mosfuk* Fegyverinket.» Nyilvánvaló, hogy Jankovich másolója is (az ige személyragját a mondat-sor egysége kedvéért már eleve 3. személyűvé változtatva) eredetileg *mossák*-ot írt, s azután javította *mártsák*-ra.¹

Egy ilyen kiállítású kéziratot hitelesnek, s egy másik teljesen megbízható, jóval régibb kézirattal szemben perdöntőnek el nem ismerhetünk. Mindezt csak azért adtam elő ily fárasztó körülményességgel, hogy az olvasó is nyilván láthassa, mily gyanús kéziratra támaszkodik Thaly feltevése. Thaly az előtte levő kézirat hitelességét kérdésbe sem tette, holott abból önmagából is, de, a Szencsey-félével összevetve, következtetés gyanánt is, a gyanúkok egész csoportja meredez elő.

Nézzük most már: ha Thaly a Jankovich-féle változat évszámát figyelembe nem véve, annak csupán Thúry Györgyre vonatkozó vég-sorát teszi meg okoskodása alapjává, s ebből következtetve, magát a verset 1548-ikivá: mit lát akkor a Szencsey-féle változatban, mely Thúry György nevét nem is említi, s mely keletkezése évéül ugyancsak 1648-at mond? A Szencsey-féle változat közlése után, a R. M. Vit. Én. I: 155—156. lapján, jegyzetben ezeket mondja: «Vesd össze a kötet elején közlött «*Thúry György éneké*»-vel, melynek e dal csak

¹ Mindig Jankovich másolójáról beszélek. De igen valószínű, hogy e másoló maga Jankovich volt. Épen az énekünk előtti lapon van egy minden bizonnyal ő tőle származó, s N. J. (= Nicolaus Jankovich) aláírású jegyzet, melynek betűi tökéletesen egyeznek e másolatéival. Ugyanettől a kéztől való még e kéziratkötetkben a *Szent László királyról* szóló ének s más két ének a *Zrinyi M. haláláról*. Hogy e másoló nem akart szándékosan hamisítani, kétségtelen. Azzal u. i., hogy az *Éneklé Túri György* vég-sort utólag hozzáírta, nem lehetett célja régibbnek, XVI. századnak feltüntetni a költeményt, hiszen benne hagyta az 1648-as évszámot s a XVII. századra utaló két rendbeli jegyzeten sem módosított. Az 1548-ról való keltezés kizárólag a Thaly ötlete.

bővített és későbbkori variációját képezi, előadva valamely hegedős által, aki e helyett: «*Éneklé Thúry György vérszomjuzásában*» ezt mondja: «*Éneklé ezeket egy ifju magában*», s hogy a dal újabbnak lássék, az 1548 helyett 1648-at mond; a datumnak ily újabb időre tévése azon korban, sőt még a mult században is gyakori. Az utolsó két sor azonban bizonyára a hegedős toldaléka, mert a híres Thúry György, a várak főkapitánya: csak nem kér vala pénzt az éneklésért, — aminthogy e két sor a Thúry György eredeti énekében hiányzik is.» — Mindez, amint az olvasó jól láthatja, lépésről-lépésre fordítottja a megállapítható kritikai igazságnak. Thaly a régibb változatot teszi meg újabbnak, a hitelest megbízhatatlannak, a megcsonkítottat igazinak, a szerény névtelen szerzőt eltulajdonítónak, az igazi évszámot célzatosan módosítottnak: egyszóval az igazságot teszi meg tévedésnek, s a maga hitét döntő, mindeneket elintéző igazságnak. A tényeket feltevésekkel hárítja el szeme elől, s a maga feltevését ténynek veszi, melyhez minden egyébnak alkalmazkodnia kell.

Naivul élénk ad, szinte kitálal minden cáfoló adatot, mindent, ami egy kis utánjárással az ő feltevésének megdöntésére alkalmas. Ő szentül *hitt* abban, hogy ez éneket Thúry György írta, a híres nagy vitéz, s *hitte*, hogy 1548-nál egy esztendővel sem újabb a Jankovich-féle változat eredetije. Amit ő a hirtelen fellobbanó lelkesedés pillanatában magára szuggerált, attól többé nem tágitott, sőt szuggerálta másokra is, különös paradoxként nem egyszer a cáfoló momentumokat forgatva bizonyító fegyver gyanánt. Ily őszinte naivságot, melyet rajongás táplál, kipellengérezni nem lehet. De viszont tudományos módszerül sem lehet elfogadni. Az ilyen példákból, mint a most tárgyalt éneké, világosan kiderül, mily jogos a kritikai óvatosság Thalyval szemben ott, ahol minden szépítő lelkesedést, minden alanyiságot kizáró tudományos igazságot várunk.

Thúry György énekét pedig, mielőtt felvennők a páros rímű tizenkettős legrégibb példái közé, sőt e verselési forma legelső ősenek tennők meg, iktassuk ki a XVI. századból s ne hozzuk zavarba vers-történetünket ily félrevezető, képtelen adattal. Az igazság az, hogy egy névtelen «*iffiu*» írt «*az ezerhatszázban és negyvennyolcban*» egy vég-belieknek való tavaszváró éneket, mely a Szencsey-féle daloskönyv kéziratában maradt fenn, s *ezt* az éneket tette meg Thúry György szerzeményének s *ezt* rövidítette, csinosította később (alighanem csak a XIX. században) valamely másolója olyanná, amint az a Jankovich-féle múzeumi kéziratban olvasható, alkalmat adva Thálnak arra, hogy Thúry György nevéből 1548-ra következtesse ki az ének szerkesztési idejét.

HORVÁTH JÁNOS.

NÉMET PÁRHUZAM GYÖNGYÖSI PALINODIÁJÁHOZ.

Ha a *Palinodiából* (Lőcse, 1695.) elhagyjuk a magyar vonatkozásokat, egy allegorikus jelenettel állunk szemben, melynek központjában egy kesergő országnak megszemélyesített alakja áll. Ez az allegória egyedülállóságával föltűnik irodalmunkban.¹ De a német irodalomban található párját, mely esetleg Gyöngyösinek mintája lehetett. Annál is könnyebben, mert ez az allegória-motivum nélkülözi a szubjektív jelleget, s ha említett formájában nem vált is közhellyé, a klasszikus gondolkör, melyből fakadt, konvencionális.

Már a XVI. századi német drámában találkozunk a megszemélyesített Germániával.² A század elejéről maradt fenn egy protestáns röpirat, mely a német nemzet verses panaszát tartalmazza: «Ein Clag Und Bitt Der Deutschen Nation An Den Almechtigen Got Umb Erlösung Ausz Dem Gefenknis Des Antichrist.»³

A XVII. században még divatosabb allegória-költészetnek terméke Johann Rist⁴ két drámája (1647. és 1653.),⁵ melyekben Teutschland mint élő személy szerepel, az utóbbiban könyörgésére a szárnyas Béke száll le hozzá, a Háború pedig száműzetik. A budapesti Nemzeti Múzeumban őriznek egy 1670-ből való német nyomtatványt.⁶

¹ Lehet, hogy részben Gyöngyösi hatása alatt keletkezett az a verses szatira (*Majd kétségben esett Magyar Országnak siralmas vádja és keserves panasza*, 1764.), melyet csak nemrég adott ki Dongó Gy. Géza (Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez 1913. évf.). Írója első személyben szól, de megemlíti (i. h. 271. l.), hogy a haza «jajgat kétséges inségben».

² H. Holstein: *Die Reformation im Spiegelbilde der dramatischen Litteratur des sechzenten Jahrhunderts*. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, 14—15. köt. Halle, 1886. 174. l.

³ O. Schade: *Satiren und Pasquille aus der Reformationszeit*. I. köt. Hannover, 1856. 1—6. l.

⁴ Élt 1607—1667. V. ö. *Allgemeine Deutsche Biographie*. 30. köt. 1890. 84. l. és Goedeke: *Grundriss*² III. köt. 79. s köv. l.

⁵ Johann Risten: *Das Friedewünschende Teutschland und Das Friedejauchzende Teutschland*. Zwei Schauspiele (Singspiele). Mit einer Einleitung neu hrsgg. v. H. M. Schletterer. Augsburg, 1864.

⁶ Szabó—Hellebrant: *Régi Magyar Könyvtár* III. köt. 1. rész. (1896.) 799. l. 2545. sz.

melyben a megszemélyesített «Ungerland» kétlapnyi prózában mondja el panaszát és könyörgését, amit már a cím is jelez: «Klage Des Königreichs Ungarn An alle Christliche Potentaten Wegen Seines Bevorstehenden Untergangs zur Türkisch-Barbarischen Dienstbarkeit.» De mindez csak általános és távoli hasonlóság Gyöngyösivel.

A *Palinodia* allegoriájának lényeges és specifikus jegyei Justus Georgius Schotteliusnak, a híres nyelvművelőnek ¹ 1640-ben kiadott munkájában vannak meg, melynek címe: *Lamentatio Germaniae Exspirantis. Der numehr hinsterbenden Nymphen Germaniae elendeste Todesklage.* Gedruckt zu Braunschweig stb.

Gyöngyösi *Palinodiája* két elemre bontható, melyek közül a nimfa panasza teszi a költemény magvát, míg a többi (a költő sétája, az égi követ és a kardos griff szereplése) csak keret hozzá, mely azonban a költő szempontjából, mint látni fogjuk, szintén fontos. A nimfa kesergésével Schottelius egész munkája állítható párhuzamba, a Gyöngyösi-féle keretnek viszont a német író előszava és költeményének utolsó strófái felelhetnek meg.

Vegyük először a panaszdalt. Schottelius munkája egy 219 négy-soros strófából álló hosszú versezet, melynek tartalmát az élen álló belső cím foglalja újból össze: Der höchstbetrübten Germaniæ Jammer Klage. Az egész költemény nem más, mint egy első személyben elő-adott panaszlajstrom, melyben a haldokló Germania felsorolja vég-pusztulásának okait. Schottelius munkájához a harmincéves háború közállapotai és a német nemzeti sajátságok megőrzésére irányuló törekvés adtak ösztönzést. Gyöngyösinek bizonyára kevesebb oka lehetett 1681-ben, a pozsonyi nádorválasztás alkalmával az ország végromlását zengeni. Nála különben is nem az egyedüli tárgy a panaszdal, mely a 86 strófából álló költeménynek csak 30 versszakát (16—45.) foglalja el. Mindamellett a két panaszdal kiemelkedő alapsajátságokat mutat. Ezek: a nimfa, mint az ország megszemélyesítője, maga a panasz és a végromlás emlegetése.

Gyöngyösi kerete nem más, mint egy allegorikus jelenetben kifejezett és az ország érdekében történt személyes folyamodás pártfogójának támogatásáért, illetőleg egy udvarlási forma, melyben pártfogójának országos jótékonyaságú hatalma jelképileg ábrázoltatik: a kétségbeesett nimfának megjelenik a kardos griff (azaz gróf Esterházi Pál) és megvigasztalja őt jövője felől. A költőnek ez a személyes tendenciája a címlapból is kitűnik, melyben kifejezi, hogy művében «Magyarország mostani állapotját példázza, és azt a méltóságos Esz-

¹ Élt 1612—1676. V. ö. *Allg. Deutsche Biogr.* 32. köt. (1891.) 407—412. I. (Max v. Waldberg cikke); Goedeke: *i. h.* 116. s. köv. I.

terházy Pál urnak... alázatosan ajánlja.»¹ Az előszóban még világosabban fejezi ki Gyöngyösi, hogy ő — a gróf «érdemetlen szolgája» — művével azt célozza, hogy pártfogója a «Nympha ügyét is szívére... venni» méltóztassék: «hogy a mely Griffnek szárnya alá folyamodott; ottan kívánt nyugodalmat vehessen magának». Hasonlóképen Schottelius is — a kor szokásának hódolva — munkája elé egy három lapra terjedő körülményes ajánlást csatolt, melyben August (der Jüngere) braunschweigi herceghez,² az irodalombarát uralkodóhoz fordul, akinek az ország helyreállítása körül nagy érdemei voltak és aki emiatt kortársainak bámulatát és tiszteletét élvezte. Az ország sorsának javítását a braunschweigi herceg szolgálatában álló Schottelius egyedül tőle reméli, akinek: «friedgeneigtes vnd Tugendliebendes Gemüthe dem gantzen Teutschlande ja so wol bekand...» De az ajánlásban kívül költeménye végén is a herceghez fordul Schottelius, hol mintegy önvigasztalásképp reményteljes szavakat ad Germania szájába és a herceg segítségét helyezi kilátásba. Gyöngyösinél ez a segítség rögtön meg is érkezik a követ és a kardos griff személyében, úgy hogy ő többet nyújt, mint Schottelius, továbbviszi az allegóriát, nála a Schottelius-féle panaszdal egy előttünk lejátszódó jelenet keretében van illesztve.

A részletek több apró egyezést fognak mutatni. Igaz, hogy ezek az egyszer megadott helyzetből önként folynak, de éppen az alaphelyzet föltűnő egyezése jogosít föl a részletek szembeállítására.

Gyöngyösi a *Palinodiát* egy találgatással kezdi. Végigtekint a klasszikus siralmak példáin, találgatva, hogy vajjon Dido, Thysbe stb. jajgatását hallja e, vagy talán a még ezekénél is gyászosabb sorsú Hecubáét, míg végre magát Hungariát pillantja meg. Ezzel párhuzamba tehető Schotteliusnak az a helye (8. lap, 18. versszak),³ hol így beszélteti Germaniát: «Geh vnd lisz durch vnd durch den weissen Pataviner | Such alle Wundre auff der Griechen vnd Lateiner | Die Vnglücksboten seyn: in tausend Jahren frist | Ist das nicht was in mir biszher geschehen ist.» Schottelius költeményének végén a pártfogó herceget ideális hősként képzelte el, kihez Germania utolsó magasztaló szavait intézi (36. lap, 113. s. köv. vsz.): «*Die hochgelahrte Hand des höchstberühmten Helden...*»⁴ Gyöngyösi szabadító hősről még

¹ Az idézeteket Toldy Ferenc kiadásából veszem (*Gyöngyösi István válogatott poétai munkái*. Pest, 1865. II. köt. 155. s. köv. l.).

² Élt 1579—1666. V. ö. *Allg. Deutsche Biogr.* 1. köt. 1875. 660—662. l. (L. F. Spehr cikke).

³ Sch. munkája lap- és strófaszámozás nélkül jelent meg.

⁴ Az eredetiben vastag betűkkel szedve, valamint az utána következő 15 sor is.

megjelenése előtt zengi az égi követ, hogy: «Mind kézzel s mind fővel kereste dicsősség» (57. vsz.). Mindkét helyen a költő pártfogója az országos erények megtestesítőjeként van föltüntetve.

Még részletesebb megfelelések találhatók magában a panaszdalban, mely Gyöngyösinél három részre tagolódik. Két versszakban (16—17.) kapjuk a bevezetést, melyben a *Nimfa* egy fölkiáltással kezdi «jajos beszédét»: «Van-é még valaki az én balsorsomban. | Aki segíteni kívánna dolgomban?» Schotteliusnál a «JammerKlage» mindjárt egy «ACH weh!»-vel kezdődik. Csak a 171. versszakban (30. l.) halljuk az elhagyatottságnak egy fölkiáltásban való összefoglalását: «Wer höret meine Noth mein' Angst vnd Jammerklogen?»

A *Palinodia* panaszdalának második része (18—28. vsz.) visszapillantás a dicső multra. «Ën amaz szép Haza . . .» — kezdi Gyöngyösi. Schotteliusnál a költemény kezdetén csak két versszaknyi visszapillantás van (2—3. vsz.: «Ich die man vormals mich die allerschönste nante . . .»), de a későbbi panaszok közé többször van szöve egy-egy ellentét a multból. Ime: «Mint a bimbós tavasz illatos füvekkel, | Vagy az kalászos nyár sok búzaszemekkel, | Bővölködtem stb.» (18. vsz.). Schotteliusnál (14. l. 56. vsz.): «Wo vormals wuchsen her die schattenreichen Reben | Wo das dickährigs Korn pflag Lantzen-hoch zu heben | Die Spitzen in die Höh: . . .» Gyöngyösi 19. versszakának gondolatban ellentéte, de formailag megfelelője Schotteliusnak véletlenül szintén 19. versszaka: «Minden jók megvoltak bennem azok egyben, | Kiket másutt lelni külön-külön helyben: | Az egész Európa gyült volt itt egy helyben, | Amit ott találni, itt vagyon egy hegyben.» V. ö.: «Geh hin vnd samla ein die Lastere vnd Sünden | Die aller Bosheit Witz hat jemals können finden | In Osten vnd in West in Suden vnd in Nord | Das alles ist in mir gesehen vnd gehört.» Vagy a 25. versszak («Az nemes erkölcsnek nevelő dajkája, | Az szép vitézségnek voltam oskolája») megfelelője: «Der Welt hab' ich gelehrt wie Blitz ein Fewr zuschiessen.» (26. l. 141. vsz.) és: «... In Mir von anbeginne | War Trew vnd Tapffrigkeit» (142. vsz.). A panaszdal második részének vége, különösen a fordulat, mely az ellentét segítségével a harmadik részhez való átmenetet adja, megint csak a *Lamentatio* 56. versszakával (l. föntebb) vethető össze: «Rakott tárházaim kincses Indiával, | Asztagos mezőim bő Siciliával, | ... Boromnak bősége ér vala Cretával¹ | [29. vsz.] De nézd jobb sorsomnak balra fordulását . . .» A németben: «Wo vormals wuchsen . . .: da wechst in voller Maas' | Ein faules Heidenriet Vnkraut vnd wildes Gras.»

¹ Toldynál: *kútával*, de e helyen jobbnak láttam Dugonics kiadását követni.

A panaszdal utolsó része (29–45. vsz.) a tulajdonképeni lamentáció Gyöngyösinél. Mindjárt az első panasz az elhagyatottság (30. vsz.): «Eldültek oszlopim kikhez támaszkodtam, 'Fiaim mostohák, töllök elhagyattam, | Nincsen kihez bíznom, árvául maradtam!» A következő strófa a nimfa erejének ellankadásáról szól. Schotteliusnál: «Ach ist doch keiner fast der Meinen mehr zu finden | Der nich trewhertzig wil mit Lebens Hülff' vmbinden | In meiner Sterbensnoth.» (10. l. 32. vsz.) Vagy később (24. l. 126. vsz.): «... ohn Trost vnd Hülffe seyn | Gantz rett- vnd Hoffnunglos...» Gyöngyösi 35. strófája egy újabb visszapillantás: «Megvallom régen is... | Sokszor támadt innét túl is ellenségem, | De akkori erőm volt oly segítségem stb.» Minden nép megszaladt, írja Schottelius a 111. versszakban (21. l.), mihielyt a németeket meglátták (v. ö. 110. vsz.: «Ewr Felsenstarckes Heer...»). Természetes, hogy a török félholdra mindegyikük hivatkozik (Gy. 39. vsz.; Sch. 21. l. 108. vsz.). A 39. és 40. versszakban Gyöngyösi a szarvával öklelő Holdról, az Euxinus és Adria tengerekről mint a nimfa allegorikus, illetőleg megszemélyesített ellenségeiről beszél. A hold és a tenger Schotteliusnál (20. l. 103–104. vsz.) a világharmonia hordozóiként szerepelnek, kik nem támadnak önkényileg az emberek jóléte ellen. A végpusztulás emlegetése a közös helyzetből adódik: «... vajúdom én is közel a halálhoz stb. (42. vsz.); «Ich sterbe täglich hin stb.» (24. l. 130. vsz. v. ö. 31. l. 179. vsz.: «Sterbenspein»).

A panaszdal legvégére van téve a Schotteliustól is kiemelt belső egyenetlenség: «Vólnátok még ugyan, kik segíthetnétek, | Ha nem mind, részemet felépíthetnétek | Oszlott kezeteket ha öszveszednétek, | Védelmezésembe egyet érhetnétek [43. vsz.]. Barátság, egyesség tart minden dolgokat, | A visszálkodó párt elrontja azokat, | Mikor a lakosok jól értik magokat, | Akkor folyj a boldog idő országokat [44. vsz.]. De az hol visszat von az egyenetlenség, | Fogyató veszélyben van ott az egyeség: | Igy rongál engem is ez a nagy irégység, | Mely miatt elfogyat majd a gondos inség» [45. vsz.]. Schotteliusnál: (9. l. 21. vsz.) «Schaw wie vmb Einigkeit Ich so vneinig sey | Wie mich der fester band zerbunden gantz entzwey»; «... wird vnd ist allzeit | Des Wolstands Nährerin die liebe Einigkeit [19. l. 96. vsz.]. Vneinig streitig seyn; Zanck suchen sich zu zweyen | Das pflegt ja gar gewisz zum vntergang gedeyen:¹ | *By der Vneinigkeit sich stets verderben find | Der Vntergang ist der Vneinigkeit jhr Kind.* [97. vsz.]; «Nur die *Einigkeit* allein | Die kan mir sterbenden ein Leben wieder seyn [20. l. 102. vsz.]. *Die Einigkeit die ist ein Gottesband vnd Liebe | Der durchvermischten Welt*»

¹ Az aláhúzott részek az eredetiben vastag betűkkel vannak nyomva.

[103. vsz.]; «*GOTT* hat dis grosses-all auff einikeit gegründet | ... selbst verkündet | Das was nicht einig sey in sich zerfallen sol | Vnd endlich nichts mehr seyn.» (22. l. 105. vsz.) A következő strófában is: «Wenn sie nur ... können | Anspinnen Zanek vnd Neyd ...»

Gyöngyösi költeményének igen nagy előnyére válik a világos tagozottság és a rövidség. A Schottelius fárasztó hosszadalmasságú, fokozás nélküli leírásai helyett bizonyos drámai életet találunk nála. Egész más színezetet ad Gyöngyösi művének a klasszikus légkör és a reminiscenciák tudós alkalmazása is. Schottelius keresztény alapon áll s míg a háború ellen nagy hevességgel szól, nem kevésbé fekszik szívében fennszóval rámutatni a nyelv és szokások elidegenesülésére. Ezek a részei literáris hangulatuknál fogva nem is illettek volna bele a Gyöngyösi mithológiai képébe.

Szükséges volna még külső bizonyítékokkal is igazolni, hogy Gyöngyösi Schotteliustól vette az ösztönzést a *Palinodia* megírásához. Ezek híján egyéni mérlegelés dolga valószínűbbnek tartani, hogy a két költemény alap gondolatának, a végpanaszát éneklő ország megszemélyesítésének és a költő pártfogójától való mentségvárás motívumának egyezése nem a véletlen műve. Talán, ha Gyöngyösi többi munkáira vonatkozólag is merülnek föl német nyomok, s költészetét a XVII. századi német tudós költészet megvilágításában látjuk, e kapcsolat véglegesen elfogadható lesz.

A fentiek kapcsán legyen szabad még egy hipotézist megkockáztatnom, a *Palinodia* sokat vitatott címét illetőleg.¹ A *Palinodia* névről az az elfogadott vélemény, hogy «újra-éneklést» jelent, a költő arra céloz vele, hogy hosszú hallgatás után újra énekbe fog. Fölmerülhet azonban az a vélekedés is, hogy a *Palinodiát* nem a költőre, hanem magára a költeményre kell vonatkoztatni. Így a «*Palinodia* Prosopepeia *Hungariae* [későbbi kiadásokban világosan: *Palinodia tristis Hungariae*] azaz: a maga gyámoltalanságát kesergő... nimfa» genitivus possessivus-os szerkezet volna. Ebben a *Palinodia* annyit jelenthetne, mint: visszavonó ének, panaszdal. Erre mutat a latin és magyar címet összekötő «azaz»; a német minta szintén egymásnak megfelelő kettős címe (*Lamentatio Germaniæ* — *Der Nymphen Todesklage*); végül maga a panaszdal, mely a mű főrésze és amelynek egyedül van megfelelője a németben. E panaszdal első része, mint láttuk, a régi boldog állapotok felsorolása, a másik rész ennek a visszaját kesergi. Erről kaphatta aztán az egész munka a «*Hungaria panaszdala, visszavonó éneke*» címet.

ZOLNAI BÉLA.

¹ E kérdés irodalmáról olv.: Pintér Jenő *A magyar irodalom története* (1772—1831.). II. köt. Budapest, 1909. 288. l

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Madách Ember Tragédiájához.

Aluminium. A phalanster-jelenetben a tudós végigmutatja Ádámnak a múzeumot, mely a régi világ néhány megmaradt ritkasága közt egy darab vasat is birtokának mondhat. A tudós a a következő szavakkal kíséri a bemutatást:

Ezt az ércet itt
Vasnak nevezték, s míg el nem fogyott
Az alumínért nem kellett kutatni. (3291—3. sor).

E szavak az ötvenes évek egyik eseményének, az aluminium nagyban való előállításának visszhangja. A fémeket magát kicsinyben már a német Wöhler is előállította ugyan 1827-ben, de az eljárás drágasága miatt a felfedezés csak elméleti vívmány volt, ehhez járult még, hogy csak igen kicsiny mennyiségekben lehetett készíteni. A nagyban való termelést a francia Henry Sainte-Claire Deville fedezte fel, ő állapította meg a fémek értékes ipari és műszaki sajátosságait s 1854-ben bemutatta a párizsi akadémiának. A felfedezés iránt III. Napoleon császár is nagyon érdeklődött s támogatására Deville egy Párizs melletti gyárban már nagy tömegben készítette az aluminiumot. Az 1855-i párizsi világtárlaton állították ki az «argent d'argile», «agyagból készült ezüst» első tömbjeit, kellő magyarázattal. A francia lapok tele voltak az új fém dicséretével és megjósolták, hogy a vasat teljesen ki fogja szorítani; vérmes lelkesedésükben már az egész *grande armée*-t fényes aluminium-vértekbe öltöztve, aluminium karddal, puskával, ágyúval felfegyverezve látták és műszaki téren is a vas alkonnyatát hirdették. Természetes, hogy a felfedezést a francia szellem diadalának hirdették, nem csekély bosszúságára a német szomszédnak, ki a felfedezés elsőségéhez ragaszkodott. Az aluminium híre bejárta a világsajtót s így szerezhetett róla tudomást Madách is. Nem lehetetlen, hogy egy francia tudósítás került kezébe, erre mutatna, hogy a fémeket *alumin* = fr. *alumine* alakban idézi.

TOLNAI VILMOS.

Madách és Büchner.

Marót Károly *Madách egyik gondolatának származásához* c. cikkében (I. T. III : 255.) Madách egyik gondolatának klasszikus őseit mutatja ki és kérdi, hogy Madách az ősforrásokból, vagy közvetítéssel vette-e át a gondolatot? Egy valószínű közvetítőre, akit Madách biztosan olvasott, Büchner Lajosra mutathatunk rá, kinek *Kraft und Stoff* c. nagy elterjedtségű művének

(1. kiadása 1855-ben jelent meg, 9. kiadása 1867-ben; az idézet az utóbbiból való) 199. lapján ezt olvassuk: «Und schon der griechische Philosoph Xenophanes (572 n. Chr.) bekämpft den Aberglauben seiner Landsleute mit den Worten: Den Sterblichen scheint es, dass die Götter ihre Gestalt, Kleidung und Sprache hätten. Die Neger dienen schwarzen Göttern mit stumpfen Nasen, die Thraker Göttern mit blauen Augen und roten Haaren. Und wenn die Ochsen und Löwen Hände hätten, Bilder zu machen, so würden sie Gestalten der Götter zeichnen, wie sie selbst sind usw.»

Madách e soránál (623.) «S kacagja durván az erő s anyag» Alexander is utal Büchnerre,¹ s hogy Madách csakugyan olvasta Büchnert, külső okokon kívül Büchner-reminiszcenciák is bizonyíttják: a természet ifjúsága a paradicsomban, B. «Urzeugung» c. fejezete, 83. l. —, a bélérgék példája, M. 3970—85, B. u. a. fejezet 68. l. —, a természet zajtalan munkája, M. 405—409. B. «Schöpfungsperioden der Erde 61. l. —, «énem zárt egyénisége,» M. 431—32, B. előszava, mely igaz, 1863-ból való, de megvan a B.-vel rokon Feuerbach «Das Wesen des Christentums» 17. fejezetében — a test élete kémiai folyamat, ezt a szellemi élet is szítja, M. 442—446, v. ö.: 1365—1368, B. «Gehirn u. Seele» 125. l. —, szabad akarat és statisztika, M. 3985—93, B. «Der freie Wille» 250. l. —, az eszkimó és a foka, M. XI. szín, B. «Die Gottesidee, 199. l. —, arasznyi lét, M. 263, 516, B. «Urzeugung», 83. l. és «Die Zweckmässigkeit in der Natur», 99. l. s végül érdekes egyezés Arany «az öreg isten szabómesteres kitörése» (M. levele Aranyhoz 1861 nov. 2) és B. «Die Unabänderlichkeit der Naturgesetze», 40. l.

Egyébiránt a szóban forgó gondolat Eötvösnek Kőrösi Csoma Sándorról mondott emlékbeszédében (1843) is előfordul: «Az ember isteneiben is csak önképe mását imádja, s esztelennek vagy szörnyetegnek hirdeti azt, kivel magát összehasonlítani nem lehet.»

KARDEVÁN KÁROLY.

Arany János, mint egyháztanácsi jegyző.

A székkérdés igen gyakran nagy viszálykodások oka a református hívek között, mert sok helyütt a hiúság kérdésévé vált, kinek melyik hely jár ki az Isten házában. Minthogy a reformátusok magok erejéből építik templomaikat, a székeket legnagyobbreszt a hívek magok csináltatták, így támadt köztök a vetélkedés; egyik-másik kisebb-nagyobb művészettel kifaragtatta székét, előbbre jutott a szószékhez, ami különösen a módosabb emberek között az egyenetlenség magvait hintette el, sokszor halálos gyűlölködést támasztott az egyház tagjai között. Az ilyen perek gyakran évekig elhúzódtak és a felsőbb egyházi hatóságokat is foglalkoztatták. Természetes dolog, hogy az egyházi fensőbbiség iparkodott mindenféle eszköz-

¹ Alexander iskolai könyvtári, 1900-iki kiadásának számozása. Büchnernek fejezetcímeit is közlöm, hogy a sok kiadás között könnyebben ellenőrizhető legyen.

zel elejét venni ez emberi gyarlóságnak, de gyakran igen kevés sikerrel járt az ilyen törekvés.

A szalontai nemes csizmadia céh tagjai a régi időkben vagyonos és tekintélyes tagjai voltak a városnak és az egyháznak, a mesterlegényekben is felütrött tehát a nagyravágyás. Ők is külön széket kívántak magoknak. E tervöknek megnyerték a czéh előljáróit, akik a czéh biztosa: Markus Ferenc ügyvéd, szalontai bíróviselt tekintélyes férfiú fogalmazásában a mesterlegények nevében folyamodtak «Nagytiszteltű Balog Péter Urhoz a szalontai vidék esperest»-jéhez és a helybéli nagyérdemű Consistoriumhoz (ma presbiteriumnak mondják) 1843-ik év február 23-ikán, hogy a piatz felőli karnak jobb szárnya végiből mintegy 50 mesterlegénynek való üllő helyét olyképen resolválni és kijelöltetni méltóztasson, hogy ha az Ekklesia nem kívánná a kimutatandó helyen az üllőszékeket elkészíttetni, a nevezett ifjúság kész a maga költségén azt teljesíteni.»

A nemes csizmadia legénység tehát első sorban még az «Ekklesia» bőkezűségére is számít, mikor külön székeket akar magának a templomban biztosítani, csak ha az Ekklesia nem kívánná a székek saját költségén való elkészítését, úgy akkor ajánlkozik a maga áldozatkészségével. Igazi magyar gondolkodás.

Ez a folyamodás előkerült a csizmadia czéh leveles ládájából, de előkerült a Nagyérdemű Consistorium végzése is Arany János ismert gyönyörű írásával. Szól pedig e végzés a következőképen: «107/1843. Tekintetbe vévén jelen Consistorium azt, hogy minden *üllyes elkülönözések* az Isten házában csak ingerültséget s viszálykodást szülnek; valamint azt is, hogy templomunk a kért helyen, úgy s egyebbütt is új székek felállítására igen szűk: folyamodók kérelme nem tellyesíthetetik. Kelt Szalontán Február 23-án 1843. tartatott Cons. Gyűlésből kiadta helyettes Jegyző Arany János.»

A böles körütekintő Consistorium tehát visszautasította ez újabb elkülönző vágyat, de egyúttal azt a flastromot ragasztotta az elutasításra, hogy a Consistorium jóakarátán se mulik a dolog, mert a templom különben is szűk «a kért helyen, egyebbütt is», így a kérés — nyilvánvaló — nem is «teljesíthetetik.» De ebből a végzésből látjuk, hogy Arany jegyzői igen bokros teendői mellett a Consistorium felszólítására szívesen helyettesítette az ő jegyzőjüket. Presbiternek ugyan nem választották meg, de munkájára szívesen számítottak. Azonban «a kis nótáros» e készsége jóakaratot gerjesztett a Consistoriumban és a városban is. Igen-igen tekintélyes ember vált volna belőle Szalontán; biztosan beválasztották volna a Consistoriumba, idővel «öreggbik nótáros» is lett volna belőle, de már ekkor barátkozott Szilágyi Istvánnal, s arra az útra lépett, amely elszakította szülőföldjétől és e nagy méltóságtól. Öreg korában bánatosan elmélázva, humorosan írja mindezekre visszaemlékezve, s megírja, hogy talán már alig emlékeznek róla a szalontaiak, vagy akinek eszébe is jut, úgy szól róla: «Kenyere volt itt holtig.» De elszakadt, elzüllött az apai háztól: «Vagy lett, vagy nem lett valami belőle. Azóta már hírt se hallani felőle.»

Gröngyösv László.

Gyulai Pál Kemény Zsigmondról.

Ebben az évben egy századja, hogy Kemény Zsigmond született. De egyszersmind körülbelül félszázadja annak, hogy megszületett olyannak, aminőnek ma ismerjük. 1866-ban jelent meg az a cikk, amelyben először volt megrajzolva a nagy regényíró képe úgy, hogy azóta jóformán egy arcvonás sem változott rajta. Ebben az esztendőben adta ki az arcképét — mellette egy pár hasábos *írott arcképpel* — a *Vasárnapi Ujság* 44. száma. Név nincs a cikk alatt, még egy betű sincs s mégis kétségtelen, hogy *Gyulai Pál* munkája. Külső bizonyíték nincs ugyan állításunk mellett, legföljebb oly tényre hivatkozhatunk, amely megengedi azt: Gyulai t. i. sokat dolgozott a *Vasárnapi Ujság*ba. Ami mégis kétségtelenné teszi: az e portrait tökéletes egyezése az 1879-ből való emlékbeszéddel. A Kemény értékének megállapítása, írói tulajdonságainak megfigyelése, világfelfogásának jellemzése teljesen azonos e két műben. Ha nem tudjuk elhinni, hogy volt egy — ismeretlen — író, aki már 1866-ban megformálta Keményről való nézetünket, de ezt sehol másutt nem írta meg, csak épen itt s ha nem akarjuk feltenni azt, hogy Gyulai, aki máskor kritikáiban oly önállónak mutatkozik, ezen emlékbeszéde írásakor egy idegen ember régi névtelen cikkét szedte elő, megállapításait átvette s kifejtette: akkor el kell hinnünk, hogy e cikk Gyulai műve, az ő már kialakult, többet nem módosuló, legföljebb mélyülő nézeteinek első határozott és szinte teljes kifejezése. Itt adjuk a cikk és az emlékbeszéd néhány szembetűnő párhuzamos helyét:

Az arckép (1866):

Cikkei forma tekintetében nehézkesek voltak és látköre sokkal szélesb, mintsem az akkori erdélyi viszonyok között népszerűsége vergődhetett volna.

Az elbeszélés bája később sem lőn erős oldala, de szerkezet, kor- és jellemrajz tekintetében folyvást emelkedett.

Erős érzéke van a tragikum iránt, mester a kor tragikumának az egyénekével való összeolvastásában... Jellemrajzait különösen kitünteti az, hogy az egyetlen magyar regényíró, ki komplikált mo-

Az emlékbeszéd (1879):

Eleinte politikai cikkei tudományosabbak, mélyebbek és nehézkesebbek voltak, mintsem népszerűek lehettek volna.¹

Regényeinek cselekvénye és jellemrajza átgondolva, átérezve, élénken állottak szemei előtt, de az előadás és elbeszélés különösebb báját megtagadta tőle a természet.²

... regényei egyszersmind a legtragikaibb magyar regények, tragikaibbakk, mint tragédiáink... Összeolvastja a művészeti célt és a történeti igazságot, az egyénben rajzolva a kor eszméit, szenvedéseit.

¹ *Gyulai Pál: Emlékbeszédek.* Franklin-Társulat. 1902. I. k. 165. l.

² 164. l.

tívumokat használ, azaz: személyeiben nem egy általános uralkodó szenvedélyt fest, hanem a szenvedélyek egész szövődékét, melyek hol küzdenek, hol összeolvadnak, hol egyik kap túlsúlyra, hol másik, s a tettek, úgy szólva, a különböző hatások összegét fejezik ki.

Némely fontos eseménynél hallgatagsága valóságos ékesszólás volt.

Nagyrészt összetett szenvedélyeket fest. Több szenvedélyt, több indokot olvaszt össze, melyek egymásra hatva, egymást élesztve vagy mérsékelve idézik elő a bonyodalmat és katasztrófát.

Az ő hallgatása gyakran ékesszólás volt.¹

Érdekes megfigyelni Gyulai kritikáinak érési folyamatát. 1854 márc. 2-án ír először Keményről a Pesti Naplóba. Sokkal egyszerűbb s merevebb lélek volt, semhogy e cikkben foglalt nézete — bár 25 év választja el az emlékbeszédétől — nagyobb változáson mehetett volna át. De bizonyos dolgokról itt még szó sincs, egyetmást csak pedz, figyelemreméltó azonban egy különös módosulás. E kritikában olvassuk: «Egyik beszédben Florestan gróf így szól: «Oh az ember gyarló teremtés, mikor imádkozik vagy vétkezik egyaránt. Minden csak máz rajtunk, mely gyöngeségeket von be. Bűneink nagy része túlajtott erény; erényeink nagy része magát ki nem nőtt bűn. Játékszerei vagyunk ellenszenveinknek, melyek megvakítanak és közönyünknek, mely érzéseink lángját oltja ki, hogy a sötétségben szellemünk aludjék el és a szívtelenség által butákká váljunk.» Nos, ez idézetet megtaláljuk az emlékbeszédben is, de itt nyoma sincs idézésnek, itt e szavakat Gyulai mondja — Kemény jellemzésére: . . . «megmegvillan pesszimizmusa is, mintha az emberen minden csak máz volna, mely gyöngeségeit takarja, mintha bűneink nagy része túlajtott erény volna s erényeink nagy része ki nem nőtt bűn, mintha játékszerei volnánk rokon- és ellenszenveinknek, melyek megvakítanak és közönyünknek, mely kioltja érzésünk lángját, hogy a sötétben szellemünk elaludjék és szívtelenségünk elbutítson.»² Még érdekesebb egy másik változás, amely Gyulainak a véleményében ment végbe. A P. N.-beli kritikában u. i. ez idézettel kapcsolatban megrója Kemény sötét világfelfogását, disszonans hatásúnak mondva azt; a nekrológban már ellenmond e régi nézetének s mintegy régi magával vitatkozva így javítja ki: «De ha gyöngül is olykor lelkében az erkölcsi eszmény, soha ki nem alszik. A nemes nő- és férfialakoknak egész sora vonul el regényein.» Amit hát Gyulai Keményről hirdetett, nem egy, különböző pillanatnyi körülményektől meghatározott benyomás volt, hanem több, mintegy negyedszázad folyton fejlődő lelki képződménye, sok különböző, egymást korrigáló, egymással összeolvadó impresszió végső maradéka; csoda-e, ha Gyulai nem is úgy ragaszkodott hozzá, mint egy jó-, vagy rosszkedvű nap bizonytalan hangulatához, hanem merov hittel, mint egy élet meggyőződéséhez ?!

¹ 186. l.

² 174. l.

A tárgyalt 1866-iki portrait már az emlékbeszéd előlegezett kivonatának tekinthető. Kemény jelentősége tisztán áll előtte, képét is alig módosítja, hiszen Kemény megszünvén alkotni, tényleg nem is ad új vonásokat az arcképéhez. Ezentúl már csak e cikket használja Gyulai; ami megjegyzést 1870-ben *Ujabb magyar regények* c. kritikájában K.-ről elszór,¹ mind benne van ebben. Az érés nagyjából be volt fejezve. A lényeges mondanivalók e névtelen cikkben azonosak az emlékbeszédben levőkkel, csak itt bővebben vannak kifejtve, élénkebben s szerencsésebben formulázva. Csak formai volt az átalakulás, mikor az arcképből, mint gubóból a hímesszárnyú lepke, előbújt a nekrológ.

Másfelől megfigyelhetjük e cikk segítségével azt a szuggesztív folyamatot, amelyen át a Gyulai szubjektív élményéből a magyar litterátusközönség tudományos meggyőződése lett. Az egykorúak, úgy látszik, tudták, ki műve a névtelen portrait. Dömötör János például ezt írja Keményről szóló kisebb életrajzában: «Némely fontos eseménynél — írja egy kitűnő írónk a Vasárnapi Ujságban 1866-ban megjelent arcképe mellett — hallgatása valóságos ékesszólás volt.»² S e portait ki is fejtette a Gy. kritikáinak szokott hipnotikus hatását: így a Dömötör említett tanulmánya (1877-ből) kétségkívül innen vette értékelését és megfigyeléseit. Sokat kölcsönzött belőle Szász Károly is *B. Kemény Zs. emlékezete* c. beszédében (1877-ből).³

KOMLÓS ALADÁR.

Barcsay Ábrahám házassága.

Ismeretes, hogy Döbrentei nyomán az irodalomtörténet 1911-ig azt tanította, hogy Barcsay Ábrahám 1778-ban vette feleségül Bethlen Zsuzsánnát. 1911-ben előkerült Barcsay Ábrahámné szomorú jelentése. A szomorú jelentésben az az adat olvasható: tizenhat esztendőig bírta ő néhai b. e. férjében a házassági élet boldogságát. Ebből az adatból, másrészt a férj és feleség fennmaradt leveleiből arra a következtetésre jutottam, hogy a Döbrentei adata hibás. Barcsay 1789-ben s nem 1778-ban vette feleségül Bethlen Zsuzsánnát. (L. ezek részletes bizonyítását Adatok Barcsay Ábrahám életéhez cz. dolgozatomban. Erdélyi Múzeum 1911. évf. 249—268. l.) Mint-hogy 1789 mellett csak nemleges bizonyítékok szóltak, 1778-at elvettem ugyan s 1789-et fogadtam el bizonyosságnak, bár éreztem a pozitív bizonyítékok hiányát. Ugyanígy vélekedett Császár Elemér is dolgozatom rövid ismertetésében: az adat nem kétségtelen, de elfogadható. (Egyet. Phil. Közölny. XXVI. évf. 192. l.) Ami akkor hiányzott, most rendelkezésre áll. Ferenczi Sándor az Erdélyi Nemz. Múzeum levéltárából közli magának az elegáns poetának, Barcsay Ábrahámnak a szomorú jelentését. Immár özvegy felesége, gr. Bethlen Zsuzsanna értesíti ebben a rokonokat és jó

¹ *Bírálatok*. 100. l. s amit a Névmutatóból kifeledtek, a 130. l.

² *Dömötör János munkái* (156. l.).

³ *Kisfaludy-Társaság Évtapjai*. (Új folyam. 12. k.)

barátokat férje hirtelen haláláról s a többek között ezt mondja: s én az ő becses ritka tökéletességeinek csak 15 esztendőig örvendhettem! (Erd. Múzeum 1914. évf. 59. l.) Az özvegynek a férj szomorú jelentésére odaiktatott adata pedig az 1778-at végképen kitörli. Az igaz, hogy 1790-re enged következtetni s nem annyira 1789-re, épen úgy mint az általam közölt adat is. A lényeges a Barcsay szomorú jelentéséből az, hogy 1778 elesik. Hogy most már 1789 vagy 1790 irandó helyette, arra nézve, bizonynyal nem a 16, illetve 36 évvel *utóbb* keletkezett oklevelek döntők, hanem az *egykorúak*, t. i. a levelek. Már pedig Barcsay egy 1789 Beniamin napján (márcz. 31-én) kelt levelében édes kintsem angyalom, kedves Feleségemnek szólítja Bethlen Zsuzsánát s úgy is címezi. Ugyanezt teszi még több 1789-ből keltezett levelében. S a levelek adatával, 1789-cel összevág a két szomorú jelentés adata is, ha t. i. a Barcsayné szomorú jelentésének 16 évét úgy vesszük, hogy a 16-dik évig éltek együtt s a 16-dikban halt meg a férj, a Barcsayét pedig úgy, hogy a 15 év már kitelt, a 16-dik még nem. Tudjuk, hogy e tekintetben a gyakorlat még ma is ingadozó. 16 évesnek mondunk sokszor olyant, aki a tizenhatodik, sokszor olyant, ki a tizenhetedik évében jár. Ennek következtében bizonyos, hogy a Barcsay Ábrahám házassági éve 1789.

KRISTÓF GYÖRGY.

Bidpai és Lokman magyar fordítói.

Az Irodalomtörténet 1914 áprilisi számában Trócsányi Zoltán azt a kérdést veti fel, hogy ki volt Bidpai és Lokman magyar fordítója? Fejtégetéseire a következőket jegyzem meg. Az egész cikkekcskének utolsó sora adja Trócsányi véleményét, melyre Szily Kálmán hívta fel figyelmét. A gondolat azonban ismeretes. Szilágyi Sándor vetette fel és arra alapította, hogy Czegén a gr. Wassok voltak birtokosok, s a családból író is származott. Dézsi Lajos azonban bizonyosabb utakon jár. (Békefi emlékönyv, Bpest, 1912. 354—358. l.: *A czegei névtelen.*) Nem czáfolja ugyan Szilágyi feltevését, de valószínűbb adattal pótolja. Azt bizonyítja be elfogadhatóan, hogy Csehi András volt a czegei névtelen, vagyis Bidpai és Lokman második fordítója. Egyébként Trócsányi véleményének az a baja, hogy hiányzik a bizonyítása, mert a gr. Wass-család hagyománya nem elég és kérdéses, vajjon a czegei ref. lelkesz tényleg nem tudott-e franciául.

Amíg Trócsányi feltevését nem bizonyítja, addig Dézsi Lajos érveit és adatait kell elfogadni. Bidpai és Lokmant Zoltán József kezdte fordítani Galland olasz fordításából, az ő fordítását átdolgozta és a II. részt lefordította 1781-ben Csehi András, Galland francia fordításából. Csehi iskolatársa volt Zoltán József fiának, a kolozsvári collegiumban. Pataki Sámuelnek, a ref. kollegiumi könyvnyomda felügyelőjének figyelmét ez hihatta fel Csehire. Az ő fordítása kb. ugyanakkor (1781) készült, mint Báji Patay Sámuelé (1781).

BITTENBINDER MIKLÓS.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az Ujság. 1914. évf. 88. sz. — *Magyar darabok külföldön.* Bródy Miksa, Jacobi Viktor, Földes Imre, Hajó Sándor, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Rényi Aladár, Szomory Dezső, Zerkovitz Béla: darabjaik idegen nyelvű előadásáról. — *Gajdács Pál: Mikszáth Kálmán mint velencei diák.* A nagy író diákkori csínyjeinek és «Le az álcákkal» című drámakisérletének ismertetése. — *p. p.: A váli erdőben.* (Vajda János szülőfalujában.) Apróságok Vajda Jánosról, a költő még élő testvérénjének, Vajda Rózának elbeszélése alapján.

U. i. 91. sz. — Kozma Andor: Mária-dalok és más vallásos költemények. (Rudnyánszky Gyula posthumus verseskötve.) Elismerő méltatás, melynek főcélja, hogy felhívja a figyelmet a kötetre, melynek szerzője oly keserves sorsban hagyta hátra családját. «Még a vak Milton is, kinek pedig megadattak a paradicsom víziói, a maga vakságát megrázó versekben, mint irtóztatós boldogtalanságot panaszolja fel. A vak Rudnyánszky ellenben még szemevilágának kioltását is úgy énekli meg, mint Isten kegyelmét, mely jobbá teszi őt és szebbé lelki látományát.»

U. i. 107. sz. — Kálnoki Izidor: A pesti argot. A különleges, ú. n. pesti beszéd védelme abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színházban előadott újabb darabok nyelvének magyarosságát egyik-másik folyóiratnak kívül még a képviselőházban is kifogásolták.

Akadémiai Értesítő. 1914. évf. 3. sz. — *Trócsányi Zoltán: Egy XVI. századbeli nyomtatványtöredék.* Todoroszku Gyula birtokában van egy csonka nyomtatványtöredék. Megállapítja róla, hogy Melius eddig ismeretlen művének, a «Halál Könyvé»-nek töredéke. Nyomatott Debreczenben 1563-ban. E töredék is bizonyítja, hogy Sztárainak is jelent meg egy könyve a halál kérdéséről, mert Melius vitatkozik vele. — *Kárffy Ödön: Levéltári kutatások K. Csoma Sándor életéhez.* Duka Tivadar, ki K. Cs. S.-nak eddig legalaposabb életrajzát írta meg, nem kutathatott hazai levéltárakban. E cikk írója értékes anyagot gyűjtött egybe Pest vm. közgyűlési jegyzőkönyveiből Csomának magyarországi segélyezésére, továbbá az Orsz. Ltárból s a bécsi Udv. Ltárból Csoma halálára s hagyatékára vonatkozólag.

U. i. 4. sz. — Voinovich Géza: Görgei Arthur mint író. Görgeinek öngizolását célzó műveit tárgyalja röviden. Kossuth-hoz képest száraz, szikár író; megvet minden eikornyt s fölösleges szót; stílusának inkább

a gúny, mint a lelkesülés kölcsönöz elevenséget. Katonás rövidség jellemzi, s veséig metsző logika. «Annyi ez iratokban a meggyőződés és meggyőzés ereje, hogy a régi kegyetlen ítéletnek már nyoma is kiveszett volna, ha nálunk szokásban lenne ily könyvek olvasása.» — *Kárffy Ödön: Levéltári kutatások K. Csoma Sándor életéhez.* II. Folytatása a K. Cs. S. életére vonatkozó adatok, okiratok közlésének. — *Harsányi István: Pótlékok Kazinczy Ferenc eredeti műveinek kimutatásához.* Három új adat K. pedagógiai dolgozatai listájához, s hat új adat leveleihez. — *A tizennegyedik akadémiai ülés jegyzőkönyvéből.* (1914 márc. 30.) Négyesy László Zrinyiről tartott előadást, s a következő indítványt terjesztette elő: «Mondja ki a M. T. Ak., hogy gr. Zrinyi M. születésének háromszázados évfordulóját (1920) alkalmas módon megünnepli.» Az indítvány kiadott javaslatként végezt az I. és II. osztálynak. — Ugyanitt közölve az *Akadémia elnökségének a nyilatkozata Szekfű Rákóczija dolgában.* (Idézzük belőle e két részletet: «nem egy tekintetben ellenszenves munka. A szerző tárgyalgosságra való törekvésében túlságosan hűvösen áll szemben hőseivel és nincs kellő érzéke egy nemes szívű és fenkölt szellemű nagy férfiúnak szerencsétlensége iránt.» «Rákóczi meggyalázásáról Szekfű könyvében szó sem lehet, mert a nagy fejedelem e hűvösebb tárgyalásban is közel áll szívünkhöz, talán közelebb, mint az eddigi nemes rajongástól sugalmazott munkákban.» E két állítás nem egyeztethető össze. S ezért is maradt hatástalan az elnökségi nyilatkozat; sőt ennek tulajdonítandó, hogy nemcsak Szekfű ellen, hanem az Akadémia ellen is kiaknázhatták. Egyébként az összes ülés a nyilatkozatot tudomásul vette; ellene csak Ballagi Aladár és Apponyi Albert szavazott.) — E füzethez mellékelve *Szekfű Gyula: Felelet a Száműzött Rákóczi dolgában.* Már előbb, különnyomatként is megjelent. A sajtóban könyve ellen intézett támadásokkal foglalkozik. Kiderül, hogy a vádak egy része lelkiismeretlen eltorzítása az ő előadásának, más része mohó kiélezése olyan adatoknak, melyek az ő könyvében diszkrét tendenciátlansággal szolgálgják a lélektani indokolást, egy jó része végül teljesen laikus emberek együgyű ráfogása. Legjellemzőbb, s legtöbbször hallott vád az volt, hogy Sz. az áruló Vigouroux iratait használta forrásul. A Vigouroux-aktákat azonban Sz. csak könyve két utolsó fejezetében használta fel; továbbá: ez akták közt magától a kalandor V.-tól mindössze egy levél van, minden egyéb csak ő hozzá írt levél, vagy neki adott instructio; végül pedig, s ez oly felsülése a névtelen támadóknak, aminőt becsületes kritikus nem bírna elviselni: ezt a himpellér Vigouroux-t Thaly valósággal dédelgette, kitüntette; sőt rosszalta, hogy Mikes nincs róla jó véleménnyel; s Thaly felfogásával szemben épen Sz. mutatta ki, hogy Vigouroux közönséges kalandor volt s hogy Mikesnek van igaza, nem Th.-nak. Általában Thaly háttérbe állította Mikest, sőt nem egyszer ócsárolta. Hasonlóan alaptalannak, vagy felfujtnak bizonyul a többi vád is. Ujságírók vádolták vele, de az akadémiai elnökségi nyilatkozatban is benne van mellékesen, hogy Sz. a materialista irány híve. «Nem minden komikum nélkül való, írja Sz., hogy én, aki könyvem középpontjává lelki analysist tettem, a történeti materializmus hívévé kiáltatom ki.»

Sz. konkluziója ez: »Én nem gyaláztam Rákóczi-t. S tudtommal senki sem gyalázta. De mivel akadtak emberek, akiknek R.-gyalázásra, faute de mieux, szükségük volt, elővették könyvemet s megtalálták a módját, hogy olyan meggyalázó passzusokat olvassanak fel belőle, melyek a könyvben nincsenek, s melyek csak az ő kegyeletre és tisztességre képtelen lelkők silány szülöttei. Lelkek rajta! Itéletet róluk én nem mondok.» (Az itélet azonban nem fog elmaradni, s legnagyobb súly fog esni belőle a magyar sajtóra, mely alig egy-két hirlapot kivéve, példátlan terrorral, jobb esetben langyos ingadozással, vagy könnyelmű hallgatással állott rendelkezésre a tudománytalan hajszának s vádat, nyilvánvaló hazugságot és rosszhiszemű ferdítést ellenőrizetlenül szórt a nagyközönség közé. Soha, a legkegyetlenebb kritika sem fogja tudni igazolni ezt az országos hajszát; s mi, akik az erkölcsi felelősség teljes átérzését, s a legönzetlenebb lelki ismeretességet tartjuk a kritika elengedhetetlen feltételének: megdöbbenünk a kritikai könnyelműség és felelőtlen emberhajszolás azon nagy mértékén, melyet a magyar sajtó legnagyobb részénél tapasztalnunk kellett egy álló hónapon keresztül. Sz. felelete alkalmas lehetett arra, hogy a maguk fejével gondolkozó művelteket meggyőzze; a kisebb műveltségűek azonban, kiknek feje csak a sajtóból gondolkozik, továbbra is és örökké hazaárulónak fogják őt tartani, mert a sajtó legnagyobb része, az egyszer közibük dobott vádak, orcapirító megcáfoltatásuk ellenére is, továbbra is fenntartotta és kürtölte. Ez az, amibe magunkfajta kritikus nem tud belenyugodni, s amin minden jóérzésű embernek fel kell háborodnia.)

Alkotmány. 1914. évf. 88. sz. — *Türi Béla: Szekfü pszichológiája.* A száműzött Rákóczin végzett »bravuros, de kínzó» lelki analízisnek kritikája. — *k. g.: Egy megrágalmazott anya.* Szendrey Júlia védelme. Cikkíró, ki Sz. J. második férjének, Horvát Árpádnak bizalmát bírta, pár vonással megvilágítja Sz. J. anyai szeretetét s másodszori férjhezmenésének körülményeit. — *Schretty Pál: A Fioretti két magyar fordítása.* Kaposi József és Erdős René F.-fordításának egybevető értékelése.

Budapesti Hirlap. 1914. évf. 85. sz. — *Takáts Sándor: Thúry György lantosa.* A XVI. századi vitéz élet a költészetet is táplálta; a lantosok és hegedűsök kora csak addig tart, amíg a végházak szelleme él. Minden jobbnevű várkapitánynak megvolt a saját lantosa: a fővitézek nemcsak lantosukat, hanem krónikásukat is magukkal vitték a csatába. A nagyhírű vitéz Thúry Györgynek is volt lantosa: a csallóközi születésű Alistáli Márton deák. Ő írta a Th. Gy. halálát sirató hosszú éneket. (Takáts Sándor azt is valószínűnek tartja, hogy a »Thúry György éneke« c. szép verset is ő szerezte. Csakhogy a vers utolsó sora — Thaly: R. M. Vit. Én. I: 32. l. — szerint maga Thúry György éneklé a verset. Kérdés különben, hogy csakugyan 1548-ból való-e a vers? A kéziratos másolat, melyből Thaly közli, 1648-at mond; de Thaly szerint ez nyilván a másoló tévedése 1548 helyett, hiszen Thúry György a XVI. században élt. Azon-

ban maga Thaly közli e költeménynek egy másik változatát a Szencsey-kódexből, u. o.: I: 154. l.; ez a változat nem említi a Thúry nevét, egyekben azonban alig tér el a «Thúry György éneké»-től. Nos: ez a változat is ezerhatszáznegyvennyolcat mond. A Thaly-féle datálás tehát nem végérvényes.)

U. i. 87. sz. — *Sikabonyi Antal: Mailáth János gróf.* A szerencsétlen végű férfiú emlékét eleveníti fel, ki költészetünkéről először adott összefoglaló, rendszeres és esztétikailag méltató áttekintést.

U. i. 104. sz. — *Petőfi horvátul.* Horváth Béla lefordította horvatra P. 150 versét. Ezt ismerteti.

Budapesti Szemle. 1914. évf. 4. sz. — *Császár Elemér: Vértesi Arnold (1836—1911).* Legtermékenyebb novellistánk, mintegy ezer novellát s vagy félszáz regényt és nagyobb elbeszélést írt. Elsősorban az elbeszéléssel akar hatni; prózája tipikus elbeszélő stíl, síma, gördülékeny, de nem eléggé egyéni; szinte kerüli a képet; szabatos és kifejező. Jókai hatása alatt kezdett írni; romantikusnak, történeti tárgyak novellistájának indult, de már a 70-es évektől kezdve megállapodik s realista lesz, ki bár maga eszeli ki meséit, igyekszik azt a milieu hű rajzával a valóság színébe öltöztetni. Tárgyai a szerelmi élet és házasság örökös problémái, különösen a mindenféle változatú mésalliance; de mind más-más karakterű, jóllehet tartózkodik a szokatlantól, a rendkívülitől, s misztikustól, s megmarad a maga igazi területén, a középosztály hétköznapi körében. Előbb az egyes ember érdekli, később mind nagyobb helyet juttat a társadalom, a hatvanhét utáni Magyarország rajzának s kérdéseinek, ezek közt is főleg a gentry sorsának. Jellemrajza ritkán következetes, s épen a megoldásnál szeret a véletlenhez folyamodni. A pszichologia gyenge oldala; sokszor kerüli is az azt követelő tárgyat, s főképp utóbbi kötetekben egyszerű, kevés mozzanatu meséket kedvel. Egész írói alkotásán bizonyos pesszimista világnézet vonul végig, melyet a tendenciózus, túlzó színezés igazságtalanná s egyoldalúvá tesz. — *Husztiné Révhegyi Rózi: Eötvös esztétikai álláspontja.* (Felolvasa Társaságunk múlt decemberi Eötvös-ünnepén.) Eötvös Magyarország legnagyobb humanistája; szívét, esztét az emberszeretet igazgatja. Nála a nemzeti sem izolált, hanem az emberiség tagjának magasabb jelentőségében lép fel. Legegyénibb érzéseit s legsajátabb gondolatait fedezi fel Victor Hugóban, ki esztétikai elméletében először hangsúlyozza a költészet erkölcsi és társadalmi rendeltetésének elveit. A mű lényege, főcélja, Eötvös szerint, mindig valamely «erkölcsi gondolat», «ez az, mi köszönetre vagy átokra teszi érdemessé a költőt». A való, a szép forma s az erkölcsi cselekvésre ösztönző eszme: a költészet három alapeleme. A művészi formát öncélul tekintő költészet emberi szempontból csak önzés és játék; a használni akarás a legnagyobb írói önmegtagadás. A történeti költészet speciális feladatai kitűzésében is követi Hugót; egyéb művészi és erkölcsi célokon kívül a történet népszerűsítését is feladatának tartja; a történeti költészet nem elégedhet meg az egyszerű történeti igazság bemutatásával; humánus csak úgy lehet, ha korszerűvé válik, vagyis ható tényező

kiván lenni a jelen mozgalmaiban. Egész elmélete szociális jellegéből következik, hogy foglalkozik a hatás kérdéseivel; hatni az író elsősorban nemzetére tud, s azon át szolgálhatja az emberiséget; a költő legfontosabb eszköze a népszerűség; Petőfi egyik legfőbb érdemének azt tartja, hogy az egyszerűbb olvasó is mindig megértheti; népies elbeszélésekkel ő is részt akart venni az irodalom nemzetnevelő munkájában; hogy ezek nem valóban népiesek, annak okai nemcsak Eötvös egészen másfajta egyéniségében, hanem elméleti okokban is rejlenek: Auerbach tanítását követi, mikor a nép részére valónak a stilizált népiességet tartja. A hatás legnagyobb lehetősége miatt tartja legkorszerűbb műfajnak a drámát, később a regényt. Victor Hugo mellett az «ifjú németek» voltak hatással esztetikai meggyőződéseire. Az ő esztetikája lényege röviden: l'art pour l'homme.

U. i. 5. sz. — Márki Sándor: *A száműzött Rákóczi*. R. hatrendbeli «száműzetését», hontalansága különböző szakaszait ismerteti, a 12 éves gyermek első hontalanságától (1688) a Rodostóban végződő utolsóig, állandóan kiemelve a fejedelem lelki nagyságát a hányattatások idején. Nem kritikája Szekfü könyvének, de nem egyszer arra gondolva, s azzal ellentétben közli megállapításait. — Kéki Lajos: *Gárdonyi Géza*. 1881-ben meginduló írói pályája elején, még előadásában is Jókai hatása alatt, jó ideig romantikus; még karrikatura felé hajló humoros műveiben is szélsőségeket hajt szol. A M. Hirlapban közölt, de végefelé elnagyolt Göre Gábora hozta meg első igazi sikerét. Vidéki hányatott életéből a nép ismeretén kívül sok keserűséget is hozott magával, mely eleinte ingerült vádaskodás, akasztófa-humor alakjában tört ki, később, nemesedve, a szegények és kivált a gyermekek meleg szereteteként főlemévé válik világfelfogásának. Igazi művészi magaslatra «Az én falum» finom, hangulatos rajzaiban emelkedik. Majd a tört. regény felé fordul, s Jókai-utánzáson kezdve, itt is csakhamar önállósul, s korrajz s lélekjellemezés tekintetében egyre emelkedik. Szép sikert arat a színműírás terén is; «A bor»-ral a népelet realisabb színpadi ábrázolását indítja meg; majd a népies anyagból kifejleszthető összes drámai formákkal (misztérium, komoly népdrama, népies bohózat) megpróbálkozik. Költeményei egy szemlélődő, hangulatokban gazdag lélek vallomásai: színes, röpké hangulatok, melyeket azonban nem mindig sikerül megkötnie. Így áttekintvén összes alkotását műfaji megoszlás és fejlődésbeli rend szerint, Gárdonyi írói egyéniségét most már egységes szempontból jellemzi a cikk. G. világnézete: rezignált, a világrenddel megbékült lelki harmonia, kereszténység és budhizmus Tolsztoj-féle összeegyeztetése. A halál szabadulás az idő korlátjaiból; holt kedveseink árnya nem hagy el, segít, karol az élet fáradalmaiban; szenvedéseinkben egy régiebb, születés előtti létünkért lakolunk, s ez a tudat teszi elviselhetőkké. Szenvedő gyermek, állat sorsa azért oly megindító, mert híjjával vannak e rezignált tudatnak. A gyermeki szenvedés részvevő átélése G. költészetének egyik legszebb erőnye. Nincs szabad akarat: erélytelen hősei, mint ő, szívesen menekülnek az egyszerű, szerény, idilli örömhöz. Idilli boldogság nála a szerelem is, melynek fiatal gyermekszívekben való szemérmes kinyiladozását oly nagy szere-

tettel fejtegeti. Nem a várost szereti, hanem a vidéket, falut, mezőt, parasztot. A várost emezekkel szívesen állítja szembe s különösen hatá-sosan «Az öreg tekintetes»-ben, melyet elemző elmélyedés, szabatos lélek-jellemzés egyik legkiválóbb művévé avat. Mondott hajlamával jár együtt előadása intimitása s tört. regényben bizonyos helyén nem való familia-ritás. Kifejező mozzanatok, nézés, hang, ritmus (tánc!) iránt különös fogékonysággal bír. Egyéni emlékek nyoma, hogy a nő iránt bizalmatlan s gyarlóságait szívesen ostromozza. Hősein is rajtuk az író egyéniségének bélyege: magányt, elmélkedést kedvelő, természettel, virágokkal, kerttel barátkozó, érzékeny, büszke lelkek. Leggyakoribb hangulatuk valami szomorkás jókedv: magyar tulajdon, melynek sok változtatát megannyi igaz magyar típusban rajzolta meg. Könnyen hangolódó, de nehézkes képzeletű tehetség; impresszionista előadó, megfelelő gazdag, eleven nyelv-kincssel. Szerkezetei többnyire fogyatékosak. — *Voinovich Géza: Görgei és az irodalom.* I. A 48-as szabadságharc kevesebb népköltészeti nyomot hagyott, mint pl. a kuruc világ. Nem csoda: gyorsabb lezajlás; gyászos kimenetel; kalandra, személyes vitézségre kevesebb alkalom; szinte lát-hatatlan vezérek. Harcról, személyekről kevés szó esik: Kossuth után legtöbb Görgeiről. De ma már ezek a dalok sem élnek. A műköltészet többet foglalkozott Görgeivel. A cikk időrendben sorolja elő az idevágó adatokat, felhasználva a bőtartalmú anthológiákat is. (Hangok a múltból, 1851; Áldor Imre: Arany furulya, 1867; Léczfalvi B. László: A Riadó, 1868.) Márc. 15.-e, az orosz beavatkozás híre, Világos, majd Görgei sorsa s védelme: e költészet főbb ihletői. Görgeiről szóló vagy vele is foglal-kozó, s őt is illető verset a következők írtak: Tompa, Sárosy, Vachott S., a német Hartmann Móric, Szász K., Hiador, Gyulai, Bérczy Károly, Tóth Endre, Görgei István, Vörösmarty, Tisza Kálmán, Arany J. (Nagy-idai C. és Görgei A. leányának), Arany László, s ismét Gyulai (Romhányi), Lévy, Baksay, Kozma, Bárd Miklós. Minde köteményekhez kimerítő felvilágosítás; javarészüik, különösen a kevésbbé ismertek, közölve is.

Debreczeni Független Ujság. 1914. évf. 76. sz. — *Kardos Albert: Em-lékezés Szigligeti Edéről.* (Felolv. a debreczeni Csokonai-körben, márc. 27.) Kisfaludy K. hatása alatt tört. drámákkal kezd, majd Vörösmarty, a francia s német romantika szellemében rémes tárgyakhoz fordul, hol vég-zetes túlzásoktól csak józan alaptermészete menti meg. A hivatalos irod. tört. a Trónkeresőt, a közönség II. Rákóczi F. fogságát becsüli legtöbbre tört. darabjai közt. A tört. vígjáték terén is folytatja Kisfaludy hagyó-mányát (Rózsa). Komolyabb társadalmi kérdést ritkán feszeget, de jól látja a nevetséges félszedségeket: itt főereje a bonyolítás és hatásos hely-zetek teremtése s főkép Liliomfiban féktelen, de nem sértő vidám-ság, melyhez csak Csokonai Dorottya-jáé fogható. Nem volt a nép fia, de ismerte a népet és nyelvét s népszínműveiben, melyek némelyike (Lelenc, A Strike) már a paraszt- és munkásdrámához hajlik, egy pár máig élő alakot teremtett. Alig van modern s népies tárgyú darabja, melyben Deb-reczen nevével ne találkozoznánk. Írt egy operaszöveget Debreczeni Bíró, s

egy népszínművet Debreczeni Püspök címen s egy Csokonai Szerelme c. nem igen sikerült darabot.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1914. évf. 5. sz. — *Horváth János: Ének a gazdagról.* Egy ily című s Toldy szerint XVI. századi költemény két változatban is ki van adva, de jelentősége nem lévén felismerve, irodalomtörténeteink meg sem említik. Szereztetése kora ismeretlen. Ránk maradt alakjában régiebb eredetinek is lehet a másolata. E szép költemény a Nádor-kódexben olvasható Visio Philibertinek egy verses változata. A visio magva: a holttestet korholó lélek, mely ördögöktől pokolra vitetik: tárgya a különben sokkal rövidebb költeménynek is. Forrását Katona Lajos mutatta ki. Hogy az Ének a gazdagról fordítása-e valamely latin eredetinek, vagy a Visio ismeretén alapuló szabad verses feldolgozás: az még nincs eldöntve. — *Moravcsik Gyula: A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál.* II. Amint a bizánci írók egész sora Priskosból merítette a hunokra vonatkozó ismereteit, úgy a középkori latin írók szemében a nagy tekintélynek örvendő Jordanes kompilált munkája volt a hunok történetének forrása. Innen került át a csodaszarvas mondája a későbbi krónikákba, a külföldiekbe és magyarokba. A monda eredetére vonatkozó vizsgálódások arra az eredményre vezettek, hogy a csodaszarvas mondája görög talajon keletkezett s itt kapcsolódott a hunokhoz. Az egész antik világ sorsa eldőlt, amikor a barbár csapatok átlépték Európa határát, amikor a csodaszarvas — ahogy a képzelet kiszínezte — megmutatta a hun vadászoknak a Maotis járhatatlan ingoványain át az Európa felé vezető utat. Ennek emlékét őrzi a monda. Nem a hun nép hozta magával: a megtámadott népek ajkán keletkezett. — *Zolnai Béla: Szigligeti «Szökött Katona»-jának külföldi elemei.* (IV.) A subordinatio drámáin belül szűkebb csoportot alkotnak a deserteur-drámák. Közbevetőleg mondván: a szökött katona nemcsak a színpadon mutatkozott élő típusként, a nép is magáénak vallotta. Magyarországra a hazai német irodalom közvetítette a témát: a kapcsolatot révén, mely az osztrák irodalomhoz fűzte. A magyar színpadon az első disciplina-vétség Kónyi János közkedveltségre jutott Waltron-fordításával jelenik meg. Irodalmunk eredeti drámáiban hagyományos típus volt a katonaszökevény betyár, főképp Gaal József Zöld Marciája révén. Ilyen szökött katona a Gvadányi és Nagy Ignác Rontó Pálja is. Kimutatható, hogy Szigligeti Szökött Katonájának főhősét a világirodalomban tekintélyes hagyomány előzi meg, melynek hatása nálunk is érezhető, jóval Szigligeti előtt. A mi drámairodalmunkban a «szökött katona» szereplése a magyarosításokkal és fordításokkal kezdődik. Szigligeti könnyen hozzáférhetett valamelyik deserteur drámához, nemcsak a német, de a magyar színház könyvtárának sűgőkönyvei között is. Nincs kizárva, hogy ismerte Goldoni egyik hasonló tárgyú darabját. A szökés szerelmi motivációja — a Szökött Katonát Goldoni művéhez kapcsolja. Emellett tudjuk, hogy már a kortársak észrevették a hasonlóságot, mely a Hapde-Schall-féle deserteur-dráma és Szigligeti műve között fennáll. Ezek után szerző a romantikus elemek, elsősorban Victor Hugo hatását vizsgálja. — *Király György az Alszeghy*

Zsolttól és Szlávik Ferenctől sajtó alá rendezett Csiksomlyói iskoladramák kiadását bírálja. — *Sas Andor*: Walter Dohnnak, Das Jahr 1848 im deutschen Drama und Epos című (Stuttgart, 1912) magyar vonatkozásoktól sem ment művét ismerteti. A munka függelékének bibliográfiája tájékoztat azokról a német drámákról, melyek kizárólag a magyar forradalom történetéből merítik tárgyukat. — *Alszeghy Zsolt*: Kelemen Bélának és Maron Istvánnak a székesfehérvári Vörösmarty-kör ünnepélyein elhangzott felolvasásait ismerteti. — *h.*: *Megint a Toldi-monda* címen Karl Lajosnak folyóiratunk: III. 2. számában megjelent dolgozatára tesz megjegyzéseket. — *Gulyás Pál* Gandinak egy magyar vonatkozású novellájáról ír. A novella címe Canaletta. A pompás humorú elbeszélés középpontjában egy Velencében szolgáló magyar baka áll. (L. Gandi's ausgewählte Werke. Leipzig. Hesse III.: 26—37. l.) — *Trostler József*: Az *Iréne-monda* német feldolgozásához szolgáltat hat, eddig ismeretlen változatra vonatkozó adatokat. Valamennyi változat rövid, anekdotikus elbeszélés. Közös forrásból merítenek, vagy egymást írják ki. Értékük tisztára történeti. — *Baranyai Zoltán* szerint a The Hungarian Brothers című magyar tárgyú angol regénynek két francia fordításáról is tudunk. — *Gálos Rezső* megállapítja, hogy Eschenburg híres antológiája Kis Jánosnak kedvelt olvasmánya volt s több fordításának forrása. — *Pitroff Pál* Szegedy Rózának Kisfaludy Sándorhoz intézett két német versét közli. — A füzetet a szerkesztőhöz beküldött könyvek és az 1913. évi doktori disszertációk jegyzéke zárja be.

Erdélyi Múzeum. 1914. évf. 1. sz. — *Décsi Lajos*: *Kőrösi Radó István versei. (1649.)* A budapesti egyetemi könyvtárban a Kaprinai-féle kéziratgyűjteményben egy érdekes — eddig kiadatlan — énekgyűjtemény található e cím alatt: «Egynehány Uj énekök Az Nemes és Nemzetös Uramnak Klobusiczki András Urnak az Tekintetös és Ngos Rakoci Göröginek Erdel Országának Kegielmes Feiedelmének Huseges Követinek, es Szömöre Pal Uramnak Aba Uyvar Követének, nekem kegies es bizodalmas Urajmnak, ösmerethseghnek okaert Czekély ayándék gyanánt nyuytatattanak Kőrösi Rhado Istvantul Aõ 1649 in festo Mathiæ.» Radó István úgy lát-szik annak idején ki is akarta nyomatni verseit, de ez a vágya nem teljesedett. A költészet nem sokat vesztett vele, de az irodalomtörténetíró figyelmére igényt tarthatnak. Radó Rimay nyomain halad. A hatás főképp az «Arany láncz, az az Virtus és szent Erkölcs» című költeményén látható. Érdekesebb ennél a Catechesis echica című ekhós verse. Radó, aki szláv protestáns tanító volt, vallásos tárggyal is tett kísérletet. E bevezető ismertetés után a versek közlése következik. — *Ferenczi Sándor*: *Barcsay Ábrahám halálának napjáról* írva, megállapítja, hogy az «elegans poeta» 1806 március 2-ról 3-ra virradó éjjelen, gutaütés következtében halt meg. — *R. I.*: Lakos Bélának, Heltai Gáspár reformátor és kora c. tanulmányát ismerteti és bírálja.

Ethnographia. 1914. évf. 1. sz. — *Sebestyén Gyula*: *Újabb glosszák a konstantinápolyi rovásírásos magyar nyelvemlékekhez.* Külön fejezetekre

tagolt megjegyzések: a bolognai leletről, mely eddig egyetlen olyan emlék, melyről kétségtelenül tudjuk, hogy rovásbotra volt róva; Derschswam Jánosról, utazási naplójának s ebben az 1515.-i konstantinápolyi rovásírással emléknél újabban megismert másolatairól (melyeket, valamint D. J. arcképét is, fényképfelvételben is közöl); Babinger Keleti Szemle-beli cikkéről s az a körül keletkezett vitákról. — *Sebestyén Gyula: Három regős ének.* Közölve is. — *Harsányi I. és Hodossy Béla: Két XVIII. századi dalgyűjtemény sárospataki kézírata.* Egy «Dávidné Soltári» tréfás című gyűjtemény sárospataki kéziratát ismertetik. Tartalma 195 dal; 102-nek a kótája is megvan. Eredetileg csak 150 dalt írt össze a kézirat szerzője Daróti József, 1790—91-ben; a többi későbbi pótlék. A Nemz. Múzeumi Jankovich-gyűjtemény III. kötete (173. Quart. Hung. 3.) nem egyéb, mint e kötet másolata, a szövegnek itt-ott csekély módosításával. Közölnek belőle több darabot, a népköltési gyűjteményekben fölkelhető változataikra is utalva. — *Gálos Rezső: Katona Lajos irodalmi tanulmányai.* Ismertetés. — *Az énlakai templom mennyezete.* Fényképfelvételek az 1668.-i feliratot őrző mennyezetről. — *Erdélyi János gyűjtésének felfedezett kéziratai.* Sebestyén Gyula most foglalkozik Erdélyi gyűjteményének új kiadásával. Heinlein István felfedezte az Akad. kéziratárában azon eredeti kéziratokat, melyek alapján Erdélyi kiadványa készült, s így az új kiadás igazi kritikai kiadás lehet.

Élet. 1914. évf. 13. sz. — *Márki Sándor: A száműzött Rákóczi.* Vélemény Szekfü Gyula könyvéről. Sz. túlságosnak találta R. eddigi életírójának lelkesedését. «De nagy kérdés, nem esett-e ő még nagyobb túlságba, mikor a száműzetés nyomorúságai közt is Erdélyt követelő fejedelmet minden díszétől megfosztva, a legteljesebb pongyolában mutatja be?» Cikkiró elismeri Sz. könyvének tudományos értékét; de csatlakozik «Ballagi Aladárnak ahhoz az ítéletéhez (Magyarország, 1914., 62. sz.), hogy teljesen fonákul és egyoldalúan ítéli meg a Habsburg-ház világtörténelmi helyzetét, a miből következik, hogy R. szerepét sem értheti meg.» (Hogy mennyire nem alkalmas Sz. könyve a Rákóczi-kultusz emelésére, azt Márki a könyvből kiszemelgetett s azon csupaszon egyvégtébe sorakoztatott kifejezésekkel mutatja be. Ilyen módszerrel azonban talán az ő nagy Rákóczi-monografiáját is rossz hírbe lehetne keverni.)

Huszdik Század. 1914. évf. 4. sz. — *Gyulai István: Herczeg Ferenc, a nagy magyar író.* Durva hangon támadja Herczeg Ferencet. Különösen sajnálja Herczegtől a Wahrmann-díjat, mely az Uj Idők és Magyar Figyelő szerkesztőjét «a legelső magyar íróvá avatta». Pedig Herczeg «kiment a divatból». Neki már igazán nem maradt egyéb, mint «politizálni a munkapártban». A Herczegek «lézengő ritterek». Hol maradnak Herczeg Ferenczék? «A munkapártban vannak.» Milyen nagy író Bródy Sándor! «Bródy... de hol van tőle Herczeg Ferenc? Hol marad el Bródy nagyíró fantáziája, emelkedett világnézete, lélekbevágó látása, fölényes genialí-

tása, jövőket sejtő intuíciója, Rodin-i ereje mögött a Herczeg-féle pepe-cselő kisplasztika?»

Irodalomtörténeti Közlemények. 1914. évf. 2. sz. — *Papp Ferenc: B. Kemény Zsigmond mint kir. táblai s kormányzéki kancellista.* A nagy regényíró 1837 tavaszán esküdött fel a kir. tábla irnokai közé s 1838 június 20-ig volt Marosvásárhelyen. Azonban kevesebb időt töltött az akták, mint a könyvek között. A kir. tábla visszás hatását bizonyítják költői műveiben az igazságszolgáltatás torzképei. Ekkor gyűjtötte jogtudományi ismeretei legbecsesebb elemeit. Nagy hatással volt itt rá Dósa Elek kiváló jogtudós. De a környezet nemcsak jogi ismereteit gazdagította, hanem költői kedélyét is. Gyengéd érzelmek vonzották az ifjút a Maros völgye egyik érdekes pontjához, Malomfalvához, hol b. Kemény Pál lakott családjával. Sűrűn ellátogatott ide Bolyai Farkas is, a híres matematikus. Kemény sokat tanult és írt Malomfalván. Itt írta a Nemzeti Társalkodó 1837. évfolyamában megjelent ifjúkori cikkeit, a Gondolatokat s a Két levél a bajviadalról címűt. Utóbbiban a párba ellen szólal fel. Már ez első irodalmi dolgozatokban jelentkezik az erkölcsi és történelmi felfogás összhangja. Ez időtájt készült A mohácsi veszedelem okairól szóló dolgozata, melyben minden adat arra vonatkozik, miként döntötte romba a magyar oligarchia a magyar nemzetet. Malomfalván tervezte s kezdte meg Izabella királyné és a remete című regényét is. Itteni tartózkodása azért is nevezetes, mert gyengéd viszony fejlődött közte s a fiatal Kemény Poli bárónó közt. Első regénye nőalakjában, Hedvigben, mintha ifjúkori ábrándképét másolná. — *Gálos Rezső: Erdélyi János lírája.* Erdélyi költészete abban a korban éppen nem jelentéktelen. Van történelmi érzéke. Epigrammái telvél líraisággal. A nő romantikus tiszteletében Garayval rokon. Helyzetdalaiban némiképp Bajzával egyezik. Kedveli a szonettet. A magyarság, a természet szeretete, egyszerű családi érzelmek: főmotívumai. Költeményeiből kiérzik az érzelmek őszintesége. A szabadelvű eszméknek első szószólói közé tartozik Eötvössel együtt. Felemeli szavát a jobbagyság s a zsidók érdekében. Nép dalai nyelvben és formában egyaránt kiváló. Dalköltészetével mintegy Petőfi hatásához készítette elő a talajt. Több dala a nép ajkára is átment. — *Császár Ernő: Szenci Molnár Albert Zsoltárai.* Molnár Altdorfbán 1606 március 9-én kezdett hozzá a zsoltárok fordításához s szeptember 23-án elkészült az egész Psalteriummal. Mint Dézsi Lajos kimutatta, Lobwasser fordítását vette alapul. Elsősorban értelmi hűségre törekedett, de az alaki hűséget is sikerült megőriznie. Az anyagi hűség már nem mindenütt látszik meg. Vannak darabjai, melyekben egy-két versszakban csak a hangulat, vagy a kifejezés azonossága mutat rá az eredetire. Psalteriuma hívebb mása a német Psalternek, mint ez a francia Psautiernek. Eljárása hasonló Lobwasser versenytársához, Melissuréhoz, aki szintén a francia zsoltárokat fordította ugyan, de egybevetette őket a héber szöveggel. Változtatásai közül leggyakoribbak a hely szűkéből folyó kihagyások, melyek néha egyes mondatokra is kiterjednek. Máskor betoldásokat látunk, ismét máskor, hogy egy kifejezést mással pótol. — *Nagy*

Sándor: A János vitéz és a Toldi. II. Petőfi művének Aranyéra gyakorolt általános és részletes hatását vizsgálva, megállapítható, hogy amaz jelentősebb, mint a részletes hatás. Jellemalakok tekintetében Jancsi alakjának befolyása Miklós jellemére a főtulajdonságokat kiegészítő, színező mellékvonásokban látszik. A János vitéz a Toldi meséjére az érzelmes és némi tárgyi elmélkedő elem bevitelével s több motivummal hatott. Az események egybevetése is mutat egyezést. Petőfi művének költői világa általában népies adataival gyakorolt befolyást Aranyéra. A szerkesztő, jellemző és előadó művészet fogásai tekintetében látni hasonlóságot. — *Horvát István Mindennapijából* a kilencedik közlemény megint számos érdekes adatot tartalmaz. Szóba kerülnek: Révai Miklós, Virág Benedek, Jankovits Miklós, Verseghy Ferenc, Kultsár István, Karacs Ferenc, Gyöngyösi István, Kazinczy Ferenc, Horváth Endre, Katona István, Horányi Elek és mások. Jellemző idézet: „Ugyan ma vettem (1807 aug. 2) Eggenbergertől ime' kis könyvet is: „Anakreoni Dalok Cs. Vitéz M. által. Bétsben. 1803.” Tsudálkozást éleszthet akárkiben az, hogy e' kis könyv ámbár 1803-dikban jött vala ki, még tsak most árultatik legelőször három esztendő múlva.” Augusztus 6-án ezeket írja: „Délelőtt a' Fő iskola könyvtárában olvastam a' híres Bollandistáknak Acta Sanctorum nevű könyvökből Junius hónapnak V. Darabát, hol I. László Magyar Királyunknak élete elő számláltatik. Az, ki életének régi Legendáját írta, a' babonás szenteskedésből készítette ditséreteken kívül életének viszontagságait föl nem jegyzette. Tsak azt tartom megjegyzésre méltónak az egész hálálkodó írásban, a' mit benne a' Szent László koporsójánál tétetett ítéletről említ. E' majd ollyas valami, mint a' tüzes vasi és forró vizi ítélet ki szolgálás.” Augusztus 8-ról kelt feljegyzése is érdekes: „A' napnak nagyobb részét Fő iskolánk könyvtárában töltöttem, hol leirogattam számomra azon régi Magyar Énekeket, melyek az 1506-dik és 1508-dik Esztendei Magyar kéziratokban találhatnak. Számok hatra megyen, s belőlök is lehet valamit tanulni a' Magyar költés történeteire nézve. Üdö volna már erről gondolkodni, hogy tudnók, millyenek voltak az üstökös eleinknek énekeik. En e' tárgyról jókora nyalábot öszve gyűjtöttem.” — *Szücsi József: Berzsenyi Istvánnak* (1795—1841), a nagy ódaköltő rokonának hátrahagyott verseit ismerteti s négy darab szemelvényt is közöl belőlük. Berzsenyi István híres névrokonának kistehetségű utánzója. — *Erdős Károly: Sztárai Mihály Crammerus Thamásról szóló históriás énekének forrását* megtalálta Foxe Jánosnak Rerum in Ecclesia gestarum stb. 1559 című munkájában. Az egész költeményt szinte szóról-szóra végig lehet kísérni a latin szövegben. Hogy kicsoda küldte vagy kicsoda hozta el Foxe munkáját Sztáraynak, az adatok hiányában nem állapítható meg. — *Kardos Lajos: Adalékokat közöl Lord Byron költeményeinek magyar fordításaihoz.* A cikk főcélja, hogy Morvay Győző Byron-bibliográfiáját teljesebbé tegye. Figyelemreméltó megállapítása, hogy ha nem rendelkezünk is teljes magyar Byronnal, de csaknem valamennyi nevezetesebb művének van legalább egy magyar fordítása. Azonban míg a The Island kivételével minden epikai műve tolmácsolva van nyelvünkön, drámáinak nagyobb része még nem jelent meg magyarul. —

Vértesy Jenő Szabó Károlynak Gyulai Pálhoz intézett tíz levelét közli (1860—1863). Szó van bennük Arany Jánosról, Brassai Sámuelről, Szilágyi Sándorról és másokról. A korviszonyokra jellemző az 1860 április 19-ről, Nagykőrösről kelt levél: «Ma volt városunkban a Széchenyi gyászünnepe, mind a két egyházban föltűnő botránnyal.» — *Viszota Gyula: Kölcey Ferenc ismeretlen akadémiái dolgozatai* (I) közül a Pázmándi Horváth Endre «Árpád»-jának Kölceytől származó kivonatát teszi közzé. — *Vértesy Jenő*, Mikszáth Kálmán hátrahagyott iratainak IV—V. köteteit, *Borbély István* az Alszegehy Zsolt és Szilávik Ferenc által kiadott Csik-somlyói iskoladrámákat, továbbá az Alszegehy Zsolt bevezetésével most megjelent Illei János-féle Tornyos Péter kiadását, *Kerekes Emil* pedig Kardos Lajosnak Arany János Bolond Istókjáról írt tanulmányát ismerteti. Végül *Vértesy Jenő* helyreigazítja Alszegehy Zsoltnak a magyar romantikus drámáról szóló könyvre tett egyik megjegyzését.

Katholikus Szemle. 1914. évf. 5. sz. — *Lakatos Vince: Két posthumus könyv.* Ismerteti báró Kemény Zsigmond és Mikszáth Kálmán hátrahagyott munkáinak most megjelent kötetét.

Keresztény Magvető. 1914. évf. 2. sz. — *Borbély István: A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században.* Kálvin a teremtes munkáját Istennek és Krisztusnak, Serveto csupán Istennek tulajdonítja; 1567—1571 közt Dávid Ferencék is ezt fogadják el, de Dávid F. halála után a magyar unitarizmus (Enyedi György) felfogása módosul. Dávid szerint Krisztusnak egy személyben két természete van: emberi és isteni; Socinus Faustusék szerint lényege emberi, s csak minősége isteni. Az üdvözülés és megváltás fogalma nem igen foglalkoztatta Dávidot; e tekintetben átvette a kész hagyományokat.

La Vie Des Lettres. 1914. évf. április. — *André Révész: Le jeune mouvement littéraire en Hongrie.* A legújabb magyar irodalom rövid áttekintése, írói ellenszenvvel irodalmunk nemzeti hagyományai iránt. Cikkíró szerint 1867 előtt csak vallásos, oktató és politikai költészetünk volt, a l'art pour l'art hiányzott. Az új költészet a társadalom átalakulásához simult: munkásokról és a félvilágról énekel s a világvárosi életet tükrözteti vissza. Ady Endre a vezető, ki megreformálta a Petőfi és Arany óta stagnáló magyar nyelvet és szembeszállott az elődök «száraz, egyhangú, konvencionális és gyermekes» patriotizmusával. Móricz Zsigmond a parasz-
tok erőteljes regényírója. A színpadon újabban, Maeterlinck és Paul Claudel hatása alatt, a misztériumdrama is megjelent Balázs Béla munkáiban. A kritikusok között Ignótus és Schöppflin válnak ki. (Sok fölösleges és alig ismert név szerepel még ebben az összeállításban, mely az írók összeválogatásában egyoldalú szempontokat árul el s tendenciózus fölszínességével félrevezeti a külföldet.)

Le Bibliographe Moderne. 1912—1913. évf. novembre—décembre. —

H. S. ismerteti Kont Ignác *Bibliographie française de la Hongrie* (1913) c. munkáját.

Magyar Figyelő. 1914. évf. 7. sz. — *Szekfű száműzött Rákóczija.* «Polónyi Géza nyílt ülésen megbotránkozott azon, hogy Sz. megsértette Rákóczi emlékét, később pedig — ugyancsak nyílt ülésen — megkapó őszinteséggel bevallotta, hogy ő nem olvasta a könyvet.» «Gr. Károlyi Mihály lapja... szükségét érzi, hogy valami olesó módon demonstráljon egyszer megint a maga magyar sovíniszta volta mellett és doronggal esik neki Szekfűnek.» Sz. sok új adattal gazdagította R.-ról való ismereteinket, de a R.-ról azelőtt alkotott képünkön nem változtatott: vérnélküli szabadság-bálvány R. eddig is csak a tudatlanok szemében volt; ami pedig benne az embert illeti, arról Sz. könyve után is bizonyos, hogy nagy és nemes volt. Sz. objektív igyekezetében talán túlságba ment s «lelkiismeretes kutatásai folytán túlságos közelségébe jutott a fejedelemnek és a csúzzal és panaszokkal telt öreg úrban nem tudja többé fölismerni a nagy embert.» Jó, hogy az akadémia kiadta a könyvet s jó, hogy nem teszi magáévá Sz. némely nézeteit.

U. i. 8. sz. — *Rákóczi gyalázói.* Rámutat a Szekfű-elleni hajsza párt-politikai hátterére. Rámutat, hogy a sovíniszta politika hol találhat igazi Rákóczi-gyalázókat, kiknek szemében a Rákócziak sohasem voltak szabadsághősök, hanem «csak holmi osztályérdek exponensei.» «Az ellenzék és az egyetemi ifjúság, amely oly lelkesen rávetette magát a Szekfűügyre, nagyon jól tenné, ha most már ezekkel szemben állítaná sorompóba a közvéleményt.»

U. i. 9. sz. — *Lábán Antal: Szigligeti és a bécsi Polizei-Hofstelle 1838-ban.* Szigligetinek «Dienes» és «Vazul» című darabjairól a rendőrmíniszterhez küldött jelentésekből idéz, melyek Szigligetit veszedelmes embernek mondják. De semmi utalás hogy honnan veszi. A Pókaiak c. darabról Munkácsy Jánosnak, a Rajzolatok szerkesztőjének a véleményét közli, mely valóságos besugás számba megy; de erről sem mondja meg, honnan idézi. (Munkácsy írta a másik két darabról szóló jelentést is? Az ilyen közlésnek tudományos értéke nem lehet. Adalékokat nem így szokás közölni). — *Szelényi Ödön: Böhm Károly élete és munkássága.* Ismertetés.

Magyar Hirlap. 1914. évf. 107. sz. — *Ignotus: Irodalom.* Cikkíró kiemeli saját írói működésének «nemzeti jelentőségét», kulturánk és irodalmunk történetében, s Szász Károly képviselőházi beszéde kapcsán dicséri a pesti új irodalmat. «Faludi Ferencig kell visszamenni, hogy annyira magyar prózát találjanak, mint a budapesti írók és újságírók prózája.» Meg azután: «nemzedékunktől nem hagyjuk elvitatni, hogy amit csinál, az magyar irodalom s belekerül ez irodalom történetébe, ha megpukkadnak is bele, akik kapuját őrzik.» (Vezércikk gróf Andrássy Gyula lapjában.)

U. i. 110. sz. — *Andrássy Gyula gróf: Szekfű: A «száműzött Rákóczi».*

(E nagy terjedelmű komoly kritikával végre a sajtóban is abba a kerékvágásba terelődött a hirhedt könyv ügye, amelybe való: a tudományos meggyőződések higgadt, objektív, megvitató modorú kritikája elé. Ott jó helyen van; s mi akik ez ügyben állandóan a tudományos kritika egyedüli illetékességét hangoztattuk, s tudományos szolidaritásból és a kritikai erkölcs érdekében kötelességünknek éreztük, hogy foglalkozzunk vele: reméljük, most már búcsút vehetünk tőle.)

Magyar Középiskola. 1914. évf. 4. sz. — *Simon Miklós* ismerteti *Alszeghy Zsoltnak* Tóth Kálmán drámaköltészetéről szóló cikkét (E. Ph. K.), *gr* bírálja Vértessy Jenőnek a magyar romantikus dráma történetéről (1837—1850) írt kötetét.

Magyar Kultúra. 1914. évf. 8. sz. — *Császár Ernő*: *Kedvencz költők*. Kosztolányi Dezső műfordításait ismerteti. — *Alszeghy Zsolt*: *Báró Kemény hátrahagyott munkái*. Ismertetés.

Magyar Nyelv. 1914. évf. 4. sz. — *Szily Kálmán*: *A magyar etymologiai szótár*. Ismertetés. — *Simai Ödön*: *Kazinczy Ferenc nyelvújítása. XXXIII. Kulcsárnak* a M. Kurir 1804-iki évfolyamában közzétett pályakérdésére több felelet küldetett be, melyekben a nyelv kiművelésére vonatkozólag már Bessenyei óta felvetett eszmék mind együtt találhatók. Valamennyi az orthologizmust, vagy csak igen józan neologizmust hirdet. E cikk Mátyási József Vélekedésével (1806) foglalkozik részletesebben, s alapelveiben Gottsched és Adelung nézeteit ismeri fel. — *Putnoky Imre*: *Hunnia*. E név mint Magyarország neve 1799-ben Virág B.-nél fordul elő először magyar nyelvű szövegben; de onnan kezdve kivált a XIX. század első tizedeiben nagy divatnak örvend a hazafias páthosz verseiben. — *Szemkő Aladár*: *Szofra, zofra*. E Zrinyinél s Vitkovitsnál is előforduló szó különféle jelentéseivel foglalkozik. — *Martha könyve* a *finn-ugor-etruszk rokonságról*. Ismerteti Gombocz Zoltán felolvasását (márc. 17.), ki Martha módszertelenségét s a finn-ugor szófejtő irodalomban való járatlanságát kézzelfoghatóan kimutatta, s az egész etruszk rokonság meséjét a délibábok társaságába menesztette. (Hirlapjaink, melyek oly nagy lelkesedéssel terjesztették az etruszk rokonság illuzióját, a cáfolatról tudomást sem vettek. Nekik a tudomány is csak szenzáció.) — *P. Thewrewk Emil*: *Pósfai János*. Emlékezetből közöl egy verset, melyet annak idején a nyelvészkedő Pósfaira (sz. 1778) írtak volt.

Magyar Nyelvőr. 1914. évf. 4. sz. — *Erdélyi Lajos*: *A Halotti Beszédhez*. Ismerteti Barla-Szabó Titus füzetét, s Halász Ignácnak a magyar nyelvemlékekről tartott egyetemi előadásait, melyeknek kéziratát megszerezte. A H. B. korát 1205 és 1210 közé teszi.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1914. évf. 4. sz. — *Törkös László*: *Költészet és társadalmi élet*. A társadalmi és állami közösség

gazdag anyagot szolgáltat a költészetnek s a költészet nagy hatást tesz még a tömegekre is. Sajnos, az erkölcsrontó szépirodalom egyre jobban hódít s gátolja a nemes irányú költészet terjedését.

Magyarország. 1914. évf. 90. sz. — M. P.: Amerikai magyar poéták. Rudnyánszky Gyula után az ismertebb amerikai magyar költők Kovácsy Kálmán, Baja Mihály és Nagy Ferenc. Utóbbinak versfüzetét ismerteti a cikk. — **Márki Sándor: A Rákóczi-kultusz kifejlődése.** A R.-irodalom teljes áttekintése: R. a költészetben, szépirodalomban és színműirodalomban, R. és a történetírás, a R.-induló, R. a képzőművészetben. — **Móricz Pál: Régi magyar élet.** Emlékezés Balogh Ferenc (1836—1913) debreceni kollégiumi tanárról, a kollégium történetirójáról. — **Kalmár Antal: Öngyilkos volt-e Teleki László?** T. tragédiája lélektani okainak kifejtése T. hátrahagyott iratai alapján. Öngyilkosságának indító oka: «T. L.-t... az adott szó ölte meg... azért, mert a 61-diki országgyűlésen kifejezésre juttatott 48-as politikája jött ellentétbe a belső világában háborgó, de kifejezésre nem jutható 49-es politikai érzelmeivel; minthogy pedig ezt az érzelmeinek megfelelő 49-es politikáját a császár feltételeinek első és második pontja szerint (tehát adott szava szerint) az országban és az országgyűlésen kifejezésre nem juttathatta: Telekinek a nemzet által reáerőszakolt vezérsége miatt meg kellett halnia.»

U. i. 115—116. sz. — Kacziány Géza: Riedl hadjárata Thaly ellen. «Fellebbezhetetlen ítéletet» akar mondani a kuruc balladák kérdésében. Tudományos szempontból teljesen jelentéktelen cikk.

U. i. 118. sz. — Ballagi Aladár «A száműzött Rákóczi»-ról. B. A. akadémiai felolvasása.

Neue Freie Presse. 1914. évf. 17827. sz. — Kübeck Blanche bárónő több kiadatlan levelet közöl, amelyeket Metternich-korabeli írók intéztek nagyatyjához, Kübeck Károly Frigyes báróhoz, az udvari kamara elnökéhez. Közöttük van Pyrker Lászlónak két levele 1843-ból és 1845-ből.

Nyugat. 1914. évf. 8. sz. — Laczkó Géza: Az etymologiai szótár. Ismertetés. — **Kosztolányi Dezső: Gárdonyi Géza versei.** Rövid méltatás. G. G. verseiben a vidéki népdal-kultúra hatása él; nem Petőfi és Arany egészséges népdala ez, hanem «a polgári osztály dekadens népdala, amely bomlaszt, különccé tesz, rikat, a fáradt népdal.» A városi költészethez való átmenetek ezek a versek; nem népiesek a szó régi értelmében, s nem városiak a mai értelemben. — **Tóth Árpád Kardos Lajos Bolond Istók tanulmányát ismerteti.**

U. i. 9. sz. — Halász Imre: Rákóczi Ferenc. Hogy egy semmi esetre sem agresszív jellegű könyv, mint a Szekfü Gyuláé, hogyan idézhetett elő ekkora mozgalmat, annak tulajdonítja, hogy a könyv témája nem R. egész pályafutása, csak annak hanyatló végszaka, s így a tájékozatlan közönségnek könnyen lehetett szuggerálni, hogy a könyv, mely csupa lehangelő dolgot mond el R.-ról, ócsárolni akarta őt. Majd áttekint a tör-

téneti anyagon, s Sz.-vel többnyire egyetértve, máshol kiegészítve őt, igen tanulságos essayt ír a bujdosó fejedelemeiről.

Országgyűlési Értesítő. A «Budapesti Közlöny» 1914. évf. 102. sz. melléklete. — 535. országos ülés 1914 május 5-én. — *Szász Károly*: Mai irodalmi viszonyaink közt talán még fontosabb feladatul hármlik a Nemzetire a nyelvi és irodalmi hagyományok ápolása, mint azelőtt. Rámutat némely ott előadott darab nyelvbéli fogyatkozásaira, holott a Nemz.-ben nyelvi szempontból csak a legkiválóbb darabnak szabad színre kerülnie. Bánkbánt 1908 óta egyszer sem adták. Azelőtt minden febr. 6.-án volt Kisfaludyeste, az idén már az is elmaradt. Marót bán, Csongor és Tünde, Szigligetinek, Csikynek több darabja kellő váltakozással műsoron lehetne. Kíváncosnak tartaná, ha a Nemz. Sz. minden esztendőben rendezne irodalomtörténeti ciklust, melynek nagy jelentősége volna az ifjúság irodalmi nevelése szempontjából. Egy ily ciklusban másodrendű írók is szóba jöhetnének s különösen Toldy István érdemelné meg a föllevenítést. Némely mai darabot pedig jobb volna nem adni; a N. Sz. utóbbi éveinek nagyon sok műsordarabjából csak úgy dől az amoralitás. Egy dramaturgot kíván a N. Sz.-hoz, aki irodalmi ember legyen, aki vállalja a felelősséget minden színrekerült darab nyelvtisztaságáért, irodalmi értékéért s vállaljon kötelezettséget arra, hogy a magyar irodalom régi termékeit, amelyek a mi nemzeti hagyományainkat hivatva vannak fenntartani, céltudatosan, tervszerűen fogja a N. Sz.-ban színre hozni. Elsőrangú művészi előadásról kell gondoskodni, s olesó helyákról: «a N. Sz. nem üzleti vállalkozás, a N. Sz. közművelődési intézet, olyan mint az iskola, olyan mint a múzeum»; «ha igazán közművelődési intézetté válik, s ha helyárai leszállíttatnak, akkor szívesen szavazok meg százezer, vagy kétszázezer koronával többet annak a N. Sz.-nak».

Pester Lloyd. 1914. évf. 85. sz. — *Max Nordau: Ungarische Lyrik in deutschem Gewande.* A Párisban élő magyar származású német író fölveti a kérdést, nem illeti-e meg a Nobel-díj több joggal a magyar Kiss Józsefet, mint a csak kevesektől ismert indus költőt, Rabindranath Tagorét. Bizonyára akad majd valaki, aki a svéd tudományos akadémia figyelmét a magyar költőre felhívja. Elismerés illeti Neugebauer Lászlót, Kiss József hivatott fordítóját is, aki Petőfi-fordításaival szerzett magának hírnevet.

Protestáns Szemle. 1914. évf. 2. sz. — *Zoványi Jenő: Ki volt a Pastor... c. könyv igazi szerzője?* Nem Károlyi Péter, hanem Hemmingsen Niels (1513–1600) dán pap. — *Kemény Zsigmond.* «Az a tény, hogy Kemény Zsigmond, születése után száz évvel, csak egy pár nemes, igazán magyar és igazán művelt lélek hódolatára számíthat, olyan szomorú jel, hogy láttára elsötétül minden gondolkodó magyar embernek az arca... Ma közveszélyes dolog Kiss Józsefet rogyásig nem ünnepegni... de Kemény Zsigmond szellemének hódolni csak podagrás aka-

démikusoknak és kokárdás Kisfaludystáknak való feladat. Ez a mai kor nem fogja megérteni Kemény Zsigmondot, mert már nincs vele semmi közös vonása. Az ősi magyar főúri család gyermekét, a fejedelmi sarjat, aki beáll újságírónak, mert emésztő szenvedély lobog benne: az áldozat, a szolgálat szenvedélye, hogyan értse meg az a pesti gyerek, aki ma megbukik az érettségén a magyar irodalomból s holnap valamelyik revue dramaturgja lesz; hogyan értsék meg a báróból lett zsurnalisztát a zsurnalisztából lett bárók?»

Sárospataki Református Lapok. 1914. évf. 13. sz. — *Harsányi István: Pilarik Jeremiás eddig ismeretlen munkája.* A szóbanforgó munka egy példányát Rexa Dezső találta az alsókubini Csaplovics-könyvtárban. (M. Könyvszemle: 1913: 348). Most a sárospataki ref. főisk. könyvtárából került elő egy második példány. Címe: *Anatomi Desz von dem Ungarischen Jesuiten gestellten Glaubens-Bekänntnisz. 1686.* A németnyelvű munka azt a 22 cikkből álló s magyar átokmintának, vagy újkatholikusok hitformájának is nevezett vallástételt taglalja, mely a pozsonyi vértörvényszék által üldözött s a r. kath. vallásra áttért prot. lelkészeknek és tanítóknak volt szánva. A cikk bebizonyítja, hogy a munka szerzője Pilarik Jeromos, a szepesmegyei Tepliczen született, de külföldön működött ev. lelkész és tanár, kinek Szinnyi nyole munkáját sorolja fel.

U. i. 14. sz. — *Végh János: Rummy Károly György pataki tanársága.* Két ízben történt kísérlet arra, hogy R. K. Gy.-öt a pataki kollégium tanárává válasszák. Ez 1808 és 1820 közt történt sikertelen kísérleteket ismerteti. — *A száműzött Rákóczi.* Ez a Vegyes Közleményekben elhelyezett kis cikk a mi folyóiratunknak szól. F. é. harmadik füzetünk folyóiratszempléjében (208. l.) túlzásnak mondtuk a Sp. R. L. azon állítását, mely szerint Szekfi mindent elkövet, hogy Thaly K. homlokáról a történetírói babérokat letépdelje s azt mondtuk, hogy Sz. könyvében csak egy szerény jegyzet szól Thaly történetírói romantikájáról. Azt kérdi tisztelt folyirattársunk, hogy fenntartjuk-e ma is ebbeli véleményünket, ma is, az egész magyar hírlapirodalom, az egész magyar közvélemény felzúdulása, az Akadémia elítélő nyilatkozata, Márki Sándor nyilatkozata, s a kolozsvári egyetemi ifjúság határozata után is? Egyszerű feleletünk az, hogy igen, ma is, mindezek után is fenntartjuk. A hírlapirodalom tudományos kritikájára ugyanis mi általábanvéve semmit sem adunk; az egész magyar közvélemény, tudomásunk szerint, nem zúdult fel, a felzúdult résznek pedig nem volt igaza; ha meg az Akadémia nyilatkozata elítélő, honnan van, hogy tudomásul vétele ellen éppen csak Apponyi meg Ballagi szavazott, vagyis épen azok, kiknek egy elítélő nyilatkozattal egyet kellett volna érteniök? Márki Sándor nyilatkozott ugyan, de nem cáfolta meg Szekfi Thaly-jegyzetét, másfelől pedig az ő nyilatkozata után nem lehetett várni, hogy aktív részt vegyen egy ifjúsági gyűlésen, mely Sz. könyvét Rákóczi-gyalázással vádolja, hiszen nyilatkozatában csak annyit mondott volt, hogy a könyv nem szolgál a R.-kultusz emelésére; s végül Márkitól mindmáig nem kaptuk meg a könyv tudományos bírá-

latát. Különben pedig mind e felsorakoztatott nagyhatalmak (az egyetemi ifjúságot is beleértve) sem tudnának rábeszélni, hogy a Sp. Ref. Lapokkal együtt valljuk, miszerint Sz. «mindent elkövetett» Thaly babérjainak megtépázására. Mi u. i. magunk szoktunk olvasni és ítéletet alkotni, mikor azt hisszük, hogy arra jogunk és hivatottságunk van. Mindezek felül nemcsak kérdez, hanem állít is a Sp. Ref. L. Azt állítja, hogy folyóiratunk «a kuruc balladák meghamisítása mellett a történeti adatok meghamisítását is szívesen látta a Thaly homlokára sűtve». Mi ugyan «hamisításról» sohasem beszéltünk, sőt Riedl Frigyes tapintatos, választékos modorát egy ízben mintául is ajánlottuk tisztelt folyóirattársunknak, mindamellett, amennyiben hamisításról lehetne szó, legyen meggyőződve, hogy mi azt nem szívesen látjuk Thaly homlokára sűtve. Általában mi csak az igazságot látjuk szívesen s míg az megnyugtatóan kiderítve nincsen, szívesen vitatkozunk felőle, pro és kontra, amint azt folyóirat-szemlénkben épen tisztelt folyóirattársunk nem egyszer tapasztalhatta.

U. i. 15. sz. — *Simonfi János, Harsányi István és Gulyás József: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Azon egyezéseket, melyeket Riedl az Ocskay-ballada és az Ocskay-életrajz közt mutat ki, úgy fogják fel, hogy Thaly forrásul használta történeti művéhez a balladát is. Az Ocskay-életrajz ugyanis nyolc évvel később jelent meg (1880), mint a ballada. Lehetséges-e, hogy Thaly «önnön koholmányával igazolja megállapítását?» (Ez végre, ha egyszer a gyanú ráirányult, nem lehet kérdés. Egyébként pedig: a Riedl-től kijelölt egyezések szinte kivétel nélkül kifejezésbeli egyezések; vagyis a történeti mű, az Ocskay-életrajz nem adatot merít «forrásából», a balladából, hanem kifejezéseiben egyezik vele. Továbbá, nemcsak a későbbi, hanem a korábban (1865 ben) megjelent Bottyán-monografiával is mutat kifejezésbeli egyezéseket a ballada. A ballada és Kolinovics krónikája közti egyezéssel szemben arra hivatkoznak, hogy adatbeli eltérések vannak a kettő közt. További tartalma a cikkeknek: R. szövegközlése nem egészen pontos. A Bújdósó Rákóczi-val rokonjellegű népdalt ismernek Vikár Béla gyűjtéséből (Fabó: A m. népdal 144 L.). Persia szönyeg: e szóra van adat 1630-ból. — *Végh János: Rummy Károly György pataki tanársága.* Befejező közlemény.

U. i. 16. sz. — *Simonfi J., Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Fehérváry Dezső (Irod. tört. III: 253—253.) újabb Arany-átvételeket vélt felfedezni a kuruc balladákban. De a «megbődül az ágyú» kifejezést Arany is a régiségből veszi; a Zách Klára Istenhez óhajtó befejezése is szokásos a régiségben. Ugyancsak Zách Klarából vettnek mondotta Riedl a »rettenetes, bosszúálló kardja volt kezébe» kifejezést. Arany azonban Zách Klára több más kifejezését és motívumát is a népdalból vette, ezt is vehette onnan, nem pedig Thaly őtől. Hasonlóképp vélik megoldhatónak a Kisfaludy Károly-féle, Riedl szerint átvett sorok kérdését is («Szülőföldem szép határa»): ugyanezeket Kisfaludy a néptől vehette. (Vehette és vette azonban nem egy.)

U. i. 17. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Új ének.* Vers, melyet Petróczy Kata Szid. most felfedezett versei kötetéből közölnek.

Új Nemzedék. 1914. évf. 17. sz. — Az új egyetemi tanszékek. «Kultur-népeknél valamely egyetemi tanszék betöltése a közvélemény legéberebb érdeklődését mozgósítja. Emlékezni kell csak a helsingforsi egyetem finn-ugor tanszékének pár év előtti kérdésére. Nem volt pedig egyébről szó, mint a helsingforsi egyetemről és a finn-ugor tanszékről. És mégis, micsoda vitatkozást, agitációt és országokra kiterjedő érdeklődést vert fel ez az egyszerű kérdés, hogy ki legyen e tanszék képviselője. S mikor a finnek, vagyis a finn egyetem nem tudott megegyezni a jelöltek mellett, mert egyformán alkalmasnak találta a sok rostálás után a legalkalmasabbnak tartott Wichmann és Paasonen, hogy a tudományos közérdeket a lehető legmesszebbmenő eljárással megóvjá, nemzetközi fórum elé bocsátotta a döntést s a Thomsen (Koppenhága), Brugmann (Lipce) és Szinnyi (Budapest) szakvéleményétől tette függővé, hogy melyik jelölt mellett foglaljon állást. Így nyerte el Paasonen a helsingforsi finn-ugor katedrát, miután egy szaklapban a bírálatok is közreadattak. A legnagyobb nyilvánosság és a legnagyobb ellenőrzés után megnyugodhatott végre mindenki, hogy az emberileg lehető legobjektivebb eljárás érvényesült a tanszék tudományos érdekeinek megóvására. De másutt sincs ez másképen. Berlinben és a német tudományos lapokban épen most arról folyik például a vita, hogy a Schmidt Erich halálával megüresedett német irodalomtörténeti tanszéket kivel töltsék be. Nemrégiben Kluge freiburgi egyetemi tanár ez ügyben röpiratot adott ki s a német tudományos világ a legélenkebb figyelemmel várja a döntést, mely a tanszék dolgát majd megoldja. A francia tudományos világ hasonló érzékenysége és érdeklődése megnyilvánult még, egy rájuk nézve olyan potom kérdésben is, hogy mi legyen a Sorbonne-on rendszeresített és a magyar kormány által dotált magyar tanszék jövőjével. Nálunk tapasztalható csak az a hallatlan közöny és majdnem barbár nemtörődömség, hogy mikor a magyar kultúrának ilyen nagyfontosságú kérdéséről van szó, alig kelt ez a korszakos szervezés még annyi érdeklődést is, mint egy rossz mozarab, vagy valamelyik középszerű, de elszánt strébernek a tülekedése. Pedig a közvélemény legteltesebb ébersége és érdeklődése mellett kellene a jelöltek kiválasztását megejteni, mert a rossz, szűk látókörű és tehetségtelen professzor egyetemi hivatásában annyi kárt mindig jelent egy elmaradt országra, mint amennyi kárt akár egy jégverés okoz.» — Zuboly: *Feljegyzések báró Kemény Zsigmondról*. Beszélgetés Szegedi Maszák Hugóval, a hajdani Pesti Napló riporterével, aki a cikkírónak érdekes dolgokat mondott el Keményről.

Uránia. 1914. évf. 5. sz. — Pitroff Pál: *Kemény Zsigmond aesthetikája*. I. Kemény Zs. mint esztétikus nagy tehetségéhez képest kisebb jelentőségű, de nálunk így is korszakot alkot. Sajátságos helyzete határozza meg az ő módszerét, melyben a nemzetnevelés a főcél. Esztétikájában, mellyel honfitársait akarta nevelni, kevés volt az újítás. Az irodalmi irányokat ő még inkább a történetíró szemével nézte. Írásaiban az egyéniség jogát hirdeti ugyan, de csupán a társadalom erkölcsi javainak bővítése szempontjából. A Gautier-féle l'art pour l'art szelét még nem

érezhette meg, bár egyszer — tanulmányaiban — helyes érzéssel mintha ezt az elvet érintené. Amint főképp regényeiből látjuk, Kemény is a XIX. század szkepticizmusának hatalma alatt áll, de észreveszi annak romboló hatását s a realizmus határán megáll. Eredetisége összegező előadásában rejlik, mellyel régi gondolatoknak súlyt ad. Hatása meglátszik Erdélyin, Gregusson, Beöthy Zsoltan és Rákosi Jenőn. Működése iránya a realidealizmus, vagyis az életnek a vele összefüggő ideálokkal való szoros egybekapcsolása. A tudományos értelemben vett milieunek fontosságával és lényegével tisztában van, még a műforma evolúcióját is megpendíti. A művészi értelemben vett hűségre nézve megpróbálja felállítani a határokat. Kemény realidealizmusának értelme csak úgy lesz előttünk világos, ha az íróban az ihletett költőt és a tudóst külön-külön megfigyeljük. Barnabás alakja a Zord Időben és Gergelyé a Gyulai Pálban jó képet nyújtanak arról, hogy Kemény a költő és tudós, az ihletből a tudomány mezejére s a tudomány területéről az ihletbe átsapó génusz, hogyan dolgozik. A történeti értelemben vett romantikát nem azokban a tulajdonságokban látta, amikben ma mi. Ebből látni, hogy — legalább az ő felfogása szerint — neki a romantikához semmi köze. Benne a klasszicizmus (a régi) és a romanticizmus tragikuma egyesült, hogy létrehozza az életet oly jól ismerő lángész előtt feltűnő tragikumot. De Kemény műveiben az érzelmes részletekkel époly gyakran találkozunk, mint a tragikusokkal, hiszen az egyik a másiknak kiegészítője. Ez az érzelmes elem azonban sohasem kiáltó, mesterkélt, hanem inkább a befelé síróké. Mégis úgy érezzük, hogy van benne valami romantikus. Keménynek általában megvolt a maga véleménye a romantikusok érzelmeiről. Amit megdicsért bennük, az az ő szívében is ott rejlik. Ez áll kötött formájú költeményeiről is. Gyulai Páljába beleszótt néhány éneket, melyekre nézve nem követnénk el tévedést, ha szerzőjüket legnagyobb lírikusaink mellé állítanók. Bennük a dikció mögül egy kis romantikus áramlat csap ki. Ugyanezt a romantikus aláfestést árulják el románc- és balladaszerű költeményei is. — *gr.* : Katona Lajos irodalmi tanulmányait ismerteti.

Vasárnapi Újság. 1914. évf. 18. sz. — *Paál Jób: A Nemzeti Színház ismeretlen tervei.* Kassalik Fidelius és Eberl Károly 1815-i, s Telepy György színész 1833 utáni színház tervét ismerteti szóban és képen. A két első a mostani Nemzeti Kaszinó helyére, a harmadik mai helyére tervezi.

Világ. 1914. évf. 108. sz. — *A könyv hadserege.* Jogos megütközést kelt, hogy Magyarország a lipcei nemzetközi könyvipari és grafikai kiállításon hivatalosan nem vett részt, holott máskor nagy anyagi áldozatokat hoztunk, hogy a viláckiállításokon bemutathassuk kulturánk haladását.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 május 2-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Császár Elemér, Hegedüs István, Horváth János, Négyesy László, Papp Ferenc, Perényi József, Pintér Jenő, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Versényi György, Vértesy Jenő, Zoltvány Irén vál. tagok. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket.

2. Titkár jelentése alapján rendes taggá választatott: Antal Margit, polg. isk. tan., Bártfa (aj. Mikó Stefánia); Benczik Ferenc, kegyesr. főgimn. tanár, Veszprém (aj. Perényi József); Terbócz Ilonka, Bpest (aj. Riegler Ernő); Mező Ferenc, polg. isk. igazg., Zalaszentgrót (aj. Pais Dezső); Bányai Elemér dr., hirlapíró, Budapest; Révész Andor dr. f. keresk. isk. tanár, Bpest; Baranyai Zoltán dr., f. keresk. isk. tanár, Bpest (aj. a titkár); Kádár Ilona tanár, Bpest (aj. Kardos Lajos).

Rendkívüli taggá választatott: Pikkol Paula bh., Bpest (aj. Kardos Lajos.)

Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek a következő könyvkereskedők: Pollacsek, Temesvár; Tóth János, Győr (2 pld.); Szél Nándor, Keskemét (2 pld.); Gibbon A., Kolozsvár; Rothbaum Izraelné, Nagykőrös; Benkő Gyula, Bpest; Buzárovics Gusztáv, Esztergom (2 pld.); s a következő könyvtárak: Sarajevo: magyar Főgimn. tan. könyvt.; Arad: közmív. könyvt.; Békés: ref. Főgimn. tan. könyvt.; Selmeczbánya: kir. kath. főgimn. tan. könyvt.; Szamosujvár: áll. főgimn. tan. könyvt.; Zalaegerszeg: polg. leányisk. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak s előfizetőinek összes száma tehát: 1134.

Ebből tiszteleti tag: 2, alapító: 22, rendes: 719, rendkívüli: 52, előfizető: 339.

3. Titkár jelenti, hogy Perényi Adolf, bpesti áll. főgimn. tanár, Társaságunk rendes tagja, f. év febr. 25-én meghalt.

4. Titkár bemutatja Holzmann Károlyné sz. Pákh Berta levelét, melyben felkéri Társaságunkat, hogy képviseltesse magát Pákh Albert újból rendbehozott síremlékének és nyugalóhelyének megáldásánál, f. évi május hó 3-án. A Társaság kegyeletes készséggel tesz eleget e kérésnek, koszorút küld a megújított síremlékre. A Társaság önként jelentkező tagjai az elnök vezetésével vesznek részt a kegyeletes ünnepélyen.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint a bevétel 7915'43 kor., kiadás 4993'09 kor., pénztári maradvány 2922'34 kor. Örvendetes tudomásul szolgál.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedüs István és Papp Ferenc vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A választmányi ülést felolvasó ülés előzte meg, melynek tárgyai: 1. Pais Dezső: Kemény lelki válsága. 2. Vargha Damján: Laskai Oszvát kódexeinkben.

A Nemzeti Színház hivatása. Társaságunk alelnöke, *Szász Károly*, a képviselőház május 5-i ülésén nagyszabású beszéddel vett részt a kultusz-minisztérium költségvetésének tárgyalásában. Beszédében, mely általános helyesléssel találkozott, újból s nyomatékosan hangoztatta azon eszméket, melyeknek idei közgyűlésünkön is kifejezést adott. Különösen a budapesti Nemzeti Színházat bírálta, melyben a magyar drámairodalom igazi klaszszikus színházát óhajtaná látni. A Nemzeti Színház vezetésében nem lehet elsőrangú tényező az üzleti érdek, mint a többieknél; e színháznak nemcsak a közönséges értelemben vett szórakoztatás a feladata: elengedhetetlen kötelessége az is, hogy ébren tartsa a magyar drámairodalom legkiválóbb hagyományait s ne csak a közönség ízléséhez alkalmazkodjék, hanem járuljon hozzá annak speciálisan magyar irodalmi neveléséhez is. A Nemzeti Színház nem lehet kísérletezések kiinduló pontja, főképp pedig nem dajkálhat oly kísérleteket, melyek az «egyéni stílus» örve alatt a legvadabb idegenszerűségeket lopják be nyelvünkbe. Azon válaszok közül, melyeket e nagy hatást keltő beszéd vont maga után, kétségtelenül figyelemre méltó volt a Bánffy Miklósé és a közoktatásügyi miniszter úré. De ők (különösen Bánffy) úgy fogták fel, mintha Szász Károly az írónak az egyéni stílushoz való jogát vonta volna kétségbe, holott ő tisztán a nyelvhelyesség szempontjait hangoztatta. Már pedig ebben igaza van. Az író önérzetét sértheti ugyan, ha a színház vezetősége ki akarja korrigálni a darabja nyelvét; de nincs is szó korrigálásról: vigye a darabját olyan színházba, amely tisztán a maga üzleti érdekeivel törődik; a Nemzeti Színház pedig egyszerűen ne fogadjon el olyan darabot, amelynek nyelve a helyes magyarság szempontjából kifogás alá eshet. Bizonyosak lehetünk felőle, hogy majd kikorrigálja akkor nyelvét maga az önérzetében sértékeny szerző. I. Folyóiratszeglünkben «Országgyűlési Értesítő» címszó alatt.)

G. GY.

Társaságunk kormánysegélye. Fentebb ismertetett beszédében, a tudományos társulatok segélyezéséről szólva, többek közt ezeket mondta Szász Károly: «Van egy új társaságunk is, a *M. Irodalomtört. Társaság*. Valóban irodalmi közszükséglet teremtette meg; tagjainak elsőrendű folyóiratot ad, felolvasásokat rendez, egyáltalában megbecsülhetetlen szolgálatokat végez. Az irodalomtörténet a mi legnemzetibb tudományunk... A vall. és közokt. miniszter úr segélyezte is ezt a Társaságot a múlt évben: 2000 K-át utalt ki részére... Most azt vagyok bátor kérni a miniszter úrtól, hogy, ha a Földrajzi Társaság és más érdemes társaságok megkapják a 3000 K segítséget, úgy méltóztassék ezt a 3000 K-át megadni a Történelmi Társaságnak is..., valamint az Irodalomtörténeti Társaságnak is és ez az összeg jövőre kifejezetten előirányoztassék a költségvetésben.» — Ezúttal is, mint minden lehető alkalommal, Szász Károlyban Társaságunk érdekeinek fárad-

hatalatlanul buzgó szószólóját látjuk. Hogy nekünk a kormánysegélynek évi 1000 koronával való fölemelése mit jelentene, s mit jelentene elsősorban szaktudományunk érdekének: megítélhetik olvasóink abból, hogy akkor a mostani négyíves füzetek helyett már a jövő évtől kezdve ötíveseket adhatnánk. Szükségét éreztük annak, hogy olvasóinkkal is közöljük, mint fáradozók aelnökünk ezidőszerint is Társaságunk érdekében, s meg vagyunk győződve róla, hogy valamennyien hálás elismeréssel veszik ezt tudomásul.

Pákh Albert sírjánál. A Vasárnapi Ujság alapítójának, a jeles humoristának, Petőfi minden tiszteletre méltó barátjának halála után már három évvel, 1870-ben, díszes síremléket emelt hamvai fölé olvasóinak kegyelete. A sírbolt s a síremlék a többszöri tatarozások ellenére is igen megrongálódott, a család azonban gondoskodott róla, hogy Pákh Albert nyugvóhelye rendbe hozassék s az ekként megújított sírt s a benne nyugvó hamvakat f. évi május hó 3-án Kacziány János ev. esperessel ünnepélyesen megáldatta. Pákh Albert unokahúga, Holzmann Károlyné szül. Pákh Berta, Társaságunkat is meghívta e kegyeletes alkalomhoz s Beöthy Zsolt és Szász Károly köré csoportosulva, Társaságunkat a tagok szép száma képviselte. Az Akadémia nevében Heinrich Gusztáv, a Kisfaludy-Társaság nevében Beöthy Zsolt, a Petőfi-Társaság megbízásából Ferenczi Zoltán, a Vasárnapi Ujság képviseletében Schöpplin Aladár tett koszorút a sirra. Társaságunk koszorúját Szász Károly tette le kegyeletes melegségű beszéd kíséretében.

M. J.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Loósz István: Ady Endre lírája tükrében. Szabadka, 1914. 92 l. A szerző kiadása. Ára 2 korona.

Szerző, aki eddig főképp Kemény Zsigmondról szóló derék forráskutásaival tett szolgálatot a tudománynak, ezúttal a mai magyar líra legemlegettebb alakjának költészetét tette tanulmánya tárgyává. Ady neve — úgy mond — ma már annyira benne él a köztudatban, hogy méltán tarthat számot a tárgyilagos megítélésre. Ezt pedig úgy véli leginkább megközelíthetőnek, ha költészete gondolatvilágába vezeti az olvasót. Fejtegetéseinek végső eredménye, hogy „Ady költői tehetségének nagyságát és sok tekintetben mutatkozó eredetiségét senki sem vonhatja kétségbe”. A részletek során megtudjuk, hogy maga a költő Vajdát tartja elődjének, de erősebb rokonszeny fűzi Csokonaihoz és Petőfihez is. Zavaros közéletünk mindennél jobban foglalkoztatja. Legújabb verskötetének túlnyomó része politikai költemény, melyekben közállapotainkat ostromozza vagy a proletárság szószólójaként lép fel. Szívesen fordul multunk azon alakjai felé, akiket koruk félreismert, vagy nem értett meg. Történelmünknek főképen azok a mozzanatai érdeklik, melyekből a multak bűneinek átka tette serkentheti a jövő harcosait. A magyarság eszményét önmagában

látja megtestesítve. Hibáink korholása nem szokatlan jelenség irodalmi életünkben. A mult költői és Ady között azonban e tekintetben nagy a különbség. Amazoknál a javító programm és célzat nem kétséges, Adynál a világos cél csak a rombolás útját jelöli meg, de hogy mit kell a romokon építeni, afelől bizonytalanságban hagy. Az ő különleges világfelfogásának gyökere a züllésnek indult birtokos magyar középosztály elégedetlenségének talajából ered. Ady általában a meglepetések költője. Hazafisága, ha osztálygyűlöletet és harcot hirdet is, fajszeretetből fakad. Hisz abban, hogy törekvései megvalósulnak. Költészetének egyik sajátossága, hogy szereti magát szembeállítani a régibb költői irány híveivel, akiket lenéz. E magatartását megérteti a francia dekadensek hatása, bár az ilyfajta találkozások a hasonló lelki berendezésre is visszavezethetők. A rafináltság és népies egyszerűség együvékerülése ugyanabban a költeményben szintén egyik jellemző vonása. Szerelmi lírája a költő beteges érzékiségének hajtása, bár olykor nemesebb hangokat is hallat. A pénz és gyönyörvágy s a mámor érzései nagy realizmussal szólalnak meg lantján. Szereti a tudattalan ösztönélet lelki folyamatait képekben megrögzíteni. Ady elsősorban szimbolista költő. Megelevenítő szimbolizmusa még a halálnak is életet tud adni. Szinte muzsája a halál. Világfelfogására nézve feltűnő, hogy a keresztény felfogás nála csaknem egészen figyelmen kívül marad. Az ő hitvallása a mindenséget betöltő életakarat. Az újjászületés gondolata nála csak az érzéki létformának a multba s jövőbe való kitolását jelenti. Az istenfogalom Ady gondolkodásában nem valami metafizikai eszme. Bűnbánata utálattal tölti el lelkét eddigi bűnös élete miatt. Utolsóelötti köteteiben újszerű és rokonszenves vonás háborgó lelkének rezignációja és a tisztultabb életörömök keresése. Lelki fejlődésében sok nietzschei vonás van. A gyönyöröket hajszó és a maga übermensch-voltától megittasodott Ady telve van Nietzsche-féle reminiscenciákkal. Különösködő egyénisége rányomja bélyegét költői-nyelvére is. Egyszer parasztosan pongyola, máskor étheri finomságaival lep meg. Költői nyelvé a kifejezés módjában bizonyos egyformaság jellemzi. Igazi eredetisége a szóelemek összerakásának újságában van és abban, hogy ő nem fogalmakkal dolgozik, de képekben gondolkodik. Képei tágkörűek; a kultura majd minden vívmánya szerepel köztük. Legkedvesebb és leggazdagabb nyelvi eszköze: a szóösszetétel. Stílusa mozaikszerűen szakadozott. Verstechnikájában ütem-tagozódás helyett csak a meghatározott szótagszám ad a sor-nak formát, azáltal, hogy a sorok ugyanegy versben egyformán szerkesztett strofákba tömörülnek.

Ime a tanulmány gondolatmenete, melynek megállapításait lehetőség az eredeti fogalmazásban próbáltuk összefoglalni s amelynek egyes pontjait szerző megfelelő utalásokkal erősíti és világítja meg. E vázlatos ismertetésből is látni, amiről a könyv elolvasása után mindenki meggyőződhetik, hogy írója kimerítően és komoly elmélyedéssel foglalkozott tárgyával, ismeri a kérdésre vonatkozó irodalmat s tisztában van a kritikai tárgyilagosság követelményeivel. Horváth Jánosnak Adyról szóló jeles tanulmánya után (melynek kitűnően megalapozott fejtegetései, mint látható,

szerző is jól ismeri) természetesen kevés újat mond. Munkája azonban így sem mondható fölöslegesnek, főképp ha népszerűsítő előadására gondolunk, meg arra, hogy Horváth dolgozatának megjelenése óta már több év telt el, melyeknek költői termését hőseivel kapcsolatban Loósz István szintén figyelembe vette.

V. M.

Minay Lajos: Erdélyi János (1814—1868). Budapest, 1914. 90 lap. Lampel R. Ára 2 korona.

Szellemi életünk egyik jelentős alakjának emlékezetét újítja meg az a kis könyv, melyben Minay Lajos az Erdélyi János életére és működésére vonatkozó adatokat állította össze. Szerző, akit büszkeséggel tölt el az a tudat, hogy irodalmunk e derék munkását az ő családja fészke, Ung vármegye szülőttének mondhatja, mintegy a kegyelet oltárán óhajt áldozni a nagy férfiú születésének százéves fordulója alkalmából. Nemes indítékával összhangban, nagy szeretettel vezeti végig az olvasót hőse pályáján, céljához képest mindenütt inkább csak érintve vagy jelezve, mint kifejezve a főbb mozzanatok jelentőségét. Maga említi, hogy munkája nem annyira kifejtő és magyarázó, mint inkább összefoglaló dolgozat. Arra törekedett — úgy mond — hogy benne a történeti előadás uralkodjék és jellemző vonása a hűség s befejezettség legyen. Kétségtelen, hogy műve, mely előtt a nagy író fiának, Erdélyi Pálnak bevezető sorai olvashatók, nem meritette ki a tárgygal kapcsolatos kérdéseket. Minthogy azonban ezt a szerző maga is tudja, sőt nyíltan meg is mondja, a bíráló részéről csak ünnepöntő fontoskodás lenne ennek újból való hangsúlyozása.

V. M.

Velics László S. J.: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. I—III. füzet. Budapest, 1912—1914. 130+162+132 l. Szent István-Társulat kiadása.

Ez a munka kettős beosztású. Korszakonként tárgyalja a jezsuita-rend történetét hazánkban s ezzel párhuzamban adja a kiválóbb régi magyar jezsuitáknak nagy gonddal megrajzolt jellemképeit. A régi jezsuiták története szorosan egybeforrt hazánk művelődésének, tudományos életének és irodalmának fejlődésével. Épp azért ezek az életrajzok közelebbről érdeklik az irodalomtörténettel foglalkozókat is. Szerző azonfelül az egyes kötetek végén külön is összefoglalja a jezsuiták irodalmi tevékenységét. Legrészletesebb ez az áttekintés a III. füzet végén, ahol szakok szerint vázolja a XVIII. századi jezsuiták irodalmi működését. A nevezetesebb íróknak méltatásában többnyire a Pintér-féle irodalomtörténet szerint igazodik.

Szerző — úgy látszik — legalább részben már régebben írta munkáját s a jezsuita-rend visszaállításának (1814 augusztus 7.) százéves fordulója szolgálatot most alkalmat a kiadására. Így Pázmányra és Szántó Istvánra vonatkozó néhány újabb adatot a szövegben már nem értékesíthetett és csak a mű végén utal ezekre. Helyenként más fejezeteket is ki lehetne még egészíteni egy-egy újabb adattal.

TIMÁR KÁLMÁN.

André Leval : Une poésie française en l'honneur de François Rákóczi. Réimprimée par —. Budapest, 1914. 13 l. Ranschburg.

Bibliofil kiadása, hollandi papíroson, D. Fournaux abbé 1714-ben Párisban megjelent munkájának : «Le prince Ragotzi ou le Modèle d'un véritable héros.» Az alexandrinokban írt vers klasszikus stílusban és reminiscenciákkal dicsőíti Rákóczit. Érzelmei, mint Leval megjegyzi, egyszersmind kifejezik XIV. Lajos udvarának a fölfogását.

Z. 13.

Új könyvek és füzetek. — *Péchi Simon szombatos imádságos könyve.* Közzéteszik: Guttman Mihály és Harmos Sándor. Budapest, 1914. VI + 488 l. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. — *Hagyományok.* Borbély Mihály mondása után. Leírta és jegyzetekkel ellátta: Kálmány Lajos. II. köt. VIII + 210 l. Kiadja a Néphagyományokat-gyűjtő Társaság. Ára 3 kor. — *Benedetto Croce : Esztétika.* Elmélet és történet. A negyedik átnézett kiadás után fordította: Kiss Ernő. Budapest. XVI + 496 l. Rényi Károly kiadása. Ára 15 kor. — *Árkosi Ferenczi Kálmán : Guzsajásban.* Elbeszélések. Budapest, 1914. 244 l. Franklin-Társulat. Ára 4 kor. — *Biró Lajos : A Serpolette.* Budapest, 1914. 184 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3'50 kor. — *Wildenbruch : A boszorkány dala s egyéb balladák.* Budapest, 1914. 72 l. Franklin-Társulat. — *Persán Kálmán : Az új egyetemek és könyvtáraik.* Kolozsvár, 1914. 18 l. — *Éltes Mátyás : A gyermeki intelligencia vizsgálata.* Budapest, 1914. 132 l. Athenaeum-kiadás. Ára 4'50 kor. — *Moravcsik Gyula : A csodaszarvas mondája a bizánczi íróknál.* Budapest, 1914. 29 l. (Kny. az E. Ph. K-ből.) — *Husztiné Révhegyi Rózsi : Eötvös esztetikai álláspontja.* Budapest, 1914. 12 l. (Kny. a Bp. Szemléből.) — *Vértessy Jenő : Macbeth Rómában.* Budapest, 1914. 16 l. (Kny. a Célből.) — *Szegfű Gyula : Felelet a Száműzött Rákóczi dolgában.* Budapest, 1914. 12 l. (Kny. az Akadémiai Értesítőből.) — *Upor Geyza : A naukratiszi keresztek.* Elbeszélés. Temesvár, 1914. 40 l. (Kny. a Temesvári Hírlapból.) — *Járosy Dezső : Giuseppe Verdi.* 10 l. (Kny. a Magyar Kultúrából.) — *Olcsó Jókai.* 191—200. A lélekidomár. Regény. Öt kötet. Révai-kiadás. Ára 4 kor. — *Magyar Könyvtár.* 740—742. Colehy-Knoblauch : Az igazgató úr. Ford.: Mikes Lajos. 743. Lakatos László : Lancelot és egyéb történetek. 744—745. Hal Godfrey : Miss Semaphore megifjodásának csodás története. Ford.: Benedek Marcell. — *Olcsó Könyvtár.* 1742—45. Márki Sándor : Történet és történetírás. Ára 80 fill. — *Brandes : Korok, emberek, írások.* Ford. Lengyel Géza. Budapest, 1914. 344 l. Révai-kiadás. Ára 1'90 kor. — *E. M. Dell : A sas útja.* Ford. Katinszky Beatrice. Budapest, 1914. 444 l. Athenaeum-kiadás. Ára 1'90 kor. — *Svante Arrhenius : A világegyetem élete.* Ford.: Polgár Gyula. Budapest, 1914. 238 l. Franklin-Társulat. Ára 2 kor. — *G. L. Strachey : A francia irodalom főirányai.* Átdolgozta Schöppfin Aladár. Budapest, 1914. 168 l. Franklin-Társulat. Ára 1'60 kor.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1914 ápr. hó 1-től 1914 május hó 1-ig befizetett díjakról :

Tagsági díjak 1914-re : Beniács J., Berecz S., Timár K. (850 K), Tolnay A., Maczky V., Tóth Gy., Kaposy L., Vincze L., Kovács A., Bászel E., Balogh J., (1913: 10 K), Mildner Gy., Nagy S., (850), Szegő T., Zolnay D. (1913: 6 K), Mikó S., Simon L., Nagy L., Gulyás P., Fischer K., Pötz E., Námesy M., Lux Gy. (5 K), Janovics J., Kőrös E., Marton J., Durkó A., Greksa K., Nádaï P., Tóth A., Obendorf K., Molnár A., Majorné K. A., Istók J., Gyulai Á. (5 K), Áldásy A., Bayer J., Máthé L., Klebersberg K., Vörösvári F., Vincze J., Simonyi Zs., Sík S., Kornis J., Friedreich E., Trencsényi K., Loosz I., Megyesy F., Vízota Gy., Bakos I., Nagy A., Pásztori M., Demiany E., Baranyai Z. (1912: 5 K), Terbócz I., Vadász N., br. Radvánszky B.-né, br. Radvánszky B., br. Radvánszky D., Aczél B. (5 K) Fejes Gy. (1912: 5 K), Haszlinger J. (1913: 5 K), Geist A., (6 K), Sallay G., Kiss F., id. R. Vozári Gy., Zádor B., Schwarcz K., Kaprinay K., Fóris M., Pásthly J., Kreszta R., Bayer A. (6 K), Kardeván K. (8 K), Róth J. (6 K), Trombitás Gy. (6 K), Mátray J. Jánosy B., Thaly L., Olgyai B., Freckay J., Havas I., Kozák L., Jung B., Drodtelef K., Mixich L., Reichardt P., Stieglmár R., Takács M., Hartyáni Z., Lehr A., Alszegehy Zs., Kovács E. (5 K). Összesen : 869 K. **Előfizetési díjak 1914-re :** Pápai ref. ifj. képző társulat, Kunszentmiklósi ref. g. (10 K), Kőszegi főgimn. ig., Zalaegerszegi áll. polg. leányisk. ig., Grill K., Nyitrai főgimnas. ig., Aszódi ev. főgimnas. ig., Székesfőváros anyagszertári hivatala (490 K), Budapest X. kőbányai áll. főgimn. ig., Kolozsvári m. irod. tört. seminár. ktára, Brassói rk. főgimnas. ig., Lévai rk. főgimnas. ig., Dési áll. főgimnas. ig., Szombathelyi f. keresk. isk. ig., Besztercebányai f. keresk. isk. ig., Békési ref. főgimnas. ig., Kézdivásárhelyi rk. főgimnas. Temesvári áll. főreálisk. ig. (1350 K), Temesvári áll. főgimnas. ig. (18 K), Félégyházi áll. tanítóképző int. ig. Összesen : 771 K 50 f. — **Mindösszesen befolyt : 1640 K 50 f.**

Felkérem a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjaikkal még hátralékban vannak, hogy a hátralékot mielőbb címemre juttatni szíveskedjenek. Alapszabályaink 7. §-a értelmében a tagdíj az év első negyedében fizetendő be.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa.
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János.

Jegyző: Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő.

Pénztáros: Ágner Lajos.

Tiszteleti tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyei József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladár
Alszegehy Zsolt	Ferencki Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Kornél
Badics Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyei Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Tones Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösy László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hegedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértessy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucian	Prónai Antal	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zlinszky Aladár

IRODALOM- TÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL IDEIGLENESEN SZERKESZTI:

BAROS GYULA.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

===== BUDAPEST. 1914. =====

TARTALOM.

Nagy Sándor: Mikszáth humora (II. és bef. közl.)	Lap 441
Erdélyi L.: A Balassi-komédia szerzőjének kérdése	451

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Erdélyi L.: A Gyulafehérvári Glosszákhöz	459
Komlós Aladár: A kuruc-balladák hitelességének kérdéséhez	461
Morvay Győző: Madách és Hogarth	464
Versényi György: Buda halálának egyik epizódja	465

IRODALOM.

<i>Versényi György:</i> Sziveket újító bokréta.	
Ism. Baros Gyula	467
<i>A Kisfaludy-társaság Évtáplajai.</i> Új folyam. XLVIII. kötet. 1913—1914.	
Ism. Velezdi Mihály	469

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

<p>A Toll. — A Cél. — Az Ujság. — Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. — Akadémiai Értesítő. — Alkotmány. — Bibliothèque de L'Ecole des Chartes. — Budapest. — Budapesti Szemle. — Bühne und Welt. — Das Literarische Echo. — Dunántúli Protestáns Lap. — Egyetemes Philologiai Közlöny. — Élet. — Erdélyi Múzeum. — Hivatalos Közlöny. — Huszadik Század. — Irodalomtörténeti Közlemények. — Juventas. — Könyvtári Szemle. — Közműveltség. — La Bibliophilie. — Le Temps. — Letopisz Matice Szerpszke (A szerb Matica évkönyve). — Magyar Könyvszemle. — Magyar Középiskola. — Magyar Nyelv. — Modern Szemle. — Nagykovácsi Hírlap. — Néptanítók Lapja. — Neues Pester Journal. — Ország-Világ. — Protestáns Szemle. — Sárospataki Lapok. — Revue critique d'histoire et de littérature. — Századok. — Theologiai Szaklap. — Történeti Szemle. — Új Idők. — Uránia. — Új Nemzedék. — Világ. — Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien</p>	462
--	-----

FIGYELŐ.

<p>Társasági ügyek. — † Prónai Antal. — Az utókor kegyelele. — Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. — Adatok Arany János életéhez. <i>Szendrey Zsigmond.</i> — A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke. — Új könyvek és füzetek. — Helyreigazítás. Az ideiglenes szerkesztő kérése</p>	495
--	-----

TARTALOMMUTATÓ	III—VIII.
-----------------------	-----------

Az Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megbízásából jelenik meg. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 15 korona. A Társaság tagjai évi 10 korona tagsági díj fejében kapják. Tag lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, ha belépését *dr. Kéki Lajos* jegyzőnél bejelenti. (Budapest, VIII. ker., Mátyás-tér 16. sz. II. 4.)

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régebbi évfolyamok megrendelése s a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések *dr. Ágner Lajos* pénztárhoz intézendők. (Budapest, I. ker., Bors-utca 10.)

A kéziratok és ismertetésre szánt művek *dr. Baros Gyula* szerkesztő címére küldendők. (Budapest, X. ker., Család-u. 17.)

MIKSZÁTH HUMORA.

Mikszáth néhány nagyobb művét tréfás külső eszmével teszi humorossá. Kaszpereknek a lublói kísértetnek történetét gyermekriasztó mesének tünteti fel. (*Kísértet Lublón.*) *Ne okoskodj Pista* c. elbeszélését modern szépirói tárgynak fogja fel. «Olyan elbeszélést már sokat írtak, ahol az író úgy kezelte a megtörtént anyagot, úgy vitte a szállakat s úgy állította szembe a részleteket, hogy a semmi-ből egy konfliktus következék be. Hát iszen az is szép mesterség. De én ehelyett egy olyan konfliktust tudok, amiből nem következik semmi.» *Új Zrinyiászt* a következő humoros külső eszmével vezeti be: «Majd minden író után marad olyan munka, melyről az a vélemény, hogy ha egészen kidolgozza, szépet adhatott volna. De ezt az illető író már nem hallja. Én ezzel ellentétben még életemben látni akarom az én vázlatban hagyott munkámat és hallani akarom, amint mondják, kár, hogy nem dolgozta ki jobban». Hasonló humorral vezeti be a *Galamb a kalitkában* c. kettős elbeszélését s a *Noszty fiú* c. regényét.

V.

Mikszáth humora másodsorban előadásában nyilvánul; részben alanyiságának humoros éreztetésében, részben pedig előadásának önálló humoros elemeiben. Amaz humorának könnyebb fajtáját, hangulati humorát képviseli s kedélyi fogékonyságát tanúsítja; emez jellemzetes ismeret- s gondolathumorát, tehetségének mélyebb s jellemzőbb megnyilatkozását.

Alanyiságának éreztetésére jellemző olykor egy-egy történet vagy tartalmi részlet iránti eleven humorú érdeklődése. Például az *Eladó birtok*ban: «Tudják-e, mi ujság? Eladó a Bogárka! Bogárkának hívják a peresznyei 128. sz. telekjegyzőkönyvben foglalt jószágot, mely a Patáncsy Pál nevén áll.» Ugyanott: «A Torpányi-házban mind az öt ablakból virágok kandikáltak. Különösen szép volt egy kinyílt tritoma. De nini, az a hibiscus se bolondság!» A lopatai mulatságot rajzolván, ezt írja: «Egy kicsit vegyes volt, mondom, a társaság. De

hát én Istenem, hiszen végre is nem lehet minden ember herceg Esterházy.» A *Ne okoskodj Pistában*: «Moronyi megfogta Kozsibrovsky óraláncát.» («Ki ne rántsd te szerencsétlen, mert nincsen a végiben óra.»)

Igen kedves humoros előadásmódja, mikor eleven érdeklődésének kifejezésére a mellékkörülményeket drámai formában tárgyias előadásába szövi. Példái: «Meg is indult azután a rábeszélés, de én csökönyös maradtam. (Nem akarok én generális lenni a szentnek sem.) *Hogy lesz az ember nagy talentum?*) «Milyen szép tágas ez a világ köröskörül s milyen kicsiny az illavai cella... Nem érzed András fiam, mikor ezek a lombos fák bizalmasan rád lehelnek? (Érzem méltóságos uram!) S jut-e néhanap eszedbe az a fülledt levegő amott? (Jut bizony méltóságos uram!) *Egy rab története.*) «Érdemes polgárok rohantak a város istállójába befogni a híres négy csődört. (Hamar, pántlikát a sörényeik közé.) Öreg emberek cipelték a mozsarakat a piacra. útközben előkeresvén a «Három almá»-nál a tűzmestert. («Jőjön kend Hupka uram, ha Istent ismer. Csak még egy kortyot, rimázkodott Hupka.» *Beszélő köntös.*)

Alanyi érdeklődése olykor naiv hangú; humorosan alacsonyabb életkorból való tárgyai színvonalára ereszkedik s naivul közli együgyű ismeretadatait, megjegzéseit. A keresztúttról megjegyzi: «Itt szaladgálnak Luca éjjelén a boszorkányok, óriási hordókat gurítva, széleseben, melyeken vigyorgó ördögfiak ülnek.» (*Lohinai fü.*) «Egy cserjéhez érve, a majornoki hegyszakadéknál (ott, ahol éjente, mint mondják, a Gélyiné lelke nyargal megriadt lovakon) megbotlott valamiben a gyalogúton.» (*Az a pogány Filcsik.*) «A Krátkiék kajla tehene fel akarta öklelni az öreg zsidót, mire az botjával megütötte, azóta a tehen (kérdézzék meg kendtek a Krátki familiától) tizennégy itce tejet ad naponként.» (*Szent Péter esernyője.*) Kropats Gazsi tréfájáról a lopatai juhászlakodalmon, mellyel egy asszony ingvallába egeret csúsztatott, naivul megjegyzi: «Fölséges tréfa volt! Fogadni mernék, hogy ez a király bálján sincs. Tudnak is ott ilyen jót kigondolni!» (*Eladó birtok.*)

Aránylag ritka tárgyaiba való naiv érzelmes beleélésének humoros éreztetése. «Ki hitte volna, Istenem, ki hitte volna!» kiáltja a gyujtogatásra vonatkozólag a *Lohinai füben*. «Bár akkor vette volna magához az Úristen, mikor a szegény urát. (Istenem, micsoda szép hangja volt annak!),» mondja az özvegy kántornéről *Szent Péter esernyőjében*. Kitünő e nemben az *Aranyos felhők* című gyöngéd humorú rajza.

Mindezen esetekben alanyi hangjával is tárgyhöz símul s humorának komikai elemét azon különbség adja, melyet az írónak és tárgyának világa között önkéntelenül érzünk. A *Plutóban* azonban már

önmaga emelgeti előadásának naiv tárgyias leplét s humoros alanyi megjegyzéseivel sejteti a misztikus külső alatt, lappangó paraszti furfangot. Ugyanezt a tréfás előadást ismétli meg, csak hogy pajkos változattal, a *Brézói ludakban*, midőn színleg a leánykának behajtott libái utáni vágyakozásáról, valójában pedig az ispán iránti érdeklődéséről szól.

Gyakoribb s jellemzőbb alanyi komikai megjegyzéseivel, ötleteivel, élceivel színezett előadása. «Ők azt mondják, hogy a golyva a meszes víztől nő. Én pedig erre azt mondom, hogy Selmecezen bort kell inni. De ha aztán az ember bort iszik Selmecezen, környékbeli termést, mégis abban lyukad ki, hogy jobb a víz.» (*Eladó birtok.*) «Müncnét Bábaszéken nagy megtiszteltetéssel fogadták, mindenképen kényeztették, majd hogy nem a tenyerükön hordották (ami egyébiránt nem lett volna tréfa, mert Rozáli asszony nyomott vagy két mázsát.» *Szent Péter esernyője.*) «A házások három évig éltek együtt. (Hatig, ha a háborús évek kettőt számítanak.) *A becsületes Gyuri története.*) «Csak már jönne ő maga is, mert ilyenkor itt kell lenni, lelkesedést önteni a többiekbe. (Babó uram a maga módja szerint értette az öntést.» *Magyar demokraták.*) «Tegyük fel, hogy valamely országúton elromlik egy hídon a korlátfa. Mert ha nem tesszük is fel, elromlik. A községi bíró észreveszi s így szól magában (azaz tegyük fel, mintha így szólna.» *A korlátfa.*) «A templomból eloszlóan csak a kántor erőlteti a torkát és néhány rosszmellű vénasszony, aki a fiatal kor bűneit akarja behozni.» (*Prakovszky.*) «Ki nem hagyva a Piskalszky-féle cukrászdát, hová (a Gellérthegy helyett) élemedett úri asszonyok járnak uzsonnázni.» (*Ne okoskodj Pista.*) «A régi kántor betűformái éltek a halála után is. Denique a kántorokban is van valami halhatatlan.» (*Lohinai fü.*) «A kilenc öreg néni nem fogadta el a hagyatékot. De a tudós akadémia (a tizedik vén nénike) nem volt olyan szemérmes, mint a többi.» (*Szent Péter esernyője.*)

VI.

Mikszáth előadása igen gazdag önálló humoros alanyi elemekben, azaz ártatlan jellemző komikai ismeretadatokban, igazságokban, adomákban, találó élcekből, elmés gondolatokban, melyek lelki világának nem közönséges gazdagságáról, szellemének kiváló erejéről tanuskodnak.

Humoros helyszínező ismeretadatai: «Bolond ez az Alföld, melyet nyílt könyvnek nevez Petőfi. Nappal délibábjával a szárazföldet mutogatja víznek; éjjel a vizet mutogatja szárazföldnek. Mikor higgyen neki az ember?» (*Beszélő köntös.*) «Budapest olyan anya, kit gyermekei (a vidéki városok) szoptatnak, azért maradnak mellette örökké

satnyák.» (*Különös házasság.*) A kecskeméti emberről tudja, hogy annyit gombol a kabátján, amennyi üveggel iszik. Megmagyarázza, hogy mi Rimaszombatban a 'fejezés'. «A nemes fiatalság nekidől az ivásnak téli esténkint, iszik, iszik, hogy szinte csicsog már a teste a sok nedvtől, ha hozzányúlunk; akkor aztán a végén jön a pincér, összeszámítja az egész ceget és kiveti a fejekre. Ez a fejezés.» (*Ne okoskodj Pista.*)

Humoros korszínező ismeretadatai. A régi ügyvédek fizetése: a katolikus kliens ebédre hívja; a luteranus te-barátságot iszik vele; a református a restauráción való támogatását igéri. A rangfokok régi jelzése: Erdélyben a kürtő jelzi a rangfokot (kétfüstű), a tót megyékben a szilvafa (hétszilvafás), Zemplénben, Ungban és Szabolcsban a fogatok. (*Különös házasság.*) A kovácműhely régi kaszinói szerepe, hová a földesúr is elviszi székét, hogy az átutazóktól híreket halljon s ahol a zab árának emelkedése jelzi a háború közeledtét. (*Prakovszky.*) A törökvilág bonyolult fenhatósági viszonyait humorosan jellemzi az az adat, hogy egy rab kiváltása végett fordulni lehetett a budai vagy szolnoki basához; a kalgai szultánhoz, vagy Fülekre az alispánhoz; elintézhette Csuda, a kuruc vezér, ha ugyan nem egyszerűbb volt Szécsénybe Koháry Istvánhoz folyamodni. (*Beszélő köntös.*)

Igen gazdag a magyar életet jellemző humoros ismeretadatokban. A magyar paraszt fatalizmusát, mellyel halálán megnyugszik, egy adomával jellemzi: «Minek volna ő itt tovább, mint Csépi Marci, ki a maradék ételét megette s meghalt.» (*A zöld légy és sárga mólus.*) A nemesi pályafutás tipikus esetét *Kalángyiban* említi: «Először bízott önmagában, azután a földben, hogy hátha adna valami veszedett nagy termést; azután a zsidóban, ki kölcsön ad; csak azután fordult vallásos hitével az Istenhez. De helyette megjelent a végrehajtó.» Humorral emlegeti a vármegye lassúságát: «Amint befordul a pizsmogó vicinális a szülő vármegyém felé, szinte jól esik, hogy olyan lassú. Az újkor száguldó sárkánya is megbénul e komótus, lusta tekintetes urak közt. Itt még ő se tud az lenni, aminek alkotva lett. Átídomul a tekintetes megye képére; megadja magát.» (*Kemény koponyák.*) Csapkedi hivatalos stílusát: «A végzés az 'ennek folytán'-ból indul ki és a 'mertkülönben'-nel domborodik ki. A rendeletnek alapmondata a 'minekutána' s ebből a szóból, mint valami virág-cserépből burjánóznak a floskulusok. Az instancia a 'miután'-ból kanyarog a 'kegyeskedjek'-ig. Ezekkel a műszavakkal föl lehet vinni egész az árvaszéki elnökségig.» (*A statisztika.*) Humoros csipkedésének kisebb jelentőségű tárgya: a kántor, szegénységéért. «Mikor tanító hal is meg, szomszjasan maradnak a sírások; hát még mikor az özvegy megy utána.» (*Szent Péter esernyője.*) Az orvos, mint hivatásos em-

berelő. Bercsényivel sejteti, hogy pallos és felcser voltaképen egy ugyanazon szakmában dolgoznak. *(A rehabilitált város.)* Legélesebben az ügyvédekét vágja. «A régi fiskálisok még derék, tekintélyes urak voltak, akiknek gyanutlanul adta át magát az ember s úgy ott maradt a bőre lassankint a kezeik között, hogy észre se lehetett venni. A mai fiskális már nem veszedelmes, mert a mai fiskális teljesen gyanús firma, lelketlen, istentelen hírből álló individuum. A diplomája olyan, mint a velencei macskák nyakán a ösöngettyű. Vigyázz, mert itt a macska.» *(A komposzeszor fák.)*

Sokszor humorizálja az örök magyart. Így hamar fellobbanó lelkesedését s még hamarosabb kétségbeesését: «Ha egy csatát nyer a magyar, egyszerre magasra csap az önbizalom. Meg sem állunk addig atyafiak, míg egész Európa nem a miénk! S ha valamely csapatunkat megverik, nyomban megcsappan az önbizalom. Jaj, végünk van! Pedig se nem hódítjuk meg Európát, se végünk nincs, mert a bátor nemzetek halhatatlanok.» *(Huszár a teknőben.)* Adósság nem fizetését: «Nagyapám azokhoz a régi divatú magyarokhoz tartozott, akik becsületsértésnek tekintették, ha valaki az adósságuk visszafizetését kérte. «Ez a legszívósabb sajátság az Árpáddal bejött fajoknál.» *(Prakowszky.)* Legyőzhetetlen köszöntő hajlamát: «Mindenre képes az ember a papucs ereje alatt, begombolkozik, kigombolkozik, nem eszik, nem iszik, de hogy valaki a benne levő tósztot el ne mondja, akkora engedelmesség ismeretlen a magyarországi annálékben.» *(Szent Péter esernyője.)* Végül a «vakulj magyar» örök keletét: «Brunner úr, kiszolgált őrmester, sokáig feküdt valamikor Nagyváradon s a szittya nyelvből elsajátított egy-két zamatos kifejezést; különösen sokat vegyítette szavaiba a kutya forgós teremttét s emiatt ő hozzá szálltak a magyarok és ezért a forgós teremttéért szívesen fizettek többet a szobákért.» *(A Ponci bűnhődése.)*

Általánosabb humoros megjegyzései: a kis városok egyformasága; «Minden kis város bizonyos vonásokban egyforma; van egy híres prókátora, akinek az eszét csudálják, van egy legszebb háza, amelynek falai fönséget, méltóságot látszanak lehelni a járókelők előtt, vannak kikapó asszonyai, vannak szépek és hozzáférhetetlenek, van egy gazdag kereskedője, akinek vagyonáról beszélnek, van egy gavalérja, akinek az öltözködését, modorát utánozzák...» *(Beszterce ostroma).* A kisvárosi élet jelentéktelensége: «Nem történik itt uraim semmi... Szomszédok összevesznek, fölpofozzák egymást, ez képviseli a háborús eseményeket. Csapóné asszonyom rajtakapja a férjét, hogy a Lajosék lakodalmán az ebédlőasztalnál a Vinga Ferencné csinos, nyerges lábát nyomkodja s csap olyan patáliát, hogy az egész városban híre megyen, ez képviseli a társadalmi korrupciót. Néha valamelyik

polgári kéményből eltűnnek a füstölt sonkák és kolbászok, ez képezi a kis város bűnkrónikáját és így tovább.» (*Ne okoskodj Pista.*) A polgári költekezés szerény mértéke: «Evés-ivás, délután kalabriászparti a kerületi körben, este egy kis sörözés a József-téri Virágbokornál, karácsonykor krisztkindli a gyermekeknek, húsvétkor új selyemruha Krisztinának, pünkösdkor kirándulás a Svábhegyre. Ez az egész.» (*Új Zrinyiász.*)

Humoros irodalmi megfigyelései: «A Múzsza is kivénült dáma már, aki a világot uralta egykor, most mindössze egy apró piperezületet tart; hajdan költőket inspirált, ma, a csinált virágok korszakában legfeljebb a toilettet teheti hangulatossá. A háztartása is más volt azelőtt; szép szobalányát, a Phantasiát elbocsátotta szolgálatából s ahelyett egy szurtos, mogorva mindenest tart: a Megfigyelést.» (*Galamb a kalitkában.*) «A betyárokat, akikkel egykor nem bírt a vármegye, elűzték a literaturából a bűnös asszonyok. Ritkák már a rablótörténetek. De nem épen azért, mert a rablók is ritkák (hiszen a ritkát rendkívül hajhásszák az írók), hanem azért, mert sokféle módon nyilatkozik az asszonyok bűne, nem bírják agyonírni. Kimeríthetetlen téma ez... Ha a világot most is elsöpörné egy özönvíz és az új Nőé a könyveket beszedné a bárkájába, azt hinné az új emberiség (ha el tudná őket olvasni), hogy az egész régi világ egy nagy kerítő intézet volt.» (*Krúdy Kálmán csinytevései.*)

Önmagáról mindig humorba burkolt szerénységgel szól. Kaszperek alakját nem a földnek, hanem a könyvkiadónak adja, mert hiszen ott is el lehet temetni. (*Kisértet Lublón.*) *Új Zrinyiász*-száról megjegyzi, hogy idők folytán megeszik — a jegyzetek, «Vagy a jegyzetek, vagy az egerek, hiszen egyre megy voltaképen.» «Én szeretem elösmerni, hogy a világ halad és jónak tartom, hogy az emberek alakuljanak, de én magam nem alakulok. Én az öregapámat tartom okos embernek, nem az unokáimat.» (*Egy rab története.*) «Valaha jól ismertem a megyét; témáim is szüntelen ott kóborogtak a megyei kalamárisok közt; száz meg száz oldalról írtam meg, de úgy látszik, nem találtam el, mert a XIX. Siècle, amelyik demokrata lap, azzal az indokolással fordítgatta le beszéleyeimet, hogy a nemesség ellen vannak írva, az öreg Presse pedig, isten nyugosztalja, azzal az indokolással közölgette ugyanazokat, hogy a nemességet dicsőítik. Az ördög tudjon köztük bíró lenni.» (*A tisztikar és a glaukopis Athéne.*) «Mit kellene még megírni? Milyen epizód volna alkalmas? Az apám élményei között kezdtem turkálni. Sokat megírtam már azokból, amit ő gondolt, amit átélt, vagy amit tőle hallottam. Ha az elődnél nem leltem semmit, a gyermekeimhez fordultam. És azok is segítettek, adtak impulzust, motivumot... Eh, könnyű úgy írónak lenni, hogy az ember két generációt kizsarol.» (*Az én pohárom.*)

Különös kedvvel csipkedi az asszonyokat. Egyszer beszédességükért: «Némely asszony csak azért beszél, mert jól esik neki. Mit is csinálna, ha nem beszélne? Még bizony beszóné száját a pók.» (*Szent Péter csernyője.*) Majd kíváncsi természetükért: «Elég nagy baj háramlott a világra, hogy Éva evett az almából és Ádámot megkínálta; de hát még milyen lett volna, ha teszem azt, Ádám eszik belőle és Évát meg nem kínálja.» (*Prakovszky.*) Hiúságukért, mellyel kétszer hálnak meg, először mikor megöregszenek. (*A gavallérok.*) Kiemeli, hogy az asszony nem nyenyúlhozzám: «Ritkán láttam én még asszonycserepeket. Jele, hogy egy asszony se törik el, ha az ember az ujjával megérinti.» (*Szelistyei asszonyok.*) Sőt rendszerint ő kerekedik felül: «Láttam már szemérmes asszonyokat, gyöngé, törékeny liliomokat a leszakítás előtt és mikor másodszor láttam őket, már akkor tányérokat vagdaltak a férjük fejéhez.» (*A gavallérok.*)

Apró humoros lélektani megfigyelései: «A gombolyagtartás az első stádiuma a papucsuralom elismerésének.» (*Ne okoskodj Pista.*) «A siketek a hallásért a kíváncsiságot kapják a leleményes istenektől kárpótlásul.» (*Eladó birtok.*) A játékosok lélektana: a hevesvérű ferblisnek szerelmi történet kell; a tarokkosnak országgyűlési kulisszatitok; a dominózónak csendes családi történet. (*Egy fiúnak a fele.*) «A nagy lelkierő imponál. Sőt még kevesebb: a nagy lelkierőnek a látszata is elegendő.» (*Nemzetes uraimék.*) A lábnymogatásról humorosan megjegyzi: «Vannak halhatatlan szokások. Az emberiség csak a magas régiókban, a felületen módosul, a napfénynél, ahol látják, de örökké változatlan marad, ahol nem látják — az asztal alatt.» (*Új Zrinyász.*)

Humora legmélyebbre hatol, mikor az örök emberi gyengéket érinti. Többször kiemeli az emberi hiúságot. «Mindenki kevély valamire s mindenki szeret irigységet kelteni a többiekben. És mindenki talál magában olyan tulajdonságot, mit meg kell bámulni. Ez az ember. Vegyük például az öreg Funtyikot, a molnárt; annak már nincs se haja, se foga... Igen, de vannak évei. Több éve, mint a többinek, tehát kevély az éveire (mert valamire csak kell kevélynek lennie, míg meleg).» (*Prakovszky.*) Hogy az emberek igazságérzete milyen fogyatékos, azt Dugali bácsi adományával illusztrálja. Az öreg cincár, mikor hallja, hogy a török a görögöt könyörtelenül ledöfi, borzadva kiált: «Óh a gaz pogány!» De arra, hogy a görög a törököt felkoncolja, olajba süti, egykedvűen mondja: «Mit tudja tenni szegény!» (*Beszterce ostroma.*) Majd az emberi tudomány kicsinységét, a földi törekvések hiú voltát jellemzi: «A legbölcsebb ember is húzza meg magát szerényen. Mert miből áll a nagy bölcsesége? Talán abból, hogy legfeljebb egy félróffel tovább lát a másiknál, a közönséges eszűnél;

egy félróffel olyan horizontba, amely egy billió mérföldre terjed. Az egész mélyebb látás csak egy valamivel kisebb vakság. Hát érdekes ezért a csekélységért annyi hűhót csinálni? Szétoztályozni az embereket, hogy ezek az okosak, emezek a nemokosak, azok a bolondok, mintha a mákszemeket szétraknák: kis mákszemek, nagy mákszemek.» (U. o.) Majd az egész élet semmiségét, jelentéktelenségét szemlélteti bánatos humorral: «Mi egyéb látható változás marad a halottak után? Púpossá teszik egy kis helyen, egy kis időre az anyaföldet!» (*Nemzetes uraimék.*)

VII.

A stíl humoros elemei közül Mikszáth mértékkel használja a tréfás szókat és szólamokat. Így *gőzagár*: vonat; *percsösz*: iktató; *kényelmi tanácsos*, *akarnok*, *bámulnok*: új típusok tréfás elnevezései; *mezei hadak*: vidéken tartózkodó képviselők; *hiúsági bacillus*; *hólyaghúzó izgonc*: körisbogár; *keresztes másznok*: keresztes pók; *bájdalú zenér*: fülemüle; *folytonossági hiány*: seb; *tömörré kögit*; *semmítetvést gruppiroz*. E humoros stílelemek olykor népies színezetűek: *ütöttorrú* szent János; *nagyitali* Mócsik György; *kecske*: szabó; máskor régiesen korfestők: *feőbiró*; *környülállás*: körülmény, papoknak *az ő nagy kapósságuk*; *paripatik*: kappan. Többször alkalmazza a mamelukok céhnyelvét: *poseur*: pózoló; *frondeur*: elégedetlenkedő; *opportunista*: az alkalmat felhasználó. Majd tót szavakat használ: *skvarka* (tepertő): kis földbirtok; *mízi-mázi*: kedveskedő megszólítás; *podzabucski*: tót tánc; *zapekacska*: pipa; *amicenko*: barátocska. Kedvvel alkalmazza a tótos beszédet, de mindig drámai módon, mellék-személyeknél és kis terjedelemben.

Nagy számban használ humoros képeket: «Csak az irigykedés mártja meszelőjét oly maró festékbe.» (*Nemzetes uraimék.*) «Itt-ott kipattant a bosszúság, elszólta magát az irigység, rügyet eresztett egy-egy elejtett megjegyzésben az elégedetlenség.» (*Beszélő köntös.*) «Ilyenforma épületes szavakkal vasalgatta András lelkét gyűroetlenre.» (*Egy rab története.*) «Tul az erdön Kabolyiné asszonyom mákföldjével folytatódott a földgolyóbis.» (*Nagy kutya a vicebiró.*) «Bizony nem sok haj volt a Torpányi koponyáján. Csak ügyes kertészeti berendezéssel fedte el a tarlót valamelyest.» (*Eladó birtok.*) «Csizmatalpa a király se veret aranyszöget.» (*Beszterce ostroma.*) «Az állam kezébe vette hiánytalanul a 6 frt 78 krt, miközben összeráncolta a homlokát s így írt vissza.» (*Egy vagon akta.*)

Gyakoriak közönséges tárgykörből vett humoros hasonlatai: «Egyet mozdult a felhő és hirtelen elnyelte a holdat, mint mikor egy nagy ezüst tallér egy kék harisnyába pottyan.» (*Beszélő köntös.*)

«Rekedt, öblös hangjából épen most bontakozott ki a nóta, mintha kis pacsirtát látna az ember kibújni a tojásból.» (*Ne okoskodj Pista.*) «Bezzeg emelgette a szíveket a győzelmi mámor, mint a fazékfödőket a gőz.» (*Beszterce ostroma.*) «A királyok emlékezőtehetsége sem jobb a rostánál; a kis magok átesnek rajta, csak a nagyok maradnak fenn.» (*Szelistyei asszonyok.*) «Ez a Bogárka, ez a kétszáz hold, mely úgy el van találva, mintha a király legszebb köntöséből épen azt a darabot vágná ki az ember, amelyikbe a pénzes zacskó van varrva.» (*Eladó birtok.*)

VIII.

Ime Mikszáth humorának rendszerezett s gyakoribb megnyilatkozásai; ezeket összefoglalva könnyebben megállapíthatjuk főbb jellemvonásait.

Mikszáthnál a humor nem alkalmi jelenség, hanem egyéniségének jellemző, kiegészítő része. Vannak ugyan humoros darabjai, melyeket szemelláthatólag átfutó hangulata vagy érzése sugallt s amelyek olykor szellemének művészi hajlékonyságáról tanúskodnak, de humora rendszerint megállapodott, derűs színezetű nézetvilágából fakad. Azon életkörükről, melyekben forgott, azon emberekről, kik között hosszabbban élt, majd fokozatosan az egész életről s emberiségről megalkotta a maga derűs felfogását, melynek minden egyes alkalommal következetesen egyforma kifejezést ad.

Mikszáth mint humorista inkább megfigyelő és leíró, mint eszmélkedő. Azonban írói fejlődésével humoros világa is több irányban gazdagodik. Kezdetben humoros érdeklődésének főtárgya bizonyos, szűkebb körű, inkább külső (genre) vonásaiban megfigyelt és rajzolt világ, melynek egyéni életével való összefüggését könnyen megállapíthatjuk. Kedvelt parasztjaival szülőfalujában és környékén, a nemesi élet folyásával a szülei házban, a közigazgatási élettel és típusokkal, mint megyei esküdt, a parlamenti élettel mint hirlapíró, majd mint országgyűlési képviselő ismerkedett meg mélyebben. Legjellemzőbb és legsikerültebb műveiben eme kiskörű világ lényegesen nem igen bővül s az író fejlődése a belső, általánosabb jellemvonások mind gyakoribb felismerésében s eszméikben, gondolatokban való mind nagyobb gazdagságában nyilvánul.

Mikszáth humora a magyar természetnek megfelelően nem oly gazdagon érzelmes, mint például Thackerayé; általában tartózkodóbb s humorának kedélyi elemét többször megfigyeléseinek részletekbe ható finomsága, rajzainak szinte megszólaló élethűsége s tárgyaival kifejezés nélkül is élénken éreztetett érzelmi közössége pótolja. Így különösen, mikor általában életrevalónak és deréknek tekintett parasztjai komikai vonásait rajzolja.

Érzelmessége ritkán nyilatkozik, annál gyakrabban elméssége és csipkedő kedve. Különös előszeretettel humorizálja a megyei és parlamenti életet és típusokat, de a nemzeti és általános emberi gyengékre is gyakran céloz. Vidám érzelmessége főképp gyermektörténeteiben buzog, míg borongó érzése nyilvánul, midőn szeretett nemesi osztályának, melynek feltartóztathatlan bukásán mélán megnyugodott, öngyilkos gyarlóságait rajzolja. (*A Balóthy-dominium.*)

Humoros művei közül egészükben, mint műalkotások, kétségkívül legkitünőbbek azon apró rajzai, melyekben a magyar jellem és élet néhány jellemző, ártatlan, kedves komikai vonását festi. *A kaszát vásárló paraszt, Ügyes-bajos ember, Rokkant szekér, Új üstökös, Látogatás egyik alakomnál, Milyen a magyar iparos? A gyarmati vásár, Aesculáp az Alföldön, A zöld légy és a sárga mókus, Töviskes látogatóban* remekbe készült darabok; művészi tökéletességű megörökítései a magyar paraszt és iparos, valamint a magyar népi élet jellemző, szeretetteljes képeinek. Egyéb tárgyú rajzai, történetei közt is számos kitűnő van, mint a *Balóthy-dominium, Aranyos felhők, Brézói ludak, Plútó* stb., melyek humoros érdeklődésének tágabb körét, humoros hangjának nagyobb változatosságát is tanusítják.

Nagyobb elbeszélései és regényei majdnem valamennyien gazdagok igen sikerült humoros részletekben, de mint egészükben humoros művek, amelyekben az író humora elejétől végig színező hangulat, talán a legjellemzőbbek s legsikerültebbek *Nemzetes uraimék, Beszélő köntös, Lohinai fü, Fekete kakas, Prakovszky, a siket kovács.* Az író fejlődése ezekben is szemmel látható. A *Beszélő köntös* körülbelül úgy viszonylik *Prakovszky*hoz, mint a játék a művészethez. Míg amabban s néhány más hasonlóban az író túlesapó, játszi humora a tárgyalításba is befoly s a történeti vagy jelen élet képét több tekintetben játékszerűvé törpíti, addig a *Fekete kakasban* és *Prakovszkyban* csak mint jellemző alanyi színezet jelentkezik, mely a tárgyat a maga komoly és komikai mozzanataival érvényesíteni hagyja. Mikszáth humora legérettebb, legharmónikusabb alkotásainak részünkről e két elbeszélést tartjuk.

Dr. NAGY SÁNDOR.

A BALASSI-KOMÉDIA SZERZŐJÉNEK KÉRDÉSE.

Horváth Jánosnak e folyóiratban megjelent érdekes cikke (III: 289—293. ll.) indít arra, hogy a Balassi-Komédia szerzőjére vonatkozólag én is elmondjam eredményeimet, amelyekre már előbb, a Gyulafehérvári Glosszákkal kapcsolatban jutottam s amelyeket Farkas Gyula és Borbély István cikkei után mindjárt szerettem volna közölni, ha egyéb nem késleltet.

A XVI. század irodalmának e fontos termékében, a Comoediában, Farkas eredménye szerint három (?) nyelvjárás alakjainak keveredését (?) észlelhetjük; az e-ző (így !), i-ző és ö-ző nyelvjárását. Legnagyobb számban vannak az e-ző nyelvjárásbeli alakok; az i-ző nyelvjárásbeliek ritkábbak; feltűnőek az ö-ző nyelvjárás alakjai. Ezeken kívül előfordul még ö>ü stb. változás és nagyon valószínűtlen (?), hogy ily különböző nyelvjárási alakok keveredhetnének össze egy egyén nyelvjárásában. Az előszóban a nyelvjárási alakok ily keveredését nem észlelhetjük (?); ö-ző nyelvjárási alakok ottan egyáltalán nem fordulnak elő (?). Karádinak kéziratban fennmaradt Apocalypsis c. műve ugyanilyen nyelvi sajátságokat tüntet fel. S minthogy helyesírás tekintetében is elűt (?) az előszó a Comoediától, nem valószínű, hogy az előszó és a Comoedia ugyanazon egy személy műve, Karádié lenne. A Comoedia valószínűleg (?) többszörös másoláson ment át; innen (?) a rendszertelen helyesírás és a különböző (?) nyelvjárások alakjainak keveredése. (Irodtt. II. 528—529.)

Farkas emez eredményei nem helyesek (azért is kérdőjeleztem meg), mert nem helyes az alap, amelyen áll. A Comoediában előforduló e-ző (olv. ë-ző), ö-ző és i-ző alakok nem három nyelvjárás alakjainak keveredése, hanem egy nyelvjárásban is előforduló sajátságok, amelyek egy egyén nyelvjárásában is meglehetnek. (V. ö. pl. Felső-dunántúl: szem, köll, böcsület, hirivel; s általában az ú. n. ë-ző és

¹ A kérdőjelek tőlem valók.

ő-ző nyelvjárások alakjait és a XVI. századbeli írókat legtöbbször.) Az előszóban az efféle alakok szintén előfordulnak, pedig az egy egyén, Karádi műve; ott is van ő-ző alak is¹: sivőlt 5, hogy a törüenbe 2,² földén 6 stb. alakokat ne is idézzem. A kéziratban fennmaradt Apocalypsis meg, úgy látszik, szintén ilyen sajátságokat mutat eredetiben. (V. ö. címlapján: Szekes Feiervari, esmeretiben, könyvenek stb. Nemz. Múz. 199. Fol. Hung. és Farkas cikke szerint is, id. h. 529.) Helyesírás tekintetében pedig az előszó (ajánlás) nem üt el annyira a Comoediától, hiszen pl. a j-s hangok jelölése az előszóban sem egyöntetű (magyar, fenégeti, bizonyította, törvenbe, szegen stb.), mint a Comoediához tartozó címben és címlapon is: Mennihart, melliel; aggyatoc, Abrugybanyan stb.

Íme tehát ezek alapján a Comoedia és az előszó nem különböznek annyira, sőt egy személy művei is lehetnek, amint ez lennebb még jobban kitűnik. Farkas még, úgy látszik, nincs tisztában az ë-ö hangviszonnyal, az ö-zés fejlődésével, a nyelvjárások sajátságaival s azoknak irodalomtörténeti kérdésekben helyes alkalmazásával; bár helyes módszer körül tapogatózott és ezért elismerést érdemel.

Borbélynak a XVI. századi pontatlan, helyesebben következetlen, meg nem állapodott ortográfiára tett megjegyzésében igaza van³ és helyesen vette észre, hogy az előszóban is vannak ő-ző alakok (nemkülönben, az ő fiára); viszont a nyelvjárási «módszert», úgy látszik, ő sem ismeri és téved, mikor azt állítja, hogy a Farkastól felsorolt sajátságok «a régi nyelvnek minden dialektusban meglevő alakzatai» (Irod. III. 176.). Vesse össze pl. a Comoediával Csáthi Demeternek a Pannónia megvételéről szóló énekét akár Szilády átírásában: R. M. K. T. I. — Helyes az Apocalypsis másolatára tett megjegyzése; azonban bizonyos, hogy a régibb másolók nem vetkőztették ki egészen az eredetit nyelvjárása mivoltából, mint pl. a Comoediát Toldy, Szilády, vagy legújabbban Alszeghy Zs. (Kisf.-Társ. Nemzeti Kvtára IX.) átírt kiadása sem s eredeti szöveg hiányában ezeken is el kell indulnunk, mint ahogy indult ő is a Comoediának Szilády-féle kiadásán. Fontos az a megjegyzése, amelynek ő nem tulajdonít fontosságot s amelyet csak jegyzetbe tett; «vajjon a Farkas emlegette nyelvjárási sajátságok miként

¹ Én is az Akadémia példányára hivatkozom. A számok a lapszámot jelentik.

² V. ö. terven Schl. szój. 513. és még Meliusnál is 1568: teruin, Szent Ján. 484, Ny. Sz.

³ Kivéven természetesen Dévait, Sylvestert és Heltait; azonban ezekenél is akad, mint tudjuk, eltérés.

magyarázhatók meg a székesfehérvári származású Karádi nyelvében?» (id. h. 177.).

Én erre a kérdésre is meg próbálok felelni, s ezzel még világosabb lesz az is, amit ő más szempontok alapján úgy állít, hogy: «nem lehet Karáditól elvitatni a Balassi-Komédia szerzőségét.» (Id. h. 176.) De egyszersmind a Horváth Jánostól fölvetett újabb kérdés, Szotyori Gáspár állítólagos szerzőségének kérdése is tisztázódik.

A nyelvmélekek szerzőjének kérdésénél nem utolsó fontosságú a nyelvmélekek nyelvjárása, ha átírt szöveggel van is dolgunk. Csak helyes módszerrel induljunk. Ismernünk kell t. i. a nyelvtörténetet és az élő nyelvjárások sajátosságait, mert hiszen a régi írók még a XVI. században, a könyvnyomtatás korában is, sőt később is, önkénytelen belevitték írásaikba nyelvjárásukat, minthogy még nem volt megállapodott irodalmi nyelv. Sőt ma is föl lehet fűdözni a nyelvjárást egyik-másik írónknál. E nyelvjárás megállapítása pedig fontos irodalomtörténeti eredményekre és következtetésekre vezethet. A nyelvjárástan valósággal az irodalomtörténet segédtudománya lehet.¹ Persze legjobb ilyen esetben is az összetett bizonyítás, mely együtt és egyszerre több sajátosságot néz az író nyelvében (pl. ő-zés~ë-zés, i-zés s nemcsak hang-, de szó- és mondattani sajátosságok is, nyelvtörténeti, még pedig fejlődéstörténeti alapon) s minden más tárgyi szempontra is figyelemmel van. A másolatok és nyomtatványok helyett természetesen okvetetlenül legjobb, ha rendelkezésünkre áll az eredeti kézirat, vagy kiadás, de ha az nincs, az élő nyelvjárások alapján a másolatokat sem szabad olyan formálisan elemezni, mint pl. Farkas teszi a Comoediával, vagy mint eddig tették pl. a HB.-del, hogy két vagy több író nyelvjárása van bennük. Bátran nézhetjük Balassi Comoediáját akkor is, ha másolat. De induljunk ki az előszóból, amely végre is *egy* ember írása, éppen a Karádié.

Ebben főként ú. n. ë-ző alakok fordulnak elő: kezemhez 1 (olv. kezemhöz), fejekre 2 (=fejükre), ezkezi, ezkezeket 3, 4 stb., amelyeket részben Farkas is idéz (id. h. 529.) s még mások is: meg erdemlet, el vegezet (v. ő. nyelvjárásokban: érdömlött, végezött). Ezek mellett ő-zők is vannak: siuolt stb. (ld. fennebb). Mindkétféle sajátosság *egy* író nyelvében. Aztán i-ző alakok; szekiben, tiztiben 6, szüksegit 6; ellenben é-vel: maradék, szekesfeyeruari, egez, türvenbe, szegenit stb. utóbbiak nagyobb számban, mint az i-zők. Erről Farkas nem is szól,

¹ Én «Magyar nyelvjárástan, mint az irodalomtörténet és történelem segédtudománya» címmel már tartottam is kollegiumot a bpesti egyetemen. (L. Tanrend 1913/14. I. 71. l.)

pedig ez fontos — és szintén ugyanazon író nyelvében fordul elő. További sajátságok az ú. n. ü-zés, vagyis a zártabb *ü ö* helyett; *ű* (ő), *túr*uen e. h. törven, ami szintén előfordul, *-tűl* e. h. *-től* eleitűl 1 stb. A mássalhangzók körében a palatálisak közt az *ly*, ha *l*-lel van írva, bizonyára úgy is olvasandó: kiral többször, de kiraliok és kiralytul 4 is; heit 5, helheztetet 6; viszont a *d* és *t* jésítve: Abrugybanyan, bizonittya, meglathattyac 2, elhalaztya 3 stb. Gyakoriak a kettős mássalhangzók; hyússegeben 1, partolassert, erőssen, fellie(n)ec 2, mikeppen stb. Ezek régi íróinknál többször előfordulnak; de szintén fontosak és a nyelvjárásnál figyelembe veendők. A föltételes módú régi alakok: felhoznaia stb. történeti alapon semmit sem számítanak, mert egykor általában mindenütt így voltak. Viszont egyes tájszavak: *sulság* 2 (=súlyosság), *mariczkoluan* 4 (maricskolván, markolván) szintén bizonyíthatnak. — Ezek alapján Karádi, az előszó és legalább részben a címlap írója, olyan vidékről való volt, ahol inkább *ë-t* ejtettek, de *ö-z*tek is már a multban; az *é* helyett pedig csak ritkábban mondtak *i-t*; viszont így szóltak: *ű*, *űt*, *istentűl*, az *ly* helyett pedig többnyire *l-et* ejtettek, a *t-t* és *d-t* palatálizálták s magánhangzók közt a kettőzött mássalhangzókat nagyban ejtették.

Ez a nyelvhasználat egészen talál Karádi szülőhelyének, Székesfehérvárnak és vidékének nyelvjáráásával, mint ezt pl. Balassa Magyar nyelvjárások c. műve 40—41. és Zolnai Fehérmegyei nyelvsajátságok c. cikke, Nyelvőr 30: 273—284. is igazolhatja s amelyet magam megfigyelésből személyesen is ismerek. Ott van ma is *ë*, *ö* együttes használata (v. ö. Balassa 41, Zolnai 274); ma ugyan: *fejűkre*, *eszköz*, *sűvőt* járja, de ezek csak azóta tovább fejlődött alakok; érdemlött és elvégezött ma is így használatos. Van *i-zés* is: *székibe*, *fínyi* stb., utóbbi tovább fejlődött alak; de «minél keletebbre megyünk, annál többször hallható az *é*, különösen Fehér megye déli részén» s az *é* ma is csak kissé zártabb Székesfehérvárott és vidékén (v. ö. Balassa id. h. 40.). Az *ö* helyett *ű-t* mondanak ma is: *ű*, *űket*, *tűle*. Az *ly* ma *j* is: *ojan*, de *l* is járja helyette: *helés* stb. (v. ö. Zolnai 275., Balassa 41.). A láthattyák-féle alakok ma is előfordulnak (saját megfigyelésem); a mássalhangzók kettőzése pedig gyakori (v. ö. Balassa és Zolnai id. h. is). A *sulság* egyéni alkotás is lehet, de v. ö. ma is *sulok* (=sulyok) Fehér m.; *mariczkol* pedig — amelyet a Nyelv-tört. Szótár (Ny. Sz.) csak a Comoediából ismer, — egyenesen Dunántúlról és a Felsőduna palócos mellékéről mutatható ki. V. ö. *maricskol* (l) Bakonyalja, Veszprém m. Nyelv. Fü. 34: 98; bele- és összemaricskú, Fehér, Győr, Veszprém m.; *kimaricskó*, kimerít Bars és Nyitra m.; *maricskál*, markolász és *maricskol* (*maricskúni*) u. a. Csallóköz M. Tsz. V. ö. továbbá a Comoedia kolofonján: *miheliebe* (Dtűl ma is *mihel*—

műhely) és *hanac* (olv. hának=havának, mint hoá és há=hová, Fehér m. is, Nyr 30: 276) dunántúli alakokat. Egy pár sajátság (pl. ből, rol) mai szempontból úgy látszik, mintha erdélyi sajátság volna, de a nyelvtörténetben ez volt az egykori eredeti alak Dunántúl is. V. ö. Erdy, Bécsi, Münch. és Apor C. stb. Ny. Sz. — Az abrudbányai nyelvjárásra v. ö. különben Lázár Istvánnak Az alsófehérmegyei népnyelv. c. dolgozatát. Nyr 25. köt.

Hadd lássuk most a Comoedia nyelvét! Az akad. példány szerint, de Toldy, Szilády és Alszeghy újabb helyesírású kiadása szerint is olyan sajátságok jellemzik, mint ahogy részben Farkas is jelezte: e-ző (olv. ë-ző) alakok: küldettem 9, kőniörgettem 9, kezenie, pispeknék, velec, kezett (között) kentese 29. stb., mint az előszóban is: földén, ézkezi stb.; és ő-zők, mint: bőczületed, bőczüllem 28, eluőtted, eskőnesnekül 28, vőtte 17., tőttelek, földsege stb. — még pedig nem 'keveredve', hanem az ë és ö egymással váltakozva is, pl. pispék, de pispók is, vőttem, de vettem is, kellött és kellet, — mint az előszóban törveniet, de türvenbe kétféleképen is. Általában olyan módon, mint az előszóban, csak valamivel több ő-vel; de több ë-vel is, mert itt hosszabb a szöveg. Továbbá i-zők: úszenetít, hitiben, niha, niha-niha; de több alak é-vel: addeg, remenlem, földsege, ugyany-nyera, fősuen stb., épúgy, mint az előszóban. Itt is ő h. ü: ű, űtet, de ő is; kű, Detrekűt; és i h. ü: hűtet, tű, mint az előszóban: ügye-kezenec. A mássalhangzók közt az ly h. l: kiral, kiralne, helt, folna; viszont palatálizálás: oli 8 (oly), bestie 39 (olv. bestye), Giötrekő 39¹ (v. ö. Detrekű) és kettőzés: bőczüllem, erőssen stb. — szintén mint az előszóban. A ragozásban is: -tul, -tül: uraktul, tülem, ettül; továbbá: velec, hajoc, bennec, mint az előszóban. Tájszavai közül pl. a *penig* előfordul Dunántúl Vasban és Göcsejben ma is, M. Tsz., sőt a *penig-lendég* alakban Fehér megyében ma is, Nyr 30:275; *megbékéllik* Veszprém m.-ben, *megavélt* u. o.; *váras* egykor általános alak, ma is előfordul Dunántúl, pl. Badacsonytomajban és Baranya m.; *misét hall* e h. hallgat ma is úgy Somogyban; *minem*=,ugyan' és 'vajjon nem' elavult szóra v. ö. Münch., Bécsi és Apor C. (Drávamellék), Nagysz. C., Molnár Albert, Melius, Ozorai, Decsi, Faludi — főként dunántúli írókat. Ny. Sz.; *kiszinli* = kitudakolja ma is Veszprém m. Mezőlakon (Rúzsás A.) és Somogyban, Erdősokonyán (Csapó I.); *vastagon* = szélesen, ma is Somogy m.; az *ismég* ma: ismét u. o.; *gyűjt benne* ma is = belőle Somogyban, Marczali; *mivél*(l) ma is = tesz, megtesz u. o. és Veszprém m. is; *mégmivéte*; *másuva* ma is előfor-

¹ Bár ez gúnyos szójáték, v. ö. nagy giötrelme vagyon 40. u. o.

dul Veszprém m.; *ottan-ottan* szintén u. o.; *nehéz néven venni* Somogyban ma is (v. ö. e kifejezést is: *igön mögnehezüte* = rossz néven vette, Somogy, Marczali); *áros* = árus u. o. és Veszprém m.; *bestye kurvafia*, ma *b.-kurafi* Dunántúl és az ezzel érintkező palócságban ma is előfordul szitkozódásban (v. ö. M. Tsz. is), u. o. előfordult a nyelvtörténetben is, v. ö. Ny. Sz.; *lator* és *szabados* ismeretes ma is u. o. (utóbbi Somogyban is, de vö. Veszprém m. is M. Tsz.); a német, *Gothelph* pedig, mely a bajor-osztrák nyelvjárásból való (v. ö. Grimm szótárát), Veszprém m.-ben Vináron, a németséghez közel levő magyarok beszédében ma is hallható, állítólag „egészségére váljék” értelemben (Rúzsás A.), a dunántúli németek meg épen úgy mondják, vagy tovább fejlett alakban: *höf got!* (Nagy L. hallgatóm).

Ime, ezek alapján a Comoedia Karádi műve is lehet, mint ahogy Horváth István állította s Beöthy és mások a benne levő valláspolemiai vonatkozások (fűlbe gyónás és a *prædestinatio* gúnyolása) alapján állították. Ha pedig mástól került volna a darab Karádi kezéhez, mint ahogy ő állítja (v. ö. az előszót), akkor is a szerző dunántúli, még pedig az *ö~ö* és *é* együttes használata alapján a Balaton vonalától lefelé eső vidékről, a tájszavak és ö-zés szerint Somogyból való is lehetett volna, kisebb fokú ö-zése alapján Felsősomogyból való. De hiszen ö-zés volt Karádi előszavában is és az ő családja is Somogyból származhatott (v. ö. Karád, Felsősomogyban). Az pedig, hogy ő úgy tünteti fel a dolgot, mintha mástól került volna hozzá a mű, tetetés is lehet, talán hogy abban a bosszúálló korban enyhítsen a kiadáson. Annyi bizonyos, hogy Karádi megtartotta gyermekkori nyelvjárását az előszóban s a Comoediát is írhatta — ennek nyelve alapján Az is bizonyos, hogy olyan ember írta e művet, aki a Balassák felsődunamelléki birtokaival, tiszántúli meg erdélyi viszonyaival is ismerős volt s a Batthyányak dunántúli birtokait is ismerte (Németújvár és Rohonc) — és valószínűleg unitárius pap volt, még pedig jó tollforgató. E körülmények pedig a nyelvvél együtt mind Karádira mutatnak, valamint az is, hogy a Comoedia miatt egy évvel később (1570) menekülnie kellett Erdélyből.

Még több bizonyítékot is hozhatnék fel a nyelv alapján a dunántúli származású Karádi szerzősége mellett. Így pl. a szintén dunántúli, vasmegyei, sárvári prédikátor, *Magyari István* nyelvét, amely Borbély I. más szempontból való idézetében is ugyanolyan sajátosságokat mutat, mint Karádié: *vetketis*, *tőt*, *igeknec*, *őszve*, esetekben, *vetkec*, *kellőt*, *penig*, *kónnyú* stb. (I. Irod. II. 175.). Aztán a Sziládytól zemplénmegyeinek tartott, de iskoláztatása (t. i. Paduában tanult és főként nyelve alapján inkább somogyi születésűnek tart-

ható,¹ *Sztárai Mihálynak*, a tolnai papnak Comoediája, Az igaz papságnak tiköre, ugyanazon korból (1553—58.) teljesen hasonló nyelvet mutat minden sajátságában, csak alig különbözik valamiben a Balassi-komédia nyelvétől (pl. kedig=pedig). Az *ë* használataiban még abban is talál, hogy pl. „pispek” és „pispök” Sztárainál is többször előfordul egymás mellett (v. ö. R. M. K. T. I. 231, 234—235 stb.). Az effélék alapján azt is megérthetni, miért lehet Karádinál is az előszóban: „különben”, a Comoediában ellenben: „külemben” alak. Ezek párhuzamos formák, mint mai is; „fel” és „föl” ugyanazon író nyelvében is. Ilyen sajátságokat mutatnak a Sebestyén Gyula gyűjtötte Regós énekek és Dunántúli népköltési gyűjtemény (M. Népk. Gyűjt. 4., 8.), meg Vikár somogy megyei gyűjtése (u. o. 6. köt.) is arról a területről; valamint a székesfehérvári nyelvtörténeti adatok is. (Ld. pl. M. Nyelv X: 83., 138.)

Ezek alapján Farkas bizonyítékai nem sokat érnek, ha már be is jutottak az irodalomba, s Kertbenyék eredménye nyelvi alapon nem helyes. Fölvethetné valaki még, hogy a Comoedia úgy, ahogy van, nem teljes és hátha ez is amellet szól, hogy Karádi mástól kapta. Nem szabad e kérdést a mai drámairás szempontjából tekintenünk. Sztárai Mihály is töredékszínművet írt a papok házasságáról (ld. R. M. K. T. V. 136.) s Karádi is, — ha ő volt is az író, — eléggé jellemezte a közreadott öt színben is Balassát és a romlott kort. És épen úgy nyilatkozhatott meg benne az unitárius, mint Sztáraiban és Magyariban a református.²

De a Balassi-komédiát nem írhatta Szotyori Gáspár sem, kinek P. Thewrewk Józseftől idézett négysoros verse, amely bátran lehet XVI. századi is, más nyelvjárási árnyalatokat mutat az erdélyi nyelvterületről (v. ö. nála: szegin, Irod. II. 290. és a Comoediában: szegen, valamint az előszóban is). Szotyori Gáspár a hunyadmegyei sztrigyvölgyi *ë-ző* és *i-ző*, vagy a háromszéki *ë-ző*, *é-ző* nyelvjárásban írhatta volna a Comoédiát. Előbbire összevethetni ma is a Sztrigy völgyében a lozsádi nyelvjárást, mely csaknem mindig *ë-z* és általában *i-z* (ld. Kolumbán Samu leírásában Nyr. 22:355, 356 stb.); utóbbi területen, Háromszéken meg csakugyan van Szotyor község ma is, de ennek nyelve szintén *ë-ző*, s távolabb áll

¹ Sziládyval szemben, ki zemplénmegyeinek tartja (R. M. K. T. V 294.) v. ö. u. o. 293. és Horváth C. Régi m. irod. I. 200. is.

² A Debreczeni disputatiót vagy válaszúti Comoédiát azonban épen nyelve alapján nem ő írhatta. Az valamelyik erdélyi származású, székelypaptól való lehet s nyelve magyarázatában Alszegehlyvel szemben Kovács Dezsőnek lesz igaza (v. ö. Alszegehly id. m. 475.).

az előszó és a Comoedia nyelvétől. Szotyorinál talán csak maradt volt egy példány az Abrudbányán megjelent Comoediából s arról lehetett valami családi hagyomány, mely íróvá tette az eredeti tulajdonost, mint ez más esetben is fordult elő régi emlékeknél, így pl. a Gyulafehérvári Glosszáknál is.

Ime, így kell visszajutnunk a régibb eredményhez más úton is, ha behatóbban vizsgálódunk s ebben erős kalauzunk volt a nyelv, Karádi és a Comoedia nyelvjárása. Kár, hogy Farkas eredménye oly hamar lett «kétségtelennek» látszó (v. ö. Irod. III. 289. Horváth cikkében). Irodalmunk történetében vagyunk így még más újabb eredményekkel is, pl. a Tinódi születéshelyére és a kuruc balladák hitelességére vonatkozókkal is, amelyeket egyfelől csak a nyelvjárások alapján — de csak összetett bizonyítással — tisztázhatunk. Erről azonban majd máskor szólok.

ERDÉLYI LAJOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Gyulafehérvári Glosszákhoz.

E folyóirat januáriusi füzetében „A magyar irodalomtörténetírás munkája 1913-ban” c. cikkében — *yn.* referáló azt mondja, hogy a Gyulafehérvári Glosszákról azt vitattam, hogy „nem prédikáció-vázlatok, hanem valóban versek” (16. l.). Helyre kell igazítnom ez állítást e formájában, mivel esetleg megtéveszthetne valakit s itt is jelezni kell, amit a Magyar Nyelv 1913 febr. füzetében — úgy hiszem — világosan kifejtettem, hogy e glosszák igenis prédikációkban fordulnak elő, csak hogy nem fölosztások (divisiók), hanem vezéreszmék (distinctiók), tartalmi fölsorolások „vers formájában” (ld. M. Nyv. IX. 73.). A „valóban versek” kifejezésre vonatkozólag pedig arra a körülírásomra kell hivatkoznom, hogy ezek olyan „scholasztikus versek e prédikációkban, aminők akkor gyakran fordultak elő az egyházi beszédekben” (Id. h.) s bizonyára tartalmi összefoglalásukban, vázlatukban is. Tehát csak „verses glosszák”, „rímes distinctiók” az emlékezet könnyítésére (v. ö. u. o.) — s nem valódi versek, költemények, a szó szoros értelmében. De nem is csak egyszerű versus memoriales, hanem irodalmi, sőt költői elemeket is tartalmaznak.

Itt a glosszák e versfogalmát kívánom még világosabbá tenni azzal, hogy rámutatok arra, hogy pl. a Váczy-féle Magyar irodalomtörténetben (3. kiad. 51. l.), valamint a Rézbányay-féle Egyházi szónoklat egyetemes történetében (Esztergom, 1904. 137. l.) levő hasonmáson is láthatni (!) a *Jesus* nevére vonatkozó akrosztichont — ami Varjú facsimiléjében, Akad. Értesítő X. 22. hiányzik — pedig a latin verssoroknak hasonló formában való fordítását még inkább bizonyítja, s világosabbá teszi a második és harmadik glossza-csoport versfogalmát is. Alapjában azonban csak scholasztikus versek, olyan „versus memoriales” a tartalom könnyebb megtartására, aminők a középkori krónikásoknál is szoktak előfordúlni (v. ö. pl. Szt. László legendáját, Marczali: A m. tört. kútfolk 35. l.) s később is pl. a Hármas kis tükörben s gyermekkorunkban a Rajcsányi-féle Magyarország történetében. Protestáns prédikációkban is fordultak elő efféle tartalmi összefoglalások versben; v. ö. a Hübner-féle Bibliai történeteket is (18—19. század). De összevethetni pl. Nyirkállói Tamás verses jogi szabályával (RMKT. I. 28) és Pesthy Gábor Meséinek tanulságaival is. Ezért is hagytam meg a „glosszák” kifejezést. Viszont „a verses glosszák” kifejezést meg azért érdemlik meg, mert csakugyan versformában, rithmussal is hangzanak: hármas, kettős, illetőleg négyes ütemmel és választékos

dictióval, szép nyelvvel és gondolatokkal, amelyenek pl. az I. glossza-csoporttal összevágó Jézus szent nevééről szóló litániában ma is előfordulnak. Átmenetet mutatnak e glosszák a numerosus prózából a rithmusos verse s rímelésük sem áll alább, mint az egykori régi magyar énekeké.

V. ö. Hábróságben | valáknak | kegyössége

Éléknek | öröksége . . .

Csudálatus | mívinek | jelenetviben . . .

Önön | tanochtványának | árulatja . . .

Jérúzsálem | városának | tisztos | fogadatja.

Stb.: (Átírva.)

Van bennük a gondolatpárhuzamon kívül alliteratio is éhezőknek elégsége¹; nemzetvi népnek vádulatja (v. ö. a Pannóniai és Mátyás megválasztásáról szóló énekkel); s rímelésük és ütemeik összevethetők ezeken kívül pl. Anonymus korábbi latin rímelésével (Felix | igitur | Hungaria, etc. Prologus, magyarul ld. Szabó K. fordítását), később meg Vásárhelyi András szintén ferencrendi szerzetesnek 1508-ból való énekével (Angyeloknak | nagyságus | asszonya stb.), amelynek második versszakában hasonlóan van rímtelen sor,² mint a II. glossza-csoportunkban; s összevethetni a régi székely balladákkal is, amelyekben sokszor nincs még rím.³ — Hát a nyelvük? Az meg épen írói, metaphorákkal telt. (V. ö. az I. és III. gl.-cs.) Ime, tehát van vers- és irodalomtörténeti értékük is, sőt verstani tekintetben talán több, mint a Königsbergi Türedékeknek, amelyekről majd másutt szölok ilyen szempontból.

Itt még annyit —yn. referens megjegyzésére, hogy 'részlettanulmányom', mint említett cikkemben is éreztettem, csak mellékes eredmény abból a nagyobb nyelvi programomból, hogy legrégibb nyelvemlékeink nyelvjárását s úgy iratásuk helyét megállapítsam és ezzel a régi magyar irodalomnak egy igen fontos kérdését, *helyrajzát* is megkezdjem, ami — gondolom — művelődés- és irodalomtörténetünk szempontjából nem kisebb jelentőségű, ha nem nagyobb, mint bármilyen szellemes krónikai rekonstrukciónk.

Ha u. i. ismerjük nyelvjárásainkat s ha tudjuk, hogy régibb emlékeink többé-kevésbé nyelvjárási szövegek, ilyen alapon megoldhatjuk régibb irodalmunk területének kérdését, és ezzel összefüggőleg sok más vonatkozást is, amivel eddig jóformán nem foglalkoztunk. Így azt a másik igen fontos kérdést is, amelyet Galgóczi bírálata alapján referens is kiemelt (Irod. id. h. fenn), t. i. a magyar *irodalmi nyelv* kialakulását és fejlődését is, amivel még szintén nem foglalkozott eleget nyelvészetünk sem, s amivel épen amaz alapon, a nyelvemlékek és nyelvjárások alapján szintén kell még foglalkoznunk. Ebbe a körbe tartoznak a Kriza Vadrózsái nyelvére tett megjegyzések tőlem is. (Ethnographia 1912—3.)

A Glosszákhoz még annyit, hogy szerzőjük neve tehát ismeretlen;

¹ Új, helyesebb olvasásunk szerint, v. ö. M. Nyv. IX. 71.

² Ld. Nyelvemléktár II. Peer C., 99.

³ Tehát akár Gyulafehérvári Verseknek is mondhatjuk.

sem nem Vataikai, sem Ujtatai, sem Vathai János (V. ö. M. Nyv. IX. id. cikkem). Azóta az akrosztichon mellett a mezo- és telestichont is megpróbáltam, de az sem mutat semmi szerzői nevet. Karácsonyi János azonban a Batthyáneum II. köt. (Brassó, 1913. 31. l.) a kodexben levő oklevél-minták összeállítójának valamelyik akkori ferencrendi minisztert véli, «talán épen azt a Jánost, aki 1324-ben Székesfehérvárott tartott országos gyűlést». Az oklevelek és a glosszák írása pedig egyezik. Erről a szerzőségről döntsön majd a jövő.

ERDÉLYI LAJOS.

A kuruc balladák hitelességének kérdéséhez.

I.

Míg vannak, akik szerint zseni: eredetiség, Thaly Kálmánról szinte azt mondhatnánk, hogy ő — az utánzás zsenije.

Erős ellenállóképességű egyéniség híján rendkívül fogékony volt az utánérzésre. S hogy ezt nem elfogultság mondatja velünk, avégből, hogy Thaly imitációi könnyen magyarázhatók legyenek: hivatkozunk Szász Károlynak egy kritikájára,¹ amely több, mint egy félszázadja íródott, mikor magának Thalynek is eszeágában sem volt, hogy kuruc balladákat fog utánozni. E terjedelmes és alapos kritika, aminőt manapság, sajnos, nem igen olvashatni, a *Kárpáti kúrt* második kiadásának alkalmából íródott. Itt teszi Szász a következő érdekes, sőt egyenesen meglepő kijelentéseket.

Dalai «néha ódon hangokat sok szerencsével elevenítnék föl». «Egy megható dalt, egy művészileg kezelt s még új balladaformát lát vagy hall, s anélkül, hogy egyenesen plagiátorrá válnék, annak oly erős és közvetlen befolyást enged maga fölött, hogy reminiscenciáiból maga is olyasmit terem, ami ha külsőképen új is, de lényegileg nem új.»

Nem annak precíz körülírása ez, amit mi imitációnak nevezünk ?!

S mégis vannak, akik így érvelnek: a Thaly eredeti versei tényleg sokban hasonlítanak a gyanúba fogott kuruc költeményekhez, de egyben nagyon eltérnek: az értékükben. Ha olyanfajta volt is a tehetsége, hogy hamisíthatott, de nem volt akkora mértékű, hogy ezeket hamisíthassa. Közepes poéta létére nem alkothatott ily műremeket.

Ennek az ellenvetésnek, azt hisszük, nincs nagy ereje.

Az értékek különbségére utalás nemcsak ebben az esetben nem meggyőző, de általában sincs sok tudományos súlya. Hiszen az «érték» nem a költemények tulajdonsága, hanem az élvezőnek — a költemény által megindított, de sok egyébtől meghatározott — lelki folyamata. Hogy a Bújdósó Rákóczi igen szép, a Thaly «Ne bántsd a magyart» című kötetében pedig közepes balladák vannak, az az olvasók szubjektív érzése, csalogó, lemérhetetlen és ellenőrizhetetlen; rá tudós ne hivatkozzék.

Hiszen ha ennek az érvnek volna ereje, akkor ilyen alapon Katona

¹ Szépirodalmi Figyelő. 1860. 67—70. l. és 83—85. l.

Józseftől el lehetne vitatni a Bánk bánt. Mert kétségtelen, hogy a Lucza széke és a Bánk bán között a legtöbb olvasó ízlése szerint nagyobb értékbeli különbség van, mint Thaly némely verse és némely kuruc ballada között. Meg akkor Madách nem írhatta volna az Ember tragédiáját, mert a Civilizátor szerzőjének talentuma hogy futhatta volna egy ilyen alkotásra ? !

Mikor pedig visszautasítjuk e szempontot, utalunk rá, hogy Thalynak tagadhatatlanul volt tehetsége. Arrivé lett húsz esztendős korára. Mindenesetre több volt doctus poétánál. S ne feledjük, hogy bizonyára fejlődött is az évek sora alatt s így a húsz éves korában írt versei nem cáfolják meg annak a lehetőségét, hogy később a ma inkriminált műremeket alkotta. Ha tehetségét röviden akarjuk jellemezni és értékelni, azt mondhatjuk : nem tudott stílust teremteni, de tudott — mindenféle — stílust utánózni.

II.

«Süveggel hordották, a dombot úgy rakták.»

E motívumot Thaly Riedl szerint Thierrytől vette, a három sáros-pataki tanár szerint azonban itt egy magyar népdal-motívummal van dolgunk.¹ Cáfolatul idézik egy népdal egyik sorát : «Azt a hegyet csákómban is elhor'nám.» E sor minden cáfoló erejét elveszti, mihelyt az egész strófát nézzük, ahonnan letépték. Ime :

Jaj be magas a boszniai hegytető,
Nem láthatom tőle a kis szeretőm.
Azt a hegyet csákómban is elhor'nám,
Hogyha a kis szeretőmet láthatnám.

Látnivaló, hogy a mondott sor értelme más, ha magában vesszük, mint a strófa közepén. A szerelmes szív e nagyotmondását nézhetjük bóknek, vehetjük vicznek, de mondának semmiesetre sem. Végül pedig a dal maga is, ha a benne levő helynévből szabad következtetnünk (*boszniai hegytető*), a múlt század utolsó évtizedének terméke.

III.

*«Mire a fényes nap háromszor felsütne,
Hejh! magyar lobogó lesz oda feltűzve!»*

Ehhez hasonló versszak található Thaly «Görgény első ostroma» című ifjúkori balladájában. (*Kurucvilág.*) Figyelemreméltó, hogy e vers tárgya is a kuruc korból van véve, a cím alá odairta Thaly : «Történeti év : 1708.» Itt Rabutin a görgényi kuruc zászlóra mutatva így szól :

«Sziklatorynán kuruc zászló... Hej, aki áldója ! —
Két nap alatt azt a zászlót Le kell venni róla ! !»

Szerintünk ez nem átlagos, hanem egyéni képzelletkapcsolás és leg-

¹ A kuruc balladák hitelessége. 21—22. l.

alább is feltűnő, ha a vezér mindkét helyen a buzdítás ezer lehető kifejezése közül ép azt választja: cseréljétek ki azt a zászlót! Gyanúnk még megerősödik, mikor *Rákóczi Emlékirataiban*, ahol Esztergom bevétele igen részletesen van leírva, ily buzdító beszédről történő említést hiába keressünk. Úgy lehet, hogy a «Görgény e. o.»-ba is, mint az Eszt. megv.-be, Arany «Török Bálint»-jából került e kép.

IV.

«Hasad a szép hajnal.»

Riedl e kifejezést két különös egyezésre utalva támadja. Az egyiknek (a «Török Bálinttal» való egyeztetésnek, amely magát e versszakot teszi gyanússá) helyességét s így e passzus kétességét elismerjük, a másik egyeztetést azonban elejtjük. Riedl szerint u. i. e kifejezés Thaly «Mádéfalva szomorú nótája» című verséből való. (*Székelly kürt.*) Nem veszi észre, hogy e költemény átdolgozása egy 1764-ből származó sirámnak, amelyből Thaly több sort, köztük a szóban forgó kifejezést is, szó szerint átvész.¹

E régi énekben ez áll:

«Hasad a szép hajnal
Vérbársony arannyal.»

Joggal tarthatjuk tehát a vitatott sort a XVIII. századi s akár a kuruc-kori magyarság nyelvi köztulajdonának s talán költői közhelyének, amely ellen tehát gyanú nem emelhető.

V.

«Rajta, rajta, rontsad rácok sűrű rendét.»

A «Kölesdi harc» ezen frappáns alliterációjához hasonló van Thaly «Emlékszel, pajtás, a szentgothárdi harcra?» című versében. (*Kurucvilág*):

*Rajta, rajta! Rontsuk hazánknak rontóját
Rákóczi vitézi!*

A sor első fele tehát egészen azonos s megegyeznek abban is, hogy a sor másik felében még folytatódik az alliterálás. Mivel pedig az «Emlékszel, pajtás...» 1863-ban íródott, bizonyos, hogy nem a Kölesdi harc volt a kölesöznző, hanem a Thaly költeménye.

Állítólagos kuruc balladáink némelyikében az alliteráció feltétlenül gyanús: míg a régi magyar irodalomban ilyesmi csak elvétve s szinte véletlenül akad, ezekben csodálatosan sűrű, öntudatos, sőt keresett. Itt volna az ideje tisztázni az alliteráció szerepét a magyar népköltészetben!

KOMLÓS ALADÁR.

¹ Thaly nem jelöli meg e vers lelőhelyét. Megtalálható Erdélyi János: Népdalok és mondák című gyűjteményében. II. k., 545. dal.

Madách és Hogarth.

Az összefüggés az emberi bűnök torzító művésze és a költő között nem önkényes és nem véletlen. Az alsósztrogovai Madách-kastély nyugati szárnyának szalonjaiban még Madách Aladár idejében is több Hogarth-metszet függött. Bizonyos, hogy már Madách Imre életében is ott függtek a falakon, mert tudjuk, hogy több magyar arisztokrata kastélyában ezek a képek kedvenc tárgyuknál fogva már a XVIII. században nagy népszerűségnek örvendettek. Tárgyuknál fogva részint mulatságul szolgáltak, részint pedagógiai jelentőségüknél fogva nemesítőleg hatottak a nevelésre minden időben nagy súlyt helyező arisztokrata családokra. Különben is a képek rendesen művészi reprodukciók voltak.

Hogarth szarkasztikus torzai az ifjú és a férfi Madáchra nagy erővel hatottak és erkölcsi érzését öregbítették, cinizmusát kiélesítették. Ez is egyik forrása Luciferéhez és ennek sátáni elrendezéséhez. Lucifer szatirikus élességét kiolvasta a Tékozló fiú, a The Idle Prentice, a Marsique á la mode, a The Industrious' Prentice, továbbá a sok utcai jelenet hatalmas alkotásaiból. Hogarthnak több utcai és vásári képe élénken emlékeztet az Ember Tragédiája tizenegyedik színében vázolt londoni vásárra. Tudjuk, hogy a szín egyes részletei hasonlítanak Faust egyes jeleneteihez, a húsvét vasárnapi sétához (a város kapui előtt), ahol szintén mesteremberek, diákok, polgárleányok, koldusok elvonulnak előttünk, továbbá az Auerbach pincéjében lefolyó jelenethez, végre a Faust—Margit jelenethez az ékszerekkel stb. Alexander szerint a költő nyilván kereste a hasonlóságot, hogy annál feltűnőbbé tegye a különbséget. Azonban egyes tárgyi jegyek, melyekből Lucifer a «torz» lényegét magyarázza, egyenesen megtalálhatók Hogarth vásári és utcai képein, sőt az egyik vásárképen a Tower kivételével majdnem összes alakjai le vannak rajzolva. Madách sohasem látta Londont, különben nem írhatta volna, hogy a Tower és a Themse közt vásár van, mert a Tower már az ő idejében házak közé szorult vár, melynek déli oldala egészen a Themsére rüg ki. Itt a költői képzelet lendített egyet, hogy a multat a jelennel erősebb kapcsolatba hozza. A Hogarth-féle vásáron megjeljük a bábjátékos, aki az angolok előtt annyira kedvelt Ádám—Éva históriát bemutatja, megvan a «fürgé majom», mely póznán mászkál, van korcsmáros, kéjhölgy, zenész, árús, lányt cirogató ifjú, kártyát vető cigányasszony, életelixirt áruló nyegle, lovagkort földidéző bódé, — egy szóval mindaz, amit Madách egy londoni vásárba elképzelt, más utcai képein még Páris, Helena és a trójai faló története is vásári mulatság.

A figyelmes költő megérezkítve találta mindazt, mit a világ metropolisába belehelyezett s színére beszélve hozta Hogarth alakjait. Bizonyos elrendezést tanult a festőművésztől, melybe gondolatait megszólaltathatta. Érdekes volna Hogarth egyéb metszeteiből még a római színre vonatkozó dözsölés egyes részleteit, sőt Péter apostol szerepét is kihámozni. Ámde itt már, ha hatott is Hogarth-tanulmány, akkor az igen sok képek együttes hatása.

MORVAY Győző.

Buda Halálának egyik epizódja.

Ismeretes a negyedik éneknek az a jelenete, mikor a nagy hadgyakorlat befejeztével Etele bemutatja Budának serege ügyességét, készségét:

Egyszer a had s kétszer Buda szaván forga,
(Öcse, mi jelt adjon, sugván neki sorba');
Seregek bomlását szemlélte csodával,
Mellyet maga intéz jeladó jobbájával.

És nézni tovább még volna talán kedve,
Ha nem abban hagyta, csúful megijedve,
Mikor, vele szemben, megeresztett kantár —
S hegyezett kopjával tör vala egy dandár.

Négy lépésre a had, mint szikla megállott;
De Buda lelkében gyanu felesillámlott,
S megfutna bizonynyal, ha Etel nem tartja,
Maga is ott állván, s mosolyogván rajta.

Arany ifjúságától foglalkozik a görög klasszikusokkal. Már 1845 nyarán Sophokles német fordítását kéri Szilágyi Istvántól. 1846 elején németből fordíttatja egyes részleteit *Philoktetes*-nek, de nagyon vágyik egy görög Sophoklesre s amint mondja: Homert tanulom, *Ilias*-t eszem. Csak classica literatura! Minél több új francia, angol, német s ezekből kompilált magyar beszélt, regényt, színművet olvasok, annál több Homert és Shakespearet hozzá. Az örvény ragad. Szilágyi 1846 szept. 25-ikéről keltezett levelével egész csomó görög könyvet küld: A *trachisi nők*-et, Aristophanes *Plutos*-át, egyes darabokat Platonból és Xenophontól s ígéri, hogy majd egész Platont, Xenophont küldi s Thukididest, Herodotost, Plutarchost, Aeschinest, Theokritost, az *Odysseá*-t. Buzdítja az egész Sophokles lefordítására. Arany 1847 január 9-én írja, hogy A *trachisi nők*-et már elolvasta s a fordításához is kedve jött. Olvassa Xenophon «mézes» dialogjait, különösen az *Oikonomikos*-t s a többit. Január 31-én pedig tudatja, hogy A *trachisi nők*-et fordítja s megbeszélget egyet-mást Szilágyival. Kőrösi tanár korában maga is tanított latint. Könyvtára is volt a kollégiumnak. Tanártársai majd mindnyájan foglalkoztak a klasszikusokkal. (Szabó Károly Euripidesből fordított volt.) Új alkalom, új kedv-éledés a görög-római irodalom tanulmányozására. S mint fia írja a hátrahagyott művek bevezetésében, később, a «subjectiv szenvedések» idejében, újra ifjúkori tanulmánya s csodálata tárgyához tért vissza, Homeroshoz s aztán végkép meg is maradt a klasszikai világ irodalma mellett. Újra olvasta a görög-római költőket, prózaírókat, Xenophont is. Eljut az egész Aristophanes lefordításáig. Szeretettel foglalkozott mindig a görög-római irodalommal, nemcsak úgy átabotában, hanem elmélyedve, mint maga szokta mondani: studiummal. Nem lehet kétséges, hogy a fent idézett epizód Xenophon hatására került az eposzba. Az *Anabasis*-ban ugyanis (I. 14—18.) Kyroست felkeresvén Epyaxa, Syennesis kilikiai király felesége, Tyræumban állapodtak meg. Télyf Iván fordítása szerint: Mondják, hogy

a kilikiai nő kérte Kyrost, mutatná meg neki hadseregét. Akarván tehát neki ezt megmutatni, görögök és persák fölötti szemlét rendez a mezőn. S meghagyta a görögöknek, hogy hadi szokásuk szerint álljanak csatarendbe s hogy mindegyik hadvezér sorba állítsa a maga embereit. S a jobb szárnyon volt Menon és az övéi, a bal szárnyon Klearchos és emberei, a közepén pedig a többi hadvezérek. Kyros tehát először a nem-görögöket vette szemügyre, kik századonként és csapatonként rendbe állítva vonultak el mellette, azután a görögöket, elvonulva előttük hadiszekéren, a kilikiai nő pedig utiszekéren. S mindnyájuknak volt ércsisakjuk és biborszínű ruházatuk és fényesen kitisztított lábpáncéljuk s pajzsuk. Miután pedig mindnyájok előtt elvonult, megállítván szekerét a csatarend előtt s elküldvén Pigrest, a tolmácsot, a görögök vezéreihez, megparancsolta, hogy tartsa harckészen fegyvereit s nyomuljon előre az egész csatarend. Ők pedig ezt kihirdették a katonáknak. S miután megszólalt a hadikürt, támadólag tartva fegyvereiket, előnyomulának; erre pedig, amint zajjal mindig gyorsabban előléptek, önkénytelenül rohamfutásnak eredtek a katonák a sátrak ellen; mire nagy félelem támadt a persákban s másokban, s mind a kilikiai nő megfutott kocsijáról, mind a tábori csaplárok, elhagyván áruikat, elfutának. A görögök pedig nevetve jöttek a sátrakhoz. A kilikiai nő látván a sereg fényét és rendét, csodálkozott, Kyros pedig gyönyörködött, miután a persákban a görögök által támasztott félelmet látta.

VERSÉNYI GYÖRGY.

IRODALOM.

Sziveket újító bokréta. XVIII. évszázbeli dalgyűjtemény. Kiadta: *Versényi György.* Bp. 1914. 180 l. A M. T. Akadémia kiadása. (Régi Magyar Könyvtár 35. sz.) Ára 3 korona.

E gyűjtemény megjelenése — régi irodalmunk barátainak örömére — eggyel csökkentette a műveltségtörténeti szempontból érdekes, *kiadásra váró* énekeskönyvek számát. Nem azért fontos e daloskönyvek közlése, mintha általuk okvetlenül valami meglepően becses kincs feltárulását várhatnók, hanem egyszerűen az adatok teljessége és megközelíthetősége kedvéért. Azért, hogy a fennmaradt anyag számbavételével képet alkothassunk róla. A következtetések szempontjai önként adódnak. Ha a kiadatlan anyag megjelenik, megállapítható lesz, hogy a régi irodalom eddig ismert munkásain kívül kik jöhetnek még szóba. Megtudjuk majd, hogy az egyes korokban miféle tárgy körű, műalkatú, sajátosságú, s mely szerzőtől származó művek voltak népszerűek és kedveltek. Latolgathatjuk, hogy mit érnek ezek a mai, vagy mit érhettek egykorú szemmel nézve. A verse technika, a nyelvtörténet, sőt az ízlés története tekintetében is kapunk adalékokat. Egyszóval, mint e futólagos megjegyzésekből is látni, a tudomány érdekeit tekintve igen hasznos dolog lenne, ha az illetékes tényezők megszívlelnék Sebestyén Gyulának e tárgyra vonatkozólag a Kisfaludy-Társaságban tett indítványát s minél előbb hozzáférhetővé tennék az irodalomtörténeti érdekességű énekeskönyveket (Szencse-, Mátray-kódeksz stb.) kritikai kiadásban.

A mi a Sziveket Újító Bokréta címen most megjelent gyűjtemény *részletes* ismertetését illeti, azt ezúttal bátran mellőzhetjük, mert a kötet bevezetése, mely egyúttal a különböző irányú tájékoztatást is magában foglalja, eredetileg épen folyóiratunkban jelent meg. (L. 1912: 361. l.) Ennek adatait ismételve említjük meg, hogy a kézirat utolsó lapján ez olvasható: Ex libris Joannis Sófalvy, scholæ ref. Gy. Vasárhelyiensis rectore. Ao. 1785-to die 13-o Juni. Hogy a dalokat ki írta össze s nagy részének ki a szerzője, azt nem lehet tudni. A versek többsége szerelmi ének; akad azonban köztük egyéb tárgyú is. Egyik-másik az asszonyokat gúnyolja, vagy a szerencse forgandóságáról elmélkedik; de a diák- és katonaelet is megtalálja benne a maga énekesét. Az egyes darabokban szembetűnő a sok mitológiai vonatkozás, ami kétségtelenül tanult szerzőkre utal; nem hiányzik azonban a népköltés hatásának nyoma sem.

A XVIII. századból való gyűjtemény összesen kilencvenöt verset foglal magában, melyek után a kötetben — a szükséghez képest — hosszabb-rövidebb jegyzeteket találunk. Ezekből kitűnik, hogy a kiadó a «Bokréta» egyes énekeit egybevetette a Bocskor- és a Vásárhelyi daloskönyv, a Thaly-féle Adalékok és Vitézi énekek, az Erdélyi- és Kriza-féle népköltési gyűjtemény, a Szádeczky Lajos birtokában levő hasonló tartalmú kézirat stb. darabjaival, ami nem egyszer a vers variáns voltának, vagy a frazeologia hasonlóságának, esetleg a szerzőnek megállapítását eredményezte. Így kitűnt, hogy báró Amade Lászlótól és Faludi Ferencről is vannak versek a kötetben.

Mint a rokon tartalmú gyűjteményekre jellemző s velük közös vonás ötlik szemünkbe, hogy a Szívet Ujító Bokrétá-ban is gyakoriak a refrénes és akrosztikonos költemények. A versfökből a következő szavak és nevek olvashatók ki: aranyalma, Diószegi Mihály, Halmágyi, Jámor Dániel, Kolumbán János.

Az egykorú diákélet dicsőítése szempontjából érdekes, a versfökből Kolumbán János nevét rejtő, LXXVII. számú «nóta», melynek nyolcadik és tizenkettedik strófája tudunkra adja, hogy

Nincs jelesebb és hiresebb ember a jó deáknál,
Nevezeti, becsületi nagy vagyon a belgáknál.

Tudománya magát hányja.

Karcsú teste alkotmánya.

Testállása, sétálása,

Keztyűs keze gestálása

Kedves a szép dámáknál.

Sok éneket, szép verseket néha keze irogat,
Facéciát, komédiát okkal közzé válogat.

Ez ifjakat, urfiakat,

Hatalmas kavallérokat,

Szép muzsákat, friss nimfákat,

Jeles uri szép dámákat,

Dudolással tartogat.

Viszont a korviszonyokra jellemző az LII. számú, renegátálnak is nevezhető, bujdosó-ének, melynek szerzője a második és negyedik szakban igazi kalandor-őszinteséggel, bár némi megbánással árulja el köpenyegforgatását:

Hajdon én is magyar voltam,

Országomban uralkodtam,

Ettem-ittam, táncot jártam,

Haj dinom-dánomot mondtam.

Már szoktem lakta-földemtől,

Kedves magyar nemzetemtől.

Elszakadtam, elpártoltam,

Török zászló alá állottam.

Isten hozzád Törökország,

Már nem látsz, míg tart e világ.

Srányicz tatárok, jancsárok,

Strompok, Belgrád, hires város,

Dohányzacskó, tajtékpipák,
Drága nyergek, friss paripák,
Már nektek vig bucsut mondok,
Idegen földre indulok.

Az irodalmi vonatkozások szempontjából feltűnő a Pyramus és Thisbe történetére való gyakori célzás, mellyel hatszor is találkozunk a kötetben (69., 70., 73., 75., 137., 146. l.). Mellékesen megjegyezve ettől Amadé sem idegenkedik (v. ö. Amadé L. versei. Bp. 1892. 88 l.). Hogy a Szívet Ujító Bokréta IX. számú darabjának szerzője ismerte Gyöngyösit, látni abból, amit kedveséről ír: «Nem tartott szebb személyt híres Murányvár is.»

Az egyes dalokhoz fűzött jegyzetek, mint láttuk, a változatokra is rámutatnak. Az idetartozó utalásokhoz pótlásul említjük meg a következőket. A XXXVII. számú tizenhárom szakos ének utolsó strófája: Argos ugyan nem vagyok . . . stb. megegyezik Amadé László verseinek LV. számú darabja első szakával (l. Négyesy L. kiadása, Bp. 1892. 193. l.). A XXXV. számú kétértelműségeen alapuló szójátékos szöveg — «Van egy hitvány . . .» stb. — párja megvan a V. Szolga Mihály Diáriumban (l. ismertetését Erdélyi Múzeum, 1905. 100. l.). Az LVI. számú «A szerencse tündérkerekén» kezdetű vers egy rövidebb, kilenc szakos, variánsa a jegyzetben említett helyeken kívül szintén megtalálható a V. Szolga Mihály Diáriumban (közölve: Erd. Muz. 1905. 151. l.). E variáns 1., 2., 3., 5., 6., 7., 11., 10., 9., 4. szakai megfelelnek a Szívet Ujító Bokréta 1., 2., 3., 4., 5., 6., 11., 12., 13., 14. strófáinak. Érdekes, hogy e költemény két első versszaka. «A változó szerencse» címen Csokonai versei között is ott van (l. Horváth Cyrill kiadása. Bp. é. n. 306. l., v. ö. erre nézve Oláh Gábor cikkét: Ál-Csokonai versek. Irod. tört. Közl. 1907. 503. l.). A LXXVIII. számú «Itt vagyok én, igaz szolgád, kegyességéd rabja» kezdetű szép ének első strófája megegyezik a Radványi verseskönyvek hasonló bekezdésű darabjának első szakával (l. Irod. tört. Közl. 1904. 219. l.).

A LXXIX. számú hét szakos dalról a jegyzetben azt olvassuk, hogy első három versszaka Amadéé. Pótlólag megjegyezhetjük, hogy a Nemzeti Múzeum Jankovich-féle dalgyűjteményében a Szívet Ujító Bokréta-beli versnek mind a hét strófája megvan (l. Négyesy L. Amadé versei. Bp. 1892. 477. l.). A XCV. számú «Az ujdonuj politiát . . .» kezdetű négy szakos vers egyes strófái nagyjából megegyeznek a Faludi Ferencnek tulajdonított «Az újdón új politzia» című vers 1., 3., 9., 10. szakáival (l. Faludi F. versei. Négyesy L. kiadása. Bp. 1900. 176. l.). Egyebekben elismerve és méltányolva Versényi Györgynek e gyűjtemény kiadása körüli buzgó fáradozásait, igazat adunk neki abban is, hogy «a kutatók e könyvben irodalomtörténeti, poetikai, stilisztikai, prozódiai és nyelvi szempontból elég értékes, felhasználható anyagot találhatnak».

BAROS GYULA.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. XLVIII. kötet, 1913—1914. Budapest. Franklin-nyomda. 1914. 314 l.

E kötet tartalmát a b. Kemény Zsigmond és b. Eötvös József em-

lékére tartott ünnepélyes üléseken elhangzott felolvasások, a székfoglalók, Kozma Andornak, A második fehér ló és Zempléni Árpádnak, Hermelin című költeményei, Somkutinak Fordítások Finnből (Leino Eino: Tavasz, ünnepi dalok), Alszeghy Zsoltnak: Petőfi és az ötvenes évek lírájáról írt tanulmánya (ismertetését l. folyóiratunkban — 1915. évf. — külön), a bírálatok és pályázatok, végül a tájékoztató közlések teszik.

Az irodalomtörténeti szempontból érdekes dolgozatok közül Berzeviczy Albertnek, Beöthy Zsoltnak, Rákosi Jenőnek b. Kemény Zsigmond-ról írt dolgozatai egyszer már megjelentek a Budapesti Szemle ez évi márciusi füzetében s annak idején folyóiratunk megemlékezett róluk (l. 1914. 333—334. l.); ugyanezt mondhatjuk Beöthy Zsoltnak, Négyesy Lászlónak, Császár Elemérnek és Alexander Bernátnak b. Eötvös Józsefről szóló tanulmányairól, melyek eredetileg a Budapesti Szemle 1913. évi novemberi füzetében jelentek meg (ismertetésüket l. folyóiratunk: 1914. 123. l.). Voinovich Gézának Jánosi Gusztávról és Császár Elemérnek Vértesi Arnoldról írt székfoglaló megemlékezései a Budapesti Szemle 1913. évi 9., illetőleg 1914. 4. füzetében is olvashatók (ismertetésüket l. folyóiratunk: 1913. 537. és 1914. 418. l.).

Az említetteken kívül ott találjuk még a kötetben Herczeg Ferencnek Szigligeti Ede emlékezetére mondott ünnepi pohárköszöntőjét, Beöthy Zsoltnak az új tagokhoz — Császár Elemérhez és Voinovich Gézához — intézett üdvözlő beszédeit, Krohn Károlynak Az új Kalevala megjelenéséről (1849) szóló tanulmányát, Pekár Gyulának: Ábrányi Kornél ravatalánál és Sebestyén Gyulának Petőfi veszprémi emléktáblája előtt tartott beszédét, továbbá Vargha Gyulának szépen megírt tartalmas titkári jelentését. Utóbbiból megtudjuk, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjtését 3000 koronával támogatta s hogy Bartók Béla és Kodály Zoltán zeneakadémiai tanárok Egyetemes magyar népdalgyűjtemény címen egy körülbelül 3500 magyar népdalszöveget meg dallamot magában foglaló művet szándékoznak kiadni; végül hogy az Ábrányi Kornél halálával megüresedett helyet «költészetünk egyik kitűnőségével», Kiss Józseffel töltötték be. Jakab Ödönnek a Bulyovszky Gyuláné jutalomra vonatkozó jelentéséből kitűnik, hogy a szavalásra alkalmas kisebb költeményre kitűzött díjat — 46 pályázó közül — Zempléni Árpád Hermelin című költeménye nyerte el. Berzeviczy Albert az 1913. évi Greguss-jutalom (első festészeti évkör) előadója a magyar festészet legutóbbi hat évéről egy finoman jellemző nagy tanulmányban számolt be. «Tekintve azonban a közeli rokoni köteléket, mely egyik nagy festőművészhöz fűzi, javaslatot a jutalom odaitélésére nem tett.»

A bizottság hat szóval egy ellen azt a javaslatot terjesztette a Társaság elé, hogy a Greguss-jutalom osztassék meg Benczur Gyula nagy millenáris képe és Szinyei-Merse Pálnak a Szépművészeti Múzeumban levő Thuja című festménye között. A Társaság így határozott. A Kisfaludy-Társaság új jutalomtétellei közül az irodalomtörténeti vonatkozásúakat folyóiratunk már közölte (l. 1914: 285. l.).

A Társaság jegyzőkönyveinek kivonatai tudunkra adják, hogy a tiszán-

innen ref. egyházkerület püspöke levélben arra kérte a Társaságot, hogy egy Budapesten felállítandó Tompa Mihály-szobor ügyének kezdeményezését vegye kezébe. Hivatkozott a gömöri ref. egyházmegye 1000 koronás ajánlatára s a ref. papság nagy szeretetére Tompa iránt. A Társaság az eszmét helyesnek és megvalósítandónak tartja, de végső elhatározását a körülményekre való tekintettel későbbre halasztotta.

Sebestyén Gyula jelentése szerint a Népköltési Gyűjteményből 12 kötet áll sajtóra készen s csupán a kiadón fordul meg a dolog, hogy e nagy anyag hamarosan megjelenjék; egyben felhívja a Társaság figyelmét, hogy égető szükség volna régi népköltési emlékeink irodalomtörténeti részét, főképp a kuruckori emlékeket (Szencsey-, Mátray-kódekszb. stb.) kritikai kiadásban közrebocsátani.

Ferenczi Zoltán 1913 április 2-án, egy előbb már élőszóval tett indítványát, melyben egy kritikai folyóirat megindításának tervét vetette fel, írásban is benyújtja. (Midőn a két jeles tudóst a jelzett indítványok benyújtása alkalmából e helyről is örömmel köszöntjük, nagyon kérjük őket, hogy a magyar tudományosság szempontjából oly fontos eszméik megvalósítását ne engedjék feledésbe merülni). 1913 május 7-én az elnök zárt ülésben előterjeszti a Társaság kiadásában megindítandó Nemzeti Könyvtár-vállalat részletes tervezetét. 1913. dec. 3-án Pekár Gyula és Berczik Árpád több eszmét vetnek föl a Társaság kiadványainak, valamint általában a nemzeti irodalom termékeinek nagyobb mértékű terjesztésére vonatkozólag. A Kisfaludy-Társaság vagyona jelenleg 497,587 korona.

VELEZDI MIHÁLY.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1914. évf. 5. sz. — *Nyáry Albert báró: Ferenczy Teréz.* Novelisztikus feldolgozása F. T. költőnő öngyilkosságának s a megelőző körülményeknek. Érdekesnek tartjuk idézni a cikk végső sorait: Csak a legendája maradt meg az esetnek s megfeledeztek magáról Ferenczy Terézről. Nővére sokáig őrizgette egy csomó kéziratát, aztán odaajándékozta valakinek. Meg kellene keresni ezt a szellemi hagyatékát, mert olyan közvetlen a költészetének minden sora... Hogy irodalmi esemény volna a kiadásuk. Bulcsú Károly csak egy kis kötetnyit rendezett sajtó alá belőlük. Ezt is nagyon nehéz megkapni ma már. A szécsényi takarékpénztár felkutatta a költőnő kidőlt sírkövét, újra felállította, s emlékszobrot is akar emelni a város szülőttjének. Versei kiadása volna méltó áldozat az emlékének.» *Horváth Ákos: Nemzeti irodalom.* Valamely nemzet irodalma csak akkor érheti el fejlődésének tetőfokát, ha az írók a nemzeti érzéstől áthatva gondolkodnak. Móricz Zsigmond másképp írta volna meg a Sáraranyt s Ady Endre költészete is egészségesebb erővel, színesebb álmodozással lenne telve, ha nem az idegen szellemű, hanem a fajmagyar olvasóközönségnek írta volna. — *Radnai Oszkár* Szekfű Gyula könyvét ismerteti.

A Toll. 1914. évf. 10. sz. — *Gábor Andor: Nemzeti irodalom és egyebek.* A nemzeti irodalmat azért építették fel kerítésnek, hogy bizonyos számú írók kirekesszenek a magyar irodalomból... A megállapításra annak idején leginkább Kiss József miatt volt szükség... Utóbbi időben Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Ignótus, Heltai Jenő, Kóbor Tamás... tétettek a kerítésen kívülre».

Az Ujság. 1914. évf. 142. sz. — *A költő Zalár József meghalt.* Napihír arról, hogy a veterán-költő, Heves vármegye nyugalmazott alispánja június 18-án, csaknem kilencven éves korában, Egerben meghalt.

U. i. 157. sz. — *Péchi Simon szombatos imádságos könyve.* Az Izraelita Irodalmi Társaság kiadásában, báró Hatvany József költségén, Guttmann Mihály és Harmos Sándor tájékoztató jegyzeteivel megjelent irodalomtörténeti érdekességű mű rövid ismertetése.

U. i. 158. sz. — *Szigligeti kéziratai.* (L. u. e tárgyról a Magyar Könyvszemlében megjelent cikk ismertetését).

U. i. 235. sz. — *A Kisfaludy-Társaság és a háborús segítőakció.* A Kisfaludy-Társaság 1914. szept. 23-án tartott ülésén Beöthy Zsolt elnök indítványára elhatározta, hogy miután a viszonyok nem alkalmasak a pályázattal való foglalkozásra, az összes pályázatok határidejét, amelyek

az idén lejárnak, egy évvel kitolják. Az így felszabadult összeget, mely a Vargha Gyula által felajánlott egyezer koronás főtitkári tiszteletdíjjal s az Évkönyv ki nem adása folytán megtakarított pénzzel együtt 7000 K-át tesz ki, a hadbavonultak hátramaradottainak segélyezésére fordítják. A Társaság Évkönyve csak két év múlva fog megjelenni és ekkor is a szokottnál kisebb terjedelemben. Végül elhatározta a Társaság, hogy a rendes havi üléseket egyelőre nem tartja meg.

U. i. 273. sz. — *Tóth Kálmán özvegye elmebeteg.* Napihír a jeles költő özvegyének született Majthényi Flórának, a Flora dalai s a Jó gyermekek könyve című művek szerzőjének szomorú sorsáról.

Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez. 1914. évf. 2. sz. — *Dongó Gy. Géza: Kazinczy Ferenc levelei vármegyénk archivumában.* Közli K. F. egyik németnyelvű hivatalos levelét, melyben K. F. kéri a vármegyét, hogy irassa össze azokat a 6—12 éves gyermekeket, akik még nem jártak iskolába. (1789.)

U. az: *Pénteknap-i szerencsái a «szerencsi király»-nak.* Mutatványok Bocatius Jánosnak Boeskey István tiszteletére írt latin emlékerséből, mely a kolozsvári Boeskey-emléktáblákon olvasható. (Genealogiai Füzetek: 1913. évf. 3. sz.)

Akadémiai Értesítő. 1914. évf. 8—9. sz. — *Herczeg Ferenc: Jókai Mór emlékezete.* A M. Tud. Akadémia közülésén tartott felolvasás. Színesen és elevenen írott essay Jókai mesemondó tehetségéről, fantáziájáról és költészetéről. — *Szily Kálmán: Bolyai Farkas törekvései az erdészeti pályára.* Bolyait anyagi helyzete indította arra, hogy 1820-ban az erdélyi kamarai erdők főfelügyelői állására pályázzon. Az állást mással töltötték be, de nagyon későn. Ezalatt B. erdészeti tanulmányokat végzett, amelyek érdekes emléke az ő kéziratban maradt «Erdészeti munká»-ja. Ez az első magyar munka e szakmában.

U. i. 10. sz. — *Ferenczi Zoltán: Kemény Zsigmond emlékezete.* Egy előadás részlete. Kemény néhány munkáján megmutatja, hogy alig van oly regénye vagy jelleme, melyben a hiúság s az ezzel kapcsolatos becsvágy lényeges szerepet nem játszanék. Gyakran erős szenvedéllyel vagy rögeszmével társtíja s ilyenkor a jellem színezete és lényege megváltozik. — *Hellebrant Árpád* Erdélyi Jánosnak Toldy Ferenchez intézett 44. levelét közli az Akadémia kéziratgyűjteményéből (1839—1866). Sokféle szerkesztési és könyvtári ügyről s az Akadémia és Kisfaludy-Társaság munkásságáról van bennük szó. Az 1851. ápr. 10-én kelt levél szerint Katona József atyja az elhalt fia minden irodalmi dolgozatának kiadási jogát Erdélyire ruházta.

U. i. 11. sz. — *Jánosi Béla: Henszlmann Imre és Erdélyi János esztétikája.* Kivonat a születésük százados évfordulóján tartott előadásból Henszlmann a magyarországi származású Böhm János Dániel hatása alatt hadat üzen a «szép» egyeduralmának a művészetben és műelméletben. Helyükbe a «művészeti»-t teszi. Ez nem egységes minőség, hanem a jel-

lemzetesnek, elevennek és célirányosnak rendesen együtt jelentkező kapcsolata. A képzőművészet vizsgálatából nyert eredmények szolgáltatottak neki alapot a költészeti formák megértéséhez. Érdeme, hogy a kérdés tárgyalásába új szempontokat vitt. Erdélyi Hegel elméletét hirdette tanszékén és esztétikája kivonatát ki is adta. Henszlmannak elveit akarta a Hegel-féle műalakok kereteibe szorítani, ami következetlenségre vezetett. Mindketten erőteljesen fejezik ki a megváltozott korszellem követelményeit és a művészetek fejlődésére akarnak befolyjni. — *Hellebrant Árpád* közli Szigligeti 11 levelét Toldy Ferenchez (1844—1873). Főleg adalékok Sz. színműveire. — *Trócsányi Zoltán: Symphonia Hungarorum.* A Gellért-legenda vonatkozó helyének magyarázata.

Alkotmány. 1914. évf. 200. sz. — A budapesti Pázmány-szobor lelepezéséről számol be.

Bibliothèque De L'École des Chartes. 1913. évf. 3—4. sz. — *Raymond Charles* ismerteti Kont Ignác magyar-francia bibliográfiáját (Bibliographie française de la Hongrie, Paris, 1913).

Budapest 1914. évf. 35. sz. — *Márton Manó. Arany János szalontai jegyző utazása Bécsbe.* Arany Jánosnak egy sajátkezüleg írott költségjegyzéke került nemrégiben Szalonta levéltárába, mely 1843 nyarán tett bécsi útjáról számol el. Ha nem is igaz, az, amivel közlő kezd, hogy ez az utazás nem volt ismeretes, (hiszen Arany maga említi Önéletrajzában és egy Szilágyi Istvánhoz intézett levelében 1845 dec. 4-ről) ez a kis írott füzet mégis igen becses, mert az útról semmi közelebbit nem tudtunk. A költő Váry Lajos ügyvéd társaságában 1843 aug. 19-én indult útnak Szalontáról és szept. 8-án érkezett oda vissza, tehát az egész út három hétig tartott. Pestig kocsin mentek: Derecske, Kunágota, Karcag, a kis-újszállási csárda, Törökszentmiklós, Albertiirsa érintésével. Az éjszakákat csárdákban töltötték. Pesten három napig tartózkodtak aug. 24-től 26-ig, a pozsonyi gőzhajó indulásáig. Kiemeljük, hogy Arany ekkor látta először a fővárost. Pozsonyban két éjet is töltöttek a bécsi hajóra várakozva. Bécsbe aug. 30-án érkeztek s miután több ágenssel tárgyaltak, a szept. 4-én lefelé induló hajóval elutaztak. A császárvárosban tehát hat napot időztek, közben jártak omnibuszon *Schönbrunnban* is, hol bizonyára a pompás parkot és állatkertet csodálták meg. Hogy mit látott még Arany Bécsben, arról nem tájékoztat a jegyzék ill. Márton közölte kivonata. Az út hazafelé meglepő rövid ideig, mindössze négy napig tartott: szeptember 8-án újra Szalontán voltak. Arany pontosságát ez a számadás is tükrözi, fel van itt jegyezve minden krajcár. Pl. 22-én: Albertiben egy koldusnak adtam: — 3 kr.» Az egész számadás 599 forint 51 krajcár-ra rúg; Az út céljáról nincs hivatalos följegyzés; hihető, hogy városi kölcsönügyben jártak, vagy talán a közbirtokosság termését akarták értékesíteni.

Budapesti Szemle, 1914. évf. 6. sz. — *Berzeviczy Albert*: Báró Eötvös József és a nemzetiségi kérdés. Az Akadémia 1914. évi május hó 10-én tartott ünnepélyes közülésén elmondott elnöki beszéd. — *Herczeg Ferenc*: *Jókai Mór emléke*. Lelkes hangon megírt, elmés fordulatokban bővelkedő megemlékezés a gazdag képzeletű, nagy mesemondóról. — *Voinovich Géza*: *Görgei és az irodalom* (II. és bef. közl.). A nagy hadvezér arcképe az egykorú írók följegyzése alapján. Görgeinek, mint írónak jellemzése Görgei mint író is ellentéte Kossuthnak; hozzá képest száraz. Stílusán, mely többször kölcsönzi eleveenségét a gúnytól, némi idegenszerűség érzik, ami szépeességi örökség nála. Egyébként katonás rövidség jellemzi. Másik szembetűnő vonása az egyenes szókimondás. Néha méla érzelmesség lobbán föl a sorok között. Gyönyörűek csataképei. — *Gy. L.*: A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárát, *Vértesy Jenő*: A Kisfaludy-Társaság új magyar Shakespeare-kiadását, *Császár Ernő* Ambrus Zoltán dramaturgiai dolgozatait, *Gálos Rezső* pedig Császár Elemérnek, A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században című dolgozatait ismerteti és bírálja.

U. i. 7. sz. — *Ferenczi Zoltán*: *Kemény Zsigmond emlékezete*. (I.) Szerző e dolgozatban a költő szépirodalmi művein kívül kivált történelmi ellemrajzaira s a regényről szóló irodalmi tanulmányaira volt tekintettel, Kemény többször nyult nagy és ismert történelmi alakokhoz s ezeknek oly mély jellemzését adta, hogy igazabbaknak találjuk őket, mint a történelemben. Ő elsősorban a megfigyelésre és elemzésre alkalmas jellemeket kereste ki és kísérté mély emberi részvétellel végzetes útvonalon, mely legjobb esetben is csalódásban, kiábrándulásban, lemondásban végződött. Kemény történelmi tanulmányai, melyek főképen regényei tervével álltak kapcsolatban, nem terjedtek ki egész történelmünkre. Nagy lelkiismeretességgel tanulmányozta a megfelelő irodalmat akkor is, ha társadalmi regényt vagy oly elbeszélést írt, melynek színhelye oly vidék, ahol ő sohasem járt. — *János Béla*: *Henszlmann Imre és Erdélyi János esztétikai elmélete*. Az idealizmust, melyet Magyarországon a Krug, Bouterweck és Schelling nyomán induló esztétikusainknál és műbírálóinknál Kazinczytól Bajzáig megtalálunk. Henszlmannnál és Erdélyinél a romanticizmusnak, majd a realizmusnak gondolatvilága váltja fel. A népi és nemzeti felé kezdet óta vonzó Erdélyit Henszlmann példája az egyénítés szenvedélyes vallójává teszi; a hibás irodalmi fejlődés látása és Hegel az ideálhoz térítik. — *Heinrich Gusztáv*: *Költők mint regényhősök*. Edward Stilgebauernek, Harry című Heineről írt, Josef August Luxnak, Grillparzerről (Grillparzers Liebesroman) és Emilie Reinbecknek, Roman von Herth König című, Lénauról szóló regényének ismertetése és bírálata.

U. i. 8. sz. — *Ferenczi Zoltán*: *Kemény Zsigmond emlékezete*. (II.) Kemény szerint alaptermészetünknek alig van morális szempontból lényegesebb tulajdona, mint a túlságos önszeretetből folyó hiúság s az ezzel kapcsolatos becsvágy. E felfogásával nem áll egyedül. Alig van oly regénye, vagy jelleme, melyben a hiúság lényeges szerepet nem játszanék. Természetesen ezt az érzést, más, gyakran erős szenvedéllyel vagy rögeszmével társítja. Keményt, úgy látszik, erre nagy morális érzéke vezette rá, de mindenesetre

hozzájárult ehhez politikai életünk közeli szemlélete is. Nézetei ez irányban egybevágunk Széchenyi Istvánéival. Felfogása magyarázatára egy egész regényt írt s abban egy fényes jellemrajzot épített fel a történelem alapján: Verbőczy Istvánét. A Szerelem és Hiúság c. regényében, továbbá az Erény és Illem c. elbeszélésében is főmotívumul a hiúságot szerepelteti. A Férj és Nőben és más műveiben több alakban rajzolja a hiúság káros befolyását a tettekre. Emberszemlélete e részben megegyezik Bulwer-Lyttonéval. Talán Bulwer hatását mutatják azok a költemények is, melyeket Kemény szintén szeretett történeti regényeibe beszőni. De Bulwer a kalandos regényt, Kemény az analitikust művelte. Amaz Le Sage-t vette mintául, emez Shakespeare-t és Balzacot. Kemény regényei szerint a sors ép oly döntő, sőt olykor döntőbb szerepű életünkben mint szabadakaratunk. A bűn gyakran nem egyéb, mint az erény túlzása. Itt újra párhuzamos tanokat találunk Bulwerrel. Felfogása az erényről és bűnről azt mutatja, hogy ő nem pesszimista volt, hanem szkeptikus. — *Imre Sándor*: Fináczy Ernőnek, A középkori nevelés története c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 9. sz. — *d.*: Tóth Lászlónak, Pálma Károly Ferenc (XVIII. századbéli latinul író magyar történetíró) élete és munkái című dolgozatát ismerteti.

U. i. 10. sz. — *Weber Artur*: *Báró Jósika Miklós*. (I.) Szerző fölveti a kérdést, hogy mely indító okok bírták Jósikát a regényírásra; amivel egyúttal ki akarja mutatni az irodalmi hagyomány szerepét Jósika regényeiben. Az eredmény, melyre jut, hogy Jósikának regényíróvá levésében egyaránt szerepe volt a magyar irodalmi hagyománynak, mint Horváth Lázárnak és W. Scott műveinek. Azután kutatja Weber, hogy miért lépett Jósika az irodalmi pályára? Maga a regényíró azt mondta annak idején, hogy belső ösztönből; szerző szerint ez nem kielégítő magyarázat. A másíkok szerinte Jósika boldogtalan házassága. A továbbiakban a Scott-hatást elemezve, megtudjuk, hogy Jósikának csupán három regénye van, melyeken e hatás egészen biztosan megállapítható: Abafi, Utolsó Bátor, s a Csehek Magyarországon. — Scott e regényekre nemcsak tárgyi, de felfogásbeli és szerkezeti hatást is gyakorolt. Az angol író hatása az említett három regényben főképp a történelem romantikusan kiszínezett alkalmazásában mutatkozik. A francia romantika elfogadását jelenti a Könnyelműek című regény és nagyobb mértékben a Zrinyi, a költő. Scott hatása első történeti, a francia romantika pedig társadalmi regényeiben túlnyomón. Van egy pár regénye, melyekben realiztikus felé hajló romantika hatását lehet észrevenni (Pl. Az élet útján, stb.) Ő maga meg van győződve, hogy a valóságot tükrözi műveiben. Jósika regényeinek erkölcsi jellegét mint az író világfelfogásának következményét lehet tekinteni. A világnak általa alkotott képében van némi pesszimiztikus árnyalat, mely azonban bizonyos naiv optimizmus által enyhül. A világ — Jósika szerint — a jó és rossz hazája. Jósika, — mondja a szerző — nem szívével, de eszével ír. Passzív szerepet játszik az előadott eseményekkel szemben. Kevés benne a lélekismeret. — *Szigetvári Iván*: *Magyar tárgyú francia elbeszélések*. Noël Bangos: *Le sang bleu. Scenes de la vie hongroise* (Páris 1914.) c. könyvének ismer-

tetése. A kötet 5 novellát tartalmaz a magyar életből. Az első a *Le sang bleu* = A kékvér: Bártfai Rozsnyó Boldizsárnak egy elszegényedett, de családjára büszke nemesnek története. A második — *Comment finis la maison des Egressy* = Mi lett a vége az Egressy családnak — az előbbivel rokon tárgyat dolgoz fel. A harmadik — *La mère du Honvéd* = A honvéd anyja — a nép körébe vezet bennünket. Mind a három novellában idegenek okozták a derék magyar vesztét. A negyedik — *Le fiancé de Ludmille* = Ludmilla eljegyzése — Keszthelyi Béla és Szilványi Ludmilla szerelmének története. Az ötödik — *Honneur de brigands* = Zsiványbeccsület — rablókalandokat ad elő s forradalmunknak azt az epizódját, mikor Rózsa Sándor társaival együtt kegyelmet kap, hogy az ellenség ellen harcoljon. Ismertető szerint a könyv szerzőjének neve alatt valószínűleg egy francia nő rejtőzik. — *r. r.*: *Nőirók regényei*. Szendéné Dárday Olga: Rozsda és Asbóthné, Ferenczi Sári: Mary c. regényeinek ismertetése.

U. i. 11. sz. — *Weber Artur: Báró Jósika Miklós* (II. és bef. közl. Jósika regényeiben az író saját érzelmei alig jutnak kifejezésre. Érzelmei közül a hazafiság s az írói hiúság tűnnek fel regényeiben. A történelem felfogásában is nagyfokú nemzeti elfogultságot tanusít. (Pl. a Csehek-ben.) Lelkes érzésére példa az Egy magyar család a forradalom alatt, s a Szegény ember dolga csupa komédia. Vannak-e Jósikában oly erők, melyek neki abszolút értéket biztosítanak. A felelet — szerző szerint — tagadó. Jósika népszerűségének okai, nem annyira művei kiválóságában, mint inkább közönsége színvonalában keresendők. Számos olvasót az irodalmi divatnak tett engedményei által nyert meg annak idején. — *Kallós Ede: Az írói kapcsolatok és az irodalmi folytonosság kérdéséhez* (I.) címen az irodalmi műveknek az elődök, valamint a kortársak munkásságával való kapcsolatáról értekezik, a példákat tekintve kutatásait főképen az antik irodalomra korlátozva. — *Ábrányi Emil: Történeti drámák*. Jelentés a Nemzeti Színház pályázatáról. A bíráló bizottság — Tóth Imre elnöklelte alatt Ábrányi Emil, Ambrus Zoltán, Császár Imre, Ivánfi Jenő — egyhangulag úgy határozott, hogy a 2000 koronás pályadíjat ezúttal sem adja ki. — *Kéki Lajos: Arany Bolond Istókjáról* címen Gróf Istvánnak, Helle Ferenc Hugónak és Kardos Lajosnak Arany műveiről (L. folyóiratunk: 1914: 193. l.) írt tanulmányait ismerteti és bírálja. — *V. V. Új novelláskönyvek* címen Lakatos Lászlónak, Mély húrón és Krudy Gyulának, Mákvirágok kertje, — *Cs. E.* pedig Heltai Jenőnek, A tündérlaki leányok és Jaguár c. szépprózai műveit ismerteti és bírálja.

U. i. 12. sz. — *Kallós Ede: Az írói kapcsolatok és az irodalmi folytonosság kérdéséhez*. (II. és bef. közl.) Szerző igen érdekesen és tanulmányosan fejtegeti, hogy az egymást követő nemzedékek munkájának egybekapcsolódása igen gyakran nem valamely szükséglet kielégítése, hanem is a költőktől maguktól keresett és tudatosan átérzett benső folytonosság, hanem a köztudat ama szűkkeblűen konzervatív felfogásának eredménye, hogy az, ami egyszer már kialakult, az az egyetlen lehetőség. Bizonyos kifejezéseknek egyezését, egyes költői motívumoknak közhelyszerűen való megismétlődését sem szabad egyszerűen átvételeknek tekinteni, hanem

olyanoknak, melyek szerencsés alkatuknál fogva az általános tudatba jutnak s a költők valósággal a levegővel együtt szívják őket magukba. — V. G.: *Színházi Szemle*. Herczeg Ferenc, Az ezredes. Pekár Gyula, A kölcsönkért kastély, Heltai Jenő, A tündérlaki leányok c. darabjainak ismertetése és bírálata. — Is.: *A jelenné vált, 'jövő század regénye'*. Érdekes időszerű fejtegetés erről, hogy 1872-ben készült regényében mit képzelt el Jókai előre a mai nagy háborúból.

Bühne und Welt. XV. évf. 1913. 20. sz. — *Paul Alfred Merbach: Aus der Geschichte des ungarischen Theaters*. Nagy szimpátiával megrajzolt vázlata a magyar nemzeti színészet és dráma fejlődésének, abból az alkalmából, hogy az újabb időkben a német színpadon sok magyar darab aratott sikert.

U. i. XVI. évf. 1913. 3. sz. — *Paul Schulze-Berghof: Die ausländische Beeinflussung der deutschen Bühne*. «Der ausländische Einfluss, der in den letzten Jahren durchweg Minderwertiges auf unsere Bühnen gebracht hat, scheint in der Tat seinen Höhepunkt erreicht zu haben: eine grosse Zahl unserer ersten Bühnen hat ihre gegenwärtige Spielzeit mit der Aufführung französischer, ungarischer und dänischer oder sonstwie ausländischer Stücke von höchst zweifelhaften Eigenschaften eröffnet.» Cikkíró a német művészet nevében, fölszólal a külföldi drámák beözönlése ellen. A magyar színdarabokról többek között ezt mondja: «minderwertige Erzeugnisse des Schrifttums, die von perversen Sinnen und einem zersetzendem Geist gespeist werden, auf die niedrigsten Masseninstinkte spekulieren und allein auf Sensation und das Geschäft um jeden Preis ausgehen.»

Das Literarische Echo. XVII. évf. 1914. 5. sz. — *Ignaz Peisner: Ungarischer Brief*. Ismertetések a Kisfaludy-Társaság Auróra-járól, az új magyar Shakespeare-fordításról és a szépirodalmi újdonságokról.

Dunántúli Protestáns Lap. 1914. évf. 20—24. sz. — *Kapossy Lucian: Az élet s az irodalom*. A romboló és valószerűtlenül túlzó naturalista irodalmi irány főképviselei nálunk: Kóbor Tamás, Bródy Sándor, Biró Lajos, Szomory Dezső, Móricz Zsigmond. Ez utóbbi a magyar parasztban csak a hitványságot veszi észre s még kegyetlenebbül bánik a kálvinista pappal és a falusi tanítóval. Mennyire más Baksay Sándor lelki világa, mennyire mások Baksay kálvinistái. Naturalista regényíróink egy-egy alakon észlelt hitványságokból rajzolják meg az összesnek hazug képét. Aki ismeri a Jókai és Baksay által megörökített református papi családokat, az undorral fordul el Móricz Zsigmond gyalázkodó rajzaitól. Baudelaire és Verlaine hatása alatt álló legújabb líránk szintén szembehelyezkedik az erkölcsi felfogással és az élet szépségeivel. Beteg, terhelt, zilált egyéniségek állnak előtérben. A nyelv cikornyás, a mondatok nehezen érthetők. Ezeken a költőkön — mint egykor Kazinczyn — szintén megfogja magát boszulni az az alaptévedés, hogy a költészetet csak kevés választott s nem a sereg számára valónak tartják.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1914. 6—7. sz. — *Zolnai Béla: Szigligeti Ede «Szökött katoná»-jának külföldi elemei.* (Bef.) Összefoglalva az eredményeket megállapítható, hogy a Szökött katona alkotó elemei egyrészt a polgári dráma hagyományára vezethetők vissza, másrészt a kor romantikus áramlatában gyökereznek. A külföldieskedés kigúnyolása főképp a XVIII. század második felében, hagyományos divatja volt a német polgári drámának. Van e darabban egy réteg, mely a német katonadrámákkal állítható párhuzamba. Ilyen motívum a katonafogdosás stb. A romantikus áramlat hatása Victor Hugo néhány közhasználatúvá lett hatáskeltő motívumának átvételében jelentkezik; a visszatért szerető korszerű problémájához Dumas Père «Antony»-ja volt az előkép. Az említett indítékok költőnknel tompítva jelennek meg. A tárgyalt megállapítások nem érintik Szigligeti eredetiségét. Nincs eldöntve az a kérdés, hogy a népiesség tekintetében mennyiben kapcsolódik korához a Szökött katona. — *Zolnai Gyula*, Gombocz Zoltán és Melich János Magyar Etymologiai szótárának első füzetét, *Kornis Gyula*, Jánosi Bélának Szerdahely György æsthetikájáról szóló értekezését, *Pais Dezső*, báró Kemény Zsigmond hátrahagyott munkáinak kiadását, *p. f. Loósz Istvánnak*, Ady Endre lírája tükrében (utóbbi négy mű ismertetését l. folyóiratunk: 1914. 285., 329., 326., 437. l.) című, *r. l.* pedig Vajda Viktornak Rousseau és Kőlcsey viszonyát tárgyaló dolgozatát ismertetési és bírálja. — *Geréb József: Nietzsche és a magyarság* címen a híres német gondolkodónak Petőfi költészete iránti rokonszenvéről ír. *Alszeghy Zsolt: Ének az gazdagrul* címen Horváth Jánosnak az Egy. Phil. Közlönyben megjelent dolgozatára tesz észrevételeket. *Horváth János* válaszol a megjegyzésre, egyben a kérdéssel kapcsolatos újabb adalékot is közöl. A füzetet Hellebrant Árpádnak az 1913. évi magyar philologiai irodalomról szóló könyvészeti összeállítása zárja be.

U. i. 8—9. sz. — *Tolnai Vilmos: A kuruc-balladák hitelességéről.* Harasányi István, Gulyás József és Simonfi János mindjárt Riedl Frigyes tanulmányát megjelenése után hozzáfogott, hogy Thalyt az őt ért vád alól tisztázza és közléseinek hitelességét igazolja. Érveiket újabban «A kuruc-balladák hitelessége» (Sárospatak 1914.) c. könyvben foglalták össze. E cáfoló iratra tesz megjegyzéseket Tolnai. Megállapítja, hogy a cáfolat írói tengernyi adatukkal sem értek célt, mert az adatok száma mellett nem mérlegelték azok súlyát. Az eredő helyek kérdésében egy versnek a számadását sem tudják igazolni, pedig ez volna az egyetlen, kétségtelenül döntő bizonyíték. Új kérdés: honnan van az, hogy a tíz vitás költemény egyike sincsen meg ősmert gyűjteményeinkben? A cáfolat írói azonban — ha nem értek is célt — nem végeztek hiábavaló munkát. Kutatásaik annyi értékes anyagot hoztak felszínre, hogy ez fölé avval a fáradsággal, melyet a Thaly-féle költemények igazolására fordítottak. — *Sas Andor: Schellingkövető magyar természetfilozófusok a romantikus Jenában.* 1798-ban alakul meg a jenai ásványtani társulat. Tagjai közt meglepő nagy számmal voltak magyarok. Figyelemreméltóbb nevek: Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Aranka György, Barcafalvi Szabó Dávid, Kulcsár István, Földi János. Az évkönyvek adalékai között két dolgozat érdekelhet ben-

nünket; ezek Bodó Sámuel munkái. Szinnyei lexikona nem említi Bodót, aki elszigetelten foglalkozott bölcseleti tanulmányokkal s itthon nem tudta elterjeszteni eszméit. — *Laban Antal*: *A Klingsor-mondához*. Gróf Kemény Józsefnek, Gerenden 1846. VI. 4. kelt gróf Mailáth Jánoshoz intézett s a fenti tárgyat fejtegető levelét közölve, azt hiszi az igazságot legjobban megközelíti Kemény József meghatározása. Eszerint Klingsor történeti alak, német eredetű, kalandokat kedvelő lovag-költő volt, aki II. András alatt Magyarországon is járt. — *Husztiné Révhegyi Rózsi*: a Bóhm Károly élete és munkássága című három kötetes művet. (L. folyóiratunk: 1914. 140. l.) *Gálos Rezső*: Vári Emilnek, A mesterkedőkről írt (L. folyóiratunk: 1914. 221. l.) programmértekezését ismerteti és bírálja. *Gulyás József* néhány adatot közöl az Argirus-mese elterjedéséhez, *Kálmán Ödön* pedig Bogáthi Fazekas Miklós zsoltárfordításához (Borbély Istvánnal szemben azt erősítgeti, hogy a külső és belső érvek egyaránt mellett állnak, hogy Bogáthi F. M. szombatos vallású volt). — *Bleyer Jakab*: J. Petersennek a Germanisch-Romanische Monatsschrift 1914. januári és márciusi füzetében megjelent Der Aufbau der Literaturgeschichte c. értekezésére hívja fel a figyelmet. — *Tolnai Vilmos*: Madáchnak George Sand «Lelia» c. regényéről szóló fejtegetését ismerteti (L. folyóiratunk: 1914. 328. l.).

U. i. 10. sz. — *Décsi Lajos*: *Lukianos és Bogáthi Fazekas Miklós*. B. Fazekas három művéhez használta forrásul Lukianost, nevezetesen Demeter és Stratonike történetében a Kombabos-epizódhoz a *Περὶ τῆς Σοφίας* 360 17—22. fejezeteit, a Három Jeles Főhadnagyokhoz a *Halottak párbeszédei* 12. dialogusát s az *Ez Világi Nagy Sok Zürzavarban a Kharon* vagy a *Világlátók* című művet. — *Keller Imre*: *Faludi Ferenc «Caesar»-ja*. Szerző a kezében levő olasz eredeti alapján teljes határozottsággal állapítja meg, hogy Faludi a Panemo Cisseo álnév alatt író jezsuitának «Caesare in Egitto» című 1745-ből való drámáját ültette át a magyarba. Bár a mű nem szolgai fordítás, eredetinek benne mégis legfeljebb az utasításokat, továbbá az előadók által énekelt 3 dalt tarthatjuk. Panno Cisseo álnév alatt Cordara Gyula Caesar-jezsuita dolgozott, aki 1704-ben született Alexandriában s 1785-ben halt meg u. o. — *Kristóf György*: *Barcsay és Orczy*. Szerző megállapítása szerint kimondható, hogy Arany vélekedése alaposnak bizonyult: Az «Arcadia leírata» című költemény szerzője Barcsay Ábrahám és nem Orczy Lőrinc. Azt a költeményt, mely a Révai kiadásában «Tudományok nevelkedéséről budai feredőben» címmel az Orczyéi közé van felvéve, nem ő írta, hanem Barcsay. Valószínű, hogy utóbbtól való az «Együgyű életnek dicsérete» is. — *Hegedűs István* Homeros *Ilias*ának Vértesy Jenőtől való fordítását, *Király György* pedig Kardos Lajosnak Arany János Bolond Istókjáról írt tanulmányát (L. folyóiratunk: 1914. 193. l.) ismerteti és bírálja. *Kristóf György* Madarász Flórisnak, Herczeg Ferenc drámái, *Király György* pedig Lakos Bélának, Heltai Gáspár reformator és kora, továbbá Pintér Jenőnek, Időmutató a megújulódás-korabeli magyar irodalom történetéhez (1782—1831.) c. dolgozatait ismerteti (Az utóbbi három műre nézve l. folyóiratunk: 1913. 470., 554., 557. l.). — *Simonyi Zsigmond*: *A hamis tanuról* szóló monda egy

német változatára hívja fel a figyelmet. *Ferencai Zoltán: Dante és Csokonai* címen megállapítja, hogy a magyar költő az olaszról csak tudott, de belőle semmit sem fordított. *Gulyás József* a *Medulla Geographiae* c. 1639-ből való könyv adata alapján kimutatja, hogy Salamon, a Dávid fia az aranszájú monda ajkán magyar király lett s bolondjával Markalfal Óváron lakott. — *Elek Oszkár: «Jóka ördöge»-nek meséjéhez.* Arany János mesteri művére való utalással rámutat arra, hogy ezt a tárgyat Machiavelli Belfagorja alapján La Fontaine is feldolgozta Belphegor című művében. — *p. f. Pitroff Pálnak, Kemény Zsigmond esztétikáját tárgyaló dolgozatáról* emlékezik meg röviden. (L. e műre nézve: folyóiratunk: 1914. 433. l.)

Élet. 1914. évf. 35. sz. — Pázmány Péter budapesti szobrának képét közli.

Erdélyi Múzeum. 1914. évf. 3. sz. — *Elek Oszkár: A remete és az angyal.* Az e címen ismert — Dugonics Cserei-jébe is beékelte parabola — Voltaire-nél és Parnell Tamás angol költőnél (1679—1717.) előforduló változatainak ismertetése. Közben rámutatás arra, hogy Leibniz is érintette azokat a kérdéseket, melyek e parabola mélyén lappanganak. — *Kristóf György,* Szigeti József drámáinak (a Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárában megjelent) Bayer Józseftől való kiadását, — *Kiss Ernő* pedig János Béliának, Szerdahely György, Aesthetikája c. dolgozatát ismerteti és bírálja. — *R. J.: Heltai Gáspár reformator és kora* címen vitatkozik a hasonló felirású mű szerzőjével Lakossal.

U. i. 4. sz. — *Biró Venczel: Bethlen viszonya Pázmánnyal.* A két nagy ember összeköttetésének történelmi szempontból való ismertetése. — *Erdélyi Lajos:* Melyik nyelvjárasterületen írhatták a Gyulafehérvári Glosszákat? Nyelvjárástörténeti tanulmány az irodalomtörténet szolgálatában. «Mindent összevéve, a belső vagy nyelvi és a külső vagy történeti bizonyítékok alapján, mint a HB., a Gyul. Glosszák is Dunántúlról, még pedig ezek legnagyobb valószínűséggel Székesfehérvárról valók.»

U. i. 5. sz. — *Kristóf György: Bethlen Gábor levélírása.* Bethlen leveleinek irodalmi értéke abban határozódik meg, hogy tartalmuk a leg-egyetemesebb és legfenségesebb — a nemzeti gondolat, a magyar faj és állam épsége; formában pedig üdék és elevenek.

Hivatalos Közlöny. 1914. évf. 15. sz. — *Császár Ernő: Bírálata a következő középiskolai segédkönyvről: Irodalomtörténeti olvasókönyv.* Első kötet: a gimnáziumok és reáliskolák VII. osztálya számára. Szerkesztette dr. Pintér Jenő. Budapest. Lampel R. Kk. rt. kiadóhivatala. 1914. 225. l. Ára: 3 kor. 80 fillér.

U. i. 26. sz. — *Vincze József bírálata a Madzsar Gusztáv szerkesztésében megjelent magyar irodalmi segédkönyvek III. kötetéről.* Kiadja: Várnay L. Szeged—Budapest. 1914. Ára: 3 kor.

Huszdik Század. 1914. évf. 4. sz. — *Laczkó Géza: A Rákóczi irodalom revíziója felé.* Elitéli a Szekfü-ellenes hajszát s rámutat e hajszának politi-

kai hátterére. «A legmegdöbbentőbb lelkiismeretlenség, kormánytámadás ürügye alatt, egy aránylag védtelen, elszigetelt tudóst belelökni a szenciació-csaholásba.»

U. i. 5. sz. — *Szekfü és Andrássy Gyula gróf.* Dicséri Andrássy Gyulát, aki nagy erkölcsi bátorsággal kelt Szekfü védelmére, jöllehet sokkal nehezebb helyzetben volt, mint az Egyetem és az Akadémia tudósai. «Neki szövetségeseivel, az egész egyesült ellenzékkal szemben... kellett felemelni szavát a csúnya hajtóvadászat ellen.» — *Schöpflin Aladár: Szépirodalmi szemle.* Míg az utolsó tíz év megújította líránkat és új perspektivákat nyitott drámánk fejlődésének, a regényben alig észlelhető lényeges változás. Újabb regényeink sokkal közelebb állanak a novellához, mint ahhoz a modern eposzhoz, aminek az igazi regényt képzeljük. Csak Móricz Zsigmond és Kaffka Margit regényei mutatnak energikusabb lendületet a regény felé. Az utóbbi hónapok regénytermésében Oláh Gábor (Szegény magyarok), Harsányi Kálmán (Kristálynézók), Móricz Zsigmond (Kerek Ferkó) és Biró Lajos (Szentlélek lovagja, Serpoletto) munkái keltik fel a figyelmet. Oláh regénye egyike modern irodalmunk legnagyobb fiaskóinak: erőlködés erő híján, félszeg gesztusú, hamis pathoszú szaválás, tele lelki nyerseséggel és eltévelyedett ízléssel. Harsányi, Móricz és Biró regényei a részletek jó kidolgozásával hatnak.

U. i. 6. sz. — *Galamb Sándor: Kemény Zsigmond történeti és politikai eszméi.* (Előadás «a magyar radikalizmus egyetlen tudományos szervében, a Társadalomtudományi Társaságban».) Cikkíró szerint «valóban mulatságosak voltak a hivatalos és egyéb konzervatív köröknek az idei saisonban Eötvös és Kemény emlékezetére tartott ünnepségei, amelyeken a két ünnepelt államférfi emlékéből óvatosan kerülni iparkodtak az esetleges radikálisabb tendenciákat. Ennek a tudományos szentivánéji színjátéknak különöségeiben a nevetni szerető Magyarországnak a következő években ismételten lesz alkalma gyönyörködni, amikor is reformkorszakunk többi nagyjain is gyaluforgácsokká fog szelidítettetni az oroszlány-sörény». Kemény történetfelfogása a francia forradalom nagy történelmi élményéből fakad. Teljesen kiforrott és következetes történetfilozófiája nincs, de azért meg lehet állapítani történetfelfogásának némely főbb indítékát. Történeti fejtegetései ott érik el legnagyobb magasságukat, ahol nem az egyénektől teszi függővé a történelem irányát. Politikai eszméi lényegükben történeti eszméinek következményei. A történelmi jogokból és legitím erőkből indul ki, több kérdésben konzervatív sajtóságokat mutat, néhol azonban, mint például a nemzetiségi kérdésben, a legmodernebbeknél is modernebb. Ausztriával való kapcsolatunkat célszerű alakulásnak tartja. A megyei rendszer kérdésében a municipalisták és centralisták között kiegyenlítő állást foglal el. A demokratikus eszmékkel, főleg az általános szavazati jog elvével szemben tartózkodó. Viszont a nemzetiségi kérdésben a legliberálisabb valamennyi magyar politikus között: még azt is helyesnek tartja, hogy az országgyűlésen a nemzetiségi képviselők a saját anyanyelvükön mondhassák el véleményüket. — *Komlós Aladár* ismerteti Széchenyi Eszmevilágának II. kötetét.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1914. évf. 3. sz. — *György Lajos: Octavianus*. Szerző a Florenc és Lion története címen ismert lovagregény eredetét, világirodalmi körútját vizsgálja s ismerteti a magyar feldolgozásokat. E regény — melynek egyik részlete — a középkornak ártatlanul szenvedő s hűségében állhatatos asszonyának mondáját juttatja eszünkbe, a XIII. században nyert először költői formát francia nyelven, egymástól lényegesen eltérő két változatban. Egyik egy 5371 sorból álló költemény, a másik majdnem kétszázszor akkora. A XV. század utolsó negyedében a rövidebb változat prózai átdolgozása nyomtatásban is megjelent. Ugyane század első évtizedeiben — a francia után — készült az első és legérdekesebb változat: az olasz. A XV. századból két angol feldolgozása is van. 1535-ben jelent meg Salzman Vilmosnak a francia szöveg után készült szó szerinti német fordítása, melyet 200 év alatt körülbelül huszszor nyomtak újból. A tárgy népszerűségét mutatja, hogy hat drámai és egy epikus költői feldolgozása ismeretes. Magyarra 1785-ben Konyi János ültette át a XVIII. század valamelyik német népkönyve alapján. Az ő műve nyomán készült 1803-ban Komáromi József tasádfői (biharmegyei) jegyző — csupán irodalomtörténeti becsű — verses munkája, melynek eddig figyelemre nem méltatott kézírata a Nemzeti Múzeumban található. A XIX. században e tárgynak a Simrock-féle német átdolgozáson alapuló magyar fordításai népkönyvek alakjában igen elterjedtek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a német népkönyvhöz hasonló és napjainkig tartó népszerűséget csak nálunk ért el az Octavianus. — *Császár Ernő: Szenczi Molnár Albert zsoltárai*. (II.) Azok a betoldások és változtatások, melyeket Molnár zsoltárain Lobwasseréihez képest megállapíthatunk, egyrészt saját leleményéből fakadnak, másrészt a szentírásbeli zsoltárokra vezethetők vissza. A Luther-féle szentíráson kívül erős nyomot hagyott a Psalterium Ungaricumon a vizsolyi biblia is. — *Rakodczay Pál: Szigligeti forrásaihoz* (I.). Szigligeti — bárha sokszor vádolták vele — nem szakít ki részeket más alkotásából. Nem átvételekről, csak hatásokról szólhatunk nála. Megesik, hogy 4—5 darabból lehet töredékeket kimutatni, melyek itt-ott rá hatottak. Az adatok csak hozzávetőlegesek. Így 1. a «Gyászvitézek» (1838) IV. felvonásában az Ákos-Róza jelenet eredetije talán Kotzebue, Montfaucon Johanna című drámájában lelhető meg. 2. A «Micbán családj» (1840.) meséjének alapja Budai Ferenc Polgári Lexikonából való. Kedvet és példát a feldolgozásra — szerző szerint — Katona és Kisfaludy Sándor adtak Szigligetinek. 3. A «Szökött katona» (1843.) eszméjét Szigligeti talán saját Rontó Páljából merítette, de láthatott színpadon is hasonló tárgyú darabokat. Ilyen az Újvári János fordította hasonló című vígjáték, vagy a Kotzebue-féle Der Deserteur, továbbá a Meresville, Merle és Boivie-féle vaudeville: Le bourgmestre de Sardam, mely szerző föltevése szerint leginkább hathatott Szigligetire. 4. A «két pisztoly» (1844.) kiindulójában emlékeztet Kotzebue-nak, Die Corsen című színműve expositiójára. 5. A «rab» (1845.) egyik főalakjához a Két gályarab című francia melodráma szolgáltatja a mintát. 6. A «Pasquill» (1846.) — mely szerző szerint az első magyar szalon-vígjáték — kiindulója emlékeztet Raupach

Zeitgeist című bohózatára. 7. Hogy a «Csikós» (1847.) egyik mozzanatát («Ne bántsa Rózsit») Szigligeti Gaalnak Az Úrfi című elbeszéléséből vette, azt már Szentgyörgyi László kimutatta. Az a jelenet, mikor Asztolf úrfi Rózsit éjjel ennek lakásán várja, emlékeztet Rougemontnak Hiszen csak tréfa című darabjára. 8. A Rákóczi Ferenc fogságá-ra nézve (1848.) Szigligeti szubjektivitásának, mely fő kútfeje e művének, mint a többinek is, kettős forrását találjuk itt. Az egyik az övé, a másik a lángoló esztendőé, mely reá hatott. Azonkívül befolyással volt a Vasálorca című francia darab, továbbá Az Ördög része című opera, melynek szövegét Scribe írta. — *Vértessy Jenő* folytatólag közli *Szabó Károlynak Gyulai Pálhoz intézett leveleit* (19—27.). Egyebek közt szó van bennük Brassay Sámuelről, Csengery Antalról, Thaly Kálmánról is. — *Harsányi István: Három ismételten sárospataki iskolai vígjátékot* közöl. Az első: *Lusus de 8 partibus orationis*. Célja a latin nyelv megkedveltetése az ifjúsággal. A második: *Lusus scholasticus pro capessendo cursu scholastico*. Célja meggyőzni a szülőket arról, hogy gyerekeiket idejekorán iskolába kell járattatni. A harmadik: *Lusus ad alliciendos Musas futuros*. Célja lényegében azonos a másodikéval. A vígjátékbeli elemet mindahárom darabban az álarcos bohóc képviseli. Szerepében trágár szavak is vannak. Az ismeretlen szerzők valószínűleg a poeták osztályának preceptorai voltak. Szerző mindhárom darabot a sárospataki főiskolai énekarnak 1911-ben általa fölfedezett 1787—1792-ből való Szkárosy-féle kotatárában találta. A darabok egykorú másolója: Szkárosy István, aki 1785-ben subscribált. — *Gálos Rezső: Ormos László* (1814—1844), korán elhunyt fiatal költő önéletrajzát közli. Az önéletrajz egy 1840 május 20-án Sárospatakról Ormos Zsigmondhoz intézett s jelenleg a Délmagyarországi Tört. és Rég. Múzeum-Társulat tulajdonát képező levélben maradt ránk. — *Pitroff Pál* b. Kemény Zsigmondnak, Arany Jánosnak, Reményi Edének, Tóth Kálmánnának, Gyulai Pálnak, Bulyovszky Lillának a hatvanas évekből származó, Degré Alajoshoz, írt egy-egy levelét közli. — *Viszota Gyula Kölcsey Ferenc ismeretlen akadémiai dolgozatai*-nak (II.) kiadását folytatja. Közöttük van: Miskolczy, A férjfiúi és asszonyi praktika című vígjátéknak, Sophokles Oidipusa Guzmicstól való fordításának, Szabó Dávid, A Muhi Sírhalom c. szomorújátékának, Várad János, A világ eredeti nyelvéről című munkájának, Guzmics Iphigenia-fordításának, továbbá a pályázatra benyújtott tizenkét vígjátéknak és tizenkilenc tragédiának bírálata. — *Váczy János* Gyöngyösi István összes költeményei I. kötetének Badics Ferenc-féle kiadását. *Horváth János* b. Kemény Zsigmondnak Papp Ferenctől sajtóalá rendezett hátrahagyott munkáit, *Gálos Rezső* Minay Lajosnak, Erdélyi Jánosról írt életrajzát (E három mű ismertetését l. folyóiratunkban: 1914. 323., 326., 439. l.), *Király György* a Kisfaludy-társaság Nemzeti Könyvtára eddig megjelent IX., XIV., XXIII., XLIII., LVIII., LXXXII. köteteit ismerteti és bírálja. — Az *Új könyvek* rovatában Gorzó Gellértnek, Döbrentei Gábor és a jászóvári premontreiek viszonya a régi magyar nyelvemlékek ügyében című dolgozatáról, Jókainak Baros Gyulától kiadott Esetek Petőfi életéből című följegyzéseiről, Ambrus Zoltánnak: Régi és új szín-

művek című színházi bírálatairól, Vajda Jánosnak Császár Ernőtől kiadott költeményeiről, a Kisfaludy-társaság új Shakespeare-kiadásáról, a Gibbon, Konstantinápoly eleste 1453-ban című munkának Bozók Endrétől való fordításáról és Szegfű Gyulának, Száműzött Rákóczijáról kapunk rövid bíráló észrevételeket. — A tartalmas füzetet a Hellebrant Árpádtól összeállított Repertorium zárja be.

U. i. 4. sz. — Rakoczay Pál: Szigligeti forrásaihoz (II. és bef. közl.). Szerző dolgozata e részében a Liliomfi, Dalos Pista, A világ ura, A mama, Nőuralom, Az üldözött honvéd, A trónkereső, Kedv és hivatás, Török János, Struensee, Valéria című darabok forrásait nyomozza. A *Liliomfi*-ban — úgymond — azt látjuk, amit a Szökött katonában, hogy Szigligeti a tárgy alakulásánál önmagából indul ki. A darab főforrása a Vándorszínészek. Viszont ez talán Albini, Die gefährliche Tante-jának (magyarra ford. Szigligeti) hatása alatt született meg. A Liliomfi kiindulása Kotzebue: Schneider Fipsére emlékeztet. (A két darab közti kapcsolatra Riedl Frigyes is rámutatott.) Természetesen egyéb reminiscenciák is akadnak a darabban. Szigligeti e műve azért is nevezetes, mert Szigeti József Vén bakancsos című darabjának néhány motívuma onnan való. A *Dalos Pista* egyik jelleme emlékeztet Scribe és Varner Le moralistes-jének egyik alakjára. A *Világ Ura* című tragédia érdeme elsősorban történeti hűsége. A *Mama* című vígjáték eredetije, mint már Greguss Ágoston megjegyezte, két darab. Az elsőnek címe: Egy nő, ki az ablakon kiugrik (Scribe), a másiké: Falura kell mennie. Utóbbi egy német átdolgozás fordítása, melynek eredetije: Bayard, Le mari à la Campagne. A *Nőuralom* főforrása ismét magánál Szigligetinél keresendő. A Mamából indult ki. Az *üldözött honvédek* egyenes forrásáról bajos szólni. Az üldözés a régi romantikus drámában hálás szituáció volt. Nem valószínű, amit újabban említettek, hogy a *Trónkeresőre* Schiller Demetrius-törédeke befolyással lett volna. A *Kedv és hivatás* című vígjáték egyik jelleméhez a múlt visszhangja adhatott ötletet Szigligetinek; Deinhardstein, Garrick Bristolban című darabjain kívül talán Orlai Petrich Soma esete, aki festői tehetsége ellenére valamikor író akart lenni. *Török Jánosban* Budai Ferenc, Polgári Lexikonából merített. A *Struenseet* Zolnai Béla figyelemreméltóan vetette össze Beer Mihály ugyanilyen című tragédiájával. Szerző szerint e darabon Madách hatása is kinyomozható. A *Valerian* Teleki, Kegyencének befolyása látható. Végeredményül megállapítható, hogy Szigligetire is hatással volt kora irodalma, szolgailag azonban nem másolt soha senkit. «A magyar hagyomány, melyre ő támaszkodhatott volna, szegényes és elavult volt. De amit ő hátrahagyott, az, elmondhatni, a mai magyar drámának alapja.» — *Császár Ernő: Szenczi Molnár Albert zsoltárai* (III. és bef. közl.). Kérdés, mennyiben lehet kimutatni Sz. Molnár zsoltárfordításán a Marot Béza-félék közvetlen hatását? Felelet: Franciából való kölcsönzést oly helyeken állapíthatunk meg, melyek Luther, Károlyi és Lobwasser feldolgozásában hiányoznak, vagy ha megvannak is, de más formában. Az újabb vizsgálat is igazolta Décsi állítását, hogy a francia zsoltárok főleg a versforma kedvéért voltak Molnár előtt. Végül néhány

összevetés alapján szerző rámutat arra a kapcsolatra, mely a tárgyaltsoltárfordításokat a régibb (Sztárai, Szegedi) fordításokhoz fűzi. — *Trostler József*: A *«Fülemile» tárgy története*. A madárfütyty furcsa pörének keleti megfelelőjét Pozder Károly találta meg Nasreddin hodsának egyik állítólagos tréfájában. Szerző átkutatta a XV—XVII. századok anekdotás gyűjteményeit s ehhez képest, több eddig ismeretlen feldolgozással egészíti ki az ismert változatok sorát. A legrégibb Arlotto Mainardi (Piovano, 1396—1484) tréfái közül került elő. Újra 1639-ben találkoztunk vele a német Samuel Gerlachnál. A pörnek Arany előtt legterjedelmesebb feldolgozása az osztrák Matthias Abeletől való 1659-ből. Ennek forrása Hartdörfer (1652.). A Gerlach-féle kezdetlegesebb tipushoz vezet vissza Zingreff Weidner (1655.). Hartdörfer anekdotáját veszi alapul Joh. Pretorius (H. Schultze, 1630—1680). Fejlődés szempontjából keveset jelent Ernst Wolgemuth, aki Pretoriusszal egyidőben, de Talitz (1645.) szerint írja meg az esetet. Irodalmi formára törekvésben Abeles Ábrahám à Sancta Clara (Ulrich Megerle, 1644—1709.) közelíti meg. A soproni Nouvelle Grammaire Francoise et Hongroise (1763.) idevonatkozó adata szerint ezt az anekdotát a XVIII. században is ismerték. A magyar irodalomban Arany János előtt Hegedűs Sámuel (Kinek szól a kakuk (1837) és Sárosy Gyula (Az egyszeri szolgabíró, 1858.) versei szólnak e tárgyról. Arany főforrása: Hegedűs. Az újabb korból való Theodoros Orphanides hasonló tárgyú újjörög verse, melyet Hegedűs István magyarra is lefordított. — *Viszota Gyula* Kölcsey Ferenc ismeretlen akadémiai dolgozatait közli (III. és befejező közlemény). Drámai és egyéb pályatételekre vonatkozó bírálatok, meg néhány levél. — *Harsányi István* az 1764-diki diétára vonatkozó két alkalmi verset közöl, melyeknek eredeti kézírata a sárospataki főiskola könyvtárában van. Leírójuk: Toth-Pápai Mihály ref. lelkész (Élt 1748—1771 táján.). — *Gólos Rezső*: *Döbrentei papírosszeletei* címen az Akadémia s a kor története szempontjából érdekes apró feljegyzéseket tesz közzé (az Erdélyi Múzeum gyűjteményéből.) — *Gorzó Gellért* adalékokat közöl Verseggy Ferenc életéhez és költészetéhez. — *Pitroff Pál* Bajza Józsefnek Kovács Pálhoz intézet hét levelét adja ki (1835. V. 27. — 1847. I. 23.). Az egyikben (1836. XI. 16.) Bajza felszólítja Kovácsot, hogy legyen munkatársa a kiadandó Athenæumnak. — *Baranyai Zoltán* adatot közöl Toldy Ferenc bibliografiájához. — *Tolnai Vilmos* rámutat B. Eötvös Józsefnek egy ismeretlen versére (L.-nek emlékkönyvébe), mely a Nefelets című évkönyvben (1836, 236. l. jelent meg. — *Vértessy Jenő*, Loósz Istvánnak Ady Endre lírájáról írt dolgozatát (L. folyóiratunk: 1914. 437. l.), *Gálos Rezső*, Szentkláray Jánosnak: Debreceni Bárany Ágoston életéről és munkáiról szóló könyvét. *Császár Elemér*, Versényi Györgynek: Szíveket újító Bokréta című kiadványát, Váczy János, Szinnyi József, Magyar írókját (I — XIV. k.) ismer-teti és bírálja. — Az Új Könyvek rovatában Kazinczy Ferenc, Az amerikai Podoc című fordításának Weber Arturtól való kiadásáról találunk irodalom-történeti szempontból figyelemre méltó megjegyzéseket. A füzet közleményeit a Hellebrant Árpádtól egybeállított Repertorium zárja be.

Juventus. 1914. évf. (VI.) 1. sz. — *Carmen bellicum.* Scipsit Alexander Petőfi. Latine reddidit Josephus Irsik. Petőfi Csataadal-ának latin fordítása.

Könyvtári Szemle. 1914. 4. sz. — *Kremmer Dezső: Enciklopédia és lexikon-irodalmunkról* (II.) A címben írt tárgy folytatólagos, egészen napjainkig terjedő fejtegetése. — *Haraszi Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem a mult század első felében.* Adalékok (II.) — *Könyvdrednaught.* A Kisfaludy-társaság Nemzeti Könyvtára ellen írt cikk. — *Lukinich Imre: Könyvtárak száz év előtt.* Adatok.

U. i. 5. sz. — *Haraszi Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem a mult század első felében.* Adalékok. (Bef.). — *Dr. Sylvestor: Némi adalék magyar könyvek árához.* Rámutat arra a feltűnő különbségre, mely Gvadányi műveinek eredeti és későbbi ára között van. Egyúttal helyreigazítja Petriknek a Gvadányi, Pöstyéni fürödésére vonatkozó ama téves adatát, hogy a mű két kiadásban jelent meg.

U. i. 6. sz. — *Niklai Péter: Névtelen és álnévű munkák a XIX. század politikai röpirat-irodalmában.* Könyvészeti egybeállítás a címben írt tárgyról. A cikkhez fűzött jegyzet az Akadémiai Értesítő májusi száma alapján megjegyzi, hogy nemsokára meg fog jelenni Ballagi Gézának: 19. századi névtelen röpiratok című munkája.

Közműveltség. 1914. évf. 1—2. sz. — *Pósa Lajos.* Nekrológ. — *A peleskei nótárius a Nemzeti Színházban.* Elmefuttatás. — *Volf Györgg össze-
gyűjtött munkái.* A II. kötet ismertetése. — *Brisits Frigyes Szent Ágoston és Rákóczi Ferenc vallomásai* c. füzetének ismertetése.

La Biblioilia. XVI. köt. 1914. évf. 3—4. sz. — *L. Zambra: Corriere d'Ungheria.* Ismertetés a Magyar Könyvszemle 1913. évf. 4., 1914. évf. 1. és 2. és a Könyvtári Szemle 1914. évf. 1—5. számaiból. Beszámolás a Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról.

Le Temps. 1914. évf. júl. 27. — *Marcel Dunan: L'année théâtrale à Vienne.* Cikkíró a tavalyi bécsi színházi év legérdekesebb darabjának Szomory Dezső Mária Antóniáját tartja és hosszabb ismertetést közöl róla.

Letopisz Matice Szrpszke. (A szerb Matica évkönyve.) 1913. évf. 296. kötet. — *Manojlovics Tódor: Ady Endre, a magyar lírikus és Maletin Márk: Ady Endre, a magyar hőrosz.* Az első cikkben Ady nem csak mint lírikus, hanem mint a modern magyar költészet legkiválóbb képviselője van jellemezve; 12 jellemző költeménye szerb fordításban illusztrálja a költő líráját. A második közleményben a cikkíró a nyugatosok küzdelmét rajzolja, azután áttér Ady irodalmi munkásságának méltatására, még pedig szociális szempontból, cikkíró két korszakot különböztet Ady fejlődésében: az első korszakban Ady az Új Magyarország prófétája, a második korszakban, mely leginkább az utolsó évekre esik, már bizonyos lankadsággal és pesszimizmussal szemléli a magyar állapotokat.

Magyar Könyvszemle. 1914. évf. 2. sz. — Vértessy Jenő: *Szigligeti kéziratok a M. N. Múzeum könyvtárában.* A kéziratok túlnyomó része a Szigligeti-örökösök ajándéka a könyvtár számára. Elsőben is 7 számozott kötet „Szigligeti-színművei” címmel, míg 7 számozott kötetet az író műfordításai alkotnak; hozzájárul még hét színmű s a Perényi Péter c. költői elbeszélés s öt kötet vegyes prózai dolgozat — csaknem mind eredeti kézírás. Négy kötetben hírlapi cikkei és nekrológjai vannak összegyűjtve. Ezeket kiegészítik a Múzeum más Szigligeti-szerzeményei: 11 darabjának cenzurái példánya s egy eredeti és négy fordított színművének sűgőpéldánya. Végül az irodalmi levelestárban Szigligeti levelezése: 34 levele és 6 hozzáérkezett levél. Szerző ezután sorra veszi Szigligeti kiadott és kiadatlan színműveit s időrendben haladva 31-nek kéziratát ismerteti; egyben ismertetését az egyes darabokkal kapcsolatos, olykor igen figyelemreméltó irodalomtörténeti és esztétikai megjegyzésekkel kíséri. — *Kereszty István:* A magyar s a magyarországi sajtó időrendi áttekintését adja 1705-től—1849-ig. — *Gulyás Pál* folytatja a *Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában* című tanulmányos könyvészeti összeállítását közlését. A cikkeire eső 22 nyomtatott lapot Jókai idegen nyelvre fordított műveinek jegyzéke tölti be. — *Harsányi István:* A Rákóczi-könyvtár és katalógusa (VI) című közleményét folytatja. — *Borsos István, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Harsányi István, Rexa Dezső, Schönherr Gyula és Varga Elemér* újabb adatokkal járulnak a Szabó Károly-féle Régi Magyar Könyvtár II. kötete anyagának gyarapításához. — *Zolnai Béla:* Kont L.-nak Bibliographie française de la Hongrie (1521—1910.) című munkáját ismerteti s pótlásokkal teszi teljesebbé. — *Zoványi Jenő:* *Még egy adat Mélius Péter irodalmi munkásságához.* Szilágyi Benjamin Istvánnak (1616—1652.) sárospataki tanár korából fennmaradt Acta Synodi Nationalis Hungaricae című kéziratosa csonka munkája alapján megállapítható, hogy Mélius az Ezsaiás könyvét is lefordította magyar nyelvre s ellátta magyarázatokkal.

U. i. 1914. évf. 3. sz. — A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára az 1913-ik évben. Érdekes összefoglaló tájékoztató a könyvtárral kapcsolatos nevezetesebb mozzanatokról. Megtudjuk belőle egyebekben kívül azt is, hogy a kéziratár szaporodott egy Petőfi-ereklyével, Madách Imre irodalmi hagyatékával (mely az Ember tragédiája kivételével a nagy író összes munkáinak kéziratát magában foglalja), Pető Józsefnének Jókai Mór életéről teljes közvetelenséggel írott emlékiratával, — Arany János, Mikszáth Kálmán, Szász Károly, Tompa Mihály és mások leveleivel. — *Vértessy Jenő:* Szigligeti kéziratok a M. N. Múzeum Könyvtárában (II. és bef. közl.): a Mama, Béli Pál, Fenn az ernyő, nincsen kas, Mátyás király lesz, Zsigmond fogsága, Álmos, Murány vár örökös ura, A trónvesztett, A náruhalom, Egy bujdosó kuruc, A debreceni bíró, A lelenc, Laczkfi Imre, Dózsa György, Török János, Struensee, Negyedik Béla, Perényiné, stb. című darabok, továbbá Szigligeti műfordításainak és egyéb dolgozatai, levelei és a hozzá írt levelek kéziratának ismertetése. — *Gulyás Pál:* *Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában* (IV.).

Jókai, Jósika és Justh Zsigmond művei idegen fordításaira vonatkozó könyvészeti adatok. — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalógusa* (VII.). Könyvészeti egybeállítás. — *Horváth Ignác, Harsányi István és Kerekes Pál* adalékokat közölnek Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára II. kötetéhez. — *Kemény Lajos* adatokat közöl a kassai könyvnyomtatás történetéhez az 1848—49. szabadságharc korából. — *Gulyás Pál: Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái* XIV. kötetét ismerteti.

Magyar középiskola. 1914. évf. 5. sz. — *Mgy.: Dr. Böhm Károly élete és munkássága.* Könyvismertetés.

U. i. 6. sz. — Prónai Antal. Meleghangú nekrológ. — *Viszota Gyula; Széchenyi Ferenc és Széchenyi István atyai intelmei.* Sz. F. búcsúlevele fiához és Sz. I.-nak két levele, melyeket fiaihoz intézett, mikor 1858-ban hosszabb külföldi útra indultak. — *Morvay Győző: Shakespeare színművei.* A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-Bizottsága által újonnan kiadott három színmű fordítását bírálja. Helyteleníti, hogy Vörösmarty, Petőfi, Arany fordításait csorba nélkül akarják adni. Inkább kerüljön a régebbi téves fordítás a Jegyzetekbe és a jobbitás a szövegbe. — *Csóka Lajos* ismerteti Velics László Vázlatok a magyar jezsuiták multjából című munkáját.

U. i. 7. sz. — Bartha József ismerteti Volf György Összegyűjtött Munkái II. kötetét.

U. i. 8. sz. — Zlinszky Aladár: Bárá Kemény Zsigmond hátrahagyott munkái. Könyvismertetés. *Morvay Győző: Magyar Shakespeare-tár.* A VI. kötet bírálata.

Magyar nyelv. 1914. évf. 7. sz. — *Horváth János: Nemzeti Színház, helyes magyarság, pesti nyelv, argot, jassz.* — Szász Károly, május 5-diki képviselőházi beszédében, a Nemzeti Színház feladatai között elsőrendűnek vallotta a nyelvtisztaság ápolását s hangoztatta, hogy az előadott darabnak nyelvhelyesség szempontjából kifogástalannak kell lennie. A hírlapok az egyéni stílus jogán támadták, kicsinyelték Szász Károly megjegyzéseit. Az írók interjuban nyilatkoztak s megszólalt a név szerint célbavett szerző is. Kálnoki Izidor az Az Újság május 7-i számába írt egy nyelvészkedő tárcát «A pesti argot» címen. Mindezekkel kapcsolatban szerző kimutatja a vitakozók fogalomzavarát; mert, úgymond, amit Szász Károly s a Magyar Nyelv hibáztatott, az se nem pesti nyelv, se nem pesti argot, se nem valamely jellemző beszéltetés, az Szomorynak specialis, egyéni magyartalansága volt. Egyben idejénvalónak mondja, hogy az írók lássák be az egyéni stílus és a mindenütt egyaránt kötelező nyelvhelyesség közötti lényeges különbséget. — *Simai Ödön, Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXXIV. Szerző e cikkben Mátyási Józsefnek és gróf Teleki Lászlónak a magyar nyelv kiműveltetéséről szóló pályatétel kérdéseire vonatkozó nézeteit ismerteti. Mátyási vélekedése inkább nagy patriotizmussal, mint új gondolatokkal telt. Teleki fejtegetéseiben, amelyeken Adelung és Gédike hatása látszik, mérsékelt neologizmus nyilatkozik meg józan ortológiával párosulva.

mint Csokonainál is. — *T. V.: Közmondások lexikona.* Schlandt Henrik elkészítette és kormánysegéllyel kiadta Közmondások lexikona című munkájának második, magyar-német részét is, mely ugyanolyan elvek szerint készült, mint az első. — *Lehr Albert: Torvad.* Tompának egyik Aranyhoz írt levelében (Hanva, 1858, V. 28.) fordul elő ez az ige, melynek jelentése körül-belül: nem lánanggal ég, nehezen ég, senyved. — *N. Gy.: Az új magyar Shakespeare.* A windsori víg asszonyok című darab, Rákosi Jenőtől való új fordításának bírálata nyelvi szempontból.

U. i. 8. sz. — Szily Kálmán: A Murányi Vénus egy helyéhez. A II. rész 95. versszakának második sorába a «lakosi» szó hibás magyarázat útján jutott; helyette «Jákófi» volna teendő. — *Simai Ödön: Nyelvújítási adatok.* (Mindenhol, körött, köré, rendelkezik, felkent, közelg.).

Modern Szemle. 1914. évf. 2. sz. — *R. R.: Régi magyar könyvesház.* Két kis cikk. Az elsőben közli a szerző Institóris Mihály: A gyökeretlen Fa (1793.) és Berta György: A franciák szabadságának Fája (1793) c. művei címlapját s ad belőlük néhány idézetet. A második cikkben szintén idézettel ismerteti Szikér Aloysius: Marengoi Tsata (1807.) c. munkáját.

U. i. 6. sz. Rezek Román Huttkay Lipót könyve s Az Újság egy cikke kapcsán bírálgatva ismerteti a magyar Napoléon-irodalmat.

Nagykőrösi Hírlap. 1914. évf. 14. sz. — *Dr. Joó Imre* közli Arany Jánosnak egy eddig kiadatlan, igen érdekes tartalmú levelét. A Nagykőrösön 1856 aug. 5-éről kelt levél dr. Feldinger (később Földényi) Frigyes budapesti orvosnak szól, aki felkérte a költőt, írna egy költeményt, amellyel a Pestre érkező Liszt Ferencet üdvözlhessék. Arany e felszólítást, bár udvarias formában, elhárítja magától, mert a benyomás reá, ki Lisztet sohasem látta, se nem hallotta, sokkal kisebb, semhogy lírai emócióba hozhassa. Azonfelül hivatkozik beteges állapotára, mely szinte egy év óta szárnyát szegi sánta Pegazusának.» A becses levél ma Feldinger leányának, özv. Nyirák Lajosnének tulajdona.

Néptanítók Lapja. 1914. évf. 24. sz. — *Pósa Lajos ünneplése.* Az ünnep leírása. Ez alkalommal a gyermekek költője előtt húszezer gyermek jelent meg a milleniumi versenypályán. Az üdvözlő beszédeket Bárczy István, Herczeg Ferenc, Gaál Mózes és Rákosi Jenő mondták.

Neues Pester Journal. 1914. évf. 297. sz. — *Ábel v. Barabás: Der ungarische Hamlet-Monolog.* Petőfi Világosságot! című gondolatokban gazdag költeményének fejtegetése; miközben megtudjuk, hogy Steingrim Thorsteinson izlandi költő magyar pályatársát «A lira Shakespeare»-jének nevezte, továbbá, hogy Petőfi kedves költője volt Nietschenek, akire bizonyos fokig hatott is.

Ország-Világ. 1914. évf. 21—22. sz. — *Radnai Oszkár: A nő Arany kisebb elbeszélő költeményeiben.* Bemutatja Arany nőalakjait.

Protestáns Szemle. 1914. évf. 5. sz. — *ri: A száműzött Rákóczi.* A politikai pártszenvédeley, a tömeghangulatok terrorizmusa és a jóhiszemű vagy lelkiismeretlen hozzanemértés megint megtette ebben a szerencsétlen országban a magáét: felismerhetetlenül eltorzított és kiforgatott igaz mivoltából egy jobb sorsra érdemes kérdést. Cikkíró elismeréssel szól a magyar történettanároknak Szekfűt védő nyilatkozatáról s megütközésének ad kifejezést, hogy egyik-másik magyar «tudós» és közéleti nagyság résztvett a Szekfű-ellenes hajszában. — *Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus történetének jelenlegi állása.* Többek között rámutat arra, hogy a hitvitázó irodalom búvárlása Révész Imre fellépése óta milyen nagy lendületet vett.

Sárospataki Reformatus Lapok. 18. sz. — *Harsányi I. és Gulyás J.: Néhány szó a kuruc balladák kérdéséhez.* Petrőczy K. Sz. verskötetének egy betűhív másolatát a cikkírók kerítették elő a debreczeni Városi Múzeumból. Megállapításuk szerint P. K. Sz. verseinek négy másolati példánya ismeretes: 1. a debreczeni Városi Múzeumé, melyet 1865-ben Thaly részére másolt Várady Béla; 2. az Akad. könyvtaré; Toldy másoltatta 1864-ben; 3. Kovács Sándor pozsonyi theol. tanaré; 4. Benczur Gyuláné másolata, mely 1913-ben készült a Toldy-féléről. Cikkírók hiszik, hogy épegy előkerülnek majd a kuruc balladák kéziratái is.

Revue critique d'histoire et de littérature. — 1914. évf. 25. sz. — *J. L. Föti* ismerteti Riedl Frigyes könyvét a kuruc balladákról s ennek kapcsán néhány szót mond a kurucvilágról.

Századok. 1914. évf. 5. sz. — *R. Kiss István: Az első magyar közjog. II. Adalékok Verbőczy Tripartitumának jelentőségéhez.* — *Váczy János: A nemzeti felbuzdulás.* Az 1790-es évek íróinak törekvései a sajtó, játékszín, tudós társaság és jobbágyfelszabadítás ügyében. Korrajzi részlet Kazinczy életrajzához.

U. i. 6. sz. — — *y — r* ismerteti Angyal Dávidnak Szalay Lászlóról tartott akadémiai emlékbeszédét, *Závodszky Levente* Szalay László leveleinek most kiadott gyűjteményét.

Theologiai Szaklap. 1914. évf. 1. sz. — *Révész Imre: Dévay-tanulmányok.* A magyar protestáns theologiai gondolkodás keletkezésének és fejlődésének története még nincs kellőképen megvilágítva. Cikkíró a Révész Imre-féle Dévay-monografia (1863) megjelenésének félszázados fordulója alkalmából teszi közzé értekezését, melyben új adalékokkal járul Dévay Bíró Mátyás vallási gondolkodásának és theologiai jelentőségének ismeretéhez.

Történeti Szemle. 1914. évf. 3. sz. — *Kropf Lajos: Kossuth Lajos és a szent korona.* Adalék a koronázási jelvények elrejtésének kérdéséhez. — *A művelt magyar olvasóközönséghez.* A magyar történettudósok és történettanárok nyilatkozata a Szekfű-ügyben. (Elvi szempontok, tartalom, stíl és

hang tekintetében a legszebb tudományos manifesztumok egyike.) — *Szekfű Gyula: Ujabb válasz bírdóimnak.* Felelet Márki Sándornak és Ballagi Aladárnak.

Uj Idők. 1914. évf. 36. sz. — Közli a budapesti Pázmány-szobor képét.

Uj Nemzedék. 1914. évf. 4. sz. — *Siculus: Egy erdélyi vértanu.* Kabós Ferencről szól, egy erdélyi család sarjáról, akitől a mult század 30-as és 40-es éveiben folyóiratokban több költemény jelent meg. Revidálja a kiegészítési reávonatkozólág Szinnyei forrásait, halála okát illetőleg pedig közli Lovassy Andor levelét, aki szerint (Szinnyeivel ellentétben) K. F. nyomtalanul eltűnt, valószínűleg bécsi kéz folytán. P. Szathmáry Károly «Szabad szó» c. regénye, melynek K. F. egyik alakja, ezt a véleményt látszik megerősíteni.

U. i. 6. sz. — *Főljegyzések* c. rovata közli Széchenyi Istvánnak egy «eddig ismeretlen» levelét (1828. VI. 28), melyet Kubinyi Gáspár alispánhoz intézett s a nemzeti kaszinóra vonatkozik. — *Pázmándy Dénes: gr. Teleki László.* Sürgeti a 48-as időkre vonatkozó iratok, különösen az ismét lezárt Teleki-levelestár közzétételét. T. L. öngyilkosságát illetőleg azt tartja, hogy T. L. sohasem tett semmiféle kötelező ígéretet az uralkodónak, hanem azért lett öngyilkos, mert csalatkozott az ország közvéleményében, mely a kiegyezés felé huzott. — *Siculus: u. a.* Részletesen elbeszéli egy kolozsvári véres utcai összetűzést (1834. II. 11.), melyből kifolyólag K. F.-t enyhén elítélték, aki azután Bécsbe ment.

U. i. 7. sz. — *Siculus: u. a.* Részletesen ismerteti s kivonatolja P. Szathmáry Károly «Szabad szó» c. regényét, végét közli is.

U. i. 8. sz. *Siculus: u. a.* Ismét néhány részlet a regényből, eszerint hire járt, hogy K. F. öngyilkos lett; ennek ellentmond az a híradás, hogy 1849. telén örülten találta meg. — *Kárpáti Aurél: Kemény Zsigmond.* Pessimizmusának okát a sok kegyetlen politikai évben látja; népszerűtlenségének okát meg abban, hogy «realizmus»-ával megelőzte korát. — *Meddő esztendő.* A magyar dráma hanyatlásának okát írónk külföldi törekvéseiben látja.

U. i. 9. sz. — *Siculus: u. a.* A bécsi kémrendszerről közöl adatokat.

U. i. 10. sz. — *Siculus: u. a.* A regényes változatokat elejtve, Bíró Pálnak, K. F. barátjának előadásában közli, hogy Bécsben letartóztatták s valószínűleg egy osztrák börtönben halt meg.

U. i. 11. sz. — *Zuboly: Szigligeti Ede.* Rövid méltatás. *Siculus.* K. F. öccseiről szól.

U. i. 12. sz. — *Kárpáti Aurél: A magyar dráma körül. I.* Szól Szigligeti Valériájáról.

U. i. 16. sz. — *Zuboly: A vajda.* Eötvös Károly egyéniségének sikerült rajza.

U. i. 22. sz. — *Zuboly: Főljegyzések báró Kemény Zsigmondról.* Folytatja Szegedi Maszák Hugóval való beszélgetésének közlését. Ezuttal Kemény lakásáról, betegségéről, képviselőségéről és szerkesztői működéséről esett szó.

Uránia. 1914. 6—8. sz. *Bittenbinder Miklós: Szigligeti ifjúságából.* (Mutatvány szerzőnek Sz. életrajzát tárgyzó készülőben levő nagyobb munkájából.) Szigligeti Ede — családi néven Szathmáry József Ede 1814. március 8-án született (s nem mint sokáig hitték 18-án) Nagyváradon. Atyja Sz. Elek, nagyváradi földbirtokos és keresett ügyvéd. Anyja: Szerepi Kelemen Katalin, művelt nő. A szülőknek nyolc gyermekük volt. Sz. középiskolai és akadémiai tanulmányait szülővárosában és Temesvárott végezte. Ifjúkoráról alig tudunk valamit. Legnagyobb hatást a gyermekekre a színészet gyakorolta. Az apa nem jó szemmel nézte ez irányu hajlamait, édes anyja azonban elősegítette. Irni — önéletrajza szerint — már 1831-ben kezdett. Színész szeretett volna lenni, de minthogy apja ebbe nem egyezett bele, a mérnöki pályára lépett. A két gyakorlati év letelte után 1834-ben Pestre jött az elméleti ismeretek megszerzésére. Ez időtájról esik első szerelme «Julcsa» iránt, kinek családi neve nem ismeretes. Ifjúkori irodalmi kísérletei nem maradtak fenn. A mérnöki pályát hamar otthagytta s beállt a Fáy András és Döbrentey Gábor igazgatók alatt működő színészek közé. Apja e miatt megharagszik rá s eltiltja a családi név viselésétől. Neve a színlapon 1834. augusztus 20-án szerepel először. Szigligeti maga sem tartotta magát jó színésznek. Rendesen apróbb szerepekre használták. Mint színész 1834—1837-ig több darabot fordított. Kéziratuk a M. T. Akadémia kéziratárában van. Ugyanitt található első eredeti műve is 1834-ből a *Lidérczek*. Tünetényes vígjáték 3 szakaszban. Ennek előadásáról nem tudunk. Második darabja a *Megjátszott cselek* 5 felvonásban, melyet Döbrentei elfogadott előadásra. A szerző tiszteletdíja 30 forint volt. 1835 végén Szigligeti néhány fiatal íróval megalakította a Pesti Drámaírók Egyesületét. Ez időben több eredeti darabot írt. A kritika biztatta. Sikerei hatása alatt apja megbocsátott neki s megbékült vele. — *Pitroff Pál: Kemény Zsigmond aesthetikája.* (II.) Kemény a realidealizmust követte. Az olcsó hatást megvetette. Ez Tanulmányaiból tűnik ki legélesebben. Az ő esztétikája a drámát illetően annyira az előtte élők szabályait tartja szem előtt, hogy csak azon gondolkodik, amit az irodalom története az új irodalmi művekkel megcáfolt vagy megcáfolni vélt. Csak a tiszta és maradandó drámai hatást becsüli s az író geniuszára bizza, hogy a szabályok közül melyeket tartsa meg. «A dráma lényege — úgymond Kemény — a hű jellemzés, megdönthetetlen indokolás, szüntelen ingerlő bonyolítás és teljesen kielégítő megoldás.» Kemény dramaturgiai elvei a mi köztudatba átment elveink. A klasszikus kor szabályai alapján Lessing és Schlegel dolgozatai hagyták rajta nyomukat. A regényírók úgy nézi, mint akinek nagy nemzeti kötelességei vannak. Megállapítja, hogy a «regény törvényei oly engedelkenyek, köre oly tág, hogy majd mindent a művészi feldolgozás anyagává tehet.» A kritikának nagy fontosságot tulajdonít s maga behatóan foglalkozik színművészetünk hanyatlásának okaival. Elítéli a regényből írt drámákat, értékeli Kazinczyt, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt. Keménynek ismertetett gondolatai végeredményükben az elemző filozófus, a lélektan s a történelem adataira támaszkodó publicista megjegyzéseinek sorozata. — *Vasadi Balogh György: Erdélyi János és a népdalköltészet hatása irodal-*

munkra. Erdélyi János születésének százéves fordulója alkalmából készült népszerű dolgozat a címbeu írt tárgyról. — *ly.*: Igen tartalmas cikkben Ambrus Zoltán munkáit méltatja. — *gr.*: a Keller Imre szerkesztette Böhm Károly élete és munkássága c. művet ismerteti. — *Gálos Rezső*: *Az ötvenes évekből* címen Ormos Zsigmond (1813—1894) önéletrajzi feljegyzéseiből közöl néhány részletet. Szó van bennük — egyebek közt — br. Eötvös Józsefről, br. Kemény Zsigmondról, Kövér Lajosról. Sárosy Gyuláról («Sárosy jeles költész volt, de emellett az a hibája is megvolt, hogy bor mellett szeretett lelkesülni»).

U. i. 9. sz. — Gyöngyösy László: Gyöngyösy István tanuló pályája. 1633. körül a kis Gyöngyösy bizonyosan az ungvári rektor keze alá került. (Szerző újabb föltevése szerint a költő valószínűleg 1627-ben született.) Okiratok a költő apját 1640-ben eperjesi lakosnak mondják. Ebből következtethető, hogy Gyöngyösy itt folytatta tanulmányait, itt tanult meg németül is. Később egy ideig a sárospataki iskolát látogatta. Hogy meddig és mit tanult itt, azt az adatok szűkszávsága miatt megállapítani nem lehet. Bizonyos, hogy magyar nyelvi ismereteket is szerez a pataki iskolában. Költői fejlődése hatással voltak Szenci Molnár Albert zsolttárai is. — *Bellaagh Aladár*: La Rochefoucauld és a magyarok. Az első magyar, aki olvasta La Rochefoucauld munkáit, Naplóját és Gondolatait, alighanem II. Rákóczi Ferenc volt, a második pedig Mikes Kelemen. Faludi Ferenc prózában írt munkáinak nyelvén Pázmány és La Rochefoucauld nyelvének hatása egyaránt észrevehető. Kazinczy volt az első irodalmunkban, aki igazán megértette s kellően becsülte, sőt le is fordította a Gondolatokat. Fordításához Kis János írta az előszót, mely Kölesey szerint «szép prózai műv.» Kazinczy útján ismerkednek vele Édes Gergely, Csehy János, Horváth István, Szentgyörgyi József. Fáy Andrásan is észrevehető a francia író hatása, valamint br. Eötvös Józsefen, gr. Széchenyi Istvánon és Kosuth Lajoson. Kazinczyn kívül később lefordították Grossschmid Gábor és Béri Gyula. — *—ly.*: az «Olcso Jókait» füzeteit, Tormay Cecilenek: A régi ház, Kisbán Miklósnak A haldokló oroszán és Móricz Zsigmondnak Kerek Ferkó c. szépirodalmi műveit ismerteti és bírálja.

U. i. 11. sz. — —ly.: Fináczy Ernőnek, A középkori nevelés története című munkáját ismerteti és bírálja.

Világ. 1914. évf. 127. sz. — *Ady Lajos: Az örök panasz.* Petöfi és Arany levelezése kapcsán rámutat arra, hogy az igazi tehetség még a legszűkösebb anyagi viszonyok között is képes nagy alkotásokra.

Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien. 1914. évf. 7. sz. — *J. Loserth* ismerteti a Veress Endre kiadásában megjelenő *Fontes Rerum Transylvanicarum* c. vállalat III. kötetét (1913).

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1914 december 5-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gragger Róbert, Hegedüs István, Négyesy László, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Versényi György, Vértesy Jenő, Weber Arthur. Távollétüket kimentették: Badics Ferenc, Pap Károly és Zoltvány Irén. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket s közli, hogy az ülésnek legfontosabb tárgya folyóiratunk ügye. A háború elszólitotta közülünk vezetésétől két legfontosabb és legnélkülözhetlenebb tagját: titkárunkat és szerkesztőnket. Ez Társaságunk működését s folyóiratának megjelenését megakasztotta. Azonban mégis döntenie kell a választmánynak arról, hogy kívánja-e a folyóirat folytatását vagy be akarja várni, míg Isten segítségével szerkesztőnk visszatér. Felolvassa Pintér Jenő szerkesztőnek egy hozzá intézett leveléből erre vonatkozólag a következőket: «Folyóiratunk megjelenését illetőleg kétféle vélemény vethető latba. Az egyik szerint folyóiratunknak ilyen viharos időkben, mikor az érdeklődés minden legkisebb szála is a hadi eseményekhez fűződik, megjelennie céltalan. Nincs meg a kellő érdeklődés és hiányzik a megfelelő töke, a tagsági díjak gyéren folynak be s távol a titkár és a szerkesztő. Ha vannak folyóiratok, melyeknél rendszer a félesztendeig való lekésés, talán nem követünk el vétséget, ha egyszer az életben mi is lekésünk azzal a folyóirattal, mely ezideig a legpontosabban megjelenők közé tartozott irodalmunkban. De bizonyára vannak olyanok is, akik sürgetik az Irodalomtörténet megjelenését és követelik az okt.—dec. befejező füzetet. Ez esetben bizonyos nehézségek állnak elő, jóllehet nincs olyan nehézség, amelyet le nem lehetne küzdeni. A már eddig begyűlt kéziratok pontos átadása igen bajos volna, maga a füzet — egyes rovatok híján — suta volna, az index nem készülhetne el, végül keresni kellene egy olyan új szerkesztőt, aki nemcsak összeróná, de valóban szerkesztené is közlönyünket.»

A választmány Szász Károly és Tolnai Vilmos hozzászólása után úgy határoz, hogy közlönyünk ez évfolyamát befejezteti s a jövő évben is igyekszik megjelentetni a lehetőség határai között. Hogy e munkálatok végzésére kit kérjen föl a választmány, arra nézve is felolvassa elnök Pintér Jenő szerkesztő óhaját: «Egy olyan szerkesztőt, aki ismeri füzeink belső felépítését, az eddigi vezetés szellemét s akinek jeles tudomá-

nyos készülsége is van, nem nehéz találni. Baros Gyulára gondolok, akit a legnagyobb mértékben képesnek tartanék arra, hogy az Irodalomtörténetet közmegelegedésre szerkessze.»

A választmány általános, egyhangú helyeslése közt elnök felkéri Baros Gyulát, készítse el ez évfolyam név- és tárgymutatóját s folyóiratunk folytatására nézve pedig állítson össze tervezetet. Baros Gyula megköszöni e megbízást, melyet a társaság iránti kötelességérzetből, tudományágunk szeretetéből s a szerkesztő iránti barátságból is szívesen vállal, de arra nem vállalkozhatik, hogy a név- és tárgymutatót elkészítse oly alakban, ahogyan eddig adta folyóiratunk. A választmány abban állapodik meg, hogy ez évre még egy befejező füzetet adat tartalommutatóval s azzal az értesítéssel, hogy a részletes név- és tárgymutatót a következő évfolyam egyik füzete hozza majd s terminushoz nem kötvé a jövő évfolyamból is adat füzeteket, arra kérvén a szerkesztő helyettesét, hogy e füzetek cikkei a lehetőség szerint kapcsolatban legyenek a most folyó nagy eseményekkel. Egyszersmind e határozatokról szíves üdvözllete és legjobb kívánságai kíséretében értesíti a titkárt és szerkesztőt.

2. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint a bevétel 10,306'69 kor., a kiadás 9838'23 kor., maradvány 468'46 kor.

Egyszersmind jelenti pénztáros azt is, hogy Németh József könyvkereskedő, folyóiratunk bizományosa, kivel összeköttetésünket megszaktottuk, ismételt felszólítására sem számolt el. A választmány nevezett könyvkereskedőt felszólítja, hogy nyolc nap alatt rendezze a dolgot.

3. Tolnai Vilmos javaslatára elhatározza a választmány, hogy januárban már tart felolvasó ülést, a következő tárgysorral: Tolnai Vilmostól: Arany A tetétleni halmon c. költeménye; Versényi Györgytől: Petőfi háborús költészete.

4. Elnök javaslatára számvizsgáló-bizottságul Tolnai Vilmos elnöklése alatt Imre Sándor és Oberle Károly küldetnek ki.

5. Pénztáros jelentése alapján rendes taggá választottak: Sebestyén Erzsébet és Szontagh Katalin egyetemi hallgatónők (aj. Tolnai Vilmos).

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Tolnai Vilmos és Vértessy Jenő vál. tagokat kéri fel s boldog ünnepeket kívánva a választmány tagjainak, az ülést bezárja.

† Prónai Antal dr. 1871. dec. 29—1914. máj. 29. — A rohanó idő szélséyes járása, a nemzetek gigászi küzdelmének közepette sem feledkezhet meg a M. Irod. Tört. Társaság választmányi tagjának korai haláláról. Pályájának derékban törésére maga adta meg a legtalálóbbszavakat a magyar irodalom «futó csillagai»-ról írván: «Meghalni akkor, midőn a szívben még borongó érzelmek lüktetnek, amikor a kar erős s tetterre kész mikor az elme merész csapongással osztályt kér magának az alkotásból: valóban szomorú végzet és a természet rendjét forgatja fel.» Igazán csak vallásos megadással nyugodhatunk bele a vesztésbe, mert most fogott volna nagyszabású tervei megvalósításához, bőségesen most ragyogtathatta volna szárnyas lelkének színes sugarait.

Mint ember, barát, pedagógus el nem tűnő nyomokat hagyott élete utain; mint költői lelkületű férfiú s filológus munkássága is számottevő. Minden írásán a gyermekded kedély őszintesége, a szerető megértés melege, a művészire törekvő ambíció érezhető és az erkölcsi felfogás megnyugtató harmóniája ömlik el. «A kis Jézus» (1895), «Kis barátainak» (1899) verskötetei az átérzés és bensőség ihletének, valamint tiszta, hívő lelkületének kedves emlékei. Irodalomtörténeti dolgozatai, éles szemű kritikái tüzetes gondosságról, megfigyelésről, az újabb kutatások szellemes értékesítéséről adnak számot. Lehetetlen észre nem venni nála a fokozatos tökéletesedést az anyag feltárásában és alapos kiaknázásában (A piaristák színjátéka Pesten a XVIII. században, 1907.) a fejlődő módszerben, melyet Dugonics életrajzában (1903) szemlélhetünk, bár nem lélektani alapon festette meg képét, de monografiája feleslegessé tette az előtte írottát. Figyelemreméltó munkája a kritikától jóindulattal fogadott iskolai Magyar Irodalomtörténete (I–II. k.)

A piarista-rend tagjai Horányi, Simai, Endrődy, Csaplár szellemi örökösét, hagyományaiknak megvalósítóját vesztették el benne. Hálás megemlékezés illesse a csendes sírjában nyugovót!

nk.

Az utókor kegyelele az idén is több ízben megnyilatkozott irodalmunk multjával szemben. Így június 13-án, amikor a fehérvármegyei Múzeum-egyesület emléktáblával jelölte meg Székesfehérváron azt a házat, melyben *Budenz József* 1858–60-ban lakott, mint a fehérvári gimnázium német és görög nyelv tanára. Azután a június 18-át, *Zalár József* halálát követő napokban, amikor Eger városa a végtisztességet adta meg a falai közt elhunyt agg költőnek.

Budapesten augusztus 19-én leplezték le *Pázmány Péter* szobrát. Ez a millennium esztendejében a nemzetnek ajándékozott tíz király-szobor egyike. A Kigýó-téren áll, mint a Verbőczy-szobor párja. Kararai-márványból való. Az egyházi ruhába öltözött szónokló Pázmányt ábrázolja, aki — eléggé sajátságosan — aranyozott fémből való pásztorbotot tart a kezében. A sósúti kőből készült alapzaton csupán a Pázmány név van felvéve és ez alatt a bíboros-érsek címere látható domborművű kivitelben. A szobor Radnay Béla alkotása. Ünneplés keretben akarták végre is a szobrot leleplezni Szent István napján. A háborús állapot miatt azonban minden külső pompa nélkül vette át a székesfőváros hatósága a miniszterelnökségtől. Hivatalos ünneplés felavatását békésebb időkre halasztották. A leleplezés alkalmával csak a budapesti Tudomány-egyetem és a Katholikus Népszövetség koszorúzta meg.

December 14-én viszont a M. T. Akadémia áldozott a kegyelet oltárán. E napon ugyanis összes ülés volt, melyen Császár Elemér tartott emlékbeszédet az Akadémia egykori levelező tagjáról, *Tóth Kálmánról*, a költőről.

Végül itt említhető meg, a tárgyválasztásnak — már akár szándékos, akár véletlen — alkalmoszerűségénél fogva, Szinnyi Ferenc akadémiai székfoglaló értekezése a kb. félszázaddal ezelőtt elhunyt *b. Jósika Miklós*

leírásairól és korrajzairól, melyet a szerző 1914 november 30-án mutatott be a M. T. Akadémia I. osztályának ülésén.

(A Erdélyi János, b. Kemény Zsigmond és Szigligeti Ede születésének százéves fordulójával kapcsolatos ünnepi megemlékezésekről a folyóirat-szemle tájékoztatt.)

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. A budapesti, debreceni és kolozsvári egyetem tanárai az 1914—1915. iskolai év első felére a következő előadásokat hirdették:

A budapesti egyetemen: Angyal Dávid r. t.: A XVII. századi magyar történetírás. Heti 2 óra. — Beöthy Zsolt r. t.: A magyar katona a magyar költészet történetében. 1 óra. — Négyesy László r. t.: A reformkor irodalma (1825—1849.). 4 óra. — U. a.: Kútfői gyakorlatok a XVII. század epikusairól. 1 óra. — U. a.: A magyar irodalom történetének vázlata 1772-ig. 2 óra. — Riedl Frigyes r. t.: A magyar irodalom története 1867 óta. Líra és dráma. 4 óra. — Simonyi Zsigmond r. t.: A magyar nyelvészet története. 1 óra. — Melich János c. rk. t.: Magyar nyelvemlékek a XIV—XV. századból. 1 óra. — Császár Elemér m. t.: Bessenyei és köre. 2 óra. — Horváth Cyrill m. t.: Középkori irodalmunk. 2 óra. — Pap Károly m. t.: Irodalmunk a forradalom után (1849—1867.). 2 óra. — Szinnyi Ferenc m. t.: Kuthy Lajos és a korabeli novellairodalom. 2 óra. — Vértessy Jenő m. t.: A magyar dráma Kisfaludy Károly föllépésétől. 2 óra.

A budapesti műegyetemen: Ferenczy József r. t.: A magyar irodalom. 4 óra. Alexander Bernát meghívott előadó: Irodalomtörténeti képek. Válogatott fejezetek a Világirodalom történetéből 1¹/₂ óra.

A debreceni egyetemen: Pap Károly r. t.: A régi magyar irodalom története. 4 óra. — U. a.: Az irodalomtörténet elmélete. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 2 óra.

A kolozsvári egyetemen: Dézsi Lajos r. t.: A magyar irodalmi megújulás kora. 5 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok a megújulás korából. 2 óra. — Zolnai Gyula r. t.: A magyar nyelv régi emlékei. 3 óra.

Adatok Arany János életéhez. Gyöngyösy Arany János élete és munkái c. művének 157. lapján felemlíti Arany 1848-i debreceni utazását is. Ez az utazás szerint 1848 december első napjaiban történt s felesége a Petőfik meglátogatása céljából, Balogh szenátor pedig hivatalos ügyben voltak kísérőtársai; szállóhelyük Petőfik szűk lakása miatt a *Bika* volt.

Gyöngyösynek e mindenesetre csak mások emlékezetén és Aranynek részletekre ki nem terjedő levelén alapuló adatait részben kiegészíteni, részben helyesbíteni nyílik alkalmam. A szalontai levéltárban ugyanis Arany-kéziratok után kutatván, kezembe került Arany János jegyzőnek a városhoz ez utazásával kapcsolatban 1848 dec. 11-én beadott számadása azon 25 vtóforintról, mely a debreceni útra kezébe adatott. Az Aranyt annyira jellemző pontossággal s lelkiismeretességgel kiállított jegyzék

tulajdonképen 30 frt 32 krról szól, 5 frt 32 krt azonban felesége utazásáért, keresztesi szállásáért és szobájának fűtéséért a magából fizet ki; saját élelmezésére is csak napi egy forintot számítt fel (míg a kocsis és a lovák költségei 7 frt 12 krt tesznek ki). Maga az út az oda- és vissza-utazással együtt öt napig tartott, melyből két éjjelt töltöttek Debreczenben, egyet pedig Keresztesen, hol jövőbe rájuk esteledett (szállásért összesen 4·24+1·36 krt, fűtésért pedig 2·24+36 krt fizetett). Szállóhelyük azonban Debreczenben nem a Bika volt, miut Gyöngyösy írja, hanem a *Nádor-fogadó*.

Kutatásunk egyébiránt még folyik s bár eddig is több kiegészítő s eddig ismeretlen adat birtokába jutottunk (pl. kihallgatási jegyzőkönyvei, melyek Arany humánus érzése miatt roppant nagy különbséget mutatnak jegyzőrtársai kihallgatási eljárásától, — a hadnagyi szék összes jegyzőkönyvei, melynek Arany jegyzője volt, — a püspökséghez mások érdekében szerkesztett folyamodványai, — a jegyzői fizetésére, jövedelmére vonatkozó adatok, — a vértanú Lovassynak egy Pozsonyból írt levele, stb.), a még ez időből fennmaradt iratok nagy csomói remélni engedik, hogy a levéltár teljes átnézése után elég terjedelmes beszámolóra nyílik alkalmunk.

SZENDREY ZSIGMOND.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. köt. 12. füz. Zboray-Zsutai. Budapest, 1914. Kiadja: Hornyánszky Viktor. Ára 2 kor.

A most megjelent kettős füzettel befejezést nyert néhai Szinnyei József monumentális műve: a *Magyar írók élete és munkái*. Majdnem egy negyedszázaddal ezelőtt (1890) került ki a sajtó alól az első füzet s azóta megszakítás nélkül folyt az ívek közrebocsátása. 29,553 magyar íróról számolt be a halhatatlan szorgalmú bibliografus. Betegsége Zichy Antal életrajzánál döntötte ágyba, s hogy a nagy munka csakán ne maradjon, a M. T. Akadémia fiát, Szinnyei Ferencet bízta meg a befejezéssel. A Zichy Domonkos életrajzától a Zsutai Jánoséig terjedő befejező részt Szinnyei Ferenc írta meg, boldogult atyja jegyzeteinek felhasználásával.

«Ezzel az utolsó füzettel tehát — írja Szinnyei Ferenc a befejező füzet Utószavában — elkészült a Magyar Írók Élete és Munkái, három évtizeden át folytatott gyűjtés után egy negyedszázadig tartó munka eredménye, mely tizennégy kötetben, 651 és 1/4-cd íven, 29,553 író életrajzát s munkásságának könyvészeti jegyzékét tartalmazza. Az elkészülést természetesen csak viszonylagos értelemben mondhatjuk, mert az ilyenmű lexikon sohasem tekinthető egészen befejezettnek.»

«Atyám a tervezett pótlékkötetekhez nagy anyagot gyűjtött, melynek kiegészítése és feldolgozása maga is évekre terjedő munka lenne. E jegyzetanyagot végrendeletében a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyta abban a reményben, hogy talán akadnak olyan hozzá hasonló önzetlen emberek,

a kik folytatják azt a soha véget nem érő, óriási türelmet és nagy ön-feláldozást kívánó munkát, melynek jutalma sok gáncs és kevés elismerés.*

Kevés az, a mit e sorokhoz hozzá kell fűznünk. *Az egész magyar tudományosság érdeke, hogy a M. T. Akadémia — bármí áldozatok árán — gondoskodjék e monumentális mű folytatásáról és kiegészítéséről.* A pót-kötetek közrebocsátása elsőrangú tudományos közzététel. Egyrészt ki kell egészíteni e nagybecsű írói lexikonnak a régibb irodalomra vonatkozó hézagait, másrészt fel kell venni az 1890-es évektől napjainkig (vagy legalább is 1910-ig) fellépő írók életrajzát, munkáik jegyzékével és a reájuk vonatkozó fontosabb irodalommal együtt. Az ilyen nagyszabású írói lexikonnak az adatbeli pontosság mellett egyik legfőbb értéke, hogy kihagyogatás és válogatás nélkül adja a keretei közé tartozó anyagot — az írók életrajzeit és munkái címeit — s az ismeretlenebb nevű írókra nézve is teljes tájékozást nyújtson mindenkinek, a ki felvilágosítáért hozzá fordul. Megbízható írói lexikon és tudományos repertorium nélkül tudásunk örökké ingatag alapokon marad.

Barth Rezső: Gróf Lázár János élete és művei. Budapest, 1894. 48 l. Élet-nyomda.

Gyalakuti gróf Lázár János (1703–1772) irodalmi munkásságával keveset foglalkozott irodalomtörténetírásunk; mindössze fő munkájáról, a Florindáról olvastunk néhány megjegyzést. Barth Rezső, fenti dolgozatában, sorra ismerteti a hajdanában buzgón olvasott erdélyi költő latin és magyar műveit. Részletesebben foglalkozik Lázár János legemlegettebb versével, a Florindával (1766). E Gyöngyösi-utánzatnak van némi jelentősége a magyar verses elbeszélés történetében, de szerző maga is kénytelen beismerni, hogy e mű — egészében és részleteiben — alig tekinthető egyébként jobbfejta hístóriai éneknél.

Kazinczy Ferenc: Az amerikai Podocz és Kazimir keresztyén vallásra való megtérése. Bessenyei német eredetijével együtt kiadta és bevezetéssel ellátta *Weber Arthur*. Budapest, 1914. 58 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 1 kor. 60 fill. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti: Heinrich Gusztáv. 34. sz.)

Bessenyei német nyelvű elbeszélésének (Der Amerikaner. Wien, 1774.) és Kazinczy magyar fordításának (Az amerikai Podocz. Kassa, 1776.) párhuzamos szövegkiadása. Szerző a budapesti református theologiai akadémia Ráday-könyvtárában őrzött példány nyomán adta ki Bessenyei kis munkáját. Bevezetése az idevonatkozó adatok összegyűjtése.

Gorzó Gellért: Döbrentei Gábor és a jászóvári prémontreiek viszonya a régi magyar nyelvemlékek ügyében. Jászó, 1914. 68 l.

Az idevonatkozó adatok összegyűjtése s függelék gyanánt Döbrentei és a jászóiak levelezésének kiadása (14 levél). Azok, a kik Döbrentei tudományos törekvései iránt érdeklődnek, haszonnal forgathatják a füzetet.

Silberfeld Jakob: János Vitéz és Toldi. Irodalmi tanulmány. Békéscsaba. 16 l.

A M. T. Akadémia Lehr Albert-pályatétele kapcsán egész sora készült el a János Vitéz és Toldi viszonyát tárgyaló értekezéseknek. A fenti füzet tárcaszerű alakban szól a kérdéshez s szerzője hiszi, hogy «sikerült több helyen a csak homályosan derengő azonosságra a határozottság világának a sugarát reádobcsítani». Nézetünk szerint az olyan alapos tanulmány után, a minő Nagy Sándor jutalmazott pályamunkája, fölösleges és hiábavaló minden újabb próbálkozás. Szerző érdekében tartózkodunk a két dolgozat összehasonlításától.

Három új Jókai-kötet. I. *Forradalom alatt írt művek*. 320 l. II. *Börtön virága. A hol a pénz nem Isten*. 328 l. III. *Félistenek bolondságai. Sirkőalbum*. 246 l. Révai Testvérek kiadása. Egy-egy kötet ára 4 kor.

A Révai-cég, mely az Olesó Jókai közrebocsátásával még népszerűbbé tette a nagy regényíró, három új kötetet adott ki Jókai irodalmi hagyatékából. Jókai összes műveinek száz kötetes nemzeti díszkiadása nem foglalja magában Jókai valamennyi munkáját s ezért két évvel ezelőtt sajtó alá került, ugyancsak a Révai Testvérek kiadásában, *Jókai Mór hátrahagyott művei*-nek első sorozata (I—X. kötet. Bp. 1912.). Ez utóbbival kapcsolatos a fenti három kötet. Az első magában foglalja Jókainak a szabadságharc alatt írt apróbb dolgozatait (ez a gyűjtemény 1875-ben már megjelent, de a jubiláris díszkiadásban nincs meg); a második két kisebb regényt tartalmaz (megjelent a *Hátrahagyott Művek* X. kötete gyanánt); a harmadikban két hosszabb történet van (*Hátrahagyott Művek* VII. köt.). Jókai irodalmi hagyatékából körülbelül még tíz kötetre való anyag vár a sajtó alá rendezésre. Ha ez a tíz kötet megjelenik, birtokában leszünk a teljes Jókainak.

A kecskeméti Katona József Kör évkönyve. Szerkesztette: *Marton Sándor* titkár. Kecskemét, 1914. 156. l.

Az 1905—1912. kettős ciklusra szóló évkönyvben a hivatalos jelentéseken és egyéb közléseken kívül van három irodalomtörténeti vonatkozású felolvasás is. *Ballai Károly: Valkai András históriás énekéről* számol be (Bánk bán, 1567) s kivonatos szövegközlésének bevezetésében összefoglalja a Valkai Andrasra vonatkozó adatokat. *Páthy János: Bánk bán korát* ismerteti a fentebbi történeti munkák nyomán. *Marton Sándor: Gyulai Pál emlékezete* c. felolvasása szintén a művelt nagyközönség igényeinek szemmel tartásával készült dolgozat.

Gombocz Endre: A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története. 1770—1866. Egy fejezet a magyar botanika köréből. Budapest, 1914. VIII + 200 l. A közoktatásügyi minisztérium támogatásával kiadja a budapesti tud. egyetem. Fritz Á. nyomdája.

Szomorú jelenség, mennyire nem törődnek tudósaink szaktudományuk hazai fejlődésének történetével. Annál öröndetesebb, hogy legalább bota-

nikai irodalmunk multjának akadt egy szerencsés kezű, buzgó kutatója Gombocz Endrében. 1770-től kezdve félszázadon át a magyar növénytan története voltaképen az egyetemi botanikus kert és tanszék története: ezt a művelődéstörténeti tanulságokban gazdag korszakot széleskörű levéltári és szakirodalmi kutatások alapján dolgozta fel a szerző. Kötete megérdemli nemcsak a természettudósoknak, hanem a történetiróknak figyelmét is. Csakis ilyen nélkülözhetetlen előmunkálatok után képzelhető, hogy valamikor napvilágot láthat majd a magyar tudományos irodalom összefoglaló története.

Kuncz Aladár: Thököly a francia irodalomban. Budapest, 1914. 52 l. (Különlenyomat a budapesti VI. ker. áll. főgimnázium 1913—1914. évi iskolai értesítőjéből.)

E formailag és tartalmilag egyaránt értékes tanulmány szerzője egész sor, nálunk mindeztideig ismeretlen francia szépirodalmi munkát kutatott fel s ezekből a régen elfeledett költői alkotásokból rekonstruálta a franciák legkedveltebb magyar hősének képét. Meglepő, milyen érdeklődéssel fordultak a francia drámaírók és novellisták Thököly alakja felé. Ennek az erős Thököly-rokonszenvennek oka — szerző szerint — elsősorban Tököly karakterében és pályafutásában keresendő. A francia nép szerföltött kedveli a karakter drámái megnyilvánulását, az intenzíven cselekvő életet, a tervekben és tettekben megnyilvánuló vakmerőséget, nem lehet tehát csodálni, hogy a balsorssal elszántan viaskodó magyar hős mozgalmas élete magára vont a francia írók figyelmét. Hogy Thököly magyarsága miként tükröződött a francia szellemben: erre nézve bőséges okulást nyerhetünk szerző érdekes fejtegetéseiből.

B. L.

Heinrich Gusztáv: Faust. Irodalomtörténeti cikkek. Budapest, 1914. 262 l. Franklin-Társulat. Ára 6 korona.

Igen becses tudományos munka, mely teljes tájékozást nyújt a Faust-történetek minden kérdésében. Szerző mélyrehatóan elemzi az ókor és középkor Faustszerű alakjait, a XVI. század német Faustját s azokat a Fausttal foglalkozó irodalmi műveket, melyek Luther korától kezdve Goethe Faustjáig, s ezen túl egészen napjainkig napvilágot láttak. Befejezésül szól a német Faust-könyvek magyar átdolgozásairól (két ponyvatermék az 1870-es évekből), valamint a magyar Faust-monda hőséről, Hatvani István debreceni professzorról (1718—1786). Hatvani István, a «magyar Faust» józan életű, munkás férfiú volt. Ördögös hírét Kazinczy Sámuel (1803—1855) hajdúkerületi főorvos költötte (debreceni deákkorában, 1824 körül) olyaténképen, hogy a német Faust-monda anyagát Hatvani alakjához fűzte. Innen kölcsönözte Jókai a maga Hatvani-anekdotáit. Ez a kései, papiros-monda halovány másolata a német népkönyv Faust-történetének s hőse, szorosabb értelemben, nem is Faustszerű alak, mert a történetéből épen azok a megkapó vonások hiányoznak, melyek a német Faust lényegének alapjai.

Auszug aus der Monatsschrift (Résumé de la Revue mensuelle) Egyetemes Philologiai Közlöny, XXXVIII. köt. 1—4. Budapest, 1914. I. Zusammen-gestellt von (rédigé par) Theodor Thlenemann, Franklin-Társulat nyomdája. 8-r. 8 l.

A Budapesti Philologiai Társaság elhatározta, hogy a folyóiratában, az Egyetemes Philologiai Közlönyben megjelenő dolgozatok eredményeit a külföldi tudományos világ számára is hozzáférhetővé teszi. E célból jelent meg a jelen füzet, mely Thienemann Tivadar pontos szerkesztésében az 1914. évf. 1—4. számainak rövid kivonatát tartalmazza német, illetőleg francia nyelven. A magyar irodalomtörténetet a külföldi érintkezésekről szóló cikkek ismertetései érdeklik ebben a szigorúan objektív, de sajnos elég szűk terjedelmű füzetben. Kívánatos volna, ha ezt a példát, melyet a Magyar Könyvszemle már régebb idő óta is gyakorol, az összes magyar filológiai folyóiratok követnék.

Z. B.

Új könyvek és füzetek. — *Turanische Lieder*. Sagenhafte und geschichtliche Heldengesänge von Árpád Zempléni. Ford.: Julius Lechner von der Lech. Budapest, 1914. 176 l. Németh József könyvkereskedése. Ára 5 K. — *Bodenbach: Megszentelt puszpáng*. Ford.: Keleti Arthúr. Budapest, 1914. 84 l. Benkő Gyula kiadása. Ára 2 kor. — *Szász Zoltán: Séták a függőkertben*. Budapest, 1914. 222 l. Franklin-Társulat. Ára 3 kor. — *Kalidásza: Urvaszi*. (Vikramurvaszjám.) Ötfelvonásos hindu dráma. Ford.: Pitroff Pál. Győr, 1914. 82 l. — *Pintér Jenő: Irodalomtörténeti olvasókönyv*. I. kötet. A gimnáziumok és reáliskolák VII. osztálya számára. Budapest, 1914. 256 l. Lampel-kiadás. Ára 3-80 kor. — *Persián Kálmán: Az új egyetemek és könyvtáraik*. Kolozsvár, 1914. 18 l. Stief Jenő nyomdája. — *Pitroff Pál: A játék és a műforma*. Kolozsvár, 1914. 12. l. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1914. évf.-ból.) — *Olcsó Jókai*. 201. Egy nagy élet apró emlékei. Kéki Lajos bevezetésével és jegyzeteivel. 202. A Nemzeti Színház múltjából. Ady Lajos bevezetésével és jegyzeteivel. 203—207 A gazdag szegények. 208—210. Asszonyt kísér — Istent kísért. (Egy-egy szám ára 40 fill. Révai-kiadás.) — *Olcsó könyvtár*. 1746—1749. Gróf Andrássy Gyula Bosznia okkupációjáról. Bevezette Wertheimer Ede. 1750—1751. Gróf Andrássy Gyula: A száműzött Rákóczi. (Egy-egy szám ára 20 fill. Franklin-kiadás.) — *Magyar Könyvtár*. 746. Tarczai György: Felvidéki históriák. 747—748. Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. 749. Guy de Maupassant: Monsieur Parent. Ford.: Benedek Marcell. (Egy-egy szám ára 30 fill. Lampel-kiadás.) — *Galilei Füzetek*. 7—8. Dienes Valéria: A mai lélektan főbb irányai. 60 fill. 9—10. Szántó Hugó: Az anyag szerkezete. 40 fill. 11—14. Dienes Pál: Valóság és matematika. 60 fill. 15—16. Erdős Lajos: Világok keletkezése. 40 fill. (Haladás könyvkiadó-vállalat kiadása.) — *Wagner Richard: Művészet és forradalom*. Ford.; Gy. Alexander Erzsé és Radvány Ernő. Budapest, 1914. 312 l. Ára 1-90 K. (Világkönyvtár. Révai-kiadás.) — *Szini Gyula: Profán szerelem*. Regény. Budapest, 1914. 184 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 K. — *Kelemen Béla: Hogyan*

irjunk? Útmutató a magyar fogalmazásban a tanulmányírás és a nagy-közönség számára. 2. kiad. Budapest, 96 l. Athenaeum-kiadás. Ára 1.20 K. — *Nagy Sándor: János Vitéz és Toldi.* A M. T. Akadémiától a Lehr Albert-jutalommal kitüntetett pályamunka. Budapest, 1914. 64 l. (Különlenyomat az Irodalomtört. Közl.-ből.) — *György Lajos: Octavianus.* Budapest, 1914. 22 l. (Különlenyomat az Irodalomtört. Közl.-ből.) — *Zoltai Béla: Sziligeti Szóköltő Katonájának külföldi elemei.* Adalék a drámatípusok történetéhez. Budapest, 1914. 56 l.) Különlenyomat az Egy. Phil. Közlöny 1914. évf.-ből.) — *Jelentés Debreczen város múzeumának 1913-dik évi működéséről és állapotáról.* 54 l. (Zoltai Lajos és Ecsedy István régészeti és néprajzi dolgozataival.) — *Jelentés az Arany János-Társaság 1913. évi működéséről.* Szerkesztette: Gálos Rezső főtítkár. Temesvár, 1914. 36 l. — *A kassai Kazinczy-kör 1913—1914. évi jelentése.* Szerkesztette: Kardos Gyula. Kassa, 1914. 52 l. — *A szolnoki felső kereskedelmi iskola értesítője.* Szolnok, 1914. 130 l. (Az 5—18. lapon Pap Illés igazgató ünnepi beszéde báró Eötvös Józsefről.) — *Mereskovszki: Leonardo Da Vinci.* Történeti regény. Két kötet. Ford.: Hönigschmied Oszkár. Budapest, 1914. Athenaeum-kiadás. 574+488 l. Ára 3.80 kor. — *Gatman Erzsébet,* Heinrich Laube tragédiáinak technikája. Doktori értekezés. Budapest, 1914. Hauptmann B. nyomdája 53 l.

Helyreigazítások. Folyóiratunk II. évf. 240. l. 9. sorában *Benigny Gyula* helyett *Kardos Lajos*; III. évf. 184. l. 32. sorában *Vachot Sándor* helyett *Vachot Imre*; III. évf. 239. l. 38. sorában *Rosentahl* helyett *Rosendahl*; III. évf. 422. l. *Gandi* helyett *Gaudy* olvasandó.

Az ideiglenes szerkesztő kérelme. Utalva a Magy. Irodalomtörténeti Társaság 1914 dec. 5-én tartott választmányi ülésének jegyzőkönyvében foglaltakra, e helyről is tudatom igen t. tagjainkkal, előfizetőinkkel, és olvasóinkkal, hogy addig, míg a közgyűlés által megválasztott szerkesztő — *Pintér Jenő* — katonai szolgálatot teljesít, a választmány megbízásából ideiglenesen én fogom ellátni a szerkesztéssel járó teendőket. Kérem tehát munkatársainkat s a tisztelt könyvkiadókat, hogy a folyóirat szerkesztőjének szánt dolgozatokat, vagy ismertetendő nyomtatványokat az én címenre szíveskedjenek küldeni. Egyben tekintettel a rendkívüli viszonyokra, elnézést kérek a név- és tárgymutató hiánya miatt. Az a dolgozótársunk, aki rendes körülmények között összeállítani szokta, jelenleg szintén hadba vonult, mással pedig az idő rövidsége miatt nem lehetett volna a régi alapossággal megcsináltatni. Reméljük azonban, hogy a következő évfolyam valamelyik füzetéhez csatoltan pótlólag megküldhetjük tagjaink és előfizetőink számára az idei kötetnek megszokott részletességű és pontosságú név- és tárgymutatóját is. A Társaság igen t. tagjainak és barátainak támogatását kéri .

BAROS GYULA dr.
Budapest, X. Család-u. 17

Tisztelettel kérjük mindazokat, kik érdeklődnek tudomány szakunk iránt, hogy szíveskedjenek belépni a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak sorába. A tagsági díj egész évre 10 korona. A belépési nyilatkozat egy levelezőlapra is megküldhető dr. Kéki Lajos jegyzőnek. (Budapest, VIII. ker., Mátyás-tér 16 sz. II. 4.)

Társaságunk eddigi tagjait különösen is kérjük új tagok és előfizetők ajánlására. Tagjaink és előfizetőink számának gyarapodásával Társaságunk működési körét és folyóiratunk terjedelmét is megnöveljük.

Hivatalos nyugtázás

az 1914 május hó 1-től 1914 december hó 1-ig befizetett díjakról.

Tagsági díjak 1914-re: Varga J., Gyomlay L. (6 K), Balázs V. (1912: 6 K), Melich J., Bandhauer I., br. Radvánszky J.-né, Baranyay Z. (1913: 5 K), Vértessy J., U. Szabó Gy. (5 K), Persián K. (1913: 6 K), Laczkó G. (1913: 6 K), Zolnay B. (1915: 2 K), Weber A. (1 K), Oberle K. (1913: 1 K), Kardeván K. (2 K), Tettamenti B. (5 K), Leyrer M., Jakab Ö., Garzób B., Tóth Gy., Szász J., Travník J., Tóperczér V., Hoffmann F., Raj L. (1912: 10 K), Császár E., Bavaszi A., Samu J. (1912: 10 K), Vargha B., Görög J., Gaal M., Babits M., Kupi F., Berczik A., Giesswein S., Brisits F., Potocky L., Filipec F., Fehér G. (1912: 6 K), Réger B., Okaveczi Ö., Veszprémi V., Orbán J., Wallentinyi S. (1913: 10 K), Oroszlán G. (6 K), Fejes Gy. (1912: 5 K), Ruzsonyi B., Székely S., Bajza J., Mátray F. (5 K), Vadász P. (6 K), Bolyos I., Bitz S., Tihanyi G., Gönczy I. (7 K), Abafi B., Elek O. (1913, 1914: 13-50 K), Kende F., Klár Gy. (1913: 10 K), Beke B., Moravcsik E. (6 K), Komlós A. (6 K), Gyöngyösi L. (1913: 4 K), Kristóf Gy. (1 K), Bittenbinder M. (1913: 150 K), Verő L. (1913: 1 K), Klabauer F. (1912, 1913: 10 K), Stelczér L., Wallisch O. (5 K), Császár K., Baranyay Z. (1912: 5 K), Rab L., Bartha K. (1912, 1913: 12 K), Kiss E. Debreczen (1912: 6 K), Binder J., Tóth Gy., Morvay I. (5 K), Jancsik M. (1912: 6 K), Péterffy L. (1912: 6 K), Balog A., Pokoly J., Makoldy S. (1913, 1914: 10 K), Janó I. (6 K), Sarlot L., Zsinka F. (6 K), Aczél B. (5 K), Balogh D., Széchy M., Rozsonday Gy., Wähler R., Vajda Gy., Mátray F., Machat A., Vértessy D., Takács M., Hartváni Z., Vidóczy A., Petri M., Böhm D., Schuschny H., Novotha A., Ozorai L. (5 K), Zombory J., Sárkány A., Horger A., Tihanyi G., Sándor M., Perhács S., Czapáry L., Majtényi G. (1913), Kádár I., Berceviczy A., Hellebrant A., Safary I. Összesen: 949 K 50 f. **Előfizetési díjak 1914-re:** Újpesti m. kir. áll. főgimn. ifj. önk. köre, Ungvári kir. kath. főgimn. ifj., Debreczeni ref. főgimn. ifj., Szolnok vm. alispánja, Alsókubini felső ker. isk. ifj. (750), Bpesti V. k. főgimn. ifj. ktára, Pollacek-féle könyvk. Temesvár (2 K), Győri sz. Benedekr. főgimn. ifj. ktára, Körmöcbányai polg. leányisk. ifj., Blancz J., Újverbászi főgimn. ifj. Miskolczi polg. isk. ifj., (5 K), Paksi polg. fiúisk. ifj., Kecskeméti rk. főgimn. ifj. (10 K), Bpesti III. k. főgimn. VII. oszt. (750 K), Bpesti VIII. k. főreálisk. ifj. ktára, Naszodi alap. főgimn. ifj. (10 K), Kassai Rákóczy Múzeum ifj., Pápai ref. főiskolai ktár, Szegedi áll. főgimn. ifj. önk. köre, Nyíregyházi főgimn. ifj. önk. köre (375 K). Összesen: 255 K 75 f. **Mindösszesen befolyt: 1205 K 25 f.**

Kérelem társaságunk t. Tagjaihoz!

Választmányunk megbízásából legyen szabad t. tagtársaink szíves figyelmébe ajánlanom a tagdíj pontos befizetésének fontosságát. E nehéz időkben, midőn hazafias áldozatokat is bőven kell hoznunk, biztosítsuk egyszersmind társaságunk működésének rendes folyását is. Hogy ez utóbbi célnak megfelelhessünk, tisztelettel kérjük a tagsági- és előfizetési díjak szabályszerű befizetését. Jelen füzetünkhez egy postai befizetőlapot is csatoltunk, hogy t. tagtársainknak a befizetést ezzel is megkönnyítsük. — Budapest. 1914. dec. 22.

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa,
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II., em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén.

Titkár: Horváth János.

Jegyző: Kéki Lajos.

Szerkesztő: Pintér Jenő.

Pénztáros: Ágner Lajos.

Tiszteletli tagok: Szilády Áron, † id. Szinnyei József.

Választmányi tagok:

Alexander Bernát	Ferenczy József	Kelemen Béla	Schöpflin Aladé
Alszeghy Zsolt	Ferenczi Zoltán	Király György	Sebestyén Gyula
Angyal Dávid	Gagyhy Dénes	Kiss Ernő	Szily Kálmán
Babits Mihály	Gálos Rezső	Kőrös Endre	Szinger Károly
Badics Ferenc	Gárdonyi Géza	Kristóf György	Szinnyei Ferenc
Bajza József	Gragger Róbert	Kürti Menyhért	Tolnai Vilmos
Baksay Sándor	Greksa Kázmér	Lehr Albert	Toncs Gusztáv
Balassa József	Gulyás István	Lengyel Miklós	Tordai Ányos
Baros Gyula	Gulyás Pál	Loósz István	Vadász Norbert
Bayer József	Gyöngyösy László	Madarász Flóris	Vargha Damján
Bánóczy József	Gyulai Ágost	Miklós Elemér	Varju Elemér
Békefi Remig	Hajnóczy Iván	Miklós Ferenc	Váczy János
Binder Jenő	Harsányi István	Nagy József	Várdai Béla
Bleyer Jakab	Hegedűs István	Német Károly	Vende Ernő
Borbély István	Horváth Ferenc	Pais Dezső	Veress Samu
Császár Elemér	Imre Lajos	Pap Károly	Versényi György
Császár Ernő	Imre Sándor	Papp Ferenc	Vértessy Jenő
Csűrös Ferenc	Jakab Ödön	Paulovits István	Viszota Gyula
Czapáry László	Jánosi Béla	Perényi József	Voinovich Géza
Czeizel János	Kapossy Lucián	Prónai Antal †	Wallentinyi Samu
Elek Oszkár	Kardos Albert	Radó Antal	Weber Arthur
Endrődi Sándor	Karl Lajos	Riedl Frigyes	Werner Adolf
Erdélyi Pál			Zlinszky Aladár